

วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และการบริหารสังคม JOURNAL OF SOCIAL WORK AND SOCIAL ADMINISTRATION

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
FACULTY OF SOCIAL ADMINISTRATION THAMMASAT UNIVERSITY

ปีที่ 32 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน) 2567 | VOL.32 NO.1 (JANUARY-JUNE) 2024

ISSN 3027-8880 (PRINT)
ISSN 3027-8899 (ONLINE)

วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และการบริหารสังคม

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปีที่ 32 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2567

ISSN 3027-8880 (Print)

ISSN 3027-8899 (Online)

วัตถุประสงค์

วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และการบริหารสังคม เป็นวารสารทางวิชาการของ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ความรู้ ด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคม ตลอดจนวิทยาการทางด้านการบริหารสังคม การพัฒนาชุมชน การศึกษา และการบริหารงานยุติธรรม ซึ่งเป็นการส่งเสริมองค์ความรู้ใน แนวสหศาสตร์ นอกจากนี้ยังเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับคณาจารย์ นักวิชาการ ผู้ปฏิบัติงาน ทางด้านสังคมสงเคราะห์และด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งนักศึกษาในการนำเสนอผลงานทาง วิชาการ อันจะนำไปสู่ความก้าวหน้าในศาสตร์สังคมสงเคราะห์ และสวัสดิการสังคมต่อไป

กำหนดการออกวารสาร

ปีละ 2 เล่ม เดือนมกราคม-มิถุนายน และ เดือนกรกฎาคม-ธันวาคม

คณะที่ปรึกษาวารสาร

1. คณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์	ที่ปรึกษาวารสาร
2. ศาสตราจารย์วุฒิสาร ตันไชย	ที่ปรึกษาวารสาร
3. ศาสตราจารย์ศศิพัฒน์ ยอดเพชร	ที่ปรึกษาวารสาร
4. ศาสตราจารย์ ดร.โกวิทย์ พวงงาม	ที่ปรึกษาวารสาร
5. ศาสตราจารย์ ดร.กิตติพัฒน์ นนทปัทมะดูลย์	ที่ปรึกษาวารสาร
6. ศาสตราจารย์ ดร.นฤมล นิราทร	ที่ปรึกษาวารสาร
7. รองศาสตราจารย์ ดร.เดชา สังขวรรณ	ที่ปรึกษาวารสาร
8. รองศาสตราจารย์อภิญญา เวชยชัย	ที่ปรึกษาวารสาร
9. ผู้ช่วยศาสตราจารย์อัญมณี บุณณกานนท์	ที่ปรึกษาวารสาร

บรรณาธิการ (Editor-in-Chief)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธัญยา รุจิเสถียรทรัพย์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผู้ช่วยบรรณาธิการ (Editorial Assistant)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มาตี ลัมสกุล คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กองบรรณาธิการ (Editorial Board)

1. ศาสตราจารย์ ดร.นรินทร์ สังข์รักษา	คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร
2. ศาสตราจารย์ ดร.ทวี เชื้อสุวรรณทวี	วิทยาลัยราชสุดา มหาวิทยาลัยมหิดล
3. รองศาสตราจารย์เล็ก สมบัติ	นักวิชาการอิสระ
4. รองศาสตราจารย์สุรางค์รัตน์ วศินารมณ	นักวิชาการอิสระ
5. รองศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญประภา ภัทรานุกรม	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
6. รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ อมรสิริพงศ์	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหิดล
7. รองศาสตราจารย์ ดร.จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคม
มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
8. รองศาสตราจารย์ ดร.นพพร จันทรนาชู	คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
9. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรพรรณ นฤภัทร	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
10. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปุณิกา อภิรักษ์ไกรศรี	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

11. Professor Dr. Yang Peishan

Department of Social Work,
National Taiwan University

12. Professor Dr. Bob Doherty

School for Business and Society,
University of York

13. Dr. Amber Mckinley

Australian Graduate School of Policing and
Security, Charles Sturt University

14. Dr. Kevin Tan

National University of Singapore

ฝ่ายตรวจภาษาต่างประเทศ

1. อาจารย์ ดร.วัชร เพชรดิน

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

2. อาจารย์ ดร.ณลินี นกิตติพา เขื้อคำฟู

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

3. Mr. Gwyn Peredur Evans

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ฝ่ายจัดการและประสานงาน

นางสาวพิมพ์ผกา งอกลาภ

นางสาวสุวรรี ปิ่นเจริญ

นางสาวสุธิมา วุฒิกิจาร

ว่าที่ร้อยตรีอิทธิวัตร เกาศรี

บทบรรณาธิการ

วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และการบริหารสังคมฉบับนี้ เป็นการนำเสนอ บทความ จำนวน 11 เรื่อง ดังนี้ 1) ความห่วงตัวของผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ภายใต้สถานการณ์วิกฤติ 2) ปรากฏการณ์ลึ้มทั้งยีน: อาชญากรรมบนเทคโนโลยีการเงินแบบกระจายศูนย์ 3) ประทศวาจา: การส่งผ่านความเกลียดชังบนสื่อสังคมออนไลน์สู่อาชญากรรม 4) การสังเคราะห์งานวิจัยด้านการตั้งครภในวัยรุนภายใต้ฐานคิดสิทธิมนุษยชน 5) การดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัวในระบบบริการแบบประคัประคองด้วยทุนทางสังคม ของกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำดำและเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ 6) การประเมินผล การดำเนินงานของศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุบึงยี่โถ 7) ข้อเสนอเชิงนโยบาย การจัดสวัสดิการผ่านงาน กรณีศึกษาประชารัฐ อำเภอหังฉัตร จังหวัดลำปาง 8) การป้องกัน ความรุนแรงต่อเด็ก โดยการมีส่วนร่วมของครอบครัว โรงเรียน และชุมชน 9) แนวทาง การยกระดับและพัฒนาช่องทาง การตลาดผลิตภัณฑ์จากสินค้าเกษตรตกเกรดเหลือทิ้งในชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนจอมประทัด จ.ราชบุรี 10) A Study of Common Prosperity in China Based on Bibliometric and Data Visualization Analysis รวมทั้งบทวิจารณ์หนังสือ (Book Review) “The Psychology of fake news: accepting, sharing, and correcting misinformation”

กองบรรณาธิการหวังเป็นอย่างยิ่งว่าบทความในวารสารฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ และมีคุณค่าทางวิชาการต่อผู้สนใจศึกษาค้นคว้า ในนามของกองบรรณาธิการวารสาร สังคมสงเคราะห์ศาสตร์และการบริหารสังคมขอขอบคุณ เจ้าของบทความและผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ให้ข้อเสนอแนะเพื่อความสะดวกของบทความ หากผู้อ่านท่านใดมีข้อเสนอแนะ ต่อการปรับปรุงวารสาร ทางกองบรรณาธิการยินดีรับฟังความคิดเห็นและพร้อมนำไปพิจารณาเพื่อพัฒนาวารสารให้มีคุณภาพต่อไป

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธันยา รุจิเสถียรทรัพย์

บรรณาธิการ

tanyaruji@yahoo.com

ความคิดเห็นในบทความและงานเขียนซึ่งตีพิมพ์ในวารสารฉบับนี้ เป็นความคิดเห็นส่วนบุคคลของผู้เขียนแต่ละท่านโดยอิสระ กองบรรณาธิการไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป หากท่านใดประสงค์จะนำบทความหรืองานเขียนในวารสารเล่มนี้ไปตีพิมพ์เผยแพร่ จะต้องได้รับอนุญาตจากผู้เขียนตามกฎหมายว่าด้วยลิขสิทธิ์

วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และการบริหารสังคม

เป็นวารสารที่ผ่านการรับรองคุณภาพโดย TCI จัดอยู่ในกลุ่มที่ 1

สำนักงาน

กองบรรณาธิการวารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และการบริหารสังคม

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เลขที่ 2 ถนนพระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200 โทร. 0-2696-5512 โทรสาร 0-2696-5513

สารบัญ

หน้า

□ บทบรรณาธิการ

ความหุนตัวของผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ภายใต้สถานการณ์วิกฤติ <i>สุชุมา อรุณจิต</i>	1
ปรากฏการณ์ล้มทั้งยืน: อาชญากรรมบนเทคโนโลยีการเงินแบบกระจายศูนย์ <i>กุลนันท์ ศรีเจริญ</i>	29
ประทุษวาจา: การส่งผ่านความเกลียดชังบนสื่อสังคมออนไลน์สู่อาชญากรรม <i>รมิดา แสงสวัสดิ์</i>	62
การสังเคราะห์งานวิจัยด้านการตั้งครภ์ในวัยรุ่นภายใต้ฐานคิดสิทธิมนุษยชน <i>ชญานันท์ นิลดี</i> <i>สุชุมา อรุณจิต</i>	89
การดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัวในระบบบริการแบบประคับประคอง ด้วยทุนทางสังคมของกลุ่มจิตอาสาเมื่อน้ำดำและเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ <i>จิรพรรณ นฤภัทร</i>	121
การประเมินผลการดำเนินงานของศูนย์บริการดูแลกลางวัน สำหรับผู้สูงอายุบึงยี่โถ <i>วรรณลักษณ์ เมียนเกิด</i>	153
ข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดสวัสดิการผ่านงาน กรณีศึกษาพระราชรัฐ อำเภอหำฉัตร จังหวัดลำปาง <i>นวลปราง อรุณจิต</i>	183

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

การป้องกันความรุนแรงต่อเด็ก โดยการมีส่วนร่วมของครอบครัว โรงเรียน และชุมชน นัสนรินทร์ แซ่ชะ	216
--	-----

แนวทางการยกระดับและพัฒนาช่องทางการตลาดผลิตภัณฑ์จากสินค้าเกษตร ตกเกรดเหลือทิ้งในชุมชนกรณีศึกษา ชุมชนจอมประทัด จ.ราชบุรี รัชนิดา รอดอ้าว กิตติศักดิ์ ทองมีทิพย์	241
--	-----

A Study of Common Prosperity in China Based on Bibliometric and Data Visualization Analysis Rong Kang Ping โชคชัย สุทธาเวช	273
---	-----

□ บทวิจารณ์หนังสือ (Book review)	319
----------------------------------	-----

“The Psychology of fake news : accepting, sharing,
and correcting misinformation”

อาจารย์ ดร.นลินี นกิตติพา เชื้อคำฟู

□ การเสนอบทความ	334
-----------------	-----

- หลักเกณฑ์การเสนอบทความเพื่อตีพิมพ์
- ขั้นตอนการส่งบทความ
- แบบฟอร์มเสนอบทความ
- วิธีเขียนบทความ

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

☐ จริยธรรมในการตีพิมพ์บทความ	343
☐ ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความภายในสถาบัน	345
☐ ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความภายนอกสถาบัน	345

ความยืดหยุ่นและการปรับตัวในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ ภายใต้สถานการณ์วิกฤติ

Resilience and Adaptability in Social Work Practice Under Crisis

Received 25 July 2023

Revised 20 October 2023

Accepted 24 October 2023

สุขุม อรุณจิต¹

Sukhuma Aroonjit²

บทคัดย่อ

สถานการณ์วิกฤติ COVID-19 สะท้อนให้เห็นภาพการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ ทั้งระดับบุคคล กลุ่มองค์กร ชุมชน และสังคม สิ่งสำคัญคือ ความยืดหยุ่นอันเกิดจากการรับมือกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นและการฟื้นคืนสภาพกลับเข้าสู่ภาวะปกติอีกครั้ง วัตถุประสงค์ของบทความนี้เพื่อศึกษาความยืดหยุ่นและการปรับตัวของการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ภายใต้สถานการณ์วิกฤติโรคระบาด COVID-19 เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึกจากผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ จำนวน 16 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาตีความและการวิเคราะห์สรุปอุปนัย พบว่า การปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ภายใต้ความท้าทายของวิกฤตการณ์การระบาดใหญ่เป็นการทำงานภายใต้ขอบเขตของมาตรการควบคุมโรคของภาครัฐ ภาวะความกดดัน ความเสี่ยงต่อการติดเชื้อ ความคาดหวังของผู้ใช้บริการ หน่วยงานและสังคมต่อวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ที่ให้ความช่วยเหลือผลักดันให้ผู้ปฏิบัติงานต้องสร้างความยืดหยุ่น การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมความรู้สึนึกคิด ความเชื่อ สภาพแวดล้อมให้เหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง ตลอดจนการแสวงหาวิธีการปฏิบัติงานใหม่ๆ การหาทางออกด้วยการพึ่งพาความทันสมัยของเทคโนโลยี การพึ่งพาเครือข่ายการทำงาน

¹ รองศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง ลำปาง ประเทศไทย E-mail: sukhuma@tu.ac.th

² Associate Professor Dr., Lecturer of Faculty of Social Administration, Thammasat University Lampang Campus, Lampang, Thailand.

การปรับเปลี่ยนกลยุทธ์การปฏิบัติงาน เพื่อจัดการแก้ไขปัญหาและแสวงหาการสนับสนุนทางสังคม แนวทางเพื่อสร้างความยืดหยุ่นตัวในการตอบสนองต่อสถานการณ์วิกฤติในปัจจุบันและอนาคต ผู้ปฏิบัติงานควรฝึกควบคุมกายจิตและสติของตนเองเพื่อรับมือกับสถานการณ์ต่างๆ การกำหนดแนวทางสร้างความสามารถในการยืดหยุ่นตัวเป็นแผนระยะยาว การถอดบทเรียนสร้างองค์ความรู้จากประสบการณ์ที่ผ่านมา ส่งเสริมความเข้มแข็งให้ชุมชนและทุกภาคส่วนเพื่อเป็นฐานการให้ความช่วยเหลือ ภาครัฐควรตระหนักถึงการกำกับดูแลแบบมีส่วนร่วม การกระจายทรัพยากร การสร้างโปรแกรมการคุ้มครองทางสังคมที่ครอบคลุมประชาชนโดยเฉพาะกลุ่มคนเปราะบาง

คำสำคัญ: ความยืดหยุ่นตัว, สังคมสงเคราะห์, สถานการณ์วิกฤติ, โควิด-19, การปรับตัว

Abstract

The COVID-19 crisis starkly highlighted the adaptation for human survival at individual, organizational, community and social levels. An important dimension is the resilience that comes from dealing with situations that arise and returning to a normal situation once again. The purpose of this article aims to study the resilience adaptability in social work practice under the COVID-19 pandemic crisis. Data were collected from in-depth interviews with 16 social workers. Data was analyzed by content analysis, interpretation and inductive analysis. It was found that the performance of social workers' roles and responsibilities under the challenges of the pandemic crisis required work within the scope of government disease control measures, stress conditions, risk of infection, expectations of service recipients, agencies and society towards the social workers providing assistance. These factors push social workers to become resilient and to change their behaviors, feelings, beliefs, and environments to the corresponding changing situations, as well as seek new methods of working, finding solutions by relying

on advanced technology, relying on operation networks, adjusting operational strategies to solve problems, and seeking social support and guidelines to create resilience in responding to current and future crises. Findings show that social workers should practice controlling their body, mind, and consciousness in dealing with different situations. Defining guidelines to create resilience requires a long-term plan in order to learn lessons, establish knowledge from past experiences, and to strengthen communities and all sectors as a base for helping each other. At the same time, government sectors should be aware of participatory governance, resource distribution, and building social protection programs that cover all citizens, especially vulnerable groups.

Keyword: Resilience, Social workers, Crisis, COVID-19, Adaptation

บทนำ

สถานการณ์วิกฤติจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 หรือ โควิด-19 (COVID-19) ได้เริ่มต้นขึ้นปลายปี พ.ศ.2562 และลุกลามไปทั่วโลก จนสร้างความหวาดกลัวและส่งผลกระทบต่อสุขภาพ สังคม และเศรษฐกิจของ คนทั่วทุกมุมโลก จนกระทั่งเมื่อ 11 มีนาคม พ.ศ.2563 องค์การอนามัยโลก (WHO) ได้ประกาศให้โรค COVID-19 ระบาดครั้งใหญ่ (Coronavirus pandemic) ที่มีจำนวนผู้ป่วยและผู้เสียชีวิตเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว (กระทรวงสาธารณสุข, 2565) สร้างความเปลี่ยนแปลงไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีผลกระทบต่อบุคคลและสังคมทั่วโลก หลายคนต้อง กลายเป็นคนว่างงาน สมาชิกในครอบครัวต้องห่างไกลกัน มีการรักษาระยะห่าง ทางกายภาพ (Physical distancing) รวมไปถึงสัมพันธ์ทางระหว่างสมาชิกใน ครอบครัวและชุมชนลดน้อยลง วิถีชีวิตของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม (บัญชา เกติมณี และคณะ, 2563) ภายใต้อาณัติของวิกฤตินี้ สะท้อนให้เห็นถึงบทบาท ความสำคัญของวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ในการให้ความช่วยเหลือ เยียวยาทางด้าน สังคม อารมณ์ จิตใจของผู้คนจากวิกฤตการณ์โรคระบาด ในขณะเดียวกัน

ก็ส่งผลกระทบต่อผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ด้วยเหตุนี้ การปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ย่อมเกิดการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวครั้งใหญ่ ฉายภาพให้เห็นถึงความหยุ่นตัวของงานสังคมสงเคราะห์ในการปรับตัวเพื่อรับมือและการฟื้นคืนสภาพจากสถานการณ์วิกฤติที่เกิดขึ้น ผู้ศึกษาจึงต้องการถอดบทเรียนจากประสบการณ์ที่ผ่านมา ในประเด็นความหยุ่นตัวของผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์จากสถานการณ์วิกฤติ เพื่อเป็นพื้นฐานข้อมูลสำหรับผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ ผู้ที่เกี่ยวข้องและประชาชนทั่วไป สามารถนำไปใช้ต่อยอดองค์ความรู้ในการพัฒนางานและเตรียมตัวในการรับมือกับวิกฤตการณ์หรือสถานการณ์เลวร้ายที่อาจจะเกิดขึ้นได้อีกในอนาคต

วัตถุประสงค์การศึกษาครั้งนี้ เพื่อศึกษาการหยุ่นตัวและการปรับตัวของการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ภายใต้สถานการณ์วิกฤติ COVID-19 โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) เป็นผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์จำนวน 16 คน ที่ปฏิบัติงานไม่ต่ำกว่า 4 ปี เริ่มทำงานก่อนช่วง COVID-19 ระบาดอยู่ในหน่วยงานด้านสังคมสงเคราะห์ทั้งเขตภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลางและภาคใต้ การเก็บรวบรวมข้อมูลแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ การรวบรวมข้อมูลด้านเอกสาร เช่น งานวิจัย บทความตีพิมพ์และการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) จากแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) ทำการวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย (Analytic induction) ผ่านการเชื่อมโยงความสัมพันธ์เชิงแนวคิดและทฤษฎี อันนำไปสู่การวิเคราะห์ประเด็นตามวัตถุประสงค์การศึกษา

แนวคิดที่นำมาใช้ในการศึกษานี้ คือ แนวคิดความหยุ่นตัว (Resilience) และแนวคิดการปรับตัว (Adaptation) สำหรับแนวคิดความหยุ่นตัว (Resilience) เป็นแนวความคิดที่ได้รับการพัฒนามาเป็นเวลาหลายทศวรรษในด้านสังคม สุขภาพจิต และจิตวิทยา จากมุมมองของระบบสังคมในการบูรณาการระหว่างมิติทางนิเวศวิทยาและมนุษย์ (Maclean, Ross, Cuthill & Witt, 2017; Alizadeh, & Sharifi, 2021 as cited in Alizadeh, & Sharifi, 2022) ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับความสามารถในการตอบสนองต่อวิกฤติหรือสถานการณ์ที่ผิดปกติที่เกิดขึ้นและความสามารถฟื้นตัวจากวิกฤติต่างๆ ได้ ทั้งนี้คำว่า Resilience หมายถึงการตอบสนอง ซึ่งถูกนำมาใช้ครั้งแรกในทศวรรษที่ 1620 มาจากรากศัพท์ของ

คำว่า Resiliens เป็นคำกริยาของภาษาละตินที่แปลว่า "การหดตัวหรือดีดตัว" สำหรับประเทศไทยในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมายังมีการใช้แนวคิดนี้ ซึ่งอยู่ในบริบทและกลุ่มตัวอย่างที่แตกต่างกันออกไป ทำให้การนิยามหรือการบัญญัติคำภาษาไทยค่อนข้างมีความแตกต่างหลากหลาย เช่น ความยืดหยุ่น ความหยุ่นตัว ความแข็งแกร่งของบุคคลในการเผชิญหน้ากับปัญหาและวิกฤติ ความสามารถในการกลับสู่สภาพเดิม ความหดได้ ความสามารถในการฟื้นคืนสู่ปกติ ฯลฯ

นักวิชาการได้ให้นิยามถึงลักษณะของแนวคิดความหยุ่นตัว (Resilience) อย่างหลากหลาย จุดเริ่มต้นของแนวคิดนี้เกิดจากการศึกษาวิจัยในสาขาทางจิตวิทยาของ Norman Garmezy (1987, อ้างถึงใน ศศิวัฒน์ ดันติบุญยานนท์, 2564) ที่ได้มีการศึกษาความยืดหยุ่นในการปรับตัวของเด็กให้เข้ากับเหตุการณ์ในชีวิตเชิงลบและสภาพแวดล้อมที่ตึงเครียด Norman ได้ให้ความหมายของคำว่า Resilience ไว้ว่า “เป็นความยืดหยุ่นที่ได้รับการออกแบบ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการฟื้นตัวและคงไว้ซึ่งพฤติกรรมการปรับตัวได้จากความถดถอยหรือด้อยความสามารถเมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ตึงเครียดที่ต้องเผชิญ เป็นความสามารถในการรับมือและการฟื้นคืนสภาพสู่ปกติ” สำหรับสมาคมจิตวิทยาอเมริกัน (American Psychological Association: APA) ได้นิยามคำว่า Resilience คือ “ความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับความทุกข์ยาก ความบอบช้ำ โศกนาฏกรรม การคุกคาม หรือแม้แต่แหล่งที่มาของความเครียด” (APA, 2011) และต่อมาแนวคิดนี้ได้ถูกนำไปใช้อย่างแพร่หลายในแง่ของศาสตร์สาขาต่างๆ อย่างมากมาย

สำหรับการประยุกต์ใช้ในแง่ของการทำงาน Warner and April (2012) ได้ให้ความหมายของความหยุ่นตัวในการทำงานว่า เป็นคุณลักษณะของบุคคลที่ได้พัฒนาขึ้นเพื่อจัดการกับการเปลี่ยนแปลงในชีวิต ทั้งในด้านบวกและด้านลบที่เกิดขึ้นได้ในชีวิตประจำวันของแต่ละบุคคล ในทำนองเดียวกันนั้นเอง Windle et al. (2011) ได้ให้นิยามของความหยุ่นตัวว่าเป็นกระบวนการในการเผชิญหน้า การจัดการและการปรับตัวต่อสาเหตุหรือปัจจัยที่มีผลต่อความเครียดหรือความชอกช้ำทางจิตใจ ในขณะที่ Caza and Milton (2012) ได้ให้นิยามของความหยุ่นตัวในการทำงานไว้ว่า เป็นแนวทางในการพัฒนาที่จะทำให้บุคคลมีความสามารถในการเผชิญกับความทุกข์ยากและความเจริญก้าวหน้าอย่างมี

อาชีพหลังจากที่ผ่านพ้นประสบการณ์ที่ได้รับจากความทุกข์ยากลำบากเหล่านั้นในที่ทำงาน ซึ่งจะช่วยให้แต่ละบุคคลมีความสามารถในการรับมือและจัดการกับปัญหา หรือความท้าทายในอนาคต ซึ่งครอบคลุมทั้งในด้านพฤติกรรม อารมณ์ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับจิตวิทยาของการปรับตัวในเชิงบวกและความเติบโตก้าวหน้า หลังผ่านบริบทความยากลำบากในการทำงาน

ส่วน Cooper et al. (2013) นิยามของความหยุ่นตัวในการทำงานไว้ว่าเป็นความสามารถในการรับมือและฟื้นตัวจากความล้มเหลวและพร้อมที่จะเผชิญหน้ากับเป้าหมายหรือสถานการณ์ที่ยากลำบาก รวมไปถึงความแข็งแกร่งอย่างยั่งยืนที่ถูกสร้างขึ้นจากการรับมือกับเหตุการณ์ที่ท้าทายหรือความเครียดในทำนองเดียวกันกับ Kim and Windsor (2015) ที่ได้กล่าวถึง ความหยุ่นตัวในการทำงานว่าเป็นความสามารถของแต่ละบุคคลหรือองค์กรที่จะอยู่รอด และสามารถปรับตัวได้ในการเผชิญสภาวะทุกข์ยาก ซึ่งการรับมือและการฟื้นคืนสภาพนี้เองจะช่วยให้บุคคลสร้างภูมิคุ้มกันที่ได้รับการสนับสนุนจากครอบครัว รวมถึงเพื่อนร่วมงาน ในขณะที่ต้องเผชิญกับความเครียดในการทำงานด้วยกัน นอกจากนี้ Warner and April (2012) ระบุว่า หากบุคคล ชุมชนหรือองค์กรใดรับมือกับการเปลี่ยนแปลงภายใต้สภาวะวิกฤติได้ก็ยังคงประคับประคองตัวไปได้ แต่หากไม่สามารถยืดหยุ่นเพื่อรับมือได้อาจเกิดผลกระทบในเชิงลบอย่างรุนแรง ทั้งนี้จะเห็นว่า ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ในระดับองค์การ เช่น การเปลี่ยนแปลงผู้นำ การปรับกลยุทธ์ขององค์กร การนำเทคโนโลยีใหม่เข้ามาใช้ในองค์กร และการควบรวมหรือการลดขนาดองค์การ ผลกระทบในระดับองค์การนี้อาจถึงขั้นขาดทุนหรือล้มละลายได้ ในส่วนของระดับบุคคลจะมีความตึงเครียด ซึ่งส่งผลต่อสุขภาพจิต

สำหรับการศึกษาที่ใช้แนวคิดความหยุ่นตัวในการวิเคราะห์สถานการณ์วิกฤติโรคระบาดใหญ่ COVID-19 นี้ มีการศึกษาที่สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวเพื่อรับมือกับสถานการณ์วิกฤติ รูปแบบและการใช้ชีวิตทำให้เห็นถึงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี กลยุทธ์ระดับท้องถิ่น องค์กร และสังคมวัฒนธรรมที่เพิ่มขึ้นมา เช่น การล้างมือ การงดเว้นการสัมผัสตัวเพื่อทักทาย แต่จะทำความเคารพที่มีความห่างทางกายภาพ ความฉลาดทางอารมณ์ และการปรับตัวเพื่อจัดการกับวิกฤติสุขภาพที่มากกว่าเรื่องความสมบูรณ์ของร่างกาย อันหมายถึง

รวมถึงความเป็นอยู่ที่ดีของแต่ละคนและสังคม (Debele & Sima, 2021) นอกจากนี้ยังมีงานการศึกษาจำนวนหนึ่งที่เกี่ยวข้องถึงกลุ่มคนชายขอบ กลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางสังคม โดยกล่าวในลักษณะที่ว่า กลุ่มคนเหล่านี้มีสถานะความเป็นอยู่อย่างยากลำบากดั้งเดิมอยู่แล้ว สถานการณ์การระบาดของ COVID-19 เผยให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมกัน ตลอดจนความเปราะบางทางสังคมที่มีมาอย่างยาวนาน โดยกลุ่มคนชายขอบหรือกลุ่มผู้ด้อยโอกาสส่วนใหญ่มักเผชิญกับปัญหา ข้อจำกัดทั้งด้านสุขภาพ สังคม เศรษฐกิจ ฯลฯ อย่างชัดเจน ทุนทางสังคมและการอยู่ร่วมกัน ปฏิสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจ ทำให้เกิดช่องว่างที่สร้างความแตกต่างในสังคมให้กว้างมากขึ้น ยิ่งซ้ำเติมความเป็นอยู่ให้ทุกข์ยากมากขึ้นกว่าเดิม (Andia & Sharifi, 2021; Debele & Sima, 2021) การช่วยเหลือกลุ่มเปราะบางเหล่านี้จึงจำเป็นที่จะต้องบรรเทาปัญหาข้อจำกัดเหล่านั้น รวมถึงการเร่งสนับสนุนการฟื้นตัวของทั้งระดับบุคคลและชุมชนชายขอบ (Schmidt-Sane, Hrynick & Niederberger, 2021) นอกจากการรับมือกับวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงสถานการณ์ COVID-19 นี้แล้ว หลังวิกฤติการณ์ยังแสดงให้เห็นถึงการฟื้นคืนสภาพเข้าสู่ภาวะปกติของทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นบุคคล ชุมชน องค์กร และสังคมที่จะสามารถฟื้นตัวกลับคืนสู่ภาวะปกติ หรือแม้กระทั่งเติบโตออกมาจากวิกฤติในครั้งนี้ได้ แต่อย่างไรก็ตามกรณีเหล่านี้ล้วนมีความสัมพันธ์กับอำนาจทางการเมืองที่ชนชั้นนำมีความได้เปรียบในช่วงวิกฤตินี้ (Debele & Sima, 2021) วิกฤติโลกที่เกิดขึ้นสามารถจัดการได้มากกว่านี้ หากชนชั้นนำหรือมหาอำนาจต้องการความร่วมมือซึ่งกันและกันมากกว่าการปะทะกันหรือการแสวงหาประโยชน์บนความทุกข์ยากของผู้คน

แนวทางที่ควรพิจารณาจากสถานการณ์วิกฤติ Schmidt-Sane, Hrynick and Niederberger (2021) ได้นำเสนอแนวทางสร้างความหยุ่นตัวเพื่อตอบสนองต่อภัยคุกคามในปัจจุบันและในอนาคต ได้แก่ 1) การหาแนวทางว่าจะสร้างความสามารถในการรับมือและการฟื้นคืนสภาพอย่างไรเมื่อเวลาผ่านไปโดยกำหนดแนวทางระยะยาว 7-10 ปี จากการมีส่วนร่วมของสมาชิกและภาคส่วนต่างๆ 2) สร้างองค์ความรู้และเผยแพร่งานวิจัย เช่น การประเมินความพร้อมในด้านทรัพยากรและความสามารถในการรับมือและฟื้นคืนสภาพ เพื่อหาจุดแข็ง การประเมินปัญหาอุปสรรค ในการรับมือ แก้ไขปัญหาจากภัยคุกคามและการฟื้นฟู

เพื่อเข้าสู่ภาวะปกติเพื่อหาข้อจำกัด ทั้งนี้ Andia and Sharifi (2021) และ Alizadeh and Sharifi (2022) แสดงความคิดเห็นไปในทิศทางเดียวกันว่าข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสุขภาพจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในสถานการณ์ COVID-19 3) การสนับสนุนให้ชุมชนเป็นเจ้าของกระบวนการ แต่ต้องได้รับการสนับสนุนจากหลายภาคส่วน ซึ่งหมายถึง การมีส่วนร่วมของบุคคล ชุมชน ภูมิภาค และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียระดับชาติตามความเหมาะสม 4) ทุกภาคส่วนควรทำงานร่วมกับสมาชิกในชุมชนเพื่อสร้างทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง การตรวจสอบความรู้พื้นฐานด้านความยืดหยุ่นในการดำเนินการ 5) การติดตามและประเมินผลความคืบหน้าของการดำเนินการ Debele and Sima (2021) เห็นว่า ในการจัดการกับวิกฤติโรคระบาด ทุกสังคมต้องพิจารณาโครงสร้างสุขภาพใหม่และแก้ไขนโยบายสุขภาพใหม่โดยชุมชนสามารถส่งเสริมอำนาจความสะดวกให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ดีหรือบริการด้านสุขภาพที่มีคุณภาพ ผู้นำเป็นส่วนสำคัญในการตัดสินใจ ส่วนแนวทางที่ภาครัฐควรพิจารณาตามแนวคิดของ Alizadeh and Sharifi (2022) คือ การตระหนักถึงการกำกับดูแลแบบมีส่วนร่วม โดยอาจสนับสนุนเป็นกลยุทธ์สร้างความสามัคคีในชุมชนและสังคม ทั้งนี้ นโยบายและยุทธศาสตร์ของรัฐบาลควรคำนึงถึงการเข้าถึงทรัพยากรอย่างเท่าเทียมของประชาชนทุกกลุ่ม เพื่อให้เกิดการกระจายทรัพยากรอย่างยุติธรรม โดยเฉพาะต้องครอบคลุมถึงกลุ่มเปราะบางที่รัฐบาลจะต้องควบคุมโปรแกรมการคุ้มครองทางสังคมอย่างเข้มงวด (Schmidt-Sane, Hrynick & Niederberger, 2021)

นอกจากนี้ยังใช้แนวคิดการปรับตัว (Adaptation) โดยจุดเริ่มต้นแนวคิดทฤษฎีการปรับตัว (Adaptation theory) เกิดจากสาขาวิชาวิทยาศาสตร์ถูกนำมาปรับใช้ในสาขาสังคมศาสตร์ โดย Roy and Andrews (1999) เห็นว่า บุคคล ครอบครัว กลุ่ม องค์กร และชุมชนมีระบบการปรับตัวแบบเป็นองค์รวม (Holistic adaptation system) มนุษย์มีความสามารถในการคิด พินิจพิจารณา เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก พฤติกรรมการปรับตัวของมนุษย์ตามแนวคิดของ Roy ประกอบด้วย การปรับตัวด้านร่างกาย (Physiological mode) การปรับตัวด้านอัตมโนทัศน์ (Self-concept mode) การปรับตัวด้านบทบาทหน้าที่ (Role-function mode) และการปรับตัวด้านการพึ่งพาระหว่างกัน (Interdependent mode) (Bilal & Nijmeh, 2014) ประเด็น

การศึกษานี้จึงพิจารณาการปรับตัวของผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ในด้านต่าง ๆ กล่าวคือ ด้านกายภาพ ด้านมโนทัศน์ ด้านความสัมพันธ์การพึ่งพากันและกัน และด้านบทบาทหน้าที่ นอกจากนี้ ผู้ศึกษาต้องการสะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของหน่วยงานเพื่อฉายภาพความยืดหยุ่นตัวที่มีความสอดคล้องสัมพันธ์กับแนวทางปฏิบัติของผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ให้เห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้น

ดังนั้นแนวคิดความยืดหยุ่นตัว (Resilience) และแนวคิดการปรับตัว (Adaptation) จึงเป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความสามารถในการปรับตัว ตอบสนอง หรือการรับมือต่อการเผชิญหน้ากับสถานการณ์วิกฤติที่เข้ามากระทบชีวิตและสังคม ทำให้เกิดการปรับตัวเพื่อจัดการกับการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องเรื่อยไปจนสามารถก้าวข้ามพ้นจากวิกฤติ ตลอดจนความสามารถฟื้นคืนสภาพเข้าสู่สภาวะปกติในที่สุด บทความนี้จึงได้นำมาแนวคิดทั้งสองที่สามารถสะท้อนมุมมองของระบบสังคมจากการบูรณาการระหว่างมิติทางนิเวศวิทยาและมนุษย์เข้าไว้ด้วยกัน ในลักษณะของความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน การปรับตัวท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง ตลอดจนความอยู่รอดจากการปรับตัว ความยืดหยุ่นตัวท่ามกลางสถานการณ์วิกฤติ ผู้ศึกษาเห็นความเหมาะสมและความสอดคล้องในการนำทฤษฎีทั้งสองมาใช้เป็นกรอบแนวคิด การวิเคราะห์การปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ในสถานการณ์วิกฤติ COVID-19 สะท้อนถึงประเด็นความยืดหยุ่นตัว การปรับตัวของหน่วยงานและผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ นำไปสู่แนวทางในการสร้างความยืดหยุ่นตัวในการปฏิบัติงาน อันเนื่องจากสถานการณ์วิกฤติ COVID-19 ส่งผลกระทบเป็นวงกว้างต่อทุกคน ทุกภาคส่วน และทั่วโลก ทำให้ทุกระบบมีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ทั้งในระดับโครงสร้างทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ภายหลังที่วิกฤติการณ์ได้ผ่านไปในช่วงระยะเวลาหนึ่งแล้ว

ผลการศึกษา

การนำเสนอผลการศึกษาจะนำเสนอประเด็นสภาพปัญหาที่นักสังคมสงเคราะห์เผชิญภายใต้สถานการณ์วิกฤติ ความยืดหยุ่นตัวของหน่วยงานด้านสังคมสงเคราะห์ ซึ่งมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับความยืดหยุ่นตัวของ

ผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ ตลอดจนแนวทางการสร้างความหยุ่นตัวในการตอบสนองต่อสถานการณ์วิกฤติในปัจจุบันและอนาคต ดังต่อไปนี้

สภาพปัญหาในงานสังคมสงเคราะห์ภายใต้สถานการณ์วิกฤติ

ท่ามกลางวิกฤติการณ์โรคระบาดได้สร้างบทเรียนรู้ ประสบการณ์ในการจัดการแก้ไข เรียนรู้ที่จะหยุ่นตัวในการรับมือและฟื้นคืนกลับสู่สภาพปกติในงานสังคมสงเคราะห์ สภาพปัญหาในงานสังคมสงเคราะห์มีดังนี้

1) ปัญหาที่เกิดขึ้นในหน่วยงานสังคมสงเคราะห์ นโยบายบางอย่างของส่วนกลางไม่สอดคล้องกับแนวทางการปฏิบัติงานทำให้เกิดความสับสน ข้ำซ้อน เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติงานของผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงาน นโยบายบางอย่างจากหน่วยงานส่วนกลางผู้ปฏิบัติงานต้องปฏิบัติตาม แต่หากนโยบายนั้นไม่สอดคล้องกับบริบทหรือสภาพความเป็นจริง นักสังคมสงเคราะห์จะรายงานหรือชี้แจงไปยังระดับบริหาร และมีกระบวนการนำข้อมูลเข้าสู่ที่ประชุมเพื่อพิจารณาแก้ไขปัญหาร่วมกัน

การใช้งบประมาณมีความคลาดเคลื่อน ระเบียบไม่ยืดหยุ่นในสถานะฉุกเฉิน ไม่สามารถเบิกจ่ายหรือเตรียมวัสดุ อุปกรณ์ ทรัพยากรที่จำเป็นในการสร้างสวัสดิภาพในการทำงานได้ หน่วยงานสามารถบริหารจัดการทรัพยากรบางอย่างในงบประมาณที่จำกัดเท่านั้น เช่น เจลล้างมือ แอลกอฮอล์ ที่วัดอุณหภูมิที่ใช้สำหรับส่วนกลาง แต่วัสดุ อุปกรณ์ ทรัพยากรอื่นๆ นักสังคมสงเคราะห์ต้องถือว่าเป็นความรับผิดชอบส่วนบุคคล เช่น หน้ากากอนามัย อุปกรณ์ตรวจหาเชื้อโรค ฯลฯ ในขณะที่วัสดุ อุปกรณ์ที่จำเป็นสำหรับผู้ให้บริการขาดแคลน เช่น ผ้าอ้อมสำเร็จรูป ขนมหอาหารว่าง หน้ากากอนามัยสำหรับผู้ให้บริการที่อยู่รวมกันจำนวนมากในสถานสงเคราะห์ ผู้ปฏิบัติจำเป็นต้องระดมเงินกันเองภายในหน่วยงานเพื่อซื้อสิ่งของเหล่านี้ ตลอดจนการประสานขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกเพื่อขอรับบริจาค เป็นต้น

อัตรากำลังคนที่จำกัด ไม่เพียงพอในการปฏิบัติงาน ส่งผลให้บางหน่วยงานบุคลากรมีภาระหน้าที่ บทบาท หรือความรับผิดชอบที่เพิ่มมากขึ้นในการดูแลเฝ้าระวังสถานการณ์ที่เกิดขึ้น หน่วยงานมีการจัดการปัญหาโดยการกำหนดบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่ายให้มีความชัดเจน การเปิดรับอาสาสมัคร

ผู้ที่มีจิตอาสาเพื่อช่วยเหลือในการปฏิบัติงานและประสานเครือข่ายในพื้นที่ เพื่อให้การปฏิบัติงานดำเนินไปได้

2) ปัญหาที่เกิดขึ้นกับนักสังคมสงเคราะห์

โรคระบาดส่งผลกระทบต่อสุขภาพของนักสังคมสงเคราะห์ หลายคนติดเชื้อป่วยด้วยโรค COVID-19 ต้องพักรักษาตัวในสถานพยาบาลและกักตัวในที่พักอาศัยอย่างเคร่งครัด ทุกคนต่างปรับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพให้แข็งแรงสมบูรณ์ และการมีพฤติกรรมป้องกันการแพร่ระบาดของโรคอย่างเคร่งครัด

สถานการณ์วิกฤตมีผลต่อสุขภาพจิต ความเครียด กังวล ความตระหนักรู้ต่อนักสังคมสงเคราะห์ทุกคน แต่การปรับตัวทางด้านจิตใจ อาจแบ่งกลุ่มคนเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรก คือ พยายามปรับความคิดให้มองโลกตามปกติธรรมดา ในขณะที่อีกกลุ่มมีความเครียดสูงจนต้องหาทางออกด้วยการทำกิจกรรมเสริม การทำงานอดิเรก การออกกำลังกาย ฯลฯ ส่วนในรายที่มีความเครียดสูงจะขอรับการปรึกษาจากจิตแพทย์หรือนักจิตวิทยา

การปฏิบัติตามมาตรการป้องกันการแพร่ระบาดของโรคส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างเห็นได้ชัด ผู้คนจะหลีกเลี่ยงการมีปฏิสัมพันธ์กันโดยตรงในสังคม นักสังคมสงเคราะห์จึงใช้เทคโนโลยีเครื่องมือการสื่อสารเพื่อติดต่อสื่อสารกับเพื่อนฝูง ครอบครัว ญาติ ทดแทนการพบปะกันโดยตรง

การปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน บางอย่างหยุดชะงัก ลำบากและไม่เป็นไปตามเป้าหมาย นักสังคมสงเคราะห์จึงมีการปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินงานใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป การนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้อำนวยความสะดวกในงานมากขึ้น การประสานเครือข่ายเพื่อขอความร่วมมือและขอความช่วยเหลือในการดำเนินงาน ให้มีความต่อเนื่องและสำเร็จลุล่วงเท่าที่สถานการณ์จะเอื้ออำนวย

ความหย่นตัวของหน่วยงานด้านสังคมสงเคราะห์

การหย่นตัวของหน่วยงานเกิดขึ้นเพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปของสิ่งแวดล้อมอย่างรวดเร็ว มีผลต่อแนวทางการปฏิบัติของผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์โดยตรง ทั้งนี้หน่วยงานได้มีแนวทางการดำเนินงานเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญาที่เกิดขึ้นจากการแพร่ระบาดของโรค ดังนี้

1) ในระดับกระทรวง ทบวง กรม มีการกำหนดแนวทางปฏิบัติตามนโยบาย และมาตรการของภาครัฐ และมีการจัดประชุมทำความเข้าใจด้วยระบบการประชุมทางไกล (Teleconference) ผ่านระบบออนไลน์หรือแอปพลิเคชันต่างๆ เพื่อสร้างความเข้าใจและแนวทางปฏิบัติร่วมกันให้ทุกคนได้รับทราบในแนวทางเดียวกัน ในระยะเวลาอันรวดเร็ว

2) แต่ละหน่วยงานมีการจัดการประชุมอย่างเร่งด่วน เพื่อให้บุคลากรทุกคนระดมความคิดร่วมกัน เพื่อหาแนวทางการปฏิบัติและข้อตกลงร่วมกันและให้สอดคล้องกับมาตรการป้องกันการแพร่กระจายของโรคระบาด เพื่อดูแลคุ้มครองสวัสดิภาพ สุขภาพอนามัยของทั้งผู้ปฏิบัติงานและผู้ให้บริการ กำหนดขึ้นมาเป็นมาตรการ นโยบาย และประกาศใช้ให้ทุกคนสามารถรับรู้และทำความเข้าใจข้อตกลงหรือข้อปฏิบัติร่วมกันภายใต้สถานการณ์วิกฤติได้อย่างรวดเร็ว

3) หน่วยงานต่างๆ ได้มีข้อบังคับ ข้อกำหนดตามนโยบายและมาตรการกำหนดออกมาเป็นข้อปฏิบัติเพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานปฏิบัติตาม มีทั้งนโยบายและมาตรการในระดับประเทศที่ใช้ร่วมกัน และนโยบายหรือมาตรการที่แต่ละหน่วยงานได้กำหนดเพิ่มเติมเพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอนามัยของทุกคนในองค์กร ไม่ว่าจะเป็นการรักษาความสะอาด การสวมหน้ากากอนามัย การใช้สเปรย์แอลกอฮอล์ การใช้เจลแอลกอฮอล์ ตลอดจนการดูแลสุขภาพอนามัยของส่วนรวม ทั้งการดูแลรักษาสถานที่ทำงานให้ถูกสุขลักษณะด้วยการดูแลทำความสะอาดสถานที่ การปรับสถานที่เพื่อลดความเสี่ยงต่อการแพร่ระบาด การจำกัดการใช้เครื่องปรับอากาศ การเปิดประตูหน้าต่างในขณะที่ปฏิบัติงานเพื่อให้อากาศถ่ายเท การจัดปรับโต๊ะเก้าอี้ที่นั่งของผู้ปฏิบัติงานให้มีระยะห่างระหว่างกัน เป็นต้น

4) หน่วยงานต่างๆ มีการปรับรูปแบบการทำงานผ่านเทคโนโลยีที่ทันสมัยหรือดิจิทัลแพลตฟอร์ม (Digital platform) มากขึ้น มีการสลับหมุนเวียนผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานและการทำงานที่บ้าน (Work From Home: WFH) ใช้เทคโนโลยีเข้ามาอำนวยความสะดวกและทำให้การปฏิบัติงานมีความต่อเนื่องเพื่อลดการแพร่กระจายของโรค

5) บางหน่วยงานมีการกำหนดขั้นตอนในการทำงาน กระบวนการ บทบาทหน้าที่อย่างชัดเจนและจัดทำเป็นแผนผังการทำงาน (Flow chart) ที่ทำให้ ผู้ปฏิบัติงานแต่ละฝ่ายเห็นได้ชัดเจนว่าตนเองมีบทบาทหน้าที่อย่างไรและปฏิบัติงาน อย่างเป็นระบบเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่มีการกำหนดไว้ ซึ่งเป็นกระบวนการที่กำหนดไว้ ตั้งแต่ต้นจนจบ และผู้ปฏิบัติงานแต่ละฝ่ายต้องยึดถือและปฏิบัติตาม

6) หน่วยงานมีการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้อง และหลายระดับมากยิ่งขึ้น เช่น กรมควบคุมโรค กรมสุขภาพจิต องค์การปกครอง ส่วนท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนจังหวัด โรงพยาบาล โรงเรียน เป็นต้น เพื่อประสาน เครือข่ายการทำงานในระดับพื้นที่และเพื่อให้การปฏิบัติงานนั้นมีประสิทธิภาพ

ความห่วงตัวของผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์

ความห่วงตัวของผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ ประกอบไปด้วย 4 ด้าน อันได้แก่ 1) ด้านกายภาพ 2) ด้านมโนทัศน์ 3) ด้านความสัมพันธ์ 4) ด้านบทบาท หน้าที่ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) ด้านกายภาพ ด้วยแนวนโยบายและมาตรการของภาครัฐ ข้อกำหนด แนวทางปฏิบัติในระดับกระทรวง ทบวง กรม และข้อกำหนดหรือข้อตกลงร่วมกัน ในแนวทางปฏิบัติระดับหน่วยงาน เพื่อป้องกันและลดการแพร่กระจายของโรค มีผลต่อแนวทางการปฏิบัติของผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ การเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมอนามัยของทุกคนในองค์กร ไม่ว่าจะเป็นการรักษาความสะอาด การสวมหน้ากากอนามัย การใช้สเปรย์แอลกอฮอล์ การใช้เจลแอลกอฮอล์ ตลอดจนการดูแลสุขภาพอนามัยของส่วนรวม ในขณะที่การปฏิบัติงานมีการเว้น ระยะห่างกับผู้ให้บริการและเพื่อนร่วมงาน ทั้งการดูแลรักษาสถานที่ทำงานให้ถูก สุขลักษณะด้วยการดูแลทำความสะอาดสถานที่ การปรับสถานที่เพื่อลดความเสี่ยง ต่อการแพร่ระบาด การจำกัดการใช้เครื่องปรับอากาศ การเปิดประตูหน้าต่างในขณะ ปฏิบัติงานเพื่อให้อากาศถ่ายเท การจัดปรับโต๊ะเก้าอี้ที่นั่งของผู้ปฏิบัติงานให้มี ระยะห่างระหว่างกัน เป็นต้น

สำหรับอนามัยส่วนบุคคลที่มีการเปลี่ยนแปลง ผู้ปฏิบัติงาน สังคมสงเคราะห์มีการปรับเปลี่ยนดำเนินชีวิตให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ทั้งการพักผ่อนให้เพียงพอ การออกกำลังกาย การรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ การรับประทานวิตามินเสริม การล้างมือ

เป็นประจำ การอาบน้ำสระผมทันทีหลังกลับจากที่ทำงาน การซักผ้าเป็นประจำ สวมหน้ากากอนามัยตลอดเวลาในที่ทำงานและในที่สาธารณะ การดำเนินชีวิตที่คำนึงถึงการปฏิบัติตามมาตรการป้องกันการแพร่ระบาดของโรคโดยเคร่งครัด นับเป็นความหย่อนตัวที่เกิดขึ้นด้านกายภาพของปฏิบัติงานทุกคน

2) ด้านมนทัศน์ หมายถึง ผู้ปฏิบัติงานได้มีการปรับตัวด้านมุมมอง ค่านิยม ชุดความคิด ความเชื่อและความรู้สึกในการปฏิบัติงานท่ามกลางสถานการณ์วิกฤติ โดยผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ส่วนหนึ่งพยายามทำความเข้าใจธรรมชาติของสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติของสิ่งมีชีวิต โดยมองว่าวิกฤตการณ์การเกิดโรคภัยไข้เจ็บเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่อาจเกิดขึ้นได้กับทุกคน เมื่อเกิดโรคระบาดแล้วทุกคนมีโอกาสดิตเชื้อโรคหากร่างกายอ่อนแอ สิ่งที่ได้ทำคือ การดูแลสุขภาพของตนเองให้แข็งแรงสมบูรณ์อยู่เสมอ การป้องกันตนเองจากการแพร่ระบาดของโรค การดูแลสัญลักษณ์ของตนเองเท่าที่จะสามารถทำได้ และหาวันหนึ่งเมื่อติดเชื้อโรคซึ่งมีความเป็นไปได้ เกิดขึ้นได้กับทุกคน และต้องเข้ารับการรักษาตามอาการที่เกิดขึ้น แม้ในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์จะมีความยากลำบากในช่วงสถานการณ์วิกฤตินี้ แต่ผู้ปฏิบัติงานทุกคนต่างต้องทำความเข้าใจและปรับตัวไปตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น รวมถึงการยึดถือบทบาทหน้าที่ของตนเองเป็นหลักสำคัญ แม้จะรู้สึกมีความท้อถอยกังวลเรื่องการแพร่ระบาดของเชื้อโรค แต่ทว่างานในบทบาทหน้าที่ของตนเองจำเป็นจะต้องปฏิบัติอย่างเต็มที่ดังเช่นปกติอยู่เป็นพื้นฐาน

นอกจากนี้ ผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์หลายคนได้ทำความเข้าใจอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดของผู้ใช้บริการได้มากขึ้น จากการที่ตนเองได้ติดเชื้อ COVID-19 กลายเป็นผู้ใช้บริการที่ต้องได้รับการดูแลช่วยเหลือจากผู้อื่น มโนทัศน์ในการใช้บริการงานสังคมสงเคราะห์จึงเปลี่ยนแปลงไปกลายเป็นความเข้าใจ (Empathy) กลุ่มคนเปราะบางและผู้อื่นได้ดียิ่งขึ้น

แม้ว่าปัจจัยที่เกิดขึ้นจากสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปด้วยสถานการณ์วิกฤติ แต่การปฏิบัติงานของผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ทุกคนต่างยังต้องยึดถือคุณธรรม จริยธรรม และจรรยาบรรณของงานสังคมสงเคราะห์ดั้งเดิม นอกจากนี้

ยังต้องคำนึงถึงคุณธรรมและจรรยาบรรณมากขึ้น จากการทำงานในรูปแบบออนไลน์ ซึ่งต้องมีความระมัดระวังในการรักษาความลับของผู้ใช้บริการที่มากขึ้นด้วย

3) ด้านความสัมพันธ์ ความสัมพันธ์กับผู้ให้บริการและเพื่อนร่วมงานในช่วงแรกลดลง เนื่องจากความตื่นตระหนกกับสถานการณ์และมาตรการควบคุมการแพร่ระบาดของโรค จำนวนผู้ใช้บริการในทุกหน่วยงานมีจำนวนลดลงอย่างเห็นได้ชัด แต่หากการปฏิบัติงานมีความจำเป็นต้องติดต่อพบปะกันโดยตรง จะมีการใช้อุปกรณ์ป้องกัน การเว้นระยะห่างระหว่างกัน การกำหนดระยะเวลาในการพบปะพูดคุยให้สั้นที่สุด มีการสื่อสารที่กระชับและชัดเจน เพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อโรค นอกจากนี้ การปฏิบัติงานยังมีการปรับตัวเพื่อแก้ปัญหาในการสื่อสารด้วยการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ โดยไม่ต้องเผชิญหน้ากันโดยตรง ไม่ว่าจะเป็นการให้บริการผ่านทางโทรศัพท์ เครือข่ายอินเทอร์เน็ต แพลตฟอร์มดิจิทัล (Digital platform) ออนไลน์ แอปพลิเคชันต่างๆ ที่จำเป็น เช่น LINE, Facebook, Messenger, ZOOM, Telemedicine เป็นต้น

ความสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกับเครือข่าย พบว่า ความหย่นตัวจากข้อจำกัดภายใต้สถานการณ์วิกฤติที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้องที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น เช่น กรมควบคุมโรค กรมสุขภาพจิต องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรบริหารส่วนจังหวัด โรงพยาบาล โรงเรียน วัด เป็นต้น เพื่อประสานเครือข่ายการทำงานในระดับพื้นที่ ทำให้การปฏิบัติงานนั้นมีประสิทธิภาพมากที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้

นอกจากนี้จะเห็นได้ว่า ในช่วงแรกที่เกิดวิกฤตการณ์นั้นส่งผลต่อการปฏิบัติงานระดับชุมชน โดยจำเป็นต้องมีการยกเลิกโครงการหรือกิจกรรมทุกพื้นที่ เพื่อป้องกันและหลีกเลี่ยงการแพร่ระบาดของโรคตามมาตรการของภาครัฐ ผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์จึงมีความจำเป็นต้องประสานเครือข่ายและอาสาสมัครเพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานในชุมชนหรือพื้นที่ การปฏิบัติงานจึงสามารถบรรลุเป้าหมายหรือสำเร็จลุล่วงไปได้จากการได้รับความร่วมมือและความช่วยเหลือจากอาสาสมัครในพื้นที่หรือในชุมชนนั่นเอง

4) ด้านบทบาทหน้าที่ พบว่า บทบาทหน้าที่ในงานสังคมสงเคราะห์ช่วงสถานการณ์ COVID-19 มีการเปลี่ยนแปลงไป อนึ่ง งานสังคมสงเคราะห์ยังคง

เหมือนเดิม ในขณะที่บทบาทหน้าที่บางอย่างมีการเปลี่ยนแปลงไป บางหน่วยงานมีการกำหนดขั้นตอนในการทำงาน กระบวนการ บทบาทหน้าที่อย่างชัดเจนด้วยการจัดทำเป็นแผนผังการทำงาน (Flow chart) ซึ่งทำให้ผู้ปฏิบัติงานมีความเข้าใจ บทบาทหน้าที่ของตนเองอย่างชัดเจน ในขณะที่หลายหน่วยงานที่ไม่ได้กำหนด บทบาทหน้าที่ของผู้ปฏิบัติงานแต่ละฝ่ายให้ชัดเจนที่อาจทำให้เกิดความสับสน ซึ่งเป็นข้อจำกัดและอุปสรรคภายใต้สถานการณ์วิกฤติที่เกิดขึ้นอย่างคาดไม่ถึง

ทั้งนี้บทบาทหน้าที่ที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้ปฏิบัติงานในช่วงสถานการณ์ วิกฤติโรคระบาด COVID-19 พบว่า ผู้ปฏิบัติงานมีบทบาทหน้าที่ที่ลดลงในบางอย่าง ในขณะที่บทบาทหน้าที่บางอย่างนั้นเพิ่มขึ้น ดังต่อไปนี้

4.1 บทบาทหน้าที่ที่ลดลง วิกฤตการณ์โรคระบาดทำให้ผู้คนต่าง หวาดกลัว รูปแบบพฤติกรรมการใช้ชีวิตในแต่ละวันเปลี่ยนแปลงไป ด้วยเหตุนี้ในช่วงแรกการเข้ามาใช้บริการของผู้ใช้บริการในหน่วยงานต่างๆ รวมถึงในหน่วยงาน สังคมสงเคราะห์มีการเปลี่ยนแปลงไป เมื่อผู้ใช้บริการที่มาขอใช้บริการลดลง ส่งผลทำให้ผู้ปฏิบัติงานสงเคราะห์มีบทบาทในการปฏิบัติงานในหน้าที่ลดลง ไม่ว่าจะเป็น การปฏิบัติงานในระดับบุคคล ครอบครัว กลุ่ม และชุมชน

4.2 บทบาทหน้าที่ที่เพิ่มขึ้น ผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์จำเป็นต้องมี บทบาทหน้าที่ในการประสานงานกับฝ่ายต่างๆ ภายในหน่วยงาน และภายนอก หน่วยงานเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก เนื่องจากในสถานการณ์วิกฤติเช่นนี้จึงมีความจำเป็นที่ต้องสื่อสาร ประสานงาน ประสานทรัพยากร และประสานเครือข่าย ในการปฏิบัติงานเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากผู้ปฏิบัติงานไม่สามารถที่ดำเนินการให้บรรลุ เป้าหมายโดยรูปแบบวิธีการตามปกติได้

ท่ามกลางสถานการณ์จากโรค COVID-19 นี้ ทำให้เจ้าหน้าที่ต้องทำงานหนักมากขึ้น เจ้าหน้าที่แต่ละคนจะต้องผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนเพื่อประจำอยู่ใน หน่วยงานหรือเรียกว่าการเข้าเวรมากขึ้น เพื่อเตรียมพร้อมรับมือและสามารถ ปฏิบัติงานในกรณีเร่งด่วนที่อาจเกิดขึ้นได้ อีกทั้งมีผู้ปฏิบัติงานจำนวนหนึ่งต้อง ปฏิบัติงานในแผนกอื่นหรือฝ่ายอื่นในหน่วยงาน เนื่องจากกำลังคนไม่พอ รวมถึง การเป็นอาสาสมัครช่วยเหลือประชาชน ทั้งอาสาสมัครแจกจ่ายเงิน เครื่องอุปโภค บริโภคเพื่อยังชีพ เพื่อเป็นการเยียวยาและแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

นอกจากนี้ ในช่วงแรกที่ทุกคนต่างหวาดผวากับโรคใหม่ที่เกิดขึ้น ไม่มีใครมีความรู้เกี่ยวกับโรค COVID-19 ก่อให้เกิดผลกระทบต่างๆ มากมาย เช่น ความสับสนในแนวทางการปฏิบัติตัวเพื่อป้องกันโรค การดูแลรักษาโรคเบื้องต้น การติตราผู้ป่วยและการกีดกันออกจากชุมชน ปัญหาสุขภาพจิต รวมถึงการฆ่าตัวตาย ฯลฯ ผู้ปฏิบัติงานสงเคราะห์จึงได้มีบทบาททางสังคม เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโรค หลายคนได้รับมอบหมายจากหน่วยงานเพื่อเข้ารับการอบรมเพิ่มพูนความรู้ด้านสุขภาพที่เกี่ยวข้องกับโรค COVID-19 เพื่อนำความรู้ที่ได้จากการอบรมนั้นมาสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับคนในหน่วยงาน สมาชิกในชุมชนหรือคนในสังคมให้ได้ทราบถึงลักษณะของโรค การติดต่อของโรค การป้องกันโรค การลดการแพร่กระจายของโรค การดูแลช่วยเหลือ และที่สำคัญคือการอยู่ร่วมกันกับผู้ติดเชื้อ COVID-19 อย่างถูกสุขลักษณะ ลดการติตรา การอยู่กันอย่างอาทร

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ความหย่นตัวของผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์เป็นความสามารถในการปรับตัวกายภาพ ทั้งการปรับพฤติกรรมสุขภาพ การปรับสภาพแวดล้อมให้เหมาะสม ด้านมโนทัศน์ เป็นการปรับความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ค่านิยม ให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในปัจจุบัน ด้านความสัมพันธ์ มีการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ประโยชน์ทั้งในแง่มุมของการทำงานและนโยบาย มาตรการของภาครัฐ การประสานเครือข่ายการทำงานในหลากหลายระดับ และด้านบทบาทหน้าที่ที่มีทั้งเพิ่มขึ้นและลดลง ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการจัดการปัญหาและการแสวงหาการสนับสนุนทางสังคม

แนวทางการสร้างความหย่นตัวในการตอบสนองต่อสถานการณ์วิกฤติในปัจจุบันและอนาคต

แนวทางที่ควรพิจารณาจากสถานการณ์วิกฤติ เพื่อสร้างความหย่นตัวในการตอบสนองต่อภัยคุกคามในปัจจุบันและในอนาคต มีดังนี้

4.1 แนวทางการปรับตัวในสถานการณ์ปกติ

1) ระบบผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ควรแสวงหาแนวทางในการฝึกฝนการจัดการควบคุมปัจจัยภายใน ด้วยการฝึกฝนในการควบคุมร่างกาย ความคิดจิตใจและสติให้พร้อม เพื่อรับมือเตรียมพร้อมกับสถานการณ์ที่อาจคาดไม่ถึงได้ทุกขณะ

2) ระบบหน่วยงาน หน่วยงานและฝ่ายงานสังคมสงเคราะห์ควรมีการจัดทำแผนไว้ล่วงหน้า เพื่อเตรียมความพร้อมในการรับมือกับสภาวะวิกฤตที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตข้างหน้า

3) ระบบชุมชน งานสังคมสงเคราะห์ส่วนหนึ่งควรสนับสนุน ส่งเสริมความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน เพื่อเป็นฐานสำคัญในการดูแล ช่วยเหลือกันเองและพึ่งตนเองก่อนในชุมชนและสร้างความสามารถในการดำเนินการประสานความร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆ รวมถึงความร่วมมือด้านงานด้านสังคมสงเคราะห์ได้อย่างแข็งแกร่ง

4) ระบบสังคม ทุกภาคส่วนหรือทุกระดับในสังคมควรมีการกำหนดแผนเพื่อเตรียมพร้อมรับมือกับสถานการณ์วิกฤตที่ทุกคนอาจต้องเผชิญในอนาคตข้างหน้า

5) ระบบสังคม ควรมีการพัฒนาาระบบคุ้มครองทางสังคม โดยอาจมีภาครัฐเป็นหลักในการดำเนินการ หน่วยงานสังคมสงเคราะห์และทุกภาคส่วนในสังคมร่วมมือกันสนับสนุนส่งเสริมระบบดังกล่าวให้เกิดขึ้นอย่างครอบคลุมและทั่วถึงแก่ประชาชนทุกคน โดยเฉพาะกลุ่มคนด้อยโอกาสในสังคม

4.2 แนวทางการสร้างการปรับตัวในสถานการณ์วิกฤต

1) ระบบผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ จะต้องตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อตนเอง เรียนรู้ในการปรับตัว และปรับจิตใจ ความเชื่อ ความคิดทัศนคติในการดำเนินชีวิต รวมถึงการปฏิบัติงานให้สอดคล้องเหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง ภายใต้มาตรการ หรือนโยบายอย่างเคร่งครัด ตลอดจนการตระหนักถึงรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม

2) ส่วนของผู้นำในระบบหน่วยงานต้องมีไหวพริบ การคิดวิเคราะห์ การบริหารงานในสถานการณ์วิกฤต ชัดเจน แต่มีความยืดหยุ่นอย่างเหมาะสม เพื่อเอื้ออำนวยให้หน่วยงานและผู้ปฏิบัติงานได้เกิดการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง โดยเฉพาะในหน่วยงานด้านสังคมสงเคราะห์ที่มีบทบาทหน้าที่ช่วยเหลือผู้ประสบปัญหาความเดือดร้อน ต้องปรับตัวให้ได้เพื่อคงไว้ซึ่งการช่วยเหลือสังคม ดังนั้น การพัฒนาภาวะความเป็นผู้นำงานสังคมสงเคราะห์จึงมีความสำคัญอย่างมากในการจัดการบริหารงานให้หน่วยงานรอดพ้นจากวิกฤตการณ์ต่างๆ

3) ระบบหน่วยงาน หลักการมีส่วนร่วมของทุกคนยังคงเป็นหลักการที่สำคัญในหน่วยงานด้านสังคมสงเคราะห์ เพื่อช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์และบุคลากรทุกคนมีความเข้าใจไปทิศทางเดียวกัน ช่วยให้เกิดการปรับตัวได้ทันต่อสถานการณ์

4) ระบบชุมชน งานสังคมสงเคราะห์ต้องมีการประสานงานเพื่อช่วยเหลือชุมชนและการขอความร่วมมือจากชุมชน เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะของต่างฝ่ายต่างเอื้ออาศัยและแลกเปลี่ยนประโยชน์กันและกัน ความสัมพันธ์เหล่านี้นำมาซึ่งการปรับตัวของทั้งชุมชนและหน่วยงานด้านสังคมสงเคราะห์

5) ระบบสังคม การปรับตัวของทุกระบบในสังคม อันหมายรวมถึงงานสังคมสงเคราะห์ องค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ ข้อมูล ความรู้ ข่าวสารที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากความรู้ ข้อมูล ข่าวสารเหล่านี้ ทำให้เกิดการปรับตัวที่สอดคล้องเหมาะสม แนวทางการดำเนินการในสถานการณ์วิกฤติจึงต้องให้ความสำคัญกับข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็น ความรู้ ข่าวสารที่ถูกต้อง ชัดเจนและทันสมัย ทั้งนี้ภาครัฐจะต้องพัฒนาระบบฐานข้อมูลที่ใช้ระดับประเทศให้ถูกต้องแม่นยำ ทันสมัย และเชื่อมโยงอย่างมีบูรณาการกันระหว่างหน่วยงานส่วนกลาง

6) ระบบสังคม ทุกภาคส่วนในสังคมต่างต้องปรับตัวให้เท่าทันสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง อีกทั้งต้องตระหนักในการมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาระบบการดูแล รับผิดชอบสังคมร่วมกัน

4.3 แนวทางการปรับตัวแบบหยุนตัวในสถานการณ์วิกฤติ

1) ระบบผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ควรแสวงหาแนวทางหรือวิธีการที่เหมาะสมกับตนเองในการรับมือกับปัญหา อุปสรรคหรือข้อจำกัดที่เกิดขึ้นจากสถานการณ์ต่างๆ เรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิตและการทำงานเพื่อเตรียมพร้อมรับมือและสามารถฟื้นคืนสู่สภาวะปกติของชีวิตต่อไป

2) ระบบผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์และระบบหน่วยงานด้านสังคมสงเคราะห์ ต้องมุ่งพัฒนาทักษะการใช้เทคโนโลยีและมุ่งส่งเสริมการนำเทคโนโลยีหรือพัฒนานวัตกรรมมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงาน สร้างความหยุนตัวในการปฏิบัติงานให้ผ่านพ้นวิกฤตการณ์ไปได้

3) ระบบหน่วยงาน ผู้นำที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์ในการบริหารจัดการกับข้อจำกัดต่างๆ เช่น การให้ความสำคัญกับการจัดหาวัสดุ อุปกรณ์ ทรัพยากรที่จำเป็นแก่ผู้ปฏิบัติงานอย่างเพียงพอ การวางแผนอัตราากำลังคนให้เพียงพอในภาวะวิกฤติ การกำหนดบทบาท หน้าที่ของแต่ละฝ่ายแต่ละบุคคลให้ชัดเจน การสร้างขวัญกำลังใจให้แก่บุคลากรผู้ปฏิบัติหน้าที่ ฯลฯ การพัฒนาภาวะผู้นำในงานสังคมสงเคราะห์ท่ามกลางสถานการณ์วิกฤติจึงเป็นแนวทางสร้างความหยุ่นตัวในสถานการณ์วิกฤติ

4) ระบบหน่วยงาน ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ทุกคนในการแสดงความคิดเห็นต่อแนวทางในการบริหารจัดการกับปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้นในหน่วยงาน เพื่อสร้างความสามารถในการหยุ่นตัว รับมือและฟื้นคืนสภาพสู่ภาวะปกติร่วมกัน โดยอาจมีการกำหนดแนวทาง หรือแผนงานทั้งในระยะสั้นและระยะยาวร่วมกัน

5) ระบบชุมชน งานสังคมสงเคราะห์ต้องมุ่งให้ความสำคัญกับการส่งเสริมให้ครอบครัวและชุมชนเป็นฐานสำคัญในการดูแล ช่วยเหลือกันเองภายในชุมชน ประสบการณ์จากวิกฤติการณ์ที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่า ชุมชนที่เข้มแข็ง ผู้นำ อาสาสมัคร หน่วยงานท้องถิ่นที่เข้มแข็ง ต่างเป็นกลไกสำคัญของงานสังคมสงเคราะห์ในการขับเคลื่อนกิจการงานต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

6) ระบบสังคม งานสังคมสงเคราะห์และทุกภาคส่วนในสังคมควรสร้างองค์ความรู้และเผยแพร่งานวิจัย เช่น การประเมินความพร้อมด้านทรัพยากรและความสามารถในการรับมือและฟื้นคืนสภาพ เพื่อหาจุดแข็ง การประเมินปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการรับมือ การแก้ไขปัญหา ความหยุ่นตัวเพื่อเข้าสู่ภาวะปกติ เป็นต้น

7) ระบบสังคม ประสบการณ์ในภาวะวิกฤติที่ผ่านมาสะท้อนให้เห็นว่า การดำเนินการใดๆ ในทุกระดับไม่ว่าจะเป็นระดับหน่วยงานปฏิบัติการ ระดับชุมชน ระดับหน่วยงานส่วนกลางหรือภาครัฐ การสั่งการแบบใช้อำนาจในแนวดิ่ง ท่ามกลางสถานการณ์ฉุกเฉิน ได้สร้างผลกระทบเชิงลบได้มากกว่าการใช้อำนาจในแนวราบที่อาศัยการมีส่วนร่วมจากสมาชิกหรือประชาชน ดังนั้น แนวคิดการมีส่วนร่วมจึงเป็นประเด็นหลักของการใช้อำนาจเพื่อการบริหารจัดการที่เหมาะสมในทุกระดับ

8) ระบบสังคม งานสังคมสงเคราะห์และทุกภาคส่วนควรทำงานร่วมกันอย่างมีบูรณาการ ไม่ว่าจะเป็นผู้ปฏิบัติงาน หน่วยงาน สมาชิกในชุมชน และภาคส่วนต่างๆ เพื่อร่วมวางแผน การดำเนินการ ตรวจสอบความรู้พื้นฐาน ด้านความยืดหยุ่นในการดำเนินการ การติดตามประเมินผล ทั้งที่ผ่านมาและในปัจจุบัน รวมถึงอนาคตตามกระบวนการ PDCA เพื่อสร้างองค์ความรู้ในการหย่อนตัวเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์วิกฤติ

9) ระบบสังคม ภาครัฐควรตระหนักถึงการกำกับดูแลแบบมีส่วนร่วม โดยอาจสนับสนุนเป็นกลยุทธ์สร้างความสามัคคีและการสร้างสวัสดิการที่ครอบคลุมสำหรับชุมชนและสังคม

10) ระบบสังคม ด้านนโยบายสังคมและยุทธศาสตร์ของภาครัฐ ควรคำนึงถึงการเข้าถึงทรัพยากรอย่างเท่าเทียมของประชาชนทุกกลุ่ม ให้เกิดการกระจายทรัพยากรอย่างยุติธรรม โดยเฉพาะการทำให้การเข้าถึงครอบคลุมกลุ่มเปราะบางที่รัฐบาลจะต้องควบคุมโปรแกรมการคุ้มครองทางสังคมอย่างเข้มงวด

ตารางที่ 1

แสดงแนวทางการสร้างความยืดหยุ่นตัวในการตอบสนองต่อสถานการณ์วิกฤติ

ประเภท	แนวทางการปรับตัว ในสถานการณ์ปกติ	แนวทางการปรับตัว ในสถานการณ์วิกฤติ	แนวทางหย่อนตัวใน สถานการณ์วิกฤติ
ระบบ ผู้ปฏิบัติงาน	ฝึกควบคุมร่างกาย จิตใจ	รับผิดชอบตนเอง/ สังคม	- หาแนวทาง/ การเรียนรู้
			- ใช้เทคโนโลยี/ นวัตกรรม
ระบบ หน่วยงาน	จัดทำแผนเตรียม การรับมือ	- พัฒนาภาวะผู้นำ	- พัฒนาภาวะผู้นำ
		- สร้างการมีส่วนร่วม	- ระดมการมี ส่วนร่วม
ระบบชุมชน	ส่งเสริมชุมชนเข้มแข็ง	- ประสานงานกับ ชุมชน	- ประสานความ ร่วมมือ

ตารางที่ 1

แสดงแนวทางการสร้างความหยุ่นตัวในการตอบสนองต่อสถานการณ์วิกฤติ (ต่อ)

ประเภท	แนวทางการปรับตัว ในสถานการณ์ปกติ	แนวทางการปรับตัว ในสถานการณ์วิกฤติ	แนวทางหยุ่นตัวใน สถานการณ์วิกฤติ
ระบบสังคม	- ทุกภาคส่วนเตรียม แผน	ทุกภาคส่วนปรับตัว และร่วมรับผิดชอบ สังคม	- ถอดบทเรียน องค์ความรู้
	- พัฒนาระบบ การคุ้มครองทาง สังคม		- การบูรณาการ การทำงาน
		การให้ข้อมูลข่าวสาร ที่ถูกต้อง เหมาะสม	ยึดหลักการมี ส่วนร่วม
			ควบคุมการ คุ้มครองสังคม

การอภิปรายผล

ผู้คนและสังคมทั่วโลกต่างได้รับผลกระทบจากสถานการณ์วิกฤติ COVID-19 หากมองในมุมวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ที่กลุ่มเป้าหมายการทำงานเป็นกลุ่มผู้ด้อยโอกาสที่มีความเปราะบางอยู่แล้ว วิกฤตการณ์ยิ่งซ้ำเติมให้กลุ่มคนเหล่านี้มีความเปราะบางมากยิ่งขึ้นไปอีกเป็นเท่าทวีคูณ ด้วยข้อจำกัดที่ซับซ้อนมากขึ้นทั้งทางด้านสุขภาพ สังคม เศรษฐกิจ ฯลฯ สถานการณ์เผยให้เห็นความเปราะบางทางสังคม ช่องว่างความแตกต่างความไม่เท่าเทียมปรากฏเด่นชัดขึ้น ดังการศึกษาของ Andia and Sharifi (2021) และ Debele and Sima (2021) งานสังคมสงเคราะห์จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมุ่งบรรเทาข้อจำกัดเหล่านั้น เพื่อเร่งให้บุคคลและชุมชนฟื้นตัวได้โดยเร็ว (Schmidt-Sane, Hrynich & Niederberger, 2021) ทั้งนี้ ผู้ศึกษาเห็นว่าความสามารถฟื้นตัวกลับคืนสู่ภาวะปกตินี้ ส่วนหนึ่งมีความเกี่ยวข้องกับอำนาจทางการเมืองเรื่องชนชั้นอย่างแนบแน่น ในโครงสร้างของสังคมไทย หากชนชั้นอำนาจยอมแบ่งปันหรือกระจายทรัพยากร ลดการใช้อำนาจเพื่อมีอภิสิทธิ์เหนือผู้อื่น รวมถึงการสร้างความร่วมมือเพื่อจัดการกับปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นและร่วมรับผิดชอบเพื่อประโยชน์ของคนส่วนใหญ่เป็นหลัก สอดคล้องกับการศึกษา

ของ Debele and Sima (2021) ที่ชี้ให้เห็นว่า วิกฤตโลกที่เกิดขึ้นจะสามารถจัดการได้มากกว่านี้ หากชนชั้นนำหรือมหาอำนาจให้ความร่วมมือซึ่งกันและกันมากกว่าการปะทะกัน หรือการแสวงหาประโยชน์บนความทุกข์ยากของผู้คนด้วยเหตุนี้ ภายใต้สถานการณ์วิกฤติจึงเป็นความท้าทายในบทบาทและภาระหน้าที่ของผู้ปฏิบัติงานด้านสังคมสงเคราะห์เป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเผชิญกับปัญหา อุปสรรคของผู้ใช้บริการที่สลับซับซ้อนที่เกิดขึ้นภายใต้โครงสร้างทางสังคมเป็นเท่าทวีคูณ

เมื่อหันมองย้อนกลับมาที่ตัวผู้ปฏิบัติงานในวิชาชีพสังคมสงเคราะห์จะพบว่า ผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ทุกคนต่างก็เป็นบุคคลซึ่งได้รับผลกระทบได้รับความยากลำบากเฉกเช่นเดียวกับผู้คนทั่วโลก ผู้ปฏิบัติงานสงเคราะห์หลายคนได้รับเชื้อและติดโรค COVID-19 ต้องกลับกลายเป็นผู้อยู่ในสถานะ “ผู้ใช้บริการ” (Client) ด้านสุขภาพและบริการด้านอื่นๆ ไม่แตกต่างกับผู้คนที่ทั่วไปในสังคม ทุกคนต่างมีโอกาสในการติดเชื้อและกลายเป็นผู้ป่วยได้เมื่อสุขภาพร่างกายอ่อนแอลง ดังนั้น หากมองในมุมของผู้ปฏิบัติงานในฐานะมนุษย์คนหนึ่งในธรรมชาติของระบบนิเวศน์ (Maclean, Ross, Cuthill & Witt, 2017; Alizadeh & Sharifi, 2021 as cited in Alizadeh & Sharifi, 2022) ผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ย่อมเกิดความเจ็บไข้ได้ป่วยและกลายเป็นผู้ป่วยที่อยู่ในฐานะผู้ใช้บริการที่ต้องการความช่วยเหลือ ตลอดจนความต้องการในการเข้าถึงบริการทางสังคมที่มีอยู่เช่นเดียวกันกับทุกคน ด้วยสถานการณ์เช่นนี้ ทำให้ผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์เริ่มตระหนักคิด พินิจพิจารณาถึงความเป็นจริงที่ปรากฏจากการเป็นผู้ให้บริการในวันหนึ่งอาจต้องกลับกลายเป็นผู้ใช้บริการในอีกวันหนึ่ง สร้างความเข้าใจ ความเห็นใจผู้ใช้บริการได้มากขึ้น ประสบการณ์เหล่านี้สร้างความอ่อนน้อมถ่อมตนให้เกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติงานได้เป็นอย่างดี

การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม วิถีชีวิตของผู้คนจากสถานการณ์วิกฤติ ทำให้ทุกชีวิตและทุกสถาบันทางสังคมต่างต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอดให้ผ่านพ้นจากวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้น ในงานด้านสังคมสงเคราะห์ ผู้ปฏิบัติงานและหน่วยงานด้านสังคมสงเคราะห์ต่างต้องสร้างการเปลี่ยนแปลงให้สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไปอย่างฉับพลันเช่นเดียวกัน สอดคล้องกับแนวคิดการปรับตัวของ Roy and Andrews (1999) ที่สะท้อน

ให้เห็นว่าบุคคล ครอบครัว กลุ่ม องค์กร และชุมชน ต่างมีระบบการปรับตัว ความสามารถในการคิด พินิจพิจารณา เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก

การปรับตัวของผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์เพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วภายใต้สถานการณ์วิกฤติที่เกิดขึ้น ปรากฏชัดเจนผ่านความสามารถในการปรับตัวด้านร่างกาย (Physiological mode)

การปรับตัวด้านอัตมโนทัศน์ (Self-concept mode) การปรับตัวด้าน บทบาทหน้าที่ (Role function mode) และการปรับตัวด้านการพึ่งพาหะหว่างกัน (Interdependent mode) (Bilal & Nijmeh, 2014) จากผลการศึกษาพบว่า ผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ส่วนใหญ่สามารถปรับตัวได้ดีกับผลกระทบใน เชิงลบและเชิงบวกด้วยวิธีการต่างๆ เมื่อต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์ที่สร้างความกดดัน หรือคุกคามความรู้สึกก้มั่นคงปลอดภัยทั้งทางสุขภาพกาย และสุขภาพจิต จนสามารถกลับฟื้นคืนสภาพให้เป็นปกติได้ ไม่ว่าจะเป็น การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม การดำเนินชีวิต การปรับเปลี่ยนชุดความคิด ความ เชื่อ ค่านิยม ให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง การปรับบทบาทหน้าที่และ ความสัมพันธ์ทางสังคมให้เหมาะสม ตลอดจนการปรับสิ่งแวดล้อมภายในและ ภายนอกตามบริบทที่เกิดขึ้น สิ่งเหล่านี้ต่างสะท้อนให้เห็นว่า ผู้ปฏิบัติงานสังคม สงเคราะห์มีความยืดหยุ่นตัวเพื่อจัดการและปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่ เปลี่ยนแปลงไป ตามนิยามความยืดหยุ่นตัวของ American Psychological Association (APA, 2011) เป็นคุณลักษณะของบุคคลที่ได้พัฒนาขึ้นเพื่อจัดการ กับการเปลี่ยนแปลงในชีวิต ทั้งในด้านบวกและด้านลบที่เกิดขึ้นได้ใน ชีวิตประจำวัน (Warner & April, 2012; Windle et al., 2011) ตลอดจนการ นำประสบการณ์ความยากลำบาก มาเป็นบทเรียนในการเรียนรู้เพื่อรับมือกับ เหตุการณ์ต่อไปในอนาคต ตามแนวคิดของ Caza and Milton (2012) และ Cooper et al. (2013) ที่เรียกว่า “การฟื้นตัว” ซึ่งทำให้เกิดความเจริญเติบโต หลังผ่านความยากลำบากเหล่านั้นไปแล้ว ซึ่งจะช่วยให้แต่ละบุคคลมีความสามารถในการรับมือและจัดการกับปัญหา หรือความท้าทายในอนาคตที่อาจเกิดขึ้น

ส่วนระดับหน่วยงานด้านสังคมสงเคราะห์ ในทุกระดับต่างเห็นร่วมกันว่า หากไม่มีการเปลี่ยนแปลง ยืดหยุ่น หรือปรับตัว จะเกิดผลกระทบด้านลบจนไม่สามารถประคับประคองหน่วยงานและผู้ปฏิบัติต่อไปได้ สอดคล้องกับแนวคิดของ Warner and April (2012) ที่ระบุว่า หากบุคคล ชุมชน องค์กรได้รับมือกับการเปลี่ยนแปลงภายใต้สภาวะวิกฤติได้ก็ยังคงดำเนินต่อไป แต่หากไม่สามารถยืดหยุ่นเพื่อรับมือได้ อาจเกิดผลกระทบในเชิงลบอย่างรุนแรง ส่วนความยืดหยุ่นตัวระดับหน่วยงานด้านสังคมสงเคราะห์ สร้างความสามารถในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ท่ามกลางสถานการณ์วิกฤติ ดังนั้น หน่วยงานด้านสังคมสงเคราะห์ทุกระดับจึงมีการเปลี่ยนแปลง ยืดหยุ่นตัว เพื่อรับมือกับวิกฤติและฟื้นคืนสภาพจากภาวะวิกฤติที่เกิดขึ้น สิ่งที่น่าทึ่งให้เป็นอย่างเด่นชัดในช่วงแรกคือ การเกิดแผนนโยบายและแนวทางในการปฏิบัติเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของโรค หลายหน่วยงานได้ระดมความคิดเห็นจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกในหน่วยงานทุกระดับ กำหนดเป็นมาตรการ นโยบาย และแนวทางปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพอย่างมาก หลายหน่วยงานสามารถรับมือกับวิกฤตการณ์จากการสนับสนุน ความร่วมมือของสมาชิกภายในหน่วยงาน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันที่ต่างส่งเสริมหรือประคับประคองให้หน่วยงานยังคงอยู่รอด สอดคล้องกับการศึกษาของ Kim and Windsor (2015) ที่ระบุว่า ความยืดหยุ่นในการทำงานเป็นความสามารถขององค์กรที่จะอยู่รอดและสามารถปรับตัวได้ในการเผชิญสภาวะทุกข์ยาก การรับมือและการฟื้นคืนสภาพนี้ ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากการได้รับสนับสนุนจากเพื่อนร่วมงานในขณะที่ต้องเผชิญกับความเครียดในการทำงานด้วยกัน นอกจากนี้ผู้ศึกษายังเห็นว่าปัจจัยสำคัญของความยืดหยุ่นตัวของหน่วยงานคือ การได้รับความช่วยเหลือ การสนับสนุนทางสังคมจากภาคีเครือข่าย และการนำนวัตกรรม เทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในสถานการณ์ที่เต็มไปด้วยข้อจำกัดในการทำงาน จนสามารถจัดการปัญหาและผ่านพ้นอุปสรรคที่ยากลำบากไปได้

ความยืดหยุ่นตัวหรือความสามารถในการปรับตัวของงานสังคมสงเคราะห์ ภายใต้สถานการณ์วิกฤติเกิดขึ้นในลักษณะของการมุ่งจัดการปัญหาและการแสวงหาการสนับสนุนทางสังคม กล่าวคือ ในการจัดการกับปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติงาน ประกอบด้วย การนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมมาใช้ประโยชน์ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่เหมาะสม การปรับเปลี่ยนแนวความคิด ความเชื่อ

ค่านิยมที่พึงประสงค์ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ การกำหนดและปรับบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่ายที่ชัดเจน การปรับสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น และในส่วนของ การสนับสนุนทางสังคม ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมของสมาชิกในหน่วยงาน ปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน ความช่วยเหลือจากอาสาสมัครในชุมชน ความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายภายนอกหน่วยงาน

สรุป

ความหย่นตัวของผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์เป็นความสามารถในการปรับตัวของผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์และหน่วยงานด้านสังคมสงเคราะห์ ภายใต้สถานการณ์วิกฤติ ความหย่นตัวของผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์เกิดขึ้น ในลักษณะของการมุ่งจัดการปัญหาและการแสวงหาการสนับสนุนทางสังคม กล่าวคือ ในการจัดการกับปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติงาน ด้วยการนำเทคโนโลยี และนวัตกรรมมาใช้ประโยชน์ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม แนวความคิด อารมณ์ ความรู้สึก ความเชื่อ ค่านิยม สภาพแวดล้อมที่เหมาะสม การกำหนดและปรับบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่ายที่ชัดเจน และในส่วนของ การสนับสนุนทางสังคม เกิดจากการมีส่วนร่วมและปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันภายในหน่วยงาน ความช่วยเหลือจากอาสาสมัครในชุมชน รวมถึงความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายภายนอกหน่วยงาน ประสบการณ์เหล่านี้ที่ผู้ปฏิบัติงานและหน่วยงานต้องเผชิญในภาวะที่ยากลำบาก ย่อมนำมาซึ่งบทเรียนสำคัญอันนำไปสู่การเจริญเติบโตในอนาคต มีความพร้อมที่จะรับมือหากต้องเผชิญกับวิกฤติการณ์ครั้งใหม่แม้จะอยู่ในรูปแบบอื่นก็ตาม

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงสาธารณสุข กลุ่มพัฒนานิชาการโรคติดต่อ. (2564). *สถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) มาตรการสาธารณสุข และ ปัญหาอุปสรรคการป้องกันควบคุมโรคในผู้เดินทาง*. สืบค้นจาก <https://ddc.moph.go.th/uploads/files/201742021082002523> 8.pdf.

- บัญชา เกิดมณี, สุรัชย์ ธรรมทวีธิกุล, ญาณพินิจ วชิรสุรงค์, บดินทร์ชาติ สุขบพ และ สมบัติ ทีฆทรัพย์. (2563). แนวคิดและทิศทางการแก้ปัญหา โควิด-19. *วารสารก้าวหน้าโลกวิทยาศาสตร์*, 20(1), 1-12.
- ศศิวัฒน์ ตันติบุญยานนท์. (2564). การจัดการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะ “ล้มแล้วลุก” บนเทคโนโลยีคลาวด์ ตามฐานความคิดผู้นำ 4 แบบ ในช่วงวิกฤติ. *วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์*, 8(1), 361-374.
- Alizadeh, H., & Sharifi, A. (2022). Social Resilience Promotion Factors during the COVID-19 Pandemic: Insights from Urmia, Iran. *Urban Science*, 6(14), 1-14.
- American Psychological Association (APA). (2011). *Resilience*. Retrieve from <https://www.apa.org/topics/resilience>
- Andia, T., & Sharifi, A (2021). Inequalities and Social Resilience in Times of COVID-19. *Revista de Estudios Sociales*, 78(10), 2-13.
- Bilal S. H. Badr Naga & Nijmeh M. H. Al-Atiyyat. (2014). Roy Adaptation Model. *Middle East Journal of Nursing*, 7(1), 58-61.
- Caza, B. B., & Milton, L. P. (2012). Resilience at work: Building capacity in the face of adversity. In K. S. Cameron & G. M. Spreitzer (Eds.), *Handbook of positive organizational scholarship* (pp. 895-908). New York: Oxford University Press.
- Cooper, C., Flint-Taylor, J., & Pearn, M. (2013). *Building resilience for success: A resource for managers and organizations*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Debele, E. T., & Sima, M. E. (2021). Social Resilience and Challenges of COVID-19. *Technium Business and Management (TBM)*, 1(1), 19-29.
- Kim, M., & Windsor, C. (2015). Resilience and work-life balance in first-line nurse manager. *Asian nursing research*, 9(1), 21-27.

- Maclean, K., Ross, H., Cuthill, M., Witt, B., (2017). Converging disciplinary understandings of social aspects of resilience. *Journal of Environmental Planning and Management*, 60(3), 519-537. DOI: 10.1080/09640568.2016.1162706
- Roy, C., & Andrews, H. (1999). *The Roy adaptation model* (2nd ed.). Stamford, CT: Appleton & Lange.
- Schmidt-Sane, M., Hrynicky, T., & Niederberger, E., (2021). Community resilience: Key concept and their applications to epidemic shock,' Science in Humanitarian Action (SSHAP). Retrieve from <https://www.socialscienceinaction.org/resources/community-resilience-key-concepts-and-their-applications-to-epidemic-shocks/>
- Warner, R., & April, K. (2012). Building personal resilience at work. *Effective Executive*, 15(4), 53-68.
- Windle, G., Bennett, K. M., & Noyes, J. (2011). A methodological review of resilience measurement scales. *Health and Quality of Life Outcomes*, 9(8), 1-18.

ปรากฏการณ์ล้มทั้งยืน: อาชญากรรมบนเทคโนโลยี

การเงินแบบกระจายศูนย์

The Rug Pull: Crime on Decentralized Finance (DeFi)

Received 3 August 2023

Revised 5 October 2023

Accepted 18 October 2023

กุลนันท์ ศรีเจริญ¹

Kullanan Sricharoen²

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหา รูปแบบ ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเกิดปรากฏการณ์ล้มทั้งยืน (Rug Pull) ซึ่งเป็นอาชญากรรมบนเทคโนโลยีการเงินแบบกระจายศูนย์ (DeFi) เพื่อสร้างความเข้าใจให้แก่สังคม และนำไปสู่การแสวงหาแนวทางป้องกันที่เหมาะสม ด้วยการวิจัยเชิงเอกสาร พบว่า คุณลักษณะเฉพาะของ DeFi คือ การใช้สินทรัพย์ดิจิทัลเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนแบบ Peer-to-peer มีสัญญาอัจฉริยะเป็นกลไกหลักในการควบคุมการดำเนินการให้เป็นไปตามเงื่อนไขที่กำหนด ผู้ใช้สามารถทำธุรกรรมทางการเงินโดยไม่ระบุตัวตนของคู่สัญญาด้วยความรวดเร็วผ่านระบบนิเวศแบบกระจายศูนย์ ไม่มีตัวกลางในการกำกับดูแล ทำให้ขาดการตรวจสอบและประเมินความเสี่ยงจากภาครัฐ เมื่อมีความเสียหายเกิดขึ้นจากการฉ้อโกง หรือให้บริการที่ไม่เป็นธรรม จึงไม่ได้รับการคุ้มครองการระงับพื้นที่หรือเขตอำนาจศาลที่จะลงโทษผู้กระทำความผิดจึงเป็นไปด้วยความยากลำบาก ด้วยสภาพปัญหา 4 ด้าน คือ ด้านโลกาภิวัตน์ ด้านสังคมความเสี่ยง ด้านกฎหมาย และด้านความร่วมมือระหว่างประเทศ ทั้งนี้ ปรากฏการณ์ล้มทั้งยืนสามารถเกิดขึ้นได้ 3 รูปแบบ คือ การขโมยสภาพคล่อง การลากและทุบ และการจำกัดการซื้อขาย โดยมีปัจจัยที่ส่งผลต่อการเกิดปรากฏการณ์ล้มทั้งยืน 3 ปัจจัยหลัก คือ เกิดจากผู้ที่มีความสามารถในการก่ออาชญากรรม เกิดจากนักลงทุน และเกิดจากขาดผู้

¹ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาอาชญาวิทยาและงานยุติธรรม ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ ประเทศไทย E-mail: sricharoen@gmail.com

² PhD. Student, Criminology and Justice Program, Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Political Sciences, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.

พิทักษ์ ทั้งนี้แนวทางการป้องกัน คือ การสร้างกลไกความร่วมมือระหว่างประเทศกับหน่วยงานบังคับใช้กฎหมาย สร้างเครือข่าย บูรณาการความร่วมมือในการแลกเปลี่ยนข้อมูลที่สำคัญ เผยแพร่องค์ความรู้ ตลอดจนสร้างความตระหนักเกี่ยวกับความเสี่ยงในการลงทุนสินทรัพย์ดิจิทัลระหว่างหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายกับชุมชนนักลงทุนสินทรัพย์ดิจิทัล

คำสำคัญ: ปรากฏการณ์ล้มทั้งยืน, เทคโนโลยีการเงินแบบกระจายศูนย์, สินทรัพย์ดิจิทัล

Abstract

This article explores Rug Pull issues, a crime in Decentralized Finance (DeFi), analyzes Rug Pull schemes and factors that have emerged, and includes suggestions on how to prevent them from emerging. This is qualitative research, using documentary research.

It was found that DeFi, uses emerging technology to remove third parties and centralized institutions from financial transactions. Peer- to- peer (P2P) financial transactions are one of the core premises behind DeFi, where both parties agree to exchange digital assets for goods or services without a third party involved. This means that loans are backed by smart contracts that are completed based on the terms both parties, the lender and the borrower, agreed to. Anonymity and a lack of inspection and risk assessment from regulators, hence most DeFi applications, give rise to risks of illicit use, facilitating misconduct. The issuance of promotions or trading on DeFi platforms could be considered non-compliant in many jurisdictions. Equally, when DeFi platforms or activities currently fall outside of the regulated space in some jurisdictions, they raise risks that may be left unaddressed by existing rules. The study of the problems of Rug Pull thus caused four key problems: Globalization, Risk Society, Legal, and International Cooperation. There are three

main types of Rug Pull: Liquidity Stealing, Pump-and-Dump, and Limiting sell orders. There were three key factors affecting Rug Pull utilizing Routine Activity Theory: Potential Offender, Digital Asset Investor, and The Absence of Guardians Capable. Finally, the appropriate approach for preventing rug pull is establishing strong network development in terms of digital assets, The integration of important information is a necessary condition for the success of law enforcement in interstate securities trading without federal registration, to raise awareness about the risks of investing in digital assets with the cooperation of the government, private sector, and online community.

Keywords: Rug Pull, Decentralized Finance (DeFi), Digital Asset

บทนำ

แนวคิดระบบการเงินแบบกระจายศูนย์ (Decentralized Finance: DeFi) เป็นแนวคิดสถาบันการเงินแบบเปิด ซึ่งนำเทคโนโลยีบล็อกเชนมาทำหน้าที่ในการบันทึก ดำเนินธุรกรรมต่างๆ แทนที่ตัวกลางในระบบการเงินแบบดั้งเดิม (Traditional finance) อาทิ สถาบันการเงิน ธนาคารพาณิชย์ ศูนย์รับแลกเปลี่ยนเงินตรา ฯลฯ DeFi จึงมีผลิตภัณฑ์ หรือบริการทางการเงินที่หลากหลายเช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น กลุ่มซื้อขายแลกเปลี่ยน (Decentralized Exchange: DEX) กลุ่มกู้ยืม (Borrowing and lending) กลุ่มสร้างสินทรัพย์สังเคราะห์ (Synthetic asset) กลุ่มการประกัน (Insurance) เป็นต้น สามารถบริหารสินทรัพย์ดิจิทัล (Digital assets) ได้หลายประเภท ด้วยการส่งสินทรัพย์จากเครือข่ายบล็อกเชนหนึ่ง ไปยังอีกเครือข่ายบล็อกเชนหนึ่ง ผ่านวิธีการฝากสินทรัพย์ดิจิทัลไว้กับแพลตฟอร์ม DeFi ที่ทำหน้าที่คล้ายนายหน้า โดยรับประกันว่าสินทรัพย์ดิจิทัลที่แลกไป จะสามารถนำกลับมาแลกเปลี่ยนที่เครือข่ายเดิมได้ตลอดเวลา และจะยังคงมูลค่าเท่าเดิม ทั้งนี้ ลักษณะเด่น DeFi อีกประการหนึ่ง คือ ผลิตภัณฑ์ หรือบริการทางการเงินเหล่านี้ สามารถเชื่อมบริการให้ครอบคลุมกับความต้องการของผู้ใช้งานที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ และถูกออกแบบมาให้ประกอบกันได้เหมือนกับการต่อบล็อกเลโก้การเงิน (Money legos) ในรูปแบบที่ระบบการเงินแบบดั้งเดิมไม่สามารถทำได้ (Popescu, 2020)

เมื่อหลักการสำคัญของการเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน (Medium of exchange) คือ การได้รับการยอมรับของผู้คนในเครือข่าย จึงทำให้มูลค่าของสินทรัพย์ดิจิทัลขึ้นอยู่กับการใช้งานของคนในเครือข่าย ส่งผลให้เกิดความผันผวนของตลาด นักลงทุนนิยมเก็งกำไรจากการขึ้นลงของราคาที่รุนแรงของสินทรัพย์ดิจิทัล ประกอบกับขาดการกำกับดูแลจากหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง มีเพียงกลไกควบคุมการดำเนินการต่างๆ ให้เป็นไปตามเงื่อนไขที่กำหนดผ่านสัญญาอัจฉริยะ (Smart contract) เท่านั้น ทำให้ DeFi กลายเป็นเป้าหมายหลักของการเกิดอาชญากรรมที่มีคริปโทเคอร์เรนซีเป็นเครื่องมือ (Accessory to a crime) ได้ (เจษฎาพงษ์ คำชู, 2565) เนื่องด้วยความเป็นอิสระจากการควบคุมของหน่วยงานภาครัฐ (Decentralize) และความสามารถในการปกปิดตัวตน (Anonymous) ทำให้ผู้ใช้งานมีโอกาสหลีกเลี่ยงจากการตรวจพิสูจน์แหล่งที่มาของสินทรัพย์ดิจิทัล และเล็งเห็นโอกาสจากการใช้ประโยชน์ของ DeFi ในการก่ออาชญากรรมด้วยการหลอกลวง (Scam) สร้างความเสียหายต่อบุคคล และส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของระบบเศรษฐกิจสากล โดยไม่จำกัดเฉพาะขอบเขตประเทศใดประเทศหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศไทย แม้จะมีพระราชกำหนดการประกอบธุรกิจสินทรัพย์ดิจิทัล พ.ศ.2561 เป็นกฎหมายที่กำกับดูแลการเสนอขายและการให้บริการเกี่ยวกับสินทรัพย์ดิจิทัล แต่ยังคงขาดมาตรการทางกฎหมายที่เหมาะสมในการลงโทษผู้กระทำผิด เมื่อเกิดเหตุการณ์ฉ้อโกงสินทรัพย์ดิจิทัลบนแพลตฟอร์ม DeFi หรือเรียกว่า “ปรากฏการณ์ล้มทั้งยืน” (Rug pull) ผู้เขียนจึงเห็นความสำคัญของประเด็นปัญหาข้างต้น ควรแก่การศึกษา ทำความเข้าใจสภาพปัญหา รูปแบบตลอดจนปัจจัยที่ส่งผลต่อการเกิดอาชญากรรมบนเทคโนโลยีการเงินแบบกระจายศูนย์ (DeFi) ในปรากฏการณ์ล้มทั้งยืน ซึ่งเป็นอาชญากรรมไซเบอร์รูปแบบหนึ่ง เพื่อสร้างความเข้าใจให้แก่สังคมเพื่อนำไปสู่การแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมสำหรับการป้องกันอาชญากรรมดังกล่าวต่อไป

จุดเริ่มต้นของระบบการเงินแบบกระจายศูนย์ (Decentralized Finance: DeFi)

สถานการณ์ที่เศรษฐกิจเกิดการชะลอตัวอย่างรุนแรงในระยะเวลาสั้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนำไปสู่วิกฤตเศรษฐกิจ (Economic crisis) ครั้งใหญ่หลายเหตุการณ์

จุดเริ่มต้นที่ทำให้วิกฤตทางการเงินลูกกลามมากขึ้น คือ การล้มของสถาบันการเงิน กล่าวคือ เมื่อสถาบันการเงินซึ่งเป็นธุรกิจที่มีการรับเงินฝากจากประชาชนจำนวนมาก นำเงินฝากไปปล่อยสินเชื่อให้กับภาคธุรกิจ เกิดเป็นธุรกรรมและนิติกรรมอันหลากหลาย และมีความเชื่อมโยงเกี่ยวพันกับธุรกิจอื่นๆ ในระบบเศรษฐกิจที่สูงมาก ดังนั้นหากสถาบันการเงินเกิดปัญหาขาดสภาพคล่อง ความโกลาหลในระบบเศรษฐกิจและสังคมย่อมบังเกิดขึ้น และจะยิ่งทวีความรุนแรง หากไม่มีระบบการจัดการที่ชัดเจน (ภุชงค์ อธิรันทรรพร, 2564) กล่าวได้ว่า หากผู้ฝากเงินหมดความเชื่อมั่น และเกิดความกังวลเกี่ยวกับความสามารถในการชำระหนี้ของสถาบันการเงิน ผู้ฝากเงินจำนวนมากจะพากันไปถอนเงินออกอย่างรวดเร็ว (Bank run) นำไปสู่การขาดสภาพคล่อง ทั้งนี้ วิกฤตการเงินที่เกิดขึ้นในอดีตได้ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อเศรษฐกิจโลกและประเทศไทยครั้งใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากวิกฤตสินเชื่อซับไพรม์ (Sub-prime mortgage crisis) ในปี ค.ศ.2007 เกิดการเรียกร้องให้สถาบันการเงินมีความรับผิดชอบ และตรวจสอบความเสี่ยงในการดำเนินธุรกรรมทางการเงินมากขึ้น โดยมองว่าสถาบันการเงินเป็น “ตัวการ” ที่ก่อให้เกิดวิกฤตดังกล่าว (สฤณี อาชวานันทกุล, 2555)

นำไปสู่การตั้งคำถาม “เหตุใดเราจึงยอมเชื่อว่า สถาบันการเงินซึ่งกำกับโดยรัฐจะสามารถจัดการดูแลเงินฝากได้ดีกว่าเจ้าของเงิน” “เราจะมั่นใจได้อย่างไรว่าสถาบันการเงินจะบริหารงานอย่างโปร่งใส หรือมีสินทรัพย์สำรองในคลังค่าประกันเงินฝากได้อย่างเพียงพอเมื่อเกิดวิกฤตการเงิน” จึงนำไปสู่การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Paradigm shift) ในระบบการเงิน (The Intelligence Team, 2564) ซึ่งเชื่อว่าแนวคิดการรวมศูนย์อำนาจทางการเงิน (Centralized Finance: CeFi) ซึ่งเป็นระบบการเงินแบบดั้งเดิม (Traditional finance) นำโดยประเทศมหาอำนาจ เช่นสหรัฐอเมริกา นั้นล้าสมัย เมื่อสถาบันการเงินขนาดใหญ่แห่งใดแห่งหนึ่งเกิดปัญหา ย่อมส่งผลกระทบต่อภาคการเงินทั้งระบบที่เชื่อมโยงกัน ทำให้เกิดความพยายามนำเทคโนโลยีมาใช้เพื่อลดการพึ่งพา หรือแม้กระทั่งทดแทนบางบทบาทของสถาบันการเงิน เกิดเป็นแนวคิดทางการเงินแบบใหม่ที่ใช้เทคโนโลยีบล็อกเชน (Distributed Ledger Technology: DLT) มาทำหน้าที่ในการบันทึกธุรกรรมต่างๆ แทนที่ตัวกลางเพื่อรองรับการบริหารสินทรัพย์ดิจิทัล ในชื่อ “ระบบการเงินแบบกระจายศูนย์” (DeFi) ทำหน้าที่ที่เสมือนสถาบันการเงินแบบเปิด ผู้ใช้งานสามารถจัดการสินทรัพย์

ดิจิทัลของตนเอง ในฐานะสื่อกลางแลกเปลี่ยนแทนเงินเฟียต (Fiat) ได้อย่างอิสระผ่านกระเป๋ (Wallet) และกุญแจส่วนตัว (Private key) เพื่อยืนยันการทำธุรกรรมทางการเงินบนเทคโนโลยีบล็อกเชน (Klungjaturavet & Hirankasi, 2565) ทั้งนี้ DeFi ส่วนใหญ่จะถูกสร้างบนระบบนิเวศ (Ecosystem) เครือข่ายบล็อกเชน Ethereum ถึงแม้จะไม่มีตัวกลางอย่างสถาบันการเงินหรือธนาคารพาณิชย์มาควบคุม แต่ทุกธุรกรรมที่เกิดขึ้นจะต้องดำเนินการผ่านสัญญาอัจฉริยะ ซึ่งเป็นการทำสัญญาในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ คู่สัญญาได้สร้างเงื่อนไขหรือข้อตกลงไว้ล่วงหน้าผ่านการตั้งค่าในรูปแบบโค้ด (Source code) แทนการเขียนเป็นตัวหนังสือในแบบ Paper contract ซึ่งโค้ดดังกล่าวจะถูกบันทึก หรือจัดเก็บไว้บนระบบบล็อกเชน และเมื่อมีเหตุการณ์ตามเงื่อนไข หรือข้อตกลงเกิดขึ้นในอนาคตให้ระบบทำธุรกรรมอัตโนมัติระหว่างกันตามที่ได้ตั้งค่าไว้ได้ทันที จึงเป็นการทำธุรกรรมโดยปราศจากการควบคุมของตัวกลาง โดยให้เป็นหน้าที่ของระบบที่จะเข้าจัดการแบบอัตโนมัติ (สุมาพร (ศรีสุนทร) มานะสันต์, 2562) เมื่อประกอบกับคุณลักษณะของบล็อกเชน ทำให้ DeFi ไม่สามารถปลอมแปลง หรือแก้ไขข้อมูลธุรกรรมที่ทำไปก่อนหน้านี้ได้ ผู้ใช้งานภายในเครือข่ายทั้งหมดสามารถตรวจสอบธุรกรรมได้ตลอดเวลา ทำให้ปัจจัยด้านความเชื่อใจ หรือเครดิตด้านการเงินของผู้ใช้งาน จึงไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป ผู้ใช้งานเพียงแค่มั่นใจคุณสมบัติตามที่กำหนดไว้ในสัญญาอัจฉริยะของแพลตฟอร์ม DeFi ก็สามารถใช้บริการกู้ยืม หรือทำธุรกรรมทางการเงินอื่นๆ บน DeFi ได้เหมือนกับระบบการเงินแบบดั้งเดิมทุกประการ ผ่านแพลตฟอร์ม DeFi หรือแอปพลิเคชัน เรียกว่า Decentralized Application (DApp) ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับว่า DApp นั้น กำหนดให้ใช้เงินดิจิทัลสกุลใดเป็นค่าธรรมเนียม (Gas Fee) สำหรับการฝากนั้น DeFi ให้ดอกเบี่ยสูงกว่าระบบการเงินแบบดั้งเดิม เนื่องจากกลไกของสัญญาอัจฉริยะมีการจ่ายผลตอบแทนให้กับผู้ใช้งานอัตโนมัติ ทำให้ไม่ต้องมีค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการตัวกลาง เช่น เงินเดือนพนักงาน ดังนั้น รายได้จากการปล่อยกู้ หรือรายได้จากค่าธรรมเนียมต่างๆ ที่สถาบันการเงินได้รับ เมื่อเป็น DApp เก็บจึงถูกนำมากระจายกลับให้กับผู้ใช้งานแพลตฟอร์ม ผู้ใช้งานทุกคนจึงได้รับผลตอบแทนแบบเต็มเม็ดเต็มหน่วย กล่าวได้ว่า การโอนมูลค่าโดยตรงระหว่างผู้ใช้งาน (Peer-to-Peer: P2P) ทำให้การควบคุมระบบการทำงานอยู่ในอำนาจของผู้ใช้งาน โดยไม่มีหน่วยงานกลาง ตัวแทน หรือผู้ดูแล มีเพียงระบบนิเวศ DeFi

เป็นผู้กำกับกิจกรรม ผ่านการจัดการควบคุมระบบการทำงานด้วย DApp ส่งผลให้แนวคิด DeFi ได้รับความสนใจมากขึ้น (PwC, n.d.) แบ่งประเภทของสินทรัพย์ดิจิทัลไว้ 6 ประเภท ได้แก่ 1) Cryptocurrency 2) Stablecoin 3) Non-Fungible Tokens (NFTs) 4) Central Bank Digital Currencies (CBDCs) 5) Utility Tokens และ 6) Security Tokens

ความหมายและรูปแบบปรากฏการณ์ล้มทั้งยืน (Rug Pull)

เมื่อการทำงานของ DeFi มีสินทรัพย์ดิจิทัลเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนแทนเงิน มีสัญญาอัจฉริยะเป็นกลไกหลักในการควบคุมการดำเนินการต่างๆ ให้เป็นไปตามเงื่อนไขที่กำหนด ผู้ใช้งานสามารถทำธุรกรรมทางการเงินได้อย่างอิสระ ไม่มีการยืนยันตัวตน ไม่มีตัวกลางในการกำกับดูแลจากรัฐ ทำให้ขาดการตรวจสอบและประเมินความเสี่ยงจากภาครัฐ เมื่อมีความเสียหายเกิดขึ้นจากการให้บริการที่ไม่เป็นธรรม หรือการปิดแพลตฟอร์ม DeFi ทำให้ผู้ใช้งานไม่ได้รับการคุ้มครอง DeFi จึงกลายเป็นเป้าหมายหลักของการโจมตีทางไซเบอร์ได้ ข้อมูลจาก CipherTrace บริษัทผู้เชี่ยวชาญในการวิเคราะห์ข้อมูลด้านคริปโตเคอร์เรนซีและบล็อกเชน ระบุว่าช่วง 7 เดือนแรกของปี ค.ศ.2021 มูลค่าความเสียหายอาชญากรรมที่เกิดขึ้นบน DeFi อาทิ การโจรกรรม (Thefts) การแฮ็ก (Hacks) และการฉ้อโกง (Fraud) สูงขึ้นเป็นประวัติการณ์ แม้มีการคาดการณ์ว่าแนวโน้มอาชญากรรมที่เกี่ยวข้องกับคริปโตเคอร์เรนซี ในปี ค.ศ.2023 โดยรวมจะลดลง เนื่องจากโครงสร้างพื้นฐานด้านความปลอดภัยและเทคโนโลยีที่ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น แต่แนวโน้มของการเกิด Rug Pull และมูลค่าความเสียหายกลับจะมีโอกาสเพิ่มขึ้น เมื่อเทียบกับปีที่ผ่านมา (Chainalysis Team, 2022) นอกจากนี้ สำนักงานสอบสวนกลางแห่งสหรัฐอเมริกา (FBI) ได้เผยแพร่ข้อแนะนำสำหรับนักลงทุนให้มีการตรวจสอบ และทำความเข้าใจก่อนจะสนใจลงทุนใน DeFi เนื่องจากอาชญากรได้เพิ่มระดับความถี่ในการก่อเหตุสูงขึ้นกว่าร้อยละ 97 ผ่านช่องทางของสัญญาอัจฉริยะที่ควบคุมการทำงานของแพลตฟอร์ม DeFi เพื่อขโมยคริปโตเคอร์เรนซีส่งผลให้เงินของนักลงทุนสูญหายมูลค่ามหาศาลและยากต่อการติดตาม (Majcher, 2022)

ปรากฏการณ์ล้มทั้งยืน (Rug Pull) จึงเป็นอาชญากรรมไซเบอร์รูปแบบหนึ่งซึ่งอาศัยความน่าเชื่อถือและความปลอดภัยของเทคโนโลยีทางการเงินแบบกระจาย

ศูนย์ (DeFi) หลอกลวงระดมทุนให้นักลงทุนนำสินทรัพย์ดิจิทัลมาลงทุน ผ่านการเสนอโครงการและผลประโยชน์จากเอกสารนำเสนอข้อมูล (Whitepaper) โดยใช้ช่องทางโซเชียลมีเดีย หรือผ่านการโน้มน้าวโดยผู้มีอิทธิพลว่าจะนำไปสร้างสภาพคล่อง (Liquidity Pool) ให้กับแพลตฟอร์ม DeFi เช่น กลุ่มผลิตภัณฑ์และบริการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินทรัพย์ดิจิทัล (Decentralized Exchange: DEX) ว่าผู้ลงทุนจะได้รับผลตอบแทนด้วยการลงทุนแบบ Yield Farming หรือ Staking แต่เมื่อเวลาผ่านไประยะหนึ่ง จะเกิดสถานการณ์สูญเสียสภาพคล่องอย่างกะทันหัน ทำให้ผู้ลงทุนอาจจะสูญเสียเงินลงทุนบางส่วน หรือทั้งหมดหรืออาจจะไม่ได้รับผลตอบแทนตามที่กล่าวอ้าง ผู้เสนอโครงการ หรือผู้มีอิทธิพลจะมีข้ออ้างเพื่อละทิ้งโครงการ ปฏิเสธความรับผิดชอบ และ/หรือหนีไปพร้อมกับเงินของเหยื่อที่ถูกหลอกให้ลงทุนในรูปแบบสินทรัพย์ดิจิทัล มักเกิดกับกลุ่มนักลงทุนที่ชอบลงทุนในสิ่งใหม่และคาดหวังผลตอบแทนสูงในระยะเวลาอันสั้น ทั้งนี้ Rug pull มาจากความหมายสแลง คือ To pull the rug out from under someone หรือการดึงพรมที่มีคนยืนอยู่ ซึ่งนั่นทำให้คนล้มทั้งยืนในทันที ความหมายของพรมในที่นี้ จึงหมายถึงสภาพคล่องหรือสินทรัพย์ดิจิทัลที่ผู้ลงทุนลงไว้ในแพลตฟอร์ม DeFi ที่หายไป (Chainalysis Team, 2022) แบ่งได้ 3 รูปแบบ คือ

1. การขโมยสภาพคล่อง (Liquidity Stealing) เป็นรูปแบบการ Rug pull ที่พบได้บ่อยที่สุด เริ่มจากการลงทุนในลักษณะ Yield farming ซึ่งเป็นการสร้างผลตอบแทนจากการนำสินทรัพย์ดิจิทัลเข้าไปในแพลตฟอร์ม DeFi เพื่อสร้างสภาพคล่อง (Liquidity pool) และให้บริการหลายประเภท ตั้งแต่การแลกเปลี่ยน กู้ยืม หรือปล่อยกู้ เมื่อมีผู้ใช้บริการ (Trader) จ่ายค่าธรรมเนียม (Gas fee) ให้แพลตฟอร์ม ซึ่งค่าธรรมเนียมนี้จะถูกแบ่งให้กับนักลงทุนในฐานะผู้มอบสภาพคล่องเป็นผลตอบแทน (Rewards) ตามระยะเวลาที่ฝากสินทรัพย์ดิจิทัลไว้ โดยจะได้รับ Liquidity Provider Token (LP token) กลับไป โดยสามารถนำ LP token ที่ได้รับมาไปฝาก (Staking) ต่อภายในแพลตฟอร์ม DeFi นี้ หรือแลกกลับไปเป็นสินทรัพย์ดิจิทัลตามที่เราได้บอกด้วย กล่าวคือ ยิ่งผู้มาใช้บริการแลกเปลี่ยน (Swap) คู่สินทรัพย์ดิจิทัลบ่อยเท่าใด ก็จะทำให้ให้นักลงทุนได้รับผลตอบแทนสูงขึ้นด้วย เรียกกลไกนี้ว่า “Liquidity mining” เมื่อผู้พัฒนาโครงการถอนสินทรัพย์ดิจิทัลทั้งหมดออกจากสภาพคล่องไปยัง Wallet อื่น ทำให้มูลค่าทั้งหมดที่นักลงทุนฝาก

เข้าไป ค่อยๆ ลดลงจนกลายเป็นศูนย์ และ LP token ที่นักลงทุนได้รับมากกลายเป็นสิ่งไร้ค่า เนื่องจากไม่สามารถนำไปแลกเปลี่ยนทรัพย์สินดิจิทัลในแพลตฟอร์ม DeFi ได้ อีกต่อไป

2. การลากและทุบ (Pump-and-Dump) เป็นรูปแบบการ Rug pull ซึ่งผู้พัฒนาโครงการ หรือนักลงทุนรายใหญ่ ซึ่งมีสินทรัพย์ดิจิทัลจำนวนมาก ปลอ่ยข่าวเท็จ หรือปั่นให้ราคาขึ้นไปสูงๆ (Pump) และเพื่อดึงดูดให้นักลงทุนรายย่อยเข้ามาซื้อ ก่อนจะทำการเทขายออกมาจำนวนมาก (Dump) อย่างรวดเร็ว เช่นเดียวกับการปั่นหุ้น ทำให้มูลค่าสินทรัพย์ดิจิทัลนั้นลดลง ทั้งนี้สถานการณ์ดังกล่าวมักเกิดขึ้นหลังจากการทำการตลาดโฆษณาอย่างหนักผ่านช่องทางโซเชียลมีเดียว่าจะได้ผลตอบแทนสูงจากการลงทุนในแพลตฟอร์ม DeFi นั้นๆ

3. การจำกัดการซื้อขาย (Limiting sell orders) เป็นรูปแบบการ Rug pull ซึ่งผู้พัฒนาโครงการจะกำหนดเงื่อนไข ด้วยการเขียนโปรแกรมคำสั่งในสัญญาอัจฉริยะให้มีการทำงานที่เอื้อประโยชน์ต่อผู้พัฒนาโครงการ เช่น การจำกัดให้นักลงทุนสามารถซื้อสินทรัพย์ดิจิทัลในแพลตฟอร์มได้ แต่ไม่สามารถขายสินทรัพย์ดิจิทัลได้ เมื่อสภาพคล่องมีขนาดใหญ่ขึ้น ผู้พัฒนาโครงการจึงละทิ้งโครงการไปพร้อมกับสินทรัพย์ดิจิทัลของนักลงทุนทั้งหมด

ผู้เขียนยกตัวอย่าง กรณีการเกิด Rug pull ที่สร้างความเสียหายให้กับนักลงทุนอย่างรวดเร็วที่สุดในประวัติศาสตร์ คือ กรณีสินทรัพย์ดิจิทัลประเภทโทเคนดิจิทัล ชื่อ SQUID ถูกสร้างขึ้นราวเดือนตุลาคม 2021 โดยมีแรงบันดาลใจจากซีรีส์ของ Netflix เรื่อง SQUID GAME มีเนื้อหาเกี่ยวกับการแข่งขันเล่นเกมพื้นบ้านของเกาหลีเพื่อชิงเงินรางวัล ซึ่งได้รับความนิยมอย่างมาก จนมีกระแสว่าจะมีการสร้างซีรีส์ภาคต่อ ทำให้มีนักพัฒนาโครงการ (ไม่เปิดเผยตัว) ประกาศว่าการสร้างภาคต่อ นั้น จะต้องใช้ SQUID เพื่อใช้ในการใช้เล่นเกมชิงเงินรางวัลและสร้างรายได้ให้กับนักลงทุน ซึ่งหากมีคนเข้าร่วมมากเท่าใดเงินรางวัลก็จะมากขึ้นเท่านั้น ทำให้มีผู้หลงเชื่อ ด้วยการซื้อตัวละคร NFTs ในเกม เพื่อเข้าร่วมเกม เริ่มต้น 15,000-33,450 USD และซื้อ SQUID ราคา 2 เซนต์ ผ่านแพลตฟอร์มสำหรับซื้อขายแลกเปลี่ยนคริปโทเคอร์เรนซี (Cryptocurrency exchange) ซึ่งถูกขายหมดอย่างรวดเร็วในวันเปิดตัว พร้อมกับได้รับความสนใจจากสื่อและมีผู้ติดตามเป็นจำนวนมากบนโซเชียลมีเดีย ต่อมา นักลงทุนบางส่วนไม่สามารถขาย SQUID ใน

PancakeSwap ซึ่งเป็นแพลตฟอร์มซื้อขายฯ ยอดนิยมได้ ในขณะเดียวกันมูลค่าของ SQUID ค่อยๆ พุ่งไปด้วยราคาสูงสุดที่ 2,861.80 USD หลังจากนั้น เพียง 5 นาที มูลค่าของ SQUID ร่วงลงไปกว่า 99.99% เหลือเพียง 0.0007 USD นักลงทุนจำนวนมากสูญเสียเงินลงทุนในทันที คิดเป็นมูลค่าความเสียหายรวมกว่า 2,000,000 USD เนื่องจากไม่สามารถขาย SQUID ที่มีอยู่ออกไปได้ทันเวลาก่อนมูลค่าตกลง ภายหลังมีการตรวจสอบในเอกสารข้อมูลข้อเสนอการลงทุน (Whitepaper) ของ SQUID พบว่า มีการระบุถึงการ“Anti-dumping” ซึ่งเป็นนโยบายต่อต้าน การเทขาย หากผู้ลงทุนบางรายมีเงื่อนไขไม่ตรงกับระบบ ก็จะไม่สามารถขายโทเคนดิจิทัลได้ ต่อมาช่องทางสื่อสาร Telegram ของ SQUID มีการปิดกั้นไม่ให้บุคคลภายนอกแสดงความคิดเห็น (Block) และไม่สามารถตอบกลับโพสต์จากบัญชีทวีตเตอร์ ซึ่งมี 57,000 ผู้ติดตาม ส่วนเว็บไซต์ SquidGame.cash และช่องทางโซเชียลมีเดียของ SQUID อื่นๆ อยู่ในสถานะออฟไลน์ทั้งหมด และปิดตัวไป โดยไม่สามารถทราบได้ว่า ผู้ที่มีเจตนาในการสร้างสถานการณ์ดังกล่าวคือใคร (Carrick, 2021)

สำหรับประเทศไทย กรณีการเกิด Rug pull เกิดขึ้นครั้งแรก คือ KubSwaps เป็นแพลตฟอร์ม DeFi บนเครือข่ายบล็อกเชน Bitkub Chain เสนอให้มีการลงทุนโทเคนดิจิทัล ชื่อ KSWAP เพื่อสร้างสภาพคล่อง (Liquidity Pool: LP) ให้กับแพลตฟอร์ม KubSwaps เหตุการณ์เริ่มต้นเมื่อเว็บไซต์ kubswaps.com และช่องทางสื่อสาร Telegram ปิดตัวลง ภายหลังจากเปิดแพลตฟอร์มได้เพียง 1 สัปดาห์ พร้อมกับการถอน LP ออกไปจำนวนมากในระหว่างที่มูลค่า KSWAP ค่อยๆ เพิ่มขึ้น และเมื่อ LP เหลือน้อย ทำให้นักลงทุนเกิดความกังวลในมูลค่า ซึ่งหากเกิดแรงขายที่เพียงน้อยนิด ย่อมกดดันให้มูลค่า KSWAP ร่วงลงแรงมาก ส่งผลให้เกิดอุปทานหมู่ของนักลงทุนทำการขายพร้อมกันอย่างรวดเร็วและรุนแรง (Panic sell) ตามมาในที่สุด สำหรับกรณีดังกล่าว นักพัฒนาโครงการ KubSwaps ได้ LP มูลค่าราว 80,000 บาท ทั้งนี้ ในส่วนของมูลค่าความเสียหายของนักลงทุนเกือบพันราย อาจจะประเมินมูลค่าได้ยาก เนื่องจากนักลงทุนที่สามารถขาย KSWAP ออกไปก่อนในช่วงแรกที่ LP เริ่มถูกถอนออกไป ก็อาจจะยังขายได้ในราคาที่สูง ส่วนนักลงทุนที่ขายไม่ทัน ย่อมสูญเสียเงินที่ลงทุนไปทั้งหมด ต่อมาบริษัท Bitkub Blockchain Technology จำกัด ได้ออกมาชี้แจงผ่าน Facebook ทางการระบุว่า บริษัทฯ และกลุ่มบริษัทฯ ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ดังกล่าว และไม่เคยอนุญาตให้ใช้ชื่อ

ทางการค้า "บิทคับ", "Bitkub" และ "KUB" หรือเหรียญ KUB Coin ของกลุ่มบริษัท แต่อย่างใด นอกจากนี้ ผู้พัฒนาแพลตฟอร์ม KubSwaps ไม่ได้มีการลงทะเบียนเพื่อยืนยันตัวตนกับบริษัทฯ แต่อย่างใด (Jiraboon, 2564) หรือจะเป็นกรณี TukTuk Finance เปิดตัวเป็น Decentralized exchange (DEX) สัญชาติไทยเจ้าแรกบนเครือข่ายบล็อกเชน Bitkub Chain พร้อมกับโทเคนดิจิทัลที่ชื่อว่า "TUK" หลังเปิดให้ซื้อขาย ราคาพุ่งขึ้นสูงสุดระดับราคา 750 USD และเพียงไม่กี่นาที TUK ถูกเทขายลงมาที่ต่ำกว่า ร่วงลงไปกว่า 99.87% เหลือเพียง 1 USD สร้างความเสียหายให้กับนักลงทุนจำนวนมากและแพลตฟอร์มประสบปัญหาต้องหยุดให้บริการกะทันหันถึงแม้ในภายหลังทีมงานของ TukTuk finance ได้ออกมาชี้แจงว่า ช่วงแรกของการแจกเหรียญ (Fair launch) เกิดความผันผวนของราคาซื้อขายอย่างหนักในตลาดซื้อขาย และเกิดความผิดพลาดของทีมงานที่ไม่ได้วางแผนแก้ปัญหาดังกล่าวไว้ (Radius, 2564) ทำให้มีผู้ขาดทุนในช่วงเวลาดังกล่าว ทีมงานขออภัยขอรับข้อผิดพลาดและยืนยันความมุ่งมั่นที่จะเข้ามาสร้างระบบนิเวศ (Ecosystem) และวางพื้นฐาน (Fundamental) ให้ DeFi ตัวอื่นๆ เข้ามาต่อยอดพัฒนาได้ ด้วยการลงทะเบียนเพื่อยืนยันตัวตนกับบริษัท Bitkub Blockchain Technology จำกัด ก่อนที่จะเปิดตัวเพื่อให้บริการแพลตฟอร์ม TukTuk Finance (Thongchai, 2564) ทำให้มีนักลงทุนชาวไทยบางส่วนไปร้องเรียนกรณีดังกล่าวกับสำนักงาน ก.ล.ต. ต่อมา Tech director ของ Bitkub ได้ออกมายืนยันว่าไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องใดๆ กับ TukTuk finance และขณะเดียวกันทางบริษัทฯ ไม่มีนโยบายที่จะลงทุนใน DeFi ด้วยเช่นกัน เป้าหมายของทีมงาน คือ การมุ่งพัฒนาบล็อกเชนเครือข่ายบล็อกเชน Bitkub chain เท่านั้น จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ ทำให้ สำนักงาน ก.ล.ต. ได้ออกมาเตือนนักลงทุนทันทีว่าการทำธุรกรรม DeFi จะต้องปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ พ.ร.บ. ประกอบธุรกิจสินทรัพย์ดิจิทัล พ.ศ.2561 การออกโทเคนดิจิทัลต้องได้รับอนุญาตจากสำนักงาน ก.ล.ต. ต้องเปิดเผยข้อมูลตามที่กำหนด และเสนอขายผ่านผู้ให้บริการระบบเสนอขายโทเคนดิจิทัลที่ได้รับความเห็นชอบ จากคณะกรรมการ ก.ล.ต เท่านั้น (สกุลชัย เก่งอนันตานนท์, 2564) จากลักษณะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าว ในกลุ่มชุมชนออนไลน์นักลงทุน DeFi ชาวไทย จึงได้มีคำล้อเลียนว่า "ไทย Rug ไทย" ซึ่งมาจากคำว่า "Rug pull" ที่มีเจ้าของโครงการที่เป็นคนไทย เปิดให้นักลงทุนไทยนำสินทรัพย์ดิจิทัลมาลงทุน หลังจากนั้นก็นำสินทรัพย์ดิจิทัลทั้งหมดหนีหายไป พร้อม

กับปิดเว็บไซต์ หมายความว่า คนไทยสร้างแพลตฟอร์มขึ้นมาเพื่อหลอกคนไทยด้วยกัน นั่นเอง

สถานะและมาตรการทางกฎหมายของสินทรัพย์ดิจิทัลและระบบการเงินแบบกระจายศูนย์ (DeFi)

ดังที่ผู้เขียนได้นำเสนอไปข้างต้น DeFi มีผลิตภัณฑ์คล้ายคลึงกับระบบการเงินแบบดั้งเดิม แต่มีคุณสมบัติที่โดดเด่นในเรื่องความปลอดภัย รวดเร็ว สามารถเข้าถึงและใช้งานได้ทั่วโลกตลอดเวลา ให้ผลตอบแทนที่สูง ตลอดจนค่าธรรมเนียมที่ต่ำกว่า ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การไม่ระบุตัวตนของคู่สัญญาในการทำธุรกรรม จึงทำให้เกิดโอกาสที่อาชญากรอาจอาศัยรูปแบบการประกอบธุรกิจสินทรัพย์ดิจิทัล ทั้งยังไม่มีกฎหมายที่กำกับดูแล อาจเป็นช่องทางในการกระทำความผิด เปลี่ยนแปลง หรือปิดบังแหล่งที่มาของประโยชน์ที่ได้จากการกระทำความผิด เสมือนเป็นพื้นที่ปลอดภัยแห่งใหม่และเป็นการลดต้นทุนคาดหมายของอาชญากร (ปกป้อง ศรีสนิท, 2563) คณะทำงานเฉพาะกิจเพื่อดำเนินมาตรการทางการเงินเกี่ยวกับการฟอกเงิน (The Financial Action Task Force Recommendations: FATF) ได้ออกแนวทางสำหรับการจัดการความเสี่ยงของสินทรัพย์เสมือนและผู้ให้บริการเกี่ยวกับสินทรัพย์เสมือน (Guidance for a risk-based approach virtual assets and virtual asset service providers 2019) อันเป็นแนวทางจัดการความเสี่ยงสำหรับกรณีของสินทรัพย์ดิจิทัล เพื่อแก้ปัญหาที่เกี่ยวกับเทคโนโลยีใหม่ และการปรับใช้มาตรการต่อต้านการฟอกเงินที่มีอยู่เดิมให้มีประสิทธิภาพ ระบุว่า ประเทศและสถาบันการเงินต้องระบุและประเมินความเสี่ยงด้าน AML/FT ที่อาจเกิดขึ้นเนื่องจากการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ รวมถึงช่องทางการให้บริการใหม่ๆ โดยให้ประเทศต่างๆ พิจารณาว่าสินทรัพย์เสมือน เป็น “ทรัพย์สิน” “รายได้” “เงิน” “เงินหรือสินทรัพย์อื่นๆ” หรือ “สิ่งอื่นที่ มูลค่าเท่ากัน” เมื่อทำการประเมินตามข้อแนะนำข้อต่างๆ ที่ใช้คำเหล่านี้ คำว่า “สินทรัพย์เสมือน” ไม่จำเป็นต้องปรากฏ หรือรวมอยู่ในกฎหมายอย่างชัดเจน เมื่ออ้างถึง หรือเมื่ออธิบายคำเหล่านี้ นอกจากนี้ ยังมีข้อแนะนำว่า สถาบันการเงินต้องมีการประเมินความเสี่ยงก่อนเปิดตัว หรือใช้ผลิตภัณฑ์ วิถีปฏิบัติและเทคโนโลยีนั้น มีการใช้มาตรการที่เหมาะสมเพื่อบริหารและลดความเสี่ยง กำหนดให้ผู้ให้บริการสินทรัพย์

เสมือน (Virtual Asset Service Provider: VASP) เก็บข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์ของผู้ใช้บริการ รวมถึงการสร้างความมาตรการยืนยันตัวตนกับ ATM for cryptocurrencies เพื่อประเมินความเสี่ยงในการฟอกเงิน การตีความมาตรการบันทึกการธุรกรรมเพื่อให้ VASP บันทึกข้อมูลธุรกรรมสำคัญเกี่ยวกับการทำธุรกรรมคริปโตเคอร์เรนซีหรือสินทรัพย์เสมือน อันได้แก่ ชุดรหัสสัญญาซื้อขายคริปโตเคอร์เรนซี ข้อมูลที่อยู่ของกระเป๋าอิเล็กทรอนิกส์ของผู้ใช้บริการ เป็นต้น (สำนักงาน ปปง., 2562)

ทั้งนี้คณะกรรมการดูแลเสถียรภาพทางการเงิน (FSB) ได้เผยแพร่รายงานการประเมินความเสี่ยงของสินทรัพย์ดิจิทัลต่อเสถียรภาพทางการเงิน เมื่อเดือนเมษายน 2023 ระบุว่า ความนิยมและการขยายขอบเขตของแพลตฟอร์ม DeFi อาจทำให้ความเสี่ยงด้านการกำกับดูแลมีมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพิจารณาว่าบุคคลใดเป็นผู้รับผิดชอบการให้บริการบน DeFi รวมถึงการระบุเขตอำนาจ (Legal jurisdiction) ในการกำกับดูแล ทั้งนี้ หากยังไม่มีมาตรการการกำกับดูแลที่เพียงพอ DeFi อาจสร้างความเสี่ยงต่อเสถียรภาพและความเชื่อมั่นต่อระบบการเงินได้ ทั้งยังเกิดการโจรกรรมสินทรัพย์บน DeFi บ่อยครั้งและสร้างความเสียหายจำนวนมากแก่ผู้ใช้บริการ และมีการกระจุกตัวในการให้บริการ กล่าวคือ แพลตฟอร์มเดียวให้บริการหลายประเภท หรือการที่มีผู้ให้บริการรายใหญ่เพียงไม่กี่ราย อาจสร้างความเสี่ยงในด้านการคุ้มครองผู้ลงทุน ความโปร่งใสและความน่าเชื่อถือของตลาดได้ เนื่องจากแพลตฟอร์มส่วนใหญ่ยังไม่อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์การกำกับดูแลของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (สำนักงาน ก.ล.ต., 2565) สำหรับสหรัฐอเมริกา ได้มีกฎหมายต้นแบบเกี่ยวกับการกำกับดูแลธุรกิจเงินเสมือน (US Uniform Regulation of Virtual-Currency Businesses Act: RVCBA) ตั้งแต่ปี ค.ศ.2017 และมีการเสนอแก้ไขร่างกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดเกี่ยวกับการฉ้อโกงคริปโตเคอร์เรนซี (Crypto fraud) ว่าเป็นการเฉพาะชื่อว่า Senate Bill S8839 ได้กำหนดคำนิยามต่างๆ กำหนดบทลงโทษของนักพัฒนาโครงการที่ฉ้อโกงนักลงทุนและนำไปสู่การ Rug Pull และการกระทำความผิดอื่นที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากกฎหมายดังกล่าวเป็นข้อกำหนดที่มีเนื้อหาสาระสำคัญค่อนข้างมากและมีความซับซ้อน ปัจจุบัน (กรกฎาคม 2023) จึงยังอยู่ในขั้นตอนการพิจารณา (NY State Senate, 2022) นอกจากนี้ รัฐสภายุโรป ได้มีมติเห็นชอบกรอบกฎหมาย Markets in Crypto-Assets Act (MiCA) เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2566 เป็นกฎหมายของประเทศ

สมาชิกสหภาพยุโรปให้มีมาตรฐานในการกำกับสินทรัพย์ดิจิทัล เพื่อให้ประเทศสมาชิกมีมาตรฐานการกำกับดูแลสินทรัพย์ดิจิทัล ซึ่งจะทำให้อุตสาหกรรมและนักลงทุนมีความมั่นใจในด้านกฎหมาย ก่อนเข้าสู่การอนุมัติจากคณะมนตรียุโรป (European council) ในขั้นตอนต่อไป ทั้งนี้ ร่างกฎหมาย MiCA ประมาณ 400 หน้านี้ ไม่มีการกล่าวถึง DeFi และไม่สามารถใช้ควบคุมการ Lending, Staking และไม่มีประเด็นการควบคุม NFT แต่อย่างใด โดยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ Stablecoin จะมีผลบังคับใช้ในเดือนกรกฎาคม 2024 ส่วนที่ใช้ควบคุมผู้ให้บริการฯ และส่วนอื่นๆ จะมีผลในเดือนมกราคม 2025 (Attlee, 2023)

สำหรับประเทศไทย ได้มีการตราพระราชกำหนดการประกอบธุรกิจสินทรัพย์ดิจิทัล พ.ศ.2561 เริ่มใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 14 พฤษภาคม 2561 เป็นต้นมา มีวัตถุประสงค์เพื่อกำกับดูแลการประกอบธุรกิจและการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับสินทรัพย์ดิจิทัล ช่วยอำนวยความสะดวกให้กิจการที่เกี่ยวข้องมีเครื่องมือในการระดมทุนที่หลากหลาย ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องมีข้อมูลที่ชัดเจนเพียงพอในการตัดสินใจเกิดความโปร่งใสและป้องกันมิให้มีการนำสินทรัพย์ดิจิทัลที่ไม่มีแหล่งที่มาที่ชัดเจนไปใช้ประโยชน์ หรือกระทำการหลอกลวงประชาชน หรือประกอบอาชญากรรม ตลอดจนมีกลไกในการดูแลรักษาเสถียรภาพทางการเงินและระบบเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ มติเห็นชอบของสำนักงาน ก.ล.ต. ในการประชุมครั้งที่ 9/2566 เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2566 เห็นชอบการปรับปรุงหลักเกณฑ์การเปิดเผยค่าเตือนความเสี่ยงจากการซื้อขายคริปโทเคอร์เรนซีให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น อาทิ ห้ามรับฝากและนำสินทรัพย์ดิจิทัลที่รับฝากไปให้กู้ยืมหรือลงทุน และจ่ายผลตอบแทนแก่ผู้ฝาก ห้ามเสนอว่าจะให้ผลตอบแทนจากการฝากสินทรัพย์ดิจิทัลหรือผลตอบแทนอื่นแก่ผู้ฝาก เว้นแต่มีลักษณะเป็นการส่งเสริมการขายตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการ ก.ล.ต. ประกาศกำหนด ตลอดจนห้ามโฆษณาหรือชักชวนบุคคลทั่วไปหรือกระทำการอื่นใดที่มีลักษณะเป็นการสนับสนุนการให้บริการ Deposit Taking & Lending ของผู้ให้บริการหรือบุคคลอื่น (สำนักงาน ก.ล.ต., 2566) ซึ่งแตกต่างจากพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ.2535 ที่ยังมีข้อจำกัดและไม่สามารถกำกับดูแลสินทรัพย์ดิจิทัลได้ทุกประเภท

สภาพปัญหาอาชญากรรมบนเทคโนโลยีการเงินแบบกระจายศูนย์ (DeFi) ในปรากฏการณ์ลัมพ์ทั้งยีน (Rug Pull)

ผู้เขียนทบทวนวรรณกรรมเพื่อศึกษาและวิเคราะห์สภาพปัญหาอาชญากรรมบนเทคโนโลยีการเงินแบบกระจายศูนย์ (DeFi) ในปรากฏการณ์ลัมพ์ทั้งยีน (Rug pull) พบว่า ประกอบด้วยสภาพปัญหา 4 ด้าน คือ

ด้านโลกาภิวัตน์ (Globalization)

ผู้เขียนสนใจว่า โลกปัจจุบันได้พัฒนาวิธีการสร้างความสัมพันธ์ผ่านเทคโนโลยีด้วยการสื่อสารข้ามพรมแดน กล่าวคือ เทคโนโลยีใหม่ที่พัฒนาขึ้น ทำให้โลกเกิดการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างรวดเร็วขึ้น ปรากฏการณ์ของโลกในปัจจุบันจึงเต็มไปด้วยการเคลื่อนย้ายของผู้คน วัตถุ ตลอดจนการสื่อสารในรูปแบบต่างๆ ผ่านข้ามพรมแดนที่ไม่จำกัด ผู้เขียนได้นำแนวคิดของ Appadurai (1996) นักทฤษฎีวัฒนธรรม ซึ่งอธิบายปรากฏการณ์การหลั่งไหลทางวัฒนธรรมข้ามพรมแดนรัฐชาติหรือการข้ามชาติ (Transnationalism) ว่าเป็นผลมาจากกระบวนการโลกาภิวัตน์ มาใช้วิเคราะห์สภาพปัญหาการเกิดปรากฏการณ์ลัมพ์ทั้งยีน (Rug pull) กล่าวคือ อิทธิพลของโลกาภิวัตน์ส่งผลให้เกิดการกระเพื่อมต่อความเป็นอยู่และพฤติกรรมของมนุษย์มากมายหลายด้าน (โสวัตรี ณ ถลาง, 2562) เมื่อผนวกกับความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีย่อมส่งผลให้อาชญากรรมในยุคปัจจุบันสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการก่ออาชญากรรมที่มีความซับซ้อนมากขึ้น ข้อจำกัดของรัฐและภูมิศาสตร์ นำไปสู่การข้ามพรมแดนด้านเทคโนโลยี (Technoscapes) เมื่ออิทธิพลจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ ทำให้เกิดการหลั่งไหลและเคลื่อนย้ายข้อมูล มีผลทำให้ธุรกิจการเงิน หลักทรัพย์ ธนาคาร การประกันภัย ต้องปรับตัวเพื่อรองรับธุรกิจแบบโลกาภิวัตน์ กระแสเงินตรา หรือธุรกรรมทางการเงินจึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยไม่มีข้อจำกัดของพื้นที่และเวลา (Space and time) ระบบการเงินจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนการบริการให้เป็นแบบอิเล็กทรอนิกส์เพื่อตอบสนองความต้องการตลอด 24 ชั่วโมง นำไปสู่การแสวงหากำไรแบบใหม่ขึ้น (Beck, 1992) เกิดการหลั่งไหลและเคลื่อนย้ายเงินทุนอย่างเสรีขึ้นอย่างรวดเร็ว นำไปสู่การข้ามพรมแดนด้านการเงิน (Finanscapes) ผนวกกับการข้ามพรมแดนด้านสื่อ (Mediascapes) ทำให้เรื่องราวของผู้คนจากที่ต่างๆ ทั่วโลกเป็นที่รับรู้ในวงกว้าง เกิดกระบวนการผสานความคิด ความเชื่อให้เป็นไปในแนวทางเดียวกันมากขึ้น เสมือนว่า

ประเทศต่างๆ ในสังคมโลกมีขนาดเล็กลงเท่ากับหมู่บ้าน Marshall (1964) เรียกแนวคิดลักษณะเช่นนี้ว่า "หมู่บ้านโลก" (Global village) ส่งผลให้ผู้คนมีโอกาสเผยแพร่เรื่องราวของตัวเองไปยังผู้คนต่างพื้นที่ทุกมุมโลก ด้วยการนำเสนอภาพลักษณ์ต่างๆ ที่ถูกสร้างขึ้นและเผยแพร่ผ่านโซเชียลมีเดีย เช่น ความสำเร็จ ความร่ำรวย และสุดท้าย การเคลื่อนย้ายทางความคิด อุดมการณ์อันปราศจากการควบคุมอำนาจจากรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดของ DeFi เกิดขึ้นจากการไม่ยอมจำนนต่ออำนาจในการควบคุมเงินตราจากรัฐ ความเป็นอิสระในการจัดการสินทรัพย์ของตน นำไปสู่การข้ามพรมแดนด้านความคิด (Ideoscapes)

ด้านสังคมความเสี่ยง (Risk Society)

ผู้เขียนสนใจว่า สังคมความเสี่ยง (Risk society) ซึ่งเป็นผลจากกระแสของการเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจและสังคมจากความเป็นโลกาภิวัตน์ (Globalization) ข้างต้น ส่งผลให้สภาพเศรษฐกิจและสังคมโดยรวมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ด้วยการนำแนวคิดในทัศนะของ Ulrich Beck และ Anthony Giddens นักสังคมวิทยา มาใช้ในการวิเคราะห์สภาพปัญหาการเกิดปรากฏการณ์ลัมทั้งยืน (Rug pull) Beck (1992) ระบุว่า ความเสี่ยงซึ่งเพิ่มมากขึ้น เกิดจากการขยายตัวของพลังการผลิตในกระบวนการสร้างความเป็นสมัยใหม่ (Modernity) อันตรายและสิ่งต่างๆ ที่มีศักยภาพที่จะเป็นภัยคุกคามต่างๆ ได้ถูกปลดปล่อยออกมาในระดับที่ไม่เคยปรากฏให้เห็นมาก่อน ด้วยการตั้งข้อสังเกตว่า ความเสี่ยงในปัจจุบันมีความแตกต่างจากในอดีต ซึ่งภัยอันตรายสำคัญของมนุษย์ในอดีต ล้วนแต่เป็นภัยธรรมชาติซึ่งมนุษย์ไม่สามารถควบคุมได้ ต่อมาเมื่อวิทยาการความรู้เจริญรุ่งเรือง (Age of enlightenment) มนุษย์สามารถควบคุมจัดการภัยจากธรรมชาติได้มากขึ้น ภัยอันตรายที่เป็นผลจากการใช้เทคโนโลยีและอุตสาหกรรม กลับกลายเป็นความเสี่ยงหลักของมนุษย์ที่เหลืออยู่และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเอง โลกาภิวัตน์ได้ผลิตความเสี่ยง (Risk) ที่ทำให้ยากจะคาดการณ์ ผลกระทบที่เกิดขึ้นมากกว่าที่มนุษย์เคยคาดการณ์ กิจกรรมต่างๆ ที่ซับซ้อนของมนุษย์ ให้เกิดเป็นความเสี่ยงใหม่ๆ ซึ่งแตกต่างจากในอดีตมากขึ้น ให้มนุษย์ไม่สามารถหลีกเลี่ยงให้พ้นจากความเสี่ยงที่เกิดจากกิจกรรมอยู่รอบตัวได้ เช่น การก่อการร้าย การโจมตีทางไซเบอร์ ภัยพิบัติสิ่งแวดล้อม โรคระบาด เป็นต้น ดังนั้นวิธีการจัดการความเสี่ยง คือ การควบคุมไม่ให้มนุษย์เกิดพฤติกรรมเสี่ยงต่างๆ นั่นเอง กล่าวคือ ลักษณะของปรากฏการณ์ลัมทั้งยืน (Rug pull) ซึ่งเป็นการผสมผสาน

อาชญากรรมรูปแบบเดิม คือ การฉ้อโกง หลอกลวง กับอาชญากรรมรูปแบบใหม่ซึ่งอาศัยคุณลักษณะเฉพาะของเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มีความซับซ้อน คือ เทคโนโลยีบล็อกเชนมาใช้ในการก่ออาชญากรรม ซึ่งถือว่าเป็นสังคมความเสี่ยง (Risk society) ที่เป็นภัยอันตรายที่เกิดขึ้นจากมนุษย์เป็นผู้สร้างและก่อผลกระทบในวงกว้าง เมื่อพิจารณาจากกรณีที่เกิดขึ้น นักพัฒนาโครงการและ/หรือผู้ทรงอิทธิพล มักอ้างถึงข้อขัดข้องที่เกิดจากเทคโนโลยี ความผิดพลาดจากการออกแบบระบบ หรือการถูกโจมตี จากผู้ประสงค์ร้ายเพื่อโครงการสินทรัพย์ดิจิทัลของนักลงทุน เป็นต้น ด้วยรูปแบบการเผชิญกับภัยแบบใหม่ที่เกิดขึ้นข้างต้น ความเสี่ยงที่ถูกผลิตสร้างที่เกิดขึ้นเหล่านี้ Beck (1992) ได้ชี้ให้เห็นว่า ความรู้วิทยาการความก้าวหน้าที่เพิ่มขึ้นของมนุษย์นั้น กลับกลายมาเป็นตัวการที่จะทำร้าย หรือทำลายมนุษย์ด้วยกันเองและหากมนุษย์ยังไม่สามารถหาวิธีจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ด้านกฎหมาย (Legal)

ผู้เขียนพบว่า แม้ปัจจุบันมีแนวปฏิบัติสากลที่ชัดเจน ดังที่ FATF ได้มีข้อเสนอแนะที่ให้ประเทศและสถาบันการเงินต้องระบุและประเมินความเสี่ยงและดำเนินการตามมาตรฐาน AML/CFT ระหว่างประเทศ ซึ่งอาจเกิดจากการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ รวมถึงช่องทางการให้บริการใหม่ๆ โดยให้ประเทศต่างๆ นิยามความหมายของสินทรัพย์เสมือน (Digital asset) ให้ชัดเจน ให้มีการประเมินความเสี่ยงก่อนเปิดตัว หรือใช้ผลิตภัณฑ์ วิธีปฏิบัติและเทคโนโลยีรวมกับการติดตามสถานการณ์ความเสี่ยงที่เกิดจากให้บริการ DeFi จากชุมชน (DeFi community) เพื่อกำหนดมาตรการที่เหมาะสมในการบริหาร ลดความเสี่ยงการฟอกเงินและป้องกันผู้กระทำความผิดจากการใช้บริการบนระบบ DeFi ให้มีการกำหนดสถานะความเป็นเจ้าของโครงการ หรือผู้ดำเนินการในระบบ DeFi เป็นต้น ทั้งนี้ ประเทศที่มีมาตรการทางกฎหมายยอมรับสถานภาพสินทรัพย์ดิจิทัลและ DeFi ในบางลักษณะและอนุญาตให้มีการดำเนินธุรกรรมบางลักษณะ โดยให้อยู่ภายใต้กรอบมาตรฐานกำกับดูแลที่เคร่งครัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีการเสนอร่างกฎหมายฯ กำหนดบทลงโทษนักพัฒนาโครงการที่ฉ้อโกงนักลงทุนและนำไปสู่การ Rug pull ไว้เป็นการเฉพาะ ในขณะที่ประเทศไทย แม้ว่าจะมี พ.ร.ก. สินทรัพย์ดิจิทัลฯ กำกับดูแลการประกอบธุรกิจและการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับสินทรัพย์ดิจิทัล เพื่อป้องกันมิให้มีการนำสินทรัพย์ดิจิทัลที่ไม่มีแหล่งที่มาที่ชัดเจน

ไปใช้ประโยชน์ หรือกระทำการหลอกลวงประชาชน หรือประกอบอาชญากรรม ตลอดจนมีกลไกในการดูแลรักษาเสถียรภาพทางการเงินและระบบเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ ซึ่งแตกต่างจาก พ.ร.บ. หลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ.2535 ที่ยังมีข้อจำกัดและไม่สามารถกำกับดูแลสินทรัพย์ดิจิทัลได้ทุกประเภท แต่ยังคงการกำกับการทำธุรกรรมบน DeFi หรือการกำหนดให้การ Rug pull เป็นการกระทำความผิด

ด้านความร่วมมือระหว่างประเทศ (International cooperation)

สำหรับอาชญากรรมบนเทคโนโลยีการเงินแบบกระจายศูนย์ (DeFi) ในปรากฏการณ์ล้มทั้งยืน (Rug Pull) มีลักษณะเป็นอาชญากรรมไซเบอร์ ซึ่งผู้กระทำความผิดมีความผิดในพื้นที่ซึ่งถูกสร้างขึ้นโดยเครือข่ายคอมพิวเตอร์ (Cyberspace) หรืออาศัยความสามารถและคุณสมบัติการทำงานที่ไร้พรมแดนของเครือข่ายคอมพิวเตอร์ ในการกระทำความผิดต่อระบบ แพลตฟอร์มหรือสินทรัพย์ดิจิทัลในรูปแบบข้อมูลคอมพิวเตอร์ของความผิด และความเสียหายที่เกิดขึ้นขยายขอบเขตออกไปอย่างกว้างขวาง รวดเร็ว ซับซ้อนขึ้น ไม่มีอาณาเขต (Territory) ที่ชัดเจนเช่นพื้นที่ทางกายภาพ และในหลายกรณีก็มีลักษณะเป็นอาชญากรรมข้ามชาติ (Transnational crime) ที่ผู้กระทำความผิดและเหยื่อไม่ได้อยู่ในพื้นที่หรือประเทศเดียวกัน ทำให้การติดตามสืบหาตัวผู้กระทำความผิดยาก การระบุพื้นที่ที่กระทำความผิด หรือเขตอำนาจศาลที่จะลงโทษผู้กระทำความผิด ตลอดจนการใช้มาตรการป้องกันปราบปรามการกระทำความผิด จึงเป็นไปด้วยความยากลำบาก (วิสูตร กัจฉาภรณ์, 2563) ดังนั้นเมื่อเกิดปรากฏการณ์ล้มทั้งยืน (Rug pull) นอกจากมูลค่าความเสียหายที่เกิดขึ้นจะสร้างความเดือดร้อนและส่งผลกระทบต่อโดยตรงกับผู้ตกเป็นเหยื่อ และจำนวนผู้ตกเป็นเหยื่อย่อมขยายตัวเป็นวงกว้างได้ง่ายผ่านเครือข่ายคอมพิวเตอร์ โดยไม่จำกัดขอบเขตของประเทศใดประเทศหนึ่ง เกิดเป็นผลกระทบอย่างร้ายแรงต่อเสถียรภาพทางการเงิน ระบบเศรษฐกิจ สังคมและความมั่นคงโดยรวม แม้แต่ละประเทศจะมีการจัดตั้งหน่วยงานเฉพาะ หรือองค์กรระหว่างประเทศที่มีอำนาจหน้าที่ในการกำกับสินทรัพย์ดิจิทัล แต่กระบวนการส่งต่อ หรือรับข้อมูลสำคัญที่จะนำมาใช้ในการติดตามตรวจสอบ สืบหาตัวผู้กระทำความผิดยังมีความล่าช้าในการติดต่อประสานงาน ไม่ทัน่วงทีกับการเคลื่อนไหวของผู้กระทำความผิด นับเป็นการเสียโอกาสที่จะนำตัวผู้กระทำความผิดเข้าสู่กระบวนการลงโทษในกระบวนการยุติธรรม ไม่เกรงกลัวต่อกฎหมาย ซึ่งอาจนำไปสู่การกระทำความผิดซ้ำหรือพฤติกรรมเลียนแบบได้ (กิจชัยยะ สุวรัักษ์, 2562)

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเกิดปรากฏการณ์ลั้มทั้งยืน (Rug Pull)

Cohen and Felson (1979) ได้เสนอการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอาชญากรรมกับสิ่งแวดล้อมอันเกี่ยวเนื่องกับมนุษย์นิเวศวิทยา (Human ecology) ในมิติของโอกาสอาชญากรรม (Crime opportunity) ในสถานการณ์ที่บรรจบกันของพื้นที่และเวลา (Space and time) พบว่าลักษณะของบุคคลที่อาจตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมได้ง่ายนั้น เกิดจากการกระทำที่เป็นประจำของบุคคล โดยผลกระทบจากการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมตามทฤษฎีนี้จะเกิดขึ้นทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และสังคม โดยอธิบายการเกิดอาชญากรรมผ่านองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ซึ่งบรรจบกันในชีวิตประจำวันว่า ทฤษฎีปกตินิสัย (Routine activity theory) และเรียกสถานการณ์นี้ว่า “Chemistry for crime” สามารถนำมาอธิบายการเกิดปรากฏการณ์ลั้มทั้งยืน (Rug pull) ได้ 3 ปัจจัยหลัก ดังนี้

ปัจจัยหลักที่ 1 เกิดจากผู้ที่มีความสามารถในการก่ออาชญากรรม เป็นปัจจัยซึ่งเกิดจากผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเทคโนโลยีและบล็อกเชน ซึ่งเล็งเห็นผลประโยชน์จากระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ และ/หรือมีความสามารถในการโน้มน้าวใจด้านเทคโนโลยีและการลงทุนในคริปโทเคอร์เรนซี ประกอบด้วย เจ้าของโครงการ หรือบริษัท (Project creators) และ/หรือนักพัฒนาโครงการ (Developer) และ/หรือผู้ทรงอิทธิพล (Influencer) ในลักษณะบุคคลหรืออาจจะร่วมกันกระทำการ ซึ่งนำไปสู่การเกิดปรากฏการณ์ลั้มทั้งยืน (Rug pull) ประกอบด้วย 3 ด้าน

1) ด้านการเลือกอย่างมีเหตุผล (Rational choice) สำนักอาชญวิทยาดั้งเดิม (Classical school) มีมุมมองต่อความเชื่อว่า ธรรมชาติของมนุษย์มีเจตจำนงอิสระ (Free will) กล่าวคือ มนุษย์เป็นผู้ที่มีความคิด มีเหตุผลในการตัดสินใจที่จะลงมือกระทำผิดโดยปราศจากสิ่งบังคับทั้งภายนอกและภายใน และตระหนักถึงผลที่จะตามมาในภายหลัง Cesar Beccaria (1738-1794) นักอาชญวิทยา ได้เสนอทฤษฎีการเลือกกระทำอย่างมีเหตุผล กล่าวว่า บุคคลมีตรรกะอย่างเสรีในการเลือกกระทำการในทุกสิ่ง รวมถึงการเลือกที่จะกระทำความผิดบนพื้นฐานของเหตุผลในการตัดสินใจเลือกกระทำความผิดกฎหมาย เมื่อบุคคลนั้นประเมินแล้วว่ามีโอกาสได้รับความพึงพอใจจากประโยชน์ที่จะได้รับ มากกว่าบทลงโทษที่อาจได้รับ สำหรับการอธิบายปรากฏการณ์ลั้มทั้งยืน (Rug pull) นั้น เจ้าของโครงการและ/หรือ

นักพัฒนาและผู้ทรงอิทธิพลมักเริ่มต้นด้วยการวางแผน เพื่อนำเสนอผลประโยชน์จากการลงทุน เมื่อนักลงทุนหลงเชื่อ นำสินทรัพย์ดิจิทัลมาลงทุนในโครงการแพลตฟอร์ม DeFi ดังกล่าวแล้ว จากนั้นจะสร้างสถานการณ์ให้เกิดปรากฏการณ์ล้มทั้งยืน (Rug pull) บนแพลตฟอร์ม DeFi ในรูปแบบต่างๆ จากทฤษฎีการเลือกกระทำอย่างมีเหตุผล เมื่อเปรียบเทียบกับมูลค่าสินทรัพย์ดิจิทัลที่จะได้รับกับโอกาสที่อาจถูกติดตาม จับกุม หรือความเสียหายได้เปรียบกับสภาพบังคับต่อสถานภาพทางกฎหมายที่แตกต่างกันในแต่ละประเทศ ซึ่งยังไม่มีข้อกำหนดไว้อย่างชัดเจน ประกอบกับคุณลักษณะเฉพาะและกลไกการทำงานของเทคโนโลยีบล็อกเชน ให้สามารถโอนมูลค่าข้ามเขตพรมแดนด้วยความรวดเร็ว ตลอดจนไร้การกำกับควบคุมจากหน่วยงานของรัฐ การเลือกกระทำของผู้ที่มีความสามารถก่ออาชญากรรมจะเป็นเหตุเป็นผลก็ต่อเมื่อ ผู้นั้นมีความเห็นแก่ตัว จ้องหาประโยชน์จากเหยื่อตลอดเวลา และเมื่อมีมันใจว่า ตนจะล่องหนหายตัวอย่างไร้ตัวตน จับกุมตัวไม่ได้ จึงตัดสินใจลงมือก่ออาชญากรรมทันที (ประเมศวร์ กุมารบุญ, 2563)

2) ด้านการคบหาสมาคม (Association) Edwin H. Sutherland (1934) ได้เสนอทฤษฎีการคบหาสมาคมที่แตกต่างกัน (Differential associations theory) ว่า “บุคคลจะกลายเป็นผู้กระทำผิด เพราะว่าความเห็นด้วยกับการละเมิดกฎหมายมีมากกว่าความเห็นด้วยกับการไม่ละเมิดกฎหมาย” กล่าวคือ พฤติกรรมอาชญากรเกิดจากการเรียนรู้ภายในกลุ่มที่สนิทสนมกัน มีแรงจูงใจและแรงกระตุ้น การกระทำผิดนั้นจะมาน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับการเรียนรู้วิธีการกระทำความผิดจากการเข้าร่วมกลุ่มและได้รับแนวคิดจากการคบหาสมาคม การรับเอาค่านิยม ทัศนคติ และพฤติกรรมของบุคคลมาปฏิบัติย่อมขึ้นอยู่กับ การติดต่อสัมพันธ์ นอกจากนี้ ลำพังเฉพาะการเรียนรู้พฤติกรรมกัน ไม่เพียงพอให้บุคคลก่ออาชญากรรมได้ บุคคลดังกล่าวจะต้องผ่านกระบวนการตัดสินใจที่เห็นชอบด้วยกับพฤติกรรมที่ละเมิดกฎหมาย มากกว่าเห็นชอบด้วยกับพฤติกรรมที่ถูกกฎหมาย (อัมณพ ชูบำรุง และ อุนิษา เลิศโตมรสกุล, 2555) ดังนั้น การรับเอาแนวคิด ทัศนคติที่เห็นด้วยกับการก่ออาชญากรรมและละเมิดกฎหมายด้วยการสร้างสถานการณ์ให้เกิดขึ้นบนระบบนิเวศ DeFi นำไปสู่ปรากฏการณ์ล้มทั้งยืน (Rug pull) ในรูปแบบต่างๆ จึงเกิดจากการร่วมมือวางแผนและเรียนรู้ปฏิบัติการเป็นกลุ่มจากเจ้าของโครงการ และ/หรือนักพัฒนาโครงการ ทำหน้าที่สร้างแพลตฟอร์ม DeFi โดยให้ความเชื่อมั่นกับ

นักลงทุนว่าด้วยความเชี่ยวชาญและประสบการณ์ด้านเทคโนโลยีบล็อกเชนของตน แพลตฟอร์ม DeFi จะมีความปลอดภัย สินทรัพย์ดิจิทัลของนักลงทุนจะไม่สูญหาย โดยมีผู้ทรงอิทธิพล ทำหน้าที่โน้มน้าวให้นักลงทุนได้รับข้อมูลว่าจะได้ผลตอบแทนที่สูงขึ้น หากลงทุนด้วยสินทรัพย์ดิจิทัลที่มากขึ้น

3) ด้านการแก้ตัว (Neutralization) Grasham M. Sykes และ David Matxa (1957) ได้เสนอทฤษฎีทางอาชญาวิทยา เพื่ออธิบายถึงผู้เยาว์ที่กระทำความผิดสามารถต่อสู้กับสำนึก หรือความรู้สึกผิดเมื่อลงมือกระทำความผิดได้อย่างไร ทั้งสองเชื่อว่า เมื่อผู้เยาว์ตัดสินใจกระทำการขัดต่อกฎหมาย จะมีการให้เหตุผลเพื่อแก้ตัวหรือลบเลือนความรู้สึกผิดให้กับตนเอง ทั้งนี้ เหตุผลจะถูกใช้ก่อนการกระทำความผิดและเพื่อให้การกระทำความผิดเป็นไปได้ จึงมีการทำให้ความเชื่อของแต่ละบุคคลเป็นกลาง เรียกว่า “เทคนิคการแก้ตัว” ภายหลังต่อมามีการนำทฤษฎีไปพิสูจน์สมมติฐานการหาเหตุผลเข้าข้างตนเองของผู้กระทำความผิดในอาชญากรรมคอมพิวเตอร์และไซเบอร์หลายประเภท (สาวตรี สุขศรี, 2563) กล่าวได้ว่า เทคนิคการแก้ตัวเป็นกลไกที่บุคคลใช้เพื่อหลบหนีการควบคุมของสังคม และสร้างความรู้สึกละเลยที่จะมีส่วนร่วมในการกระทำความผิด บุคคลที่ยอมรับเทคนิคการแก้ตัวมากขึ้น มักจะมีส่วนร่วมในการกระทำความผิดมากขึ้นด้วย เมื่อพิจารณาการเกิดปรากฏการณ์ล้มทั้งยืน (Rug pull) เทคนิคการแก้ตัว จึงเป็นการปฏิเสธความเสียหายที่เกิดขึ้นหลังจากนักลงทุนสูญเสียสภาพคล่องในระบบแพลตฟอร์ม DeFi ด้วยการอ้างถึงข้อขัดข้องที่เกิดจากเทคโนโลยี ความผิดพลาดจากการออกแบบระบบหรือการถูกโจมตีจากผู้ประสงค์ร้าย เพื่อโครงการสินทรัพย์ดิจิทัล หรือด้วยการโทษความเป็นปัจเจกของนักลงทุนที่หวังผลประโยชน์สูง ตลอดจนการโทษสถานะและมาตรการทางกฎหมายที่มีอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งยังไม่มีกำหนดให้ปรากฏการณ์ล้มทั้งยืน (Rug Pull) เป็นความผิด สอดคล้องกับเทคนิคการแก้ตัวแบบการปฏิเสธความเสียหาย หรือการทำร้าย (Denial of injury) และการกล่าวโทษผู้อื่น (Condemnation of the condemners)

ปัจจัยหลักที่ 2 เกิดจากนักลงทุนในสินทรัพย์ดิจิทัล เป็นปัจจัยซึ่งนักลงทุน หรือบุคคลมีความต้องการลงทุนในสินทรัพย์ดิจิทัล และคาดหวังผลตอบแทนจากการนำสินทรัพย์ดิจิทัลไปฝากไว้ในแพลตฟอร์ม DeFi สำหรับซื้อขายแลกเปลี่ยน (DEX) ซึ่งนำไปสู่การเกิดปรากฏการณ์ล้มทั้งยืน (Rug pull) ประกอบด้วย 3 ด้าน ได้แก่

1) **ด้านเครือข่ายทางสังคม (Social Network)** Manuel Castells (1997-2000) นักสังคมวิทยาได้กล่าวถึงสังคมออนไลน์ที่สร้างขึ้นตามสภาวะของสังคมข้อมูลข่าวสาร (Information society) บนพื้นที่ไซเบอร์ ซึ่งเป็นช่องทางสะท้อนความคาดหวังร่วมกัน การแสดงตัวตน การรวบรวมกลุ่มความหลากหลายให้เชื่อมต่อเข้าหากันได้ตามความสนใจและพฤติกรรมการใช้งานที่ผู้ใช้ ในฐานะเป็นผู้ผลิตเนื้อหาได้เองบนแพลตฟอร์มโซเชียลมีเดีย ทั้งนี้ในสังคมออนไลน์ ผู้ที่มีอำนาจบนสายสัมพันธ์จะสามารถควบคุมการเชื่อมต่อของเครือข่ายในระดับปัจเจกให้เกิดมิติการใช้งาน เกิดวิถีทางเลือกในการบริโภคและส่งเสริมอัตลักษณ์ความเป็นตัวตน (วรารักษ์ เกลิมพันธุ์ศักดิ์, 2562) เห็นได้จากในปัจจุบันมีการใช้เครือข่ายทางสังคมเชื่อมโยงกันด้วยความสัมพันธ์ของผู้ทรงอิทธิพลต่างๆ ด้วยการทำการตลาดผ่านช่องทางโซเชียลมีเดีย หรือชุมชนออนไลน์ โดยอำนาจต่อการตัดสินใจของผู้บริโภคนั้นจะขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ซึ่งมีผลต่อความรู้สึกนึกคิด และพฤติกรรมในด้านความต้องการของผู้บริโภคที่เป็นกลุ่มเป้าหมายเป็นอย่างมาก เมื่อพิจารณาการเกิดปรากฏการณ์ลัทธิทั้งยีน (Rug pull) ผู้บริโภคหรือนักลงทุนโดยทั่วไปต้องการประสบความสำเร็จ และเป็นที่ยอมรับของสังคม ผู้ทรงอิทธิพลได้จูงใจให้นักลงทุนคล้อยตามในด้านทัศนคติ และพฤติกรรมผ่านการเป็นสมาชิกกลุ่มสาธารณะชุมชนออนไลน์ที่เกี่ยวข้องกับสินทรัพย์ดิจิทัลและ/หรือการเป็นผู้ติดตามบัญชีส่วนตัว อาศัยบุคลิกความน่าเชื่อถือ ความเชี่ยวชาญด้านการลงทุนในสินทรัพย์ดิจิทัล ด้วยการนำเสนอเนื้อหา (Content) วิถีชีวิต (Lifestyle) จากนั้น ใช้ประโยชน์จากผู้ติดตามด้วยการให้ข้อมูลอย่างต่อเนื่อง โฆษณาเชิญชวนให้ลงทุน เกิดกิจกรรมเชิญชวน รับคำแนะนำ หรือแลกเปลี่ยนข้อมูลสารสนเทศที่ส่งผลต่อการตัดสินใจลงทุนในสินทรัพย์ดิจิทัล ประกอบกับแรงขับของความต้องการในค่านิยมของสังคมที่ยกย่องชื่นชมผู้ที่ประสบความสำเร็จ มีทรัพย์สินมากมายตั้งแต่อายุน้อย จึงทำให้เกิดความกล้าเสี่ยงที่จะลงทุนเพื่อความสำเร็จด้วยการสร้างรายได้จำนวนมหาศาลในระยะเวลาอันสั้น อาจมีผลให้เกิดการก่ออาชญากรรมโดยใช้ความสัมพันธ์ของมนุษย์และความไร้พรมแดนของเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือ สามารถกล่าวได้ว่า ความเป็นเครือข่ายสังคมมีส่วนสำคัญที่ทำให้อาชญากรรมกลุ่มเป็นองค์กร เพื่อร่วมกันก่ออาชญากรรมได้มากขึ้นอีกด้วย

2) ด้านปัจเจกบุคคล (Individual) เป็นลักษณะเฉพาะของนักลงทุน กล่าวคือ การลงทุนใน DeFi จะเป็นการลงทุนผ่านการซื้อสินทรัพย์ดิจิทัล โดยผู้ลงทุนจะต้องพิจารณาเลือกชนิดสินทรัพย์ดิจิทัลตามที่แพลตฟอร์ม DeFi นั้นกำหนดเพื่อจะนำไปฝาก (Staking) บนตลาดแลกเปลี่ยนแบบกระจายศูนย์ (DEX) ในการช่วยสร้างสภาพคล่องให้กับแพลตฟอร์ม เพื่อจะได้รับผลตอบแทนสูงขึ้น (Yield farming) การตัดสินใจลงทุนนี้ อาจเกิดจากการตัดสินใจด้วยตนเอง หรือพฤติกรรมการลงทุนตามกัน (Herding behavior) ซึ่งเป็นสัญญาณที่มักเกิดขึ้นระหว่างกระบวนการตัดสินใจของมนุษย์ โดยการคล้อยตามกันของกลุ่มนักลงทุน หรือลอกเลียนพฤติกรรมในการซื้อ-ขายสินทรัพย์ดิจิทัลชนิดเดียวกันกับนักลงทุนรายอื่น โดยไม่ได้มีการคำนึงถึงปัจจัยพื้นฐาน หรือข้อมูลอันเป็นประโยชน์ที่ตนเองมีอยู่ ขณะที่ Dan Herman (1996) นักกลยุทธ์การตลาดได้ค้นพบอาการกลัวพลาด หรือความรู้สึกวิตกกังวลที่มนุษย์นั้นคิดว่าตนเองกำลังตกกระแสนะ สละท่อนผ่านข่าวสารบนโซเชียลมีเดียจึงต้องเร่งตามกระแสให้ทัน เรียกอาการนี้ว่า Fear of Missing Out (FOMO) นักลงทุนจึงมักจะตื่นเต้นกับผลตอบแทน หรือราคาสินทรัพย์ดิจิทัลที่สูงขึ้นอย่างรวดเร็ว และเมื่อทราบว่ามีผู้ทำกำไรได้มากกว่าตนเองจึงเกิดความวิตกกังวลเกี่ยวกับการสูญเสีย หรือพลาดโอกาสในการทำกำไรไป (Prosad et al, 2015) สอดคล้องกับทฤษฎีความคาดหวัง (Prospect theory) ของ Kahneman (1979) ซึ่งคาดหวังในผลตอบแทนจากการลงทุนสินทรัพย์ดิจิทัลที่สูง เมื่อพิจารณาการเกิดปรากฏการณ์ล้มทั้งยืน (Rug pull) พบว่า ผู้ที่มีความสามารถในการก่ออาชญากรรมใช้วิธีการสร้างความสัมพันธ์ส่วนตัวให้นักลงทุนรู้สึกคุ้นเคยผ่านโซเชียลมีเดียต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ที่ใช้เวลาส่วนใหญ่บนโลกออนไลน์เป็นประจำ (Routine) จึงมีโอกาที่จะได้รับข้อมูลเชิงชวน อ้างผลตอบแทนสูงมากขึ้นเมื่อนักลงทุนเริ่มมองเห็นผลตอบแทนที่มากและบ่อยครั้งขึ้น จึงมีการแนะนำและเริ่มซื้อช่องทางสร้างรายได้โดยโน้มน้าวให้นักลงทุนลงทุนในจำนวนไม่มากก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากนักลงทุนมีวิถีชีวิต (Life style) ที่ชื่นชอบความเสี่ยงแสวงหาผลประโยชน์ เมื่อมีความไว้วางใจจากความสัมพันธ์ที่ผ่านมา หรือการแสดงตัวตนบนโลกออนไลน์ว่าผู้ทรงอิทธิพลนั้น มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีกว่าตนเอง ไม่น่าจะหลอกลวงแต่อย่างใด จึงมีความมั่นใจที่จะลงทุนตามคำเชิญชวน หรือคำแนะนำเหล่านั้น โดยไม่ลังเลใจ

ปัจจัยหลักที่ 3 เกิดจากขาดผู้พิทักษ์ที่มีความสามารถ เป็นการขาดผู้รับผิดชอบ กำกับดูแลสอดส่อง เฝ้าระวัง หรือกลั่นกรอง เพื่อลดทอนโอกาสที่อาจก่อให้เกิดอาชญากรรมบนเทคโนโลยีการเงินแบบกระจายศูนย์ (DeFi) ในปรากฏการณ์ล้มทั้งยืน (Rug pull) ประกอบด้วย 4 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มที่ 1 หน่วยงานบังคับใช้กฎหมาย (Law enforcement) หมายถึง สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ (ก.ล.ต.) มีภารกิจในการส่งเสริมและพัฒนากำกับดูแลตลาดสินทรัพย์ดิจิทัล กองบังคับการปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับอาชญากรรมทางเศรษฐกิจ (บก.ปอศ.) มีภารกิจในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมทางเศรษฐกิจตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาและกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องกับสินทรัพย์ดิจิทัล การซื้อขายหลักทรัพย์ ตลาดสินทรัพย์ดิจิทัล หรือธุรกิจสินทรัพย์ดิจิทัลและธนาคารแห่งประเทศไทย (ธปท.) มีภารกิจในการบริหารจัดการให้ระบบเศรษฐกิจและการเงินของประเทศ โดยเฉพาะการปรับตัวเข้าสู่เศรษฐกิจดิจิทัล เป็นต้น หน่วยงานบังคับใช้กฎหมายข้างต้นยังไม่มี การกำหนดวิธีการปฏิบัติงานที่เป็นการเฉพาะ ขาดการประสานงานและการบูรณาการร่วมกันระหว่างหน่วยงานอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งในมิติของการปฏิบัติงาน การกำกับดูแลและแลกเปลี่ยนข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เนื่องจากการเกิดปรากฏการณ์ล้มทั้งยืน (Rug pull) มีรูปแบบการกระทำผิดที่มีความซับซ้อน ขั้นตอนการดำเนินการจำเป็นต้องใช้ความเชี่ยวชาญ จึงไม่สามารถดำเนินการภายใต้หน่วยงานของรัฐหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งได้

กลุ่มที่ 2 ชุมชนนักลงทุนสินทรัพย์ดิจิทัล (Online community) หมายถึง ผู้ทรงอิทธิพลทางสื่อสังคมออนไลน์ เป็นผู้มีความเสี่ยงในด้านความรู้ ความเชี่ยวชาญด้านสินทรัพย์ดิจิทัล ซึ่งมีอิทธิพลต่อความคิดและการตัดสินใจของ ผู้ลงทุน ผู้ลงทุนสินทรัพย์ดิจิทัลซึ่งอาจจะมีประสบการณ์เคยตกเป็นเหยื่อ หรืออยู่ในสถานการณ์เกือบตกเป็นเหยื่อปรากฏการณ์ล้มทั้งยืน (Rug pull) สมาคมสินทรัพย์ดิจิทัลไทย ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างความรู้ความเข้าใจ เรื่องการลงทุนในสินทรัพย์ดิจิทัลให้คนไทย สามารถลงทุนได้ถูกต้องและไม่ตกเป็นเหยื่อของการหลอกลวง ตลอดจนผู้ประกอบการธุรกิจสินทรัพย์ดิจิทัล เนื่องด้วยมีบทบาทสำคัญในการให้บริการ หรือให้คำแนะนำการลงทุนในสินทรัพย์ดิจิทัลต่อนักลงทุน และเป็นตัวกลางซึ่งมีข้อมูลของลูกค้าตามมาตรการบังคับของกฎหมาย

แต่ยังขาดการแลกเปลี่ยนข่าวสาร ประสบการณ์ องค์ความรู้ เครื่องมือพิเศษต่างๆ ในการสนับสนุนพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ เพื่อบูรณาการร่วมกันกับหน่วยงาน บังคับใช้กฎหมายในการติดตามผู้กระทำความผิด

กลุ่มที่ 3 กฎหมายและหลักเกณฑ์ที่เกี่ยวข้อง (Legal) หมายถึง การปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสินทรัพย์ดิจิทัล โดยจำเป็นจะต้องพิจารณาให้ความชัดเจนกับการป้องกันการกระทำความผิดไม่เป็นธรรมเกี่ยวกับการซื้อขายสินทรัพย์ดิจิทัล เนื่องจาก พรก. สินทรัพย์ดิจิทัลฯ ยังขาดการกำกับการทำธุรกรรมบน DeFi หรือการกำหนดให้การ Rug pull เป็นการกระทำความผิด แม้ว่าการทำธุรกรรมบน DeFi จะมีใช้กิจกรรมที่ละเมิดต่อศีลธรรมอันดี แต่กฎหมายได้กำหนดให้ผู้ประกอบการสินทรัพย์ดิจิทัลจะต้องได้รับอนุญาตจากสำนักงาน ก.ล.ต. หากมีการละเมิดจะเป็นความผิดตามกฎหมาย ซึ่งเป็นกลไกของรัฐที่กำหนดให้พฤติกรรมบางประการเป็นความผิด เพื่อประโยชน์ในการควบคุมกำกับดูแลการประกอบธุรกิจและป้องปรามการจะนำสินทรัพย์ดิจิทัลไปใช้ในการกระทำความผิด (กิจชัยยะ สุรารักษ์, 2562) เมื่อมาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องยังไม่ชัดเจน อาจส่งผลให้การป้องกันอาชญากรรมบนเทคโนโลยีทางการเงินแบบกระจายศูนย์ (DeFi) ในปรากฏการณ์ล้มทั้งยืน (Rug pull) และการคุ้มครองนักลงทุนในสินทรัพย์ดิจิทัลในมิติของกฎหมายไทยยังคงมีช่องว่าง ไม่สามารถคุ้มครองได้ครอบคลุมถึงกิจกรรมที่เกิดขึ้นย่อมส่งผลให้ผู้คนในสังคมรู้สึกถึงความไม่มั่นคงและนำไปสู่ความเสี่ยงที่จะถูกหลอกลวงได้ง่าย ร่วมกับการกำหนดหลักเกณฑ์ในการปฏิบัติเฉพาะ ให้แก่เจ้าหน้าที่ของรัฐในการดำเนินการสืบสวนสอบสวน รวบรวมพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ อันจะส่งผลต่อการเพิ่มศักยภาพในการป้องกันอาชญากรรมฯ ได้อีกประการหนึ่ง

กลุ่มที่ 4 ผู้ให้บริการตรวจสอบสัญญาอัจฉริยะ (Smart contract security audit) เนื่องจากกลไกการทำงานของ DeFi มีพื้นฐานจากการเขียนคำสั่งโปรแกรมคอมพิวเตอร์ (Source code) ในกำหนดเงื่อนไขในการดำเนินกิจกรรมทางต่างๆ ในแพลตฟอร์ม โดยปกติแล้วผู้ใช้งานทั่วไปมักจะไม่สามารถทำความเข้าใจหรือขาดความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบความปลอดภัยในสัญญาอัจฉริยะด้วยตนเอง จึงต้องมีหน่วยงานซึ่งทำหน้าที่ตรวจสอบสัญญาอัจฉริยะ วิเคราะห์ปัญหา ข้อผิดพลาด หรือช่องโหว่ต่างๆ ตลอดจนให้คำแนะนำแนวทางในการแก้ไขปัญหาให้กับเจ้าของแพลตฟอร์ม สรุปเป็นรายงานข้อค้นพบ (Audit finding) พร้อมสถานะ (Status) ของ

แต่ละปัญหา ตามขอบเขต (Scope of work) ที่กำหนดและเมื่อมีการแก้ไขแพลตฟอร์มแล้ว Audit จะทำการตรวจสอบก่อนและหลังการติดตั้งแพลตฟอร์ม (Deploy) บนเครือข่ายบล็อกเชนหลัก (Main net) และจะออกรายงานรับรองการตรวจ (Audit report) เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือ และความมั่นใจให้กับผู้ใช้แพลตฟอร์มนั้นๆ Audit ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ให้บริการภาคเอกชน ในปัจจุบันจึงยังขาดการบูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานกำกับของรัฐ เพื่อกำหนดแนวทางให้ผู้พัฒนาโครงการหรือแพลตฟอร์ม DeFi เปิดเผย Source code เป็นสาธารณะ จะต้องได้รับการตรวจสอบยืนยัน (Code audit) จากผู้ตรวจสอบที่น่าเชื่อถือซึ่งผ่านการรับรองมาตรฐานความปลอดภัยจากหน่วยงานกำกับของรัฐ ตลอดจนการตรวจสอบความสอดคล้องกันของ Source code ที่ผ่านการตรวจสอบและ Source code ที่ใช้ติดตั้งจริง เป็นต้น

แนวทางการป้องกันการเกิดปรากฏการณ์ลั้มทั้งยีน (Rug Pull)

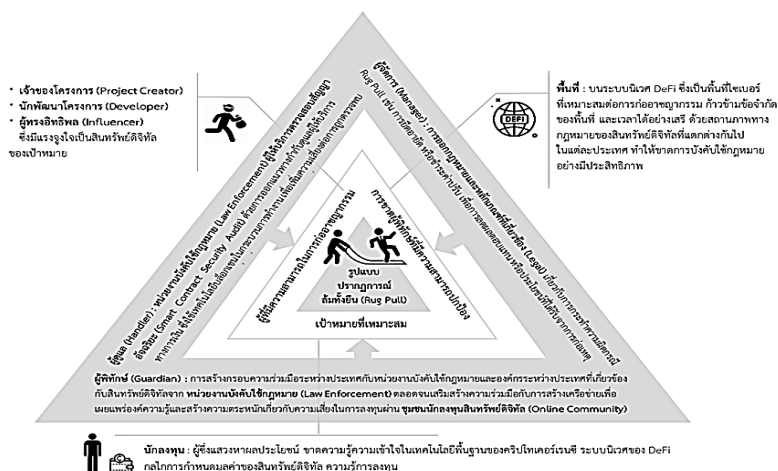
Felson (1994) ได้เสนอแนวทางป้องกันการก่ออาชญากรรม โดยมีแนวคิดจากทฤษฎีปกตินิสัย (Routine activity theory) ว่าของปัญหาอาชญากรรมเกิดขึ้นเนื่องจากไม่มีการควบคุมที่มีประสิทธิภาพ ผู้กระทำความผิดจะมุ่งเน้นเหยื่อ หรือเป้าหมายที่ดึงดูดใจต่อการก่ออาชญากรรม ได้เสนอให้มีความร่วมมือของผู้รับผิดชอบ 3 กลุ่มที่สามารถป้องกันเป้าหมายหรือเหยื่อจากอาชญากรรมได้ หากไม่มีผู้ควบคุมหรือมีอยู่แต่ไร้อำนาจ (UNODC, n.d.) ประกอบด้วย 1) ผู้ดูแล (Handler) เป็นการพิจารณาผู้รับผิดชอบจากบุคคลที่มีอิทธิพลต่อผู้กระทำผิด หรือมีโอกาสเกิดพฤติกรรมเบี่ยงเบน เช่น ผู้ปกครอง ญาติ เพื่อนสนิท หรือครู เพื่ออบรม ชดเชย ลดทอนความเบี่ยงเบนในการกระทำผิด 2) ผู้พิทักษ์ (Guardian) เป็นการพิจารณาผู้รับผิดชอบจากเหยื่อ โดยผู้พิทักษ์จะมีบทบาทหน้าที่ในการปกป้องเป้าหมายจากอาชญากรรม เช่น เจ้าหน้าที่ผู้บังคับใช้กฎหมาย ผู้ที่มีหน้าที่ในการตรวจตราดูแลความปลอดภัย สำหรับผู้พิทักษ์ที่ไม่เป็นทางการ เช่น เพื่อนบ้าน ผู้ที่บังเอิญอยู่ในพื้นที่ ทั้งนี้หากผู้พิทักษ์ไม่อยู่ อ่อนแอ หรือมีการป้องกันเพียงเล็กน้อยก็จะมีโอกาสที่เป้าหมายจะตกเป็นเหยื่อได้ และ 3) ผู้จัดการสถานที่ (Manager) เป็นการพิจารณาผู้รับผิดชอบจากสถานที่ ทั้งนี้ทุกสถานที่ที่มีเจ้าของ หรือมีการมอบสิทธิ์ความเป็นเจ้าของ มีผู้ดูแลสถานที่และผู้คนที่ใช้สถานที่ เรียกว่า ผู้จัดการสถานที่ รับผิดชอบดูแลเฝ้าระวังพื้นที่เสี่ยงที่มีโอกาสต่อการเกิดอาชญากรรม กล่าวโดยสรุป การลด

อัตราการเกิดอาชญากรรมและการลดอัตราการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมนั้นจะต้องมีผู้รับผิดชอบกำกับดูแลบุคคลที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบน หรือให้ยุติพฤติกรรมของอาชญากรในฐานะผู้ดูแล (Handler) ผู้จัดการสถานที่ (Manager) และผู้พิทักษ์ (Guardian)

กล่าวคือ การป้องกันอาชญากรรมบนเทคโนโลยีการเงินแบบกระจายศูนย์ (DeFi) ในปรากฏการณ์ลัมทั้งย่น (Rug pull) จำเป็นที่จะต้องทำให้องค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งไม่เกิดขึ้น ด้วยการลดโอกาส หรือช่องว่างที่จะสามารถก่ออาชญากรรม การมีผู้จัดการดูแลรักษาความปลอดภัยที่ดี ตลอดจนลดผลประโยชน์ที่ผู้กระทำความผิดจะได้รับ ผู้เขียนได้นำทฤษฎีสามเหลี่ยมอาชญากรรม (Crime triangle theory) และทฤษฎีปกตินิสัย (Routine activity theory) มาเป็นกรอบในการอธิบาย แสดงดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1

อธิบายการป้องกันอาชญากรรมบนเทคโนโลยีการเงินแบบกระจายศูนย์ (DeFi) ในปรากฏการณ์ลัมทั้งย่น (Rug Pull)

ที่มา: ภาพทฤษฎีสามเหลี่ยมอาชญากรรม (Crime triangle theory). โดย John E. Eck ดัดแปลงโดยผู้เขียน.

สรุป

อาชญากรรมบนเทคโนโลยีการเงินแบบกระจายศูนย์ (DeFi) ในปรากฏการณ์ ล้มทั้งยืน (Rug pull) เป็นอาชญากรรมไซเบอร์ที่มีลักษณะเข้าข่ายการร่วมมือ ปฏิบัติการ สมคบกระทำความผิดร่วมกันของกลุ่มบุคคลจากหลายพื้นที่ เพื่อก่อเหตุ อาชญากรรม เข้าลักษณะองค์ประกอบขององค์การอาชญากรรมข้ามชาติ คือ การร่วมมือกระทำความผิด ณ พื้นที่หนึ่งและไปปฏิบัติการก่อเหตุ ณ อีกพื้นที่หนึ่งผ่าน ระบบนิเวศอินเทอร์เน็ต ด้วยสภาพปัญหาด้านโลกาภิวัตน์และด้านสังคมความเสี่ยง กล่าวได้ว่า อินเทอร์เน็ตได้สร้างช่องทางการสื่อสารเพื่อการรวมกลุ่ม แบ่งปัน แลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกัน อาชญากรจึงใช้อินเทอร์เน็ตเป็นเครื่องมือในการขยาย โอกาสในการเกิดเหี้ยมได้ ซึ่งในปัจจุบัน กิจกรรมที่เกิดขึ้นบนแพลตฟอร์ม DeFi ยังคงมีปัญหาด้านกฎหมายในการขาดกำกับดูแล และด้านความร่วมมือระหว่าง ประเทศ ซึ่งยังไม่ครอบคลุม หรือไม่เพียงพอต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน แม้กรณีปรากฏการณ์ล้มทั้งยืน (Rug pull) ในประเทศไทยยังปรากฏไม่มาก แต่การ กระทำความผิดสามารถขยายไปถึงพื้นที่ในเขตประเทศที่มีสภาพบังคับกฎหมายที่ แตกต่างกันด้วยช่วงเวลาการก่อเหตุที่สามารถดำเนินการข้ามเขตเวลาระหว่าง ประเทศได้อย่างเสรี ย่อมส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของระบบเศรษฐกิจการเงินได้ ในวงกว้าง ดังนั้น หากสามารถสร้างกลไกความร่วมมือระหว่างประเทศกับหน่วยงาน บังคับใช้กฎหมาย และองค์การระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับสินทรัพย์ดิจิทัล เพื่อ บูรณาการความร่วมมือในการแลกเปลี่ยนข้อมูลที่สำคัญ ตลอดจนการสร้าง เครือข่ายเพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ เพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพในการป้องกันแล้ว การสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับความเสี่ยงในการลงทุนในสินทรัพย์ดิจิทัลย่อมต้อง อาศัยความร่วมมือระหว่างหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายกับชุมชนนักลงทุนสินทรัพย์ ดิจิทัล เพื่อป้องกันไม่ให้ประชาชนตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมรูปแบบใหม่ จะสามารถ ลดช่องโอกาสของการเกิดปรากฏการณ์ล้มทั้งยืน (Rug pull) ได้อีกประการหนึ่ง

เอกสารอ้างอิง

- กิจชัยยะ สุรารักษ์. (2562). แนวทางการป้องกันอาชญากรรมที่เกี่ยวข้องกับสกุลเงิน
เข้ารหัสในประเทศไทย: กรณีศึกษาบิทคอยน์. ปริญญาานิพนธ์ปริญญาดุษฎี
บัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เจษฎาพงษ์ คำชู. (2565). หมวดหมู่ของอาชญากรรมที่เกี่ยวข้องกับคริปโทเคอร์เรนซี.
วารสารวิชาการอาญาวิทยาและนิติวิทยาศาสตร์ โรงเรียนนายร้อยตำรวจ,
8(1), 171-185. สืบค้นจาก <https://so02.tcithaijo.org/index.php/forensic/article/download/253991/172762/966694>
- ปกป้อง ศรีสินท. (2563). กฎหมายอาญาชั้นสูง (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: วิญญูชน
ประเมศวร์ กุมารบุญ. (2563). ความสัมพันธ์ระหว่างการไว้ตัวตนกับอาชญากรรม
ไซเบอร์. ปริญญาานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภุขงค์ ธีรนนทรพร. (2564). กฎหมายไทยพร้อมหรือยัง ถ้าสถาบันการเงินเกิด
ภาวะล้มละลาย. วารสารการเงินการคลัง, สืบค้นจาก
<http://www.fpojourn.com/bankruptcy-law-bank/>
- วรารักษ์ เฉลิมพันธุ์ศักดิ์. (2562). เอกสารการเรียนรู้ชุดวิชา 82227 ความคิดทาง
การเมืองและสังคม สาขาวิชารัฐศาสตร์. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- วิสูตร กังฆมาภรณ์. (2563). แนวทางการป้องกันและปราบปรามการฟอกเงินโดย
ธุรกรรมเงินสกุลเข้ารหัส. ปริญญาานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต,
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สถณี อาชวานันทกุล. (2555). ผลิตภัณฑ์ทางการเงินที่รับผิดชอบ (4): การ(ไม่)ทำ
ธุรกิจกับลูกค้าที่ทุจริต. ThaiPublica. สืบค้นจาก
<https://thaipublica.org/2012/12/responsible-products-4/>
- สาวตรี สุขศรี. (2563). กฎหมายว่าด้วยอาชญากรรมคอมพิวเตอร์และอาชญากรรม
ไซเบอร์. โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอนคณะนิติศาสตร์.
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สกุลชัย เก่งอนันตานนท์. (2564). ถอดบทเรียน Defi ไทยสายซิ่ง จากเคส tuktuk
ผ่านมุมมองของ 'Bitkub chain' สรุปลแล้วคือแชร์ลูกโซ่หรือไม่.
THE STANDARD WEALTH. <https://thestandard.co/bitkub-chain-tuktuk-finance/>

- สำนักงาน ก.ล.ต. (2565). ความเสี่ยงของสินทรัพย์ดิจิทัลต่อเสถียรภาพทางการเงิน
ในมุมมอง Financial Stability Board (FSB). สืบค้นจาก
<https://www.sec.or.th/TH/Template3/Articles/2565/200265.pdf>
- สำนักงาน ก.ล.ต. (2566). ประกาศคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาด
หลักทรัพย์ ที่ กช. 6/2566 เรื่อง หลักเกณฑ์ เงื่อนไข และวิธีประกอบธุรกิจ
สินทรัพย์ดิจิทัล (ฉบับที่ 20). สืบค้นจาก <https://publish.sec.or.th/nrs/9765s.pdf>
- สำนักงาน ปปง. (2562). ระเบียบวิธีเพื่อการประเมินการปฏิบัติตามคำแนะนำของ
FATF และการประเมิน ประสิทธิภาพของระบบ AML/CFT ฉบับปรับปรุง
ตุลาคม 2562. กรุงเทพฯ: สำนักงาน ปปง.
- สุมาพร (ศรีสุนทร) มานะสันต์. (2562). Smart Contract: เมื่อสัญญาไม่ได้ทำด้วย
กระดาษ. กรุงเทพธุรกิจ. สืบค้นจาก <https://www.bangkokbiznews.com/blogs/columnist/122819>
- โสวัตรี ณ ถลาง. (2562). แนวความคิดและทฤษฎีมานุษยวิทยา. มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์. สืบค้นจาก https://kukr.lib.ku.ac.th/kukr_es/BKN/searchdetail/downloaddigitalfile/20011598/151198
- อรรถพร ชูบำรุง และ อุนิษา เลิศโตมรสกุล. (2555). อาชญากรรมและอาชญาวิทยา.
กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Jiraboon. (2564). Bitkub ออกประกาศไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ KubSwaps หลังนัก
ลงทุนไทยถูก rug pull เสียหายยับ. Siam Blockchain. สืบค้นจาก
<https://siamblockchain.com/2021/06/06/kubswaps-rug-pull-so-hard-the-noobs-will-scream/>
- Klungjaturavet, C., & Hirankasi, P. (2564). Defi กับบทบาทของธนาคารในโลก
การเงินโฉมใหม่ที่ไร้คนกลาง. วิจัยกรุงศรี. สืบค้นจาก <https://www.krungsri.com/th/research/research-intelligence/defi-21>
- Radius. (2564). Tuktuk หัวทีม เกิดอะไรขึ้นกับโครงการ defi บน Bitkub chain.
Bitcoin Addict. สืบค้นจาก <https://bitcoinaddict.org/2021/06/01/what-happened-to-the-tuktuk-defi-project-on-bitkub-chain/>

- The Intelligence Team. (2564). การเติบโตอย่างรวดเร็วของ Cryptocurrency และการเงินแบบไม่รวมศูนย์ (Decentralized Finance-DeFi) : Paradigm Shift ครั้งประวัติศาสตร์ของระบบการเงินโลก. สืบค้นจาก <https://intsharing.co/2021/04/19/%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B9%80%E0%B8%95%E0%B8%B4%E0%B8%9A%E0%B9%82%E0%B8%95%E0%B8%AD%E0%B8%A2%E0%B9%88%E0%B8%B2%E0%B8%87%E0%B8%A3%E0%B8%A7%E0%B8%94%E0%B9%80%E0%B8%A3%E0%B9%87%E0%B8%A7%E0%B8%82/>
- Thongchai. (2564). ทีมงาน tuktuk.finance โจมตีโทษนักลงทุน หลังเปิด fair launch ราคาเหรียญร่วงกว่า 99%. Siam Blockchain. สืบค้นจาก <https://siamblockchain.com/2021/05/31/tuktuk-finance-apologises-for-fair-launch/>
- Appadurai, A. (1996). *Modernity At Large: Cultural Dimensions of Globalization*. University of Minnesota Press. Retrieved from <https://books.google.co.th/books?id=4LVeJT7gghMC>
- Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a new Modernity*. London: Sage Publications.
- Carrick, A. (2021). *Squid pain: Crypto-speculators lose \$2m to scammers who created fake digital currency on the back of hit TV show Squid Game*. THIS IS MONEY. Retrieved from <https://www.thisismoney.co.uk/money/crypto/article-10153027/Squid-Game-cryptocurrency-abandoned-rug-pull.html>
- Chainalysis, Team. (2022). *The 2022 Crypto Crime Reports*. CHAINALYSIS. Retrieved from <https://go.chainalysis.com/rs/503-FAP-074/images/Crypto-Crime-Report-2022.pdf>

- Cohen, L. E., & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activities approach. *American Sociological Review*, 44(4). 588-609.
- Attlee, D. (2023). *The European Parliament adopts crypto-focused MiCA legislation*. COINTELEGRAPH. Retrieved from https://cointelegraph.com/news/the-european-parliament-adopts-crypto-focused-mica-legislation?fbclid=IwAR15alaYeRHJeQrcT_6ttQO3Ye2z0YH1G3OUc4C7v3L3-5naXqp_B-61LgQ
- Majcher, K. (2022). *FBI issues recommendations for DEFI investors amid exploits*. THE BLOCK. Retrieved from <https://www.theblock.co/post/166579/fbi-issues-recommendations-for-defi-investors-amid-exploits>
- Marshall, M. (1964). *Understanding Media: The Extensions of Man*. New York: McGraw-Hill.
- NY State Senate. (2022). *State Senate Bill S8839*. Retrieved from <https://www.nysenate.gov/legislation/bills/2021/s8839>
- Popescu, A. D. (2020). Decentralized finance (DEFI) -The Lego of Finance. *Journalism and Education Sciences University of Craiova*, 7(1), 321-349. Retrieved from https://sserr.ro/wp-content/uploads/2020/07/SSERR_2020_7_1_321_349.pdf
- Prosad, J. M., Kapoor, S., & Sengupta, J. (2015). Theory of behavioral finance. *Handbook of Research on Behavioral Finance and Investment Strategies* (pp. 1-24). IGI Global. DOI: 10.4018/978-1-4666-7484-4.ch001
- PwC. (n.d.). *Demystifying cryptocurrency and Digital assets*. Retrieved from <https://www.pwc.com/us/en/tech-effect/emerging-tech/understanding-cryptocurrency-digital-assets.html>

UNODC. (n.d.). *Module 2 key issues: 2A-Detailed Explanation of Tonry and Farrington's Typology*. Retrieved from <https://www.unodc.org/e4j/zh/crime-prevention-criminal-justice/module-2/key-issues/2a-detailed-explanation-of-tonry-and-farringtons-typology.html>

ประทุษวาจา: การส่งผ่านความเกลียดชังบนสื่อ
สังคมออนไลน์สู่อาชญากรรม
Hate Speech: Transmitting Hatred on Online
Social Media to Criminal Acts

Received 24 August 2023

Revised 20 October 2023

Accepted 24 October 2023

รมิดา แสงสวัสดิ์¹

Ramida Sangsawat²

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการนำเสนอสภาพปัญหาอันเป็นผลพวงจากการใช้ประทุษวาจาที่กำลังแพร่กระจายอยู่บนสื่อสังคมออนไลน์อย่างไร้ขีดจำกัด โดยผู้เขียนได้ยกตัวอย่างคดีอาชญากรรมที่เคยเกิดขึ้นในต่างประเทศมาอธิบายกับแนวคิดเรื่องการนำเสนอตัวตนของเฮอร์วิง กอฟฟ์แมน ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมเชิงพุทธิปัญญาของอัลเบิร์ต แบนดูรา และทฤษฎีการคบหาสมาคมที่แตกต่างกันของเอ็ดวิน ชัตเทอร์แลนด์ ทั้งนี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่า หากประทุษวาจาที่เป็นส่วนหนึ่งของความรุนแรงได้ปรากฏบนสื่อสังคมออนไลน์บ่อยครั้งเข้า เมื่อผู้รับสารที่มีความสนใจในความอคติเกลียดชังต่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในฐานะอัตลักษณ์ร่วมเกิดการเรียนรู้จากสื่อที่เปรียบเป็นดังโฆษณาชวนเชื่อ ก็อาจนำไปสู่การพัฒนาแนวความคิดที่เป็นอคติของตน จนท้ายที่สุดก่อเกิดเป็นวัฏจักรแห่งความรุนแรงที่ไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งเหล่านี้เป็นตัวบ่งชี้ว่าสื่อสังคมออนไลน์เป็นตัวกลางสำคัญที่ทำให้ความเกลียดชังต่อความแตกต่างยังคงดำรงอยู่ได้ ทั้งยังจะทำให้ผลลัพธ์ที่ตามมายิ่งขยายขอบเขตไปสู่อันตรายที่เพิ่มมากขึ้น

คำสำคัญ: ประทุษวาจา, ความเกลียดชัง, สื่อสังคมออนไลน์

¹ นิสิตปริญญาเอก, สาขาอาชีววิทยาและงานยุติธรรม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ ประเทศไทย E-mail: 6381016724@student.chula.ac.th

² Ph.D. Candidate in Criminology and Criminal Justice Program, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.

Abstract

This article presents the issue arising from the unrestricted spread of hate speech on online social media platforms. The author illustrates cases of crimes that have occurred internationally and discusses with the concept of self-presentation of Erving Goffman, the social cognitive learning theory of Albert Bandura and the differential association theory of Edwin Sutherland. The author has an opinion that if hate speech, a form of violence, becomes a frequent occurrence on social media, individuals who harbor prejudice against individuals or groups based on their identities may unintentionally learn from persuasive media content, potentially leading to the development of their biased mindset. Ultimately, this can spiral into an endless cycle of violence. These instances serve as indicators that online social media plays a significant role in perpetuating hatred and animosity towards differences. Moreover, it can exacerbate the resulting consequences into heightened dangers. *Keywords:* Hate Speech, Hatred, Online Social Media

บทนำ

ทุกวันนี้แพลตฟอร์มออนไลน์ เช่น เฟซบุ๊ก (Facebook) ทวิตเตอร์ (Twitter) ยูทูบ (Youtube) วอตส์แอปป์ (Whatsapp) และไลน์ (LINE) ต่างเป็นตัวช่วยในการสร้างเสริมสายสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่อยู่ห่างไกลให้ได้ใกล้ชิด ให้ความอบอุ่นใจซึ่งกันและกัน มีสัมพันธ์แนบแน่น ขณะเดียวกันก็ยังทำหน้าที่ส่งเสริมให้ความอคติเกลียดชังที่แพร่กระจายผ่านระบบโครงข่ายอินเทอร์เน็ตสามารถไปได้ไกลโดยไม่ยึดโยงอยู่กับสถานที่และเวลา ซึ่งแรกเริ่มเดิมทีความอคติเกลียดชังนี้ได้ถูกสรรค์สร้างและส่งต่อผ่านวัฒนธรรม หรือหลักจารีตที่คนในแต่ละชุมชน แต่ละสังคมต่างยึดถือควบคู่กับหลักปฏิบัติอย่างประเพณี ทำให้ทุกสิ่งที่อยู่ภายใต้วัฒนธรรมเหล่านี้ดูคล้ายจะเป็นสิ่งดีงามที่พึงปฏิบัติตามและควรค่าแก่การดำรงไว้ ทว่า เราจะได้รู้ได้อย่างไรว่าสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งดีงามอย่างแท้จริง เพราะบางครั้งวัฒนธรรม

ที่เปรียบเทียบได้ตั้งเรื่องเล่ายังนำมาซึ่งความขัดแย้งต่อมวลมนุษยชาติ เฉกเช่น เหตุการณ์ความรุนแรง หรืออาชญากรรมที่สร้างความเสียหายให้ทั้งในระดับบุคคล และสังคมโลกที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วอย่างการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิว การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในรวันดา กลุ่มเกลียดชังคลุคัลกแคลน (Ku Klux Klan) หรือความขัดแย้งทางศาสนาระหว่างซุนนี (Sunni) และชีอะห์ (Shia) เหตุการณ์เหล่านี้เป็นเพียงการเริ่มต้นที่ยังไม่อาจทราบได้ว่าจะสิ้นสุดลงที่ใด และเป็นเหตุการณ์ที่ชัดเจนที่สุดเมื่อพูดถึงพฤติกรรมที่มีมูลเหตุจูงใจมาจากความเกลียดชังในความแตกต่างของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในฐานะอัตลักษณ์ร่วม โดยมีจุดเริ่มต้นมาจากการส่งต่อความเกลียดชังผ่านถ้อยคำ จาริตประเพณี บทเรียนคำสอน หรือนโยบายต่างๆ ของรัฐ ชุมชน และสังคมที่บุคคลเหล่านั้นอาศัยอยู่

สำหรับการส่งผ่านความเกลียดชังที่ปรากฏบนสื่อสังคมออนไลน์อาจเป็นได้ทั้งข้อความ ภาพ มีม วิดีโอ หรือคลิปเสียงที่อยู่ในลักษณะของ Hate speech (ประทุษวาจา) Dangerous speech (ถ้อยคำอันตราย) Defamation (การหมิ่นประมาท) หรือ Bullying (การกลั่นแกล้ง) โดยลักษณะที่อันตรายที่สุดคือ Hate speech เพราะสามารถพัฒนาจนกลายมาเป็นความรุนแรงหรืออาชญากรรมที่ไม่เพียงกระทบต่อบุคคลผู้ตกเป็นเป้าหมายของความจงเกลียดจงชังเท่านั้น แต่ยังทำให้บุคคลอื่นที่มีอัตลักษณ์เฉกเช่นเดียวกันได้รับผลกระทบไปด้วย และแม้ Dangerous speech จะคล้าย Hate speech อยู่มาก แต่พฤติกรรมที่ถูกนิยามไว้ค่อนข้างจำเพาะและแคบกว่า ซึ่งการแสดงออกหรือการแสดงความคิดเห็นนั้นจะต้องมีความชัดเจนว่าเป็นการสนับสนุนหรือกระตุ้นให้มีการปลดปล่อยหรือยอมรับความรุนแรงต่อบุคคลหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง (Tripathi, 2020) ขณะที่ Hate speech อาจเป็นเพียงถ้อยคำธรรมดาหรือบางครั้งอาจให้ความรู้สึกสยดสยอง แต่กลับเป็นที่รู้กันในบริบทของสังคมหรือชุมชนหนึ่งว่ามีความหมายในเชิงลบต่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในฐานะอัตลักษณ์ร่วม ดังเช่นคำว่า เจ๊ก แซก ควายแดง สามก๊ีบ ดั่ง มนุษย์ป่า หรือคำที่ใช้ในต่างประเทศอย่าง Nigga³, Yellow⁴ และ Gook⁵ เป็นต้น

³ หมายถึง คนดำ (เหยียดสีผิวและเชื้อชาติ)

⁴ หมายถึง คนเอเชีย (เหยียดสีผิวและเชื้อชาติ)

⁵ หมายถึง ผู้หญิงเอเชียในทำนองที่ว่า โสเภณี (เหยียดเพศและเชื้อชาติ)

ทั้งนี้ ในบทความนี้จะมุ่งศึกษาเฉพาะ Hate speech พฤติการณ์การส่งผ่านความเกลียดชังต่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่นอกจากจะสามารถแปรเปลี่ยนจากแนวคิดอุดมการณ์ที่เต็มไปด้วยความอคติมาเป็นความรุนแรงแล้ว ยังอาจก่อให้เกิดอาชญากรรมที่ส่งผลกระทบเป็นวงกว้างต่อสังคม เศรษฐกิจ และความมั่นคงในระดับประเทศ ซึ่งผู้เขียนจะกล่าวถึงคำนิยาม รูปแบบของพฤติกรรม การพัฒนาจากออฟไลน์สู่ออนไลน์พร้อมยกตัวอย่างข่าวอาชญากรรมในต่างประเทศที่เคยเกิดขึ้นจริงอันเป็นผลกระทบที่มาจาก Hate speech

คำนิยามของ Hate speech

แม้พฤติกรรมในลักษณะ Hate speech จะมีมาอย่างยาวนาน แต่คำนิยามในระดับสากลยังไม่ได้ถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจน ทั้งยังมีความแตกต่างกันไปตามแต่ละประเทศ บางประเทศพฤติกรรมหนึ่งอาจถูกจัดว่าเป็นภัยคุกคาม แต่บางประเทศกลับมิได้ให้ความสำคัญจนนำมาเป็นส่วนหนึ่งของขอบเขตคำจำกัดความในคำคำนี้ โดยในบทความวิชาการของ Mrabure (2016) ได้มีการอธิบายว่า Hate speech เป็นการสื่อสารหนึ่งที่มีมุ่งทำให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลเกิดความเสื่อมเสีย (Denigrates) ด้วยเหตุแห่งเชื้อชาติ สีผิว ชาติพันธุ์ เพศ ความทุพพลภาพ รสนิยมทางเพศ สัญชาติ ศาสนา หรือลักษณะอื่นๆ ซึ่งสามารถแสดงออกได้ทั้งในรูปแบบของการพูด ท่าทาง การกระทำ การแสดง หรือการเขียนซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยชิ้นแรกๆ ของ Ring (2013) ที่ได้หยิบยกคำนิยามที่สถาบันสิทธิมนุษยชนแห่งอังกฤษ (the British Institute of Human Rights) ให้ไว้ ก่อนจะนำมาอธิบายขยายความตรงส่วนที่ว่า การจะเป็น Hate speech ได้นั้น นอกจากจะทำให้เสื่อมเสียด้วยเหตุข้างต้นแล้ว อาจเป็นการแสดงออกโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการเผยแพร่ความคิด (Spreading) การยุยงส่งเสริม (Inciting) หรือให้เหตุผลอันควรเชื่อต่อความอคติเกลียดชัง รวมถึงการแสดงออกต่างๆ ที่ไม่เป็นการยอมรับในบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเชื้อชาติ ความเป็นชาวต่างชาติ หรือรูปแบบอื่นใดอันมีที่มาจากการไม่อาจอดทนอดกลั้น อีกทั้ง ในปัจจุบันไม่เพียงเป็นการแสดงออกหรือการแสดงความคิดในลักษณะภาษา ท่าทาง หรือพฤติกรรมของบุคคลหรือ

กลุ่มบุคคลที่มีต่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอื่นเท่านั้น แต่ยังสามารถพบเจอได้ในแพลตฟอร์มออนไลน์อีกด้วย (Liu, 2020)

ทางด้านประเทศไทย เดิมคำว่า Hate Speech ยังไม่มีคำเฉพาะในภาษาไทย และนักวิชาการส่วนใหญ่มักจะเรียกทับศัพท์ หรือแปลตรงตัวว่าเป็น ‘วาทะที่สร้างความเกลียดชัง หรือโทสวาจา’ แต่ในตอนหลัง พ.ศ.2557 ราชบัณฑิตยสถานได้บัญญัติเป็นศัพท์ใหม่ว่า ‘ประทุษวาจา’ (ซึ่งหลังจากนี้ผู้เขียนจะใช้คำว่าประทุษวาจา หรือ Hate speech สลับกันไปตามแต่ละบริบทที่กำลังกล่าวถึง) โดยคำว่า ประทุษ เป็นคำกริยาที่แปลว่าทำร้าย ทำชั่ว ทำเลวทราม ทำผิด หรือเบียดเบียน ส่วนคำว่า วาจา เป็นคำนาม แปลว่าถ้อยคำ คำกล่าว หรือคำพูด เมื่อนำมารวมกันในความหมายนี้จะหมายถึง คำพูดที่เป็นการข่มขู่ คุกคาม สบประมาท ยั่วให้เกิดความเกลียดชัง การเลือกปฏิบัติ และความรุนแรง ซึ่งยังเป็นเพียงการให้ความหมายอย่างกว้าง และยังไม่ครอบคลุมทุกประเด็น ด้วยเหตุนี้ นักวิชาการไทยที่ได้ศึกษาเรื่องนี้จึงได้มีการขยายความเพิ่มเติมว่า ประทุษวาจาเป็นวาจาหรือการแสดงออกที่มุ่งสร้างความเกลียดชัง (พิรงรอง รามสูต, 2558) ต่ออัตลักษณ์บุคคลอันอาจติดตัวมาแต่ดั้งเดิม หรือเกิดขึ้นในภายหลังก็ได้ เช่น เชื้อชาติ ศาสนา สีผิว สถานที่เกิด/ ที่อยู่อาศัย อุดมการณ์ทางการเมือง อาชีพ หรือลักษณะอื่นใดที่สามารถแบ่งแยกได้ (เปิดงานวิจัย Hate speech คำพูดเกลียดชังออนไลน์ไทย นิยามหลายระดับ กำกับต้องดูวัตถุประสงค์, 2556) ซึ่งไม่เว้นกระทั่งเรื่องของชนชั้น ฐานะทางเศรษฐกิจ และการศึกษา (ชาญชัย ชัยสุโกศล, 2556) โดยการแสดงความเกลียดชังที่ปรากฏอาจเป็นการโจมตี การประจาน การสบประมาท หรือการข่มขู่ผู้ที่ถูกกล่าวถึงอย่างร้ายแรง การหยามศักดิ์ศรี การลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์ การยุยงส่งเสริมให้เกิดความเกลียดชังหรือความรุนแรงอื่นใดตามมา (ชาญชัย ชัยสุโกศล, 2556) รวมถึงการสนับสนุนให้เกิดความรุนแรงทางกายภาพต่อมนุษย์และทรัพย์สิน (เปิดงานวิจัย Hate speech คำพูดเกลียดชังออนไลน์ไทย นิยามหลายระดับ กำกับต้องดูวัตถุประสงค์, 2556) โดยในกรณีที่พฤติกรรมนี้เกิดขึ้นบนโลกออนไลน์ อาจพบได้ในลักษณะของคำพูด ตัวอักษร ภาพวาด ภาพถ่าย ภาพกราฟิก ภาพเคลื่อนไหว ภาพยนตร์ เพลง และการสื่อความหมายในเชิงสัญลักษณ์อื่นที่ถูกผลิตขึ้นมาใหม่ หรือเป็นการผสมผสานเนื้อหาใหม่กับเนื้อหาเดิมที่เคยได้ผลิตไว้แล้ว และ

นำเสนอเนื้อหาในรูปแบบใหม่ผ่านพื้นที่ที่เข้าถึงได้โดยอาศัยเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (เปิดงานวิจัย Hate speech คำพูดเกลียดชังออนไลน์ไทย นิยามหลายระดับ กำกับต้องดวงฤประสงค์, 2556)

ดังนั้นคำนิยามของประทุษวาจาอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าเป็นการแสดงออกทางความคิดผ่านการพูด การสื่อสาร หรือลักษณะอื่นใดที่สามารถสื่อความตีความได้ โดยใช้พื้นฐานทางอัตลักษณ์ของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอื่นสามารถแบ่งแยกได้มาเป็นเกณฑ์ให้กับความอคติเกลียดชังในใจ ด้วยหวังจะลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์ ทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในสังคม ทำให้บุคคลนั้นเกิดความหวาดกลัวและระแวงระวังที่จะมีชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม และอาจนำไปสู่ความรุนแรงทางกายภาพ หรืออาชญากรรมในรูปแบบอื่นที่ยึดโยงกับความอคติเกลียดชังในกลุ่มบุคคล เพียงแต่ประทุษวาจาจำเป็นต้องพิสูจน์ได้ว่าก่อให้เกิดความเกลียดชังอย่างแท้จริง ทั้งยังมีแนวโน้มที่จะนำไปสู่ความรุนแรงทางกายภาพ ซึ่งจำต้องผ่านการสั่งสมมาเป็นเวลานานจนความรู้สึกเกลียดชังนั้นสามารถแปรเปลี่ยนเป็นความรุนแรงได้ (อิธิป จิตตฤกษ์, 2555)

รูปแบบของประทุษวาจา

ตามคำนิยามของประทุษวาจาอาจกล่าวได้ว่าพฤติกรรมนี้มักถูกใช้เพื่อดูหมิ่นดูแคลน หรือแสดงออกถึงความหมิ่นเหยียด ความเป็นปฏิกิริยา หรือต้องการใส่ร้ายหรือทำให้ผู้อื่นเกิดความเสื่อมเสีย (Brown, 2017) จนในท้ายที่สุดก่อให้เกิดหรือมีแนวโน้มที่จะเกิดภัยอันตราย (Harm) อย่างใดอย่างหนึ่งตามมา กระนั้นรูปแบบของประทุษวาจาก็มิได้มีเฉพาะเจาะจง แต่ขึ้นอยู่กับการจำแนกของนักวิจัยหรือนักวิชาการแต่ละท่าน ดังเช่นในงานวิจัยของ ณชชา สิงพลอนันตชัย (2561) ที่ศึกษาเกี่ยวกับการโจมตีกลุ่มต่งเกาหลีสผ่านกระทู้เว็บไซต์พันทิป (pantip.com) ซึ่งผู้วิจัยได้มีการตั้งเกณฑ์แบ่งชี้ถ้อยคำหรือข้อความที่แสดงถึงความเกลียดชังประกอบภาววิเคราะห์พฤติกรรมดังกล่าวไว้ 15 รูปแบบด้วยกัน ได้แก่ คำหยาบคาย/คำดูถูก การลดทอนคุณค่าของผู้อื่น คำที่เป็นการสร้างความเข้าใจผิด การกีดกันแบ่งฝ่าย การปฏิเสธการอยู่ร่วมกัน การเหยียดเชื้อชาติ การแบ่งชนชั้น การเหยียดอาชีพ การเหยียดเพศ การมีตรรกะไม่สมเหตุผล การข่มเหงคุกคาม การเหยียดด้วยวุฒิ การเหยียดการศึกษา

และการเหยียดสภาพร่างกาย เป็นต้น ขณะที่ในงานวิจัยต่างประเทศของ Indah Rahayu (2020) ได้ยกตัวอย่างรูปแบบประทุษร้ายจากระบบการเก็บข้อมูลไว้ 7 รูปแบบ ได้แก่ การสบประมาท (Insulting) การหมิ่นประมาท (Defamation) การใส่ร้ายป้ายสี (Denigration) การกระทำที่ไม่พึงประสงค์ (Unpleasant action) การยั่วยุ (Provoking) การปลุกกระดม (Inciting) และการแพร่กระจายคำลวง (Spread hoaxes/Spread fake news) ทว่า การแบ่งแยกข้างต้น อาจทำให้เกิดความสับสน เนื่องจากคำจำกัดความของรูปแบบบางประเภทยังมีความคลุมเครืออย่างยากจะแยก ดังนั้น เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ ผู้เขียนจึงเลือกการจำแนกตามระดับความรุนแรงของผลกระทบที่เกิดขึ้น อันประกอบด้วย 4 ประการ ดังต่อไปนี้ (พิรธรอง รามสูตร, 2558)

ระดับที่ 1 การแบ่งแยกแบบไม่ตั้งใจต่อกลุ่มเป้าหมาย (Unintentional discrimination) หมายถึง การแสดงความเกลียดชังที่ไม่ได้มีเจตนาหรือวัตถุประสงค์ที่แน่ชัด ซึ่งอาจเป็นผลมาจากความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และเพียงแสดงออกหรือแสดงความเห็นโดยมีทัศนคติในเชิงแบ่งแยกชนกลุ่มน้อยตามความคิดของคนกลุ่มใหญ่ในสังคม

ระดับที่ 2 การตั้งใจแบ่งแยก/กีดกัน/สร้างความเป็นเขา-เราต่อกลุ่มเป้าหมาย (Conscious discrimination) หมายถึง การมีเจตนาชัดเจนที่จะปลุกเร้าหรือโน้มน้าวใจให้ผู้อื่นมีความเกลียดชังบุคคลหรือเป้าหมายที่มีอัตลักษณ์ร่วมอย่างใดอย่างหนึ่ง การแสดงออกหรือการแสดงความเห็นนั้นจึงเต็มไปด้วยเจตนาที่จะชักชวนให้แบ่งแยก กีดกัน รวมถึงการนำเสนอเรื่องราวความเป็นเขา-เราบนฐานของอคติ

ระดับที่ 3 การยั่วยุให้เกิดความเกลียดชังต่อกลุ่มเป้าหมาย (Inciting discriminatory hatred) หมายถึง การแสดงออกที่มีเจตนาชัดเจนว่าต้องการดูหมิ่นดูแคลน หรือกล่าวหาว่าร้ายต่อผู้อื่นด้วยถ้อยคำรุนแรงจนเป็นการลดคุณค่าของบุคคลนั้นในสายตาผู้อื่น

และระดับที่ 4 การยั่วยุให้มีการใช้ความรุนแรงต่อกลุ่มเป้าหมาย (Inciting discriminatory violence) หมายถึง การปลุกระดมการอยู่ร่วมกันด้วยการยั่วยุปลุกปั่น และชักนำให้เกิดการทำร้ายทำลายบุคคลหรือกลุ่มบุคคล เพื่อเป็นการปกป้องกลุ่มของตน

จากทั้งสี่รูปแบบข้างต้นนี้ ต่างไม่ใช้การมองประทุษวาจาในระดับของคำหรือรูปประโยค จึงไม่ได้จำกัดว่าประทุษ-วาจาจะต้องอยู่ในรูปของคำหยาบคาย หรือถ้อยคำหรือข้อความอันตรายที่สื่อให้เห็นอย่างชัดเจนด้วยตัวมันเองว่ามีความหมายในเชิงลบ เพียงแต่จำต้องมองให้ลึกถึงบริบทที่แฝงอยู่ในสังคมหนึ่งๆ ว่าคำเหล่านั้นมีความหมายอื่นใดแฝงอยู่จนเป็นการกระทบกระเทียบบหรือหยามเหยียดในอัตลักษณ์ของกลุ่มบุคคลหรือไม่ ซึ่งจะช่วยให้เห็นถึงเจตนาของผู้กระทำหรือผู้ที่เลือกใช้ประทุษวาจານี้ อย่างไรก็ดี ในระดับที่ 1 การแบ่งแยกแบบไม่ตั้งใจต่อกลุ่มเป้าหมาย แม้จะดูเหมือนไม่ก่อให้เกิดพิษภัยตามมา ทว่าหากความรู้เท่าไม่ถึงการณ์แปรเปลี่ยนเป็นความคั่นชินก็อาจนำมาซึ่งภัยอันตรายในระดับสังคมโลกได้เช่นกัน โดยในประเทศไทยสามารถพบได้ทั้ง 4 รูปแบบ โดยเฉพาะรูปแบบที่ 1 และ 2 ที่ยังไม่ถึงขั้นยั่วยุให้ผู้อื่นยิ่งเกลียดชังหรือใช้ความรุนแรงต่อกลุ่มเป้าหมาย เว้นแต่ในกรณีที่เป็นความขัดแย้งที่ส่งผลต่อส่วนได้เสียของคนกลุ่มใหญ่ในประเทศดังตัวอย่างกรณีไทยกัมพูชาที่มีความละม้ายคล้ายทางภาษา วัฒนธรรม การแต่งกาย/เครื่องดนตรี วรรณคดี รวมถึงโบราณสถานจนกลืนกลายเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน (ธัญพร บัวทอง, 2566) เพียงแต่ในช่วงปีหลังๆ ที่สื่อสังคมออนไลน์เข้ามามีบทบาทมากขึ้น ความขัดแย้งนี้จึงยิ่งบานปลาย เมื่อปี 2564 ลิซ่า Blackpink หนึ่งในคนไทยที่ได้เดบิวต์เป็นนักร้องเกิร์ลกรุ๊ปของเกาหลีได้นำเสนอตัวตนผ่านเอ็มวี (Music Video: MV) เพลง LALISA ซึ่งได้มีการแต่งกายด้วยชุดไทยพร้อมปรากฏตัวในภาพฉากปราสาทหินพนมรุ้ง เอ็มวีที่เพิ่งปล่อยออกมาได้ไม่นาน นอกจากจะมีผู้คนหลังไหลเข้าไปรับชมเป็นจำนวนมาก คนกัมพูชาบางกลุ่มยังได้มีการออกมาแสดงความขอบคุณสำหรับการสนับสนุนในอัตลักษณ์ความเป็นกัมพูชาของลิซ่าจนเป็นเหตุให้เกิดข้อขัดแย้งกับชาวเน็ตชาวไทยที่โยนโยไปถึงปราสาทเขาพระวิหารอันมีศิลปะขอมเช่นเดียวกันซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ทับซ้อนของสองประเทศ (Tawan, 2564) อย่างไรก็ดีตาม หลังจากเกิดเหตุวิวาทะบนสื่อสังคม-ออนไลน์ต่อประเด็นเรื่องเครื่องแต่งกายและโบราณสถานที่ถูกนำไปใช้ในเอ็มวีดังกล่าวแล้ว ก็ยังมีจุดสิ้นสุดของสงครามน้ำลายระหว่างคนสองกลุ่ม เพราะในปี 2566 เองก็ยังมีเหตุการณ์คล้ายๆ กันนี้เกิดขึ้นมากมายตั้งแต่การเคลมนายขนมต้มผู้เป็นตำนานมวยไทยว่าแท้จริงแล้วบุคคลนี้เป็นตำนานหมัดมวยของกัมพูชา รวมถึงกุน แชมร์ (ศิลปะ

ป้องกันตัวของชาวกัมพูชา) เป็นสิ่งที่มีมาก่อนมวยไทย ดอกล่ำดวนที่ปรากฏในภาพปกโฆษณาภาพยนตร์เรื่องบุพเพสันนิวาส 2 เป็นดอกไม้ประจำชาติกัมพูชา นายบัวขาว บัญชาเมฆเป็นคนกัมพูชา กระทั่งชุดไทยเดิม และข้าวเหนียวมะม่วง หรือผัดไท ของว่างและอาหารที่เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวและชาวต่างชาติ ณ ช่วงเวลาหนึ่งก็ยังคงถูกตึงไปเป็นเอกลักษณ์ของกัมพูชาทั้งสิ้น (จิณณพัต ออกัน, 2566) กระนั้นเรื่องราวทั้งหมดเหล่านี้ต่างเป็นสิ่งที่มีความหมายอย่างไม้อาจมองว่าเป็นของชาติใดชาติหนึ่งโดยสิ้นเชิงได้ แน่แน่นอนว่าข้อถกเถียงของประชาชนทั่วไปทั้งบนโลกออฟไลน์และโลกออนไลน์มีตั้งแต่ในระดับที่ 1 ที่เป็นการแบ่งแยกกีดกันแบบไม่ตั้งใจไปจนถึงระดับที่ 4 ที่เป็นการยั่วยุให้เกิดความรุนแรงต่อกลุ่มคนที่มีความแตกต่างไปจากตน

นอกจากความขัดแย้งไทยกัมพูชาในประเด็นต่างๆ ที่ปรากฏบนแพลตฟอร์มออนไลน์แล้ว บนโลกออฟไลน์เองก็ได้เกิดการวิวาทอันเนื่องมาจากคำเรียกขานกลุ่มคนที่ไม่ถูกหู โดยเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นที่จังหวัดระยอง ซึ่งเริ่มต้นจากการที่กลุ่มวัยรุ่นชาวไทยเข้ามานั่งรับประทานอาหารในร้านอาหาร ก่อนจะถูกกลุ่มคนกัมพูชามองหน้า จึงได้พากันคาดเดาและพูดออกเสียงว่าน่าจะเป็น “กุน แชมร์ ชาวกัมพูชา” ส่งผลให้ผู้ที่ถูกเอ่ยถึงเกิดความไม่พอใจและดักทำร้ายกลุ่มคนไทย จนได้รับบาดเจ็บปางตาย (ไทยรัฐออนไลน์, 2566) ทั้งนี้ทั้งนั้นเราไม่อาจทราบได้ว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงมีเพียงเท่าที่กลุ่มของผู้เคราะห์ร้ายบอกเล่าหรือไม่ และกลุ่มของฝ่ายตรงข้ามเพียงได้ยินคำกล่าวนี้ก็เกิดโทสะจนถึงขั้นเตรียมอุปกรณ์ด้วยหวังประทุษร้ายให้ถึงแก่ชีวิตจริงหรือไม่ เพียงแต่เรื่องนี้นับเป็นการสานต่อวัฏจักรแห่งความเกลียดชังที่ไม่รู้จักจบ โดยผู้ใช้งานสื่อสังคมออนไลน์โดยเฉพาะบนเฟซบุ๊กได้มีการนำข่าวดังกล่าวมาวิพากษ์วิจารณ์มากมาย บางส่วนเป็นการแสดงถึงจุดยืนหรือเตือนสติให้ผู้ใช้งานเฟซบุ๊กรายอื่นตระหนักว่าไม่ควรกล่าวแบบเหมารวม ผู้กระทำผิดเพียงคนเดียวที่ไม่ดี ไม่ใช่คนกัมพูชาทั้งประเทศ บางส่วนเป็นการตำหนิกลุ่มคนไทยที่เป็นฝ่ายพูดจาเหยียดหยามกลุ่มคู่กรณีก่อน บางส่วนเป็นการวิพากษ์อย่างเป็นกลางและคาดหวังให้มีความรุนแรงระหว่างชาติจบสิ้นลง บางส่วนเป็นการกล่าวแบบประชดประชันหรือกล่าวในทำนองขบขันต่อเหตุการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบประทุษวาจาในระดับที่ 1 บางส่วนได้แสดงความไม่พอใจและใช้คำพูดที่แสดงถึง

ความจงเกลียดจงชังถึงขั้นไม่อาจให้กลุ่มบุคคลที่เป็นประเทศเพื่อนบ้านของเรา อยู่ร่วมแผ่นดินเดียวกันอย่างปกติสุขได้ (รูปแบบประทุษวาทาระดับที่ 3-4) ซึ่งสิ่งที่น่าเป็นกังวลมากที่สุดก็คือ คำพูดเหล่านี้จะเป็นชนวนที่ทำให้คนไทยลูก อื้อขึ้นทำร้ายชาวกัมพูชาผู้บริสุทธิ์ที่เข้ามาท่องเที่ยว ศึกษาเล่าเรียน หรือทำงาน ในประเทศไทยอย่างสุจริต ด้วยเหตุนี้จึงควรหาหนทางในการระงับการส่งผ่าน ความเกลียดชังให้ยุติเพียงบนโลกออนไลน์เพื่อจะได้ไม่ขยายผลต่อ อันจะกระทบ ทั้งตัวบุคคล กลุ่มบุคคล และความสัมพันธ์ในระดับประเทศได้ในอนาคต

พัฒนาการของประทุษวาทา

หากจะให้กล่าวถึงจุดเริ่มต้นของ Hate speech ที่แท้จริง คงเป็นไปได้ ยาก เนื่องจากการสื่อสารไม่ว่าจะด้วยสัญลักษณ์ ภาพวาด ตัวอักษร หรือภาษา พูดต่างก็มีปรากฏอยู่บนโลกของเรามาเนิ่นนาน หากแต่ช่วงปฏิวัติวิทยาศาสตร์ที่ นับเป็นจุดเปลี่ยนของโลกทัศน์ใหม่ ทำให้มนุษย์มองธรรมชาติและอธิบาย ธรรมชาติด้วยหลักของเหตุและผล กระทั่งสิทธิอำนาจทางศาสนา (Religious authority) ก็ยังถูกแทนที่ด้วยสิทธิอำนาจทางวิทยาศาสตร์ (Scientific authority) ทำให้ประชาชน คนในสังคมหลุดพ้นจากการกดขี่ทางความคิด (ศุภวิทย์ ถาวรบุตร, 2563) ซึ่งต่อมาช่วงต้นปี 1980 นักวิชาการหลายต่อหลายท่านใน ต่างประเทศเริ่มให้ความสนใจ และทำการศึกษาเกี่ยวกับ Hate speech ด้วย พบว่ามีการสร้างวาทกรรมและการสื่อสารมากมายโดยเฉพาะในประเด็นของ การเหยียดเชื้อชาติ (Racism) ทั้งยังมีการผลิตซ้ำผ่านสื่อ (Media) การศึกษา (Educational) ความรู้วิชาการ (Academic) สังคม (Social) และกลุ่มชนชั้นนำ ในสังคม (Corporate and political elites) โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อและชนชั้น นำนាំให้มีการผลิตวาทกรรมในที่สาธารณะด้วยใจลำเอียง ทั้งที่สื่อเองยังมีก บบทบาทหนึ่งในฐานะเป็นตัวกลางของกระบวนการอีกด้วย แต่กลับสร้างภาพให้ คนบางกลุ่มในสังคมถูกมองในทางลบแบบเหมารวมโดยยึดโยงไปกับเรื่อง อาชญากรรม ยาเสพติด วัฒนธรรมที่แตกต่าง และปัญหาการอพยพย้ายถิ่น (Van Dijk, 1992)

อย่างไรก็ตาม นับแต่ที่ได้มีการศึกษาความอคติเกลียดชังที่เกิดขึ้นต่อ บุคคลหรือกลุ่มบุคคลอันมีฐานคติมาจากอัตลักษณ์ของกลุ่ม ความอคติเกลียดชัง

เหล่านั้ันยังคงถูกสร้างใหม่และผลิตซ้ำเรื่อยมา โดยปัญหาเรื่องเชื้อชาติ เพศ ศาสนา อุดมการณ์ทางการเมืองนับเป็นประเด็นพื้นฐานที่มีให้พบเห็นอยู่บ่อยครั้ง แม้มันุษย์เราจะมีคามเข้าใจในสิ่งต่างๆ และใช้เหตุผลในการไตร่ตรองมากขึ้นก็ตาม ซึ่งปัญหาใหญ่ในปัจจุบันมาจากการผลิตซ้ำว่าทกรรมเหล่านั้ันไม่ได้ปรากฏอยู่เพียงบนหน้ากระดาษ หรือผ่านสื่อกระจายเสียงสาธารณะ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ และหนังสือพิมพ์ หรือการสื่อสารแบบเป็นคู่ผ่านทางโทรศัพท์ หรือการสนทนาแบบเผชิญหน้าเป็นกลุ่ม ทว่า Hate speech นั้นได้ขยายไปอยู่บนโลกออนไลน์ด้วย (แดเนียล มิลเลอร์ และคณะ, 2562) ซึ่งโลกออนไลน์ที่ว่านี้ หมายถึงการสื่อสารผ่านอินเทอร์เน็ต⁶

ทั้งนี้ Hate speech ที่ปรากฏในยุคอินเทอร์เน็ต เราอาจจะเจอคำว่า Online hate, Cyber hate หรือ Digital hate speech ที่เป็นการบ่งชี้ว่าปัจจุบันนี้พื้นที่บนสื่อสังคมออนไลน์ได้กลายเป็นอีกพื้นที่หนึ่งสำหรับการแสดงความคิดเห็นในเชิงลบ เป็นยุคสมัยที่ผู้คนตระหนักถึงเสรีภาพในการแสดงออกถึงขีดสุด ทั้งยังมีการเปิดกว้างทางความคิด มีอุดมการณ์เป็นของตนเอง จากงานวิจัยของ Tontodimamma et al. (2021) ที่ศึกษาเกี่ยวกับวิวัฒนาการของหัวข้อวิจัยเรื่อง Hate speech ตลอด 30 ปีที่ผ่านมา พบว่า ประเด็นที่ถูกหยิบยกขึ้นมาเพื่อแบ่งแยกเกลียดชังมีอยู่หลากหลาย และกระจัดกระจายไปในหลายๆ ประเทศ ซึ่งประเด็นที่คนส่วนใหญ่ให้ความสนใจและมีการศึกษากันมากในช่วงปี 2016-2019 (พ.ศ.2559-2562) จะเกี่ยวข้องกับพื้นที่บนโลกออนไลน์ทั้งสิ้น ดังจะเห็นได้ว่า ในช่วงหลังมานี้ นักวิชาการและนักวิจัยหลายท่านต่างให้ความสนใจที่จะศึกษา Hate speech ในเชิงพื้นที่มากกว่าความเป็นอัตลักษณ์ร่วมอย่างในช่วงแรกๆ ซึ่งนั่นอาจเพราะเราสามารถพบเห็นพฤติกรรมดังกล่าวผ่านสื่อสังคมออนไลน์ที่อยู่ใกล้ชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ได้มากกว่า ีความเป็นสมัยนิยมมากกว่า ขณะที่ประเด็นเรื่องอัตลักษณ์ร่วมอย่างการแบ่งแยกสีผิว เชื้อชาติ ชาติพันธุ์ ศาสนา เพศ ฯลฯ เริ่มมีความคงตัวมากขึ้น แต่ก็เชื่อว่าจะหมดไปจากสังคม

⁶ การสื่อสารผ่านอินเทอร์เน็ตมีหลายประเภท เช่น ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ กลุ่มอภิปราย กลุ่มข่าว ยูสเน็ต การสนทนาที่มีการแบ่งหน้าจอ การสนทนา การสนทนาส่วนตัว มัดหรือเกมแฟนตาซีและการผจญภัย เว็บ ระบบเสียงและภาพ และสภาวะแวดล้อมเสมือนจริง เครือข่ายสังคมออนไลน์

ประทุษวาจาสู่อาชญากรรม

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในตอนต้น ความอคติเกลียดชังสามารถนำไปสู่ความรุนแรงและอาชญากรรมได้ โดยในช่วงแรกความเกลียดชังที่เกิดขึ้นในใจมนุษย์จะเป็นเพียงทัศนคติที่เป็นอคติ (Bias attitudes) หรือก็คือ การมีมุมมองเชิงลบต่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเท่านั้น ทว่า เมื่อผ่านการสั่งสมในช่วงเวลาหนึ่งอย่างเกินเลยไป ความคิดที่เคยมีมาอาจเกิดการแปรเปลี่ยนเป็นการกระทำที่เป็นอคติ (Individual acts of prejudice) ซึ่งอาจอยู่ในลักษณะของการล้อเลียนหยอกเย้า ก่อนจะพัฒนาเป็นการเลือกปฏิบัติ (Discrimination) หรือที่ร้ายแรงกว่านั้น (Pyramid of hate: Definition & examples, 2017) เช่น การฆาตกรรม (Murder) การข่มขืน (Rape) การทำร้าย (Assault) การวางเพลิง (Arson) การก่อการร้าย (Terrorism) อาชญากรรมที่เกิดจากความเกลียดชัง (Hated crime) การทำลายทรัพย์สินของผู้อื่นหรือสาธารณะด้วยวิธีการปาเถื่อนไร้เหตุผล (Vandalism) การดูหมิ่นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (Desecration) และการข่มขู่คุกคาม (Threats) รวมถึงการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ (Genocide) อันเป็นอาชญากรรมที่รุนแรงและร้ายแรงที่สุด ซึ่งประทุษวาจาสามารถเรียกได้ว่าเป็นเครื่องมือที่คอยขับเคลื่อนอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมทั้งหลายเหล่านี้ หากไม่มีการควบคุมที่เหมาะสม (ARTICLE19, 2015)

อนึ่ง ไม่กี่ปีที่ผ่านมาสื่อในต่างประเทศ โดยเฉพาะในประเทศที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ วัฒนธรรม ได้มีการนำเสนอภาพข่าวอาชญากรรมและความรุนแรงที่เป็นผลมาจากความอคติเกลียดชังที่ไม่เพียงรับมาจากบนโลกออนไลน์เท่านั้น แต่หลังจากเกิดเหตุความไม่สงบเหล่านั้นขึ้นแล้ว ยังส่งผลให้เกิดการผลิตซ้ำทางความคิดผ่านสื่อออนไลน์จนนำไปสู่การประกอบอาชญากรรมที่ส่งผลต่อความรู้สึกนึกคิดและความสงบสุขในการดำรงชีพของกลุ่มบุคคลบางกลุ่มในสังคมที่เสมอเหมือนกัน ดังนั้น ประทุษวาจาที่เกิดขึ้นบนโลกออนไลน์จึงสามารถกล่าวได้ว่าเป็นแรงผลักดันอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดอาชญากรรมบนโลกออฟไลน์โดยอ้อม ดังกรณีในต่างประเทศที่ผู้เขียนอยากหยิบยกขึ้นมาเป็นตัวอย่าง เนื่องจากเราจะเห็นได้ว่าเพียงหนึ่งคดีที่เกิดขึ้นสามารถก่อให้เกิดอีกหลายคดีตามมาได้ โดยจุดเริ่มต้นของเรื่องนี้มาจากนายเบรนต์ตัน ทาร์เรนต์ (Brenton Tarrant) ชายชาวออสเตรเลีย อายุ 28 ปี มีอาชีพผู้กราดยิงผู้สัการะ

ในมัสยิดที่นิวซีแลนด์ในวันที่ 15 มีนาคม 2019 (พ.ศ.2562) เขาได้บุกสังหารอย่างอุกอาจด้วยการยิงในระยะประชิดจนทำให้มีผู้เสียชีวิตรวมทั้งสิ้น 49 ราย ซึ่งเป็นชายหญิงและเด็กที่มาร่วมทำพิธีกรรมทางศาสนาในมัสยิดอันนูร์ (Al Noor mosque) ที่ตั้งอยู่ใจกลางโครสต์เชิร์ช มินาฮ้าในระหว่างที่ก่อเหตุ เขายังได้ถ่ายทอดสดผ่านกล้องติดศีรษะ (A head-mounted Camera) เพื่อแสดงให้ทุกคนได้เห็นถึงมุมมองที่แบ่งแยกเชื้อชาติและต่อต้านผู้อพยพย้ายถิ่น ทว่า การกระทำอันโหดร้ายไม่ได้หยุดเพียงเท่านั้น เพราะเขาได้ไปราดยิงผู้ศรัทธารายอื่นต่อที่มีสยิดลินวูด (Linwood mosque) เป็นแห่งที่สอง ซึ่งสถานที่นี้อยู่ห่างจากลานประหารแรกประมาณห้ากิโลเมตร อย่างไรก็ตาม ชาวได้มีการนำเสนอว่าเขาเป็นผู้ก่อการร้ายฝ่ายขวาหัวรุนแรง (An "extremist, right-wings" terrorist) ที่มีกระแสข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับการเหยียดผิวเหยียดเชื้อชาติผ่านบัญชีส่วนตัวบนแพลตฟอร์มเฟซบุ๊ก (BBC News, 2019) กระนั้นสิ่งที่เลวร้ายยิ่งกว่า ก็คือ การที่แนวคิดและภาพเหตุการณ์ความรุนแรงถูกอัปโหลดและแชร์ต่ออย่างแพร่หลายบนอินเทอร์เน็ต ส่งผลให้การกระทำในครั้งนี้ของเขาได้กลายเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้ก่อเหตุที่มีใจอคติต่อความแตกต่างของมนุษย์ได้ก่อคดีที่คล้ายๆ กันขึ้นในอีกหลายๆ คดี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

คดีนายเพย์ตัน เกนดรอน (Payton Gendron) ชายวัย 19 ปี ผู้ก่อเกิด ความเชื่ออย่างสุดโต่งว่าคนผิวขาวเป็นใหญ่เหนือชาติพันธุ์อื่น โดยก่อนที่เขาจะลงมือก่อเหตุยิงคนผิวสีที่ซูเปอร์มาร์เก็ตแห่งหนึ่งในเมืองบัฟฟาโล รัฐนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา (Buffalo, New York) ได้มีการโพสต์ข้อความจากไบนไดอารีของ ดนลงบนบล็อกส่วนตัวที่มีความยาวเกือบ 700 หน้า ซึ่งหลักใหญ่ใจความใน เนื้อหานั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงความคิดความอ่าน และสภาพจิตใจ รวมถึง กระบวนการวิธีตั้งแต่การเตรียมการก่อนก่อเหตุ โดยในช่วงเจ็ดเดือนก่อนหน้า ข้อความจากไดอารีเผยให้เห็นถึงความสับสนในจิตใจของวัยรุ่นหนุ่มคนนี้ ซึ่งเขาเองได้สารภาพอยู่บ่อยครั้งถึงเรื่องที่ตนติดเล่นเกมออนไลน์อย่างหนัก และชอบท่องเว็บใต้ดินที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มที่มีแนวคิดสุดโต่งเป็นประจำ ทั้งยังเคยศึกษา และวางแผนเพื่อเตรียมการในการก่อเหตุกราดยิงมาเป็นอย่างดี ยิ่งกว่านั้น เขายังเคยทำกระแทงไปสำรวจสถานที่เกิดเหตุพร้อมซักซ้อมอยู่หลายครั้ง เนื่องจากมีบางครั้งที่เขาเกิดความลังเลใจและไม่กล้าที่จะลงมือด้วยกลัวจะทำ

พลาด ถึงกระนั้นขณะที่ก่อเหตุ เขาก็ได้มีการถ่ายทอดสดลงบนเว็บไซต์ Twitch อีกด้วย (ชายัน ชาดาริชาเดห์, 2565) ทั้งนี้ องค์การการต่อต้านการหมิ่นประมาท (Anti-Defamation League) ได้มีการตรวจสอบและเปรียบเทียบข้อความที่ปรากฏบนสื่อสังคมออนไลน์ระหว่างนายทาร์เรนต์และนายเคนดรอน พบว่า แม้ทั้งสองคนจะชิงชังต่อกลุ่มบุคคลในประเภทที่แตกต่างกัน ทั้งยังอยู่ห่างกัน คนละซีกโลก แต่ก็สามารถเข้าใจและเลียนแบบภาษาที่มีความเกลียดชัง รวมถึงพฤติกรรมที่เป็นอันตรายต่อชีวิตได้ โดยมีความเชื่อในเรื่องของการทดแทน ครั้งใหญ่ การแทนที่ และการรับประกันการมีอยู่ของพวกพ้องตนเช่นเดียวกัน อีกทั้งนายเคนดรอนยังมักยกคำกล่าวของนายทาร์เรนต์ขึ้นมาเพื่อต่อเสริมเติมแต่งให้มีใจความที่สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น (Center on Extremism, 2022)

คดีนายแพทริก ครูเซียส (Patrick Crusius) ชายชาวอเมริกันวัย 21 ปี ได้กราดยิงคนในวอลมาร์ทที่เอลพาโซ รัฐเท็กซัส (El Paso, Texas) และมีผู้เสียชีวิต 23 คน โดยเป้าหมายของเขาคือการโจมตีกลุ่มคนละติน (Flores et.al., 2023) อย่างไรก็ตาม อุปนิสัยของเขาในสายตาเพื่อนบ้าน มักจะเป็นคนเงียบๆ และรักสันโดษมาก ขณะที่เพื่อนร่วมชั้นเรียนกลับมองว่าเขามักจะโกรธโมโหแบบชั่ววูบ ทางด้านการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ พบว่าเขามักจะใช้เว็บไซต์ 8chan ในการสนับสนุนเหตุความรุนแรงที่เกิดขึ้นของนายทาร์เรนต์ที่มีสยิดในโครสต์เชิร์ช แม้ภาพความรุนแรงเหล่านั้นจะถูกลบออกไปจากเฟซบุ๊กแล้ว แต่ก็ยังมีบางส่วนที่เล็ดลอดไปยังแพลตฟอร์มอื่นๆ ซึ่งแพลตฟอร์มเล็กๆ เหล่านั้นไม่ได้มีมาตรการในการควบคุมหรือจำกัดเนื้อหาที่มีความรุนแรงและไม่เหมาะสม จึงเป็นเหตุให้ผู้ที่สนใจเกิดการศึกษาและเลียนแบบพฤติกรรมความรุนแรงนั้นต่อไป อีกทั้งก่อนเกิดเหตุ ผู้ก่อเหตุรายนี้ยังได้โพสต์เตือนถึงปัญหาการอนุญาตให้กลุ่มผู้อพยพชาวละตินได้รุกรานมาในแผ่นดินตนผ่านทางเว็บไซต์ที่เขานิยมใช้งานอีกด้วย (Elmahrek et.al., 2019)

คดีนายนาธานีล เวลต์แมน (Nathaniel Veltman) คนหนุ่มวัย 20 ปี อีกหนึ่งในคนที่ฝึกฝนอุดมการณ์ของนายทาร์เรนต์ เพียงแต่เขามุ่งเป้าไปที่ความเกลียดกลัวอิสลามจนได้ก่อเหตุสังหารหมู่ครอบครัวมุสลิมที่เพิ่งย้ายมาจากปากีสถานมาอยู่ในเมืองลอนดอน รัฐออนแทรีโอ ประเทศแคนาดา (London, Ontario) เขาใช้วิธีการขั้บรถกระบะพุ่งชนเหยื่อ (Feldman, 2021) ซึ่งได้มี

การเตรียมแผนการไว้ก่อนล่วงหน้า ทำให้ครอบครัวผู้เคราะห์ร้ายเสียชีวิตถึง 4 รายและเหลือเด็กชายผู้รอดชีวิตที่อาการสาหัสเพียงคนเดียว (Nath, 2021) ทั้งนี้ หลังจากเกิดเหตุ นายเวลด์แมนได้บอกต่อคนขับแท็กซี่ผู้พบเห็นเหตุการณ์ ให้ช่วยโทรแจ้งตำรวจ และบันทึกภาพเหตุการณ์ที่ตัวเขาได้กระทำลงไปด้วย (Spocchia, 2021)

และตัวอย่างคดีสุดท้ายที่ถือเป็นหลักประกันว่าความอคติเกลียดชังที่ปรากฏบนสื่อสังคมออนไลน์มีผลร้ายแรง และรวดเร็วกว่าการแพร่กระจายความเกลียดชังแบบในอดีตที่ต้องอาศัยระยะเวลาและความใกล้ชิด โดยตัวอย่างนี้เกิดขึ้นที่สิงคโปร์ในวันที่ 15 มีนาคม 2021 (พ.ศ.2564) เด็กชายชาวสิงคโปร์วัย 16 ปีถูกจับกุมขณะเตรียมแผนการการโจมตีกลุ่มเป้าหมายที่เป็นชาวมุสลิม ด้วยการซื้ออุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ รวมถึงการไปตลาดเลาห์สียดสองแห่งในย่าน Woodlands (Mahmud, 2021) โดยแรงจูงใจของเขามาจากความรู้สึกต่อต้านศาสนาอิสลามและความหลงใหลในความรุนแรง จึงได้ตั้งใจก่อการในวันดังกล่าว เพื่อเป็นการเชิดชูครบรอบสองปีที่เกิดเหตุร้ายขึ้นในโครสต์เชิร์ช (BBC News, 2021) แม้ตัวอย่างกรณีสุดท้ายนี้จะไม่เกิดผลร้ายตามมา แต่ก็เป็นการแสดงให้เห็นว่าประทุษวาจาหรือที่ในที่นี้คือข้อความ ภาพ และวิดีโอคลิปที่มีความรุนแรงถือเป็นส่วนสนับสนุนให้ความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ที่มีอยู่แต่เดิมแปรเปลี่ยนเป็นพฤติกรรมความรุนแรง ทั้งยังสามารถเกิดขึ้นได้ทั่วทุกแห่งบนโลกใบนี้ โดยปราศจากข้อจำกัดทางด้านเวลา ภาษา และสถานที่

บทวิเคราะห์

จากตัวอย่างคดีในต่างประเทศข้างต้น รูปแบบของประทุษวาจาที่เคยเกิดขึ้นจะอยู่ในระดับที่ 2-4 คือไม่เพียงตั้งใจแบ่งแยกกีดกันอย่างธรรมดา แต่ถึงขั้นยั่วยุให้เกลียดชังและลงมือทำลายล้างผู้ที่แตกต่างไปจากตน โดยผู้กระทำผิดทุกรายล้วนมีการสร้างอีกตัวตนหนึ่งเพื่อกระพือความคิดที่เป็นปฏิปักษ์ต่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลผ่านชุมชนบนโครงข่ายอินเทอร์เน็ตที่มีกฎกติกาไม่มากและให้สิทธิเสรีภาพในการแสดงออกได้อย่างไม่มีขีดจำกัด ซึ่งส่วนนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการนำเสนอตัวตนที่เฮอร์วิง กอฟฟ์แมน (Erving Goffman) ได้มีการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมด้วยวิธีการเชิงละคร (Dramaturgy analysis)

ไว้ในหนังสือ *The Presentation of Self in Everyday Life* เขามองว่าทุกคนต่างสวมบทบาทของนักแสดงบนเวที (Theatre actors) ที่มีบทบาทให้ต้องแสดงออกเพื่อจัดการกับความประทับใจ (Impression management) ของผู้ชมที่อยู่หน้าเวที (Front stage) ขณะที่หลังฉากกัน (Back stage) เป็นพื้นที่ที่นักแสดงล้วนปิดกันตัวตนอีกด้านไว้ (Nesvadba, 2017) นัยอีกทางหนึ่ง ภาพฉากหน้าที่เกิดขึ้นคือบทบาทที่บุคคลเลือกกระทำให้ผู้อื่นรับรู้ซึ่งยึดโยงกับมุมมองที่บุคคลนั้นได้นิยามไว้ในแต่ละสถานการณ์อันมาจากประสบการณ์ที่ได้รับมาแต่อดีตและความมุ่งหวังที่มีต่ออนาคต ส่วนหลังฉากคือส่วนของความรู้สึกนึกคิดที่ไม่ต้องการให้ผู้อื่นรับรู้ (สุภางค์ จันทวานิช, 2562) อย่างไรก็ดี โดยปกติแล้วผู้คนมักมีการแสดงออกในทิศทางที่คนในชุมชนของตนให้ความตั่งมั่นไว้ เช่นเดียวกับในโลกออนไลน์ผู้ใช้งานแพลตฟอร์มต่างๆ เองก็เลือกสร้างโปรไฟล์ใหม่ที่มีความแตกต่างไปจากตัวตนในโลกออฟไลน์ ดังตัวอย่างชาวข้างต้น หากได้ศึกษาถึงเบื้องลึกของผู้กระทำผิดแต่ละรายที่ผู้เขียนไม่อาจกล่าวถึงทั้งหมดในบทความนี้ได้จะพบว่า ในโลกออนไลน์พวกเขาต่างเป็นคนปกติธรรมดาที่ค่อนข้างสุขุม นิ่งเงียบและมีโลกส่วนตัวค่อนข้างสูง แม้จะดูผิดแปลกไปจากคนอื่นๆ ในสังคม แต่ก็ไม่น่าจะถึงขั้นก่อเหตุร้ายแรงที่กระทบต่อชีวิตและทรัพย์สินของคนมากมายได้ ขณะที่ตัวตนบนโลกออนไลน์ราวกับมีอีกบุคลิกหนึ่งที่สามารถแสดงความเห็น ใช้อ่อยคำหรือโพสต์ข้อความที่อาจนำไปสู่อันตรายในทางกายภาพของผู้อื่นได้ ด้วยเรื่องนี้ อาจเป็นเพราะชุมชนออนไลน์ที่พวกเขาอยู่ต่างเต็มไปด้วยความเกลียดชัง การกระทำของเขาหาใช้สิ่งแปลกแยกจึงยิ่งส่งผลให้ความอคติเกลียดชังที่เดิมมีอยู่แล้วได้รับการพัฒนาจนกลายเป็นความกล้าที่จะกระทำการที่เป็นความเกลียด-ชังบนโลกออฟไลน์ได้ ดังเช่นในบทความวิจัยของ Bullingham และ Vasconcelos ที่เห็นด้วยกับแนวคิดของ กอฟฟ์แมนที่ว่า บุคคลจะเลือกแสดงตัวตนให้สอดคล้องกับแนวทางหรือวิถีคิดที่คนในชุมชนหรือสังคมที่ตนเองเป็นสมาชิกอยู่ (Bullingham and Vasconcelos, 2013)

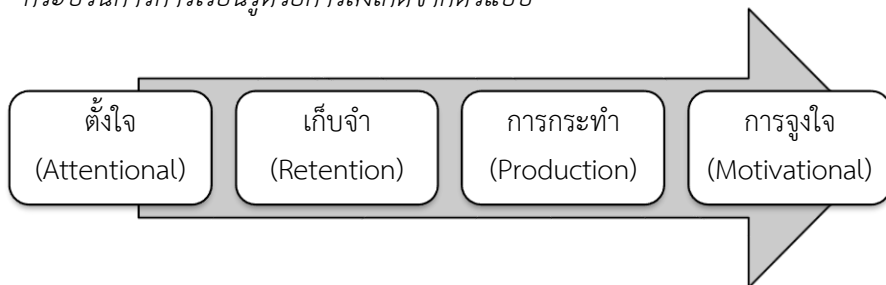
นอกจากแนวคิดของกอฟฟ์แมนแล้ว สาเหตุหลักที่ทำให้พวกเขาเหล่านั้นกล้าประกอบอาชญากรรมที่กระทบต่อบุคคลมากมายยังมาจากการเรียนรู้ ซึ่งแบ่งเป็นสองส่วน คือ การเรียนรู้ผ่านปัจจัยต่างๆ เช่น ความสนใจ

(Attention) แรงจูงใจ (Motivation) ทักษะคติ (Attitudes) และอารมณ์ความรู้สึก (Emotions) ของบุคคลที่เป็นแรงขับ/ แรงผลักดันให้เกิดพฤติกรรมหนึ่ง (Cherry, 2022) ตาม ‘ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมเชิงพุทธิปัญญา’ (Social cognitive learning theory) ของอัลเบิร์ต แบนดูรา (Albert Bandura) และการเรียนรู้ผ่านบุคคลใกล้ชิดหรือบุคคลที่เคารพนับถือที่จำต้องอาศัยความถี่ (Frequency) ระยะเวลา (Duration) การมาก่อน (Priority) และความเข้มข้น (Intensity) ของคู่สนทนาที่ติดต่อกับคำสมาคมด้วยตาม ‘ทฤษฎีการคบหาสมาคมที่แตกต่างกัน’ (Differential association theory) โดยเอ็ดวิน ซัทเทอร์แลนด์ (Edwin H. Sutherland) ซึ่งทั้งสองทฤษฎีนี้ต่างมีจุดร่วมที่การก่อเกิดพฤติกรรมล้วนมาจากการเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นเริ่มต้นด้วยแรงจูงใจส่วนตน สื่อ หรือจากบุคคลที่ใกล้ชิด

สำหรับการเรียนรู้ส่วนตนของแบนดูราจะเป็นการมองว่า การเรียนรู้พฤติกรรมของบุคคลมาจากการสังเกต (Observation) การเลียนแบบ (Imitation) และการมีตัวต้นแบบ (Modeling) ซึ่งจำต้องอาศัยอิทธิพลทางจิตใจและความรู้สึกในการกระตุ้นให้เกิดการเก็บจำไว้ในความทรงจำหรือกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมบางอย่าง (สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, 2536) โดยเป้าประสงค์ของการเรียนรู้คือการก่อให้เกิดพฤติกรรมใหม่ เสริมพฤติกรรมเดิมที่มีอยู่แล้วให้เกิดการพัฒนาเปลี่ยนแปลง หรือเป็นการยับยั้งการเกิดพฤติกรรมบางอย่าง (สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, 2536) ทั้งนี้ กระบวนการการเรียนรู้ด้วยการสังเกตจากตัวแบบของแบนดูราจะประกอบด้วย 4 ประการ (สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, 2536) ซึ่งผู้เขียนจะนำเสนอพร้อมยกตัวอย่างประกอบความเข้าใจตามตัวอย่างคดีที่เกิดขึ้นข้างต้น

ภาพที่ 1

กระบวนการการเรียนรู้ด้วยการสังเกตจากตัวแบบ

ประการที่ 1 กระบวนการตั้งใจ (Attentional processes) คือ ความใส่ใจที่ถือเป็นสิ่งสำคัญยิ่งกว่ากระบวนการอื่นในอีกสามรูปแบบ เพราะเป็นส่วนที่กำหนดว่าบุคคลจะสังเกตอะไรจากตัวแบบนั้นๆ ดังเช่นคดีข้างต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่า อาชญากรที่ผู้เขียนยกตัวอย่างมานี้ล้วนมีใจฝักใฝ่ในความความอคติเกลียดชังแต่แรกเริ่ม โดยกรณีของนายทาร์เรนต์ถือเป็นตัวจุดประกายที่อาศัยความทันสมัยของเทคโนโลยีในการแพร่กระจายทั้งความคิดและภาพเหตุการณ์ความรุนแรงทำให้ผู้กระทำผิดรายอื่นได้สังเกต เรียนรู้ เลียนแบบและจดจำ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นคงต้องกล่าวว่าภาพเหตุการณ์และแนวคิดเป็นเพียงองค์ประกอบเสริม เพราะหากผู้กระทำผิดเหล่านั้นไม่ได้ให้ความสนใจและความสำคัญแต่แรก พฤติกรรม การเสพรบสื่อที่มีความรุนแรง ตลอดจนการประกอบอาชญากรรมหรือการใช้ความรุนแรงทั้งหลายนี้ก็จะไม่มีวันเกิดขึ้น

ประการที่ 2 กระบวนการเก็บจำ (Retention processes) หมายถึง การที่บุคคลจะเลียนแบบหรือแสดงพฤติกรรมเหมือนตัวแบบได้ย่อมต้องมีการบันทึกสิ่งที่สังเกตมาไว้ในความทรงจำด้วยการแปลงข้อมูลเป็นสัญลักษณ์และจัดโครงสร้างให้สามารถจดจำได้ง่ายขึ้น ด้วยเรื่องนี้ เราอาจจะสังเกตได้จากการที่พวกเขาเหล่านั้นมักเฝ้าหน้าจออยู่เบื้องหลังสื่อสังคมออนไลน์ต่างๆ และมักฝังตัวอยู่กับเพจที่ตนเองสนใจเป็นระยะเวลานาน ทำให้ความอคติที่มีต่อกลุ่มบุคคลอย่างผิวเผินได้ฝังรากลึกจนกลายเป็นความเกลียดชังชนิดที่ไม่อาจอยู่ร่วมโลกกับบุคคลเหล่านั้นได้ จึงอาจกล่าวได้ว่าสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นล้วนเป็นผลจากการเสพรบแนวคิดที่เป็นปฏิกิริยา ทำให้โลกทั้งใบของพวกเขาถูกตีกรอบไว้เฉกเช่นเดียวกับ

การสลักสิ่งที่คุ้นเคยไว้ในสมอง และเลือกทำเพียงสิ่งเหล่านั้นด้วยถูกกล่อมเกลาว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม และถูกต้องที่สุด

ประการที่ 3 กระบวนการการกระทำ (Production processes) คือ กระบวนการที่บุคคลนำสัญลักษณ์ที่มีการเก็บจำมาเปลี่ยนเป็นการกระทำ ซึ่งปัจจัยที่สำคัญของกระบวนการนี้ คือ ความพร้อมทางร่างกายและทักษะที่จำเป็นต้องใช้ในการเลียนแบบ สำหรับกรณีนี้สามารถอธิบายได้ว่า การที่เหล่าอาชญากรฝังตัวอยู่ในเพจที่ต่อต้านบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในฐานอัตลักษณ์ร่วมเปรียบได้กับเป็นการเก็บจำ เมื่อเราพิจารณาสิ่งนั้นๆ ในช่วงระยะเวลาหนึ่งย่อมถือเสมือนเป็นการเตรียมความพร้อมก่อนการลงสนามจริง เช่นเดียวกับในทุกคดีที่หยิบยกมา ผู้กระทำผิดล้วนศึกษาจากเหตุการณ์ก่อนหน้า ก่อนจะนำไปสู่การวางแผน การเตรียมการ หรือการดูลาดเลาก่อนประกอบอาชญากรรม เพื่อลดความเสี่ยงที่อาจทำให้เกิดความผิดพลาด

ประการที่ 4 กระบวนการจูงใจ (Motivational processes) ก่อนที่บุคคลจะเกิดการเรียนรู้/แสดงพฤติกรรมออกมาล้วนขึ้นอยู่กับสิ่งล่อใจ/สิ่งจูงใจ ความพึงพอใจ ความคิดทางสังคมที่มีความเอนเอียง และมาตรฐานภายในที่ตนเองมีต่อบางสิ่ง แน่แน่นอนว่าสำหรับกรณีนี้ นายทาร์เรนต์ถือเป็นตัวต้นแบบที่น่าสนใจ ผู้กระทำผิดรายอื่นๆ ไม่เพียงมีความสนใจใคร่รู้ และมีใจอคติเกลียดชังต่อกลุ่มคนที่แตกต่างไปจากตน พวกเขาเลือกติดตามผลงานของบุคคลต้นแบบที่แสดงให้เห็นถึงผลลัพธ์ที่มีความคุ้มค่า นั่นก็คือ ความรุนแรงนำมาสู่การเคลื่อนไหวบางอย่างในสังคม โดยที่ผู้กระทำผิดบางรายไม่ได้สนใจกระทั่งผลที่ตามมา ซึ่งอาจกระทบต่อชีวิตและทรัพย์สิน ดังกรณีข้างต้นที่หากได้ศึกษาอย่างถี่ถ้วนจะทราบได้ว่าพวกเขาเหล่านั้นต่างเตรียมพร้อมที่จะสละชีวิตตน เพียงเพื่อให้สังคมตระหนักถึงปัญหาที่กลุ่มบุคคลผู้แตกต่างได้รับโอกาสให้มาอยู่ร่วมสังคมเดียวกัน ดังนั้น การที่พวกเขาลงมือทำอะไรบางอย่างย่อมคุ้มค่าที่จะเสี่ยง

อนึ่ง ทฤษฎีนี้ผู้เขียนนำมาใช้อธิบายในแง่ของการเรียนรู้ก่อนก่อเกิดเป็นพฤติกรรมผ่านการสอดส่องพฤติกรรมของตัวต้นแบบ ซึ่งตัวต้นแบบในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าเฉพาะนายทาร์เรนต์ แต่ยังรวมถึงสิ่งที่ปรากฏอยู่บนสื่อสังคมออนไลน์ด้วย เพราะหากบุคคลมีการเสพรับสิ่งที่ตนให้ความสนใจ หรือสิ่งที่มีแรงจูงใจให้บุคคลนั้นเกิดความสนใจ ท้ายที่สุดอาจชักนำให้ทัศนคติและแนวความคิด

แปรเปลี่ยนไปในทิศทางเดียวกันกับตัวต้นแบบ โดยผลร้ายที่จะเกิดขึ้นอาจอิงตามผลการศึกษาหนึ่งของแบนดูร่าอย่าง ‘Bobo Doll Experiment’ ที่พบว่า กลุ่มเด็กที่ไม่มีตัวแบบความก้าวร้าวจะมีแนวโน้มแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวที่น้อยกว่าเด็กอีกกลุ่มที่ได้สังเกตพฤติกรรมจากตัวแบบความก้าวร้าว โดยพฤติกรรมความรุนแรงที่แสดงออกมามีทั้งที่เป็นทางกายภาพ และวาจา (Nolen, 2023) ดังนั้น หากมีการเสพรบสื่อที่มีการแบ่งแยกกีดกันและยั่วยุให้เกิดความเกลียดชัง โดยมีแรงจูงใจร่วมเป็นตัวตั้ง ก็อาจส่งผลให้เกิดการส่งต่อพฤติกรรม การกระทำดังกล่าวได้

ในส่วนของการเรียนรู้จากตัวบุคคลของชัตเทอร์แลนด์จะเป็นการมองว่า พฤติกรรมของมนุษย์ล้วนเกิดจากประสบการณ์และการเรียนรู้ โดยการคบหากับบุคคลอื่นนับเป็นการเรียนรู้อย่างหนึ่ง ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า ข้อแตกต่างของทฤษฎีนี้คือ ความถี่ ระยะเวลา การมาก่อน⁷ และความเข้มข้น⁸ อันจะเป็นแรงจูงใจสำคัญในการซึมซับทัศนคติและค่านิยมจนนำไปสู่การเกิดพฤติกรรม

สำหรับทฤษฎีนี้ กระบวนการการเรียนรู้ถือเป็นสิ่งสำคัญเช่นกัน อันจะประกอบด้วยสี่ประการ ได้แก่ ขั้นการคบหาสมาคมกับอาชญากร ขั้นการเรียนรู้เนื้อหาสาระและกระบวนการ ขั้นความเห็นด้วยกับการกระทำผิด และขั้นการเกิดพฤติกรรมเบี่ยงเบนหรือประกอบอาชญากรรม โดยขั้นการเรียนรู้เนื้อหาสาระและกระบวนการกับขั้นความเห็นด้วยกับการกระทำผิดนั้นว่ามีความสำคัญที่เปรียบเทียบเป็นตัวชี้วัดแนวโน้มการเกิดพฤติกรรมเบี่ยงเบนหรืออาชญากรรม (พรชัย ชันติ และคณะ, 2558) ทั้งนี้ จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นว่าการก่อตัวของพฤติกรรมอาชญากรรมมาจากการเรียนรู้ภายในชุมชนบนโครงข่ายอินเทอร์เน็ตที่พวกเขาให้ความสนใจ และเมื่อฝังตัวอยู่ในนั้นในระยะเวลาหนึ่ง ความเกลียดชังที่ควรเป็นเพียงทัศนคติก็ได้ถูกส่งเสริมโดยเนื้อหาของบุคคลหรือสมาชิกในกลุ่มที่เหมือนกัน ทำให้เขาเกิดความมั่นใจว่า สิ่งที่ตน

⁷ การมาก่อน หมายถึง ช่วงอายุของบุคคลที่เข้าใกล้ชิดผู้กระทำผิด หากบุคคลนั้นยังมีอายุน้อย โอกาสที่จะเรียนรู้และเลียนแบบพฤติกรรมก็ยิ่งจะมีมากขึ้นตาม (สุดสงวน สุธีสร, 2558)

⁸ ความเข้มข้น หมายถึงระดับความสำคัญที่บุคคลมีต่อผู้กระทำผิด หากคนคนนั้นมีความสำคัญมาก ย่อมมีอิทธิพลในการจูงใจให้กระทำผิดมาก (สุดสงวน สุธีสร, 2558)

คิดถือเป็นสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรมที่สุด เช่นเดียวกันกับมุมมองของ ลดาวัลย์ ไยมนิ (2565) ต่อประเด็นเรื่องประทุษวาจาที่ปรากฏบนสื่อสังคมออนไลน์ แสดงให้เห็นว่าผู้ใช้งานสื่อสังคมออนไลน์สามารถแสพสิ่งที่ตนเองให้ความสนใจผ่านการใช้โปรแกรมที่ช่วยในการค้นหา (Search engine) และแพลตฟอร์มต่างๆ เช่น บล็อก (Blog) เว็บไซต์ (Website) ทวิตเตอร์ (Twitter) หรือกระดานสนทนา (Webboard) เพื่อสืบค้นเรื่องราวที่มีความเจาะจงและเจาะลึกมากยิ่งขึ้น ซึ่งหากบุคคลสนใจในเรื่องใด ก็สามารถเลือกแสพข้อมูลข่าวสารในเรื่องนั้นๆ ได้อย่างไม่จำกัด จึงเป็นการง่ายต่อการเข้าถึงและใช้เวลาไปกับข้อคิดเห็นหรือเนื้อหาสาระนั้น อีกทั้ง การมีปฏิสัมพันธ์บนโลกออนไลน์ เช่น การติดต่อพูดคุยหรือแลกเปลี่ยนความเห็นกับคนในกลุ่มก็ยิ่งจะทำให้ซึมซับทัศนคติความเกลียดชังนี้เข้ามาในจิตใจได้โดยไม่ต้องพบปะพูดคุยกันในโลกออฟไลน์ ด้วยเหตุนี้ หากเนื้อหาสารดังกล่าวเป็นไปในเชิงลบ เป็นการยุแหยงให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลเกิดความเกลียดชัง บุคคลเหล่านั้นที่เสพรับเนื้อหาเหล่านี้ไปก็จะไม่เพียงคิดว่าความคิดเห็นที่แตกต่างและเกลียดชังนี้เป็นสิ่งที่ผิด มิหนำซ้ำยังจะคิดว่าเป็นสิ่งที่สมควรกระทำ และควรพัฒนาหรือส่งต่อแนวคิดนี้สืบต่อไป

บทสรุป

ประทุษวาจา เสรีภาพในการแสดงออกเชิงลบที่เป็นการละเมิดผู้อื่น เปรียบเสมือนเป็นเหรียญอีกด้านของเสรีภาพในการแสดงออกที่ส่งผลร้ายต่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง เป็นเครื่องมือที่คอยชักใยให้คนในสังคมหันมาสร้างความรุนแรงต่อกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งโลกของอินเทอร์เน็ตที่มีความเป็นพลวัตสูง หากยังปล่อยให้พฤติกรรมนี้ยังคงอยู่ นอกจากจะก่อให้เกิดผลโดยตรง (Direct consequence) ซึ่งหมายรวมถึงการยอมรับในความเชื่อที่เป็นการเลือกปฏิบัติ เป็นการยอมรับการต่อต้านหรือการยุ่งต่อกลุ่มเป้าหมาย เป็นการเลือกปฏิบัติหรือเกิดการกระทำรุนแรงต่อสมาชิกในกลุ่มเป้าหมายแล้ว ก็อาจเป็นการทำให้กลุ่มเป้าหมายเกิดความเสื่อมเสียและถูกข่มเหงอย่างไม่รู้จบ รวมถึงในสังคมเกิดการจัดอันดับว่าคนกลุ่มไหนด้อยค่ากว่า ซึ่งจะส่งผลให้กลุ่มเป้าหมายต้องตกอยู่ใต้อาณัติของคนกลุ่มอื่นในสังคมต่อไป และยังจะเป็นการสร้าง ความชอบธรรมให้กับการเลือกปฏิบัติไปโดยปริยาย (Sinpeng et al., 2021)

ดังนั้น การส่งผ่านความอคติเกลียดชังต่อผู้คนที่แตกต่างที่ไม่ได้จำกัดเพียงเฉพาะสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิดเฉกเช่นในอดีต เช่น เชื้อชาติ ศาสนา เพศ และความพิการ แต่สามารถเป็นอะไรก็ได้ที่มนุษย์เรามีการจัดแบ่งพร้อมให้แง่คิดว่าต้องมีหนึ่งไม่เป็นสอง ด้วยเหตุนี้ แนวคิดการแบ่งแยกที่ค่อยๆ เริ่มกลืนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมและกิจวัตรผ่านกาลเวลา เมื่อบุคคลที่เปิดรับสิ่งเหล่านี้เข้าไปไม่ว่าจะด้วยความสนใจของตนหรือเพราะคนอื่น สุดท้ายความเกลียดชังนี้อาจฝังลึกเข้าไปในจิตใจ และแปรเปลี่ยนพฤติกรรมให้สอดคล้องกับการรับรู้ที่เกลียดชังซ้ำร้ายเหยื่อของประทุษร้ายอาจไม่ได้เสียหายเป็นรายบุคคลเฉกเช่นคดีอาชญากรรมอื่น ผลกระทบที่เกิดขึ้นจึงไม่ใช่ความเสียหายอย่างทั่วๆ ไป แต่จะเสียหายในลักษณะของกลุ่มก้อนหรือการเหมารวมแบบกลุ่ม ซึ่งนัยอีกความหมายหนึ่ง ก็คือความเสียหายต่อสังคมส่วนรวมหรือสังคมโลกนั่นเอง หากยังไม่เร่งหาทางแก้ไข ผลร้ายที่จะตามมาอาจรุนแรงเกินกว่าที่เคยเกิดขึ้นอย่างยากที่จะรับมือได้

เอกสารอ้างอิง

- จินณพัทธ์ ออกอุ่น. (2566). กว่าจะเป็น ‘เคลมโบเดีย’ ในวันนี้ ก็มพูชาเคลมอะไรของไทยไปแล้วบ้าง?. *SPACEBAR.TH*. สืบค้นจาก <https://spacebar.th/world/Ways-to-be-a-Claimbodia>
- ชาญชัย ชัยสุโกศล. (2556). *Hate Speech และข้อมูลที่อันตราย: ทางเลือกวิธีตอบโต้ทางการเมือง*. iLaw. สืบค้นจาก <https://ilaw.or.th/node/1603>
- ชಾಯัน ซาดาริชาเดห์. (2565). เผยต้นกำเนิด “ฆาตกรชาวจัด” โลกออนไลน์ บ่มเพาะความโหดเหี้ยมให้พวกเขาได้อย่างไร. *BBC News ไทย*. <https://www.bbc.com/thai/international-61490223>
- ณัชชา สิงพลอนันตชัย. (2561). “ตั้งเกาหลี” กับการโจมตีด้วยถ้อยคำแห่งความเกลียดชัง. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- แดเนียล มิลเลอร์, เอลิซเบตตา กอสตา, เนลล์ เฮนส์, ทอม แมคโดนัลด์, รัชวาน นิโคเลสกุ, โจลินนา ชินานัน, จูเลียโน สปายเออร์, ศรีราม เวนกะตรามัน และ ชินหยวน หวัง. (2562). *How the World Changed Social Media [Why We Post: ส่องวัฒนธรรมโซเชียลมีเดียผ่านมานุษยวิทยาดิจิทัล]*. กรุงเทพฯ: Bookscape.

- เปิดงานวิจัย Hate Speech คำพูดเกลียดชังออนไลน์ไทย นิยามหลายระดับ
กำกับด้วยวัตถุประสงค์. (2556). เครือข่ายพลเมืองเน็ต มูลนิธิ
เพื่ออินเทอร์เน็ตและวัฒนธรรมพลเมือง. Thai Netizen Network.
สืบค้นจาก <https://thainetizen.org/2013/07/online-hate-speech-in-thailand-research-chula/>
- ธัญพร บัวทอง. (2566). กุน ขแมร์: วัฒนธรรมไทย-เขมร ย้อนดูประวัติศาสตร์
ที่อาจเป็นเหตุก่อ ‘ดราม่า’ ของสองชาติ. BBC Thai. สืบค้นจาก
<https://www.bbc.com/thai/articles/cj5m5rqzmm4o>
- พรชัย ชันดี, ฤทธิพงษ์ พงษ์กุล และ จอมเดช ตรีเมฆ. (2558). *ทฤษฎี
อาชญาวิทยา: หลักการ งานวิจัย และนโยบายประยุกต์*. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรังสิต.
- พิรธรอง รามสูตร. (2558). “ประทุษวาจา” กับโลกออนไลน์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ
เพื่อการศึกษาประชาธิปไตยและการพัฒนา (โครงการจัดพิมพ์คปไฟ).
- ลดาวัลย์ ไยเมณี. (2565). *อาชญากรรมที่เกิดจากความเกลียดชัง*. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศุภวิทย์ ธารบุตร. (2563). *ประวัติศาสตร์วิทยาศาสตร์*. กรุงเทพฯ: ยิปซี กรุ๊ป.
- สุภาวค์ จันทวานิช. (2562). *ทฤษฎีสังคมวิทยา* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต. (2536). *ทฤษฎีและเทคนิคการปรับพฤติกรรม*.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อธิป จิตตฤกษ์. (2555). อธิป จิตตฤกษ์: Hate Speech: ความเข้าใจเบื้องต้น
และประเด็นพิจารณาในการปราบปราม. *ประชาไท*. สืบค้นจาก
<https://prachatai.com/journal/2012/11/43747>
- Tawan. (2564). ไม่พ้นข้ามวัน! ดราม่าMVเพลงใหม่ลิซ่า โดนชาวเน็ตกัมพูชาเคลมไว!.
Teeneee.com. สืบค้นจาก <https://entertain.teenee.com/kpop/226464.html>
- ARTICLE19. (2015). *Hate speech explained: A toolkit*. Retrieved from
<https://www.article19.org/data/files/medialibrary/38231/'Hate-Speech'-Explained---A-Toolkit-%282015-Edition%29.pdf>

- BBC News. (2019). *Christchurch shootings: 49 dead in New Zealand Mosque attacks*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-asia-47578798>
- BBC News. (2021). *Singapore boy held for Christchurch-inspired mosque attack plot*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-asia-55836774>
- Bullingham, L., & Vasconcelos, A. C. (2013). The presentation of self in the online world: Goffman and the study of online identities. *Journal of Information Science*, 39(1), 101-112.
- Brown, A. (2017). What is hate speech? Part 1: The Myth of Hate. *Law and Philosophy*, 36, 419-468. DOI: 10.1007/s10982-017-9297-1.
- Center on Extremism. (2022). *Striking Similarities Between Gendron and Tarrant Manifestos*. ADL Retrieved from <https://www.adl.org/resources/blog/striking-similarities-between-gendron-and-tarrant-manifestos>
- Cherry, K. (2022). *How Social Learning Theory Works*. Dotdash Meredith. Retrieved from <https://www.verywellmind.com/social-learning-theory-2795074>
- Elmahrek, A., Etehad, M., & Ormseth, M. (2019). *Suspect in El Paso massacre 'didn't hold anything back' in police interrogation*. Los Angeles Times. Retrieved from <https://www.latimes.com/world-nation/story/2019-08-03/what-we-know-about-patrick-crusius-el-paso-rampage>
- Feldman, J. (2021). *Police Name Suspect Who Mowed Down Muslim Family In Canada*. VIN News. Retrieved from <https://vinnews.com/2021/06/07/police-name-suspect-who-mowed-down-muslim-family-in-canada/>

- Flores, R., Babineau, A., & Sanchez, R. (2023). *Man who killed 23 people in Texas Walmart shooting targeting Latinos sentenced to 90 life terms by federal judge*. CNN. Retrieved from <https://edition.cnn.com/2023/07/07/us/el-paso-walmart-shooter-sentencing-friday/index.html>
- Liu, Z. (2020). *Hate Speech and Its Harm to China during the COVID-19 Epidemic*. Master's Thesis. Social Communication, Universitat Pompeu Fabra.
- Mahmud, A.H. (2021). *16-year-old Singaporean detained under ISA after planning to attack Muslims at 2 mosques*. CNA. Retrieved from <https://www.channelnewsasia.com/singapore/16-year-old-singaporean-detained-isa-planned-attack-2-mosques-435241>
- Mrabure, K. (2016). Counteracting hate speech and the right to freedom of expression in selected jurisdictions. *Nnamdi Azikiwe University Journal of International Law and Jurisprudence*, 7. 160-169
- Nath, S. (2021). *Who is Nathaniel Veltman? Truck driver, 20, mows down Muslim family of 4 in 'hate crime'*. MEAWW. Retrieved from <https://meaww.com/nathaniel-veltman-london-ontario-muslim-family-four-killed-hate-crime-attack>
- Nesvadba, N. (2017). *The Presentation of Self in the Digital World: Goffman and the Study of Women's Self Portrayal on Instagram through Selfies*. Master's Thesis. Digital Media and Society, Loughborough University.
- Nolen, J. L. (2023). Bobo doll experiment. *Encyclopedia Britannica*. Retrieved from <https://www.britannica.com/event/Bobo-doll-experiment>

- Pyramid of Hate: Definition, & Examples. (2017). Study.com.
Retrieved from <https://study.com/academy/lesson/pyramid-of-hate-definition-examples.html>
- Rahayu, I. (2020). *Hate Speech Analysis of Netizen's Comments on Donald Trump's Instagram Account* [Skripsi]. University of Muhammadiyah Sumatra Utara.
- Ring, C. E. (2013). *Hate Speech in Social Media: An Exploration of the Problem and its Proposed Solutions*. Doctoral Dissertation. Journalism and Mass Communication, University of Colorado.
- Sinpeng, A., Martin, F., Gelber, K., & Shields, K. (2021). *Facebook: Regulating Hate Speech in the Asia Pacific*. research colleagues. Dept. Media and Communications, The University of Sydney, and The School of Political Science and International Studies, The University of Queensland.
- Spocchia, G. (2021). *Nathaniel Veltman: Everything that we know about the alleged Muslim family killer*. Yahoo!News.
Retrieved from https://news.yahoo.com/nathaniel-veltman-everything-know-alleged-131935671.html?guccounter=1&guce_eferrer=aHR0cHM6Ly93d3cuZ29vZ2x1LnNvbS8&guce_referrer_sig=AQAAAEWn7Ua4ZpMfiBkZgu-jcRdkLbMA7GGr2NHvR76qkh-YIRsb6N2t2vql5lrMUaT_wuBoRWetLHCG46HAgvGgSxmrfivQxzWvEvYNj6wcjf6jy465GeVJ-iXfNl-OZ4BilV2huwysvD7TmqQ4E539J5Rp4aNa39KFZFhEWC5ov0Oql
- Tontodimamma A., Nissi, E., Sarra, A., & Fontanella, L. (2021). Thirty Years of Research into Hate Speech: Topics of Interest and Their Evolution. *Scientometrics*, 126, 157–179. Retrieved DOI: 10.1007/s11192-020-03737-6

- Tripathi, S. (2020). *Opinion / The difference between hate speech and the dangerous kind*. MINT. Retrieved from <https://www.livemint.com/opinion/columns/the-difference-between-hate-speech-and-the-dangerous-kind-11583344912249.html>
- Van Dijk, T. K. (1992). Discourse and the Denial of Racism. *Discourse & Society*, 3(1), 87-118. DOI: 10.1177/0957926592003001005

การสังเคราะห์งานวิจัยด้านการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นภายใต้

ฐานคิดสิทธิมนุษยชน

Research Synthesis of Teenage Pregnancy Base on Human Rights Concept

Received 19 June 2023

Revised 18 August 2023

Accepted 23 August 2023

ชญาณุตม์ นิลดี¹

Chayanut Nindee²

สุขุมา อรุณจิต³

Sukhuma Aroonjit⁴

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสังเคราะห์งานวิจัยในเรื่องการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นภายใต้ฐานคิดสิทธิมนุษยชน ซึ่งเป็นการสังเคราะห์งานวิจัย จำนวน 92 เล่ม โดยใช้การวิเคราะห์ห่อภิมาณ (Meta-analysis) ในงานวิจัยเชิงปริมาณ และใช้การวิเคราะห์ตีความหมาย (Meta-interpretation) ในงานวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษา พบว่า ประเด็นที่มีอิทธิพลมากต่อการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นภายใต้ฐานคิดสิทธิมนุษยชน มี 8 ประเด็น ได้แก่ 1) การเห็นถึงคุณค่าในตนเอง 2) ทักษะการตัดสินใจ 3) การสนับสนุนทางสังคมจากหน่วยงาน 4) การสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัว 5) พฤติกรรมการดูแลรักษาสุขภาพของตนเอง 6) การมีความรู้ความเข้าใจสิทธิของตนเองของวัยรุ่นตั้งครรภ์ 7) การจัดบริการที่เหมาะสมสำหรับวัยรุ่นตั้งครรภ์ และ 8) ทัศนคติทางสังคม

ข้อเสนอแนะจากงานวิจัย พบว่า 1) ควรสร้างกลไกผลักดัน พ.ร.บ. การป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559 ในประเด็นที่ยังมี

¹ นักศึกษาปริญญาเอก คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ ประเทศไทย E-mail: chayanutnin@hotmail.com

² Ph.D. Candidate, Faculty of Social Administration, Thammasat University, Bangkok, Thailand.

³ รองศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ลำปาง ประเทศไทย Email: suksuma@tu.ac.th

⁴ Associate Professor Dr., Lecturer of Faculty of Social Administration, Thammasat University, Lampang, Thailand.

ข้อจำกัด 2) ควรมีนโยบายส่งเสริมการเรียนการสอนเพศศึกษารอบด้าน 3) ควรมีนโยบายควบคุมสื่อ ในการเสนอการป้องกันการตั้งครรภ์ในผู้ที่ยังขาดความพร้อม และส่งเสริมแนวทางการเข้าถึงบริการต่างๆ แก่ผู้ที่ตั้งครรภ์ไม่พร้อม 4) ควรมีนโยบายส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัว 5) ควรมีนโยบายส่งเสริมให้ทุกภาคส่วน มีส่วนร่วมในการพัฒนาสถาบันครอบครัว และวัยรุ่นตั้งครรภ์ 6) ควรมีนโยบายส่งเสริมการมีความรู้ ความเข้าใจในสิทธิอนามัยการเจริญพันธุ์ ทุกช่วงวัย 7) ควรมีการสร้างกลไกเพื่อบูรณาการการทำงานของทุกหน่วยงาน 8) ควรมีนโยบายเพื่อลดอคติทางเพศของสังคม 9) ควรมีนโยบายเปิดโอกาสการเข้าถึงบริการสาธารณสุข 10) การกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นควรตั้งอยู่บนฐานคิดสิทธิมนุษยชน

คำสำคัญ: แม่วัยรุ่น, การตั้งครรภ์ในวัยรุ่น, สิทธิมนุษยชน

Abstract

Research synthesis of teenage pregnancy base on human rights concept was aimed at synthesizing the issues in adolescent pregnancy under the concept of human rights. A total of 92 volumes; the quantitative was synthesized by meta-analysis, and interpretation analysis was used for the qualitative research. According to the analysis results, the study found 8 and influential issues: 1) self-esteem; 2) attitudes toward pregnancy; 3) social supports from agencies; 4) social supports from families; 5) self-care behaviors; 6) knowledge and understanding of pregnant adolescents' rights; 7) provision of appropriate services for pregnant adolescents; and 8) social biases.

The recommendations as follows: 1) A forcing mechanism should be created for the Prevention and Solution of the Adolescent Pregnancy Problem Act, B.E. 2559 (2016), to achieve the real objectives. 2) A support policy should be made to promote learning and teaching sex education. 3) A control policy of the media

should be made in representing the issues to prevent pregnancy for people who lack readiness and promoting guidelines for accessing services for them. 4) A promotion policy to support family strengths should be made. 5) A promotion policy should be made to support all sectors in taking part in the development of family institutions. 6) A promotion policy should be made to support knowledge and understanding of reproductive health rights at all stages. 7) A mechanism to integrate the operations of all agencies should be created. 8) A policy that is conducive to reducing gender bias in society. 9) A policy that raises the opportunity to access public health services should be made. 10) The policymaking related to adolescent pregnancy should be based on the concepts of human rights as a role model and approach to reduce direct and indirect human violations that may occur to teenage mothers.

Keywords: Teenage pregnancy, Teen mom, Human rights

คำนำ

จะไม่ทิ้งใครไว้เบื้องหลัง” หรือ Leaving no one behind เป็นคำกล่าวที่เป็นหนึ่งในหลักแนวคิดของการกำหนดวาระเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในปี พ.ศ. 2558 ที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) โดยหนึ่งในเป้าหมายที่สำคัญที่ถูกกำหนดไว้ คือ เป้าหมายที่ 3 ที่มุ่งเน้นเรื่อง “การสร้างหลักประกันให้คนมีชีวิตที่มีคุณภาพและส่งเสริมสุขภาวะที่ดีของคนทุกเพศทุกวัย” ที่มีเป้าประสงค์ คือ การสร้างหลักประกันว่าการเข้าถึงบริการ ข้อมูล การให้การศึกษาเกี่ยวกับอนามัยเจริญพันธุ์โดยถ้วนหน้า รวมถึงการวางแผนครอบครัวและการผสมอนามัยเจริญพันธุ์ในยุคทศวรรษและแผนงานระดับชาติ ภายในปี 2573 โดยหมายรวมถึงกลุ่มเป้าหมายของหญิงวัยรุ่น (10-19 ปี)

ทั้งนี้ เมื่อเกิดการตั้งครม.ในวัยรุ่นสังคมได้เกิดคำถามขึ้นว่า “เด็กหญิงเลี้ยงลูก” และ “เกิดน้อย ด้อยคุณภาพ” ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นแม่ที่ขาดวุฒิภาวะทุกด้าน รวมถึงขาดประสบการณ์ในการอบรมสั่งสอนเลี้ยงดูบุตร (สำนักวิชาการ,

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2557; ทิพาภรณ์ โพธิ์ถวิล, 2554) ทำให้สังคมเกิดความเป็นห่วงว่า เด็กที่เกิดมาจากวัยรุ่นนั้นจะมีคุณภาพชีวิตเป็นเช่นไร ซึ่งจากประเด็นคำถามดังกล่าวได้ทำให้เกิดการศึกษาถึงผลกระทบต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นกับวัยรุ่นตั้งครรภ์ขึ้น ยิ่งไปกว่านั้นการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นยังได้รับอิทธิพลทั้งจากมาตรการ นโยบาย รวมถึงมายาคติของสังคมที่ได้กำหนดบรรทัดฐานทางเพศหรือแบบแผนทางเพศให้กับคนในสังคม และมุ่งหวังให้คนในสังคมประพฤติตนตามบรรทัดฐานทางเพศที่ได้ถูกกำหนดขึ้น ดังนั้น เมื่อวัยรุ่นเกิดการตั้งครรภ์ สังคมจึงตีตราว่าไม่ทำตามแบบแผนที่สังคมกำหนด จึงทำให้วัยรุ่นตั้งครรภ์ต้องเผชิญกับการลงโทษหรือถูกตีตราทางสังคมในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น การดูถูกดูแคลนว่าใจแตก ส่ำส่อน ไม่รักนวลสงวนตัว ใจง่าย เป็นต้น (กุลภา วัฒนสาระ, 2561) ซ้ำยังเกิดการผลิตซ้ำทัศนคติของการตั้งครรภ์ของวัยรุ่นในแง่ลบ ซึ่งประเด็นความคิดดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของวัยรุ่นตั้งครรภ์ ที่เป็นผลมาจากฐานคิดของคนในสังคมถูกครอบงำไว้ด้วยความคิด ความเชื่อทางศาสนา บรรทัดฐานทางสังคม และวัฒนธรรม (สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2559) นอกจากนี้ ในประเด็นดังกล่าวข้างต้นที่วัยรุ่นตั้งครรภ์ต้องประสบอยู่นั้นถือได้ว่ามีความสอดคล้องสัมพันธ์กับแนวคิดสิทธิมนุษยชนและสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์ที่ถูกนำมาเป็นแกนหลักของการสังเคราะห์งานวิจัยในครั้งนี้ที่สังคมควรจะตระหนักถึงสิทธิดังกล่าว เพื่อที่จะลดการละเมิดถึงสิทธิของวัยรุ่นตั้งครรภ์ ทั้งในระดับนโยบาย และในแนวทางการปฏิบัติ

ในประเทศไทยแม้ว่าจะมีงานวิจัยทั้งในประเด็นเรื่องของการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น การสังเคราะห์งานวิจัย และฐานคิดสิทธิมนุษยชน หากแต่ยังไม่มี การผนวกศึกษาในประเด็นดังกล่าวเข้าด้วยกัน ซึ่งจะช่วยให้เห็นถึงภาพรวมของการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นภายใต้ฐานคิดสิทธิมนุษยชน ที่จะช่วยสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อการวางแผนและการจัดทำนโยบาย รวมถึงมีความสำคัญต่อการทำวิจัยเพื่อแสวงหาความรู้ใหม่และการสรุปองค์ความรู้ใหม่ในแต่ละสาขา อันเนื่องจากงานวิจัยส่วนใหญ่ที่มีอยู่จะเป็นงานวิจัยเชิงพรรณนาที่เป็นการศึกษาเฉพาะส่วน ทำให้การนำผลการวิจัยค่อนข้างมีความลำบากในการนำไปประยุกต์ใช้ ซึ่งข้อจำกัดดังกล่าวจะสามารถใช้การสังเคราะห์งานวิจัยที่

จะให้ผลการศึกษาที่มีความน่าเชื่อถือ และมีความเป็นตัวแทนของประชากรในงานวิจัยมากยิ่งขึ้น (ทวี เชื้อสุวรรณทวี และคณะ, 2557) จากเหตุผลดังกล่าวทำให้ผู้ศึกษาเห็นถึงประโยชน์ของการสังเคราะห์งานวิจัยประเด็นการตั้งครรรณในวัยรุ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของสิทธิมนุษยชน ซึ่งถือเป็นฐานสิทธิที่มนุษย์ทุกคนพึงได้รับ ดังนั้น วิทยุวัยรุ่นตั้งครรรณก็ควรที่จะได้รับความเคารพถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และไม่ควรถูกละเมิดถึงสิทธิที่ตนพึงมี ซึ่งผลของการศึกษาในครั้งนี้จะมีประโยชน์ทั้งต่อการสรุปองค์ความรู้ที่มีอยู่ และสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการปรับปรุงแก้ไขจุดบกพร่องในการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับวัยรุ่นตั้งครรรณโดยให้ความสำคัญกับสิทธิมนุษยชนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อสังเคราะห์งานวิจัยในประเด็นเรื่องของการตั้งครรรณในวัยรุ่นภายใต้ฐานคิดสิทธิมนุษยชน

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรรณในวัยรุ่นภายใต้ฐานคิดสิทธิมนุษยชน ผู้ศึกษาได้ใช้แนวคิดฐานคิดสิทธิมนุษยชน แนวคิดเกี่ยวกับวัยรุ่นและการตั้งครรรณ และการสังเคราะห์งานวิจัย ดังต่อไปนี้

ฐานคิดสิทธิมนุษยชน

ฐานคิดสิทธิมนุษยชน คือ สิทธิขั้นพื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนต้องได้รับ โดยเคารพถึงคุณค่า และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของทุกคนอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันโดยไม่มีการกีดกัน แบ่งแยกที่เกิดจากความแตกต่างของบุคคล (United Nations, 2020; แผนสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2562-2566); พงษ์เทพ สันติกุล, 2562) โดยจากหลักปณิญาสากล่าวด้วยสิทธิมนุษยชนได้มีการนำเสนอถึงหลักการของสิทธิมนุษยชน 6 ประเด็น (UNDP, 2006; กระทรวงยุติธรรม, กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ, 2556) ดังนี้ 1) สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิตามธรรมชาติที่ติดตัวมนุษย์มาแต่เกิด (Natural Rights) 2) สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิสากลและไม่สามารถที่จะถ่ายโอนให้แก่กันได้ (Universality & inalienability) 3) สิทธิมนุษยชนไม่สามารถที่จะแยกเป็น

ส่วนๆ ว่าสิทธิใดมีความสำคัญกว่าอีกสิทธิหนึ่ง (Indivisibility) 4) ความเสมอภาคและห้ามการเลือกปฏิบัติ (Equality and non-discrimination) 5) การมีส่วนร่วมและการเป็นส่วนหนึ่งของสิทธินั้น (Participation & inclusion) 6) การตรวจสอบได้และการใช้หลักนิติธรรม (Accountability & the rule of law) จะเห็นได้ว่าแนวคิดสิทธิมนุษยชนเป็นแนวคิดใหญ่ที่ครอบคลุมสิทธิของประชากรทุกคนในสังคมที่นำมาสู่ประเด็นเรื่องของสิทธิต่างๆ โดยในการศึกษาค้นนี้จะพบว่าประเด็นการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นนั้นได้ถือเป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนและสิทธิอนามัยการเจริญพันธุ์ ใน 5 ประเด็น (จิตติมา ภาณุเดช และคณะ, 2550, สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2559) ได้แก่ 1) สิทธิในการมีชีวิตอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Rights to life) 2) สิทธิในความเป็นส่วนตัว (Rights to privacy) 3) สิทธิในการได้รับข้อมูล (Rights to information) 4) สิทธิในการตัดสินใจ (Rights to decide) และ 5) สิทธิในการดูแลและป้องกันสุขภาพ (Rights to health care and health protection)

กล่าวโดยรวม จะเห็นได้ว่าสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์นั้นได้ถือเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชนที่ได้รับการคุ้มครองในระดับสากล ที่จะหมายรวมถึง ภาวะความสมบูรณ์แข็งแรงของร่างกาย จิตใจ และสังคม ในทุกด้านที่เกี่ยวกับระบบหน้าที่ และการสืบพันธุ์ ที่บุคคลสามารถที่จะมีเพศสัมพันธ์ได้อย่างปลอดภัยและพึงประสงค์ มีความสามารถในการมีบุตร และมีสิทธิที่จะตัดสินใจได้ว่าจะมีหรือไม่มีบุตร ซึ่งเป็นประเด็นที่มีความครอบคลุมกับเรื่องของสิทธิมนุษยชนและการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น ที่จะมีส่วนทำให้วัยรุ่นตั้งครรภ์สามารถจะพิทักษ์สิทธิของตน เพื่อนำสู่มีคุณภาพชีวิตตามที่ตนเป็นผู้กำหนดเอง

แนวคิดเกี่ยวข้องกับวัยรุ่นและการตั้งครรภ์

วัยรุ่นถือเป็นวัยที่มีความเปลี่ยนแปลงทางด้านอารมณ์ สังคม การเรียน การงานซึ่งในการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่างๆ นั้น จะได้มาจากการเลียนแบบ และการทดลองในบทบาทต่างๆ ดังนั้นในช่วงวัยรุ่นถือเป็นช่วงวัยที่ควรมีการเฝ้าระวังพฤติกรรมเบี่ยงเบน หรือถูกโน้มน้าวไปในทางที่ผิด แต่หากวัยรุ่นบางรายที่เปลี่ยนสถานภาพของตนเองสู่ความเป็นวัยรุ่นตั้งครรภ์อาจเกิดปัญหาในการปรับตัว ที่อาจส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตในด้านอื่นๆ ได้ รวมถึงการที่ครอบครัว ชุมชน สังคม และสถาบันการศึกษาให้การอบรม สั่งสอนที่อยู่ภายใต้

การเคารพในสิทธิความเป็นมนุษย์ของวัยรุ่นในด้านต่างๆ ก็จะมีส่วนให้วัยรุ่นได้มีพัฒนาการ การเรียนรู้ และความประพฤติที่เหมาะสมกับช่วงวัยต่อไป (จตุรพร ลิ้มมันจริง, 2554)

ทั้งนี้ ในส่วนของการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น หมายถึง การตั้งครรภ์ในหญิงที่มีอายุไม่เกิน 20 ปี ซึ่งถือว่าเป็นวัยที่สามารถตั้งครรภ์ได้แต่ยังขาดความพร้อมในการตั้งครรภ์ ซึ่งอาจนำมาสู่ปัญหาทั้งในส่วนของตัวหญิงตั้งครรภ์ ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม (Seetesh Ghose & Lopamudra B. John, 2017, กระบวนการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2558) ซึ่งสาเหตุและปัจจัยที่ก่อให้เกิดการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นนั้นมักเกิดจากเหตุประกอบกันมากกว่าหนึ่งสาเหตุ ที่นำไปสู่การตั้งครรภ์ไม่พร้อมในวัยรุ่นตั้งครรภ์ (กฤตยา อาชวนิจกุล (บรรณาธิการ), 2561; องค์การยูนิเซฟประจำประเทศไทย, 2558) ไม่ว่าจะเป็น

- 1) ประเด็นทางด้านการคุมกำเนิด
- 2) ประเด็นทางด้านบรรทัดฐานทางสังคม
- 3) ประเด็นที่เกิดจากปัจจัยทางด้านอื่นๆ ซึ่งจากประเด็นที่เป็นเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นนั้น จะพบว่า เหตุปัจจัยต่างๆ ล้วนแล้วแต่เกิดจากการที่วัยรุ่นถูกละเมิดสิทธิมนุษยชนทั้งทางตรงและทางอ้อม

แนวคิดเพศภาวะ (Gender)

เพศภาวะ (Gender) หมายถึง บทบาท พฤติกรรม การกระทำ และคุณลักษณะของบุคคลในสังคม ที่ผ่านการหล่อหลอมจากการปลูกฝังและกำหนดแบบแผนการแสดงออก และการปฏิบัติทางเพศระหว่างผู้หญิงและผู้ชายที่แตกต่างกัน ดังนั้น เพศภาวะจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงและผู้ชายทางสังคมและวัฒนธรรมที่สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา บริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองที่เป็นการรับรู้ตนเอง การเลือกใช้ชีวิตทางเพศของตนเองที่อาจไม่ตรงกับเพศสรีระ (คนข้ามเพศ) ซึ่งเพศภาวะนั้น มีความหมายมากกว่าความเป็นผู้หญิงและความเป็นผู้ชาย (กฤตยา อาชวนิจกุล และ กุลภา วจนสาระ, 2558) ไม่พบในบรรณานุกรม ในปัจจุบันสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไป ทำให้คนกลุ่มต่างๆ มีการรับรู้ เรียนรู้ เรื่องของความคิดที่แตกต่างกันตามบริบท และสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน นับว่าเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้ค่านิยม และพฤติกรรมบางอย่างมีการเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต โดยการเรียนรู้เรื่องเพศนั้นยังถูกจำกัดด้วยวัฒนธรรมเชิงซ้อนในสังคมที่ผู้ชายจะต้องมีประสบการณ์ทางเพศที่

ในขณะที่ผู้หญิงจะต้องรักษามวลสรวงตัว ดังนั้นเมื่อเกิดการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นขึ้น วัยรุ่นหญิงจะถูกตีตราจากสังคม (ปกป้อง จันวิทย์, 2554)

กล่าวโดยสรุปแล้ว การตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์ของวัยรุ่นตั้งครรภ์นั้น นับเป็นสิ่งที่มีความละเอียดอ่อน และมีความเกี่ยวข้องในเรื่องของเพศที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมและค่านิยมของคนในสังคม ที่มีการควบคุมพฤติกรรมทางเพศทำให้เรื่องเพศนั้นกลายเป็นสิ่งที่ถูกปิดกั้น จากค่านิยมในสังคมที่คนส่วนใหญ่มักจะตั้งคำถามถึงวัยรุ่นตั้งครรภ์ในเรื่องของพฤติกรรม ซึ่งตัวของวัยรุ่นตั้งครรภ์เองจะได้รับผลกระทบจากสังคม และบุคคลรอบข้าง ที่ผู้หญิงมักจะเป็นฝ่ายที่ต้องแบกรับผลกระทบต่างๆ เพียงลำพัง

การสังเคราะห์งานวิจัย

การสังเคราะห์งานวิจัยเป็นกระบวนการในการแสวงหาหรือการหาคำตอบให้กับความรู้หรืองานวิจัยด้วยการใช้ระเบียบวิธีการทางวิทยาศาสตร์และนำมาวิเคราะห์ด้วยวิธีการทางสถิติหรือวิธีการทางการวิจัยเชิงคุณภาพ และนำมาสรุปรวมสาระสำคัญอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบของปัญหาการวิจัยที่ต้องการ (กุลธิดา กุลประทีปปัญญา, จำลอง วงษ์ประเสริฐ และ อวยพร เรื่องตระกูล, 2558) ซึ่งสามารถจำแนกออกตามวิธีการวิจัยออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. การวิเคราะห์อภิมาน (Meta-analysis) หมายถึง การรวบรวมงานวิจัยที่มีการศึกษาในประเด็นปัญหาเดียวกันมาทำการสังเคราะห์ด้วยวิธีการทางสถิติเพื่อให้เกิดข้อสรุปของผลการศึกษาที่มีความกว้างขวาง และลุ่มลึกยิ่งขึ้น (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2552; นิติบดี สุขเจริญ และ วิญญู อยู่นิสิต, 2557) จากทัศนะของ ทวี เชื้อสุวรรณทวี, ขจรพรรณ สุวรรณสาริต และ ชินพงษ์ ไกรสิงห์สม (2557) ได้กล่าวถึงข้อดีของการวิเคราะห์อภิมานไว้ คือ การมีความเป็นตัวแทนของข้อมูล มีข้อสรุปที่ชัดเจนเป็นมาตรฐาน รูปธรรม หรือมีความเป็นปรนัยสูง ที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์หรืองานวิจัยได้อย่างกว้างขวาง (Generalization) หากแต่อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์อภิมานก็ยังคงมีข้อจำกัด คือ ผู้ที่จะทำการวิจัยด้วยการวิเคราะห์อภิมานจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในหลักของสถิติ ที่ใช้ในการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงปริมาณ แต่ทั้งนี้ การวิเคราะห์อภิมานยังไม่เหมาะกับปัญหาหรือประเด็นของการวิจัยที่มี

จำนวนน้อย เนื่องจากอาจทำให้ขาดความเป็นตัวแทนของข้อมูล และค่าสถิติที่เหมาะสม

2. การสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพจะใช้วิธีการในการวิเคราะห์งานวิจัยออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) และขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์ตีความหมาย (Meta-interpretation) โดยการวิเคราะห์เนื้อหา หมายถึง การนำข้อมูลที่ได้จากเอกสารมาเข้าสู่กระบวนการวิเคราะห์ซ้ำ เพื่อจัดหมวดหมู่สำหรับศึกษาข้อค้นพบในแต่ละหมวดหมู่ ทั้งนี้ในการวิเคราะห์เนื้อหาผู้ที่เป็นผู้ทำการศึกษจะต้องคำนึงการไม่ใส่อคติ หรือความรู้สึกส่วนตัวในการวิเคราะห์ (สูกางค์ จันทวานิช, 2551) และการวิเคราะห์ตีความหมาย (Meta-interpretation) คือ วิธีการในการสังเคราะห์งานวิจัยที่ Mike Weed (2005, อ้างถึงใน สุขุมมา อรุณจิต, 2557) ได้ปรับปรุงพัฒนามาจากแนวคิดการวิเคราะห์ชาติพันธุ์วรรณนาอภิมาน (Meta-ethnographic) ของ Noblit and Hare (1988) โดยงานของ Noblit and Hare (1988, อ้างถึงใน สุขุมมา อรุณจิต, 2557) ได้พัฒนาวิธีการในการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีการอภิมานงานวิจัยเชิงคุณภาพ ที่เรียกว่า การวิเคราะห์ชาติพันธุ์วรรณนาอภิมาน (Meta-ethnographic) ที่ให้ความสำคัญกับการแปลความหมาย หรือการอธิบายเชิงตีความมากกว่าการนำเนื้อหามารวมกันเพียงอย่างเดียว (Aggregative) ซึ่งเป็นการวิเคราะห์เพื่อแสดงให้เห็นถึงกระบวนการ ผลของการวิจัยที่มีความหลากหลาย โดยต้องเข้าใจถึงการเปรียบเทียบ (Comparison) การแปลความ (Interpretation) หรือเป็นการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงตีความ (Interpretative Research) โดยที่พยายามคงลักษณะเฉพาะ (Uniqueness) และองค์รวม (Holism) ของงานวิจัยที่นำมาศึกษา

ระเบียบวิธีวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเป็นงานวิจัยที่เป็นวิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์ และรายงานการวิจัยที่ทำเสร็จแล้วที่ศึกษาในประเด็นเรื่องของการตั้งครุภักดิ์ในวัยรุ่น ในช่วงปี พ.ศ.2553-2564 และคัดเลือกงานเฉพาะวิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์ และรายงานการวิจัยเกี่ยวกับการตั้งครุภักดิ์ใน

วิทยุร่นที่เป็นเอกสารฉบับสมบูรณ์ (Full paper) และได้รับการเผยแพร่ในวารสารในฐาน TCI (Thai-Journal Citation Index Centre) ฐาน 1 และ ฐาน 2 เท่านั้น เนื่องจากงานวิจัยที่ได้รับการตีพิมพ์นั้นได้ผ่านประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิที่แสดงให้เห็นถึงความตรง ความถูกต้อง และควมมีคุณภาพของงานวิจัย โดยได้จำนวนที่ใช้ในการศึกษาทั้งสิ้น 92 เล่ม

2. การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้ได้แบ่งเป็นการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงปริมาณด้วยวิธีการวิเคราะห์อภิมาน (Meta-analysis) จากสูตรของ Glass, McGaw and Smith (1981) จำนวน 52 เล่ม และการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีการตีความ (Meta-interpretation) ที่ปรับประยุกต์มาจากแนวคิดการวิเคราะห์ชาติพันธุ์วรรณาอภิมาน (Meta-Ethnographic) ของ Noblit and Hare (1988) จำนวน 40 เล่ม

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลแบ่งเป็น 2 ชุด คือ แบบบันทึกคุณลักษณะงานวิจัยและแบบประเมินคุณภาพงานวิจัย ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ประกอบด้วย ข้อมูลคุณลักษณะด้านการพิมพ์ ได้แก่ ปีที่ทำงานวิจัย รูปแบบงานวิจัย ประเภทงานวิจัย การเผยแพร่ คุณลักษณะงานวิจัยด้านเนื้อหาสาระ ได้แก่ วัตถุประสงค์ของการวิจัย กลุ่มแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในงานวิจัย ประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชน วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่าง สถานภาพกลุ่มตัวอย่าง คุณลักษณะด้านระเบียบวิธีวิทยาการวิจัย ได้แก่ แบบแผนการวิจัย ประเภทเครื่องมือการวิจัย ประเภทของการวิเคราะห์ข้อมูล และคะแนนคุณภาพงานวิจัย

4. เกณฑ์ในการคัดเข้างานวิจัย

เกณฑ์ในการคัดเข้างานวิจัย ประกอบด้วย

1. เป็นวิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์ และรายงานการวิจัยที่ได้มีการศึกษาวิจัยเรื่องการตั้งครรภ์ในวัยร่น ที่ผลิตหรือเผยแพร่สู่สาธารณะในช่วงระหว่างปี พ.ศ.2553-2564

2. เป็นวิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์ และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรภ์ในวัยร่นที่ได้รับการเผยแพร่ในวารสารในฐาน TCI (Thai-Journal Citation Index Centre) ฐาน 1 หรือ ฐาน 2 หรือได้รับการประเมินคุณภาพของ

งานวิจัยในระดับดีขึ้นไปโดยผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือการประเมินคุณภาพที่ผู้วิจัยได้สร้างขึ้นผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญ

3. เป็นงานวิจัยที่สามารถสืบค้นเอกสารฉบับสมบูรณ์ (Full paper) ได้

4. เป็นงานวิจัยที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวข้องกับการตั้งครมในวัยรุ่นในประเด็นเรื่องของสิทธิมนุษยชน ที่มีเนื้อหาสาระว่ามีความสอดคล้องจากเกณฑ์อย่างน้อยหนึ่งในห้าตามที่ผู้ศึกษาได้กำหนดไว้ใน 5 ประเด็น คือ 1) สิทธิในการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ 2) สิทธิความเป็นส่วนตัว 3) สิทธิในการได้รับข้อมูลข่าวสาร 4) สิทธิในการตัดสินใจ และ 5) สิทธิในการดูแลและป้องกันสุขภาพ

จริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

การศึกษานี้ผ่านการอนุมัติจากคณะกรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สาขาสังคมศาสตร์แล้ว รหัสโครงการวิจัยที่ 065/2564 หนังสือรับรองเลขที่ 004/2564

ผลการศึกษา

การนำเสนอผลการวิจัยประกอบไปด้วย 3 ส่วน ได้แก่ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลของงานวิจัยเชิงปริมาณ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลของงานวิจัยเชิงคุณภาพ และผลการบูรณาการผลการวิจัยในการวิเคราะห์ห่อภิมาณและวิเคราะห์ตีความหมายงานวิจัยการตั้งครมในวัยรุ่นภายใต้ฐานคิดสิทธิมนุษยชน

ส่วนที่ 1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลของงานวิจัยเชิงปริมาณ

1.1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นของคุณลักษณะงานวิจัยเชิงปริมาณ

การประเมินคุณภาพงานวิจัยทั้งหมด 52 เล่มโดยรวมอยู่ในระดับดี (Mean = 3.11) คุณลักษณะงานวิจัยพบว่า ปีที่ทำงานวิจัยส่วนใหญ่ ปี พ.ศ. 2555 (ร้อยละ 18.9) งานวิจัยส่วนมากได้รับการตีพิมพ์ใน TCI ฐาน 1 (ร้อยละ 69.8) คุณลักษณะด้านเนื้อหาสาระของงานวิจัยพบว่า วัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา เป็นวัตถุประสงค์ที่มีผู้ศึกษาให้ความสนใจมากที่สุด (ร้อยละ 70) ทฤษฎีหลักที่ใช้ พบว่า ส่วนใหญ่ไม่มีแนวคิด หรือทฤษฎีหลัก (ร้อยละ 60.4) วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่าง ส่วนมากเป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (ร้อยละ 45.3) สถานภาพของกลุ่มตัวอย่าง ส่วนมากจะเป็นกลุ่มแม่วัยรุ่น

การสนับสนุนทางสังคมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 4) การได้รับการสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัว และ 5) พฤติกรรมการดูแลสุขภาพของวัยรุ่นตั้งครรภ์

ส่วนที่ 2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลของงานวิจัยเชิงคุณภาพ

2.1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับคุณลักษณะงานวิจัยเชิงคุณภาพ

การประเมินคุณภาพงานวิจัยทั้งหมด 40 เล่มโดยรวมอยู่ในระดับดีมาก (Mean = 3.28) คุณลักษณะงานวิจัยพบว่า ปีที่ทำงานวิจัยส่วนใหญ่ปีพ.ศ.2556 ปี พ.ศ.2558 และปี พ.ศ.2560 เป็นปีที่มีงานวิจัยในประเด็นดังกล่าวสูงที่สุด (ร้อยละ 17.5) ส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยระดับปริญญาโท (ร้อยละ 42.5) โดยงานวิจัยส่วนใหญ่ได้รับการตีพิมพ์ใน TCI ฐาน 1 (ร้อยละ 52.5) เมื่อพิจารณาตามคุณลักษณะด้านเนื้อหาสาระของงานวิจัยพบว่า วัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาเป็นวัตถุประสงค์ที่มีผู้ศึกษาให้ความสนใจมากที่สุด (ร้อยละ 81.4) จำแนกตามกลุ่มแนวคิด ทฤษฎีหลักที่ใช้ พบว่า ส่วนใหญ่ไม่มีแนวคิดทฤษฎีหลัก (ร้อยละ 75) วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่าง ส่วนมากเป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (ร้อยละ 82.5) สถานภาพของกลุ่มตัวอย่าง ส่วนมากจะเป็นกลุ่มแม่วัยรุ่น (ร้อยละ 40.0) คุณลักษณะด้านวิธีวิทยาการวิจัย จำแนกตามแบบแผนการวิจัย พบว่า เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (ร้อยละ 77.5) จำแนกตามประเภทเครื่องมือพบว่า ใช้แบบสัมภาษณ์ (ร้อยละ 51.3) จำแนกตามประเภทของการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า ส่วนมาเป็นการวิเคราะห์เนื้อหา (ร้อยละ 72.2)

2.2. ผลการวิเคราะห์ตีความหมายงานวิจัยเกี่ยวกับการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นภายใต้ฐานคิดสิทธิมนุษยชน

จากการตีความหมายโดยผ่านกระบวนการจากการแจกแจงนับความถี่ ด้วยการแปลเทียบกลับไปกลับมา (Reciprocal translations) การสังเคราะห์การแปลความเชิงหักล้าง (Refutational synthesis) และการสังเคราะห์การแปลความเพื่อเสนอประเด็นโต้แย้ง (Line-of-argument synthesis) พบว่า ประเด็นที่มีความเกี่ยวข้องในระดับที่ค่อนข้างมากประเด็นที่มีความเกี่ยวข้องกับการตั้งครรภ์ภายใต้ฐานคิดสิทธิมนุษยชน ประกอบไปด้วย 3 ปัจจัย ได้แก่ 1) การมีความรู้ความเข้าใจสิทธิของตนเองของวัยรุ่นตั้งครรภ์ 2) การจัดบริการที่เหมาะสมสำหรับวัยรุ่นตั้งครรภ์ และ 3) อคติทางสังคม

ตารางที่ 1

ผลการสังเคราะห์ตัวแปรที่มีผลต่อฐานคิดสิทธิมนุษยชนของวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์ด้วยการตีความหมาย

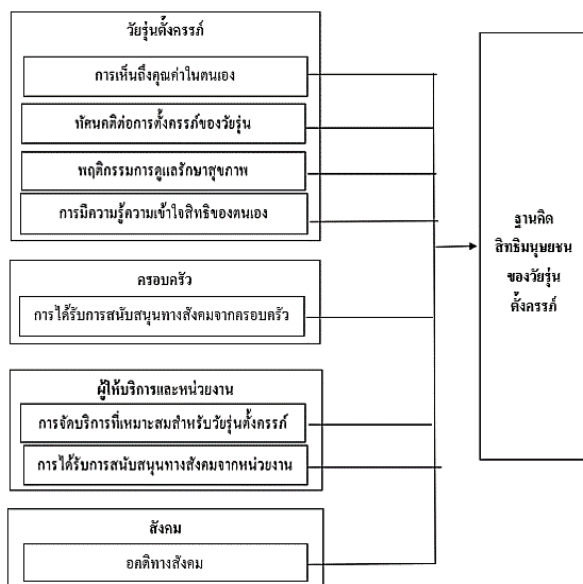
ระดับ	วัยรุ่นตั้งครรภ์	ครอบครัว	ผู้ให้บริการ	หน่วยงาน	สังคม	นโยบาย
มาก	การมีความรู้ ความเข้าใจในสิทธิ	-	-	การจัดบริการที่ เหมาะสมสำหรับ วัยรุ่นตั้งครรภ์	อคติทาง สังคม	-
ปาน กลาง	ทัศนคติต่อ การตั้งครรภ์ในช่วง วัยรุ่น	ครอบครัวมีความรู้ และความเข้าใจ เรื่องสิทธิมนุษยชน	ผู้ให้บริการให้บริการ ที่ตอบสนองความ ต้องการ	-	สังคมให้การ ปฏิบัติอย่าง เท่าเทียม	นโยบายส่งเสริม การให้บริการของ ผู้ให้บริการ
	การมีความรู้ และ ความเข้าใจเรื่อง เพศศึกษา	ทัศนคติคนใน ครอบครัวต่อการ ตั้งครรภ์ของวัยรุ่น	การให้ข้อมูลข่าวสาร และการศึกษาอย่าง เพียงพอ	-	สังคมเคารพ ในเรื่องความ เป็นส่วนตัว	นโยบายการศึกษา
	การได้รับข้อมูล ข่าวสาร	ครอบครัวเคารพใน สิทธิของวัยรุ่น ตั้งครรภ์	การเคารพในศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์	-	-	การกำหนด แนวทางนโยบายที่ เหมาะสม
	การได้รับการ ปฏิบัติที่เคารพถึง ศักดิ์ศรีความเป็น มนุษย์	-	การมีความรู้ ความ เข้าใจ เรื่องของสิทธิ มนุษยชน	-	-	การนำแนวทาง นโยบายสู่การ ปฏิบัติที่เหมาะสม
	การมีอำนาจในการ ตัดสินใจ	-	การปฏิบัติงานโดย ปราศจากอคติ	-	-	-
	การเข้าถึงระบบ การดูแลสุขภาพ	-	การปฏิบัติงานได้ อย่างมีประสิทธิภาพ	-	-	-
น้อย	การได้รับการ ปฏิบัติอย่างเท่า เทียม	การสื่อสารเรื่อง เพศอย่างเหมาะสม	การเคารพในสิทธิ ความเป็นส่วนตัว	-	ทัศนคติ ความเชื่อของ สังคม	นโยบาย สาธารณสุข
	การได้รับการ ปฏิบัติที่เคารพถึง ความเป็นส่วนตัว	ทัศนคติด้านลบ ของการสื่อสาร เรื่องเพศ	ผู้ให้บริการเคารพ สิทธิในการตัดสินใจ	-	-	นโยบายสิทธิและ สวัสดิการ

ส่วนที่ 3 ผลการบูรณาการผลการวิจัยในการวิเคราะห์อภิมานและวิเคราะห์ตีความหมายงานวิจัยการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นภายใต้ฐานคิดสิทธิมนุษยชน

จากการวิเคราะห์อภิมานจากงานวิจัยเชิงปริมาณและการวิเคราะห์ตีความหมายงานวิจัยเชิงคุณภาพที่เกี่ยวกับการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นภายใต้ฐานคิดสิทธิมนุษยชน พบว่า ประเด็นที่เกี่ยวข้องและมีอิทธิพลที่ค่อนข้างมากมี 8 ประเด็น ประกอบด้วย 1) การเห็นถึงคุณค่าในตนเอง 2) ทศนคติต่อการตั้งครรภ์ 3) การสนับสนุนทางสังคมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 4) การสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัว 5) พฤติกรรมการดูแลรักษาสุขภาพของตนเอง 6) การมีความรู้ความเข้าใจสิทธิของตนเองของวัยรุ่นตั้งครรภ์ 7) การจัดบริการที่เหมาะสมสำหรับวัยรุ่นตั้งครรภ์ และ 8) ทัศนคติทางสังคม

ภาพที่ 1

สรุปผลการบูรณาการการสังเคราะห์อภิมานงานวิจัยเชิงปริมาณและการสังเคราะห์ตีความหมายงานวิจัยเชิงคุณภาพที่มีอิทธิพลต่อสิทธิมนุษยชนของวัยรุ่นตั้งครรภ์

การอภิปรายผลการศึกษา

ผู้ศึกษาได้บูรณาการองค์ความรู้จากการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงปริมาณ ด้วยวิธีวิเคราะห์หोภิมาน และองค์ความรู้จากการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการวิเคราะห์ตีความหมาย ซึ่งผลการวิจัยได้สะท้อนให้เห็นถึงประเด็นที่สัมพันธ์กับปัจจัยที่มีผลต่อการตั้งครรภในวัยรุ่นนภายใต้งานคิดสิทธิมนุษยชน ดังนี้

การเห็นถึงคุณค่าในตัวเอง

จากหลักการของสิทธิมนุษยชนตามปญญาสากล่าวด้วยสิทธิมนุษยชน ได้มีความสัมพันธ์กับการคุณค่าในตัวเองของวัยรุ่นนตั้งครรภ ที่มีการระบุว่าทุกคนมีสิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณค่าความเป็นของมนุษย์ที่ถูกกำหนดขึ้นตามธรรมชาติ ที่คนทุกคนมีความเท่าเทียมกัน ไม่แบ่งแยกกัน โดยไม่คำนึงถึงสัญชาติ เชื้อชาติ ศาสนา เพศ ทั้งนี้ ในส่วนของประเทศไทย ได้มีการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนานานมาย การเจริญพันธุ์แห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2560-2569) ที่ผลักดันให้เกิดการเห็นคุณค่าในตนเองของวัยรุ่นนตั้งครรภ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุทธศาสตร์ที่ 1 ที่มุ่งหวังให้เกิดการพัฒนากระบวนการศึกษาที่ส่งเสริมการเรียนรู้ด้านเพศวิถีศึกษา และทักษะชีวิตที่มีคุณภาพ เพื่อให้เด็กและวัยรุ่นนมีพฤติกรรมทางเพศที่ปลอดภัย ช่วยพัฒนาให้ผู้เรียนมีทัศนคติที่ดี มีข้อมูลที่รอบด้านได้ฝึกทักษะการคิดวิเคราะห์เท่าทัน และเกิดความตระหนักในคุณค่าตนเอง รู้จักเคารพให้เกียรติ ยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล และความเสมอภาคทางเพศ รวมทั้งสามารถตัดสินใจโดยใช้เหตุผล และรับผิดชอบต่อการตัดสินใจของตนเอง ที่สะท้อนให้เห็นว่าวัยรุ่นนตั้งครรภควรได้รับการพัฒนาคุณค่าในตนเอง ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้ได้พบว่า ประเด็นการมีคุณค่าในตนเองนั้นมีผลอย่างมีนัยสำคัญต่อสิทธิมนุษยชนของวัยรุ่นนตั้งครรภ ซึ่งการเห็นถึงคุณค่าในตัวเองของวัยรุ่นนตั้งครรภ เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงการที่วัยรุ่นนตั้งครรภยอมรับ และสามารถปรับตัวได้กับสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิต ซึ่งก็คือการตั้งครรภในช่วงวัยรุ่นน ดังที่ วิลโล ลิ้มพานิชภักดี (2564) ได้กล่าวว่า การเห็นถึงการมีคุณค่าในตนเอง (self-esteem) เป็นความรู้สึกที่บุคคลมีต่อตนเอง ยอมรับนับถือตนเอง มีความสุขในชีวิตของตนเอง รวมถึงยอมรับในความผิดพลาดของตนเอง แต่ทั้งนี้จากผลการศึกษากลับพบว่า จากบริบททางสังคม

วัฒนธรรม ศาสนา ค่านิยม และวัฒนธรรมของไทย ที่หล่อหลอมให้การตั้งครรภ์ในวัยรุ่นเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสม ที่วัยรุ่นตั้งครรภ์ส่วนมากไม่เพียงแต่ไม่เห็นถึงคุณค่าในตนเอง แต่กลับลดทอนคุณค่าในตนเองลงด้วยเหตุของการตั้งครรภ์นี้เป็นสิ่งที่ผิดพลาดเกิดความรู้สึกผิด รู้สึกเสียใจว่าตนเองได้กระทำในสิ่งที่ไม่เหมาะสม ที่สอดคล้องกับการศึกษาของ ศศิพันธ์ พันธุ์สุวรรณ และคณะ (2555) และ เนตรชนก แก้วจันทา และคณะ (2557) ที่พบว่า วัยรุ่นตั้งครรภ์จะมีความรู้สึกหมดคุณค่าในตนเอง อันเนื่องจากการถูกสังคมประณามว่าเป็นคนไม่ดีเพราะได้กระทำในสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับช่วงวัย และการสูญเสียความมีศักดิ์ศรีในตัวเองเพราะละเมิดบรรทัดฐานของสังคม ที่วัยรุ่นเป็นช่วงวัยที่ไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับเรื่องเพศ เมื่อมองในประเด็นของฐานสิทธิมนุษยชน จะพบว่าการเห็นถึงคุณค่าในตนเอง มีความเกี่ยวข้องเป็นอย่างมากกับสิทธิศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ กล่าวคือ เมื่อมนุษย์ทุกคนมีเท่าเทียมกันในสิทธิต่างๆ ที่พึงได้รับ (จิตติมา ภาณุเดช และคณะ, 2550; สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2559) ดังนั้น เมื่อมองผ่านฐานสิทธิการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นถือเป็นสิทธิหนึ่งของวัยรุ่น ซึ่งผู้อื่นจะมาละเมิดโดยมิชอบไม่ได้ หากทว่าในทัศนคติ และมุมมองของสังคมที่มีต่อการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นกลับมีความขัดแย้งกับฐานสิทธิถึงความเหมาะสมในการตั้งครรภ์ของช่วงวัยดังกล่าว ดังนั้น จึงควรมีการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ที่มุ่งเน้นให้ทุกคนในสังคม รวมถึงวัยรุ่นตั้งครรภ์มีความรู้ถึงสิทธิของตนเองตามรูปแบบของสิทธิมนุษยชน เพื่อสร้างการตระหนักถึงคุณค่าในตนเองของวัยรุ่นตั้งครรภ์

การมีความรู้ ความเข้าใจสิทธิของตนเองของวัยรุ่นตั้งครรภ์

ตามหลักการของสิทธิมนุษยชนในประเด็นเรื่องของอนามัยเจริญพันธุ์ จะพบว่าทุกคนจะต้องมีสิทธิในการได้รับข้อมูล (Rights to information) โดยมีสิทธิในการรับข้อมูลความรู้ที่ถูกต้อง ทันสมัย และรอบด้าน ที่มีส่วนช่วยในการตัดสินใจทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสุขภาพทางเพศและอนามัยเจริญพันธุ์ของตนเอง ซึ่งประเทศไทยได้ตอบรับหลักการดังกล่าวเข้ามาดำเนินการโดยสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559 ที่มีการบูรณาการการให้ความรู้แก่วัยรุ่นของหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้วัยรุ่นมีความรู้ ความเข้าใจในสิทธิที่ตนเองพึงได้รับ ไม่เพียงเท่านั้น พระราชบัญญัติฯ

ฉบับดังกล่าวยังมีการส่งเสริมการรับรู้ของวัยรุ่นตั้งครรภ์ ตามแนวทางของสิทธิมนุษยชนในประเด็นอนามัยเจริญพันธุ์ ในมาตรา 5 ที่กำหนดให้วัยรุ่นมีสิทธิตัดสินใจด้วยตนเอง และมีสิทธิได้รับข้อมูลข่าวสารและความรู้ ได้รับการบริการอนามัยการเจริญพันธุ์ ได้รับการรักษาความลับและความเป็นส่วนตัว ได้รับการจัดสวัสดิการสังคม อย่างเสมอภาคและไม่ถูกเลือกปฏิบัติ และได้รับสิทธิอื่นใดที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ ตามพระราชบัญญัตินี้อย่างถูกต้อง ครบถ้วน และเพียงพอ ทว่าจากผลการศึกษาครั้งนั้นกลับพบว่าแนวทางตามพระราชบัญญัติฯ ดังกล่าวยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร โดยวัยรุ่นตั้งครรภ์ในบางรายยังคงขาดความรู้ ความเข้าใจในสิทธิของตนเอง ดังเช่น เหตุของการตั้งครรภ์ในช่วงวัยรุ่นซึ่งเป็นประเด็นที่แฝงเร้นอยู่ภายใต้เหตุปัจจัยการตั้งครรภ์ กล่าวคือ เหตุหนึ่งของการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นได้เกิดขึ้นจากการที่วัยรุ่นได้ถูกละเลยถึงสิทธิในการได้รับข้อมูลเรื่องเพศ และอนามัยเจริญพันธุ์ที่ถูกต้อง เหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย (2556) ที่กล่าวว่า การตั้งครรภ์ในวัยรุ่นเป็นการสะท้อนความเหลื่อมล้ำทางด้านโอกาสในการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานอย่างหนึ่ง เนื่องจาก การที่เด็กหรือวัยรุ่นบางกลุ่มไม่ได้รับการศึกษาเรื่องเพศศึกษาที่เหมาะสมกับวัยถือเป็นการถูกปฏิเสธสิทธิในการได้รับความรู้และการพัฒนาตนเอง ไม่เพียงเท่านั้น การเรียนรู้เรื่องเพศ และอนามัยเจริญพันธุ์ยังถูกกดทับด้วยเรื่องของความเหลื่อมล้ำทางเพศ ที่ผู้ชายจะมีโอกาสในการเรียนรู้เรื่องเพศที่มากกว่าผู้หญิง และตอกย้ำด้านการที่ผู้หญิงถูกปิดกั้นการเรียนรู้เรื่องเพศด้วยคำว่าไม่เหมาะสม ผู้หญิงจะต้องเป็นเพศที่ไม่ควรมีประสบการณ์เรื่องเพศ ซึ่งสิ่งที่จะทำให้หญิงวัยรุ่นรวมถึงวัยรุ่นตั้งครรภ์หลุดพ้นจากการกดทับเรื่องเพศ คือ การที่หญิงวัยรุ่นมีความรู้ ความเข้าใจในสิทธิของตนเอง ดังนั้น จากประเด็นดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงการที่วัยรุ่นตั้งครรภ์ในสังคมไทยยังขาดความรู้ ความเข้าใจในสิทธิของตน ซึ่งหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องควรสร้างการตระหนักรู้ในสิทธิของแม่วัยรุ่นในการได้รับการส่งเสริมพัฒนาสิทธิมนุษยชนให้มากยิ่งขึ้น ในการได้รับข้อมูลที่ครบถ้วน เหมาะสม เพื่อเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดประโยชน์ต่อการตัดสินใจ

พฤติกรรมกรรมการดูแลรักษาสุขภาพ

พฤติกรรมกรรมการดูแลรักษาสุขภาพของวัยรุ่นตั้งครรภ์ เป็นผลเกี่ยวเนื่องมาจากการเห็นคุณค่าในตนเอง และการมีความรู้ความเข้าใจในสิทธิของตนเองของวัยรุ่นตั้งครรภ์ ซึ่งในการจะส่งเสริมให้วัยรุ่นตั้งครรภ์มีพฤติกรรมดูแลรักษาสุขภาพที่ดีจำต้องเติมเต็มการเห็นถึงคุณค่าในตนเอง และส่งเสริมให้วัยรุ่นตั้งครรภ์เกิดการรับรู้ในสิทธิของตนเอง ตระหนักในการพิทักษ์สิทธิของตนเองก็จะนำมาสู่การมีพฤติกรรมดูแลรักษาสุขภาพที่ดีขึ้น ซึ่งผลจากการวิจัยชิ้นนี้พบว่า วัยรุ่นตั้งครรภ์ส่วนหนึ่งขาดความรู้ในการดูแลตนเอง (กิตติพงศ์ แซ่เจ็ง และคณะ, 2557) ซึ่งมีความสอดคล้องกับการศึกษาของศรุตยา รองเลื่อน และคณะ (2555) ที่พบว่า การขาดความรู้เกี่ยวกับผลและภาวะแทรกซ้อนจากการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นทำให้การดูแลตนเองและการสังเกตอาการผิดปกติที่อาจเกิดขึ้นในขณะตั้งครรภ์ไม่มีประสิทธิภาพ ซึ่งในส่วนของนโยบายทางด้านสาธารณสุขแม้ว่าได้มีการกำหนดนโยบายที่มุ่งส่งเสริมในเรื่องของพฤติกรรมดูแลรักษาสุขภาพของวัยรุ่น เช่น การคุมกำเนิดฟรี การให้บริการปรึกษาแนะนำทางเพศสำหรับวัยรุ่น สิทธิการรักษาพยาบาล ซึ่งบริการต่างๆ เหล่านี้ ได้มีส่วนช่วยให้แม่วัยรุ่นได้รับบริการสุขภาพที่เหมาะสมสอดคล้องกับการศึกษาของสิริรัตน์ เนียมเปรม (2556) ที่พบว่า การที่วัยรุ่นตั้งครรภ์มีการพัฒนาบทบาทการเป็นมารดาที่เหมาะสม และการศึกษาของ ยศวดี อยู่สุข (2555) พบว่าการได้รับการยอมรับ และการสนับสนุนจากครอบครัว ทำให่วัยรุ่นตั้งครรภ์ตัดสินใจเข้าสู่กระบวนการรักษาพยาบาล มีกำลังใจ และความตั้งใจที่จะดูแลตนเองและบุตรอย่างถูกต้อง แต่จากผลการศึกษา ยังคงพบว่า วัยรุ่นตั้งครรภ์ในบางรายได้พยายามเลี่ยงที่จะเข้ารับบริการเพื่อส่งเสริมพฤติกรรมกรรมการดูแลสุขภาพตนเอง อันเนื่องจาก การที่วัยรุ่นตั้งครรภ์มีความรู้สึกเป็นอื่นจากคนในสังคม ที่สะท้อนถึงการลดคุณค่าในตนเอง ที่สอดคล้องกับการศึกษาของ วัฒนาพองโนนสูง (2558) ที่พบว่า เมื่อแม่วัยรุ่นได้รับการปฏิบัติที่ทำให้แม่วัยรุ่นได้รับความกระทบกระเทือนทางจิตใจทำให้แม่วัยรุ่นไม่ต้องการกลับไปใช้บริการอีก จึงขาดโอกาสที่จะได้รับข้อมูล ความรู้ที่ถูกต้องเพียงพอในการดูแลสุขภาพแม่และเด็ก ดังนั้น ในการจะส่งเสริมให้วัยรุ่นตั้งครรภ์มีพฤติกรรมกรรมการดูแลรักษาสุขภาพควรจะต้องสร้างการเห็นคุณค่าในตนเอง และการมีความรู้ความเข้าใจใน

สิทธิของตนเองของวัยรุ่นตั้งครรรค์ เพื่อให้วัยรุ่นตั้งครรรค์ตระหนักในสิทธิในการดูแลสุขภาพของตนเอง

ทัศนคติต่อการตั้งครรรค์ของวัยรุ่นตั้งครรรค์

วัยรุ่นตั้งครรรค์ส่วนหนึ่งมีทัศนคติในเชิงลบต่อการตั้งครรรค์ของตนเอง ที่นำไปสู่การลดคุณค่าในตนเอง และการเข้าถึงพฤติกรรมการดูแลสุขภาพของตนเอง รวมถึงการที่วัยรุ่นตั้งครรรค์พยายามที่จะผลักดันตัวเองออกมาจากสังคม อันเนื่องมาจากการไม่ต้องการการถูกตีตราทางสังคมว่าได้กระทำในสิ่งที่ไม่เหมาะสม โดยมูลเหตุของทัศนคติดังกล่าวเป็นผลมาจากรูปแบบความคิด ความเชื่อ ที่ได้รับการหล่อหลอมขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ สำนักคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (2559) ที่พบว่า คนในสังคม ครูอาจารย์ ผู้ปกครอง มีทัศนคติในเรื่องเพศที่เชื่อว่าเยาวชนเป็นช่วงวัยที่ไม่ควรเกี่ยวข้องกับเรื่องเพศ ซึ่งเมื่อวัยรุ่นเกิดการตั้งครรรค์ขึ้นจะถูกเหมารวมว่าเป็นเด็กใจแตก ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นว่าวิธีคิดดังกล่าวส่งผลต่อพฤติกรรม และทัศนคติที่วัยรุ่นมองตนเองและคนในสังคมที่มองวัยรุ่นด้วยเช่นกันทั้งนี้ ในส่วนของนโยบายได้มีการพยายามส่งเสริมเรื่องของทัศนคติที่ดีแก่คนในสังคม ซึ่งพิจารณาได้จากการออกนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนานานามัยการเจริญพันธุ์แห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2560-2569) ที่มีความมุ่งหวังให้มีการพัฒนาระบบการศึกษาที่ส่งเสริมการเรียนรู้ด้านเพศวิถีศึกษาและทักษะชีวิตที่มีคุณภาพ และมีระบบการดูแลช่วยเหลือที่เหมาะสม เพื่อช่วยพัฒนาให้ผู้เรียนมีทัศนคติที่ดี และเกิดความตระหนักในคุณค่าตนเอง รู้จักเคารพให้เกียรติ ยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล และความเสมอภาคทางเพศ แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในระดับนโยบายจะมีการพยายามบูรณาการเพื่อให้วัยรุ่น และวัยรุ่นตั้งครรรค์มีทัศนคติที่ดีต่อตนเอง แต่จากผลการศึกษาครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่าวัยรุ่นตั้งครรรค์ยังคงมีทัศนคติในด้านลบต่อตนเอง ดังนั้น จึงควรมีการบูรณาการร่วมกันในหลายภาคส่วนเพื่อร่วมกันส่งเสริมการให้ความรู้เพื่อปรับทัศนคติ ส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศ เพื่อมุ่งหวังให้เกิดความเข้มแข็ง และทัศนคติที่ดีต่อตนเอง

การสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัว

การสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัว พบว่า ครอบครัวมีอิทธิพลอย่างมากต่อการตัดสินใจในการตั้งครรภ์ของวัยรุ่น ไม่ว่าจะเป็น การดำรงครรภ์ หรือ การยุติการตั้งครรภ์ ซึ่งประเด็นดังกล่าวได้มีความเชื่อมโยงกับความคิดความเชื่อทางด้านศาสนา วัฒนธรรม ที่สนับสนุนผู้ที่ตั้งครรภ์ดำรงครรภ์ต่อ ทั้งนี้จากการวิจัยพบว่าผลการศึกษาส่งผลส่วนมากมีความสอดคล้องกับระบบความคิด ความเชื่อทางด้านศาสนา ที่เชื่อว่าการยุติการตั้งครรภ์คือการสร้างบาป สะท้อนให้เห็นถึงการศึกษาวิจัยของประเทศไทยที่มีแนวโน้มของการดำรงครรภ์ หรือแนวคิดที่สนับสนุนการเกิดใหม่ของชีวิต (Pro-life) ที่มากกว่าที่เกิดจากความเชื่อทางศาสนา การหล่อหลอมทางสังคม หรือแม้กระทั่งสื่อที่มีการนำเสนอประเด็นดังกล่าวในทางชี้นำ มากกว่าการนำเสนอทางเลือกแก่วัยรุ่นตั้งครรภ์ ตามแนวคิดที่สนับสนุนทางเลือกของผู้หญิงที่ตั้งครรภ์ (Pro-choice) สอดคล้องกับการศึกษาของ สุภาชัย สาระจรัส (2553); วันฉัตร โสฬส (2558) และ นันทพร ปันตะ (2560) ที่สะท้อนให้เห็นถึงการที่ครอบครัวยื่นข้อเสนอการยุติการตั้งครรภ์เพียงอย่างเดียวแก่วัยรุ่นตั้งครรภ์ ซึ่งถือเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนในการตัดสินใจในเนื้อตัวร่างกายของตนเอง ตามหลักสิทธิในการตัดสินใจ (Rights to Decide) ที่ทุกคนจะมีสิทธิที่จะตัดสินใจอย่างเสรี ซึ่งผู้หญิงจะต้องได้รับข้อมูลข่าวสารครบถ้วนรอบด้าน รวมทั้งข้อมูลข่าวสารและบริการต่างๆ ที่อำนวยความสะดวกในการใช้สิทธิ รวมไปถึงสิทธิที่จะปฏิเสธการให้บริการสุขภาพที่ขัดแย้งกับความคิดความเชื่อของตน (จิตติมา ภาณุเดช และคณะ, 2550; สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2559) ดังนั้น จากประเด็นดังกล่าวจะพบได้ว่าการสนับสนุนกับครอบครัวที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง จึงควรมีการส่งเสริม พัฒนาบทบาทของครอบครัว ในการเป็นกำลังสนับสนุนเพื่อลดการละเมิดสิทธิมนุษยชนของวัยรุ่นตั้งครรภ์

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดบริการที่เหมาะสมแก่วัยรุ่นตั้งครรภ์

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดบริการที่เหมาะสมแก่วัยรุ่นตั้งครรภ์นั้นมีความสัมพันธ์ และส่งเสริมเรื่องของสิทธิมนุษยชน กล่าวคือ หากวัยรุ่นมีความรู้

ความเข้าใจเรื่องของสิทธิมนุษยชนก็จะสามารถที่จะเรียกร้องในสิทธิของตน รวมถึงการนำพาตนเองเข้ารับบริการต่างๆ ตามสิทธิที่ตนพึงได้รับ และสามารถที่จะปกป้องพิทักษ์สิทธิของตนเองได้ ดังเช่น การที่วัยรุ่นได้รับการเรียนรู้เรื่องเพศที่เหมาะสม จะทำให้วัยรุ่นมีแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมในเรื่องเพศ สอดคล้องกับการศึกษาของ ดลฤดี เพชรขว้าง, จรรยา แก้วใจบุญ, เรณู บุญทา และ กัลยา จันท์สุข (2554) พบว่า ควรณรงค์ให้วัยรุ่นมีความรู้ ความเข้าใจ ถูกต้องตามสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์ของวัยรุ่น ซึ่งการมีความรู้ ความเข้าใจในสิทธิของตนเองจะช่วยในการเสริมสร้างความรู้ในการป้องกันการตั้งครรภ์และยังเป็นปัจจัยสนับสนุนให้วัยรุ่นตั้งครรรค์เข้าถึงบริการของหน่วยงานต่างๆ ในการแก้ไข และฟื้นฟูการตั้งครรรค์ในวัยรุ่นอีกด้วย ทั้งนี้ ได้มีหลายหน่วยงาน หลายภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรรค์ในวัยรุ่น ไม่ว่าจะเป็น โรงพยาบาล บ้านพักก่อนและหลังคลอด หรือหน่วยงานภาคเอกชน หรือ NGOs ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนทางสังคม ไม่เพียงเท่านั้นการจัดบริการที่เหมาะสมแก่วัยรุ่น ตั้งครรรค์ยังครอบคลุมถึงสิทธิในการตัดสินใจของวัยรุ่นด้วยเช่นกัน กล่าวคือ สิทธิในการตัดสินใจของวัยรุ่น จะต้องอยู่ภายใต้การได้รับข้อมูลที่ถูกต้อง เพียงพอ ต่อการตัดสินใจ ตามแนวทางของสิทธิมนุษยชนเรื่องของการตัดสินใจในตนเอง ดังเช่น กรณีของการยุติการตั้งครรรค์ อันเนื่องจากการตั้งครรรค์ในวัยรุ่นดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นที่เป็นการละเมิดบรรทัดฐานของสังคม ที่ส่งผลให้วัยรุ่นในบางรายต้องการที่จะปกปิดโดยการยุติการตั้งครรรค์ และเมื่อมองตามแนวคิดของการยุติการตั้งครรรค์ที่จะมี 2 ประการ คือ แนวคิดที่สนับสนุนการเกิดของชีวิตใหม่ (Pro-life) ที่มีมุมมองว่า ชีวิตเริ่มต้นขึ้นเมื่อมีการปฏิสนธิ ซึ่งหากเชื่อตาม มุมมองดังกล่าวจะทำให้ผู้หญิงที่ตั้งครรรค์ไม่มีทางเลือกอื่นเกี่ยวกับครรรค์ของตน แม้ว่า การตั้งครรรค์นั้นจะทำให้เกิดอุปสรรค หรือเกิดขึ้นในสถานการณ์ชีวิตใดก็ตาม มีผลทำให้หญิงตั้งครรรค์ต้องดำรงครรรค์จนกระทั่งคลอดบุตร จากมุมมองเช่นนี้ทำให้มองว่าการยุติการตั้งครรรค์เป็นการทำลายชีวิตอีกชีวิตหนึ่ง ที่ถือเป็นบาปในระบบศีลธรรม และแนวคิดที่สนับสนุนทางเลือกของผู้หญิงที่ตั้งครรรค์ (Pro-choice) ที่เป็นการเพิ่มทางเลือกในการตัดสินใจของผู้หญิงที่จะตั้งครรรค์ต่อ

หรือยุติการตั้งครรภ์ โดยจะมีมุมมองว่าเป็นเรื่องของสิทธิของผู้หญิงที่จะต้องเป็นผู้เลือกด้วยตนเอง (กุลภา วจนสาระ, 2554) แต่เมื่อมองผ่านมุมมองทางด้านสิทธิที่จะเคารพการตัดสินใจของวัยรุ่นตั้งครรภ์ ที่จะต้องผ่านกระบวนการในการให้ข้อมูลที่ครบถ้วน เหมาะสมจากผู้เชี่ยวชาญก่อนที่วัยรุ่นตั้งครรภ์จะเลือกที่จะดำเนินการเช่นไรต่อครรภ์ตนเอง สอดคล้องกับการศึกษาของ พัทชา เจริญกลิ่น จันทน์ (2558) ที่พบว่า แม่วัยรุ่นบางรายคิดเพียงแต่จะยุติการตั้งครรภ์เท่านั้น อย่างไรก็ตามการมีข้อมูลที่เพียงพอต่อการตัดสินใจแก้ไขปัญหาก็จะทำให้แม่วัยรุ่นมีทางเลือกมากขึ้น คลายความวิตกกังวลลงยิ่งหากได้รับคำปรึกษาจากนักสังคมสงเคราะห์ที่มีประสบการณ์การทำงานกับผู้หญิงตั้งครรภ์ไม่พร้อมจะทำให้มีการปรับตัวที่ดีขึ้นเนื่องจากนักสังคมสงเคราะห์จะใช้ประสบการณ์ที่มีรวมทั้งเทคนิคต่างๆ เพื่อให้ข้อมูลที่รอบด้านเพื่อนำไปประกอบการตัดสินใจ นอกจากนี้ยังมีการพูดให้กำลังใจ และพยายามติดต่อเครือข่ายต่างๆ ให้ช่วยแก้ไขปัญหาก็เกิดขึ้นด้วย หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดบริการที่เหมาะสมสำหรับวัยรุ่นตั้งครรภ์ในการป้องกัน แก่ไข และฟื้นฟูนั้น ในการศึกษาครั้งนี้ได้จำแนกจัดบริการจะออกเป็น 2 กลุ่มบริการ ได้แก่ การจัดบริการทางการศึกษา และการจัดบริการสาธารณสุข โดย 1) การจัดบริการทางการศึกษาในปัจจุบันได้มีการเคารพถึงความแตกต่าง และข้อจำกัดเฉพาะบุคคล ที่แม่วัยรุ่นสามารถที่จะเลือกรูปแบบการศึกษาได้ตามความสนใจ หรือข้อจำกัดของตน โดยมีการจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย สอดคล้องกับการศึกษาของ สุภาชัย สาระจรัส (2553) พบว่า หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องมีการให้ข้อมูลเกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษาแก่เด็ก ผู้ปกครอง รวมถึงสถานศึกษา เพื่อที่จะสามารถให้คำแนะนำเด็กที่ประสบปัญหาระหว่างเรียน ตามรูปแบบของ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ซึ่งประเด็นดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงสิทธิในการได้รับข้อมูลที่เพียงพอต่อการตัดสินใจของวัยรุ่น แต่ในทางปฏิบัติกลับยังพบการละเมิดสิทธิของวัยรุ่นตั้งครรภ์ในการอนุญาตให้เข้ารับการศึกษาในขณะตั้งครรภ์อยู่ สอดคล้องกับการศึกษาของ เพชรรัตน์ เนตรมูย (2556); จุฑารัตน์ นิยมกลาง (2558) และ เกศกานดา รตจิน (2559) ที่พบว่า บุคลากรทาง

การศึกษาทั้งระดับผู้บริหาร และระดับปฏิบัติการไม่ยินยอมให้วัยรุ่นตั้งครรภ์ ศึกษาต่อในขณะที่ตั้งครรภ์ จึงบีบบังคับให้ลาออกจากระบบการศึกษา และ 2) การจัดการบริการสาธารณสุข โดยในเรื่องการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นนั้นจะให้ความสำคัญกับอนามัยวัยรุ่นที่เป็นภาพรวมของการดูแลวัยรุ่นให้มีความรู้ เข้าใจและได้รับคำปรึกษาในด้านสุขภาพทั่วไป โดยจะเน้นเรื่องอนามัยการเจริญพันธุ์ของวัยรุ่น เรื่องเพศศึกษา บริการคุมกำเนิด การมีเพศสัมพันธ์อย่างรับผิดชอบและปลอดภัย เพื่อป้องกันการตั้งครรภ์ไม่ปรารถนาและป้องกันโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์และเอดส์ ซึ่งประเด็นการจัดการบริการสาธารณสุขสำหรับวัยรุ่นตั้งครรภ์นั้นยังพบข้อจำกัดอยู่ในหลายประเด็น ดังเรื่องของรูปแบบการจัดการบริการ สอดคล้องกับการศึกษาของ ฉวีวรรณ ศรีดาวเรือง, ดวงพร ถิ่นถา และ สติดาภรณ์ สระสิทธิ์ (2556) ที่พบว่า การพัฒนารูปแบบการบริการสุขภาพและสังคมที่เป็นมิตรกับวัยรุ่น ควรมุ่งเน้นการพัฒนาเครือข่ายการให้บริการที่เชื่อมโยงกับกิจกรรมการป้องกัน และงานบริการอื่นๆ รวมถึงการส่งต่อจากหน่วยบริการสุขภาพเพื่อเข้าสู่ระบบการดูแลทางสังคมต่อเนื่องระยะยาว ไม่เพียงเท่านั้น ประเด็นการยุติการตั้งครรภ์ ที่วัยรุ่นตั้งครรภ์ควรที่จะมีสิทธิในการเข้าถึงบริการ ภายใต้การได้รับคำปรึกษา และได้รับข้อมูลที่ครบถ้วน เพียงพอ ที่สอดคล้องกับการศึกษาของ แต่จากผลการศึกษากลับพบว่าการยุติการตั้งครรภ์ยังคงเป็นเรื่องที่ยังคงพบการละเมิดสิทธิของแม่วัยรุ่นอยู่ สอดคล้องกับการศึกษาของ สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (2559) ที่พบว่า การยุติการตั้งครรภ์เป็นบริการที่เข้าถึงได้ยาก และอยู่บนการตีความของแพทย์ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ไม่ใช่จากการตัดสินใจของวัยรุ่นตั้งครรภ์ ทั้งที่ความจริงแล้วสิทธิในการตัดสินใจเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชน ดังนั้น จากประเด็นดังกล่าว จะพบได้ว่าจะยังคงมีการละเมิดซึ่งสิทธิหลักทั้งทางตรง และทางอ้อมของวัยรุ่นตั้งครรภ์ทั้งในสิทธิความเป็นส่วนตัว สิทธิในการตัดสินใจ ดังนั้น จึงควรมีการสร้างกลไกเพื่อบูรณาการการปฏิบัติของทุกหน่วยงาน เช่น การบูรณาการข้อมูล และการบูรณาการการทำงานร่วมกันระดับหน่วยงานทั้งระดับประเทศ และระดับองค์กรโดยคำนึงถึงประเด็นสิทธิมนุษยชนของวัยรุ่นตั้งครรภ์

อคติทางสังคม

ประเด็นอคติทางสังคม เป็นประเด็นที่มีความละเอียดอ่อน ที่เป็นผลมาจากการที่สังคมได้กำหนดบรรทัดฐานในเรื่องของเพศขึ้น ซึ่งบรรทัดฐานดังกล่าวได้หล่อหลอมออกมาเป็นรูปแบบของความคิด ความเชื่อ เพื่อควบคุมพฤติกรรมให้เป็นไปในแบบที่สังคมกำหนดไว้ ดังเช่น ในสังคมไทยได้มีการกำหนดกรอบความคิด ความเชื่อต่อความเป็นผู้หญิงและผู้ชายที่แตกต่างกัน และเกิดการปลูกฝังผ่านทางสภาพแวดล้อมต่างๆ เช่น ครอบครัว สถานศึกษา วัฒนธรรม และประเพณีของชุมชน เป็นต้น แต่เมื่อพิจารณาตามหลักการด้านสิทธิมนุษยชนแล้วนั้น ทุกคนในสังคมจะมีสิทธิที่เท่าเทียมกัน โดยไม่แบ่งแยกจากเหตุประการต่างๆ สอดคล้องกับการศึกษาของ อำไพ หมิ่นสิทธิ (2561) ที่พบว่า ปัญหาอคติและการไม่ยอมรับการตั้งครรภ์ของวัยรุ่น เกิดขึ้นจากการที่คนในสังคมมองว่าวัยรุ่นตั้งครรภ์มีพฤติกรรม เบี่ยงเบนออกไปจากกรอบของบรรทัดฐานของผู้หญิงดี และความเป็นแม่ที่เกิดขึ้นก่อนวัยอันควร ส่งผลให้แม่วัยรุ่นได้รับบทลงโทษจากสังคม เช่นเดียวกับผลการศึกษาของ สำนักคณะกรรมการการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (2559) ที่พบว่า คนในสังคมมีทัศนคติในเรื่องเพศที่เชื่อว่าเยาวชนเป็นช่วงวัยที่ไม่ควรเกี่ยวข้องกับเรื่องเพศ ซึ่งเมื่อวัยรุ่นเกิดการตั้งครรภ์ขึ้นจะถูกเหมารวมว่าเป็นเด็กใจแตก ไม่เพียงเท่านั้น ประเด็นเรื่องของการอคติทางสังคมที่วัยรุ่นตั้งครรภ์ได้ประสบอยู่ยังมีความเชื่อมโยงกับเรื่องของเพศภาวะ และอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ที่ส่งผลให้ผู้หญิงต้องตกเป็นรองในสังคม ไม่เพียงเท่านั้น อุดมการณ์ดังกล่าวยังได้สร้างอุดมการณ์อื่นที่เข้ามามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของผู้หญิง ไม่ว่าจะเป็น อุดมการณ์การเป็นผู้หญิงที่ดี อุดมการณ์การเป็นเมียที่ดี อุดมการณ์การเป็นแม่ที่ดี เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้นนโยบายของภาครัฐยังได้เข้ามาครอบงำผู้หญิง อย่างในกรณีของหญิงที่ตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์และไม่มีความประสงค์ที่จะตั้งครรภ์ต่อ รัฐได้ออกกฎหมายเกี่ยวกับการยุติการตั้งครรภ์ที่ได้เลือกปฏิบัติให้ผู้หญิงเป็นฝ่ายผิด และเลือกปฏิบัติลงโทษเฉพาะผู้หญิงเท่านั้น โดยผลจากการออกกฎหมายดังกล่าวได้ส่งผลให้แม่วัยรุ่นที่มีความต้องการจะยุติการตั้งครรภ์ต้องพบกับความเสี่ยงอันตราย ทั้งจากความเจ็บปวด การถูก

ลงโทษทางกฎหมายจากการทำแท้งเถื่อน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ เพชรรัตน์ เนตรมัย (2556) ที่พบว่า หญิงวัยรุ่นที่มีความต้องการยุติการตั้งครรภ์ ส่วนใหญ่จะเลือกการยุติการตั้งครรภ์โดยการกินยาขับเลือดและหาสถานที่ทำแท้ง แต่หากไม่สามารถที่จะยุติการตั้งครรภ์ได้สำเร็จจึงต้องดำรงครรภ์ด้วยความจำยอม หรือในกรณีที่แม่วัยรุ่นมีความประสงค์ที่จะตั้งครรภ์ต่อก็จะเกิดผลที่ตามมา คือ การถูกติเตียนจากสังคม ถูกกีดกันออกจากการดำเนินชีวิตปกติ นอกจากนี้ สภาพแวดล้อมรอบตัวของแม่วัยรุ่น ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งในการกำหนดกรอบการดำเนินชีวิตของแม่วัยรุ่น ทั้งจาก พ่อแม่ ผู้ปกครอง เพื่อน หรือแม้กระทั่งสื่อ ล้วนแล้วแต่หล่อหลอมความคิด ความเชื่อของตัวแม่วัยรุ่น และคนในสังคม ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศ ไม่ว่าจะเป็น การที่พ่อแม่ ผู้ปกครองไม่กล้าที่จะพูดคุยในเรื่องเพศกับบุตร ทำให้เมื่อวัยรุ่นได้ยุ่งเกี่ยวกับเรื่องเพศ ไม่กล้าที่จะพูดคุย หรือปรึกษากับพ่อแม่ ผู้ปกครอง อันเนื่องจากเกิดความรู้สึกกลายใจในพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมตามวัยของตน (สุภาชัย สาระจรัส, 2553; สุพิชฌาย์ สีหะวงษ์, 2554 และ อุทุมพร อินจินดา, 2556) ซึ่งจากการหล่อหลอมทางสังคมดังกล่าวเมื่อแม่วัยรุ่นตั้งครรภ์ทำให้คนในสังคมเกิดทัศนคติในเชิงลบต่อการตั้งครรภ์ของแม่วัยรุ่น (ศิริวรรณ สุรภาพ, 2552)

กล่าวโดยสรุป จากประเด็นที่มีความสัมพันธ์กับปัจจัยที่มีผลต่อการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นภายใต้ฐานคิดสิทธิมนุษยชน จะเห็นได้ว่า ประเด็นด้านต่างๆ ที่กล่าวมา ล้วนแล้วแต่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน ดังนั้น ในการที่จะลดการละเมิดหรือเสริมสร้างการเคารพสิทธิมนุษยชนของวัยรุ่นตั้งครรภ์ บุคคลที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็น ตัววัยรุ่นตั้งครรภ์เอง ครอบครัว ผู้ปฏิบัติงาน และสังคม ควรที่จะต้องคำนึงถึงประเด็นต่างๆ ที่มีผลระหว่างกันเพื่อลดช่องว่างในการเข้าถึงสิทธิของวัยรุ่นตั้งครรภ์

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ควรสร้างกลไกผลักดัน พระราชบัญญัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559 ในประเด็นที่ยังมีข้อจำกัดในการปฏิบัติให้สามารถบรรลุเป้าหมายที่แท้จริง
2. ควรมีนโยบายส่งเสริมการเรียนการสอนเรื่องเพศศึกษารอบด้าน โดยมีการกำหนดมาตรฐานของการให้ความรู้ ความเข้าใจเรื่องเพศศึกษารอบด้านแก่นักเรียนให้เหมาะสมตามช่วงวัย และระดับชั้นการศึกษา
3. ควรมีนโยบายควบคุมสื่อ ในการนำเสนอประเด็นการป้องกัน การตั้งครรภ์ในผู้ที่ยังขาดความพร้อม และส่งเสริมแนวทางในการเข้าถึงบริการต่างๆ แก่ผู้ที่ตั้งครรภ์ไม่พร้อม
4. ควรมีนโยบายส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัว เช่น การลดค่าธรรมเนียมกิจกรรมนันทนาการต่างๆ แก่ครอบครัว การสนับสนุนเพิ่มแหล่งเรียนรู้ให้มากขึ้น การส่งเสริมการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นแก่ครอบครัว
5. ควรมีนโยบายส่งเสริม สนับสนุนให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาสถาบันครอบครัว และวัยรุ่นตั้งครรภ์
6. ควรมีนโยบายส่งเสริม สนับสนุนการมีความรู้ ความเข้าใจในสิทธิ ด้านอนามัยการเจริญพันธุ์ในทุกช่วงวัย
7. ควรมีการสร้างกลไกเพื่อบูรณาการการปฏิบัติของทุกหน่วยงาน เช่น การบูรณาการข้อมูล และการบูรณาการการทำงานร่วมกันระดับหน่วยงานทั้งระดับประเทศและระดับองค์กร
8. ควรมีนโยบายที่เอื้อต่อการขับเคลื่อนเพื่อลดอคติทางสังคมทางด้านเพศ ด้านความเท่าเทียมทางเพศและด้านเพศศึกษา
9. ควรมีนโยบายการเปิดโอกาสในการเข้าถึงบริการสาธารณสุข เช่น การกำหนดให้ทุกโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบลมีหน่วยให้คำปรึกษาเรื่องอนามัยการเจริญพันธุ์ในวัยรุ่น โดยจัดให้มีบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญ

เฉพาะกลุ่มวัยรุ่นเป็นผู้รับผิดชอบหลัก รวมถึงมีการกำหนดและประเมินมาตรฐานของผู้ให้บริการอย่างชัดเจน

10. ในการกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นควรตั้งอยู่บนฐานคิดสิทธิมนุษยชน เพื่อเป็นรูปแบบ แนวทางในการลดการละเมิดสิทธิมนุษยชนทั้งทางตรงและทางอ้อมที่อาจเกิดขึ้นกับวัยรุ่นตั้งครรภ์

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1. ควรมีการส่งเสริมให้ครอบครัว บุคคลที่เกี่ยวข้อง รวมถึงหน่วยงานต่างๆ ร่วมกับปรับบทบาทการรับรู้ที่ในประเด็นการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น การตั้งครรภ์ในวัยรุ่นไม่ใช่สิ่งที่เลวร้าย หากได้รับคำปรึกษาแนะนำอย่างเหมาะสม

2. ควรมีการปรับทัศนคติต่อการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นทั้งของสังคม และวัยรุ่นตั้งครรภ์ อย่างบูรณาการร่วมกันในทุกภาคส่วน

3. ควรมีการส่งเสริมบทบาทครอบครัว ไม่ว่าจะเป็น การสนับสนุนให้วัยรุ่นและครอบครัวเข้ารับบริการโรงเรียนครอบครัว ที่จะทำให้สมาชิกในครอบครัวมีความรู้ และสามารถที่จะช่วยเหลือเรื่องการดูแลเลี้ยงบุตรร่วมกัน และยังก่อให้เกิดความสัมพันธอันดีในครอบครัวจากการใช้เวลาร่วมกัน

4. ควรมีการส่งเสริมบทบาทครอบครัว ไม่ว่าจะเป็น การสนับสนุนให้วัยรุ่นและครอบครัวเข้ารับบริการโรงเรียนครอบครัว ที่จะทำให้สมาชิกในครอบครัวมีความรู้ และสามารถที่จะช่วยเหลือเรื่องการดูแลเลี้ยงบุตรร่วมกัน และยังก่อให้เกิดความสัมพันธอันดีในครอบครัวจากการใช้เวลาร่วมกัน

5. ควรที่จะต้องทำความเข้าใจในเรื่องของค่านิยม วัฒนธรรม พฤติกรรม และบริบทแวดล้อมของวัยรุ่นตั้งครรภ์ ที่อาจก่อให้เกิดอคติซึ่งตัวของผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับวัยรุ่นตั้งครรภ์ จะต้องระวังที่จะไม่ให้อคติส่วนตัวมาเป็นอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ด้วย

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการสังเคราะห์งานวิจัยในประเด็นการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นในประเด็นทางด้านอคติทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อวัยรุ่นตั้งครรภ์ เนื่องจาก

ประเด็นเรื่องของอคติทางสังคม เป็นประเด็นที่มีอิทธิพลต่อวัยรุ่นตั้งครรภ์เป็นอย่างมาก แต่การศึกษาเรื่องอคติทางสังคมกับการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นยังคงไม่เด่นชัดเท่าที่ควร

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงยุติธรรม, กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ. (2556). *บทวิเคราะห์ข้อมูลสถานการณ์ และเชื่อมโยงเพื่อวางทิศทางแผนสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2557-2561)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.
- กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2552). *รายงานการสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับคุณภาพการศึกษาไทย: การวิเคราะห์อภิมาน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.
- กฤตยา อาชวนิจกุล (บรรณาธิการ). (2561). *เครือข่ายสนับสนุนทางเลือกของผู้หญิงที่ท้องไม่พร้อม คู่มือคนทำงาน: ร่วมด้วยช่วยกันดูแล* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: พี.เอส.ซ์พพลาย
- กฤตยา อาชวนิจกุล และ กุลภา วจนสาระ. (2558). *มองผ่านเลนส์เพศภาวะและความหลากหลาย: ข้อเสนอการพัฒนายุทธศาสตร์เพื่อสุขภาวะผู้หญิง* (พิมพ์ครั้งที่ 1). นครปฐม: สมาคมเพศวิถีศึกษา.
- กุลธิดา กุลประทีปปัญญา, จำลอง วงษ์ประเสริฐ และ อวยพร เรืองตระกูล. (2558). การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับคุณภาพการศึกษาพยาบาลไทย:การวิเคราะห์อภิมาน (Meta-analysis). *วารสารพยาบาลกระทรวงสาธารณสุข*. 25(2), 71-87.
- จตุรพร ลิ้มมันจรีจ. (2554). *วิธีการสอนวิชาแนะแนว (PC 422)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ฉวีวรรณ ศรีดาวเรือง, ดวงพร ถิ่นถา และ สติดาภรณ์ สรรถิตย์. (2556). *การจัดบริการด้านอนามัยเจริญพันธุ์สำหรับวัยรุ่นเพื่อป้องกันแก้ไข ปัญหาการตั้งครรภ์ไม่พร้อมตามการรับรู้ของวัยรุ่นในชนบท จังหวัดอุดรธานี*. วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนี อุดรธานี.

- เฉลิมศรี อานำปึง. (2552). การตั้งครุรกก่อนวัยอันควรของวัยรุ่นหญิงในตำบลหนึ่งของจังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.
- ดลฤดี เพชรขว้าง, จรรยา แก้วใจบุญ, เรณู บุญทา และ กัลยา จันทรสุข. (2554). การตั้งครุรกวัยรุ่นและปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่อการตั้งครุรกในสตรีวัยรุ่น. พะเยา: วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี พะเยา และสถาบันพระบรมราชชนก กระทรวงสาธารณสุข.
- ทวี เชื้อสุวรรณทวี, ขจรพรรณ สุวรรณสำริด และ ชินพงษ์ ไกรสิงห์สม. (2557). การวิเคราะห์อภิมานและการวิเคราะห์เนื้อหางานวิจัยการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการโดยชุมชนในประเทศไทย. วิทยาลัยราชสุดา มหาวิทยาลัยมหิดล นครปฐม.
- ทิพาภรณ์ โพธิ์ถวิล. (2554). โครงการศึกษาสวัสดิการครอบครัวเฉพาะ. กรุงเทพฯ: จรัสสินทวงศ์การพิมพ์.
- นิติบดี สุขเจริญ และ วิญญู อยู่นิสีล. (2557). การวิเคราะห์อภิมานและการสังเคราะห์อภิมาน. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 8(3), 43-56.
- เนตรชนก แก้วจันทร์. (2557). ภาวะซึมเศร้าในวัยรุ่นตั้งครุรก: ปัจจัย ผลกระทบ และการป้องกัน. วารสารพยาบาลศาสตร์และสุขภาพ, 35(1), 83-90.
- ปรียาลักษณ์ สารทรานนท์. (2553). ชายเป็นใหญ่กับประสบการณ์การตั้งครุรกไม่พร้อมของวัยรุ่นหญิง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยมหิดล, บัณฑิตวิทยาลัย.
- แผนสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2562-2566). (2562). (อัครา). พงษ์เทพ สันติกุล. (2562). สิทธิมนุษยชน สิทธิพลเมือง และสิทธิทางสังคม. วารสารการเมือง การบริหาร และกฎหมายคณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, 11(1), 37-60.
- ยศวดี อยู่สุข (2555), ปัญหาเชิงจิตสังคมและสิ่งแวดล้อม และการประเมินความจำเป็นด้านร่างกาย และจิตสังคมในหญิงวัยรุ่นตั้งครุรกที่มาฝากครุรกอย่างต่อเนื่องในโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์: การศึกษาเฉพาะกรณีในคลินิกฝากครุรก โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะพยาบาลศาสตร์.

- ศรุตยา รองเลื่อน, ภัทรวลัย ตลิ่งจิตร และ สมประสงค์ ศิริบริรักษ์. (2555). การตั้งครุฑไม้พืงประสงคในวัยรุน: การสำรวจปัญหาและความต้องการการสนับสนุนในการรักษาพยาบาล. *วารสารพยาบาลศิริราช*, 5(1),14-28.
- ศคินันท์ พันธสุวรรณ, พชรินทร์ สังวาลย์, อิชยา มอญแสง และ พชรินทร์ ไชยบาล. (2555). *ประสบการณหลังตั้งครุฑวัยรุนที่ไมไดแตงงานในภาคเหนือตอนบน*. มหาวิทยาลัยพะเยา.
- ศิริวรรณ สุรภาพ. (2552). *การสื่อสารที่มีผลต่อทัศนคติตอตนทุนชีวิตและตอภาวะไมพรอมตั้งครุฑของวัยรุนสตรี*. วิทยานิพนธปริญญามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, บัณฑิตวิทยาลัย.
- สุขมา อรุณจิต. (2557). *การสังเคราะหงานวิจัยความเป็นธรรมทางสังคมในการสวัสดิการสังคมด้วยการวิเคราะห์อภิมานและการวิเคราะห์ตีความหมาย*. ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารสังคม.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2551). *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 16). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.
- สุภาชัย สาระจรัส. (2553). *การตั้งครุฑของเด็กหญิงวัยเยาว์การศึกษาเชิงปรากฏการณ์วิทยา*. ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยบูรพา ชลบุรี.
- สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. (2559). *ปัญหาเยาวชนหญิงที่ตั้งครุฑก่อนวัยอันควรกบมิตสิทธิมนุษยชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, สำนักวิชาการ. (2557). *คุณแม่วัยใส: แนวทางป้องกันและแก้ไข* (เอกสารวิชาการอิเล็กทรอนิกส์). สืบค้นจาก <http://www.parliament.go.th/library>
- องค์การยูนิเซฟประเทศไทย. (2558). *รายงานสังเคราะห์การวิเคราะห์สถานการณ์การตั้งครุฑของวัยรุนในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: องค์การยูนิเซฟประเทศไทย.

- Ghose, S., & John, L. B. (2017). Adolescent pregnancy: an overview. *International Journal of Reproduction, Contraception, Obstetrics and Gynecology*, 6(10), 4197-4203.
- UNDP. (2006). *Indicators for Human Right Based Approaches to Development in UNDP Programming: A Users' Guide*. New York: United Nations Development Programme Bureau for Development Policy Democratic Governance Group.
- United Nations. (2020). *Human Rights*. Retrieved from <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/human-rights/index.html>

การดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัวในระบบบริการแบบประคับประคอง
ด้วยทุนทางสังคม ของกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำดำ และ
เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
Social Capital in Addressing Palliative Care Service to Patients
and Their Families: Lesson Learned from Muang Nam Dam
Volunteer Group and Kalasin Municipality

Received 18 December 2023

Revised 3 May 2024

Accepted 7 May 2024

จิรพรรณ นฤภัทร¹

Jiraphan Naruepatr²

บทคัดย่อ

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและ
ถอดบทเรียนการใช้กลไกทุนทางสังคมในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายและ
ครอบครัวในบริการแบบประคับประคองของกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำดำและ
เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ และเพื่อเตรียมความพร้อมองค์ความรู้ดังกล่าวของ
องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับเทศบาลเมือง โดยเก็บข้อมูลภาคสนามจาก
การสัมภาษณ์เชิงลึก ใช้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจงของกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ แกนนำ
และผู้ปฏิบัติงานของกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำดำและเทศบาลฯ 11 คน เครือข่าย
ทำงานและตัวแทนคนในเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ 14 คน ผู้ป่วยฯ และครอบครัว
7 คน รวม 32 คน ผลการศึกษาพบรูปแบบการทำงานเป็นเครือข่ายหลักและ
รอง มีความสัมพันธ์เป็นทีม เน้นความโปร่งใส เคารพการตัดสินใจของผู้ป่วย
ระยะท้ายและครอบครัว เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และใช้ความรู้เป็น
ฐานซึ่งเป็นคุณลักษณะของทุนทางสังคม นอกจากนี้การดูแลของเครือข่ายฯ ยังให้
ความเป็นเพื่อนเสมือนคนในครอบครัว และตอบสนองความต้องการทางจิตใจ

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปทุมธานี ประเทศไทย
E-mail: jiraphan@tu.ac.th

² Assistance Professor Dr., Lecturer of Faculty of Social Administration, Thammasat University, PaThum Thani, Thailand.

และสังคมของผู้ป่วย และครอบครัว พบปัจจัยทุนทางสังคม ได้แก่ ความสัมพันธ์แบบรวมกลุ่มและแบบเครือข่าย มีเป้าหมายประสงค์ร่วม เกิดความไว้วางใจ และมีการต่างตอบแทนแบบพึ่งพาอาศัยกัน ส่งผลกระทบเชิงบวกกับทั้งผู้ป่วย ครอบครัว เทศบาลและชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ ข้อเสนอแนะการศึกษา คือ เพิ่มการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุภาวะ “แอคทีฟ” กับสถานศึกษาและเยาวชน จิตอาสา คำนึงถึงความพร้อมเรื่องการจัดการและระยะเวลาที่เหมาะสมในการขยายเครือข่ายฯ มีมุมมองสุขภาวะแบบองค์รวมและประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมในนโยบายสุขภาพชุมชนของเทศบาลฯ

คำสำคัญ: ทุนทางสังคม, จิตอาสา, ระบบบริการแบบประคับประคอง

Abstract

This research is a qualitative study with the objectives of examining and extracting lessons from the use of social capital in palliative care for patients and their families provided by the Muang Nam Dam volunteer group and the Kalasin municipality. It aims to recommend formal community palliative care policies for Thailand's government municipality-level administrations in the Northeast. The study is based on field data collection through in-depth interviews with the key informants, comprising leaders and representatives from Kalasin City municipality (11 people), Muang Nam Dam and its networks (14 people), and patients and families (7 people), totaling 32 individuals. The study identified essential operational principles of the network, functioning as both a primary and secondary network, fostering teamwork, emphasizing transparency while respecting the rights and decisions of patients and families, and operating based on knowledge, which align with the characteristics of social capital. Moreover, its main aspects of care services were “being with”, providing companionship as family members, and “doing for”, offering support services to address psychological and social needs. To incorporate

social capital factors, which were derived and constructed from group and network relationships, shared objectives, trust and mutual reciprocity, the study recommended that the local government should enhance the participation of the active elderly, the youth, and the educational institutes, improve readiness regarding management and appropriate timing for network expansion, adopt a holistic view of health, and apply social capital in the municipality's community health policy.

Keywords: Social capital, Volunteer, Palliative care service

บทนำ

สังคมไทยกำลังจะเผชิญกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อระบบบริการสุขภาพของประเทศใน 2 ประการ คือ การเป็นสังคมผู้สูงอายุ โดยจะเป็นสังคมผู้สูงอายุระดับสุดยอด (Super aged society) อีกภายใน 6 ปีข้างหน้า และปัญหาสุขภาพจากโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (Non-Communicable Disease: NCD) โดยที่ไทยมีอัตราการเร่งของการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุเร็วที่สุดเปรียบเทียบกับประเทศในกลุ่มเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในส่วนของโรคไม่ติดต่อเรื้อรังซึ่งเป็นสาเหตุการตายกว่าครึ่งของคนไทย เกี่ยวข้องโดยตรงกับระบบบริการสุขภาพแบบประคับประคอง (Palliative care service) เนื่องจากเป็นโรคที่ยากจะรักษาให้หายขาด นำไปสู่ภาวะทุพพลภาพและระยะท้ายของโรค

ระบบบริการสุขภาพแบบประคับประคองในประเทศไทยเริ่มต้นมายาวนานกว่า 2 ทศวรรษ และถูกระบุให้เป็นนโยบายของกระทรวงสาธารณสุขที่มีแผนรองรับชัดเจนตั้งแต่ ปีพ.ศ.2560 รวมทั้งเป็นสิทธิประโยชน์ภายใต้ระบบหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2553 โดยที่ปี พ.ศ.2560 องค์การเวิลด์ไวด์ พาลิเอทีฟแคร์ อะไลแอนซ์ (Worldwide Palliative Care Alliance: WPCA) ได้จัดลำดับการพัฒนาในการดูแลแบบประคับประคองของไทย เป็นกลุ่ม 4a กล่าวคือ เป็นการดูแลแบบประคับประคองที่มีความหลากหลายทั้งผู้ให้บริการและชนิดของการให้บริการ มีความตระหนักรู้เกี่ยวกับการดูแลแบบประคับประคอง

ของบุคลากรทางการแพทย์และประชาชนทั่วไป มีการเข้าถึงยากกลุ่มมอร์ฟินและยาลดปวดชนิดแรงอื่นๆ มีหลายองค์กรที่สามารถอบรมหลักสูตรการดูแลแบบประคับประคองเองได้ และมีการจัดตั้งสมาคมการดูแลแบบประคับประคองระดับประเทศ อย่างไรก็ตาม ระบบบริการสุขภาพแบบประคับประคองของไทยในปัจจุบันยังคงมีความท้าทายในการพัฒนานโยบายและกฎหมายที่จะเอื้ออำนวยให้เกิดการบริการที่มีคุณภาพ บรรลุเป้าหมายทั้งเรื่องคุณภาพการตายระยะท้ายของผู้ป่วยและคุณภาพชีวิตของครอบครัวผู้ป่วย โดยเฉพาะการเปิดกว้างต่อการเข้าถึงบริการที่มีคุณภาพโดยถ้วนหน้า (Coverage & quality) ในระดับชุมชน

ปัจจุบันการจัดบริการการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัวในชุมชนของไทยส่วนใหญ่ยังคงอิงอยู่กับการจัดการบริการที่มีโรงพยาบาลสนับสนุนหรือมีบทบาทหลัก โดยมีทีมสหวิชาชีพ (Palliative care team) และอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) เข้าไปดูแลผู้ป่วยและครอบครัวที่บ้าน และโดยทั่วไปมักไม่พบบทบาทการเข้ามามีส่วนร่วมของเครือข่ายทางสังคมของผู้ป่วยและบทบาทชุมชน โดยเฉพาะผู้ดูแลที่เป็นคนในครอบครัว หรือเพื่อนสนิท ที่มีส่วนอย่างมากต่อการดูแลและการตัดสินใจในการดูแลผู้ป่วยช่วงท้ายของชีวิต ทั้งยังอาจช่วยลดภาระของบุคลากรสุขภาพได้อีกด้วย โดยที่คนกลุ่มนี้มักถูกลดทอนบทบาทลงเมื่อผู้ป่วยได้รับการรักษาในโรงพยาบาล รวมทั้งการเสริมพลังผู้ดูแลผู้ป่วยเหล่านี้ ที่รวมถึงบุคลากรสุขภาพที่เกี่ยวข้องทั้งหมดด้วย ทั้งที่ชุมชนมีศักยภาพ มีคุณค่าบางอย่างในการสนับสนุนดูแลระยะท้ายของชีวิต สอดคล้องกับประสบการณ์การทำงานในชุมชนของกลุ่มที่เรียกตนเองว่า “พีสฟูล เดธ (Peaceful death)”³ (2564) ซึ่งมีบทสรุปว่า ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีผลต่อการดูแลผู้ป่วยระยะท้าย ในชุมชนที่ยังมีความสัมพันธ์กันดี ผู้ป่วยระยะท้ายเป็นเรื่องของคนในชุมชน คนในชุมชนเดียวกันจึงมักไม่ปล่อยให้เครือญาติดูแลเพียงลำพัง และถ้ามีเครือข่ายในชุมชนมาดูแล จะทำให้ช่วยลดความกังวลของ

³ กลุ่มคนที่ทำงานสนับสนุน ผลักดัน และส่งเสริมระบบนิเวศของการอยู่และตายดี ได้รับทุนสนับสนุนการดำเนินการโครงการชุมชนกรุณาเพื่อการอยู่และตายดีจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ตั้งแต่ปีพ.ศ.2561 ถึงปัจจุบัน

เครือข่ายติลงได้ ครอบครัวเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน การตายดีในชุมชนจึงเป็นการส่งเสริมการตายดีที่บ้าน และต้องการการเข้าใจการดูแลแบบองค์รวม มีทักษะความรู้ทางวิชาการที่สามารถนำมาใช้กับชุมชนได้ กล่าวได้ว่า การสนับสนุนบริการลักษณะนี้ของภาครัฐยังคงประสบปัญหาเรื่องบุคลากรและความเพียงพอของการรับบริการ อันได้แก่ 1) ด้านกำลังคนสุขภาพ ที่ไม่เพียงพอและมีข้อจำกัดด้านศักยภาพ ขาดการทำงานเป็นทีมระหว่างบุคลากรที่เกี่ยวข้อง และไม่มีคณะกรรมการ การดูแลแบบประคับประคองในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล โรงพยาบาลสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมถึงชุมชน 2) ด้านระบบบริการ ไม่มีระบบหรือรูปแบบการดูแลแบบประคับประคองในระดับโรงพยาบาลสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและรูปแบบบริการการดูแลแบบประคับประคองในชุมชน 3) ด้านระบบการส่งต่อ ระบบส่งต่อผู้ป่วยระยะสุดท้ายจากโรงพยาบาลประจำจังหวัดไปยังโรงพยาบาลชุมชนและโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลที่ไม่เชื่อมต่อกับโรงพยาบาลมหาวิทยาลัย โรงพยาบาลเอกชนและโรงพยาบาลสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 4) ด้านอุปกรณ์ผลิตภัณฑ์ทางการแพทย์และเทคโนโลยีด้านสุขภาพ มีไม่เพียงพอสำหรับให้บริการเพื่อการดำเนินชีวิตที่บ้านของผู้ป่วยระยะสุดท้าย 5) ด้านการเงิน การคลัง มีข้อจำกัดในด้านการจัดสรรงบประมาณในการจัดบริการการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายที่ได้รับการจำหน่ายจากโรงพยาบาล รวมถึงงบประมาณในการพัฒนาศักยภาพทีมดูแลแบบประคับประคอง 6) โรงพยาบาลสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่มีระบบการดูแลแบบประคับประคอง ในส่วนของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลไม่มีคณะกรรมการการดูแลแบบประคับประคอง แยกจากคณะกรรมการการดูแลระยะยาว ดังนั้นการดูแลในชุมชน ผู้ป่วยระยะสุดท้ายจะได้รับการปฏิบัติเช่นเดียวกับการดูแลกลุ่มเป้าหมายอื่นๆ 7) ผู้ป่วยระยะสุดท้ายที่ใช้สิทธิสวัสดิการการรักษาพยาบาลของข้าราชการ สิทธิประกันสังคม สำหรับแรงงานในระบบ และสิทธิหลักประกันสุขภาพ “บัตรทอง” ที่ลงทะเบียนกับโรงพยาบาลมหาวิทยาลัยและโรงพยาบาลประจำจังหวัด และได้รับการจำหน่ายจากโรงพยาบาลเหล่านั้นมาสู่ชุมชน การเข้าถึงบริการการดูแลและความพร้อมของบริการการดูแลแบบประคับประคองยังมีข้อจำกัด โดยเฉพาะบริการการดูแลที่บ้านเพื่อให้ผู้ป่วยระยะสุดท้ายสามารถดำเนินชีวิตในวาระสุดท้ายที่

บ้านตามที่ต้องการ และ 8) ผู้ป่วยระยะสุดท้ายที่ใช้สิทธิรักษาพยาบาล กับ โรงพยาบาลสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ยังไม่มีนโยบายด้านการดูแลแบบ ประคับประคองที่ชัดเจน ดังนั้น ผู้ป่วยจึงไม่สามารถเข้าถึงบริการได้ส่งผลให้ คุณภาพชีวิตในระยะท้ายไม่ดี (ศิริรัตน์ ปานอุทัย และคณะ, 2563) ในขณะที่ ทิศทางนโยบายของการพัฒนาการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายของไทยมุ่งเน้นการดูแล ที่บ้านหรือในชุมชน มากกว่าภายในโรงพยาบาลหรือสถานพยาบาลรูปแบบอื่นๆ ดังนั้นนโยบายสถานชีวาภิบาลของรัฐบาลปัจจุบัน (พ.ศ.2567) ที่เกิดขึ้นเพื่อตอบ โจทย์การดูแลในช่วงท้ายของชีวิตในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มผู้ป่วยฯ เปราะบาง (เช่น ผู้ป่วยที่อยู่ลำพัง หรือยากที่จะดูแลตนเอง ผู้ป่วยติดสุราที่ญาติไม่พร้อมดูแล ฯลฯ) อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอของประธานกลุ่ม พิสฟูล เดธ คือ สถานชีวาภิบาล ไม่จำเป็นต้องมีในทุกชุมชน และอาจนำแนวคิดชุมชนกรุณา (Compassionate communities) ไปปรับใช้ เพื่อให้คนในชุมชนที่อาสาดูแลสลับกันไป ไม่ต้อง ให้ผู้ป่วยกลุ่มเปราะบางถูกผลักไสไปอยู่ในสถานชีวาภิบาล ดังนั้น การออกแบบ เชิงระบบควรต้องสอดคล้องกับแต่ละชุมชน และมีการหนุนเสริมการทำงานของ ทุกภาคส่วนในชุมชน (วรรณา จารุสมบัติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 มีนาคม 2567)

ปรากฏการณ์ความสำคัญของแนวคิดทุนทางสังคม (Social capital) กับการดูแลผู้ป่วยในช่วงท้ายของชีวิตและครอบครัวในงานศึกษาวิจัยของไทย และสากล การถอดบทเรียนการทำงานชุมชนกรุณาในสังคมไทยของกลุ่ม พิสฟูล เดธ (2564) พบว่า ในบางชุมชนมีการวางแผนการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายร่วมกัน คนในชุมชนเข้ามาช่วยดูแลกันและกัน ผู้ป่วยและครอบครัวมีความเชื่อญาติของ คนที่เคยดูแลผู้ป่วยมาก่อนมากกว่าเชื่อในบุคลากรทางการแพทย์ การมีผู้นำทาง จิตวิญญาณมาช่วยให้ผู้ป่วย “ไปได้” หรือการจัดการงานศพที่ดำเนินไปด้วย บริบทของการดูแลกันและกันของชุมชน การทำงานเป็นทีมในการดูแลผู้ป่วย และครอบครัวจะแบ่งเบาภาระกันและกัน ไม่เป็นภาระหนักที่ใครคนใดคนหนึ่ง เมื่อได้ทำงานแนวราบร่วมกันบ่อยๆ จะสร้างกลไกความเข้าใจ เกิดความสัมพันธ์ แบบเครือญาติ เกิดความเกื้อกูลกัน เป็นชุมชนในระบบความสัมพันธ์ ที่ไม่ใช่ การไปทำงานตามหน้าที่ แต่เป็นการเข้าไปแบ่งปันทุกข์สุขของผู้ป่วยระยะท้าย และครอบครัว ทำให้ชุมชนเห็นข้อดีของการพึ่งพาอาศัยกันและกัน เป็นโอกาส

ต่อการสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง สอดคล้องกับการศึกษาวิจัยในต่างประเทศที่สรุปข้อค้นพบของปัจจัยทุนทางสังคมและประโยชน์ของทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่จากการร่วมกันดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัวในชุมชน กล่าวคือ ปัจจัยทุนทางสังคมที่พบ อาทิเช่น ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัวในชีวิตประจำวัน เครือข่ายทางสังคม (Social networks) การสนับสนุนและผูกพันกันของคนในชุมชน เป็นต้น ในส่วนของประโยชน์ที่เกิดขึ้น อาทิเช่น ความต่อเนื่องและยั่งยืนของการดูแล การเข้าถึงบริการฯ และข้อมูล คุณภาพชีวิตในระยะท้าย การขยายผลไปสู่นโยบายเกี่ยวข้องที่เหมาะสม เป็นต้น (Horsfall, Noonan, & Leonard, 2012; Reeves et al., 2014; Lewis, DiGiacomo, Currow, & Davidson, 2014; Peeler et al., 2023) นอกจากนี้ โจฮันสัน เลียนาร์ท และนูแนน (Johansson, Leonard, & Noonan, 2010) นักวิชาการชาวออสเตรเลียเคยศึกษาวิจัยเรื่องความสัมพันธ์ของแนวคิดทุนทางสังคมกับการดูแล (Care) และพบว่า การดูแลเชื่อมโยงกับทุนทางสังคม กล่าวคือ การดูแลต้องการทั้งทุนทางสังคม (โดยเฉพาะในกรณีสวัสดิการที่รัฐจัดให้มีไม่เพียงพอกับความต้องการ) และส่งผลให้เกิดทุนทางสังคม ดังนั้น ทุนทางสังคมจึงทำหน้าที่ทดแทนทุนทางเศรษฐกิจ (Economic capital) และทุนมนุษย์ (Human capital) อีกทั้ง แนวคิดทุนทางสังคมยังมีความเหมาะสมในการนำมาวิเคราะห์ในเรื่องการดูแล กล่าวคือ การเกิดขึ้นของทุนทางสังคมต้องการบริบทของเรื่องชีวิตทางสังคม (Social life) เกี่ยวข้องกับเรื่องเครือข่ายและกิจกรรมต่างๆ ของเครือข่ายในชุมชน ความไว้วางใจ (Trust) และค่านิยมร่วม (Shared values) ที่เกิดจากการทำงานดูแล

กรณีการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายและครอบครัวในรูปแบบระบบบริการแบบประคับประคองของกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำคำและเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นการปฏิบัติที่ดี (Best practice) ของการจัดการดูแลแบบประคับประคองอย่างไม่เป็นทางการบนฐานทุนทางสังคมในรูปแบบเครือข่าย เป็นการผนวกรวมการทำงานในโครงการ “อาสาสร้างสุขสุดท้ายที่ปลายทางชีวิต” และโครงการ “จิตสุขาวดี” ที่เริ่มจากการดูแลสุขภาวะของผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัวแบบองค์รวม (Holistic) ทั้งสุขภาวะทางกาย ปัญญา จิตใจ หรือจิตวิญญาณ และสังคม สอดคล้องกับค่านิยมปฏิบัติการของการดูแลแบบ

ประคับประคองของสำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (2563)⁴ และเป็น การระดมทรัพยากรทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ เพื่อคุณภาพชีวิต ระยะท้ายของผู้ป่วย และคุณภาพจิตใจของคนในครอบครัว โดยมีกลุ่มคนทำงาน หลักเป็น “อาสาสมัครจิตอาสาเมื่อน้ำดำ” ซึ่งการปฏิบัติงานยังคงถูกจัดการ แบบหลวมๆ อย่างไม่เป็นทางการ มีวิธีการระดมทุนการทำงานดูแลผู้ป่วยระยะ ท้ายและครอบครัวผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์เป็นหลัก สมาชิกประกอบด้วยคน เมืองกาฬสินธุ์หลากหลายอาชีพ ทั้งที่เป็นข้าราชการ เจ้าของธุรกิจเอกชน พนักงานบริษัทเอกชน พระสงฆ์ ฯลฯ มีทั้งที่สนับสนุนร่างกาย ความรู้ หรือทุน ทรัพย์ ในขณะที่ เครือข่ายปกครอง เครือข่ายสุขภาพและเครือข่ายองค์กร พัฒนาเอกชนในพื้นที่ ได้แก่ ผู้นำชุมชน แกนนำ อสม. และอาสาสมัครดูแล ผู้สูงอายุ (อผส.) นักกายภาพบำบัดประจำศูนย์พัฒนาคุณภาพผู้สูงอายุและคน พิการของเทศบาลฯ ตัวแทนมูลนิธิการกุศลต่างๆ เป็นต้น ที่มีบทบาทเป็น ช่องทางส่งต่อและทวนสอบข้อมูลและช่องทางคัดกรองผู้ป่วยฯ และครอบครัว ส่งผลให้คุณค่าร่วมในการเข้าไปมีส่วนร่วมของคนชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ใน การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายในชุมชน และยังคงรูป “ชุมชนกรุณา” สอดรับกับ แนวคิดการพัฒนาชุมชน (Community development) ในภาวะการณปัจจุบัน ที่ควรต้องให้ความสำคัญต่อเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชน (Community participation) และความเท่าเทียมเป็นธรรม (Equality)

ด้วยเหตุนี้ การถอดบทเรียนการทำงานของกลุ่มจิตอาสาเมื่อน้ำดำ และเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ในการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัวในชุมชน เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ที่เป็นการดูแลแบบประคับประคองในชุมชน (Palliative care service in community setting) ด้วยทุนทางสังคมซึ่งเป็น “มิติและ มาตรการทางสังคมเพื่อ สุขภาวะ” ที่มีประสบการณ์ยาวนานถึงเกือบ 10 ปีเต็ม จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาระบบการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายและครอบครัว ในระบบบริการแบบประคับประคองในระดับชุมชน และประโยชน์ต่อการพัฒนา มนุษย์และการใช้ทรัพยากรอย่างมีคุณค่า สอดคล้องกับวิถีชีวิตและทรัพยากรที่

⁴ การดูแลผู้มีภาวะจำกัดการมีชีวิต (Life-limiting conditions) หรือภาวะคุกคามต่อชีวิต (Life-threatening conditions) มีจุดประสงค์เพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิต บำบัด เหยี่ยวยา และบรรเทาทุกข์ทาง กาย จิต อารมณ์สังคม ละจิตวิญญาณ

มีอยู่ภายในชุมชน ซึ่งเป็นการพัฒนาสุขภาพของคนทั้งชุมชนที่ยั่งยืนกว่า นอกเหนือจากนี้ องค์ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้น สามารถที่จะนำไปพัฒนาและถ่ายทอดให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ เป็นห้องเรียนชุมชน เป็นประวัติศาสตร์ร่วมของคนในชุมชน และขยายผลเผยแพร่ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีบริบทสังคมใกล้เคียงกัน เพื่อพัฒนาระบบโครงสร้างการดำเนินงานเรื่องดังกล่าวให้เป็นระบบ มีมาตรฐาน สอดคล้องกับสภาวะสังคมสูงวัยและบริบทของชุมชน เป็นนวัตกรรมในการจัดบริการ เพิ่มการเข้าถึงคุณภาพชีวิตระยะท้ายและการตายดีได้มากขึ้น โดยเฉพาะคุณภาพชีวิตของกลุ่มเปราะบางในชุมชน และพัฒนานโยบายระดับท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัวในระบบบริการแบบประคับประคองด้วยทุนทางสังคมของกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำดำและเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์” มีวัตถุประสงค์สำคัญ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาและถอดบทเรียนการใช้กลไกทุนทางสังคมในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายและครอบครัวในรูปแบบระบบบริการแบบประคับประคองของกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำดำและเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ และ 2) เพื่อเตรียมความพร้อมในเรื่ององค์ความรู้อย่างเป็นทางการในเรื่องดังกล่าวขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับเทศบาลเมือง

วิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) นี่เป็นการวิจัยแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical description research) ศึกษาการถอดบทเรียนทุนทางสังคมในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายและครอบครัวในรูปแบบระบบบริการแบบประคับประคองของกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำดำและเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยมีขอบเขตของการศึกษาผู้ป่วยระยะสุดท้ายและครอบครัวในโครงการ “อาสาสร้างสุขสุดท้ายที่ปลายทางชีวิต” และโครงการ “จิตสุขาดี” ของกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำดำ เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ และภาคส่วน

ที่เกี่ยวข้องในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ดำเนินการศึกษาวิจัย 2 วิธีหลัก คือ 1) การศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ เป็นการศึกษารวบรวมข้อมูลจากการทบทวนวรรณกรรม งานวิจัย และงานวิชาการ ทั้งในและต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทุนทางสังคม (Social capital) แนวคิดจิตอาสาหรือจิตสาธารณะ (Public mind) นโยบายการดูแลระยะยาวด้านสาธารณสุขและนโยบายการดูแลผู้ป่วยระยะท้าย และครอบครัวแบบประคับประคองของประเทศไทยและสากล นำมาประมวลเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา (Conceptual framework) และ 2) การเก็บข้อมูลภาคสนามระหว่าง พ.ศ.2559-2563 ด้วยการนำกรอบแนวคิดในการศึกษาที่ได้ไปศึกษาในพื้นที่กับกลุ่มเป้าหมายการวิจัยที่คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) แบบเจาะจง (Purposive sampling) ทั้งระดับการบริหารงานและระดับปฏิบัติการ รวม 32 คน ได้แก่ 1) แกนนำหลักกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำคำ และผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติงานเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ รวม 11 คน 2) ผู้ป่วยและผู้ดูแลหลัก จำนวน 4 ครอบครัว รวม 7 คน⁵ และ 4) ภาควิชาเครือข่ายหลักในพื้นที่ของกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำคำ ได้แก่ พระสงฆ์ผู้มีบทบาทหลักในการร่วมเป็นอาสาดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัวกับกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำคำ หน่วยดูแลแบบประคับประคอง โรงพยาบาลกาฬสินธุ์ หน่วยปฐมภูมิในเครือข่ายโรงพยาบาลกาฬสินธุ์และเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) อาสาสมัครผู้สูงอายุ (อผส.) ประธานชุมชน ภาครัฐกิจเอกชนและองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ รวม 14 คน โดยศึกษาบทบาทของกลุ่มเป้าหมายและภาคส่วนที่เกี่ยวข้องต่อการสร้างหรือขยายทุนทางสังคมในการทำงานดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายและครอบครัวและวิเคราะห์ทุนทางสังคมที่ประยุกต์ใช้ในการทำงานดังกล่าว ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interviews) ใช้เทคนิคการอ้างอิงต่อเนื่องหรือแบบลูกโซ่ (Snowball or chain sampling) และใช้เทคนิคการตรวจสอบข้อมูลโดยวิธีการโยงสามเส้า (Triangulation) เพื่อเป็นการทวนสอบข้อมูล

⁵ ผู้ป่วยส่วนใหญ่เสียชีวิตแล้ว แต่ได้เข้าร่วมโครงการอาสาสร้างสุขที่ปลายทาง และโครงการจิตสุชาติ (เฉพาะในรายที่เข้าเกณฑ์การพิจารณาของกลุ่มอาสาฯ) ว่าเป็นครอบครัวที่มีรายได้น้อย ไม่มีลูกหลานหรือญาติพี่น้องให้พึ่งพิง หรือลูกหลาน ญาติพี่น้องมีความขัดสนในชีวิตเช่นกัน ฯลฯ

ผลการศึกษาและอภิปรายผล

การนำเสนอผลการศึกษาคำตอบที่เรียนรู้ทางสังคมในการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัวแบบครบวงจรของกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำดำและเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ และการอภิปรายผลการศึกษา มีดังต่อไปนี้

1. ความเป็นมา และงานจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัวในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ กลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำดำเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของกลุ่มเพื่อนหลากหลายอาชีพยาวนานมากกว่า 15 ปี ที่มีความสนใจตรงกันในการทำงานจิตอาสาเพื่อส่วนรวม และไม่จำกัดขอบเขตการทำงานอาสาแต่เฉพาะในเขตเมืองกาฬสินธุ์ โดยจะมารวมตัวกันเพื่อทำงานจิตอาสา ด้วยวิธีการระดมทุนผ่านสื่อสังคมออนไลน์และด้วยการแสดงดนตรีเปิดหมวกในเขตเมืองกาฬสินธุ์ ในระยะแรก เป็นการทำงานอาสาเฉพาะหน้าในนาม “กลุ่มจิตอาสากาฬสินธุ์” จากการทราบข่าวสารภัยพิบัติในพื้นที่ต่างๆ เช่น เหตุการณ์แผ่นดินไหวที่ประเทศเนปาล เมื่อปี พ.ศ.2558 เหตุการณ์น้ำท่วมในจังหวัดอุตรธานี เมื่อปี พ.ศ.2562 ฯลฯ ต่อมาพบว่า ชื่อที่กลุ่มฯ ใช้ตรงกับกลุ่มจิตอาสาอีกกลุ่มหนึ่งที่ทำงานในจังหวัดกาฬสินธุ์อยู่แล้ว จึงเปลี่ยนชื่อกลุ่มฯ เป็น “กลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำดำ” และเนื่องจากกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำดำเป็นกลุ่มแบบเปิด ที่ตั้งใจเปิดกว้างแก่บุคคลที่ “มีใจ” ทำงานเพื่อส่วนรวม จำนวนสมาชิกจึงมีความเป็นพลวัต แต่กลุ่มขับเคลื่อนการทำงานโดยสมาชิกแกนนำหลักประกอบอาชีพทั้งที่เป็นนักธุรกิจ ข้าราชการตำรวจ และโดยเฉพาะข้าราชการของเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ที่มีจำนวนมากกว่าครึ่ง โดยกลุ่มแกนนำเหล่านี้เป็นกลุ่มทางสังคม (Societal group) ที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดและทำกิจกรรมจิตอาสาร่วมกันอย่างยาวนานมาก่อน

จากการที่แกนนำหลักของกลุ่มฯ ปฏิบัติงานเป็นข้าราชการของเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ที่เกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุขและสุขภาวะของผู้นับในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ ทำให้เห็นความทุกข์ยากของกลุ่มคนเปราะบางในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มคนจนที่ไม่มีกระตังเงินซื้อโลงศพเมื่อยามเสียชีวิต เมื่อปี พ.ศ. 2560 กลุ่มจึงได้ริเริ่มโครงการ “จุดสีขาวดี”

โครงการจิตสุชาวดี มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือการจัดงาน ฌาปนกิจศพยากไร้ ที่เป็นการคืนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้แก่กลุ่มคนเปราะบางในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์⁶ มีเกณฑ์การพิจารณาให้ความช่วยเหลือ 3 ระดับ จากรูปแบบความช่วยเหลือที่ให้ครบถ้วนไปสู่ความช่วยเหลือในกรอบที่ลดลงตามลำดับ โดยแสดงด้วยเกรด A, B และ C กล่าวคือ เกรด A หมายถึง ให้ความช่วยเหลือแบบครบวงจรแก่ศพเป็นผู้อายุน้อย ขาดคนช่วยเหลือ การช่วยเหลือที่กลุ่มฯ จัดให้คือ ร่วมเป็นเจ้าภาพสวดพระอภิธรรม 1 คืน และจัดงานเผาศพ 1 วัน เกรด B หมายถึง ให้ความช่วยเหลือบางส่วน โดยสนับสนุนสิ่งของจำเป็นในงานฌาปนกิจศพ เช่น โลงศพ ดอกไม้ประดับ ชุดเชิงบาตร ดอกไม้จันทน์ เหยียนโปรยทาน ฯลฯ และเกรด C หมายถึง ให้ความช่วยเหลือเฉพาะดอกไม้จันทน์และเหยียนโปรยทาน แก่ศพผู้เป็นสมาชิกที่มีเงินออมในกองทุนฌาปนกิจศพผู้สูงอายุ หรือกองทุนเงินออมวันละบาท⁷ (เอกสารโครงการจิตสุชาวดี สร้างสุขที่ปลายทาง, ม.ป.ป.) ในส่วนของงบประมาณดำเนินการนั้น นับแต่แรกเริ่มโครงการฯ กระทั่งถึงปัจจุบัน กลุ่มฯ ใช้วิธีการระดมทุนผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์ (เฟซบุ๊ก) และอาศัยการประชาสัมพันธ์จาก “การบอกต่อ” ของคนในชุมชนฯ เป็นหลัก โดยเฉพาะการสื่อสารกับคนภายนอกชุมชนฯ ทางสื่อสังคมออนไลน์ ที่เป็นช่องทางสื่อสารซึ่งกันและกันกลุ่มฯ มีความถนัดและคุ้นเคย เนื่องจากมีประสบการณ์การระดมทุนในงานจิตอาสาที่ผ่านมาก่อนหน้านี้ นอกเหนือจากนี้ นายเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ผู้บริหารของเทศบาลฯ บางคน และเจ้าหน้าที่ของเทศบาลจำนวนมาก ยังเป็นผู้บริจาคเงินสมทบสำคัญ โดยเฉพาะในยามที่ยอดเงินจากการระดมทุนไม่บรรลุเป้าประสงค์ตามต้องการ กล่าวได้ว่า ผู้บริหารและเพื่อนร่วมงานในเทศบาลฯ ส่วนใหญ่เห็นพ้องและให้การสนับสนุนการดำเนินงานโครงการดังกล่าวของกลุ่มฯ

⁶ เทศบาลฯ จัดตั้งกองทุนฌาปนกิจศพผู้สูงอายุให้แก่กลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ เพื่อส่งเสริมการออมและการมีส่วนร่วมช่วยเหลือกันของกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน และหากผู้เสียชีวิตในชุมชนฯ ที่ประสงค์ขอความช่วยเหลือจากโครงการจิตสุชาวดี กลุ่มอาสาสมัครเมืองน้ำดำก็จะนำเรื่อง การเป็นสมาชิกกองทุนฌาปนกิจศพเคราะห์ดังกล่าวมาพิจารณาประกอบให้การช่วยเหลือในโครงการฯ ด้วย

⁷ เป็นสวัสดิการประเภทหนึ่งที่ตั้งตั้งโดยเทศบาลฯ เช่นกัน

ปี พ.ศ.2561 นายกเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์และกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำคำร่วมเป็นเครือข่ายการทำงานเพื่อสร้างสุขภาวะระยะท้ายของคนในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ ด้วยการนำโครงการจิตสุชาวดี พร้อมๆ กับการริเริ่มโครงการอาสาสร้างสุขที่ปลายทางบรรจบในแผนพัฒนาสี่ปีของเทศบาลฯ ซึ่งเป็นการทำงานดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัว ที่ครอบคลุมถึงการดูแลครอบครัวของผู้ป่วยหลังจากการสูญเสีย (Bereavement care)

โครงการอาสาสร้างสุขที่ปลายทางชีวิต เกิดขึ้นขึ้นหลังจากการทำงานในโครงการจิตสุชาวดีของกลุ่มอาสาเมืองน้ำคำมาประมาณ 1 ปีเต็มกลุ่มฯ ตระหนักถึงความทุกข์ทรมานของผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัว ซึ่งไม่เพียงแต่ความทุกข์ทางกายที่เจ็บป่วยจากโรคคุกคามต่อชีวิต (Life-threatening illness) แต่ที่สำคัญกว่าคือ ความทุกข์ทางใจและทางจิตวิญญาณ ทั้งของผู้ป่วยฯ และครอบครัวที่ส่วนใหญ่ปรารถนาจะมาเสียชีวิตที่บ้าน หรือ ความรู้สึกของผู้ดูแลหลักในครอบครัว กรณีที่พบส่วนใหญ่มักเกี่ยวข้องกับผู้ป่วยเป็นภรรยา แม่ และลูกสาว⁸ ที่มีความวิตกกังวลใจเรื่องความรู้ในการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและเรื่องการเตรียมการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเมื่อผู้ป่วยเสียชีวิต เป็นต้นกลุ่มฯ จึงมีแนวคิดเรื่องโครงการอาสาสร้างสุขที่ปลายทาง เพื่อให้การดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัวในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์แบบองค์รวม (Holistic care) มีวัตถุประสงค์เพื่อเตรียมความพร้อมของผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัวให้สามารถเผชิญกับความทุกข์ด้วยความเข้าใจ ยอมรับ คลายความห่วงกังวล อันจะนำผู้ป่วยไปสู่ “การตายดี (Good death)” และสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นคืน “ความกรุณา ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล” ต่อกันในชุมชน ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญต่อสุขภาวะโดยรวมของทุกคนในชุมชน และเนื่องจากโครงการฯ ได้รับงบประมาณสนับสนุนในการดำเนินการจากแผนพัฒนาสี่ปีของเทศบาลฯ ทำให้การทำงานของกลุ่มฯ มีความคล่องตัว เป็นระบบขึ้น ทั้งยังเปิดโอกาสต่อการทำงานกว้างขวางให้กับกลุ่มฯ เนื่องจากคนในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ให้การยอมรับได้ง่ายขึ้น อย่างไรก็ตาม การเบิกจ่ายงบประมาณเพื่อใช้ทำงานในโครงการจิตสุชาวดี ยังคงมีข้อจำกัดในข้อบัญญัติ

⁸ พบผู้ดูแลหลักส่วนใหญ่ มีอยู่ในวัยกลางคนถึงวัยสูงอายุ มีอายุระหว่าง 45-65 ปี ไม่มีรายได้หลักพึ่งพิงรายได้หลักจากสามี บุตร หรือหลาน ฯลฯ

ของกฎหมายองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ด้วยเหตุนี้ กลุ่มฯ จึงบริหารจัดการงบประมาณโครงการทั้งสองดังกล่าว แยกจากกัน ในส่วนของโครงการจิตอาสาดี กลุ่มฯ ยังคงใช้งบประมาณจากการระดมทุนทั้งในและนอกพื้นที่เมืองกาฬสินธุ์ เหมือนเช่นเคย ในขณะที่โครงการสร้างสุขที่ปลายทางชีวิต กลุ่มฯ ใช้งบประมาณจากเทศบาลฯ เป็นหลัก ซึ่งงบประมาณมักถูกใช้ไปในเรื่องการพัฒนาศักยภาพของจิตอาสาและเครือข่ายการทำงาน (การฝึกอบรมและการศึกษาดูงาน) ในส่วนของรูปแบบการดำเนินการในโครงการสร้างสุขที่ปลายทางชีวิต มุ่งเน้นไปที่การเยี่ยมผู้ป่วยระยะท้าย ทั้งที่บ้านผู้ป่วยฯ และที่โรงพยาบาลกาฬสินธุ์⁹ โดยพุ่งเป้าประสงค์ไปที่การดูแลทางจิตใจและจิตวิญญาณ ทั้งของผู้ป่วยและครอบครัว เพื่อหวังให้มีส่วนต่อการเติมเต็มคุณภาพชีวิตระยะท้ายที่ดีของผู้ป่วยฯ และครอบครัว การไปเยี่ยมผู้ป่วยฯ ในแต่ละครั้งของกลุ่มฯ ไม่เพียงแต่ไปทำหน้าที่ “เสริมกำลังใจ” ด้วยการอยู่เป็นเพื่อน กลุ่มฯ ยังทำหน้าที่เหมือน “สะพาน (Bridge)” เชื่อมโยงไปยังเครือข่ายการทำงานกลุ่มต่างๆ ในเมืองกาฬสินธุ์ เพื่อสามารถตอบสนองความต้องการทางจิตใจและสังคมที่แตกต่างหลากหลายของผู้ป่วยฯ และครอบครัว เช่น ช่วยคลายข้อหวั่งกังวลต่างๆ ของผู้ดูแลหลักของครอบครัว (แนะนำวิธีการดูแลผู้ป่วย การจัดเตรียมงานฌาปนกิจ ฯลฯ) การดำเนินการเพื่อให้ความปรารถนาสุดท้ายของผู้ป่วยสัมฤทธิ์ผล เป็นต้น

นับแต่กลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำคำดำเนิน “โครงการจิตอาสาดี สร้างสุขที่ปลายทางชีวิต” มากระทั่งปลายปี พ.ศ.2562 พบว่า ผู้ป่วยและครอบครัวในเขตเมืองกาฬสินธุ์ได้รับการดูแลแบบประคับประคอง เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีในระยะท้ายของชีวิต มากถึง 200 ครอบครัวแล้ว การดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัวของกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำคำมีลักษณะเป็นการเสริมแรงสนับสนุนทางสังคม (Social support) ที่ครอบคลุมสุขภาวะ ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนทางด้านเครื่องมือ (Instrumental support) ได้แก่ การสนับสนุนเงินช่วยเหลือและแรงงานในโครงการจิตอาสาดี หรือการสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร (Information

⁹ หนึ่งในเครือข่ายการทำงานในโครงการฯ ของกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำคำ

support) ที่มีทั้งการให้คำแนะนำ (Suggestion) และการให้คำปรึกษา (Advice) ความรู้เกี่ยวกับการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย และการเสนอแนะช่องทางในการติดต่อประสานงาน หรือการสนับสนุนทางด้านอารมณ์ (Emotional support) ด้วยการให้กำลังใจ ปลอบโยน และที่สำคัญ คือ การรับฟัง รวมทั้งความพยายามในการสร้างนิเวศชุมชน ด้วยการฟื้นคืน ความมีน้ำใจ การแบ่งปัน ความเอื้ออาทรต่อกัน ความเป็นคนชุมชนเดียวกัน ให้เกิดขึ้นในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์

ปรากฏผลการรับรู้และความพึงพอใจของทั้งในฝ่ายของผู้รับบริการของเครือข่ายฯ (ผู้ป่วยฯ และครอบครัว) และฝ่ายของผู้ปฏิบัติงานจิตอาสา (เช่น ประชาชนจิตอาสาในเมืองกาฬสินธุ์ ผู้นำชุมชน อสม. และ อพส. สมาชิกกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำดำ ฯลฯ) โดยกองสวัสดิการสังคม เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ (2562) ที่พบว่า ผู้ป่วยฯ และครอบครัวต่างรู้สึกได้ปลดปล่อยทุกข์ คลายความกังวล และเป็นสุข พร้อมจากไปอย่างสงบ หรือก็คือ “การตายดี” ในส่วนของทีมปฏิบัติงาน ที่แม้ส่วนหนึ่งของทีมงานจะเป็นการปฏิบัติตามหน้าที่รับผิดชอบอยู่แล้ว (เช่น อสม. และ อพส. ฯลฯ) แต่การได้มาร่วมเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายการทำงานนี้ กลับให้ความรู้สึกที่ต่าง เป็นการทำงานที่ไม่เหมือนงานประจำ แต่ต่างรู้สึกสุขใจ ชีวิตมีคุณค่า มีประโยชน์จากการเป็นผู้ให้โดยมิหวังผลตอบแทนใดๆ จากผู้อื่น มีความกระตือรือร้นอยากร่วมงานจิตอาสา และได้เรียนรู้ไปพร้อมกัน ทั้งจากเพื่อนๆ จิตอาสาคนอื่นๆ ที่มีมุมมอง ประสบการณ์ ความถนัดที่ต่างกัน เรียนรู้ “สัจธรรมชีวิต” จากผู้ป่วยฯ และคำตอบที่ได้จากทั้งสองฝ่ายเหมือนกัน คือ ดีใจที่คนกาฬสินธุ์ได้ดูแลกันและกัน ผนึกรวมกับกำลังหนุนเสริมจากเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ที่ได้บรรจุงานดูแลผู้ป่วยฯ และครอบครัวของเครือข่ายฯ ไว้ในแผนพัฒนาสี่ปีของเทศบาลฯ (เริ่มปี พ.ศ.2561-2564) และต่อเนื่องถึงปัจจุบัน สะท้อนถึงการให้ความสำคัญในการเตรียมความพร้อมเชิงรุกต่อการจัดการระบบการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัวในระบบบริการแบบประคับประคองของเมืองกาฬสินธุ์

2. เครือข่ายการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัวในระบบบริการแบบประคับประคองด้วยทุนทางสังคมในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ เนื่องจาก การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายและครอบครัวเป็นการดูแลแบบองค์รวม (Holistic) จึงต้องการประสานความร่วมมือจากหลายภาคส่วนในชุมชน ทั้งนี้ก็เพื่อ

ตอบสนองความปรารถนาหรือ “สิ่งที่ติดค้างในใจ” ของผู้ป่วยๆ หรือความต้องการของผู้ดูแลหลักในครอบครัว ด้วยเหตุนี้ การดำเนินงานของกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำคำจึงจำเป็นต้องประสานความร่วมมือกับสมาชิกเครือข่ายกลุ่มอื่นๆ ที่มีความถนัดหลากหลาย แตกต่างกันไป ให้ครอบคลุมสภาวะทุกมิติ ทั้งสภาวะทางกาย จิตใจ จิตวิญญาณ และสังคม โดยมีเป้าประสงค์ร่วมกัน (Shared value) เพื่อคุณภาพชีวิตระยะท้ายที่ดีทั้งของผู้ป่วยเองและครอบครัว จากการศึกษาสามารถจำแนกเครือข่ายหลักในการทำงานของกลุ่มฯ ที่ล้วนเป็นเครือข่ายในพื้นที่เมืองกาฬสินธุ์ มีทั้งเครือข่ายหลักและเครือข่ายรอง ดังสรุปคือ

2.1 เครือข่ายหลัก หมายถึง ภาศัพัตนรมิตรที่มีบทบาท หน้าที่หลักชัดเจนในการทำงานดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัวร่วมกับกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำคำ ประกอบด้วย

2.1.1 เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ที่หมายรวมถึง หน่วยบริการปฐมภูมิของเทศบาลฯ (ศูนย์บริการสุขภาพขอยน้ำทิพย์และศูนย์บริการสุขภาพชุมชนดงปอ อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.)¹⁰ และกู้ชีพกู้ภัย 1132 มีบทบาทสำคัญ คือ สนับสนุนงบประมาณ บัญญัติในแผนพัฒนาสี่ปีของเทศบาลฯ สนับสนุนสถานที่และเวลา (จัดสรรพื้นที่เก็บสต็อกวัสดุอุปกรณ์ในโครงการจิตสุขาวดี (โ齡ศพ ถังออกซิเจนให้ผู้ป่วย ฯลฯ) ปรับเวลาการทำงานให้มีความยืดหยุ่นให้กับเจ้าหน้าที่เทศบาลฯ ที่เป็นแกนนำกลุ่มฯ ในส่วนของหน่วยบริการปฐมภูมิของเทศบาลฯ และอาสาสมัครสาธารณสุข/ผู้นำชุมชน ทำหน้าที่เสมือนเป็น “หน่วยข่าวกรอง” โดยมีส่วนร่วมในการคัดกรองผู้ยื่นขอความช่วยเหลือตามเกณฑ์การพิจารณาให้ความช่วยเหลือเป็น 3 ระดับในโครงการจิตสุขาวดี ส่งต่อข้อมูลผู้ป่วยให้เข้าถึงการบริการของเครือข่ายฯ และให้ความรู้ประชาสัมพันธ์เชิงป้องกัน รวมทั้งมีหน้าที่เตรียมความพร้อมการลงเยี่ยมบ้านสำหรับการจัดตั้งหน่วย “กู้ชีพกู้ภัย 1132” ของเทศบาลฯ ¹¹ ซึ่งเป็นหน่วยบริการภัยพิบัติต่างๆ ในเขตเทศบาลฯ ตลอด 24 ชั่วโมง มีหน้าที่ให้บริการไปรับ

¹⁰ อสม. ในสังกัดหน่วยปฐมภูมิของเทศบาลฯ ทุกคนล้วนเป็นสมาชิกกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำคำ

¹¹ เพิ่มเติมจากงานสายด่วน 1669 ที่เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์มีอยู่แล้ว แต่ไม่ครอบคลุมในงานบริการของโครงการจิตสุขาวดี สร้างสุขที่ปลายทางชีวิต เนื่องจากมีข้อจำกัดในข้อกฎหมายเรื่องการวิ่งรอกข้ามจังหวัดในระยะไกลไม่ได้

ศพมายังวัดเพื่อประกอบพิธีศพ บริการรับ-ส่งผู้ป่วยทั้งที่บ้านและโรงพยาบาลฯ โดยใช้ความรู้ทักษะเฉพาะในการเคลื่อนย้ายผู้ป่วย หน่วยกู้ชีพกู้ภัยฯ ยังช่วยเหลือดำเนินเรื่องเอกสารต่างๆ ที่จำเป็น ทั้งในพิธีการศพและการเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลฯ ที่เป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่ครอบครัวผู้ป่วยฯ ที่ส่วนใหญ่ พบว่า ไม่เข้าใจขั้นตอนการดำเนินการเรื่องเหล่านี้ ทั้งยังมีส่วนต่อการช่วยให้ผู้ป่วยฯ และครอบครัวที่อาจ “ตกหล่น” การรับรู้บริการของเครือข่ายฯ ได้เข้าถึงบริการอีกด้วย ซึ่งเป็นผลจากการปฏิบัติงานช่วยเหลือภัยพิบัติในพื้นที่ “ชายขอบ” ของเมืองกาฬสินธุ์ ที่เป็นการช่วยประชาสัมพันธ์งานของกลุ่มฯ ไปในคราวเดียวกัน

2.1.2 พระสงฆ์ มีบทบาทเป็นแกนนำกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำคำ และบทบาทหลักในการดูแลผู้ป่วยและครอบครัวด้านจิตใจและจิตวิญญาณ รวมถึงมีบทบาทในการขยายผลงานของกลุ่มฯ ไปยังพื้นที่ใกล้เคียงในเขตอำเภอเมืองกาฬสินธุ์ โดยเน้นขยายผลกับกลุ่มพระสงฆ์ที่เจ็บป่วยระยะท้าย เนื่องจากมีกลไก “พระคณาธรรม” ที่ทางภาครัฐได้ริเริ่มไว้แล้ว ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้พระสงฆ์พึงพิง ดูแลตนเองเมื่อยามเจ็บป่วยระยะท้าย แต่พบในพื้นที่ที่ศึกษาว่า ยังไม่บรรลุเป้าหมายตามที่ตั้งไว้ อีกทั้งการทำงานของเครือข่ายฯ ยังได้ “จุดประกาย” พระสงฆ์หลายรูปในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์และชุมชนใกล้เคียงให้เกิดความสนใจ ต้องการเข้าร่วมเป็นอาสาเยี่ยมผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัวร่วมกับเครือข่ายฯ ส่วนในช่วงสถานการณ์ไข้โควิด 19 ระบาด พระสงฆ์แกนนำของกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำคำ เมื่อรับรู้ถึงความอัคคีทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนจากการอพยพกลับถิ่นของลูกหลานที่เคยเป็นคนหารายได้หลักของครอบครัว จึงได้จัดหาอาหารแห้งไปแจกจ่ายครอบครัวที่มีฐานะยากจน เพื่อให้การช่วยเหลือเบื้องต้นแก่ชีวิต

2.1.3. หน่วยงานภาครัฐ ที่มีบทบาทตามหน้าที่ในการดูแลรักษาสุขภาพในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ ได้แก่หน่วยดูแลแบบประคับประคองของโรงพยาบาลกาฬสินธุ์และหน่วยบริการปฐมภูมิเครือข่ายของโรงพยาบาลฯ อสม./อผส./ผู้นำชุมชน¹² มีบทบาทหน้าที่คัดกรองและส่งต่อผู้ป่วยให้เข้าถึง

¹² พบว่า ส่วนใหญ่เป็นบุคคลเดียวกัน มีบทบาท หน้าที่ซ้อน

บริการของเครือข่ายฯ เตรียมความพร้อมการเยี่ยมบ้าน หรือโรงพยาบาลฯ และให้ความรู้ ประชาสัมพันธ์การทำงาน of เครือข่ายฯ

2.1.4 องค์การสาธารณกุศล มีหน้าที่ไปรับศพ (เสริมกู้ชีพกู้ภัย 1132 ของเทศบาลฯ) และจัดหาโลงศพให้ยืม

2.2 เครือข่ายรอง หมายถึง ภาคีพันธมิตรที่ไม่ได้มีบทบาท หรือหน้าที่หลักในการปฏิบัติงานดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัว แต่มีบทบาท “หนุนเสริม” เพื่อให้งานของเครือข่ายฯ สัมฤทธิ์ผลตามเป้าประสงค์ ตามความถนัดที่มีประกอบด้วย สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่หนุนเสริมการดูแลสุขภาพของผู้ป่วยฯ และครอบครัวให้ครอบคลุมสุขภาวะในทุกมิติ เช่น การช่วยเหลือค่าซ่อมแซมบ้าน การพัฒนาอาชีพ ฯลฯ ภาคธุรกิจเอกชน บริจาคเงินช่วยเหลือ หรือจัดหาอุปกรณ์ สิ่งของต่างๆ ตามที่เครือข่ายฯ ต้องการ อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน ช่วยอำนวยความสะดวกในงานศพและบริการอื่นๆ ตามที่เครือข่ายฯ ต้องการ และชุมชนในเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ (แม่ค้าในตลาด โรงเรียนผู้สูงอายุที่เทศบาลฯ จัดตั้งขึ้น นักเรียนจิตอาสา ฯลฯ) บริจาคเงิน พับดอกไม้จันทร์ ผลิตสื่อ เล่นดนตรีหรือเล่านิทานในงานศพ ช่วยซ่อมแซมบ้านให้ผู้ป่วยฯ และครอบครัว เป็นต้น

รูปธรรมของกลไกทุนทางสังคมในการร่วมกันทำงานการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัวในลักษณะเครือข่ายเช่นนี้ เป็นการระดมทุนในชุมชน วัฒนธรรมเครือข่ายในบริบทกึ่งเมืองกึ่งชนบท ความหลากหลายจากทุนความสามารถ ความถนัด หรือทุนทรัพยากรที่ภาคีเครือข่ายต่างๆ มี ต่างฝ่ายต่างร่วมมือทำหน้าที่เติมเต็มกันและกัน เคารพ ฟังเสียง ให้เกียรติกันและกัน โดยเฉพาะการเคารพในการตัดสินใจตามบทบาท หน้าที่ที่ได้รับมอบหมายที่เป็นไปตามความถนัดของแต่ละฝ่าย กลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำคำ เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ และเครือข่ายทำงานหลักมักมีการประชุมสรุปงานร่วมกันอยู่เป็นประจำอย่างไม่เป็นทางการ ภายหลังจากการเสร็จสิ้นการทำงานทุกครั้ง เพื่อเป็นการทวนสอบข้อคิด หรือข้อผิดพลาด ที่อาจเกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานที่เป็นเสมือน “การถอดบทเรียน” การทำงานของเครือข่ายฯ บทเรียนการทำงานที่ทบทวีคุณ ผ่านวันเวลาลองผิดลองถูกเหล่านี้ ไม่เพียงจะช่วยพัฒนาความรู้ทักษะการทำงานในภาคสนามจริงให้ “แหลมคม เข้าเป้า (ประสงค์)” ขึ้นเท่านั้น

แต่ยังเป็นเสมือน “น้ำหล่อเลี้ยง” เสริมพลังแรงใจและสร้างสัมพันธ์ใกล้ชิดขึ้นของกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำดำและเครือข่ายทำงาน ที่เป็นการส่งเสริมการทำงานด้วยทุนทางสังคม

นอกจากนี้ เครือข่ายฯ ยังมีรูปแบบการทำงานสอดคล้องกับคุณลักษณะของทุนทางสังคม 3 ประการ คือ 1) ทำงานเป็นทีม (Teamwork) 2) เน้นความโปร่งใส (Transparency) เน้นการทำงานที่ยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลาง (Patient-centered care) และเน้นการมีส่วนร่วม (Participation) และ 3) ทำงานบนฐาน “ความรู้” กรณีทำงานเป็นทีม เน้นการปรึกษาหารือและการตัดสินใจร่วมกัน โดยไม่พบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และแม้เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์เข้าร่วมเป็นเครือข่ายทำงานหลัก ก็ยังพบด้วยว่า เครือข่ายฯ ยังคงมีอิสระในการทำงาน ไม่ได้ถูกครอบงำทางความคิดหรือถูกก้าวก่ายการทำงานแต่อย่างใด นายกเทศบาลฯ มีบทบาทเป็นเสมือน “ที่ปรึกษา” ของเครือข่ายฯ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับบทบาท หน้าที่เทศบาลฯ ของคนในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ ในกรณีของความโปร่งใสและเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของการทำงานบนพื้นฐานของหลักธรรมาภิบาล (Good governance) ดังเรื่องการระดมเงินบริจาคเพื่อการทำงานของเครือข่ายฯ แต่ครั้งในสื่อสังคมออนไลน์ จะให้ข้อมูลของวัตถุประสงค์การระดมทุน ยอดบริจาคที่ต้องการและจะปิดรับบริจาคทันทีที่ยอดบริจาคถึงเป้าหมายที่ต้องการ และเมื่อเงินบริจาคมูลค่าถูกนำไปใช้ตามวัตถุประสงค์การทำงานแต่ละครั้งแล้ว เครือข่ายฯ จะมีการรายงานรายจ่ายที่เกิดขึ้นโดยละเอียด พร้อมกับรายงานผู้บริจาคทั้งหมด หรือหากกรณีมีเงินบริจาคที่เหลือในแต่ละครั้ง เครือข่ายฯ จะให้ข้อมูลผู้บริจาคอย่างชัดเจนว่าเงินที่เหลือดังกล่าว จะถูกนำไปใช้ต่อในเรื่องใด หรือในกรณีการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ ในชุมชนฯ การทำงานของเครือข่ายฯ เป็นการระดมทรัพยากรหรือ “สรรพกำลัง” จากทั้งหน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องในเมืองกาฬสินธุ์ ภาครัฐกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน และประชาชนทั่วไปในชุมชนฯ โดยมีทุนทางสังคมเป็นเสมือน “กาวเชื่อม” การทำงานของตัวแสดงต่างๆ เหล่านั้น และเป็นทรัพยากรสำคัญในการขับเคลื่อนการทำงานของเครือข่ายฯ เพื่อให้เกิดการร่วมรับรู้ (Public awareness) สร้างความเข้าใจและการร่วมมือปฏิบัติจริงที่จะนำไปสู่การตระหนักเพื่อส่วนรวม ซึ่งเป็นการฟื้นฟูและสั่งสมทุนทางสังคม

ให้กับชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ไปพร้อมกัน สอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของปิยะพงษ์ บุขบงก์ และ สุนทรชัย ขอบยศ (2559) ที่สรุปบทเรียนจากการพัฒนาชุมชนเมือง “ร้อยแก่นสารสินธุ์”¹³ ไว้ว่า เกิดจากการบริหารจัดการแบบฉันทกกำลัง การปรึกษาหารือของตัวแสดงต่างๆ (เช่น ชุมชน (“บวร”) องค์กรพัฒนาเอกชน อาสาสมัคร ฯลฯ) โดยมีตัวแสดงหลักที่ต้องแสดงบทบาทนำคือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการกำหนดนโยบายบนฐานทุนทางสังคม และในส่วนของการทำงานที่อาศัย “ความรู้” ดังกรณีที่เครือข่ายฯ ได้รับการยอมรับให้เข้าไปให้การดูแล ทั้งที่บ้าน หรือที่โรงพยาบาล และพบข้อจำกัดเรื่องการสื่อสารเพื่อลดผลกระทบทางจิตใจ สร้างความสัมพันธ์อันดีและความไว้วางใจกับผู้ป่วยและครอบครัว ให้ผู้ป่วยและครอบครัว “เปิดใจ” พุดคุย ซึ่งเป็นงาน “ด่านหน้า (Gate)” ที่สำคัญยิ่งของการทำงานลักษณะนี้ ด้วยเหตุนี้ เครือข่ายฯ จึงประสานวิทยากรผู้เชี่ยวชาญ เพื่อจัดการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการในการเสริมความรู้ต่อเนื่องกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยมีเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ร่วมเป็น “เจ้าภาพหลัก” การอบรมที่ไม่มีค่าใช้จ่ายใดๆ และเปิดกว้างให้ผู้เข้าร่วมอบรม ทั้งที่เป็นเจ้าหน้าที่ภาคส่วนสาธารณสุข อาทิเช่น ตัวแทนจากโรงพยาบาลกาฬสินธุ์ ตัวแทนเครือข่ายหน่วยปฐมภูมิในพื้นที่ อาสาสมัครสาธารณสุข ที่ส่วนหนึ่งเป็นสมาชิกกลุ่มฯ อยู่แล้ว และบุคคลทั่วไปในชุมชนกาฬสินธุ์ที่สนใจ โดยมีผู้สนใจแสดงความประสงค์เข้าร่วมอบรมเป็นจำนวนมาก กล่าวได้ว่า คุณลักษณะของทุนทางสังคม 3 ประการที่ปรากฏในรูปแบบการทำงานของเครือข่ายฯ ก่อให้เกิดความไว้วางใจระหว่างเครือข่ายฯ กับผู้ป่วยและครอบครัว และกับคนในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์โดยรวม ที่เป็นเรื่องของทุนทางสังคม

โดยสรุป ทุนทางสังคมในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายและครอบครัวของเครือข่ายบริการแบบประคับประคองในเมืองกาฬสินธุ์ ประกอบด้วย ทุนจิตสาธารณะ ทุนความเกื้อกูลกันและกันของคนในชุมชน ทุนมนุษย์ที่มีศักยภาพ และทุนเครือข่ายการทำงาน จะเป็น “ฐาน” ที่มั่นคง สร้างความเข้มแข็งของชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ ให้สามารถก้าวข้ามอุปสรรคในมิติเศรษฐกิจ¹⁴ สามารถ

¹³ ประกอบด้วย จังหวัดร้อยเอ็ด ขอนแก่น มหาสารคาม และกาฬสินธุ์

¹⁴ จังหวัดกาฬสินธุ์ถูกจัดอันดับเป็นจังหวัดที่ประชากรมีรายได้ครัวเรือนต่ปีต่ำมาก จึงถูกจัดอันดับเป็นจังหวัดยากจนลำดับต้นๆ ของประเทศ

สร้างคุณภาพชีวิตที่ดีระยะท้ายให้กับผู้ป่วยระยะสุดท้ายและครอบครัว ภายใต้การจัดการระบบบริการแบบประคับประคองอย่างมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนของสังคมคนน้ำดำ สอดคล้องกับผลการรับรู้และความพึงพอใจของทั้งในฝ่ายของผู้รับบริการของเครือข่ายฯ ของกองสวัสดิการสังคม เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ (2562)

3. ลักษณะการบริการในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายและครอบครัวของกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำดำและเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ การทำงานในโครงการจิตอาสาดี สร้างสุขที่ปลายทางชีวิตมีลักษณะที่โดดเด่นคือ เป็นการให้การดูแลและสนับสนุน เพื่อตอบสนองความต้องการทางจิตใจและสังคม (Psychosocial need) ของผู้ป่วยระยะสุดท้ายและครอบครัว ที่เป็นการดูแลสุขภาพในมิติสังคม (Social aspect of care) และเคารพความต้องการของผู้ป่วยฯ เป็นสำคัญงานของกลุ่มฯ และเครือข่ายจึงทำหน้าที่เสริมพลังและเป็นแรงสนับสนุนทางสังคม (Social support) อีกทั้งการบริการของเครือข่ายฯ ยังให้ความสำคัญกับ “เวลา” และไม่ยึดติดกับ “ชนบ” แบบเดิม เหตุที่เข้าใจข้อจำกัดของผู้ป่วยและครอบครัว จึงมุ่งเข้าไปยังความปรารถนา ความประสงค์ของผู้ป่วยเป็นหลัก ดังที่ว่า “น้องจิตอาสาถามว่าอยากให้ช่วยเหลืออย่างไร เราแจ้งความประสงค์ไปว่า ลูกชายอยากบวช ทางทีมงานก็เลยบอกว่าเป็นเรื่องที่ดีมาก บวชเลยไม่จำเป็นต้องเตรียมเครื่องบวชมาวัด ทุกอย่างจัดที่บ้านหมด โดยมีพระอาจารย์เป็นอุปัชฌาย์ ดิ์ต่อครอบครัว คนไข้ก็รู้สึกดีด้วย น้องทีมงานจิตอาสาช่วยในงานบวช บวชง่าย ๆ แต่หลังมากเลยวันนั้น ทำพิธีบวชครบทุกพิธี บวชที่บ้านต่อหน้าผู้ป่วย” (ผู้ดูแลหลักคนที่ 1 (ภรรยา), สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2563)

จากการศึกษา สามารถสรุปลักษณะบริการของกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำดำได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

3.1 การบริการที่เป็นเรื่องของ “การดูแล” ด้วยการให้ความเป็นเพื่อน เสมือนเป็นคนในครอบครัว (Being with) อาทิเช่น การอยู่เป็นเพื่อนในยามที่ผู้ป่วยหรือผู้ดูแลในครอบครัวต้องการกำลังใจ การรับฟังความในใจที่ผู้ป่วยฯ ไม่กล้า หรือไม่ต้องการเปิดเผยกับคนในครอบครัว การพูดคุยกับผู้ดูแลหลักในครอบครัว เพื่อคลายความกังวลและบรรเทาความรู้สึกโดดเดี่ยว เป็นต้น

3.2 การบริการที่เป็นเรื่องของ “การสนับสนุน” ด้วยการจัดหาบริการเพื่อตอบสนองความต้องการทางจิตใจและสังคมของผู้ป่วยและครอบครัว (Doing for) อาทิเช่น การช่วยค้นหาความต้องการหรือความปรารถนาครั้งสุดท้ายของผู้ป่วย การทำความฝันหรือภารกิจ “ค้างค้าง” สุดท้ายที่ผู้ป่วยหรือครอบครัวต้องการ ที่ถือเป็นการดูแลสุขภาวะทางจิตวิญญาณของผู้ป่วยอีกทางหนึ่ง เช่น การประสานทนายเพื่อจัดการเรื่องทรัพย์สินมรดก เป็นต้น

4. ผลกระทบจากการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัวของกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำคำและเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์

ผลกระทบเชิงบวกตลอดทั้งองค์ภาพพที่เกี่ยวข้อในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ นับตั้งแต่ผู้ป่วยฯ และครอบครัว กลุ่มจิตอาสาและเครือข่ายเอง เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ในฐานะเครือข่ายหลักที่สำคัญ และชุมชนในเขตอำเภอเมืองกาฬสินธุ์ ดังสรุปได้คือ

4.1 ผู้ป่วยฯ และผู้ดูแลหลักในครอบครัว

4.1.1 การเรียนรู้ของผู้ป่วยฯ และผู้ดูแลหลักในครอบครัวที่ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนทัศนคติ วิธีคิดและพฤติกรรม เกี่ยวกับความเจ็บป่วยและเรื่องความตาย จากการศึกษา การทำงานของกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำคำและเครือข่ายเอื้อให้ผู้ป่วยฯ เกิดอาการสุขสบายใจในวาระท้าย ผู้ป่วยฯ และผู้ดูแลหลักในครอบครัวเข้าใจสถานการณ์ของโรค ซึ่งจะเอื้อไปสู่การยอมรับความตายและการเตรียมตัวตายได้ การเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง ช่วยปรับเปลี่ยนมุมมองใหม่ของผู้ป่วยฯ และผู้ดูแลหลักครอบครัว เกี่ยวกับเรื่องความเจ็บป่วยและความตาย กล่าวคือ การตระหนักว่า การรับฟังและการให้ความสำคัญกับความปรารถนา ความต้องการของผู้ป่วยฯ เป็นเรื่องสำคัญยิ่งต่อความสงบในจิตใจและการฟื้นฟูอาการทางกายภาพของผู้ป่วยฯ และการดูแลความเจ็บป่วยและเรื่องของความตาย ซึ่งเกี่ยวข้องกับทุนทางสังคมเรื่องความเชื่อมั่น วางใจในเพื่อน และเรื่องของความเกื้อกูลช่วยเหลือกันและกัน

4.1.2 การเข้าถึงการดูแลสุขภาวะระยะท้ายของผู้ป่วยฯ โดยไม่ถูกเลือกปฏิบัติจากเศรษฐฐานะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ป่วยฯ และครอบครัวที่มีฐานะยากจน ซึ่งเป็นกลุ่มเปราะบางของชุมชน รวมถึงการสร้างทางเลือกต่อการตายที่บ้านให้เป็นจริง โดยที่ครอบครัวไม่ต้องกังวลเรื่ององค์ความรู้ในการดูแล

ผู้ป่วยระยะท้าย กล่าวได้ว่า รูปแบบองค์กรชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ (Informal community organization) ของกลุ่มจิตอาสาหน้าดำและเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ เป็นการจัดการโดยชุมชนและเพื่อชุมชน ที่ถือเป็น “สวัสดิการชุมชน (Community welfare)” เพื่อคุณภาพชีวิตระยะท้าย โดย “ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” อย่างเป็นจริงในทางปฏิบัติ ช่วยกู้คืนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ คำนึงสิทธิในการ “ตายดี” และช่วยลดความเหลื่อมล้ำด้านสุขภาพในชุมชนลงได้อีกทางหนึ่ง โดยเฉพาะความปรารถนาเรื่องการตายที่บ้าน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของสังคมคนโลกตะวันออก เช่น สังคมไทย

4.1.3 การบ่มเพาะ “จิตอาสา จิตสำนึกสาธารณะ” ให้เกิดขึ้นในครอบครัวผู้ป่วย ดังปรากฏการณ์เชิงประจักษ์ของการที่ครอบครัวผู้ป่วยที่เคยได้รับการบริการจากกลุ่มฯ กลับมาตอบแทนด้วยความเต็มใจในงานของกลุ่มฯ ทั้งในรูปของการลงแรง การบริจาคเงิน สิ่งของต่างๆ หรือการแบ่งปันประสบการณ์ของผู้ที่ได้รับการบริการจากกลุ่มฯ ซึ่งเป็นปัจจัยทุนทางสังคมเรื่องการต่างตอบแทน (Reciprocity)

4.2 กลุ่มจิตอาสาเมืองหน้าดำ และเครือข่าย

4.2.1 ความสัมพันธ์ใกล้ชิด ไว้วางใจ ยอมรับในความสามารถของกันและกัน ระหว่างกลุ่มจิตอาสาฯ และเครือข่าย การได้มีโอกาสทำงานร่วมกัน ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านวันเวลา ทำให้เกิดความเข้าใจกันมากขึ้น เคารพในความต่างของกันและกัน ให้เกียรติและวางใจ ยอมรับเป็นทีมทำงาน ที่มีเป้าหมายอยู่ที่ผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัว พร้อมรับฟังและให้อภัยต่อกันมากขึ้น ถ้อยทีถ้อยอาศัย เอื้อเฟื้อต่อกัน เกิดความตระหนักและเห็นความสำคัญของการทำงานที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน สะท้อนการเกิดขึ้นของทุนทางสังคม

4.2.2 ความมั่นใจ เข้าใจในความรู้เรื่องการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัว และประโยชน์อันเกิดจากการปฏิบัติงาน จากประสบการณ์การทำงาน ทำให้สมาชิกกลุ่มฯ และเครือข่ายการทำงาน มีโอกาสต่อ “การย้อนคิดชีวิตตน” เกิดการปรับเปลี่ยนทัศนคติ มุมมองต่อการดำเนินชีวิต (Self-growth) และนำความรู้ ประสบการณ์ที่ได้ทั้งจากการอบรมและการลงมือปฏิบัติจริงจากการทำงานไปปรับใช้ในชีวิตตน กับคนใกล้ชิดและครอบครัว โดยที่สมาชิกกลุ่มฯ และเครือข่ายบางคน สามารถปรับเปลี่ยนตนเองเป็นคนจิตใจ

เย็นขึ้น รับฟัง และเข้าใจคนใกล้ชิดในครอบครัว ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกัน ในครอบครัวดีขึ้น เข้าใจกันมากขึ้น รวมถึงยังสามารถขยับไปสู่การสื่อสารเรื่อง ความตายกับคนในครอบครัว

4.2.3 การขยายสมาชิกจิตอาสาและเครือข่ายความร่วมมือ การทำงาน ต่อยอดการทำงาน การทำงานดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัว ของกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำดำ เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ และเครือข่ายต่างๆ ได้เปิด พื้นที่สาธารณะ (Public space) ของความร่วมมือในการทำงานของทุกภาคส่วน ในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ ที่รวบรวมความสามารถ ความถนัดในสิ่งที่ตนมีมา “ร่วมด้วยช่วยกัน” ในการทำงานดังกล่าว กอปรกับวัฒนธรรมการทำงานที่ผ่าน มาของเทศบาลฯ ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่เป็นทุนทางสังคม เดิมอยู่แล้ว เมื่อมาร่วมงานเป็นภาคีหลักกับกลุ่มฯ จึงเป็นปัจจัยเอื้อให้งานของ กลุ่มฯ สัมฤทธิ์ผลได้โดยง่าย ปรากฏการณ์ของกลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจในพื้นที่ กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าในตลาดเทศบาลฯ กลุ่มผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุ กลุ่ม เยาวชนจิตอาสาในโรงเรียนต่างๆ ฯลฯ มาช่วยเหลือกัน ทั้งในรูปของ “การออก ความเห็น” การบริจาคเงิน สิ่งของต่างๆ ตามที่กลุ่มฯ ต้องการใช้ในการทำงาน หรือการนำล็อตเตอรี่ที่หมดอายุแล้วมาพับเป็นดอกไม้จันทน์ เหล่านี้เป็นต้น

4.3 เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่เทศบาลเมือง กาฬสินธุ์ เป็นทั้งคนกลุ่มแรกๆ และคนกลุ่มท้ายๆ ที่เมื่อมีความจำเป็นเร่งด่วนใน การระดมทุนบริจาคเพื่อการทำงานของกลุ่มฯ จะร่วมกันบริจาคทุนทรัพย์ ส่วนตัว ในขณะที่ เจ้าหน้าที่ฯ บางราย ก็สนับสนุนแรงงาน ช่วยเหลือตามเท่าที่ ทำได้ ซึ่งถือปฏิบัติมานับแต่ก่อนที่เทศบาลฯ และกลุ่มฯ จะเป็นเครือข่ายกัน อย่างเป็นทางการ กระทั่งเกิดเป็นวัฒนธรรมการบริจาคเงิน หรือสิ่งของที่เป็น การทำบุญเนื่องในโอกาสวันเกิดของเจ้าหน้าที่เทศบาลฯ ให้แก่กลุ่มจิตอาสาฯ ที่ เป็นการสร้างบรรทัดฐานร่วม (Shared value or shared norms) กันใหม่ของ คนทำงานเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ นอกจากนี้ การทำงานดูแลผู้ป่วยระยะท้าย และครอบครัวในเชิงรุกของกลุ่มฯ และเครือข่ายฯ ได้ต่อยอดและสร้างแรง กระเพื่อมในการทำงานภาพรวมของเทศบาลฯ เพื่อดูแลทุกข์สุขของคนกาฬสินธุ์ ให้ครอบคลุมครบถ้วน จนเป็นที่มาของการจัดตั้ง “กู้ชีพกู้ภัย 1132”

4.4 ชุมชนในอำเภอเมืองกาฬสินธุ์

4.4.1 เกิดวัฒนธรรม “ความตายพูดกันได้ และการเตรียมความพร้อมในการตาย” รวมถึงการทำให้ความต้องการ “ตายที่บ้าน” เป็นไปได้จริงในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ การฝึกอบรมที่มีเนื้อหาครอบคลุม ทั้งเรื่องการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและเรื่องหนังสือแสดงเจตนาปฏิเสธการรักษา (Living will) ตามที่กฎหมายรับรอง¹⁵ ซึ่งเป็นสิทธิในการแสดงเจตจำนงในการตายของบุคคลให้กับบุคลากรสาธารณสุขและกับกลุ่มประชาชนทั่วไปในเมืองกาฬสินธุ์ และจากการปฏิบัติงานจริงของกลุ่มฯ และเครือข่ายฯ ต่อเนื่องยาวนานถึงปัจจุบัน ได้ฝังรากให้เกิดความเข้าใจที่ว่าความตายเป็นเรื่องธรรมดาของชีวิตมนุษย์ และจะดียิ่งกว่าหากเราได้เตรียมการรับมือด้วยการสื่อสารพูดคุยกันอย่างตรงไปตรงมาระหว่างคนในครอบครัวเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เพื่อให้ทั้งผู้ป่วยและครอบครัว ได้เข้าใจความปรารถนาของกันและกัน จะช่วยลดทอนความเครียดหรืออาจลดทอนความขัดแย้งระหว่างคนในครอบครัวที่อาจเห็นไม่ตรงกันในเรื่องการดูแลรักษาในระยะท้ายของผู้ป่วย ซึ่งจะนำไปสู่การยอมรับความตายและจากไปด้วยการ “ตายดี ตายสงบ” ปรากฏการณ์การพูดคุยเรื่องความตาย ทั้งในบ้าน บนโต๊ะระหว่างมื้ออาหารของคนชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ ฯลฯ การรู้จักต้องการมีหรือถามหา “สมุดเบาใจ” ที่เป็นของตนเอง เหล่านี้เป็นหลักประกันถึงวัฒนธรรมการยอมรับและความเข้าใจเรื่องความตาย ที่เป็นทุนทางสังคมใหม่เชิงป้องกันในเรื่องความตายของคนชุมชนเมืองกาฬสินธุ์

4.4.2 เปิดโอกาสเปิดพื้นที่ (Public space) ในการแสดงน้ำใจ การฟังพาอาศัยกันให้คนในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ที่เป็นการฟื้นฟูทุนทางสังคมของวัฒนธรรมความเกื้อกูลที่มีอยู่เดิมกลับคืนมาในชุมชน การปฏิบัติงานของเครือข่ายฯ เป็นการระดม “สรรพกำลัง” ต่างๆ ที่มีในชุมชน เพื่อร่วมกันบรรเทาทุกข์ของเพื่อนร่วมชุมชนด้วยกันเอง ที่เป็นเรื่องของการพัฒนาชุมชนด้วย “การลงมือทำด้วยความจริงใจให้ดูก่อน” หรือ “มอบให้” ผู้ป่วยฯ และครอบครัว (คนในชุมชน) ก่อน ซึ่งสะท้อนการ “ไม่เพิกเฉย” ต่อความทุกข์ของเพื่อนร่วมชุมชนฯ โดยเฉพาะกลุ่มคนยากจน คนเปราะบางในชุมชน ได้สร้างบทเรียนรู้แก่

¹⁵ พ.ร.บ. สุขภาพแห่งชาติ พศ.2550 มาตรา 12

“ผู้รับ” และคนในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ ให้ตระหนักในศักยภาพของตนเอง และเห็นประโยชน์ของศักยภาพจากการพึ่งพาอาศัย การเกื้อกูลกันและกันในชุมชน รูปธรรมของการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ที่ดีขึ้นของคนในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ เมื่อเปรียบเทียบกับพฤติกรรม “ต่างคนต่างอยู่” ที่เป็นแต่เดิม หรือการช่วยเหลือกันเองมากขึ้นของคนในชุมชน โดยมีได้รับการช่วยเหลือจากกลุ่มฯ และเครือข่ายฯ แต่เพียงฝ่ายเดียวเหมือนเช่นเคย แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกของการร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกันและกันในชุมชน (Social ownership) ซึ่งเป็นฐานทุนทางสังคมที่สร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนให้กับชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ ได้นำไปสู่แนวโน้มการมีศักยภาพการเป็น “ชุมชนกรุณา” แนวคิด “ชุมชนกรุณา (Compassionate communities approach) มีหัวใจสำคัญที่การมองชุมชนเป็นแหล่งทรัพยากรในการดูแลชีวิตและการตาย ด้วยเหตุนี้ การเอื้อต่อชีวิตที่ดีและการตายอย่างสงบในชุมชน จึงจำเป็นต้องสร้างความร่วมมือของภาคีภาคส่วนต่างๆ ของชุมชนกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่หลากหลาย เพราะการตายเป็นเรื่องของทุกคน และสุขภาพที่ดีเป็นเรื่องที่ทุกคนในชุมชนที่ควรมีส่วนรับผิดชอบ (Kellehear, 2005)

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำคำ และเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ในฐานะเครือข่ายหลักสำคัญเครือข่ายแรก เปิดโอกาสต่อการเตรียมความพร้อม การรับมือสังคมสูงวัยและสร้างการเข้าถึงการดูแลสุขภาพระยะท้ายให้กับชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ ความสำเร็จของกลุ่มฯ ที่เริ่มต้นขึ้นจากความสัมพันธ์กลุ่มเพื่อนหลากหลายอาชีพและหลากหลายวัย ที่ต้องการช่วยเหลือคนยากไร้ในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ อันเกิดจากประสบการณ์ตรงในการปฏิบัติงานตามหน้าที่ในชุมชนต่างๆ ในเขตอำเภอเมืองกาฬสินธุ์ในฐานะเจ้าหน้าที่เทศบาลฯ กลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำคำจึงเป็นการรวมตัวกัน (Mutuality) ของกลุ่มเพื่อนอย่างไม่เป็นทางการ (Informal group) ที่มีใจรักพ้องกันในการทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม กล่าวได้ว่า กลุ่มฯ ได้ใช้ความสัมพันธ์แนบแน่นในกลุ่มเพื่อนที่มีความสนใจในเรื่องเดียวกัน ที่ถือว่า เป็น “ทุนทางสังคมเดิม” ของกลุ่มฯ มาทำงานสาธารณะประโยชน์แก่ชุมชนฯ

เครือข่ายทำงานการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัวในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ มีเป้าประสงค์ร่วม (Shared value) เพื่อคุณภาพชีวิตระยะท้ายที่ดีของผู้ป่วย ที่จะนำไปสู่การยอมรับในความตายของตนเอง อันเป็นสิทธิในการตายดีของบุคคล รวมถึงคุณภาพชีวิตในด้านจิตใจของคนในครอบครัวผู้ป่วย โดยเฉพาะผู้ดูแลหลักในครอบครัวด้วย เครือข่ายฯ มีหลักในการทำงานร่วมกัน (Shared norms) ที่เคารพในบทบาท หน้าที่ตามความสามารถ ความถนัดของแต่ละฝ่าย เติมเต็มความต่างของแต่ละฝ่ายในการทำงาน ที่เป็นการสร้างความเข้มแข็งในการทำงานของเครือข่ายฯ และมีความสัมพันธ์ในลักษณะที่ทุกฝ่ายเท่าเทียมกัน (Equality) ต่างฝ่ายต่างแลกเปลี่ยนข้อมูล ความเห็น เพื่อประโยชน์ของการบรรลุเป้าประสงค์ร่วมในการทำงาน เหล่านี้ล้วนสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องเครือข่าย และเกี่ยวข้องโดยตรงกับแนวคิดทุนทางสังคมที่มี “เครือข่าย (Network)” เป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่ง การได้ทำงานร่วมกันของกลุ่มฯ และสมาชิกเครือข่ายต่างๆ ก่อให้เกิดการพัฒนาความสัมพันธ์ใกล้ชิดขึ้น เรียนรู้จักกันและคุ้นเคยกันมากขึ้น ให้เกียรติ นับถือ ไว้วางใจ (Trust) ยอมรับในศักยภาพและร่วมมือกัน เกิดความตระหนักและเห็นความสำคัญของการทำงานที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน (Reciprocity) กล่าวได้ว่า กลุ่มจิตอาสาเมื่อน้ำดำได้พัฒนาทุนทางสังคมด้วยการสร้างความสัมพันธ์จากการทำงานในลักษณะเครือข่ายจิตอาสา (Volunteer network) เป็นเสมือน “สะพาน” ที่เชื่อมโยงความต้องการของผู้ป่วยและครอบครัว ด้วยการระดมทรัพยากรต่างๆ ทั้งความคิด แรงงาน หรือทุนทรัพย์ ที่เครือข่ายต่างๆ ในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์มีแสดงบทบาทเป็นแรงสนับสนุนทางสังคม (Social support) ทำหน้าที่ทั้งให้ “การดูแล (Care)” และให้ “การสนับสนุน (Support)” เพื่อช่วยเสริมพลัง (Empower) แก่ผู้ป่วยระยะสุดท้ายและครอบครัว

ตลอดระยะเวลาการทำงานดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัวกลุ่มฯ และเครือข่ายฯ ได้สะสมและขยายทุนทางสังคมต่อเนื่อง (Collective social capital) ทั้งกับครอบครัวที่เคยได้รับการบริการจากเครือข่ายฯ เพื่อนร่วมงานในเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์และชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ ประจักษ์พยานของการพัฒนาความสัมพันธ์เสมือนคนในครอบครัวเดียวกัน ที่แสดงถึงความเป็นลูกเป็นหลานหรือเป็นเพื่อน แม้ “พันธกิจ” ของกลุ่มฯ จะเสร็จสิ้นแล้ว แต่ความสัมพันธ์

ยังคงยืนนาน และในมุมกลับ ความต้องการ “ตอบแทน” ของครอบครัวที่เคยได้รับการบริการจากกลุ่มฯ ด้วยการช่วยเหลือกลุ่มฯ ตามศักยภาพและโอกาสที่มี ซึ่งในอีกนัยยะหนึ่งเปิดพื้นที่ต่อการสร้างความเชื่อมั่นในตนเองของ “คนธรรมดา” เหล่านี้ ให้เรียนรู้ว่าตนมีคุณค่า สามารถช่วยเหลือเพื่อนร่วมชุมชนได้ตามศักยภาพที่มี เกิดความมั่นใจในตน และค่อยๆ พัฒนาเป็นความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมที่ครอบครัวเหล่านี้ไม่เป็นแต่เพียง “ผู้รับ” แต่ยังสามารถเป็น “ผู้ให้” ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นเรื่องของ “ความสัมพันธ์แบบสองทาง (Reciprocal way)” แต่ยังเป็นเรื่องของการพัฒนา “ความรู้สึกร่วมกัน เป็นหนึ่งของชุมชน (Community engagement)” อีกด้วย ปรากฏการณ์ความต้องการเป็นสมาชิกกลุ่มฯ ของคนในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ที่เพิ่มขึ้นจำนวนมาก รวมทั้งพระสงฆ์ หรือวัฒนธรรมการทำบุญวันเกิดของเจ้าหน้าที่เทศบาลฯ ที่ร่วมกันก่อหนุ่่งงานของกลุ่มฯ และเครือข่ายฯ เป็นประจำ หรือความกระตือรือร้นของเพื่อนบ้านในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เมื่อยามที่เพื่อนร่วมชุมชนประสบกับความทุกข์ใจจากความเจ็บป่วย ความตาย และมีความโศกเศร้า เป็นต้น เหล่านี้สะท้อนการเป็นหุ้นส่วนทางสังคม (Social partnership) ที่คนในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์มีต่อกัน และการดำรงอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ เป็นการพัฒนาศักยภาพชุมชน (Community building) และกลายเป็นจุดเริ่มต้นของการก่อร่าง “ชุมชนความกรุณา (Compassionate communities)” ของชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ ทั้งเพื่อกับการได้ใช้ชีวิตที่มีสุข (Good living) และกับการเผชิญความตายที่สงบ (Peaceful death) ระยะยาวของชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ กล่าวได้ว่า กลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำคำได้สร้างองค์กรชุมชน (Community organization) ในรูปเครือข่าย เป็นทุนทางสังคมในมิติสุขภาพของคนเมืองกาฬสินธุ์ทุกคน (Ownership) ที่เป็นการพึ่งตนเองเรื่องสุขภาพพระยะท้ายของชุมชนฯ เป็น “สวัสดิการชุมชน (Community welfare)” ซึ่งเกิดจากการร่วมออกแบบและร่วมลงมือทำโดยคนในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์เอง สอดรับกับแนวคิดความยั่งยืน และมีส่วนต่อการลดความเหลื่อมล้ำในการบริการสุขภาพพระยะท้ายของชุมชนฯ โดยสรุป ผลกระทบเชิงบวกที่เกิดขึ้นจากการให้บริการการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายและครอบครัวในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ของกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำคำ เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์และเครือข่าย ต่อทั้งผู้ป่วยฯ

และครอบครัว กลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำคำและเครือข่าย เทศบาลเมืองและชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ ในเรื่องการปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมต่อเรื่องความตายไปในเชิงป้องกัน การมีความรู้และทักษะในการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัว การลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงคุณภาพชีวิตระยะท้ายของกลุ่มคนเปราะบางในชุมชน และการร่วมสร้างชุมชนกรุณา ที่เป็นชุมชนแห่งความเห็นอกเห็นใจ เพื่อสุขภาวะที่ดีของทุกคนในชุมชนร่วมกัน

ปัจจัยทุนทางสังคมสำคัญที่พบ ได้แก่ ความสัมพันธ์แบบรวมกลุ่ม (Mutuality) และแบบเครือข่าย (Networking) เป้าประสงค์หรือบรรทัดฐานร่วม (Shared value or shared norms) ความไว้วางใจ (Trust) และการตอบแทนหรือการพึ่งพาอาศัยกัน (Reciprocity) ที่สามารถอธิบายโครงสร้างทางสังคม (Social structure) ด้วย “เครื่องมือทุนทางสังคม” (Social capital as a tool) เหล่านี้ได้คือ ความสัมพันธ์แนบแน่นระหว่างกลุ่มเพื่อนๆ ในกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำคำ การพัฒนาความสัมพันธ์ใกล้ชิดจากการทำงานการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัวกับเพื่อนในเครือข่ายไปพร้อมๆ กับการพัฒนาความสัมพันธ์เสมือนคนในครอบครัวเดียวกันกับผู้รับบริการของกลุ่มฯ และเครือข่ายฯ ค่อยๆ สร้างความไว้วางใจต่อกัน และนำไปสู่การถ้อยทีถ้อยอาศัยพึ่งพากันและกัน ลดทอนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่อาจเคยมีระหว่างกัน โดยเฉพาะระหว่างเจ้าหน้าที่ภาครัฐกับประชาชนทั่วไป การรักษาปัจจัยทุนทางสังคมให้คงอยู่อย่างยั่งยืนในชุมชนเมืองกาฬสินธุ์เช่นนี้ จะสามารถขยายผลต่อยอดการพัฒนาศักยภาพชุมชนในด้านอื่นๆ เพื่อคุณภาพชีวิตครบทุกด้านของคนทั้งชุมชนฯ ร่วมกัน

จากการวิเคราะห์ข้อดีและข้อเสียของการศึกษาบทเรียนรู้ในครั้งนี้พบว่า ข้อดี คือ ความสามัคคี เข้มแข็งของชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ และการลดค่าใช้จ่ายของครอบครัว อันเกิดจากการดูแลผู้ป่วยในช่วงท้ายของชีวิตและครอบครัวแบบประคับประคองด้วยแนวคิดทุนทางสังคม และข้อเสีย คือ อาจเกิดปรากฏการณ์ “ฟรีไรเดอร์ (Free rider)”¹⁶ กับ 2 กลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มคนฐานะทางเศรษฐกิจดี หรือ เป็นครอบครัวที่มีสมาชิกในครอบครัวจำนวนมาก

¹⁶ ศัพท์ทางเศรษฐศาสตร์ หมายถึง ผู้ที่ได้ผลประโยชน์โดยไม่ต้องเสียแรงหรือลงทุนใดๆ

หรือ ไม่มีข้อจำกัดในการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายด้วยตนเอง และกลุ่มเจ้าหน้าที่
ท้องถิ่นผู้มิพบาป หน้าที่เกี่ยวข้องในการทำงานดูแลสุขภาวะระยะท้าย

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ ประกอบด้วย

1. การสร้างการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้สูงอายุที่ยังคงมีภาวะ “แอคทีฟ (Active aging)¹⁷” ในงานการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและครอบครัวของกลุ่มจิตอาสา ไปยังผู้สูงอายุกลุ่มอื่นๆ ให้กว้างขวาง นอกเหนือจากกลุ่มผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างความความตระหนักในการดูแลสุขภาพตนเองของประชากรสูงอายุในภาพรวม ลดเวลาการเข้าสู่ผู้สูงอายุในภาวะ “ติดเตียง” และลดค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาจำนวนมาก ทั้งของครอบครัวและภาครัฐ

2. การสร้างความร่วมมือกับสถาบันศึกษาในพื้นที่ เพื่อขยาย “ความรู้เรื่องความตาย (Death Literacy)” และขยายการมีส่วนร่วมของ “เยาวชนจิตอาสา” ให้กว้างขวาง ที่เป็นการตระหนักถึงบริบทความเป็นจริงของสังคม ในการเตรียมความพร้อม ความเข้าใจให้กับเยาวชนในเรื่องเหล่านี้

3. การขยายเครือข่าย หรือขยายกิจกรรมของกลุ่มจิตอาสาเมืองน้ำคำ ควรคำนึงถึงความพร้อมในเรื่องการจัดการและเรื่องของระยะเวลาที่เหมาะสม โดยเฉพาะการเผชิญกับความผันผวนของวิกฤตการณ์เช่นปัจจุบัน เนื่องจากความสัมพันธ์ในรูปเครือข่ายต้องการเวลา เพื่อเรียนรู้จักกัน อันเป็นรากฐานสำคัญของความยั่งยืนในการทำงานแบบเครือข่าย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ได้แก่ เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ควรขอรับการสนับสนุนจากภาครัฐส่วนกลางในนโยบายด้านสุขภาพชุมชน ที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชน ด้วยมุมมองสุขภาวะแบบองค์รวม และการประยุกต์ใช้แนวคิดทุนทางสังคม โดยให้การสนับสนุนการเตรียมความพร้อมของภาคส่วนต่างๆ ในชุมชน เรื่องการดูแลผู้สูงอายุในภาพรวม ครอบคลุมนับตั้งแต่ผู้สูงอายุในภาวะ “แอคทีฟ” หรือ “ติดสังคม” ภาวะ “ติดบ้าน” และภาวะ “ติดเตียง”

¹⁷ ภาวะพลัดพรากขององค์การอนามัยโลก หมายถึง ภาวะสุขสมบูรณ์ของผู้สูงอายุ ประกอบด้วย การมีสุขภาพดี การมีส่วนร่วม และการมีหลักประกันและความมั่นคง

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ได้แก่ นำผลการศึกษาวิจัยนี้ไปดำเนินการศึกษาวิจัยนําร่องในจังหวัดพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ข้อจำกัดในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ทำให้ผู้วิจัยมีข้อจำกัดในการเก็บข้อมูลภาคสนามส่งผลกระทบต่อแผนงานวิจัยในภาพรวม

เอกสารอ้างอิง

- เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์, กองสวัสดิการสังคม. (2562). รายงานการประเมินผล การรับรู้และความพึงพอใจในการดำเนินโครงการสร้างสุขที่ปลายทาง. สืบค้นจาก www.kalasin-mu.go.th
- วรรณา จารุสมบัติ. (2567). นโยบายสถานชีวาภิบาล (สัมภาษณ์). กรุงเทพฯ ศิริรัตน์ ปานอุทัย และคณะ. (2563). การสังเคราะห์ข้อเสนอระบบการดูแลแบบประคับประคองในเขตเมืองของจังหวัดเชียงใหม่. สืบค้นจาก <https://kb.hsri.or.th/dspace/handle/11228/5242?locale-attribute=th>
- สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.). (2563). นิยามปฏิบัติการ (Operational definition) ของคำที่ เกี่ยวข้องกับเรื่องการดูแลแบบ ประคับประคอง (Palliative care) สำหรับประเทศไทย พค.2563. สืบค้นจาก www.nationalhealth.or.th
- เอกสารโครงการจิตสุชาติ สร้างสุขที่ปลายทาง. (ม.ป.ป.). (อัดสำเนา). Peaceful, Death. (2564). ถอดบทเรียนชุมชนกรุณา “การทำงาน Community Palliative Care”. สืบค้นจาก www.peacefuldeath.co
- Horsfall, D., Noonan, K., & Leonard, R. (2012). Bringing our dying home: How caring for someone at end of life builds social capital and develops compassionate communities. *Health Sociology Review*, 21(4), 373-382. DOI: 10.5172/hesr.2012.21.4.373

- Johansson, S., Leonard, R., & Noonan, K. (2010). Caring and the generation of social capital: Two models for a positive relationship. *International Journal of Social Welfare*, 21(1), 44-52. DOI: 10.1111/j.1468-2397.2010.00759.x
- Kellehear, A. (2005). *Compassionate Cities: Public health and end-of-life care*. New York: Routledge.
- Lewis, J., DiGiacomo, M., Currow, D., & Davidson, P. (2014). Social capital in a lower socioeconomic palliative care population: a qualitative investigation of individual, community and civic networks and relations. *BMC Palliative Care*, 30(13), 13-30. DOI: 10.1186/1472-684X-13-30
- Peeler, A., Doran, A., Winter-Dean, L., Ijaz, M., Brittain, M., Hansford, L., Wyatt, K., Sallnow, L., & Harding, R. (2023). Public health palliative care interventions that enable communities to support people who are dying and their carers: a scoping review of studies that assess person-centered outcomes. *Frontiers in Public Health*, 11, DOI: 10.3389/fpubh.2023.1180571
- Reeves, D., Blickem, C., Vassilev, I., Brooks, H., Kennedy, A., Richardson, G., & Rogers, A. (2014). The Contribution of Social Networks to the Health and Self-Management of Patients with Long-Term Conditions: A Longitudinal Study. *PLoS One*, 9(6), e98340. DOI: 10.1371/journal.pone.0098340

การประเมินผลการดำเนินงานของศูนย์บริการดูแลกลางวัน
สำหรับผู้สูงอายุบึงยี่โถ

Performance evaluation of Bueng Yitho Day Care and
Day Service Center for the Elderly

Received 3 October 2023

Revised 27 December 2023

Accepted 30 January 2024

วรรณลักษณ์ เมียนเกิด¹

Wannalak Miankerd²

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้เป็นวิจัยประเมินผลโดยใช้ตัวแบบ CIPPIest Model มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์การให้บริการ ประเมินผลการดำเนินงาน และศึกษาแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานของศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุ ซึ่งจัดตั้งโดยเทศบาลเมืองบึงยี่โถ ปี 2562 เป็นบริการทางเลือกสำหรับผู้สูงอายุ มีผู้สูงอายุใช้บริการประมาณ 30 ราย เฉลี่ยวันละ 7-10 ราย ผลการประเมิน ถือว่าผ่านเกณฑ์ทุกองค์ประกอบ คือ 1) บริบท นโยบาย เทศบาลสอดคล้องกับนโยบายของรัฐ จำนวนผู้สูงอายุที่ต้องการการฟื้นฟูเพิ่มขึ้น บรรยากาศเอื้อให้จัดตั้งอย่างเป็นรูปธรรม 2) ตัวบ่งชี้เข้า มีบุคลากร งบประมาณ เอกสาร และระยะเวลาในการจัดตั้งและดำเนินงานที่เหมาะสม 3) กระบวนการ เทศบาลให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการ บริการ การวัดผลประเมินผลอย่างเป็นระบบ ผ่านกลไกและเครื่องมือต่างๆ 4) ผลผลิต มีกิจกรรมที่ครอบคลุมด้านสุขภาพ กายภาพบำบัด การดูแลทางสังคมและจิตใจ ทั้งแบบกลุ่มและแบบเดี่ยว ตามแผนการดูแลรายกรณี โดยเน้นผู้สูงอายุเป็นศูนย์กลางของการให้บริการ 5) ผลกระทบ ผู้ดูแลผู้สูงอายุได้รับการสนับสนุน และผ่อนคลายจากการดูแล

¹ รองศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ ประเทศไทย
E-mail: wannalakm@hotmail.com

² Associate Professor Dr., Lecturer of Faculty of Social Administration, Thammasat University, Bangkok, Thailand.

ในช่วงกลางวัน อีกทั้งศูนย์ฯ ได้รับรางวัลในสาขาโครงการที่คิดริเริ่มจากชุมชนจากประเทศญี่ปุ่น จึงสร้างผลกระทบต่องค์กรในระดับนานาชาติ 6) ประสิทธิภาพบริการของศูนย์ฯ ส่งผลให้ผู้สูงอายุมีความสามารถในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันเพิ่มขึ้น ยังคงสภาพของร่างกายและพึ่งพาตนเองได้ 7) ความยั่งยืนศูนย์ฯ มีการให้บริการอย่างต่อเนื่อง และขยายผลการดำเนินการจนเกิดเป็นศูนย์ฝึกอบรม และ 8) การถ่ายทอดส่งต่อ มีการส่งต่อความรู้อย่างต่อเนื่อง มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างน้อย 2 แห่ง สนใจจัดตั้งศูนย์ฯ สำหรับข้อเสนอแนะในการพัฒนา คือ เทศบาลควรมีการพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อให้บริการสำหรับผู้สูงอายุ และควรพิจารณาสรรหาผู้ปฏิบัติงานเพิ่มเติม เช่น นักกิจกรรม นักสังคมสงเคราะห์ เพื่อบูรณาการบริการที่ครบถ้วน ในระดับการปฏิบัติงาน ควรสร้างการรับรู้โดยประชาสัมพันธ์เพิ่มขึ้น ดึงการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนเข้ามาช่วยหนุนเสริมการดูแลผู้สูงอายุ และควรพัฒนากิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อให้ผู้สูงอายุเลือกกิจกรรมที่สนใจได้ด้วยตนเอง

คำสำคัญ: ศูนย์บริการดูแลกลางวัน, ผู้สูงอายุ, การประเมินผล, CIPPIest Model

Abstract

This research is an evaluation study research employing the CIPPIest Model. Its purpose is to study the provision of services, assess performance, and identify areas for further improvement in the operations of day care centers for the elderly, established by Bueng Yitho Municipality in 2019 as an alternative service for the elderly in the community. There were approximately 30 service users, specifically 7-10 persons daily. Based on the results of the operational assessment, all criteria have been achieved as follows: 1) Context: The municipality's policies were in line with those executed by the government. The number of elderly individuals in need of rehabilitation has been increasing, creating an atmosphere conducive to the concrete establishment of the center; 2) Input: Personnel, budgets, documents,

and planning and implementation time were found to be appropriate; 3) Process: the municipality has prioritized systematic management, service provision, and evaluation with established mechanisms and tools; 4) Output: a range of activities spanning health, physiotherapy, and social and psychological care for both group and private services were offered on a case-by-case basis while the elderly were regarded as the core of the services; 5) Impact: caregivers receive support and relief from elderly caretaking tasks during the day. Moreover, the center was recognized by the HAPI Award in the field of community initiatives from Japanese, thus creating an impact on international organizations; 6) Evaluation of effectiveness: the services enable the elderly to engage in more daily activities, maintain physical condition, and promote self-reliance; 7) Sustainability: the center has continuously provided services and developed their operation into a training center; and 8) Knowledge transfer: ongoing knowledge exchange with at least 2 local government organizations interested in establishing a center. For as suggestions for the development, the municipality should develop and apply technology in services offered to the elderly and consider acquiring additional staff for certain positions, e.g., facilitators and social workers, to complete the service integration across all facets. At the operational level, public awareness should be raised through increased public communications and involvement of families and communities to support elderly care. A wider variety of activities should be developed to allow the elderly to choose activities they are interested in independently.

Keywords: Day Care and Day Service Center, Elderly, Evaluation, CIPPIest Model

บทนำ

ศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุ ถือเป็นบริการที่องค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน หรือภาคประชาชนสามารถจัดตั้งเพื่อดูแลผู้สูงอายุในชุมชน โดยมีการออกแบบโปรแกรม หรือบริการที่ตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุ และครอบครัว ผ่านแผนดูแลส่วนบุคคล ครอบคลุมการให้บริการช่วยเหลือด้าน สุขภาพ สังคม นันทนาการ และที่เกี่ยวข้องหลากหลายรูปแบบในช่วงเวลา กลางวัน แต่ไม่ถึง 24 ชั่วโมง เพื่อให้ผู้สูงอายุมีความสามารถในการดูแลกิจวัตร ประจำวันของตนเอง ลดการพึ่งพิงครอบครัวให้ได้ยาวนานที่สุด (Kandel and Adamec, 2009; National Adult Day Services Association, 1995)

ศูนย์ดังกล่าวนี้เป็นศูนย์บริการที่นำมาเป็นเครื่องมือในการสนับสนุน ระบบการดูแลผู้สูงอายุระยะกลาง หรือ Intermediate care ในท้องถิ่น เพื่อเพิ่มสมรรถนะร่างกาย จิตใจ การทำกิจวัตรประจำวัน และลดความพิการหรือ ภาวะทุพพลภาพ รวมถึงการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุกลับสู่สังคมได้เต็มศักยภาพ โดย ศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุจะเชื่อมโยงบริการให้แก่ผู้สูงอายุ ผู้ดูแล หรือญาติผ่านการให้ความช่วยเหลือผู้สูงอายุ ได้แก่ การมีบริการทางเลือกใน การดูแลตนเอง เช่น บริการทางสังคม การฟื้นฟูและการบำบัด การสนับสนุน ผู้ดูแลและสมาชิกในครอบครัวของผู้สูงอายุให้มีเวลาผ่อนคลายความเครียดจาก การดูแลโดยให้ผู้ดูแลมีเวลาพักผ่อน หรือทำกิจกรรมส่วนตัว สำหรับการเชื่อมโยง ระบบบริการระดับชุมชน เป็นการให้บริการสำหรับผู้สูงอายุที่คงอยู่ในบ้าน ในชุมชน ของตนเอง จะได้รับการสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ ส่งเสริมความเข้าใจและ ทักษะในการดำรงชีวิต และป้องกันการถูกทอดทิ้ง เป็นต้น

เทศบาลเมืองบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี เป็นหนึ่งในองค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่นที่เห็นความสำคัญของการพัฒนาระบบบริการสำหรับผู้สูงอายุในพื้นที่ เนื่องจากเทศบาลฯ มีระบบการให้บริการแบบศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตสำหรับผู้ สูงอายุ ซึ่งเหมาะสำหรับผู้สูงอายุที่ยังมีศักยภาพให้มีส่วนร่วมในสังคม อย่างต่อเนื่อง และมีระบบการดูแลระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุที่ต้องการพึ่งพิง แต่ยังไม่พบว่า มีระบบการดูแลสำหรับผู้สูงอายุที่ติดบ้าน หรือกลุ่มที่ไม่ได้ มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม ดังนั้น ผู้บริหารเทศบาลจึงมีนโยบายใน การพัฒนาระบบบริการสำหรับผู้สูงอายุติดบ้าน เพื่อให้ระบบการดูแลครอบคลุม

ผู้สูงอายุทุกกลุ่ม จึงได้ประสานความร่วมมือกับคณาจารย์คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และองค์กร Nogezaoka-Glocal ประเทศญี่ปุ่น ในการสนับสนุนทางวิชาการ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงานด้วย การศึกษาดูงานในศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุ ณ ประเทศญี่ปุ่น โดยคณะสังคมสงเคราะห์ได้ช่วยริเริ่มและออกแบบโครงการพัฒนารูปแบบ การให้บริการและจัดตั้งศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุแบบบูรณาการ ในชุมชน จนทำให้เทศบาลเมืองบึงยี่โถสามารถจัดตั้งศูนย์บริการดูแลกลางวัน สำหรับผู้สูงอายุ ภายใต้ชื่อ “ศูนย์สนทนาการและฟื้นฟูผู้สูงอายุบึงยี่โถ” ในการวิจัยนี้จะใช้คำว่า ศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อให้เกิด การสื่อสารที่เข้าใจตรงกัน ศูนย์ฯ นี้ เป็นอาคาร 3 ชั้น ออกแบบเพื่อให้บริการ เน้นกลุ่มผู้สูงอายุติดบ้านและผู้ป่วยสมองเสื่อมให้มีโอกาสในการเข้าร่วมกิจกรรม และสามารถพัฒนาศักยภาพในการดำเนินกิจกรรมประจำวันได้ โดยเปิดทดลอง ให้บริการปลายปี 2562 จนถึงปัจจุบันเป็นระยะเวลากว่า 4 ปี

ทั้งนี้ ทางเทศบาลเมืองบึงยี่โถให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการ การดำเนินงาน และเปิดโอกาสให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางของ เครือข่าย และประชาชนที่มีจิตอาสาในชุมชน ก่อให้เกิดสัมฤทธิ์ผล ทั้งในเชิง คุณภาพของบริการ และความพึงพอใจของผู้สูงอายุและผู้ดูแล เมื่อได้รับการตอบสนองต่อความต้องการ หรือบรรลุจุดมุ่งหมายในสิ่งที่ต้นตอต้องการ แต่ยังมี การการประเมินผลการดำเนินงานมาก่อน ด้วยเหตุนี้ “การประเมินผล การดำเนินการของศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุบึงยี่โถ” จึงเป็น การวิจัยเชิงประเมินผลที่มุ่งตอบคำถามในประเด็นที่เกี่ยวกับการผล การดำเนินงานของศูนย์ฯ และมุ่งพัฒนาการดำเนินงานของศูนย์ฯ รวมถึงการนำ สารสนเทศไปสู่การตัดสินใจเพื่อการพัฒนาบริการให้มีระบบ และมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล รวมถึงสามารถนำองค์ความรู้เผยแพร่แก่หน่วยงาน/ ท้องถิ่นอื่นต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์การให้บริการของศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุเทศบาลเมืองบึงยี่โถ
2. เพื่อประเมินผลการดำเนินงานของศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุเทศบาลเมืองบึงยี่โถ
3. ศึกษาแนวทางในการพัฒนาการดำเนินงานของศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุเทศบาลเมืองบึงยี่โถ

วิธีการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยประเมินผล (Evaluation research) โดยใช้ตัวแบบ CIPPIest ในการประเมินผล โดยมีระเบียบวิธีดังนี้

1. กลุ่มบุคคลเป้าหมาย การเก็บรวบรวมข้อมูลการศึกษาในครั้งนี้เลือกตัวอย่างมีลักษณะแบบเจาะจง (Purposive sampling) โดยเกณฑ์ในการพิจารณาบุคคลเป้าหมาย คือ ผู้ที่มีส่วนร่วมในการจัดตั้ง ผู้ดำเนินการ รวมถึงผู้สูงอายุและผู้ดูแลผู้สูงอายุที่ใช้บริการในศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุ ซึ่งจำนวนผู้เข้าร่วมในการวิจัย ประกอบด้วย กลุ่มผู้บริหารเทศบาล จำนวน 4 คน ผู้ปฏิบัติงาน จำนวน 10 คน ผู้ใช้บริการซึ่งเป็นผู้สูงอายุ จำนวน 5 คน และผู้ดูแลผู้สูงอายุจำนวน 5 คน ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 คน ผู้บริหารท้องถิ่น หรือผู้แทนในพื้นที่ที่ประสงค์จะมีศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุ จำนวน 2 คน

2. เครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูล การศึกษานี้ใช้เครื่องมือ คือ แบบบันทึกการ แบบสังเกตการณ์และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีการตรวจสอบเครื่องมือจากผู้ทรงคุณวุฒิด้านผู้สูงอายุ เพื่อให้เครื่องมือมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการศึกษา นอกจากนี้ การศึกษานี้ผ่านการอนุมัติจากคณะกรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แล้ว รหัสโครงการวิจัยที่ 141/2564 หนังสือรับรองเลขที่ 112/2564 โดยเครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูลได้ดำเนินการ คือ

1) การรวบรวมข้อมูลการให้บริการโดยใช้แบบบันทึกผลการปฏิบัติงานของผู้ปฏิบัติงานวิชาชีพต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการผู้สูงอายุ โดยมีการขอความยินยอมจากผู้สูงอายุในการใช้ข้อมูลในส่วนนี้ด้วย

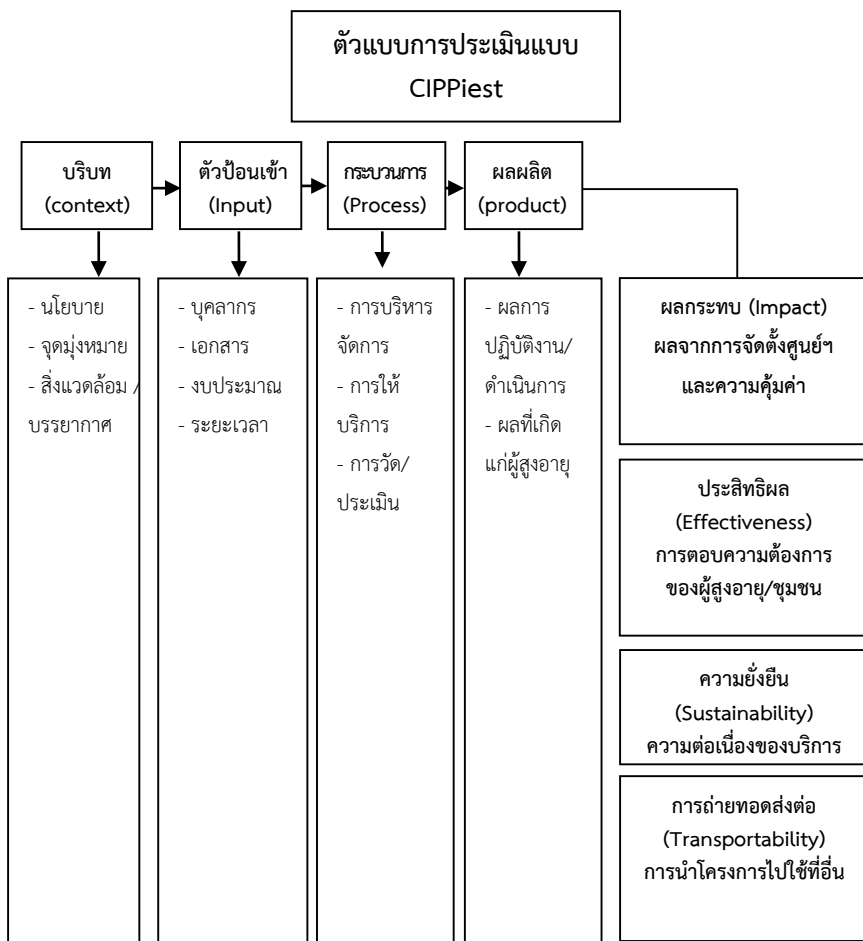
2) การสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิเรียบร้อยแล้ว โดยใช้กับผู้บริหารของเทศบาล ผู้ปฏิบัติงานในศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุ ผู้ดูแลผู้สูงอายุ และกลุ่มผู้แทนเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานศูนย์ให้บริการช่วงกลางวัน

3) การสังเกตการณ์การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่/ผู้ปฏิบัติงานในศูนย์ให้บริการกลางวันสำหรับผู้สูงอายุ โดยพิจารณาจากการกระทำ ท่าทีของผู้ปฏิบัติงานในศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุเพื่อช่วยให้ผู้วิจัยรับรู้เกี่ยวกับการให้บริการแก่ผู้สูงอายุได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

3. การวิเคราะห์ผลการวิจัย นำข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) และประมวลผลตามองค์ประกอบของตัวแบบการประเมินแบบ CIPPIest ได้แก่ บริบท ตัวป้อนเข้า กระบวนการ ผลผลิต ผลกระทบ ประสิทธิภาพ ความยั่งยืน และการถ่ายทอดส่งต่อ ทั้งนี้ มีการตรวจสอบความข้อมูลเพื่อให้มั่นใจในความน่าเชื่อถือ (Credibility) ของข้อมูล และพิจารณาความครบถ้วนของข้อมูล ทั้งนี้เพื่อความถูกต้องของข้อค้นพบ (Validity) โดยใช้วิธีการเปรียบเทียบข้อค้นพบ (Triangulation)

กรอบแนวคิดในการประเมินผล

การวิจัยนี้ได้ดำเนินการศึกษาสถานการณ์การให้บริการ ประเมินผล การดำเนินงาน และนำเสนอแนวทางในการพัฒนาการดำเนินงานของศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุเทศบาลเมืองบึงยี่โถ โดยกระบวนการในการประเมินผลนั้นใช้ตัวแบบการประเมินแบบ CIPPIest ซึ่งเกี่ยวข้องกับการประเมินผลบริบท ตัวป้อนเข้า กระบวนการ ผลผลิต รวมถึงผลกระทบ ประสิทธิภาพ ความยั่งยืน และการถ่ายทอดส่งต่อ โดยมีกรอบแนวคิดในการประเมินผลดังภาพ

ผลการศึกษา

ศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุเป็นหน่วยให้บริการสำหรับผู้สูงอายุของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ ใช้ชื่อว่า “ศูนย์สันทนการและฟื้นฟูผู้สูงอายุ บึงยี่โถ เทศบาลเมืองบึงยี่โถ” ถือเป็นรูปแบบบริการช่วยเหลือการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันสำหรับผู้สูงอายุ โดยมีผลการศึกษาแบ่งเป็นประเด็นต่อไปนี้

1. สถานการณ์การให้บริการของศูนย์บริการดูแลกลางวัน

1) การจัดตั้งศูนย์บริการดูแลกลางวัน ซึ่งเป็นรูปแบบบริการในชุมชนที่ผู้สูงอายุสามารถใช้บริการแบบเข้าไปเย็นกลับ ซึ่งสอดคล้องกับการต้องการเติมเต็มระบบการดูแลระยะกลางที่ยังขาดอยู่ในพื้นที่ ทางเทศบาลเมืองบึงยี่โถ นำโดยนายกเทศมนตรีและผู้บริหารเทศบาลได้สรรหาองค์ความรู้ และหาแนวทางในการพัฒนาระบบบริการดังกล่าวขึ้น โดยปี 2560 ได้ไปศึกษาดูงาน ณ ประเทศญี่ปุ่น ซึ่งจัดโดยศูนย์ฝึกอบรมแห่งคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และได้ร่วมมือกันทางวิชาการในการพัฒนาองค์ความรู้ ประกอบกับนโยบายของกระทรวงสาธารณสุขที่หันมาให้ความสนใจกับระบบการดูแลระยะกลาง ส่งผลให้ผู้สูงอายุที่ต้องการการฟื้นฟูสามารถใช้บริการในพื้นที่ได้โดยไม่ต้องไปที่โรงพยาบาลซึ่งมีผู้ใช้บริการจำนวนมาก และทางเทศบาลเมืองบึงยี่โถสามารถจัดบริการสำหรับผู้สูงอายุซึ่งเป็นบริการทางเลือก คือ มีค่าบริการ แต่ราคาไม่แพง เมื่อเปรียบเทียบกับบริการจากภาคเอกชน จากบริบทดังกล่าวมาข้างต้นทำให้เทศบาลเมืองบึงยี่โถจัดตั้งศูนย์ฯ และเปิดให้บริการในวันที่ 2 ธันวาคม 2562 โดยใช้ชื่อว่า “ศูนย์สันทนาการและฟื้นฟูผู้สูงอายุบึงยี่โถ” ในการวิจัยนี้ นักวิจัยจะใช้คำว่า “ศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุ” เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน

2) การบริหารจัดการศูนย์ฯ ได้กำหนดรูปแบบการบริการในลักษณะคณะกรรมการ ซึ่งแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ (1) คณะกรรมการบริหารศูนย์ฯ โดยมีทีมอำนวยการ ประกอบด้วย นายกเทศมนตรี ผู้อำนวยการกองสาธารณสุข ผู้อำนวยการศูนย์การแพทย์ เครือข่ายภาคประชาชนและเอกชน ผู้อำนวยการศูนย์ฯ ผู้แทนผู้สูงอายุและทีมที่ปรึกษาซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ และ (2) คณะกรรมการบริหารศูนย์ฯ ประกอบด้วย ผู้อำนวยการศูนย์ฯ ผู้ปฏิบัติงานด้านสุขภาพ คือ พยาบาลวิชาชีพ นักกายภาพ นักกิจกรรมบำบัด สำหรับผู้ปฏิบัติงานด้านสังคม ประกอบด้วย นักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ ทั้งนี้ยังมีผู้ดูแลผู้สูงอายุ อาสาสมัคร หรือจิตอาสาเข้ามาช่วยเหลือผู้สูงอายุด้วย

3) รูปแบบศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุ เน้นการสนับสนุนปฏิบัติกิจวัตรประจำวันของผู้สูงอายุและแบ่งเบาภาระของสมาชิกในครอบครัวที่ต้องดูแลผู้สูงอายุกลุ่มที่ต้องการพึ่งพิง มีการผสมผสาน

การกายภาพบำบัดด้วยอุปกรณ์ มีกิจกรรมสำหรับผู้ป่วยสมองเสื่อมร่วมด้วย มีบริการด้านการแพทย์ บริการด้านการบำบัดฟื้นฟู บริการด้านสังคม บริการด้านการส่งเสริมสุขภาพจิตและอารมณ์ ศูนย์ฯ เปิดให้บริการในช่วงเวลา 07.00-18.00 น. (ปิดบริการเสาร์-อาทิตย์) โดยอัตราค่าบริการคิดแบบเหมาจ่าย วันละ 300 บาท

4) **ผู้สูงอายุที่มาใช้บริการ** ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปี และอยู่ในภาวะพึ่งพิงตามเกณฑ์การประเมินการเข้าใช้บริการ อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองบึงยี่โถ แต่มีผู้สูงอายุนอกเขตเทศบาลมาใช้บริการด้วย ส่วนหนึ่งเป็นผู้ป่วยสมองเสื่อม หรือบุคคลที่ได้รับการวินิจฉัยว่าเป็นผู้ป่วยสมองเสื่อมระยะเริ่มต้น จากข้อมูลการมาใช้บริการของผู้สูงอายุ ปี 2565 พบว่า มีผู้สูงอายุใช้บริการ 30 คน โดยมาใช้บริการประมาณ 14-15 คนต่อวัน แต่ในปี 2566 มีผู้สูงอายุเข้ามาใช้บริการเฉลี่ยวันละ 8-10 คน

5) **เครือข่ายการให้บริการของศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุ** เน้นการประสานความร่วมมือไปยังภาคส่วนต่างๆ เช่น ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ 3 ศูนย์ฯ ในเทศบาลเมืองบึงยี่โถ โรงพยาบาลประจำอำเภอ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด สถาบันการศึกษา องค์การภาคเอกชน มูลนิธิข้างเคียงเคียงกัน เพื่อให้เกิดการรวมกำลังในการระดมสนับสนุนระบบบริการ โดยมีเทศบาลรับบทบาทในการเป็นผู้ประสานงานและอำนวยความสะดวกให้เกิดบริการ

2. การประเมินผลการดำเนินงานของศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุบึงยี่โถ

จากการประเมินผลการดำเนินงานของศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุบึงยี่โถ ผู้วิจัยได้ใช้ตัวแบบการประเมิน CIPPIest มาใช้ในการประเมินผล สรุปผลการประเมิน ดังนี้

1) **การประเมินบริบท (Context evaluation)** เป็นการประเมินผลจากสภาพแวดล้อมปัจจุบันที่เป็นสภาพพื้นฐานทั่วไปขององค์กรและความต้องการที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการ รวมทั้งความเป็นไปได้ของการดำเนินงานว่ามีความราบรื่นหรืออุปสรรค ซึ่งผลที่ได้จากการประเมินจะช่วยตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบาย การวางแผน

หรือการกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและความต้องการอื่นๆ โดยผู้วิจัยได้พิจารณาในประเด็นจำนวนผู้สูงอายุ นโยบายจุดมุ่งหมาย สิ่งแวดล้อมที่ทำให้เกิดศูนย์ฯ พบว่า เทศบาลเมืองบึงยี่โถมีจำนวนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และมีการสำรวจเบื้องต้นว่าผู้สูงอายุมีความต้องการบริการที่จำเป็นต้องใช้บริการดูแลในช่วงกลางวัน อีกทั้งเทศบาลฯ ได้รับการถ่ายโอนสถานเอนามียมาจากกระทรวงสาธารณสุข และสามารถยกระดับเป็นศูนย์การแพทย์ จึงมีความพร้อมในระบบบริการสาธารณสุขที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาาระบบบริการในรูปแบบการดูแลระยะกลางอย่างครบถ้วน จึงเป็นเหตุผลที่จะทำให้เกิดศูนย์ฯ ที่จะช่วยเติมเต็มบริการดูแลผู้สูงอายุในชุมชน

2) การประเมินตัวป้อนเข้าหรือปัจจัยเบื้องต้น (Input evaluation)

คือ การประเมินเพื่อตรวจสอบความพร้อมของทรัพยากรหรือสรรพกำลังว่ามีความเป็นไปได้ในการบรรลุตามวัตถุประสงค์ การประเมินผลในส่วนนี้เพื่อประโยชน์ในการตัดสินใจเกี่ยวกับระบบโครงสร้างรวมทั้งวิธีการดำเนินงานมีความเหมาะสมหรือไม่หรือควรที่จะใช้วิธีการใดที่เหมาะสมกว่า สิ่งที่ควรประเมิน ได้แก่ บุคลากร เอกสาร งบประมาณ เวลา จากการพิจารณาเกี่ยวกับปัจจัยด้านความพร้อมของทรัพยากร พบว่า ทางเทศบาลเมืองบึงยี่โถได้จัดเตรียมสิ่งต่างๆ ที่เป็นตัวป้อนเข้า ดังนี้

(1) อาคาร/สถานที่ เป็นอาคาร 3 ชั้น ที่ถูกออกแบบมาเพื่อการจัดตั้งศูนย์ฯ สำหรับผู้สูงอายุโดยเฉพาะ ได้มีการคำนึงถึงประโยชน์สำหรับผู้สูงอายุที่จะเข้าถึงโดยสะดวก และปลอดภัย มีห้องจัดกิจกรรมซึ่งสามารถรองรับผู้สูงอายุอย่างน้อย 30 คน มีห้องจัดบริการทางสังคม เช่น ห้องให้คำปรึกษา มีห้องออกกำลังกาย ห้องกายภาพบำบัด มีห้องเตรียมอาหารในการจัดการเรื่องอาคารสถานที่ของศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุให้มีการจัดบรรยากาศของศูนย์ฯ ให้เหมือนบ้าน

(2) บุคลากร เป็นผู้มีความรู้ ทักษะ และการทำงานอย่างเป็นมืออาชีพ โดยศูนย์ฯ มีบุคลากรในวิชาชีพต่างๆ ได้แก่ แพทย์ พยาบาล นักกายภาพบำบัด นักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ นอกจากนี้ ยังรวมถึงผู้ดูแลอาสาสมัคร จิตอาสา 12 คน รวมถึงมีการทำงานแบบทีมสหวิชาชีพ เนื่องจากการดำเนินงานที่มีบุคลากรจากหลากหลายวิชาชีพ จึงทำงานประสานกันอย่าง

เป็นระบบ โดยมีผู้จัดการรายกรณีทำหน้าที่ประสานงานกับสหวิชาชีพและทุกคนมีความทุ่มเทในการทำงานอย่างตั้งใจ

(3) งบประมาณ เทศบาลเมืองบึงยี่โถได้นำงบประมาณจากประมาณการรายจ่ายงบประมาณรายจ่ายทั่วไป ประจำปีงบประมาณมาใช้สำหรับการขับเคลื่อนศูนย์ฯ รวมถึงงบประมาณจากสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.) รวมถึงการเก็บค่าบริการในลักษณะร่วมจ่ายจากผู้สูงอายุในแต่ละวัน คนละ 300 บาท โดยส่งให้กับกองคลังของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ และการบริจาคจากภาคเอกชน นำมาใช้ในการดำเนินกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุ เช่น กิจกรรมทำอาหารสำหรับผู้สูงอายุ ปลุกผักสวนครัว กิจกรรม Dementia Café เป็นต้น ภาพรวมงบประมาณที่ทางเทศบาลได้นำมาใช้ในการดำเนินการถือว่ามีความพอเพียง และมีความเหมาะสมในระดับหนึ่ง หากพิจารณาในแง่ของประสิทธิภาพก็อาจสะท้อนภาพว่างบประมาณของเทศบาลที่ต้องลงทุนกับการดำเนินการของศูนย์ฯ มีค่อนข้างสูง การเก็บค่าใช้จ่ายกับผู้ใช้บริการเพียงคนละ 300 บาท อาจไม่ทำให้ศูนย์ฯ มีรายได้ หรือผลกำไรในรูปของตัวเงิน แต่เมื่อเทียบเคียงกับผลที่ทำให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และไม่ต้องกลายเป็นคนพิการ หรือเป็นผู้สูงอายุที่ต้องอยู่ในระบบการดูแลระยะยาว ถือว่าเป็นการลงทุนที่คุ้มค่าในเชิงคุณภาพ

(4) การแต่งตั้งคณะทำงานอย่างชัดเจน เนื่องจากมีการแต่งตั้งกรรมการบริหารศูนย์ฯ และคณะกรรมการดำเนินงาน ส่งผลให้การขับเคลื่อนงานมีทิศทางที่ชัดเจนว่าใครมีบทบาทหน้าที่อย่างไรในการดำเนินงาน นอกจากนี้ยังมีการกำหนดขั้นตอน วิธีการทำงานอย่างเป็นรูปธรรม และจัดทำคู่มือการทำงานขึ้นมา 1 เล่ม คือ “คู่มือการดำเนินงานศูนย์ให้บริการแบบกลางวันแบบบูรณาการ” เพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานใช้เป็นแนวทางปฏิบัติงานไปในทิศทางเดียวกัน

3) การประเมินกระบวนการ (Process evaluation) คือ การประเมินวิธีการ ขั้นตอน สภาพการทำงานว่ามีประสิทธิภาพเป็นไปตามขั้นตอนที่วางไว้หรือไม่เพียงใด โดยพิจารณาจากวิธีการ ขั้นตอน สภาพการทำงานของศูนย์ฯ ได้แก่ (1) การบริหารจัดการ มีการวางแผนในการจัดตั้งและดำเนินการศูนย์ฯ ไว้ตั้งแต่ต้น โดยนายกเทศมนตรีได้วางแนวทางในการขับเคลื่อนงานตั้งแต่

การกำหนดวิสัยทัศน์ นโยบายของตนแล้วนำไปขยายผลให้กับผู้บริหารเทศบาล ผู้ปฏิบัติงาน เพื่อให้รู้ว่าอนาคตบึงยี่โถจะจัดตั้งศูนย์ฯ ซึ่งผู้ปฏิบัติงานในองค์กร ได้รับรู้ร่วมกัน (2) มีการจัดองค์กร โดยกำหนดตำแหน่งงาน ภาระหน้าที่ ความรับผิดชอบในการดำเนินงานของศูนย์ฯ ทั้งนี้ ได้มีการจัดโครงสร้างองค์กร เพื่อให้เห็นลำดับการบริหารสั่งการ รวมถึงการจัดระเบียบการทำงานมิให้เกิดความสับสนในการปฏิบัติงาน (3) มีการติดตาม และกำกับการทำงานให้บรรลุผลสำเร็จตามแผน เช่น การดำเนินงานเป็นไปตามกรอบเวลาหรือไม่ มีขั้นตอนการทำงานที่ชัดเจนหรือไม่ เกิดการทำงานที่ราบรื่นหรือไม่ ซึ่งมีการรายงานผลการดำเนินงานเดือนละ 1 ครั้ง ถือว่าคณะกรรมการบริหารได้กำกับติดตาม การดำเนินงานตามแผนที่วางไว้ รวมถึงรายงานผลการดำเนินงานของศูนย์ฯ ในที่ประชุมเทศบาลด้วย ซึ่งผู้บริหารได้รับรู้ความเป็นไป ปัญหาอุปสรรค และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้ให้บริการในภาพรวมอย่างสม่ำเสมอ ในภาพรวมของการประเมินผลในด้านนี้ถือว่ามีความกระบวนการที่ดีและเหมาะสม และมีการปรับปรุงกระบวนการอยู่บ่อยครั้งเมื่อประสบปัญหาอันทำให้ขั้นตอนการทำงานมีความคงเส้นคงวา

4) การประเมินผลผลิต (Product evaluation) คือ การประเมินผลที่เกิดจากการใช้รูปแบบเพื่อตัดสินคุณภาพของผลผลิต คุณภาพของบริการ ผลที่ได้ อาจจะเป็นผลที่กำหนดไว้แล้วในวัตถุประสงค์หรือผลกระทบ หรือผลข้างเคียงก็ได้ การประเมินผลส่วนนี้เพื่อช่วยในการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดบริการว่าจะคงอยู่ เลิกใช้ หรือปรับปรุงข้อบกพร่องในส่วนต่างๆ โดยพิจารณาจากกิจกรรมในการให้บริการเมื่อเทียบกับวัตถุประสงค์ พบว่า ผู้สูงอายุที่ใช้บริการจะได้รับบริการตามที่ได้ระบุไว้ในวัตถุประสงค์อย่างครบถ้วน รวมทั้งศูนย์ฯ พยายามจัดบริการสนับสนุนครอบครัวให้มีศักยภาพในการดูแลผู้สูงอายุ เช่น กิจกรรมการเยี่ยมบ้าน การไปรับผู้สูงอายุที่บ้าน เพื่อให้การสนับสนุนเรื่องการจัดปรับสภาพแวดล้อม การปรึกษาและให้คำแนะนำในการดูแลผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตามการจัดบริการระหว่างสถาบันครอบครัวและชุมชนให้มีส่วนร่วมในการดูแลผู้สูงอายุในชุมชนตามวัตถุประสงค์ของศูนย์ฯ ปัจจุบันมีเพียงโครงการ Dementia Café เท่านั้นที่มีการดึงชุมชนและครอบครัวเข้ามามีส่วนร่วม แต่พบว่าย่างทำได้

ในวงจำกัด เนื่องจากผู้ดูแลในครอบครัวไม่สะดวกหรือไม่มีเวลาว่างเข้าร่วมกิจกรรม จำเป็นต้องดึงครอบครัวและชุมชนเข้ามามากขึ้น

5) การประเมินผลกระทบ (Impact evaluation) เป็นการประเมินผลจากการที่ผู้ใช้บริการรับผลประโยชน์ได้รับเกินไปกว่าเป้าหมายความต้องการ ที่จะได้รับตอบสนองตามความต้องการจำเป็นนั้นเป็นไปในทางบวกหรือทางลบ ก็ล้วนแต่เป็นผลกระทบทั้งสิ้น โดยพิจารณาจากการที่ศูนย์ฯ ได้ดำเนินการตอบสนองตามความต้องการจำเป็นของผู้สูงอายุ พบว่าผลกระทบเชิงบวกที่มีต่อผู้สูงอายุ คือ ผู้สูงอายุมีความสามารถในการทำกิจวัตรประจำวันได้เพิ่มขึ้นและคงที่ ในขณะที่บางส่วนมีการทำกิจวัตรประจำวันน้อยลง (อันเนื่องมาจากความเสื่อมของร่างกาย) ส่วนผลกระทบอันเกิดขึ้นกับบุคลากร คือ ผู้ปฏิบัติงานได้ฝึกปรี้อและมีทักษะการทำงานอยู่ตลอดเวลา จนเกิดเป็นความชำนาญและเชี่ยวชาญ ผู้ปฏิบัติงานสามารถเรียนรู้ในการปรับการทำงานให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุ นอกจากนี้ผลกระทบเชิงบวกที่เป็นสิ่งที่สร้างความภาคภูมิใจให้แก่ผู้บริหารและผู้ปฏิบัติงานในศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุ คือ การได้รับรางวัล Grand Prize ของ Health Aging Prize for ASEAN Innovation (HAPI Award) ในสาขาโครงการที่ความคิดริเริ่มจากชุมชน จัดโดยสถาบันวิจัยเศรษฐกิจสำหรับอาเซียนและเอเชียตะวันออก ศูนย์แลกเปลี่ยนระหว่างประเทศญี่ปุ่น ส่งผลให้ศูนย์ฯ และเทศบาลเมืองบึงยี่โถมีชื่อเสียง เป็นที่รู้จัก และอยากมาเรียนรู้การจัดตั้งและดำเนินงานของศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุ

6) การประเมินประสิทธิผล (Effectiveness evaluation) เป็นการประเมินผลโดยพิจารณาว่าโครงการหรือสิ่งที่ดำเนินการนั้นบรรลุ หรือตอบสนองความต้องการจำเป็นของกลุ่มผู้รับประโยชน์ได้อย่างครอบคลุม โดยการศึกษานี้ได้ประเมินผลจากการที่ศูนย์ฯ ได้จัดบริการให้แก่ผู้สูงอายุใน 4 บริการ หลักๆ คือ บริการสุขภาพทั่วไป บริการกายภาพ บริการสุขภาพจิต/ความคิด-ความจำ และบริการทางสังคม เมื่อผู้สูงอายุได้รับการตั้งแต่ครั้งแรก ก็จะมีการประเมินซ้ำทุกๆ 3 เดือน โดยนักวิชาชีพแต่ละมิติ จากการเข้าไปเก็บข้อมูลช่วงเดือนมีนาคม-เดือนพฤษภาคม 2565 พบว่า มีผู้สูงอายุเข้าใช้บริการโดยเฉลี่ยประมาณ 8-10 คนต่อวัน ทั้งนี้ การขาดนักสังคมสงเคราะห์ส่งผลให้

ผู้สูงอายุไม่ได้รับการประเมินสถานะด้านสังคมไปอย่างน่าเสียดาย ถือว่ากระบวนการทำงานไม่ครบถ้วน ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุได้เช่นกัน

7) การประเมินความยั่งยืน (Sustainability evaluation) คือ การสะท้อนแนวทางการปฏิบัติอย่างเป็นระบบ หรือเป็นทางการเกี่ยวกับการนำโครงการไปใช้ให้ประสบผลสำเร็จอย่างยั่งยืน มุ่งพิจารณาโดยประเมินความคงอยู่หรือความต่อเนื่องในการทำโครงการที่ประสบผลสำเร็จไปใช้ รวมถึงวิธีการในการรักษาไว้ซึ่งความสำเร็จของโครงการดังกล่าว โดยสะท้อนจากแนวทางการปฏิบัติอย่างเป็นระบบ หรือเป็นทางการเกี่ยวกับการนำโครงการไปใช้ให้ประสบผลสำเร็จอย่างยั่งยืน คือ

(1) การคงอยู่ของศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุ ซึ่งผู้บริหารเทศบาลยังคงเห็นความสำคัญ ยังคงเปิดให้บริการฐานะเป็นหน่วยบริการที่สามารถเติมเต็มระบบการดูแลผู้สูงอายุของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ ยังมีโครงการที่มีการเชื่อมโยงหรือต่อยอดให้ศูนย์ฯ เข้าไปมีส่วนร่วมในการเป็นแหล่งในการศึกษา ดูงาน และถ่ายทอดความรู้ให้กับหน่วยงานที่สนใจอีกด้วย

(2) ความต่อเนื่องของศูนย์บริการกลางวัน มีผู้สูงอายุที่มาใช้บริการอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าในช่วงสถานการณ์โควิด-19 จะหยุดให้บริการ แต่เมื่อมีการเปิดให้บริการอีกครั้ง ผู้สูงอายุก็กลับมาใช้บริการในอัตราที่ใกล้เคียงกับก่อนที่จะเกิดการแพร่ระบาดของโควิด-19 นอกจากนี้ ศูนย์ฯ สามารถรักษาชื่อเสียง คุณภาพการบริการ ความพึงพอใจของผู้ใช้บริการ ซึ่งเทศบาลเมืองบึงยี่โถจำเป็นต้องรักษาสิ่งเหล่านี้ให้ยาวนานที่สุด รวมถึงการพยายามขยายผลการดำเนินการเพิ่มขึ้นในอนาคต

8) การประเมินการถ่ายทอดส่งต่อ (Transfer evaluation) เป็นการนำโครงการหรือสิ่งแทรกแซงที่ประสบความสำเร็จไปประยุกต์หรือปรับปรุงใช้ในที่อื่นๆ ต่อไป โดยพิจารณาจากการที่ศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุประสบความสำเร็จ ดูจากความต่อเนื่องของบริการและการได้รับรางวัล Grand Prize ของ Health Aging Prize for ASEAN Innovation (HAPI Award) ส่งผลให้เกิดความสนใจจากหน่วยงานต่างๆ มาศึกษาดูงาน และมีความประสงค์จะจัดตั้งศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุตามเทศบาล

เมืองบึงยี่โก การมีหน่วยงานขอมาดูงานอย่างต่อเนื่อง จึงได้จัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมของตนเองขึ้นมา เพื่อเป็นสถานที่รองรับการศึกษาดูงาน พัฒนาศักยภาพ และสมรรถนะในตำแหน่งที่ต้องทำงานกับผู้สูงอายุ

ตารางที่ 1

แสดงการสรุปประเด็นการประเมินผลการดำเนินงานของศูนย์บริการดูแล
กลางวันสำหรับผู้สูงอายุเทศบาลเมืองบึงยี่โก

ประเด็นในการประเมิน	เกณฑ์	ผลการประเมิน	หมายเหตุ/ข้อสังเกต
1. การประเมินบริบท (Context Evaluation)	- บริบทของพื้นที่ ได้แก่ จำนวนผู้สูงอายุ - การขับเคลื่อนนโยบาย - ความจำเป็นและความต้องการของผู้สูงอายุ - การดำเนินการจัดตั้งศูนย์ฯ	ผ่านเกณฑ์	นโยบายของภาครัฐเห็นความสำคัญของการดูแลฟื้นฟูผู้สูงอายุ ประกอบกับสถานการณ์ผู้สูงอายุในบึงยี่โกมีเพิ่มขึ้น จุดมุ่งหมาย สิ่งแวดล้อมและบรรยากาศของศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุเหมาะสม
2. การประเมินตัวป้อนเข้าหรือปัจจัยเบื้องต้น (Input Evaluation)	- บุคลากรเพียงพอ - บุคลากรมีความเป็นสหสาขาวิชาชีพ - การมีผู้จัดการรายกรณี - - มีงบประมาณที่ชัดเจน - - ช่วงเวลาในการดำเนินการที่เหมาะสม	ผ่านเกณฑ์	การมีบุคลากร งบประมาณ เอกสารและระยะเวลาในการจัดตั้งและดำเนินงานที่เหมาะสม แต่มีประเด็นเพื่อพิจารณาคือการขาดนักจิตวิทยาและนักสังคมสงเคราะห์ จำเป็นต้องสรรหาทดแทน และวางอัตรากำลังในตำแหน่งนักกิจกรรม
3. การประเมินกระบวนการ (Process Evaluation)	- การมีกระบวนการบริหารจัดการ - มีขั้นตอนการให้บริการที่ชัดเจน	ผ่านเกณฑ์	มีการจัดโครงสร้างองค์กรทั้งที่ปรึกษา คณะกรรมการอำนวยการ และคณะกรรมการบริหารศูนย์ฯ สำหรับการบริหารและดำเนินงานที่เป็นกระบวนการเชิงระบบ

ประเด็นในการประเมิน	เกณฑ์	ผลการประเมิน	หมายเหตุ/ข้อสังเกต
4. การประเมินผลผลิต (Product Evaluation)	- กิจกรรมในการให้บริการเมื่อเทียบกับวัตถุประสงค์ - ความครอบคลุมของบริการในมิติทางกาย จิต สังคม และกายภาพบำบัด	ผ่านเกณฑ์	มีการดำเนินงานที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์
5. การประเมินผลกระทบ (Impact Evaluation)	- ผลกระทบต่อผู้ดูแลในครอบครัว - การเป็นที่รู้จักทั้งในระดับประเทศ และนานาชาติ	ผ่านเกณฑ์	จากการได้รับรางวัล Grand Prize ของ Health Aging Prize for ASEAN Innovation (HAPI Award) ในสาขาโครงการที่ความคิดริเริ่มจากชุมชน จัดโดยสถาบันวิจัยเศรษฐกิจสำหรับอาเซียนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แลกเปลี่ยนระหว่างประเทศญี่ปุ่น จึงสร้างผลกระทบต่อองค์กรในระดับนานาชาติ
6. การประเมินประสิทธิผล (Effectiveness Evaluation)	จำนวนบริการที่ตอบสนองต่อผู้สูงอายุที่มาใช้บริการให้สามารถในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันคงที่หรือดีขึ้น	ผ่านเกณฑ์	กระบวนการทำงาน ส่งผลให้ประสิทธิผลในการให้บริการสำหรับผู้สูงอายุ ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุได้ในอนาคต แต่กิจกรรมควรมีการสร้างสรรค์เพิ่มขึ้น เพื่อป้องกันความเปราะบางของผู้สูงอายุ
7. การประเมินความยั่งยืน (Sustainability Evaluation)	- การคงอยู่ของศูนย์ฯ การดำเนินการอย่างต่อเนื่อง - สร้างชื่อเสียง - ศูนย์ฯ ได้รับรางวัล	ผ่านเกณฑ์	การคงอยู่ของศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุและศูนย์บริการกลางวัน มีการให้บริการอย่างต่อเนื่อง

ประเด็นในการประเมิน	เกณฑ์	ผลการประเมิน	หมายเหตุ/ข้อสังเกต
8. การประเมินการถ่ายทอดส่งต่อ (Transfer Evaluation)	- การเป็นแหล่งเรียนรู้ หรือ ศึกษาดูงาน - การเป็นต้นแบบในการนำไปต่อยอดหรือขยายผลในท้องถิ่นที่มีความสนใจอย่างน้อย 3 แห่ง	ผ่านเกณฑ์	การถ่ายทอดส่งต่อความรู้ผ่าน “โครงการบูรณาการการพัฒนาการจัดบริการสำหรับผู้สูงอายุในชุมชนผ่านการสร้างเครือข่ายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น” โดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้าร่วมโครงการจำนวน 8 แห่ง โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 2 แห่ง คือ เทศบาลตำบลทับมา จ.ระยอง และ เทศบาลเมืองนาสาร จ.สุราษฎร์ธานี ที่สนใจจัดตั้งศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุ ถือได้ว่า ศูนย์ฯ มีการถ่ายทอดส่งต่ออย่างเป็นรูปธรรม

3. แนวทางในการพัฒนาศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุ

(1) การขยายกลุ่มเป้าหมาย ปัจจุบันกลุ่มเป้าหมายของศูนย์ฯ เป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่มีการพึ่งพิงระดับปานกลาง และมีความสามารถในการทำกิจวัตรประจำวันได้พอสมควร แต่สถานการณ์ผู้สูงอายุเริ่มเปลี่ยนแปลงไป คือ มีผู้สูงอายุที่มีภาวะสมองเสื่อมในระดับเล็กน้อย ไปจนถึงระดับมาก ทางผู้บริหารจึงได้วางแผนว่าในอนาคตจะรับผู้สูงอายุที่มีภาวะสมองเสื่อม หรือผู้สูงอายุที่มีภาวะจิตเวชร่วมด้วย โดยมีการวางแผนการดำเนินงานรองรับผู้สูงอายุไว้ตั้งแต่เริ่มต้น จึงทำให้การต่อยอดงาน หรือการขยายผลการดำเนินงานมีความต่อเนื่อง ไม่ประสบปัญหาในเรื่องงบประมาณ และอาคารสถานที่ ซึ่งอาจหมายรวมถึง การต้องยุติการให้บริการสำหรับผู้สูงอายุที่มีอาการดีขึ้นออกจากระบบบริการ

หรือลดจำนวนวันที่ใช้บริการ อาจเป็นทางออกในการขยายกลุ่มเป้าหมายได้มากขึ้น

(2) การพัฒนากิจกรรม เพื่อเข้ามาเสริมกิจกรรมเดิมที่มีอยู่ ให้เกิดความน่าสนใจแก่ผู้สูงอายุ ทั้งนี้กิจกรรมควรครอบคลุมกิจกรรมทางกาย กิจกรรมส่งเสริมสุขภาพจิต กิจกรรมสำหรับการรวมกลุ่ม หรือกิจกรรมเฉพาะบุคคล โดยแนวทางที่จะนำมาสู่การพัฒนากิจกรรมประการหนึ่ง คือ การศึกษาดูงานทั้งในและต่างประเทศ โดยให้เกิดการประยุกต์ใช้ความรู้ที่ได้ดูงานมาเพื่อจัดกิจกรรมที่น่าจะตอบสนองต่อผู้สูงอายุ ทั้งนี้ จากการที่ผู้บริหารและปฏิบัติงานบางท่านเคยได้ไปศึกษาดูงานที่ประเทศญี่ปุ่น ซึ่งมีกิจกรรมที่หลากหลาย จึงมีความต้องการพัฒนาให้มีกิจกรรมที่มากขึ้นสำหรับผู้สูงอายุ การพัฒนากิจกรรมซึ่งจะทำให้ผู้สูงอายุมีศักยภาพเพิ่มขึ้นได้ หากกิจกรรมน้อยเกินไปอาจส่งผลต่อการใช้ชีวิต และเกิดความเสื่อมถอยเร็วเกินไป

(3) พัฒนาบุคลากร โดยการพัฒนาศักยภาพ และทักษะในการวางแผนการดูแล การออกแบบกิจกรรม เพื่อให้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการทำงานได้ หรือกรณีที่ผู้ปฏิบัติงานมีความสามารถบางอย่างอยู่แล้ว ก็ควรส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติงานได้เสริมความสามารถนั้นให้โดดเด่นขึ้น

(4) การประชาสัมพันธ์ เพื่อขยายกลุ่มเป้าหมายให้มีเพิ่มขึ้น โดยการประชาสัมพันธ์เพื่อให้ชุมชนหรือสังคมรับรู้ถึงวัตถุประสงค์ในการให้บริการของศูนย์ฯ อย่างเป็นรูปธรรม เพื่อป้องกันความเข้าใจผิดว่าศูนย์ฯ คือ สถานสงเคราะห์ และต้องเผยแพร่ข้อมูลให้เห็นถึงความสำเร็จของการให้บริการแล้วจะเกิดผลอย่างไร โดยการจัดทำแผ่นพับ การเชิญชวนประชาชนเข้ามาเยี่ยมชมศูนย์ฯ เพื่อให้เกิดความเข้าใจการดำเนินงาน และเห็นผลลัพธ์จากการดูแลผู้สูงอายุ การเห็นการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้สูงอายุที่ใช้บริการ

(5) การสร้างความเชื่อมั่นแก่ครอบครัวผู้สูงอายุต่อคุณภาพบริการในศูนย์ฯ โดยการสื่อสารระหว่างผู้ให้บริการกับครอบครัวถึงพัฒนาการของผู้สูงอายุเมื่อใช้บริการที่ศูนย์ฯ มีการระมัดระวังเรื่องการรักษาความเป็นส่วนตัวของผู้สูงอายุที่มาใช้บริการ ในกรณีที่มีการดูงานจากหน่วยงานภายนอกนั้นเนื่องมาจากการถ่ายภาพ หรือเข้ามาพูดคุยกับผู้สูงอายุจนรบกวนเวลาทำ

กิจกรรม โดยคำนึงถึงกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล (PDPA) และคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

อภิปรายผล

การศึกษานี้เกี่ยวข้องกับการติดตามและประเมินผลการจัดบริการสำหรับผู้สูงอายุในลักษณะศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุ ผู้วิจัยค้นพบผลการศึกษามีหลายประเด็นที่น่าสนใจอันควรนำมาอภิปรายผลได้ ดังนี้

1. ความสำคัญศูนย์บริการดูแลกลางวันในระบบการดูแลระยะกลาง

ผู้สูงอายุในเทศบาลเมืองบึงยี่โถมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีผู้สูงอายุที่มีความต้องการดูแลฟื้นฟูเพื่อให้สามารถใช้ชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม หรือลดการพึ่งพิงผู้ดูแลในครอบครัว ซึ่งทางเทศบาลฯ นึกถึงบริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อทำให้ผู้สูงอายุได้รับการดูแล ฟื้นฟู ซึ่งสอดคล้องกับบริการหนึ่งซึ่งอยู่ภายใต้แนวคิดระบบการดูแลระยะกลาง นั่นคือ ศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุ หรือ Day care โดยเทศบาลฯ ได้ให้ความสำคัญกับบริการนี้ สอดคล้องกับงานของ Joseph Kandel and Christine Adamec (2009) ให้รายละเอียดว่า ศูนย์ฯ จะเป็นสถานที่ที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกที่ให้บริการดูแลผู้สูงอายุอันเนื่องมาจากเหตุผลด้านสุขภาพหรือจิตใจ ความคิดสับสน เมื่อผู้สูงอายุมาใช้บริการที่ศูนย์ฯ จะทำให้สมาชิกในครอบครัวสามารถทำงานได้ในเวลากลางวัน ผู้สูงอายุจะได้รับการด้านสังคม สันทนาการ และบริการด้านสุขภาพ ผ่านการวางแผนรายกรณี และมีหลากหลายวิชาชีพมาให้บริการ และได้รับการดูแลทั้งสุขภาพทางกาย การกายภาพบำบัด การพัฒนาสมอง และการดูแลทางด้านสังคม

ทั้งนี้ ในศูนย์ฯ ที่ดำเนินการดูแลผู้สูงอายุ จะมีผู้สูงอายุที่มีปัญหาเรื่องความจำ หรือสมองเสื่อม ซึ่งการได้รับการบริการในชุมชนย่อมดีกว่าไปใช้บริการในโรงพยาบาลที่ไกลๆ สอดคล้องกับสิ่งที่ Stevenson, J and Spencer, L. (2002 อ้างถึงใน Department of Health, 2001b และ Burch & Borland, 2001) เสนอว่า ศูนย์บริการดูแลกลางวันมีประสิทธิภาพเท่ากับการดูแลกลางวันในโรงพยาบาลในแง่ของผลลัพธ์ที่ผู้ใช้บริการได้รับ แต่ค่าใช้จ่ายและความพึงพอใจของผู้ใช้แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม มีการศึกษาบางชิ้นที่สนับสนุนข้อมูลใน

เรื่องของการคิดต้นทุนการดูแลระยะกลางในชุมชนที่ต่ำกว่าการต้องพักและฟื้นฟูในโรงพยาบาล สอดคล้องกับงานของ อรพรรณ ศฤงคาร, อังสนา บุญธรรม, สุคนธา คงศีล, สุขุม เจริมทน และ ภูษิต ประครองสาย (2564) พบว่า ต้นทุนจากสิทธิบัตรทอง สิทธิข้าราชการและสิทธิประกันสังคมมีความใกล้เคียงกัน คือ มีต้นทุนเฉลี่ย 1,604, 1,656 และ 1,716 บาทต่อวันนอนตามลำดับ จากการศึกษานี้อาจนำไปเทียบเคียงได้ว่าผู้สูงอายุที่ใช้บริการในศูนย์บริการดูแลกลางวันที่บ้านยังได้มีการจ่ายเงินค่าใช้บริการวันละ 300 บาท ถือว่าต่ำกว่าการไปใช้บริการในโรงพยาบาลอย่างมาก จึงนับได้ว่าบริการในชุมชนน่าจะสามารถลดต้นทุนแก่ครอบครัวและผู้สูงอายุได้ ต้นทุนที่เห็นได้ชัดอีกประการหนึ่งหากมาใช้บริการในศูนย์ฯ ในระยะเริ่มต้นที่ผู้สูงอายุมีปัญหาจากการพลัดตก หกล้ม ผู้สูงอายุที่ผ่านพ้นภาวะวิกฤติหรือเฉียบพลันมาจะไม่ต้องเข้าไปในสถานบริบาลซึ่งมีค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างสูงมาก จุดนี้จึงเท่ากับการป้องกันมิให้ไปอยู่ในกลุ่มที่พึ่งพิงระดับมากในอนาคต เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับ DH Sclg and P. (2009) ที่ชี้ให้เห็นว่าบริการของศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุจะนำไปสู่การส่งเสริมการฟื้นฟูจากความเจ็บป่วยอย่างรวดเร็ว ป้องกันการเข้าโรงพยาบาลในภาวะเฉียบพลันที่ไม่จำเป็นและการเข้ารับการรักษาก่อนเวลาอันควร ไปสู่การดูแลระยะยาวในที่พักอาศัย

2. การจัดการบริการสำหรับผู้สูงอายุที่ริเริ่มจากท้องถิ่นเป็นฐาน

การจัดตั้งศูนย์ฯ ได้ดำเนินการโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เนื่องจากเห็นปัญหาในพื้นที่ และต้องการแนวทางในการแก้ไขปัญหาจากท้องถิ่นเอง ทั้งนี้เทศบาลฯ มีความพร้อมในหลายด้านเริ่มจากมีหน่วยบริการสาธารณสุขที่ได้รับถ่ายโอนสถานีนอนมาyingมาจากกระทรวงสาธารณสุขตั้งแต่ ปี 2550 ซึ่งได้พัฒนาเป็นศูนย์การแพทย์เทศบาลเมืองบึงยี่โถ จึงสามารถจัดการบริการส่งเสริมรักษา ป้องกัน และฟื้นฟูสุขภาพของประชาชนในพื้นที่ได้อย่างเป็นระบบ จึงรู้ว่าในพื้นที่หรือชุมชนของตนเองอาจขาดการฟื้นฟูสำหรับผู้สูงอายุ จึงได้สร้างศักยภาพของท้องถิ่นในการดำเนินการร่วมกัน โดยเพิ่มบริการรูปแบบศูนย์ดูแลผู้สูงอายุช่วงกลางวันขึ้น ซึ่งจะช่วยให้เกิดผลประโยชน์แก่ผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น ดังที่ Tom Slaymaker and Karin Christiansen (2005, pp. 12-13) กล่าวไว้ว่าเป็นการเสริมพลังให้แก่ประชาชนและชุมชน เนื่องจากท้องถิ่นมีศักยภาพใน

การเสริมพลังชุมชน และเกิดความเชื่อมโยงระหว่างภาคประชาสังคมและรัฐบาล สอดคล้องกับ UNHCR (2008, p. 15) กล่าวถึง ผลที่เกิดจากการประยุกต์ใช้ ชุมชนเป็นฐาน สามารถช่วยทำให้การทำงานกับชุมชนในลักษณะป้องกันปัญหา สังคมและจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นโดยตรงแทนที่จะให้ผู้ดำเนินการภายนอกเข้ามา แก้ไขปัญหาเหล่านี้ ดังนั้น จึงได้เห็นคนในชุมชนมีการหาหนทางในการแก้ไขปัญหาด้วยรูปแบบทางวัฒนธรรมที่คุ้นเคย เป้าหมายของแนวคิดการใช้ชุมชน เป็นฐาน คือ การเสริมสร้างศักดิ์ศรีและความนับถือตนเองของผู้คนที่ประสบ ปัญหา อันเนื่องมาจากการให้บริการมิได้เป็นการให้เปล่า ผู้ใช้บริการต้องมีส่วนร่วม ในการร่วมจ่ายกับเทศบาลฯ แม้ในสายตาของประชาชนมองว่าค่าบริการ 300 บาทเป็นค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างสูง แต่ในความเป็นจริงต้นทุนค่าดำเนินการที่ เทศบาลฯ แบกรับนั้นสูงกว่ามาก อาจเรียกได้ว่า “ไม่หวังกำไร” จากการ จัดบริการนี้ ย่อมสะท้อนถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือผู้สูงอายุในการร่วม จัดบริการไปด้วยกัน

3. ผลการประเมินเป็นเครื่องมือสู่การพัฒนาบริการ

การดำเนินงานของศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุบึงยี่โถ เริ่มต้นดำเนินการ ปี 2562 จนถึงปัจจุบันเป็นระยะเวลา 4 ปี จากการประเมินผล ด้วย CIPPIest ถือเป็นตัวแบบการประเมินที่เอื้อให้เกิดความเข้าใจการดำเนินงาน ของศูนย์ฯ ได้ สะท้อนภาพการดำเนินงานขององค์กรอย่างครอบคลุมรอบด้าน สำหรับผลการประเมินศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุบึงยี่โถถือว่าผ่าน เกณฑ์ทุกองค์ประกอบ คือ การประเมินบริบท ซึ่งพิจารณาจากจำนวนผู้สูงอายุ ที่มีความต้องการบริการด้านการฟื้นฟูในชุมชน สอดรับกับนโยบายของรัฐบาล และเทศบาลที่ต้องการให้เกิดระบบการดูแลระยะกลาง ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น สอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุ จนทำให้เกิดความเป็นไปได้ใน การจัดตั้งศูนย์ฯ ได้ในที่สุด สำหรับการประเมินตัวบ่อนเข้าหรือปัจจัยเบื้องต้นที่ ทำให้เทศบาลเมืองบึงยี่โถสามารถจัดตั้งศูนย์ฯ ได้นั้นเกิดจากการมีความตั้งใจ ของผู้บริหาร มีอาคารสถานที่ที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ มีบุคลากรเพียงพอ ซึ่งเป็นสหสาขาวิชาชีพ มีงบประมาณที่ชัดเจน จึงทำให้เกิดการขับเคลื่อนงานได้ อย่างเต็มศักยภาพ การประเมินกระบวนการนั้นพิจารณาจากการมีกระบวนการ บริหารจัดการ ขั้นตอนการให้บริการที่ชัดเจน เชื่อมโยงกับการประเมินผลผลิต

สะท้อนได้จากมีกิจกรรมในการให้บริการครอบคลุมในมิติทางกาย จิต สังคม และกายภาพบำบัดซึ่งเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของศูนย์ฯ ที่ได้กำหนดไว้อย่างชัดเจน การประเมินผลกระทบ เกิดผลกระทบต่อผู้สูงอายุที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีความพึงพอใจในบริการ ผู้ดูแลในครอบครัวได้ผ่อนคลาย ส่วนผลกระทบต่อเทศบาลฯ คือ การเป็นที่รู้จักทั้งในระดับประเทศ และนานาชาติ รวมถึงได้รับรางวัล Grand Prize ของ Health Aging Prize for ASEAN Innovation (HAPI Award) ในสาขาโครงการที่ความคิดริเริ่มจากชุมชน จัดโดยสถาบันวิจัยเศรษฐกิจสำหรับอาเซียนและเอเชียตะวันออก ศูนย์แลกเปลี่ยนระหว่างประเทศ ญี่ปุ่น จึงสร้างผลกระทบต่อองค์กรในระดับนานาชาติ ทั้งนี้ เชื่อมโยงกับประเด็นประสิทธิผล เมื่อประเมินแล้วพบว่า จำนวนบริการที่ศูนย์ฯ จัดนั้นสามารถตอบสนองต่อผู้สูงอายุที่มาใช้บริการสามารถในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันคงที่หรือดีขึ้น นั่นคือ แต่อาจต้องพิจารณาให้มีกิจกรรมเพิ่มขึ้น เพื่อป้องกันความเบื่อหน่ายของผู้สูงอายุ การประเมินความยั่งยืน พิจารณาจากการคงอยู่ของศูนย์ฯ การดำเนินการอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ หรือศึกษาดูงาน คือ การประเมินการถ่ายทอดส่งต่อ จึงทำให้ศูนย์ฯ เป็นต้นแบบในการนำไปต่อยอดหรือขยายผลในท้องถิ่นที่มีความสนใจ ถือได้ว่าผลการประเมินการดำเนินงานของศูนย์ฯ ผ่านเกณฑ์ในทุกองค์ประกอบ

อย่างไรก็ตาม มีการดำเนินการบางประเด็นที่จะสามารถนำไปสู่การปรับปรุง แก้ไขเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ประสิทธิผลของศูนย์ฯ ต่อไป จึงถูกนำไปเป็นสารสนเทศแก่ผู้บริหารเพื่อการตัดสินใจว่าจะปรับปรุง แก้ไข หรือเพิ่มประสิทธิภาพ ประสิทธิผลในการดูแลผู้สูงอายุที่มาใช้บริการในศูนย์ฯ สอดคล้องกับที่ ศุภามณ จันทรสกุล (2557, น. 69) ระบุว่า การประเมินจะตัดสินใจประเมินผลว่าสิ่งใด มีคุณค่าสูง มีความสำคัญ มีคุณค่าและให้ความคุ้มค่า ซึ่งมีการใช้การประเมินผล เพื่อสะท้อนภาพผลลัพธ์ของการให้บริการ ดังเช่นงานของสุรสิทธิ์ วชิรขจร (2559) เมื่อประเมินการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชน ผลการประเมินจะนำไปสู่การทำข้อเสนอแนะในการปรับปรุงการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชน นอกจากนี้ การประเมินจะทำให้เกิดความเข้าใจไว้มาก่อนและหลังการให้บริการมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างไบบ้าง ดังเช่นงานของนงลักษณ์ ลีลาสุธานนท์ (2565) ที่ทำการประเมินเปรียบเทียบภาวะสุขภาพก่อน

และหลังในกลุ่มผู้สูงอายุที่ดูแลตนเองได้บ้าง และกลุ่มดูแลตนเองไม่ได้ ในเรื่อง ภาวะสุขภาพกาย และสุขภาพจิต พบว่า ทั้งใน 2 กลุ่มนี้ หลังได้รับการดูแลจาก เจ้าหน้าที่ รพ.สต. มีสุขภาพกาย และสุขภาพจิตดีกว่าก่อนได้รับการดูแล

4. ปัจจัยความสำเร็จของศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุ

1) บริการของศูนย์บริการดูแลกลางวันทางเลือกที่ตอบโจทย์สำหรับผู้สูงอายุ ศูนย์ดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงสำหรับผู้สูงอายุได้ ประเด็นนี้มีข้อมูลยืนยันอันเนื่องมาจากการประเมิน การปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน หรือ ADL โดยเปรียบเทียบค่าคะแนนก่อนและหลัง การใช้บริการในศูนย์ฯ ทั้งนี้ เมื่อผู้สูงอายุที่มาใช้บริการที่ศูนย์ฯ อย่างน้อย 6 เดือน จะมีค่าคะแนนการปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน หรือ ADL สูงขึ้น แต่ส่วนใหญ่ ผู้สูงอายุจะยังคงปฏิบัติกิจวัตรประจำวันได้เท่าเดิมซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นมาก ในการให้บริการ สอดคล้องกับการศึกษาของ พิชามณูชู่ สุวรรณฉัตร, ภักรัตน์ ปานสุวรรณจิตร และ วิชุดา จิรพรเจริญ (2564) ที่สะท้อนผลลัพธ์ของโปรแกรม การดูแลผู้ป่วยระยะกลางในการเพิ่มความสามารถการดำเนินกิจวัตรประจำวัน ของผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมอง ผู้ป่วยบาดเจ็บไขสันหลังและผู้ป่วยบาดเจ็บที่ ศีรษะโดยการเปรียบเทียบคะแนนความสามารถในการดำเนินกิจวัตรประจำวัน ก่อนและหลังการบำบัดฟื้นฟู พบว่า เมื่อเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงคะแนน ความสามารถในการดำเนินกิจวัตรประจำวันเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่างในภาพรวม ก่อนและหลัง การเข้ารับการดูแลระยะกลางแบบผู้ป่วยในของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า คะแนน Barthel ADL Index โดยเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่างผู้ป่วยก่อน เข้ารับการดูแลระยะกลางต่ำกว่าคะแนนหลังเข้ารับการดูแลระยะกลาง

2) ความพร้อมขององค์กรในการขับเคลื่อนงาน การจัดทำระบบ การให้บริการได้ขึ้นมาสักอย่างหนึ่ง มิใช่เพียงเกิดขึ้นจากความพร้อมของผู้นำ องค์กรเท่านั้นจึงจะสามารถขับเคลื่อนงานได้ จากการประมวลผลการศึกษา พบว่ามีหลายปัจจัยมากที่ทำให้การจัดบริการประสบผลสำเร็จ ประกอบด้วย

(1) การบริหารจัดการที่ดีจะนำไปสู่การขับเคลื่อนงานที่มี ประสิทธิภาพต้องประกอบไปด้วยระบบการทำงาน งบประมาณ บุคลากร วัสดุ อุปกรณ์ จึงจะทำให้กระบวนการดำเนินงานหรือการให้บริการแก่กลุ่มเป้าหมาย มีความต่อเนื่อง หากไม่มีสิ่งเหล่านี้ก็ยากที่หน่วยงานจะสามารถทำงานได้อย่าง

เต็มที่ สอดคล้องกับงานของ สุรสิทธิ์ วชิรจร (2559) ที่เสนอว่าหากสมาชิกส่วนใหญ่ยังมีความรู้ ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตนไม่ชัดเจน ทั้งยังเห็นว่างบประมาณที่ได้รับเพื่อสนับสนุนไม่เพียงพอต่อการจัดกระบวนการทำงาน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังไม่สนับสนุนงานอย่างเต็มที่ ดังนั้น การดำเนินกิจกรรมตามกระบวนการ (Process) ต้องมีแกนนำที่เข้มแข็ง มีความรู้ความสามารถ มีภาวะผู้นำ เพื่อนำพาชุมชนไปสู่ทิศทางการพัฒนาที่ดีขึ้น

(2) การมีทีมงานที่แข็งแกร่ง จุดเริ่มต้นจากการได้มีการพัฒนาศักยภาพของบุคลากร จากการทำความเข้าใจสิ่งที่จะต้องทำจนเกิดการเรียนรู้ หลังจากนั้นก็เกิดเป็นความรู้สึกมุ่งมั่นตั้งใจในการดำเนินงาน เป็นสิ่งที่สำคัญในกระบวนการของการสร้างคน จนเกิดเป็นการสร้างทีมงาน ซึ่งจะช่วยกันทั้งผลักดัน หนุนเสริม และดำเนินการไปได้ด้วยดี

(3) การพัฒนาศักยภาพของผู้ให้บริการ ผู้ให้บริการซึ่งเป็นมืออาชีพ และทำงานเป็นทีมร่วมกับผู้ดูแลมีการอบรมอย่างดี และจิตอาสาที่มีความตั้งใจในการทำงานย่อมสร้างภาพลักษณ์ที่ว่าทุกคนมีศักยภาพในการดำเนินงาน และไม่หยุดพัฒนาตนเองส่งผลต่อให้บริการที่มีประสิทธิภาพ

(4) การจัดทำแผนการดูแลแบบทีมสหวิชาชีพ ในการออกแบบกิจกรรมบริการที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุแต่ละราย ซึ่งกระบวนการจัดทำแผนการดูแลของศูนย์ฯ ใช้นักวิชาชีพแต่ละสาขามาร่วมกันในการพิจารณาว่าผู้สูงอายุแต่ละรายควรได้รับบริการอะไร ซึ่งจะช่วยให้ผู้สูงอายุได้รับบริการที่เหมาะสม

3) การมีภาคีเครือข่ายที่หลากหลาย แม้ทางเทศบาลเมืองบึงยี่โถจะให้ความสำคัญกับทีมสหวิชาชีพ และเครือข่ายของตนเอง แต่บางกรณีก็ขาดแคลนบุคลากร หรือต้องการกิจกรรมที่หลากหลาย จึงต้องการเครือข่ายภายนอกมาหนุนเสริม ยกตัวอย่างเช่น เมื่อมีนักกิจกรรมบำบัดแลกเปลี่ยนจากมหาวิทยาลัยในญี่ปุ่นเข้ามาให้คำแนะนำและออกแบบกิจกรรมที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ ผู้ปฏิบัติงานจึงใช้โอกาสนี้ในการเรียนรู้ และร่วมปฏิบัติงานด้วยกัน นอกจากนี้ เมื่อมีผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจนและไม่สามารถจ่ายค่าบริการเต็มจำนวนได้ ทางศูนย์ฯ จะประสานความร่วมมือไปที่มูลนิธิข้างเคียงเคียงกัน โดยขอความอนุเคราะห์ในการจ่ายค่าบริการสำหรับผู้สูงอายุเพื่อลดภาระของ

ครอบครัว อย่างไรก็ตาม อีกเครือข่ายหนึ่งคือผู้ที่เป็นญาติของผู้สูงอายุ หากเราพยายามเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุมากเท่าใด แต่ที่บ้านผู้สูงอายุกลับได้รับการดูแลที่ไม่เหมาะสม หรือไม่ใส่ใจความต้องการของผู้สูงอายุที่มากพอ ย่อมก่อให้เกิดผลกระทบต่อผู้สูงอายุในที่สุด ดังนั้นทางศูนย์ฯ จึงต้องให้ความรู้ สร้างความเข้าใจกับสมาชิกในครอบครัวหรือญาติของผู้สูงอายุด้วย ซึ่งสอดคล้องกับงานของ สุมิตรา วิชา และคณะ (2560, น. 128-131) ที่ได้กล่าวถึงการพัฒนาศักยภาพญาติผู้ดูแลเกี่ยวกับการช่วยเหลือดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงอย่างต่อเนื่องตามความต้องการเฉพาะของแต่ละบุคคล ควรให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิดแก่ญาติผู้ดูแลที่ต้องดูแลผู้สูงอายุที่มีการเปี่ยงเบนของภาวะสุขภาพที่ซับซ้อน ผู้ดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิง (Caregiver: CG) และกลุ่มจิตอาสาในพื้นที่เป็นทีมสุขภาพและทีมช่วยเหลือกลางของชุมชนจึงควรได้รับการพัฒนาศักยภาพอย่างต่อเนื่อง ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่าประเด็นนี้มีความสำคัญยิ่ง เพราะจะได้มีส่วนร่วมในการดูแลผู้สูงอายุไปด้วยกัน

5. ข้อท้าทายในการจัดการบริการในศูนย์ดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุ

จากข้อมูลการเพิ่มความสามารถในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันของผู้สูงอายุย่อมแสดงให้เห็นว่า กิจกรรมในศูนย์ฯ อาจเป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุได้ แม้ว่าจะมีผู้สูงอายุบางรายที่มีการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันที่คงที่ หรือลดน้อยลง ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะอาการของโรคที่รุนแรงขึ้น และความเสื่อมของอวัยวะต่างๆ ของร่างกาย อันเนื่องมาจากความสูงอายุ แต่สมาชิกในครอบครัวและผู้ดูแลสะท้อนว่าการที่ผู้สูงอายุมาใช้บริการที่ศูนย์ฯ ดีกว่าการต้องอยู่ตามลำพังที่บ้าน และชะลอความเสื่อมของการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันได้ในระดับที่น่าพอใจ อย่างไรก็ตาม มีผู้สูงอายุที่ใช้บริการสะท้อนความต้องการในการจัดกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุ โดยผู้สูงอายุเสนอให้มีกิจกรรมนอกสถานที่ “อยากให้มีกิจกรรมข้างนอกนะ มีกิจกรรมไหว้พระ ร้องเพลง ร่ายรำ” (ผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์) ซึ่งผู้ปฏิบัติงานได้นำเสนอความต้องการของผู้สูงอายุต่อผู้บริหารของเทศบาล จนนำไปสู่การพัฒนาบริการนอกสถานที่ในที่สุด เช่น การชวนเชิญผู้สูงอายุไปทำกิจกรรม Dementia Café ในร้านกาแฟใกล้ๆ กับศูนย์ฯ การออกไปทัศนศึกษาที่วัดต่างจังหวัด

แม้ศูนย์ฯ จะมีกิจกรรมอยู่พอสมควร แต่ในกรณีที่ต้องการเพิ่มกิจกรรมใหม่ๆ เข้าไปก็จะต้องทำให้ผู้สูงอายุได้เลือกกิจกรรมตามความสนใจมากขึ้น สอดคล้องกับงานของรียะ ลำเตะเกะ, อิสมาแอ ลำเตะเกะ และรอฮานี อิสลามิกุล (2564) ที่มีการสำรวจความต้องการบริการผู้สูงอายุแบบไปเช้าเย็นกลับ (Day care) พบว่า ผู้สูงอายุมีความต้องการเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งให้ผู้สูงอายุได้มีกิจกรรมเสริมทักษะต่างๆ เช่น ฝึกความจำ การใช้ความคิด รวมถึงการสร้างสรรค์ชิ้นงาน เช่น การทำอาหาร การแต่งหน้าทำผม วาดรูป ระบายสี เป็นต้น เพื่อให้ผู้สูงอายุใช้เวลาว่างทำกิจกรรมที่ชอบหรือสนใจ พร้อมทั้งมีกลุ่มเพื่อนได้พูดคุยคลายเหงา ในประเด็นดังกล่าวผู้วิจัยเห็นว่าเป็นข้อท้าทายของผู้ปฏิบัติงานในศูนย์ฯ ที่ต้องพยายามออกแบบกิจกรรมใหม่ๆ และสร้างสรรค์สำหรับผู้สูงอายุ หรืออาจต้องอาศัยเครือข่ายจากภายนอก เช่น สถาบันการศึกษา องค์กรภาคประชาชนเข้ามาร่วมทำกิจกรรมกับผู้สูงอายุในศูนย์ฯ อย่างต่อเนื่อง เพื่อลดข้อจำกัดเรื่องกิจกรรมภายในศูนย์ฯ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะระดับนโยบาย

1) เทศบาลเมืองบึงยี่โถควรวางแผนเพื่อการพัฒนาาระบบเทคโนโลยีเพื่อคัดกรองผู้สูงอายุ การออกแบบชุดบริการที่ครอบคลุมกิจกรรมทางกาย กิจกรรมส่งเสริมสุขภาพจิต กิจกรรมสำหรับการรวมกลุ่ม หรือกิจกรรมเฉพาะบุคคล เป็นต้น นอกจากนี้ควรมีการบันทึกและติดตามการเปลี่ยนแปลงของผู้สูงอายุอย่างเป็นระบบ

2) ควรพิจารณาคัดเลือก/สรรหาผู้ปฏิบัติงานหน้าที่นักสังคมสงเคราะห์โดยเร็ว เนื่องจากส่งผลกระทบต่อทำให้บริการในมิติทางสังคมอาจพิจารณาให้นักสังคมสงเคราะห์กองสวัสดิการฯ ของเทศบาลหมุนเวียนมาให้บริการในศูนย์ฯ เป็นครั้งคราว

2. ข้อเสนอแนะระดับปฏิบัติ

1) ควรประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับภารกิจของศูนย์ฯ เพื่อสร้างการรับรู้ของประชาชนเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ในการให้บริการของศูนย์บริการดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุอย่างเป็นรูปธรรม อันจะขจัดความเข้าใจผิดว่าศูนย์ฯ

เป็นสถานสงเคราะห์ การประชาสัมพันธ์อาจทำในรูปแบบของการจัดงานเปิดบ้าน ให้ประชาชนเข้ามาสังเกตการณ์ในศูนย์บริการดูแลกลางวันให้มีความเข้าใจที่ชัดเจนเกี่ยวกับภารกิจของศูนย์ฯ

2) ควรดึงการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนเข้ามาช่วยในการหนุนเสริมการดูแลผู้สูงอายุที่มีความต้องการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันมากขึ้น รวมถึงการพัฒนาศักยภาพ เสริมความรู้ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อการปรับปรุงบริการสำหรับผู้สูงอายุอย่างเหมาะสมต่อไป

3) ควรมีการพัฒนากิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุที่หลากหลายขึ้น และควรสนับสนุนให้ผู้สูงอายุสามารถเลือกกิจกรรมที่ตนเองสนใจได้ด้วยตนเอง แทนการทำกิจกรรมพร้อมกัน เหมือนกัน และควรจัดกิจกรรมแบบมอบหมายบทบาท โดยที่ผู้ดูแลให้ความช่วยเหลือน้อยที่สุด เพื่อให้ผู้สูงอายุได้พัฒนาศักยภาพและสามารถฟื้นฟูได้อย่างรวดเร็วขึ้น

4) ควรมีการวิเคราะห์ศักยภาพ และอัตรากำลังของบุคลากร เพื่อรองรับผู้สูงอายุผู้สูงอายุและดูแลอย่างมีประสิทธิภาพก่อนขยายผลกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้สูงอายุกลุ่มอื่น เช่น การรับผู้สูงอายุที่มีภาวะสมองเสื่อม หรือผู้สูงอายุที่มีการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันในระดับ ADL ต่ำว่า 11 คะแนน เพื่อให้ผู้สูงอายุได้รับการดูแลอย่างทั่วถึง

5) ควรสื่อสารภารกิจของศูนย์ฯ อย่างชัดเจนเพื่อป้องกันมิให้เกิดความคาดหวังของบุตรหลานที่เกินกว่าขอบเขตการให้บริการของศูนย์

6) ควรวางระบบการศึกษาดูงาน ให้มีความระมัดระวัง และรักษาความเป็นส่วนตัว และคำนึงถึงคุณค่าความเป็นมนุษย์ของผู้สูงอายุ เช่น การเข้าไปใกล้ชิดกับผู้สูงอายุ หรือถ่ายภาพโดยไม่ได้รับอนุญาต

เอกสารอ้างอิง

นงลักษณ์ ลีลาสุรานนท์. (2565). การประเมินผลการดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลจังหวัดกระบี่, *วารสารอนามัยสิ่งแวดล้อมและสุขภาพชุมชน*, 7(3), 68-77.

- นุรรียะ ลำเตะเกะ, อิสมาแอ ลำเตะเกะ และ รอฮานี อิสลามิกุล. (2564). การพัฒนารูปแบบบริการผู้สูงอายุแบบไปเช้าเย็นกลับ (Day care) ตามบริบทชายแดนใต้ กรณีศึกษาผู้สูงอายุ และผู้ดูแลผู้สูงอายุ องค์การบริหารส่วนตำบลเปาะเส้ง อำเภอเมือง จังหวัดยะลา. *วารสารวิชาการสาธารณสุขชุมชน*, 7(1), 98-109.
- พิชามญช์ สุวรรณฉัตร, ภัทรรัตน์ ปานสุวรรณจิตร และ วิชุดา จิรพรเจริญ. (2564). ผลลัพธ์ของโปรแกรมการดูแลผู้ป่วยระยะกลางในการเพิ่มความสามารถ การดำเนินกิจวัตรประจำวันของผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมอง ผู้ป่วยบาดเจ็บไขสันหลังและผู้บาดเจ็บที่ศีรษะในโรงพยาบาลสารภีบรรพพัฒนา จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารสาธารณสุขล้านนา*, 17(2), 78-90.
- ศุภามณ จันทรสกุล. (2557). ยุคสมัยของการประเมินผลและแนวคิดทฤษฎี ของนักประเมิน. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย ฉบับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี*. 8(1), 68-79.
- สุรสิทธิ์ วชิรจระ (2559). การประเมินการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชน. *วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ*, 11(2), 31-58.
- สมิตรา วิชา, ณัฏพนธ์ มานพ, สุภา ศรีรุ่งเรือง, เบญจพร เสาวภา, ศิริรัตน์ ศรีภัทรากร, ณัฐกานต์ ตาบุตรวงศ์, ธนกฤษ หมื่นก้อนแก้ว และ ธนัพร มณีวรรณ. (2560). *การพัฒนาระบบเครือข่ายบริการสุขภาพ สำหรับผู้สูงอายุกลุ่มติดบ้านและกลุ่มติดเตียง (กรณีศึกษาผู้สูงอายุ กลุ่มติดบ้าน และกลุ่มติดเตียงในเขตรับผิดชอบของ รพ.สต. ฮ่องห้า อ. แม่ทะ จ. ลำปาง)*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.)
- อรพรรณ ศฤงคาร, อังสนา บุญธรรม, สุนธา คงศีล, สุขุม เจริญมทน และ ภูษิต ประคองสาย. (2564). ต้นทุนต่อวันนอนในการให้บริการการดูแลระยะ กลางในผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมองในโรงพยาบาลตติยภูมิแห่งหนึ่ง, *วารสารวิจัยระบบสาธารณสุข*, 15(4), 407-421.
- Burch, S., & Borland, C. (2001). Collaboration, facilities and communities in day care services for older people, *Health & Social Care in the Community*, 9(1), 19-30.

- Department of Health. (2001b). *HSC 2001/1: LAC Intermediate Care*. London: HMSO.
- DH SCLG, & P. (2009). *Intermediate Care – Halfway Home Updated Guidance for the NHS and Local Authorities*. Leeds: Department of Health.
- Kandel, J., & Adamec, C. (2009). *The Encyclopedia of Elder Care*. New York: Facts on File, Inc. National Adult Day Services Association. Your Guide to Selecting an Adult Day Services Center. Washington, D.C.: NADSA, 1995.
- National Adult Day Services Association. (1995). About adult day services. Retrieved from <http://www.nadsa.org/knowledgebase/col.php?pid=29&tpid=15>
- Slaymaker, T., & Christiansen, K. (2005). *Community-based approaches and service delivery: Issues and options in difficult environments and partnerships*. London: Department for International Development, UK (DFID)
- Stevenson, J., & Spencer, L. (2002). *Developing Intermediate Care: A Guide for Health and Social Service Professionals*. London: King's Fund.
- UNHCR, The UN Refugee Agency. (2008). *A Community-based Approach in UNHCR Operations*. Geneva: The UN Refugee Agency.

ทางเลือกของนโยบายสวัสดิการผ่านงานเพื่อส่งเสริมกลุ่มอาชีพอิสระ:
กรณีศึกษา อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

Alternative Workfare to Enable Self-Employment:
A Case Study of Hang Chat District, Lampang Province

Received 22 May 2023

Revised 16 August 2023

Accepted 23 August 2023

นวลปราง อรุณจิต¹

Nualprang Aroonjit²

บทคัดย่อ

บทความวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดสวัสดิการผ่านงานที่เน้นการสนับสนุนส่งเสริมการทำงานและการพัฒนาทักษะความสามารถ โดยวิธีวิจัยแบบผสานวิธี นำเสนอผลการวิจัยเชิงคุณภาพจากการสำรวจพื้นที่ศึกษาหมู่บ้าน 5 แห่ง ในอำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง ผลการศึกษาพบว่า การจัดสวัสดิการชุมชนพื้นที่ศึกษา 5 หมู่บ้าน มีการสนับสนุนส่งเสริมการทำงานซึ่งสามารถคงความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ประชาชนมีอำนาจอิสระในการจัดการตนเองสามารถใช้ฐานทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งนับเป็นการผสมผสานรูปแบบความยืดหยุ่นกับความมั่นคงในบริบทชุมชน ข้อเสนอแนะจากการวิจัย ควรจัดสวัสดิการผ่านงานเป็นทางเลือกให้กับกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพอิสระในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก มุ่งเน้นการพัฒนาทุนมนุษย์เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางอาชีพและรายได้เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของท้องถิ่นชุมชน

คำสำคัญ: สวัสดิการผ่านงาน, สวัสดิการที่เน้นผลผลิตภาพ, นโยบายตลาดแรงงานเชิงรุก

¹ นักศึกษาปริญญาเอก สาขาวิชานโยบายสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ ประเทศไทย E-mail: aroonjita.n@gmail.com

² Ph.D. Candidate in Social Policy, Faculty of Social Administration, Thammasat University, Bangkok, Thailand.

Abstract

This article investigated the concept of enabling workfare to promote work and skill development. Qualitative research was conducted using survey data collected from five selected communities in Hang Chat District, Lampang Province. The results indicate that community welfare management relies on the community's ability to maintain autonomy and preserve its local identity. The implementation of flexicurity, which combines flexibility and security in community context. These findings emphasize the significance of workfare as an alternative approach to develop the community economy, a self-employment option leading to enabling workfare to boost occupational security and self-employed income, promoting human capital development, and providing proactive welfare emphasizing community productivity for local foundation development.

Keywords: Workfare, Productive welfare, Active labour market

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงของนโยบายสวัสดิการสังคมในหลายประเทศมี การให้ความสำคัญเรื่อง การจัดสวัสดิการมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดี การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดปรากฏในรูปแบบของการจัดสวัสดิการผ่านงาน ซึ่งมีปรากฏให้เห็นเพิ่มขึ้นมากขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มประเทศที่มีรายได้สูงรวมทั้งประเทศกลุ่มนอร์ดิกที่ได้รับเลือกให้เป็นต้นแบบของ รัฐสวัสดิการซึ่งมีการสนับสนุนส่งเสริมการทำงานที่มุ่งเน้นการพัฒนามนุษย์ อย่างชัดเจน สวัสดิการผ่านงานมีนัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของสวัสดิการใน ประเทศต่างๆ อย่างแพร่หลาย ทั้งสหรัฐอเมริกา ยุโรปและเอเชีย ขณะที่ ประเทศไทยมีการจัดสวัสดิการส่งเสริมการทำงานการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ประชากรรัฐสวัสดิการ ส่งเสริมการสร้างงาน สร้างอาชีพ ในพื้นที่เป้าหมาย ทั่วประเทศ โดยจังหวัดลำปางนับเป็นพื้นที่เป้าหมายที่มีดัชนีความก้าวหน้าด้าน การมีส่วนร่วมมากที่สุดจังหวัดหนึ่ง จึงมีความสอดคล้องกับหลักการสำคัญของ

สวัสดิการผ่านงาน การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในตลาดแรงงาน อย่างไรก็ตาม สวัสดิการผ่านงานเป็นแนวคิดที่มีต้นกำเนิดในสังคมตะวันตกมีความแตกต่างกับแนวคิดสวัสดิการในภูมิภาคเอเชีย จึงต้องมีการพิจารณารูปแบบสวัสดิการที่เหมาะสมและความสำคัญนำมาสู่การศึกษาครั้งนี้

ความเป็นมาและความสำคัญ

สวัสดิการผ่านงาน (Workfare) เป็นแผนงานที่รัฐบาลกำหนดให้ผู้รับสวัสดิการเข้าร่วมกิจกรรมหรือโครงการที่เกี่ยวข้องกับการทำงานหรือการอบรมพัฒนาทักษะ การฝึกอาชีพ สวัสดิการผ่านงานในช่วงเริ่มต้น เป็นการให้สวัสดิการตามเงื่อนไขบางประการ เช่น การกำหนดเงื่อนไขและวัตถุประสงค์เพื่อการพัฒนาและสร้างโอกาสการทำงานแก่ผู้ว่างงานที่ถูกเลิกจ้าง ต่อมาสวัสดิการผ่านงานเป็นรูปแบบที่ผสมผสานกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน เช่น การหางาน การอบรมทักษะอาชีพ การฝึกงานในโครงการสร้างโอกาสและประสบการณ์การทำงาน งานบริการชุมชนและการเข้าร่วมกิจกรรมโครงการที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม (Peck, 2003)

จุดเริ่มต้น ที่มาของคำว่า “Workfare” หรือ สวัสดิการผ่านงานในปี 1968 เจมส์ ชาร์ลส์ เอเวอร์ส ประกาศนโยบายการช่วยเหลือการลงทะเบียนเข้ารับการทำงานแลกสวัสดิการ ต่อมาประธานาธิบดี ริชาร์ด นิกสัน ประกาศนโยบายสวัสดิการที่เน้นการทำงานมากขึ้นและเสนอแผนช่วยเหลือครอบครัวปี 1969 โดยนำเสนอแผนการปฏิรูปสวัสดิการสังคมผ่านสื่อโทรทัศน์วิทยุส่งผลให้สวัสดิการผ่านงานเป็นที่นิยมและมีคนรู้จักมากขึ้น (Stewart & Grover, 2002; สราวุธ ไพฑูรย์พงษ์, 2562)

สวัสดิการผ่านงาน หรือ ‘Workfare’ เป็นคำที่ใช้อย่างแพร่หลายและเป็นที่รู้จักมากที่สุดในสหรัฐอเมริกา หลายประเทศได้นำต้นแบบแผนงานและโครงการในสหรัฐอเมริกาไปปรับใช้ในการปรับปรุงส่งเสริมระบบสวัสดิการ เช่น โครงการมุ่งเน้นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำงานตามรูปแบบ ‘Work-related activity’ ในออสเตรเลียและแคนาดา ขณะที่เนเธอร์แลนด์มีแนวทางการปฏิบัติที่คล้ายคลึงกับโครงการ ‘Work First’ ของสหรัฐอเมริกา ส่วนในยุโรป อังกฤษ มักเกี่ยวข้องกับการทำงานเพื่อรับเงินช่วยเหลือโดยตรง ในบางประเทศอาจใช้

คำเรียกอื่นที่พ้องกับ ‘Workfare’ เช่นคำว่า ‘Welfare to work’ เป็นการเรียกใช้ในความหมายแบบเดียวกัน

รัฐสวัสดิการประเทศกลุ่มนอร์ดิก สวัสดิการผ่านงานปรากฏในนโยบายตลาดแรงงานเชิงรุก (Active Labour Market Policy: ALMPs) ซึ่งเป็นนโยบายสวัสดิการที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของตลาดแรงงาน (Peck, 2001, p. 84; Mestan, 2012. Pp. 8-10) สวัสดิการผ่านงานสามารถแบ่งออกเป็น 2 แบบ แบบแรกเป็นการกระตุ้นผู้รับสวัสดิการโดยตรง เพื่อให้เกิดการจ้างงานโดยเร็ว จะได้ลดการพึ่งพิงสวัสดิการ แบบที่สองเป็นการเพิ่มทักษะความสามารถด้วยการฝึกอาชีพ โดยสร้างแรงจูงใจในการทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน (Dingeldey, 2007)

สวัสดิการผ่านงานมีบทบาทส่งเสริมการทำงานและการพัฒนาทักษะความสามารถโดยเฉพาะประเทศกลุ่มนอร์ดิก ที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นต้นแบบนโยบายรัฐสวัสดิการถ้วนหน้าสามารถสนับสนุนความกินดีอยู่ดี ประชาชนสามารถเข้าถึงบริการภาครัฐจากการจัดสวัสดิการรอบด้าน ส่งผลให้เป็นประเทศที่ประชาชนมีคุณภาพชีวิตสูง มีการเก็บภาษีอัตราก้าวหน้า และมีการจัดสวัสดิการที่มุ่งเน้นการพัฒนามนุษย์อย่างชัดเจน (Horn, Kevins & Kersbergen, 2022) สวัสดิการผ่านงานที่มุ่งเน้นการส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชนไปพร้อมกับส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจไปพร้อมกัน

สวัสดิการผ่านงานจึงมีบทบาทสำคัญในกลุ่มประเทศที่มีรายได้สูง กลุ่มประเทศสมาชิก OECD (Organization for Economic Co-operation and Development) เพื่อการแก้ปัญหาการให้เงินชดเชยกรณีการว่างงานโดยนำสวัสดิการผ่านงานมาใช้กระตุ้นส่งเสริมการจ้างงานให้ผู้ว่างงานสามารถกลับเข้าสู่ตลาดแรงงานอย่างรวดเร็วซึ่งเป็นการลดภาระค่าใช้จ่ายการให้เงินชดเชยจากรัฐโดยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของตลาดแรงงานและการเติบโตทางเศรษฐกิจในกลุ่มประเทศสมาชิก OECD โดยเฉพาะกลุ่มรัฐสวัสดิการได้นำหลักการจัดสวัสดิการผ่านงานไปใช้เพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง โดยทุกประเทศมีการใช้สวัสดิการผ่านงานในเชิงให้โทษ (Punitive workfare) และสวัสดิการผ่านงานที่มีนัยส่งเสริมการทำงาน (Enabling workfare) ควบคู่กัน (Peck, 2001, p. 84; Mestan, 2012, pp. 8-10)

การศึกษาสวัสดิการผ่านงานระหว่าง ปี 1980-2015 จากกลุ่มประเทศ OECD ที่ได้รับเลือกให้เป็นรัฐสวัสดิการ จำนวน 16 ประเทศ ได้แก่ ออสเตรเลีย ออสเตรีย เบลเยียม แคนาดา เดนมาร์ก ฟินแลนด์ ฝรั่งเศส เยอรมนี ไอร์แลนด์ อิตาลี เนเธอร์แลนด์ นิวซีแลนด์ นอร์เวย์ สวีเดน อังกฤษ และสหรัฐอเมริกา พบว่า ในช่วง 35 ปี มีแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของการจัดสวัสดิการผ่านงานที่มีนัยส่งเสริมการทำงาน (Enabling workfare) และการพัฒนาทักษะความสามารถ โดยเฉพาะในยุโรปเหนือประเทศกลุ่มนอร์ดิกและแคนาดา มีนโยบายสวัสดิการผ่านงานที่มุ่งเน้นอย่างมากในเรื่องการพัฒนาทุนมนุษย์ (Human capital development) ส่งเสริมการพัฒนาทักษะและการฝึกอาชีพแก่แรงงาน เป็นทางเลือกนโยบายสวัสดิการผ่านงานที่เน้นการสนับสนุนส่งเสริมการทำงานและพัฒนาทักษะความสามารถเป็นแนวทางการจัดสวัสดิการผ่านงานของรัฐสวัสดิการอย่างเดนมาร์ก และมีบทบาทการนำไปใช้เป็นนโยบายทางเลือกที่เพิ่มมากขึ้น (Madsen, 2001) สวัสดิการผ่านงานที่มีนัยส่งเสริมการทำงานได้รับการสนับสนุนมีบทบาทที่ชัดเจนและปรากฏในหลายประเทศทั่วโลก ทั้งในสหรัฐอเมริกา ภูมิภาคยุโรปและเอเชีย

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบสวัสดิการในเอเชียที่มุ่งเน้นความสำคัญการพัฒนาเศรษฐกิจมากขึ้น ถูกอธิบายด้วยรูปแบบสวัสดิการที่เน้นผลิตภาพนิยม (Productivist welfare capitalism) (Holliday, 2000) โดยมีลักษณะของการจัดสวัสดิการที่สนับสนุนส่งเสริมการทำงานเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มประเทศในเอเชียตะวันออกที่เป็นประเทศสมาชิก OECD ซึ่งนับว่าเป็นกลุ่มประเทศที่มีความก้าวหน้าในการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม มีสวัสดิการช่วยเหลือและส่งเสริมการทำงาน เช่น สาธารณรัฐเกาหลี มีการเปิดศูนย์การจ้างงานใหม่ (Re-employment center) คัดกรอง ‘กลุ่มคนงานทำงานในที่ทำงานที่มีลูกจ้างมากกว่าสามสิบคน’ เขตบริหารพิเศษมาเก๊า มีมาตรการคัดกรองแรงงานสาธารณรัฐประชาชนจีน และกองทุนประกันสังคม (Chan & Kinglun, 2011) อีกด้านหนึ่งรูปแบบสวัสดิการในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ประเทศสิงคโปร์ มีนโยบายเตรียมพร้อมพร้อมกับการเข้าสู่สังคมสูงวัย โครงการ ‘Workfare Income Supplement (WIS)’ การช่วยเหลือผู้มีรายได้น้อยอายุ 35 ปีขึ้นไปที่สามารถทำงานได้ให้ยังคงอยู่ในตลาดแรงงาน เพื่อส่งเสริมแข่งขันของ

ตลาดแรงงานและการกระตุ้นเศรษฐกิจ (เกษรา ชัยเหลืออุไร, 2557) สวัสดิการผ่านงานในเอเชียจึงเป็นแนวคิดที่ปรับเปลี่ยนตามบริบทของประเทศเหล่านั้น โดยรูปแบบสวัสดิการที่เน้นผลิตภาพ (Productive welfare) ถูกนำมาใช้ในการอธิบายระบบสวัสดิการในเอเชียทั้งเอเชียตะวันออก และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ประเทศสิงคโปร์ รวมถึงประเทศไทย

ในประเทศไทย มีการให้ความสำคัญเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ส่งเสริมการมีงานทำและการมีรายได้ ตามพระราชบัญญัติการจัดตั้งสวัสดิการเพื่อเศรษฐกิจฐานรากและสังคม พ.ศ.2562 มีวัตถุประสงค์ในการลดความเหลื่อมล้ำ เพิ่มศักยภาพให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและสนับสนุนโครงการที่ให้บริการทางสังคมแก่ประชาชน ส่งเสริมการทำงาน การฝึกอาชีพ การเข้าถึงสิ่งจำเป็นพื้นฐานและแหล่งเงินทุน โดยมีเงื่อนไขการให้ความช่วยเหลือเพิ่มเติมสำหรับผู้เข้ารับบริการ นอกจากนี้ มีการจัดสรรงบประมาณกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติเพื่อจัดสวัสดิการตามความต้องการของแต่ละชุมชนเพื่อส่งเสริมการสร้างงานสร้างอาชีพ การกำหนดพื้นที่เป้าหมายการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากเป็นนโยบายขับเคลื่อนเศรษฐกิจประเทศด้วยการบูรณาการความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคประชาสังคมทั่วประเทศ โดยกำหนดความสำคัญของสวัสดิการชุมชนและการกำหนดพื้นที่เป้าหมายการดำเนินงานตามกรอบแนวทางการขับเคลื่อนนโยบายภาครัฐเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก จังหวัดลำปาง เป็นพื้นที่เป้าหมายในภาคเหนือตอนบนที่มีการดำเนินงานในระยะแรก ในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก เนื่องจากจังหวัดลำปางเป็นเมืองรองทางเศรษฐกิจที่สำคัญทางภาคเหนือ ประชากรในจังหวัดลำปางจำนวนมากทำงานอยู่ในภาคการเกษตรและบริการ รวมถึงอาชีพเกิดจากการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชน (สำนักงานแรงงานจังหวัดลำปาง, 2561) จากการลงพื้นที่ของคณะรัฐมนตรีสัณจร ปี พ.ศ.2562 ระบุประชาชนในจังหวัดลำปางให้การตอบรับต่อนโยบายเป็นอย่างดี เมื่อพิจารณาการมีส่วนร่วมของประชาชนจากดัชนีความก้าวหน้าของคนไทย ประจำปี พ.ศ.2562 พบว่า ประชาชนจังหวัดลำปาง มีผลการประเมินอยู่ในกลุ่มจังหวัดที่มีความก้าวหน้าของคน ด้านการมีส่วนร่วมมากที่สุดจังหวัดหนึ่ง (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2563) การมีส่วนร่วมของประชาชนจังหวัดลำปางต่อนโยบายสวัสดิการ

ประชากรรัฐการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากส่งเสริมการทำงานการสร้างอาชีพและรายได้มีนัยสำคัญเรื่องการสนับสนุนส่งเสริมการทำงานที่สามารถนำไปสู่สวัสดิการผ่านงานที่เน้นการสนับสนุนส่งเสริมการทำงานและการพัฒนาทักษะความสามารถ (นวลปราง อรุณจิต, 2561)

กลไกการสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากส่งเสริมจัดสวัสดิการชุมชนและการมีส่วนร่วมการคิดเองทำเองของประชาชน มีการส่งเสริมการทำงานด้วยโครงการประชารัฐ นับเป็นกลไกการสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากส่งเสริมจัดสวัสดิการชุมชนและการมีส่วนร่วม การคิดเองทำเองของประชาชนเพื่อส่งเสริมการทำงานและการจัดสวัสดิการในพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรม (สำนักงานแรงงานจังหวัดลำปาง, 2561) เมื่อพิจารณาการมีงานทำของประชาชนในประเทศไทย ส่วนใหญ่เป็นผู้ประกอบอาชีพอิสระมีการทำงานและการจ้างงานที่ยืดหยุ่นและมีความมั่นคงทางรายได้ระดับหนึ่ง (วรวรรณชาญด้วยวิทย์, 2562) ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับการมีงานทำของประชาชนในพื้นที่เป้าหมาย การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง ซึ่งมีการรวมกลุ่มประกอบอาชีพอิสระ ดังการการรวมกลุ่มผู้ประกอบอาชีพกรณีศึกษาหมู่บ้าน 5 แห่ง ได้แก่ หมู่บ้านสถานี หมู่บ้านแม่ฮาว หมู่บ้านขามแดง หมู่บ้านบ้านหม้อ และหมู่บ้านสันบุญเรือง อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง มีการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและมีรูปแบบการทำงานที่ยืดหยุ่น รวมทั้งมีการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชน นับเป็นความมั่นคงทางทางอาชีพและรายได้ มีนัยที่สอดคล้องกับรูปแบบความยืดหยุ่นแต่มั่นคง (Flexicurity) อันเป็นองค์ประกอบสำคัญของสวัสดิการผ่านงานในนโยบายสวัสดิการเชิงรุก (ALMPs) ในรัฐสวัสดิการ อย่างไรก็ตาม ด้วยความแตกต่างของบริบทพื้นที่ ตลาดแรงงานรูปแบบการประกอบอาชีพ เนื่องจากสวัสดิการผ่านงานในภูมิภาคตะวันตกมุ่งเน้นการสนับสนุนการกลับเข้าสู่ตลาดแรงงานโดยการจ้างงาน ขณะที่ประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นผู้ประกอบอาชีพอิสระ การวิจัยครั้งนี้ จึงเลือกศึกษาทางเลือกของนโยบายสวัสดิการผ่านงานเพื่อสนับสนุนกลุ่มอาชีพอิสระ โดยศึกษาผ่านนโยบายประชารัฐ อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

การศึกษาเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการผ่านงานในประเทศไทย อมรเทพ จาวะลา (2555) ศึกษาเปรียบเทียบสวัสดิการผ่านงานใน 5 ประเทศ ได้แก่ สหรัฐอเมริกา เยอรมัน เดนมาร์ก สิงคโปร์ อินเดีย เสนอการปรับใช้สวัสดิการผ่านงาน เช่น การปรับใช้ในโครงการจ้างงานชนบทส่งเสริมการสร้างสาธารณูปโภคในชุมชน ดังตัวอย่างการจ้างงานในประเทศอินเดีย การศึกษาของ เกษรา ชัยเหลืออุไร (2557) ศึกษาสวัสดิการผ่านงานในประเทศสิงคโปร์ นำเสนอการปรับใช้สวัสดิการผ่านงานที่เหมาะสมกับบริบททางสังคมไทย และเสนอการแนวคิดสวัสดิการให้เป็นสวัสดิการผ่านงานเพิ่มมากขึ้น การศึกษาของ นวลปราง อรุณจิต (2562) มีข้อเสนอแนะการปรับใช้สวัสดิการผ่านงานที่เหมาะสมกับบริบททางสังคมไทย จากการศึกษาข้างต้น ยังขาดการประยุกต์ใช้แนวคิดจากรัฐสวัสดิการ กรอบแนวคิดสวัสดิการผ่านงานจากต้นแบบรัฐสวัสดิการที่ปรากฏในนโยบายตลาดแรงงานเชิงรุก จึงนำมาใช้เป็นหลักในการวิจัยครั้งนี้

การนำแนวคิดสวัสดิการผ่านงานมาใช้ในประเทศไทย การศึกษาของ สราวุธ ไพฑูรย์พงษ์ (2562) คาดการณ์ถึงแนวโน้มของการนำแนวคิดสวัสดิการผ่านงานมาใช้ในประเทศไทยมากขึ้นโดยสวัสดิการผ่านงานจะเป็นส่วนสำคัญในขั้นตอนการตัดสินใจนโยบาย การศึกษาสวัสดิการผ่านงานในประเทศไทยข้างต้น เป็นการวิจัยเอกสาร ยังขาดการศึกษาปรากฏการณ์ในเชิงพื้นที่การจัดสวัสดิการระดับท้องถิ่นชุมชน นฤมล นิราทร (2564) เสนอการวิจัยทางสังคมด้วยการนำเสนอกรอบนโยบายจากปรากฏการณ์ที่เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ (Evidence based) ซึ่งเป็นพื้นฐานนโยบายที่เกิดจากกระบวนการสำรวจจากล่างขึ้นบน (Bottom-up) เมื่อพิจารณา การศึกษาเกี่ยวกับสวัสดิการผ่านงานในประเทศไทยข้างต้นเป็นการวิจัยเอกสาร ยังขาดการศึกษาปรากฏการณ์ในเชิงพื้นที่จัดสวัสดิการระดับท้องถิ่นชุมชน ด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาทบทวนแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวข้องกับสวัสดิการผ่านงานที่เน้นการสนับสนุนส่งเสริมการทำงานและการพัฒนาทักษะความสามารถเพื่อตอบคำถามที่ว่า สวัสดิการผ่านงานที่มีนัยการส่งเสริมการทำงาน (Enabling workfare) ในนโยบายตลาดแรงงานเชิงรุก มีลักษณะอย่างไร มีความสอดคล้องหรือแตกต่างอย่างไรกับนโยบายสวัสดิการประชารัฐ และทางเลือกของนโยบายสวัสดิการผ่านงานเพื่อส่งเสริมการพัฒนาทุนมนุษย์ ควรมีลักษณะอย่างไร แนวคิดที่ใช้ในการตอบคำถาม

การวิจัย เพื่ออธิบายสวัสดิการผ่านงานที่เน้นการสนับสนุนส่งเสริมการทำงาน และการพัฒนามนุษย์ จึงประกอบด้วย แนวคิดการพัฒนาทุนมนุษย์ (Human capital development) และแนวคิดอิสระในการจัดการตนเอง (Autonomy) ของท้องถิ่นชุมชนตัวอย่างหมู่บ้าน 5 แห่ง ได้แก่ หมู่บ้านสถานี หมู่บ้านแม่ฮาว หมู่บ้านขามแดง หมู่บ้านบ้านหม้อ และหมู่บ้านสันบุญเรืองในการศึกษา ทางเลือกของนโยบายสวัสดิการผ่านงาน กรณีศึกษา อำเภอห้างฉัตร จังหวัด ลำปาง

การทบทวนวรรณกรรม

1. สวัสดิการผ่านงาน

บทความวิจัยนี้ ศึกษาทางเลือกของนโยบายสวัสดิการผ่านงานที่ เน้นการสนับสนุนส่งเสริมการทำงานและพัฒนาทุนมนุษย์ การปรับใช้สวัสดิการ ผ่านงานเป็นทางเลือกนโยบาย มีความแตกต่างจากสวัสดิการผ่านงาน ที่มีต้น กำเนิดจากรากฐานแนวคิดสวัสดิการในสังคมตะวันตก การปรับใช้ในการจัด สวัสดิการที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ในการศึกษาคั้งนี้ จึงจำเป็นต้องมีการ วิเคราะห์นิยามความหมายของสวัสดิการผ่านและแนวคิดที่เกี่ยวข้องในการวิจัย ดังนี้

1.1 นิยามความหมาย

คำว่า “Workfare” มาจากการผสมกันของ คำว่า “Work” และ “Welfare” มีความหมายโดยตรง คือ การผสมกันของงานและสวัสดิการ การอธิบายนิยามของสวัสดิการผ่านงาน มักปรากฏเป็นแผนงานที่รัฐบาล กำหนดให้ผู้รับสวัสดิการต้องเข้ารับเงื่อนไขการทำงานหรือการอบรมทักษะ การฝึกอาชีพ (Peck, 2003; Deeming, 2015; Lødemel, 2001)

เมื่อพิจารณาการให้ความหมายของคำว่า “งาน” (Work) จาก เอกสารรับรองการประชุมโดยองค์การแรงงานระหว่างประเทศ การประชุม นักวิจัยครั้งที่ 19 นักวิจัยแรงงานระหว่างประเทศ (International Conference of Labour Statisticians: ICLS) มีมติเรื่องรูปแบบของงานและการกำหนด แนวคิดความหมายของ งาน (Work) หมายถึง กิจกรรมใดๆ ที่ดำเนินการโดย บุคคลทุกเพศทุกวัย เพื่อผลิตสินค้าหรือให้บริการสำหรับผู้อื่นหรือตนเอง (Work

is any activity performed by persons of any sex and age to produce goods or to provide services for use by others or for own use) (International Labour Organization, 2013)

จากนิยามดังกล่าว เป็นการให้ความหมายต่อ ‘งาน’ ที่มีความหมายกว้างครอบคลุมการเป็นนายจ้างตนเองหรือการทำงานที่ไม่มีนายจ้าง กิจกรรมที่เกี่ยวกับการผลิตสินค้าหรือบริการต่อตนเองและผู้อื่น รวมถึงงานบริการชุมชน เป็นการทำสาธารณประโยชน์ต่อสังคม อันนำมาสู่การศึกษาครั้งนี้ ซึ่งตีความการนิยามความหมายของ ‘สวัสดิการผ่านงาน’ ที่มีได้จำกัดอยู่ในรูปแบบความสัมพันธ์ของรัฐ นายจ้างและลูกจ้าง และแผนงานภาครัฐ แต่มีความหมายครอบคลุมการทำหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มและชุมชน ดังจะเห็นได้จากการปรับใช้รูปแบบสวัสดิการผ่านงานในโครงการ การศึกษาครั้งนี้ จึงนำนิยามความหมายของสวัสดิการผ่านงานมาใช้ในการอธิบายการทำงานของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพอิสระ การทำงานสาธารณะประโยชน์เป็นส่วนหนึ่งของสวัสดิการชุมชน เป็นการให้ความหมายต่อการทำงานที่มีนัยสำคัญนำไปสู่การปรับใช้แนวคิดสวัสดิการผ่านที่จะนำมาใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

1.2 รูปแบบสวัสดิการ

สวัสดิการผ่านงานที่เน้นการสนับสนุนส่งเสริมการทำงานและการพัฒนาทักษะความสามารถในการทำงาน เกิดจากการอธิบายรูปแบบสวัสดิการผ่านงานในนโยบายตลาดแรงงานเชิงรุก (Active Labour Market Policy: ALMPs) ในประเทศกลุ่มนอร์ดิกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญในช่วงทศวรรษที่ 1960 และ 1970 การนำนโยบายตลาดแรงงานเชิงรุกถูกนำมาใช้ทดแทนการให้เงินชดเชยกรณีการว่างงานของแรงงาน (Horn, Kevins & Kersbergen, 2022, p. 10) ต่อมาอิทธิพลลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงแนวคิดสวัสดิการ ดังตัวอย่างการเปลี่ยนแปลงในเชิงประวัติศาสตร์ของเดนมาร์ก ปี 1899 เกิดเหตุการณ์การประนีประนอมเดือนกันยายน (Septemberforliget) ระหว่างสหภาพแรงงานเดนมาร์กกับนายจ้าง คือ สหภาพแรงงานยอมรับให้นายจ้างมีอำนาจในการจ้างงานและเลิกจ้างได้ แลกกับการที่นายจ้างต้องยอมรับสิทธิของสหภาพให้สามารถเจรจาเรื่องค่าจ้างและสภาพการทำงานแทนลูกจ้าง (ปรีดี หงษ์สตัน, 2564)

ช่วงทศวรรษที่ 1990 การประนีประนอมระหว่างแนวคิดสังคมประชาธิปไตยและลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ ส่งผลต่อความเชื่อเรื่องคุณภาพชีวิตจะดีขึ้นได้ด้วยการทำให้ตลาดสามารถทำงาน ซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบยืดหยุ่นแต่มั่นคง (Flexicurity model) ที่มีนโยบายตลาดแรงงานเชิงรุกเป็นองค์ประกอบสำคัญ รูปแบบความยืดหยุ่นแต่มั่นคง (Flexicurity model) เป็นการอธิบายรูปแบบการเปลี่ยนแปลงในประเทศกลุ่มนอร์ดิก ที่มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วน ได้แก่ การจ้างงานมีความยืดหยุ่น ความมั่นคงทางรายได้ และนโยบายตลาดแรงงานเชิงรุก โดยการจ้างงานมีความยืดหยุ่น หมายถึง นายจ้างสามารถจ้างงานใหม่หรือเลิกจ้างได้ง่ายกว่าเดิมเมื่อเกิดความผันผวนทางเศรษฐกิจก็สามารถเลิกจ้างได้ไม่ยาก ส่วนที่สอง ลูกจ้างมีความมั่นคงทางรายได้ ถึงแม้จะถูกเลิกจ้าง การให้สวัสดิการมีความมั่นคงเพียงพอต่อการดำรงชีพและการให้เงินสวัสดิการนานพอที่จะสามารถหางานใหม่ได้ และส่วนสุดท้ายซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่สุด คือ นโยบายตลาดแรงงานเชิงรุก เป็นนโยบายส่งเสริมการจ้างงานและกำหนดวิธีการ เช่น การหางาน การสัมภาษณ์งาน และการเขียนประวัติเพื่อสมัครงานและการฝึกทักษะใหม่ๆ อันเป็นที่ต้องการของตลาดแรงงาน เพื่อช่วยให้ผู้ว่างงานสามารถกลับเข้าสู่ตลาดแรงงานโดยเร็ว (Madsen, 2001; ปริติ หงษ์สตัน, 2564)

สำหรับประเทศไทย ประชากรส่วนใหญ่เป็นผู้ประกอบอาชีพอิสระที่มีรูปแบบการทำงานที่ค่อนข้างมีความยืดหยุ่น การขยายฐานการคุ้มครองแรงงานเป็นหลักประกันความมั่นคงทางรายได้ในระดับหนึ่งสามารถอธิบายได้ด้วยรูปแบบความยืดหยุ่นแต่มั่นคง (Flexicurity model) แต่อย่างไรก็ตาม รูปแบบความยืดหยุ่นแต่มั่นคงมีต้นกำเนิดจากประเทศในแถบสแกนดิเนเวียซึ่งเป็นประเทศที่มีค่าแรงสูง มีการเก็บภาษีแบบก้าวหน้าที่ชัดเจน ขณะเดียวกัน ประเทศไทยยังมีข้อถ้อยเรื่องการเมืองการมีนโยบายตลาดแรงงานเชิงรุก อันเป็นส่วนประกอบสำคัญของรูปแบบความยืดหยุ่นแต่มั่นคง (วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์, 2562) การศึกษารูปแบบสวัสดิการสังคมในประเทศไทยจึงจำเป็นต้องมีการอธิบายร่วมกันระหว่างรูปแบบความยืดหยุ่นแต่มั่นคง กับบริบทด้านการทำงานและรูปแบบสวัสดิการในประเทศ

การอธิบายรูปแบบสวัสดิการในเอเชียมีความแตกต่างจากรูปแบบสวัสดิการในภูมิภาคตะวันตก ในเอเชียมีการให้คำอธิบายด้วยรูปแบบสวัสดิการเน้นผลิตภาพนิยม (Productivist welfare capitalism) หมายถึงสวัสดิการที่มุ่งเน้นเป้าหมายที่เกิดผลลัพธ์ เป็นสวัสดิการแบบมีเงื่อนไข การแลกเปลี่ยน (Trade-off) และการมักเชื่อมโยงกับกิจกรรมเกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจ (Hudson & Kühner, 2009) การอธิบายรูปแบบสวัสดิการเน้นผลิตภาพนิยมในเอเชีย เช่น ประเทศสิงคโปร์ เป็นประเทศที่จัดว่ามีผลิตภาพสูง (Productivity) ซึ่งมีบริบทเป็นสังคมการจ้างงานเต็มที่ (Full employment society) จึงมีการส่งเสริมการแข่งขันของตลาดแรงงานและการกระตุ้นเศรษฐกิจ มีการจัดสวัสดิการผ่านงาน เป็นส่วนหนึ่งของการจัดสวัสดิการและส่งเสริมการพัฒนาระบบเศรษฐกิจของประเทศ (เกษรา ชัยเหลืออรุณ, 2557)

รูปแบบสวัสดิการประเทศไทย มีการอธิบายว่าเป็น “สวัสดิการผลิตภาพนิยมที่ไม่เป็นทางการ” (A productivist-informal regime) จากผลการศึกษาวิจัยนโยบายสังคมของ Wed Research Group อธิบายว่าประเทศไทย มีแนวโน้มการจัดสรรงบประมาณด้านสวัสดิการในภาครัฐเพิ่มมากขึ้นเพื่อการสนับสนุนสิทธิทางการศึกษา สิทธิด้านการดูแลสุขภาพ ประกอบกับ พื้นฐานของสวัสดิการไทยเป็นสวัสดิการแบบผสม (Welfare mix) คือ มีวัฒนธรรมพื้นฐานแกนกลางสำคัญ และด้วยพื้นฐานครอบครัวไทยมีความหลากหลาย รูปแบบสวัสดิการที่ครอบครัวมีบทบาทสำคัญ ประเทศไทยยังสามารถรักษาความเข้มแข็งของฐานการเกษตรเชิงพาณิชย์ (กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช, 2562) ความแตกต่างของแนวคิดสวัสดิการในภูมิภาคตะวันตกและเอเชียจึงมีความสำคัญในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงแนวคิดสวัสดิการในประเทศไทยที่ปรากฏในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (ปี พ.ศ. 2560-2564) การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากประชารัฐสวัสดิการ ที่มีการให้ความสำคัญเรื่องการกระจายรายได้ลดความเหลื่อมล้ำ จัดสรรงบประมาณภาครัฐสู่กองทุนหมู่บ้านเพื่อส่งเสริมการทำงานในพื้นที่เป้าหมายทั่วประเทศไทย

การศึกษาสวัสดิการผ่านงานที่มุ่งเน้นการสนับสนุนส่งเสริมการทำงานและการพัฒนาทักษะความสามารถเพื่อนำมาปรับใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากประชารัฐสวัสดิการ จึงพิจารณาการศึกษาต้นแบบรัฐสวัสดิการ

ของประเทศกลุ่มนอร์ดิกที่มุ่งเน้นการพัฒนามนุษย์โดยใช้สวัสดิการผ่านงานเป็นทางเลือก ส่งเสริมการมีส่วนร่วม สร้างแรงจูงใจในการทำงานซึ่งสามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิดการพัฒนาทุนมนุษย์ (Human capital development) และอิสระในการจัดการตนเอง (Autonomy) ในการศึกษาและวิเคราะห์ ดังนี้

2. แนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

2.1 การพัฒนาทุนมนุษย์

ทุนมนุษย์ (Human capital) นับเป็นปัจจัยที่มีคุณค่ามากที่สุด เนื่องจากทุนมนุษย์เป็นการหลอมรวมกันของทักษะ ประสบการณ์ที่มนุษย์สั่งสมมาอาศัยการสนับสนุนและส่งเสริมเพื่อให้ได้มาซึ่งคุณภาพ โดยทุนมนุษย์ (Lynda Gratton & Sumantra Ghoshal, 2003) ประกอบด้วย

1) ทุนทางปัญญา (Intellectual capital) ประกอบด้วย ความรู้และความสามารถในการเรียนรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะ ทักษะ ประสบการณ์ที่คนสะสมไว้ รวมทั้งความรู้ที่อยู่ในตัว

2) ทุนทางสังคม (Social capital) ประกอบด้วย เครือข่ายความสัมพันธ์ และ

3) ทุนทางอารมณ์ (Emotional capital) ประกอบด้วย คุณลักษณะของการรับรู้ตนเอง (Self awareness) ความมีศักดิ์ศรี (Integrity) การมีความยืดหยุ่น (Resilience)

แนวคิดทุนมนุษย์มีความสอดคล้องกับการอธิบายความสามารถของมนุษย์ (Capabilities) โดย อมาตยา เซน (Amartya Sen) นักเศรษฐศาสตร์ที่เสนอแนวคิดเรื่องเสรีภาพ อธิบายความสามารถของมนุษย์ (Capabilities) มีองค์ประกอบที่สำคัญ 2 ส่วน ได้แก่ อิสระที่จะกระทำการ (Freedom) และชีวิตกระทำการที่มีคุณค่า รวมทั้งอธิบายเพิ่มเติมว่า เมื่อสมรรถความสามารถของคนถูกกลืนรอนก็จะทำให้ขาดอิสรภาพ ตามแนวคิดนี้อิสรภาพจึงเป็นสิ่งที่ส่งเสริมความสามารถและอรรถประโยชน์ของบุคคล (สุรพล ปธานวนิช, 2547)

การพัฒนาทุนมนุษย์ (Human capital development) หมายถึง การส่งเสริมบุคคลด้วยการศึกษาที่มีคุณภาพ ส่งเสริมการทำงานและทักษะต่างๆ ธนาคารโลกได้อธิบายความสำคัญของการพัฒนาทุนมนุษย์ในประเทศต่างๆ ว่า หากขาดการพัฒนาทุนมนุษย์ก็ไม่สามารถรักษาระดับโตทาง

เศรษฐกิจไว้ได้ เนื่องจากการขาดแรงงานที่มีความพร้อมสำหรับงานที่มีทักษะสูงในอนาคต และจะไม่สามารถแข่งขันได้อย่างมีประสิทธิภาพในเศรษฐกิจโลก การพัฒนาทุนมนุษย์สวัสดิการผ่านงาน จึงเกี่ยวกับการส่งเสริมการทำงานและการพัฒนาทักษะความสามารถ โดยกระบวนการการพัฒนาเกี่ยวกับการทำงาน เช่น การให้ข้อมูลและการให้คำปรึกษา การฝึกอบรม และการสร้างโอกาสการทำงาน มาจากแนวคิดเรื่องการพัฒนาทุนมนุษย์ (Mestan, 2012) สำหรับประเทศไทย มีข้อเสนอเรื่องการให้ความสำคัญกับการพัฒนาทุนมนุษย์ควบคู่การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาทุนมนุษย์สร้างความเข้มแข็งของคนและชุมชนจะนำไปสู่การเพิ่มผลิตภาพที่ยั่งยืน การพัฒนาเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นและชุมชนด้วยการจัดสวัสดิการที่เน้นผลิตภาพ และเสนอการจัดสวัสดิการประเทศไทยต้องมีการให้ความสำคัญกับการพัฒนาทุนมนุษย์ (ชินชัย ชี้เจริญ, 2557) การทบทวนแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปใช้ในการศึกษาปรากฏการณ์จากการศึกษาชุมชนตัวอย่างจำนวน 5 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านสถานี หมู่บ้านแม่ฮาว หมู่บ้านขามแดง หมู่บ้านบ้านหม้อ และหมู่บ้านสันบุญเรือง อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง โดยมีแนวคิดการพัฒนาทุนมนุษย์ (Human capital development) และแนวคิดอิสระในการจัดการตนเอง (Autonomy) ใช้ในการศึกษาวิจัยทางเลือกของนโยบายสวัสดิการผ่านงาน

2.2 อิสระในการจัดการตนเอง

อิสระในการจัดการตนเอง (Autonomy) หมายถึง ความสามารถในการตัดสินใจโดยปราศจากการบังคับ การมอบหมายงานและการทำหน้าที่ทางสังคม มีความคิดที่จะทำงาน ความเป็นอิสระของชุมชนจัดการตนเองมีบทบาทในการกำหนดลักษณะการผลิต การจัดระเบียบร่วมกันสามารถช่วยในการกำหนดรูปแบบงานของตน การที่บุคคลที่ตระหนักรู้ต่อตนเอง (Self-actualized) ความสามารถที่จะกำหนดมุมมองของตนเอง ในเชิงจริยศาสตร์ อิสระในการจัดการตนเองเป็นปัจจัยที่สำคัญที่เอื้อต่อการทำงานที่มีคุณภาพสูง ขณะเดียวกัน อิสระในการจัดการตนเอง คือ ความสามารถในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีประสิทธิผลและมีคุณค่า ความสามารถในการแสดงออกและการเคารพตนเอง ความสามารถในการตัดสินใจและกำหนดชีวิตของตนเองบนพื้นฐานที่เท่าเทียมกับผู้อื่น (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2565) อิสระใน

การปกครองตนเองของท้องถิ่น (Local autonomy) ที่ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น (Local identities) จะนำมาสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2565) โดยชุมชนปกครองตนเองเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมสิทธิชุมชนในการจัดการตนเองอันเป็นการส่งเสริมบทบาทของท้องถิ่นและชุมชน (สามชาย ศรีสันต์, 2559) ความสำคัญของอิสระในการจัดการตนเองส่งผลต่อการพัฒนาที่นำมาสู่การยกระดับนโยบายสวัสดิการผ่านงาน (Mestan, 2012, p. 89)

แนวคิดอิสระในการจัดการตนเองจึงมีความจำเป็นต่อสวัสดิการผ่านงานในกระบวนการสร้างความตระหนักรู้และการพัฒนามนุษย์เมื่อบุคคลมีอิสระในการจัดการตนเองจะก่อให้เกิดการส่งเสริมอัตลักษณ์ (Identity) เช่น การใช้ทรัพยากรท้องถิ่นชุมชนส่งผลให้คนในชุมชนมีอำนาจอิสระ (Autonomy) ในการดำรงชีวิตตามแนวคิดความมั่นคงทางภววิทยา (Ontological security) ซึ่งหมายถึง การปรับตัวอยู่ในชุมชนและความสามารถพึ่งพาตนเองให้สามารถดำรงอยู่ได้ (กิติพัฒน์ นนทปัทมเดช, 2563) การศึกษาครั้งนี้ จึงมีการใช้แนวคิดอิสระในการจัดการตนเองความเชื่อมโยงกับภววิทยาอันหมายถึง การดำรงอยู่ หรือความสามารถในการมีชีวิตดำรงอยู่ในพื้นที่ชุมชนและสังคม ดังนั้น การจัดสวัสดิการที่จะสนับสนุนอำนาจอิสระในการจัดการตนเอง และ ภาวะความมั่นคงสามารถดำรงอยู่ได้ จึงต้องมีการศึกษาทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์และประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในนโยบายให้ทราบถึงความต้องการประชาชนในพื้นที่เพื่อนำมาสู่การกำหนดนโยบาย

3. กระบวนการนโยบาย: การกำหนดทางเลือกนโยบาย

การพิจารณาทางเลือกนโยบาย เป็นกระบวนการหนึ่งของวงจรนโยบายที่ประกอบด้วย การก่อตัวนโยบาย (Policy formation) การกำหนดนโยบาย (Policy formulation) การตัดสินใจนโยบาย (Policy decision) การนำไปปฏิบัติ (Policy implementation) และการประเมินผลนโยบาย (Policy evaluation) การกำหนดทางเลือกหรือการตัดสินใจเลือกนโยบาย (Public policy decision making and determination) เป็นกระบวนการที่อยู่ในขั้นตอนแรก คือ การกำหนดนโยบาย โดยพัฒนามาจากปัญหาสาธารณะที่เกิดการก่อรูปนโยบาย โดยการกำหนดทางเลือกนโยบาย มีความสำคัญที่จะต้อง

พิจารณาถึงความเป็นไปได้ในการนำนโยบายไปปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ

ทางเลือกนโยบายที่ดีควรเริ่มจากแนวคิดหรือภาพความคิด (Imagination) ในการแก้ปัญหาสาธารณะเพื่อให้สังคมที่ดีขึ้น และนำไปสู่กระบวนการคิดสร้างสรรค์ (Creativity) การคิดค้นทางเลือกใหม่ๆ ให้ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ โดยจะต้องคำนึงถึงทางเลือกนโยบายที่มีความเป็นไปได้ทั้งทางการเมืองและการนำไปปฏิบัติให้ปรากฏเป็นจริง (Anderson, 1994, pp. 33-34) เพื่อนำไปสู่สิ่งใหม่ในการใช้ประโยชน์ หรือส่วนที่เรียกว่านวัตกรรม (Innovations) โดยอยู่ในบริบทของนโยบาย (Mohr, 1969, p. 112) บทความวิจัยครั้งนี้ ศึกษาทางเลือกของนโยบายสวัสดิการผ่านงานเพื่อสนับสนุนส่งเสริมการพัฒนาทุนมนุษย์ กรณีศึกษา อำเภอห้วยฉัตร จังหวัดลำปาง การพิจารณาทางเลือกจากกระบวนการกำหนดทางเลือกและการตัดสินใจ นโยบาย โดยเสนอการนำแนวคิดสวัสดิการผ่านงานในรัฐสวัสดิการประเทศกลุ่มนอร์ดิกที่มีสวัสดิการผ่านงานในนโยบายตลาดแรงงานเชิงรุกอย่างเป็นรูปธรรม โดยคำนึงถึงความแตกต่างของรูปแบบสวัสดิการและความเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ กรณีศึกษา อำเภอห้วยฉัตร จังหวัดลำปาง

เครื่องมือและวิธีการวิจัย

การศึกษาใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative methods) เก็บรวบรวมข้อมูลการสำรวจพื้นที่ชุมชน 5 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านสถานี หมู่บ้านแม่ฮาว หมู่บ้านขามแดง หมู่บ้านบ้านหม้อ และหมู่บ้านสันบุญเรือง อำเภอห้วยฉัตร จังหวัดลำปาง เครื่องมือในการวิจัยใช้แบบบันทึกการสำรวจและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือก่อนการเก็บข้อมูลโดยดำเนินการตามขั้นตอนที่ได้รับการอนุมัติจริยธรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ชุดที่ 2 สาขาสังคมศาสตร์ (รหัสโครงการวิจัยที่ 035/2564 หนังสือรับรองเลขที่ 023/2564)

ผลการวิจัยและการวิเคราะห์

1. นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก: การสนับสนุนส่งเสริมการทำงานและสวัสดิการชุมชน

สวัสดิการในประเทศไทยที่มุ่งเน้นการสนับสนุนส่งเสริมการทำงานปรากฏอยู่ในนโยบายประชารัฐซึ่งมีจุดเริ่มต้นการประกาศนโยบายสวัสดิการแห่งรัฐในปี พ.ศ.2559 นำมาสู่การการลงทะเบียนผู้มีรายได้น้อยเพื่อรับการช่วยเหลือผ่านบัตรสวัสดิการแห่งรัฐในปี พ.ศ.2560 มีการจัดสวัสดิการเป็นวงเงินช่วยเหลือแลกรับสินค้าอุปโภคและบริโภคผ่านร้านค้าประชารัฐ โดยต่อมา การจัดสวัสดิการในระยะที่ 2 มาตรการพัฒนาคุณภาพชีวิตส่งเสริมการทำงานและการฝึกอาชีพ กำหนดให้ผู้มีรายได้น้อยเข้ารับการฝึกอาชีพสอดคล้องกับการจัดสวัสดิการผ่านงาน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มศักยภาพผู้มีรายได้น้อย ต่อมาประกาศราชกิจจานุเบกษาพระราชบัญญัติการจัดประชารัฐสวัสดิการเพื่อเศรษฐกิจฐานรากและสังคม พ.ศ.2562 ส่งเสริมการจัดประชารัฐสวัสดิการเพื่อการช่วยเหลือผู้มีรายได้น้อยและลดความเหลื่อมล้ำและโครงการประชารัฐการสร้างงาน สร้างอาชีพเพิ่มความเข้มแข็งและของเศรษฐกิจฐานราก โครงการเพิ่มศักยภาพหมู่บ้านและชุมชนเพื่อความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากตามแนวทางประชารัฐ

การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก มีกลไกการจัดสวัสดิการในระดับท้องถิ่น โดยภาครัฐจัดสรรงบประมาณสู่กองทุนหมู่บ้าน เพื่อจัดโครงการประชารัฐการสร้างงาน สร้างอาชีพ ที่เกิดจากการร่วมคิดและร่วมลงมือทำของชุมชนเองจากการศึกษาพื้นที่ 5 หมู่บ้าน การรวมกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพอิสระ ได้แก่ กลุ่มผู้ประกอบการอาชีพทำอาหาร ขนมไทยและเบเกอรี่หมู่บ้านสถานี น้ำพริกลาบแม่ฮ้าว หัตถกรรมลำปาง-มิดตาบโบราณบ้านขามแดง กลุ่มพัฒนาสตรีแคหมูบ้านหม้อ และสถาบันการเงินชุมชนเข้มแข็งกองทุนหมู่บ้านวัดสันบุญเรือง การสำรวจ พบว่า มีการจัดสวัสดิการเพื่อการสนับสนุนส่งเสริมการทำงานในประชารัฐสวัสดิการทางอ้อม กล่าวคือ มีการจัดสรรงบประมาณสู่กองทุนหมู่บ้านตามความต้องการของคนในพื้นที่ภายใต้โครงการประชารัฐ การจัดการตนเองของแต่ละชุมชนเกิดเป็นผลผลิตภายใต้เงื่อนไขการสร้างสาธารณะประโยชน์ที่แตกต่างกันตามความต้องการและลักษณะอาชีพในชุมชน แต่ยังคงขาดการ

สนับสนุนเงินทุนประกอบอาชีพหรือการสนับสนุนทางตรงที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ประกอบอาชีพอิสระอย่างชัดเจน

ปัจจัยส่งเสริมการทำงานของผู้ประกอบอาชีพอิสระ คือ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติจังหวัดลำปางที่เอื้อต่อการประกอบอาชีพทางการเกษตร ซึ่งหมายรวมถึง การปลูกผัก เลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา การเกษตรแบบผสมผสานร่วมกับการประกอบอาชีพเสริม งานรับจ้าง ค้าขาย ที่มีการรวมกลุ่มการทำงาน เช่น กลุ่มทำขนมและกลุ่มทำอาหารบ้านสถานี กลุ่มน้ำพริกบ้านแม่ฮาว ที่เกิดจากการรวมตัวกันในช่วงว่างเว้นจากฤดูกาลเก็บเกี่ยวทางการเกษตร เกิดเป็นวิสาหกิจชุมชนรวมตัวกันปลูกผักประจำถิ่นเพื่อนำมาเป็นวัตถุดิบทำน้ำพริกทางเหนือจำหน่ายในพื้นที่ รวมทั้งส่งออกไปยังตลาดในอำเภอเมือง ขณะเดียวกัน การรวมกลุ่มผู้ประกอบอาชีพในชุมชน นับเป็นความมั่นคงทางอาชีพและรายได้

ครัวเรือนมีพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย เป็นพื้นที่เดียวกัน เช่น ชุมชนหลังวัดขามแดง มีกลุ่มทำมีตดาบบ้านขามแดงที่อาศัยอยู่ในชุมชน โดยรอบเป็นที่อยู่อาศัยและเป็นพื้นที่ทำการเกษตร ปลูกผักริมรั้ว เลี้ยงปลาในกระชังและเลี้ยงไก่ โดยพื้นที่ทำกินอยู่บริเวณเดียวกับบ้านเรือนที่อยู่อาศัยในบริเวณใกล้เคียงกัน อย่างไรก็ตาม ผู้ประกอบอาชีพอิสระ มีรายได้เป็นรอบผลิดและรายวัน การทำงานต้องอาศัยต้นทุนในการผลิต ซึ่งจัดโครงการประชารัฐพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก การสร้างสาธารณูปโภคชุมชน มีส่วนช่วยในการลดภาระค่าใช้จ่าย แต่อาจยังไม่เพียงพอต่อการสร้างงาน สร้างอาชีพในชุมชนที่ต้องอาศัยเงินทุนหมุนเวียนแต่แหล่งเงินทุนโดยการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐเพื่อส่งเสริมความมั่นคงทางอาชีพและรายได้

เมื่อพิจารณาการจัดสวัสดิการชุมชนในหมู่บ้านทั้ง 5 แห่ง พบว่าการจัดสวัสดิการเกิดจากความต้องการของชุมชนภายใต้เงื่อนไขที่กำหนดของโครงการ คือ สร้างสาธารณะประโยชน์ เช่น อาคารอเนกประสงค์ ร้านค้าชุมชน และการสร้างสาธารณะประโยชน์ เป็นสวัสดิการแบบมีเงื่อนไขการแลกเปลี่ยนการสนับสนุนกองทุนหมู่บ้าน เพื่อนำไปสู่การจัดสวัสดิการที่เกิดผลผลิตภาพการดำเนินงานโครงการประชารัฐโดยท้องถิ่นชุมชน ขณะเดียวกัน ด้วยอำนาจอิสระในการจัดการตนเองของชุมชน สามารถบริหารจัดการกองทุนซึ่งเป็นกลไก

สำคัญในการจัดสวัสดิการชุมชนและมีการนำสวัสดิการจากโครงการประชารัฐ ข้างต้น นำมาใช้ต่อเพื่อเป็นสิ่งสนับสนุนการทำงาน การรวมกลุ่มอาชีพของคนใน หมู่บ้านทั้ง 5 แห่ง ยังสามารถเป็นแหล่งที่มาของรายได้ที่มีความมั่นคงทาง อาชีพระดับหนึ่ง ลักษณะนี้จึงสอดคล้องกับรูปแบบยืดหยุ่นแต่มั่นคง กล่าวได้ว่า การนำนโยบายมาปฏิบัติเพื่อสนับสนุนส่งเสริมการสร้างงาน สร้างอาชีพ และการจัดสวัสดิการชุมชนของหมู่บ้าน 5 แห่ง เป็นการจัดการตนเองของชุมชนที่สามารถผสมผสานรูปแบบความยืดหยุ่นและรูปแบบความมั่นคงในชุมชน

2. การสนับสนุนส่งเสริมการทำงานบริษัทท้องถิ่น อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

2.1 การสนับสนุนส่งเสริมการทำงาน: ภูมิปัญญาท้องถิ่นและชุมชน งานฝีมือหัตถกรรมลำปาง

การสนับสนุนส่งเสริมการทำงานในบริษัทพื้นที่ซึ่งมีความเป็น เอกลักษณะและความแตกต่าง (Uniqueness) ของกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพใน การศึกษา เช่น กลุ่มทำแคบหมูบ้านหม้อ กลุ่มน้ำพริกแม่ฮ่าวและกลุ่มมิตดาบ บ้านขามแดงซึ่งจัดเป็นงานฝีมือหัตถกรรมลำปาง เป็นอาชีพที่ใช้ทักษะ ความสามารถและความชำนาญที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์การทำงานจน เป็นทักษะอาชีพและความชำนาญเฉพาะตัว เช่น กลุ่มผู้ประกอบการอาชีพการทำ มิตดาบบ้านขามแดง เป็นอาชีพที่อาศัยทักษะการฝึกฝนที่มีติดตัวมาตั้งแต่เยาว วัย นำมาสู่การพัฒนาทักษะความสามารถของมนุษย์ (Capabilities) โดยมีการให้คุณค่าที่งานว่า การทำมิตดาบเป็นการหวนระลึกย้อนถึงเรื่องราวความเป็นมา และคุณค่าของงานการทำมิตดาบ ลักษณะงานมีทั้งการทำชิ้นงานประณีตเพื่อ การค้าส่งออก และงานเล็กๆ น้อยๆ เช่น การซ่อมด้ามมีดและฝนคมมีด แม้เป็น งานเล็กน้อยแต่เป็นงานที่เกิดจากความรัก การทำงานดังกล่าวเกิดจากอิสระที่ จะกระทำการของผู้ประกอบอาชีพอิสระและการให้คุณค่าการทำงานที่มีการให้ คุณค่าต่อตนเองและสังคม

การสนับสนุนส่งเสริมสวัสดิการการทำงานเพื่อการเพิ่มผลิตภาพ สินค้าและบริการ โดยการจำหน่ายสินค้าภูมิปัญญาท้องถิ่น ณ ตลาดทุ่งเกวียน ตลาดสินค้าพื้นเมืองที่มีสินค้าพื้นเมืองในท้องถิ่นอำเภอห้างฉัตรและต่างถิ่นทาง ภาคเหนือมาวางขาย ทั้งของกิน ของใช้ เสื้อผ้า ของฝากของที่ระลึก ในอดีต

ตลาดทุ่งเกวียนเป็นตลาดค้าของป่าและสัตว์ป่า แต่ปัจจุบันได้วางขายสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของจังหวัดลำปาง เช่น หัตถกรรมพื้นบ้านและงานฝีมือ โดยประชาชนส่วนใหญ่ในพื้นที่อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง ส่วนใหญ่ทำการเกษตร ทำนาข้าว ทำไร่ปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ เนื่องจากการส่งเสริมด้านทรัพยากรธรรมชาติที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง ทั้งเป็นศูนย์กลางในการจัดจำหน่ายสินค้าของชุมชน ทั้งค้าปลีกหรือแหล่งกระจายสินค้า และการนำนวัตกรรมการผลิตเข้าไปส่งเสริมชุมชน (กระทรวงการคลัง, 2561) จึงมีการรวมกลุ่มประกอบอาชีพและการการจัดสวัสดิการกลุ่มดูแลซึ่งกันและกัน นับเป็นเป็นสิ่งสนับสนุนส่งเสริมการทำงานที่มีรูปแบบยืดหยุ่นแต่มั่นคง

2.2 ทักษะความสามารถในการทำงาน: การถ่ายทอดต้นทุนทางความรู้สู่การพัฒนาทุนมนุษย์

การจัดสวัสดิการชุมชนในพื้นที่ศึกษาทั้ง 5 หมู่บ้าน เป็นการพึ่งพาอาศัยระหว่างกัน มีการช่วยเหลือ เกื้อกูลซึ่งกัน ณะเดียวกัน กลุ่มอาชีพงานฝีมือหัตถกรรมลำปาง เช่น การส่งเสริมทักษะการทำงาน การทำมีดดาบ จะเป็นการส่งเสริมคุณค่าทุนทางสังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรที่มีอยู่เดิมในชุมชน เป็นแนวทางการส่งเสริมการทำงานและการพัฒนาทักษะความสามารถในบริบทท้องถิ่น อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

การพัฒนาทักษะความสามารถในการทำงานที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น กลุ่มลำพริกลาบแม่ฮาว มีการถ่ายทอดความรู้ วัตถุดิบ ส่วนประกอบ การวัดตวงวัตถุดิบ พืชสมุนไพรท้องถิ่น รวมไปถึงกระบวนการทำน้ำพริกลาบที่เป็นสูตรดั้งเดิมของชุมชน การฝึกอาชีพในกลุ่มจึงเป็นการพัฒนาทักษะความสามารถในการทำงานที่สำคัญ สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการพัฒนาทุนมนุษย์โดย ที่หมายถึง การถ่ายทอดประสบการณ์ความรู้ที่สั่งสมมาตลอดชีวิตที่ถ่ายทอดให้สมาชิกชุมชน

การรวมกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพและลักษณะการทำงานของชาวห้างฉัตร มีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก จะเห็นได้ว่า กลุ่มผู้ประกอบการในพื้นที่ศึกษาทั้ง 5 หมู่บ้าน มีทักษะประสบการณ์ที่สั่งสมและถ่ายทอดความรู้ เช่น การฝึกทำอาหารและขนม เบเกอรี่บ้านสถานี การทำแคบหมู

บ้านหม้อ การทำน้ำพริกสาบบ้านแม่ฮาว เป็นความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติและเรียนรู้ รวมถึงงานที่อาศัยทักษะ เช่น การตีมีดดาบบ้านขามแดง อาศัยความเชี่ยวชาญเฉพาะทางและ ประสบการณ์ที่สั่งสมไว้เป็นความรู้ที่อยู่ในตัว ทั้ง 5 หมู่บ้าน มีการรวมกลุ่มอาชีพมีสมาชิกเป็นเครือข่ายการทำงาน นอกจากนี้การทำงานอันเป็นส่วนหนึ่งของการบริการชุมชน เช่น การซ่อมแซมถนนและบ้านผู้สูงอายุในชุมชนวัดสันบุญเรือง มีการให้ความหมายเรื่องการทำงานที่เป็นหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เป็นศักดิ์ศรีความภาคภูมิใจเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในการทำหน้าที่ดูแลช่วยเหลือสมาชิกชุมชนผ่านการทำงาน นับเป็นความสามารถของบุคคลในการทำงาน บนรากฐานทุนทางสังคม วัฒนธรรม

3. อิสระในการจัดการตนเองของบุคคล กลุ่ม และสวัสดิการชุมชน

การศึกษา พบว่า กลุ่มอาชีพอิสระ หมู่บ้าน 5 แห่ง มีความแตกต่างและความหลากหลายในมิติการทำงานและการรวมกลุ่มอาชีพอิสระ มีการจัดสวัสดิการกลุ่มเพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิก โดยกลุ่มและบุคคลมีอิสระในการจัดการตนเองในการเข้ามาทำงาน การแบ่งรายได้ การฝึกทักษะประกอบอาชีพในกลุ่มและชุมชน เกิดจากการเลือกและการจัดสรรเวลาของตัวบุคคลและการตกลงของกลุ่ม ทั้งนี้การเข้ามามีส่วนร่วมของภาครัฐ การสนับสนุนงบประมาณการจัดสวัสดิการโดยอาศัยกลไกขับเคลื่อนจากคนในชุมชนเอง การส่งเสริมการทำงานและการพัฒนาทักษะความสามารถการทำงาน กลุ่มผู้ประกอบอาชีพอิสระ สามารถเลือกประกอบอาชีพ การทำงานหารายได้ด้วยตนเองโดยใช้ต้นทุนทางวัฒนธรรมและทักษะความสามารถของท้องถิ่นมาใช้ในการทำงาน ส่งผลให้การประกอบอาชีพยังคงไว้ซึ่งความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น (Local identities) เช่น งานหัตถกรรมลำปาง มีดดาบบ้านขามแดงเป็นส่วนส่งเสริมทำให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่น トラบเท่าที่ยังสามารถก่อให้เกิดรายได้ สะท้อนความสำคัญในการส่งเสริมอิสระสามารถจัดการตนเองของท้องถิ่น (Local autonomy) อย่างไรก็ตาม หากไม่มีการสนับสนุนกลุ่มอาชีพหัตถกรรมลำปางและอาชีพที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น จะส่งผลการเปลี่ยนรูปแบบที่คล้ายกับสินค้าและบริการทั่วไป ดังที่ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (2565) ที่ตั้งข้อสังเกตว่าหากท้องถิ่นไม่สามารถสร้างรายได้พึ่งพาตนเอง จะเกิดการแทรกแซงจากรัฐหรือองค์กรส่วนกลาง เพื่อพยุงหรือ

ช่วยเหลือให้ท้องถิ่นอยู่รอด แต่ส่งผลต่อเอกลักษณ์ของท้องถิ่นให้คล้ายกับส่วนกลางมากยิ่งขึ้น อาจส่งผลให้ราคาสินค้าและผลผลิตลดลง ดังเช่นความต้องการตลาดส่งออกสินค้าและการแข่งขัน เช่น กรณี ชุมชนบ้านขามแดง มีการแบ่งสรรกองทุนประชารัฐในการ สร้างโซล่าเซลล์ระบบประปาชุมชนเครื่องออกกำลังกายนันทนาการ อาคารเอนกประสงค์ สะท้อนให้เห็นการนำกองทุนส่วนกลางที่เป็นการช่วยเหลือชุมชนระยะสั้นๆ เน้นผลผลิตเป็นสิ่งคงทน ถาวร เช่น อาคาร สถานที่ หรือการส่งเสริมระบบในเชิงโครงสร้างของชุมชน เพื่อใช้สวนประโยชน์ร่วมกันทั้งในระดับปัจเจก การรวมกลุ่ม ชุมชนได้ใช้ในการสร้างรายได้ อย่างไรก็ตาม โครงการประชารัฐอันเกิดจากการสนับสนุนกองทุนหมู่บ้าน จัดเป็นการสร้างการส่งเสริมสวัสดิการชุมชน โดยอาศัยกลไกขับเคลื่อนจากคนในชุมชนเองจากการคิด การดำเนินงาน การจัดสร้าง รวมถึงการดูแลซึ่งกันและกัน

การที่บุคคลมีความตระหนักรู้ในตนเอง หมายถึง การรู้คุณค่าจากการทำงาน เช่น ความภาคภูมิใจของการทำงานและทำขนม เป็นการทำงานและการมีรายได้สามารถหาเลี้ยงครอบครัว ความภาคภูมิใจในตนเองจากการทำงาน ทั้งนี้ การประกอบอาชีพอิสระ มีรายได้ที่ไม่แน่นอน หากมีการปรับปรุงให้เกิดนโยบายเชิงรุกที่สามารถสนับสนุนให้มีรายได้และมีความมั่นคงในการประกอบอาชีพอิสระในระยะยาว ซึ่งจะสอดคล้องกับการทำงานในรูปแบบยืดหยุ่นแต่มั่นคง (Flexicurity model) และนำไปสู่การพัฒนางานสวัสดิการได้ในความหมายของการจัดสวัสดิการที่เน้นผลิตภาพ อย่างไรก็ตาม ศักยภาพความเข้มแข็งสวัสดิการชุมชนแต่ละพื้นที่มีทรัพยากรและข้อจำกัดที่แตกต่างกันไป การจัดสวัสดิการเน้นการคุ้มครองที่เกิดจากการจัดสวัสดิการชุมชนนั้นอาจไม่เพียงพอ ภาครัฐและหน่วยงานส่วนท้องถิ่น จึงจำเป็นต้องเข้ามามีส่วนร่วม เช่น การส่งเสริมการทำงานและการสมทบในกองทุนสวัสดิการชุมชนการจัดการตนเองบนฐานคิดสวัสดิการชุมชน ซึ่งประชาชนได้สะท้อนความภาคภูมิใจในตนเองจากการเป็นส่วนหนึ่งของสวัสดิการชุมชน ผลจากการสัมภาษณ์ พบว่าสวัสดิการที่มีหลักการให้อย่างมีคุณค่า รับผิดชอบต่อศักดิ์ศรี สามารถเติมเต็มคุณค่าความรู้สึกของการทำงานอันเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนสังคม

การอภิปรายผลการศึกษา

กลุ่มผู้ประกอบอาชีพอิสระทั้ง 5 หมู่บ้าน ได้แก่ กลุ่มทำขนมบ้านสถานี กลุ่มน้ำพริกแม่อ้าว กลุ่มมีตาดบ้านขามแดง กลุ่มแคบหมบ้านหม้อและชุมชนวัดสันบุญเรือง ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมการจัดสวัสดิการจากงบประมาณภาครัฐโดยมีกองทุนหมู่บ้านเป็นกลไกการจัดสวัสดิการชุมชน การส่งเสริมการทำงานมีลักษณะเป็นสวัสดิการทางเลือกการทำงานประกอบอาชีพที่มีรูปแบบการทำงานที่ผสมผสานวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น อาชีพที่ได้รับการถ่ายทอดในชุมชนและงานฝีมือหัตถกรรมลำปาง สอดคล้องกับการอธิบายสวัสดิการในประเทศไทยมีรูปแบบการจัดสวัสดิการแบบผสม (Welfare mix) โดยมีชุมชนเป็นแกนกลาง (กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช, 2563) การศึกษายังสอดคล้องกับการอธิบายรูปแบบสวัสดิการไทย เป็นสวัสดิการผลิตภาพนิยมที่ไม่เป็นทางการ (Gough, 2007) ดังจะเห็นได้จากการจัดสวัสดิการชุมชนที่มาจากประชารัฐสวัสดิการ การพัฒนาเศรษฐกิจรากฐานเน้นการกระจายรายได้ เป็นการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติจากล่างขึ้นบน ซึ่งสวัสดิการชุมชนของ 5 หมู่บ้าน มีรากฐานแนวคิดสำคัญ เรื่องการดูแลคนในชุมชนตามวงจรชีวิตตั้งแต่เกิด แก่ เจ็บ ตาย โดยกองทุนสวัสดิการชุมชนเป็นกลไกสำคัญของการช่วยเหลือและการสร้างความกินดีให้สมาชิกในชุมชน โดยมีอิสระในการจัดการตนเองการจัดสวัสดิการจึงสอดคล้องกับความต้องการของคนในท้องถิ่น

การนำทรัพยากรท้องถิ่นมาใช้ในการสร้างงานสร้างอาชีพ ผสานกับทักษะความสามารถในการทำงานที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการถ่ายทอดความรู้ในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพการพัฒนาทักษะความสามารถกลุ่มผู้ประกอบอาชีพในพื้นที่ศึกษาทั้ง 5 หมู่ มีทักษะประสบการณ์ที่สั่งสมและสืบทอดความรู้ประกอบด้วย ทักษะปัญญา (Intellectual capital) เกิดจากความรู้และความสามารถในการเรียนรู้ และความเชี่ยวชาญโดยเฉพาะงานช่างฝีมือหัตถกรรมลำปาง เป็นทักษะประสบการณ์ที่สั่งสมไว้เป็นความรู้ที่อยู่ในตัว การรวมกลุ่มผู้ประกอบอาชีพของทั้ง 5 ชุมชน มีเครือข่ายความสัมพันธ์นับว่าเป็นทุนทางสังคม (Social capital) การทำงานยังส่งผลต่อทัศนคติและการรับรู้ตนเอง (Self awareness) การทำหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนเป็นความภาคภูมิใจและความมีศักดิ์ศรี (Integrity) ในการทำงานที่มีคุณค่า เป็นการนิยามการทำงานที่มีความยืดหยุ่น (Resilience)

และการตระหนักรู้ในคุณค่าของตนเองผ่านการทำงาน สิ่งเหล่านี้นับเป็นต้นทุนที่จะนำไปสู่การพัฒนาทุนมนุษย์ที่สำคัญในท้องถิ่นชุมชน

การจัดการตนเองของท้องถิ่นชุมชนที่มีการแบ่งสรรงบประมาณกองทุนมาใช้ในการจัดสวัสดิการสะท้อนศักยภาพความเข้มแข็งและความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชุมชน การจัดสวัสดิการที่เน้นผลลัพธ์สนับสนุนการสร้างงาน สร้างอาชีพ ควบคู่กับการจัดสวัสดิการดูแลสมาชิกชุมชนครอบคลุมวงจรชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นสมดุลระหว่างรูปแบบสวัสดิการที่เน้นผลผลิตกับรูปแบบสวัสดิการที่เน้นการคุ้มครอง ของชุมชนทั้ง 5 หมู่บ้าน การรวมกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพและสวัสดิการชุมชน มีส่วนในการส่งเสริมนโยบายภาครัฐในการจัดสวัสดิการเชิงรุกสู่พื้นที่เป้าหมายเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก เพื่อส่งเสริมการสร้างงาน สร้างอาชีพ สะท้อนความสำคัญของการส่งเสริมอิสระในการจัดการตนเองของกลุ่ม ชุมชน และความสำคัญของการปกครองตนเองของท้องถิ่น ที่มีส่วนในการแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำและเพิ่มคุณภาพชีวิตและสิทธิชุมชนในการจัดการตนเองของชุมชน (สามชาย ศรีสันต์, 2559) อย่างไรก็ตามการวิจัยครั้งนี้เสนอว่า การส่งเสริมอิสระในการจัดการตนเองของท้องถิ่นอาจไม่เพียงพอ เนื่องจากศักยภาพของท้องถิ่นแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน ดังนั้นภาครัฐควรมีนโยบายสวัสดิการเชิงรุกในการส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่มและชุมชนเพื่อเสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชน ตามหลักการจัดสวัสดิการที่ “ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง”

กลุ่มอาชีพอิสระ อำเภอลำดวน จังหวัดลำปาง เช่น กลุ่มช่างฝีมือหัตถกรรมลำปางมีตลาดบ้านขามแดง น้ำพริกกล้วยแม่ฮาว แคบหมบ้านหม้อสามารถคงไว้ซึ่งความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น (Local identities) สอดคล้องกับ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (2565) ที่อธิบายว่าการปกครองตนเองของท้องถิ่น (Local autonomy) มีส่วนส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ครอบคลุมทั้งที่ยังคงรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของท้องถิ่น การวิจัยพบว่า กลุ่มอาชีพอิสระ อำเภอลำดวน จังหวัดลำปาง มีความแตกต่างอย่างเป็นเอกลักษณ์ (Uniqueness) ซึ่งเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์และต้นทุนทางความรู้ นับเป็นหัวใจสำคัญของแนวคิดการพัฒนาทุนมนุษย์ (Human capital development) การส่งเสริมอัตลักษณ์ (Identity) ทักษะความสามารถในการทำงานฝีมือหัตถกรรม

ลำปาง และการทำงานที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนในชุมชนที่มีอำนาจอิสระ (Autonomy) ในการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นชุมชน สอดคล้องกับ แนวคิดความมั่นคงทางภววิทยา (Ontology security) จากการศึกษาของ กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช (2562) อธิบายความมั่นคงทางภววิทยา คือ การดำรงอยู่และการปรับตัวในชุมชนและความสามารถพึ่งพาตนเองให้สามารถอยู่ได้ ซึ่งจะสามารถนำไปสู่การจัดสวัสดิการที่เน้นการสนับสนุนส่งเสริมการทำงาน สอดคล้องกับหลักการ ‘ให้อย่างมีคุณค่า รับอย่างมีศักดิ์ศรี’ และเป็นไปในทิศทางเดียวกับการศึกษาของ Karem Mestan (2012, p. 89) ว่าการพัฒนาทุนมนุษย์ เป็นการสร้างแรงจูงใจในการมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจที่มีคุณค่าและมีประสิทธิภาพอันนำมาสู่การยกระดับนโยบายสวัสดิการผ่านงาน

ข้อเสนอแนะการส่งเสริมการพัฒนาทุนมนุษย์ในการวิจัย สอดคล้องกับข้อเสนอการพัฒนาสวัสดิการที่เน้นผลิตภาพ (Productive welfare) ในประเทศไทย โดย ชินชัย ชัยเจริญ (2557) เสนอการให้ความสำคัญกับการพัฒนาทุนมนุษย์เพื่อเป็นกำลังสำคัญของสวัสดิการที่เน้นผลิตภาพ และเสนอนโยบายสวัสดิการผลิตภาพนิยม เสมือนทางเลือกในการช่วยเหลือ เพื่อเพิ่มโอกาสการเข้ามามีส่วนร่วมในตลาดแรงงาน ช่วยลดภาระรายจ่ายงบประมาณการสงเคราะห์ช่วยเหลือ มาสู่การเพิ่มคุณค่าและศักดิ์ศรีของประชาชนที่มีส่วนร่วมเป็นกำลังการผลิตของประเทศเป็นอย่างดี การวิจัยครั้งนี้ จึงเสนอทางเลือกของนโยบายสวัสดิการผ่านงานเพื่อสนับสนุนส่งเสริมกลุ่มอาชีพอิสระโดยการจัดสวัสดิการเชิงรุกเพื่อสนับสนุนส่งเสริมการทำงานและการพัฒนาทักษะความสามารถ ส่งเสริมคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย การกำหนดนโยบายสวัสดิการผ่านงานเพื่อเป็นทางเลือกที่เพิ่มโอกาสการเข้าถึงสวัสดิการของประชาชน โดยกำหนดให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย สอดคล้องกับ เกษรา ชัยเหลืออยู่ (2557) เสนอการประยุกต์ใช้สวัสดิการผ่านงานที่ต่างจากประเทศสิงคโปร์ที่เป็นสังคมการจ้างงานเต็มที่ การวิจัยครั้งนี้ จึงเสนอสวัสดิการผ่านงานที่สนับสนุนส่งเสริมการทำงานและการพัฒนาทุนมนุษย์ในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก นโยบายสวัสดิการประชารัฐ เพื่อจัดสวัสดิการสนับสนุนส่งเสริมการทำงานและการพัฒนาทักษะความสามารถ อย่างไรก็ตาม จากข้อเสนอแนะการเปลี่ยน

สวัสดิการ ‘Welfare’ ให้เป็นสวัสดิการผ่านงาน ‘Workfare’ มากขึ้น เนื่องจากบรรดาประเทศสมาชิก OECD ซึ่งเป็นประเทศที่มีรายได้สูง รวมถึงกลุ่มประเทศที่ได้รับการจัดให้เป็นรัฐสวัสดิการ มีแนวโน้มการจัดสวัสดิการผ่านงานที่เพิ่มขึ้น แต่ก็ไม่ได้ละทิ้งแนวทางรัฐสวัสดิการ ทั้งยังมีการนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาช่องว่างและดำเนินการควบคู่กัน ดังผลการวิจัยพบว่า การจัดการตนเองของบุคคลกลุ่มและชุมชน มีการผสมผสานรูปแบบความยืดหยุ่นแต่มั่นคง (Flexicurity) ที่สอดคล้องกับรูปแบบสวัสดิการที่เน้นผลิตภาพ (Productive welfare) อย่างลงตัว ซึ่งสามารถนำไปสู่การจัดสวัสดิการผ่านงานที่สนับสนุนส่งเสริมการทำงาน ที่สามารถใช้ควบคู่กับการจัดสวัสดิการถ้วนหน้าตามแนวทางรัฐสวัสดิการ เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจกับส่งเสริมคุณภาพชีวิตควบคู่กันได้

จากการศึกษาของ อมรเทพ จาวะลา (2555) มีข้อเสนอแนะการประยุกต์ใช้สวัสดิการผ่านงานที่เหมาะสมในประเทศไทย เช่น การสร้างงานในพื้นที่ชนบท หรือนอกฤดูการเกษตร สร้างการมีส่วนร่วม สอดคล้องกับผลการวิจัยพบว่า การรวมกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพทั้ง 5 ชุมชน เกิดจากการว่างเว้นฤดูการเก็บเกี่ยวทางการเกษตร บางส่วนเข้ามาทำงานเนื่องจากต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่มและชุมชน การศึกษาข้างต้น เสนอการปรับสวัสดิการผ่านงานเพื่อกระจายอำนาจบริหารจัดการสู่ท้องถิ่นส่งเสริมการสร้างสาธารณูปโภคการจ้างงานชนบทโดยถอดบทเรียนจากประเทศอินเดีย การวิจัยครั้งนี้ จึงเสนอการประยุกต์ใช้สวัสดิการผ่านงานรัฐสวัสดิการ ประเทศกลุ่มนอร์ดิก กลุ่มประเทศที่มีรายได้สูงและประเทศสมาชิก OECD ในยุโรปและเอเชีย ซึ่งสามารถศึกษาและปรับใช้แนวคิดสวัสดิการผ่านงาน เป็นทางเลือกของนโยบาย เช่น การกำหนดนโยบายตลาดแรงงานเชิงรุกเพื่อส่งเสริมความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ของประชาชน เป็นสวัสดิการส่งเสริมการทำงานและการมีรายได้ในประเทศไทย

การมีนโยบายสวัสดิการที่สนับสนุนส่งเสริมการพัฒนาทุนมนุษย์ในประเทศไทยมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพอิสระ ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการทำงานและการจ้างงานที่มีความยืดหยุ่น อาจส่งผลต่อการถูกเลิกจ้างเมื่อประสบกับวิกฤติทางเศรษฐกิจและสังคม ดังนั้น จึงจำเป็นจะต้องมีสวัสดิการชุดหนึ่ง ที่สนับสนุน

ส่งเสริมการทำงานและการพัฒนาทักษะอาชีพที่เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของความต้องการด้านแรงงานและสามารถเสริมสร้างความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ ด้วยเหตุนี้ สวัสดิการผ่านงาน จึงที่เป็นทางเลือกในนโยบาย ที่สามารถนำไปสู่การพัฒนาเป็นนโยบายสวัสดิการเชิงรุกที่สามารถส่งเสริมความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ ซึ่งเป็นเครื่องหมายของการจัดสวัสดิการผ่านงานที่เน้นการสนับสนุนส่งเสริมการทำงานในประเทศไทยอย่างเป็นรูปธรรม

การกำหนดทางเลือกของนโยบายสวัสดิการผ่านงานที่เน้นการสนับสนุนส่งเสริมการทำงานและการพัฒนาทักษะความสามารถของกลุ่มอาชีพให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมได้ การวิจัยครั้งนี้มีข้อเสนอแนะเชิงการกำหนดนโยบายดังกล่าว รวมถึงข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ และข้อเสนอแนะเชิงวิชาการเพื่อการศึกษาและขยายองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นในการวิจัยทางสังคมต่อไป ดังนี้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

เพื่อให้ทางเลือกของนโยบายสวัสดิการผ่านงาน สามารถดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรมีการดำเนินการในเชิงนโยบาย ดังนี้

1. ควรมีการทบทวนนโยบายเพื่อการจัดสวัสดิการที่เน้นผลิตภาพส่งเสริมการพัฒนามนุษย์โดยกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เพื่อเพิ่มทางเลือกการให้บริการให้กับประชาชน
2. การกำหนดนโยบายตลาดแรงงานเชิงรุกเพื่อพัฒนาศักยภาพแรงงานโดยกระทรวงแรงงานให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน ส่งเสริมการจ้างงาน สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจระดับประเทศและเศรษฐกิจชุมชนและความมั่นคงทางอาชีพและรายได้
3. การส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการปกครองตนเอง โดยใช้สวัสดิการผ่านงานที่เน้นการสนับสนุนส่งเสริมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

หน่วยงานที่มีหน้าที่เกี่ยวข้อง ควรมีการดำเนินงานในเชิงปฏิบัติการ ดังนี้

1. สำรวจความต้องการและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นต้นทุนทางความรู้ เพื่อจัดหลักสูตรฝึกอบรมอาชีพที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่มุ่งเน้นการพัฒนาทุนมนุษย์
2. การสนับสนุนการรวมกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพ ส่งเสริมงานบริการชุมชน อนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมช่องทางการตลาด สร้างรายได้เพิ่มมูลค่างานฝีมือหัตถกรรมล้ำค่า
3. การจัดสรรงบประมาณเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนการสร้างทุนทางสังคม การพัฒนาอาชีพ รวมถึงการส่งเสริมความมั่นคงทางอาชีพและรายได้
4. การส่งเสริมและยกระดับเศรษฐกิจฐานรากเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้มีอิสระในการจัดการตนเองของชุมชน

ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

เพื่อการขยายองค์ความรู้เกี่ยวกับสวัสดิการผ่านงานเชิงการส่งเสริม ควรมีการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1. การศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการสวัสดิการผ่านงานเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากพื้นที่เป้าหมายทั่วประเทศ
2. การศึกษาสวัสดิการผ่านงานมุ่งเน้นการพัฒนาทุนมนุษย์ในกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพอิสระ เช่น อาชีพรับจ้างทั่วไป เกษตรกร กลุ่มรับงานกลับไปทำที่บ้าน การค้าข้างทาง แรงงานแพลตฟอร์ม ที่ปรับเปลี่ยนรูปแบบตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
3. การศึกษาสวัสดิการผ่านงานเชื่อมโยงองค์ความรู้จากการวิจัยทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์กับศาสตร์สาขาวิชาต่างๆ เช่น การเมือง การปกครอง กฎหมาย การบริหารจัดการ พัฒนาศาสตร์ จริยศาสตร์และสหวิทยาการ เป็นต้น

บทสรุป

การสร้างทางเลือกที่หลากหลายในนโยบายสังคม เป็นการสร้างโอกาสการเข้าถึงสวัสดิการแก่ประชาชนเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดี สวัสดิการผ่านงาน (Workfare) เป็นทางเลือกหนึ่งเพื่อตอบสนองความต้องการด้านการทำงานและ

การมีรายได้ โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพอิสระ ที่มีความจำเป็นจะต้องได้รับการสนับสนุนส่งเสริมการทำงานและการมีรายได้ รวมถึงหลักประกันความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ อันนำมาสู่ความสามารถในพึ่งพาตนเองของท้องถิ่น โดยมีสวัสดิการชุมชนเป็นรากฐานสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนั้น การจะพัฒนาแนวคิดไปสู่การจัดสวัสดิการผ่านงานในประเทศไทย จึงจัดเป็นทางเลือกหนึ่งในการสนับสนุนกลุ่มอาชีพอิสระ โดยการกำหนดนโยบายตลาดแรงงานเชิงรุก จัดสวัสดิการผ่านงานส่งเสริมผลิตภาพจากการทำงานเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ควบคู่กับการจัดสวัสดิการที่เน้นการพัฒนาทุนมนุษย์เพื่อพัฒนาศักยภาพ ตอบสนองความต้องการแรงงานที่มีทักษะแห่งอนาคต เพื่อยกระดับนโยบายสวัสดิการผ่านงานที่มีความแตกต่างจากต้นแบบสวัสดิการผ่านงานที่เกิดจากการกำหนดนโยบายจากบนลงล่างเป็นแผนงานรัฐสู่บทบาทการมีส่วนร่วมของกลุ่มอาชีพอิสระสู่การกำหนดนโยบายซึ่งนับเป็นความท้าทายใหม่ของงานสวัสดิการสังคม

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดชกุลย์. (2562). *แนวคิดความมั่นคงทางอาชีพ: จุดกำเนิดและการประยุกต์ใช้*. รายงานสืบเนื่องการสัมมนาวิชาการเนื่องในโอกาสการสถาปนาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ครบรอบ 65 ปี. (หน้า 11-25). กรุงเทพฯ: คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดชกุลย์. (2563). *สวัสดิการที่เน้นผลิตภาพและสวัสดิการที่เน้นการคุ้มครองกับการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม*. รายงานสืบเนื่องการสัมมนาวิชาการคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ครบรอบ 66 ปีสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคม: การปลดล็อกความเหลื่อมล้ำสู่ความยั่งยืน, 24 มกราคม 2563 ณ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: บริษัทจรัสสินทวงศ์การพิมพ์ จำกัด.

- กฤษฎา อีระโกศลพงศ์. (2562). รูปแบบของงานที่ไม่มีมาตรฐานและแรงงานที่มีความเสี่ยงในเศรษฐกิจแพลตฟอร์ม, *วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 4(2): 59-108.
- เกษรา ชัยเหลื่องอุไร. (2557). *การศึกษาเปรียบเทียบระบบสวัสดิการสังคมระหว่างประเทศไทยและประเทศสิงคโปร์*. กรุงเทพฯ: สถาบันการต่างประเทศเทวะวงศ์วโรปการ กระทรวงการต่างประเทศ.
- ชินชัย ชี้เจริญ. (2557). *การพัฒนากระบวนการช่วยเหลือทางสังคมของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- นฤมล นิราทร. (2564). *งาน ชีวิต และโรคระบาด: แรงงานนอกระบบในสถานการณ์โรคโควิด-19*. เอกสารสืบเนื่องจากงานเวทีเสวนาวิชาการสาธารณะ, 24 เมษายน 2563 ณ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- นวลปราง อรุณจิต. (2562). *Workfare: สวัสดิการทำงาน คำตอบการเปลี่ยนผ่านของประเทศไทย*. รายงานสืบเนื่องการสัมมนาวิชาการคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ครอบรอบ 65 ปี สิทธิและความเสมอภาค: ความท้าทายของสังคมไทยในกระแสการเปลี่ยนผ่าน, 25 มกราคม 2562 ณ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: บริษัทจรัสสินทวงศ์การพิมพ์ จำกัด.
- ปรีดี หงษ์สดัน. (2564). *ความยืดหยุ่นแต่มั่นคงของช่างไม้เดนมาร์กสมัยก่อน*. สืบค้นจาก <https://www.the101.world/flexicurity/>
- วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์. (2562). *การปรับระบบสวัสดิการสังคมพร้อมรับโลกใหม่ที่ผันผวน: สวัสดิการสำหรับแรงงานในระบบ*. TDRI Annual Public Conference 2018, สืบค้นจาก https://tdri.or.th/2018/06/tdri-apc2018_session3/
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. (2565). *การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเองและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงโดยอาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการ*. สืบค้นจาก https://web.codi.or.th/wp-content/uploads/2022/03/AW_Upwebsite-วิจัยชุมชนเข้มแข็ง-OK.pdf

- สรารัฐ ไพฑูรย์พงษ์. (2562). Workfare จากประสบการณ์ของอเมริกา. *มติชนออนไลน์*, สืบค้นจาก https://www.matichon.co.th/columnists/news_1426406
- สามชาย ศรีสันต์. (2559). วาทกรรมแนววิพากษ์และการศึกษาการพัฒนาในสังคมไทย. *วารสารพัฒนศาสตร์*, 13(1), 291-293.
- สุรพล ปธานวนิช. (2547). *นโยบายสังคม: เส้นทางสู่รัฐสวัสดิการ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2563). *รายงานดัชนีความก้าวหน้าของคน ประจำปี 2562*. กรุงเทพฯ: สภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานแรงงานจังหวัดลำปาง. (2561). *รายงานสถานการณ์แรงงานจังหวัดลำปาง ปี 2561*. สำนักงานแรงงานจังหวัดลำปาง.
- อมรเทพ จาวะลา. (2555). *สวัสดิการแบบ Workfare: บทเรียนจากต่างประเทศ*. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยเรื่อง “ระบบการบริหารจัดการสวัสดิการแบบ Workfare”. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- Anderson, J. E. (1994). *Public Policy-Making: Introduction* (2nd). New York: Houghton Mifflin Company.
- Chan, W. C., & Kinglun, N. (Eds). (2011). *Welfare reform in East Asia: Towards Workfare?*. New York: Routledge.
- Deeming, C. (2015). Foundations of the Workfare State-Reflections on the Political Transformation of the Welfare State in Britain. *Social Policy and Administration*, 49(7). 862-886. DOI: 10.1111/spol.12096
- Dingeldey, I. (2007). Between workfare and enablement-The different paths to transformation of the welfare state: A comparative analysis of activating labour market policies. *European Journal of Political Research*, 46(6), 823-851. DOI: 10.1111/j.1475-6765.2007.00712

- Gough, I. (2007). *Wellbeing and welfare regime in four countries*. WeD International Conference, 28-30 June 2007. Bath: University of Bath.
- Holliday, I. (2000). Productivist welfare capitalism: social policy in East Asia. *Political Studies*, 48(4), 706-723.
DOI: 10.1111/1467-9248.0027
- Horn, A., Kevins, A., & Kersbergen, Kv. (2023). The paternalist politics of punitive and enabling workfare: evidence from a new dataset on workfare reforms in 16 countries, 1980–2015. *Socio-Economic Review*, 21(4), 2137–2166, DOI: 10.1093/ser/mwac060
- Hudson, J., & Kühner, S. (2009). Towards productive welfare? A comparative analysis of 23 OECD countries. *Journal of European Social Policy*, 19(1), 34-46. DOI: 10.1177/0958928708098522
- International Labour Organization. (2013). Resolution I: concerning statistics of work, employment and International Labour Organization-ILO. (2013). *Report for discussion at the 19th International Conference of Labour Statisticians*, 2-11 October 2013, Geneva: Department of Statistics.
- Lødemel, I. (2001). Workfare in Six European Nations: Findings from evaluations and recommendations for future development. *Fafo Institute for Applied Social Science 2001*, Prepared for the Conference Welfare to Work in Europe and the US Fafo, October 5. 2001.
- Gratton, L., & Ghoshal, S. (2003). Managing Personal Human Capital: New Ethos for the 'Volunteer' Employee. *European Management Journal*, 21(1), 1-10.

- Madsen, P. K. (2001). *Security and flexibility: friend or foes? some observations from the case of Denmark*. (pp. 49-61)
ILO and by ISSA, cf. Madsen (1999, 2002a and 2002b).
- Mohr, L. B. (1969). Determinants of innovation in organizations.
American Political Science Review, 63(3), 111-126.
- Mestan, K. (2012). Examining changes to welfare policy: Paternalistic workfare in Australia and the UK. Doctorial dissertation, Swinburne University of Technology, Australia.
- Peck, J. (2001). *Workfare States*. New York: Guilford Press.
- Peck, J. (2003). *The rise of the Workfare state*. Kurswechsel 3.

การป้องกันความรุนแรงในครอบครัวต่อเด็กในชุมชน โดยการมีส่วนร่วม ของครอบครัว โรงเรียน และชุมชน

Preventing Domestic Violence against Children through Family, School, and Community Participation

Received 9 September 2023

Revised 26 December 2023

Accepted 30 January 2024

นัสรีนทร์ แซ่สะ¹

Natsarin Saesa²

ณฤทธิ ดองสุวรรณ³

Narit Dongsuwan⁴

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่องการป้องกันความรุนแรงในครอบครัวต่อเด็กในชุมชนแห่งหนึ่ง จังหวัดยะลา โดยการมีส่วนร่วมของครอบครัว โรงเรียน และชุมชน เป็นการวิจัยด้วยวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการป้องกันความรุนแรงในครอบครัวที่กระทำต่อเด็กในชุมชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของครอบครัว โรงเรียน และชุมชน

ผลการศึกษาพบว่า ความรุนแรงในครอบครัวต่อเด็กในหมู่บ้านแห่งนี้ที่เด็กเผชิญ คือ ความรุนแรงทางร่างกาย และความรุนแรงทางจิตใจ สาเหตุเกิดจาก 1) ด้านค่านิยมที่ว้ากัวให้ผู้หญิงลูกให้ตี ลูกคือสมบัติ พ่อแม่คือเจ้าของชีวิต 2) ด้านเศรษฐกิจ 3) ด้านศีลธรรม ไม่ปฏิบัติตามหลักศาสนาอิสลามกำหนด 4) ด้านยาเสพติด ในส่วนของการป้องกันความรุนแรงในครอบครัวต่อเด็กในชุมชนแห่งนี้ โดยการมีส่วนร่วมของ**ครอบครัว** ให้การดูแลเด็กอย่างใกล้ชิด ดำเนินชีวิตตามศาสนากำหนดไว้ และยึดปฏิบัติตามหลักคำสอนศาสนาอิสลาม

¹ อาจารย์ประจำหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ปัตตานี ประเทศไทย E-mail: natsarin.s@psu.ac.th

² Lecturer of Bachelor of Social Work Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Prince of Songkla University, Pattani Campus, Pattani, Thailand.

³ รองศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์ประจำสถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ สงขลา ประเทศไทย E-mail: narit.d@psu.ac.th

⁴ Associate Professor, Institute for Peace Studies, Prince of Songkla University, Hat Yai Campus, Songkla, Thailand.

ในการดำรงชีวิตและเลี้ยงดูบุตร โรงเรียนประถมศึกษา และโรงเรียนตาดีกา (โรงเรียนสอนศาสนา) มีบทบาทในการให้ความรู้ความคู่กับการอบรม ดูแลสังเกตพฤติกรรมของเด็ก และเยี่ยมบ้าน ชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา มีบทบาทในการให้คำปรึกษา ไกล่เกลี่ย และช่วยเหลือส่งต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการช่วยเหลือต่อไป จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมของครอบครัว โรงเรียน และชุมชน เป็นการร่วมมืออย่างเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตนเองในการช่วยกันดูแล ปกป้อง ค้ำครองเด็กในชุมชน เพื่อให้เด็กในพื้นที่ปลอดภัย ห่างไกลจากภัยความรุนแรงทุกรูปแบบ

ข้อเสนอแนะหน่วยงานด้านเด็กควรจัดตั้งให้มีหน่วยงานระดับอำเภอ หรือตำบล เพื่อให้เข้าถึงการบริการ และอย่างใกล้ชิดเด็ก หากมีหน่วยงานด้านเด็กในพื้นที่เพิ่มอีกหน่วย ก็จะช่วยในกลไกการขับเคลื่อนการทำงานปกป้องคุ้มครอง ดูแลเด็ก ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เกิดประสิทธิผลต่อเด็กในพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องความรุนแรงในครอบครัว หรืออื่นใดที่เกิดต่อเด็ก สามารถช่วยได้อย่างทันท่วงที และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อเด็กในพื้นที่

คำสำคัญ: การป้องกันความรุนแรง, การป้องกันความรุนแรงต่อเด็ก, การมีส่วนร่วม

Abstract

This participatory action research focused on preventing domestic violence against children in a community in Yala Province with the participation of family, school, and community. Its objective was to safeguard children from violence in the family through a participatory process involving family, school, and community.

The study revealed that children in the target community had suffered from physical and mental abuse due to several reasons including 1) local values such as “spare the rod and spoil the child,” or “children are parental property and parents are their owners”; 2) economy; 3) moral standard or religious beliefs; and 4) drug abuse. To prevent violence against the children in this community, families watched over their children closely and practiced the

religious way of life and child raising. Primary schools, both in conventional and religious education, played a role in providing knowledge, nurturing, caring for, and observing children's behavior along with visiting their households. On the community level, community leaders and religious leaders were responsible for giving advice, mediating, and referring other relevant agencies for further assistance. It was evident that the participation of family, school, and community involved cooperation with an understanding of one's own roles and responsibilities to care for, protect, and safeguard children in the community from all kinds of violence.

It is recommended that an additional agency for children be established at the district or sub-district level to facilitate services pertaining to children. This will be an effective and productive mechanism to protect, safeguard, and care for children in the area to keep them safe from violence perpetrated by family members, or to respond quickly to any child-related incidents and provide them with the maximum benefit.

Keywords: Violence prevention, Violence prevention against children, Participation

บทนำ

ความรุนแรงในครอบครัว (Domestic violence) เป็นการใช้ความรุนแรงที่เกิดขึ้นจากความไม่พอใจและเกิดจากอารมณ์เชิงลบ (Negative feeling) ของสมาชิกในครอบครัวที่กระทำต่อกัน และสัมพันธ์กับพฤติกรรม อารมณ์ และกระบวนการคิดในสถานการณ์ที่แตกต่างกัน ที่เป็นปัจจัยให้เกิดความรุนแรงขึ้น (Malley-Morrison, 2004) ทั้งนี้

ลักษณะความรุนแรงในครอบครัวมีลักษณะที่แตกต่างกัน เช่น การทำร้ายร่างกาย (Physiological assault) การทำร้ายจิตใจ (Psychological/Emotional /Verbal abuse) การใช้ความรุนแรงในด้านสังคม (Social abuse) การใช้

ความรุนแรงด้านเศรษฐกิจ (Economical abuse) และการกระทำทารุณทางเพศ (Sexual assault) (ยังยุทธ แสนประสิทธิ์ และคณะ, 2554) ซึ่งสามารถจำแนกประเภทความรุนแรงในครอบครัวได้ออกเป็น 3 ลักษณะตามผู้ถูกกระทำ คือ ความรุนแรงที่เกิดกับเด็ก คู่สมรส และผู้สูงอายุ (รณชัย คงสกนธ์ และ นฤมล โพธิ์แจ่ม, 2551)

รายงานสถานการณ์ความรุนแรงในภาพรวม 76 จังหวัด ปี 2556 จากศูนย์การเฝ้าระวังและเตือนภัยทางสังคมสำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2556) พบว่า ผลการสำรวจข้อมูลสถานการณ์ความรุนแรงในครอบครัวในสถานที่ทำงาน สถานที่สาธารณะ และชุมชนทั่วประเทศ จากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 32,833 ตัวอย่าง เมื่อพิจารณาความรุนแรงในครอบครัวของกลุ่มตัวอย่างระดับจังหวัด หากพิจารณาเฉพาะจังหวัดชายแดนภาคใต้พบว่า มีประเด็นที่น่าเป็นห่วง ดังนี้ 1) บุคคลในครอบครัวมีความสัมพันธ์ไม่อบอุ่น ได้แก่ จังหวัดยะลา สงขลา 2) บุคคลที่มีอารมณ์รุนแรงหรือชอบใช้กำลังในครอบครัว คือ จังหวัด ยะลาและสงขลา 3) ประสบการณ์ถูกกระทำ ความรุนแรงทางร่างกาย/จิตใจ/ทางเพศจากบุคคลในครอบครัว ในรอบ 1 ปี ที่ผ่านมามากที่สุด คือ จังหวัดยะลา และสงขลา 4) ครอบครัวที่มีการกระทำ ความรุนแรงทางร่างกาย/จิตใจ/ทางเพศโดยบุคคลในครอบครัวด้วยกัน มากที่สุด คือ จังหวัดยะลา และสงขลา 5) จังหวัดที่มีผู้ที่ไม่คิด/ไม่เคยคิด/ไม่เคยทำอะไรเพื่อป้องกันแก้ไขปัญหามากที่สุด คือ จังหวัดยะลา และสงขลา ซึ่งจะเห็นว่าจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ ยะลา สงขลา มีสถิติความรุนแรงติดอันดับระดับประเทศ

ดังนั้น ผู้วิจัยได้นำรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research) มาเป็นแนวทางการทำงาน เพื่อศึกษาการป้องกันความรุนแรงในครอบครัวที่กระทำต่อเด็กในชุมชนแห่งหนึ่ง พื้นที่จังหวัดยะลา ซึ่งเป็นหนึ่งในจังหวัดที่มีความรุนแรงมากที่สุดในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยการนำหลักการการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) และการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory research) ในการศึกษาในครั้งนี้

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาการป้องกันปัญหาความรุนแรงในครอบครัวที่กระทำต่อเด็ก โดยการมีส่วนร่วมของครอบครัว โรงเรียน และชุมชน

นิยามศัพท์ในการศึกษา

การมีส่วนร่วมในการปกป้องความรุนแรงในครอบครัวที่กระทำต่อเด็ก หมายถึง การมีส่วนร่วมของครอบครัว โรงเรียน และชุมชน ในการทำงาน ร่วมกันเพื่อปกป้อง คัดกรอง ดูแลเด็ก ไม่ให้เกิดความรุนแรงทุกประเภท ผ่านกระบวนการต่างๆ ที่ทางครอบครัว โรงเรียน ชุมชน คิดออกแบบกิจกรรม ร่วมกัน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ได้รูปแบบ/แนวทางในการป้องกัน และลดความรุนแรงในเด็กและ ครอบครัว โดยการมีส่วนร่วมของครอบครัว โรงเรียน และชุมชน

การทบทวนวรรณกรรม

ครอบครัวกับการป้องกันความรุนแรงในครอบครัว

ยังยงกต แสนประสิทธิ์ และคณะ (2554) ได้ศึกษารูปแบบการป้องกัน ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของครอบครัวและ ชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดปทุมธานี มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษา สภาพปัญหาปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของชุมชน พัฒนารูปแบบ การป้องกันปัญหาด้วยกระบวนการการมีส่วนร่วม และผลการใช้รูปแบบ การป้องกันปัญหาที่ได้พัฒนาขึ้น โดยมีชุมชนแห่งหนึ่งของจังหวัดปทุมธานีเป็นที่ ศึกษา ด้วยรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยความร่วมมือของ ผู้นำชุมชนจำนวน 10 คน ผลการวิจัย พบว่า 1) ชุมชนที่ศึกษามีสภาพความรุนแรง ในครอบครัวทางวาจามากที่สุด รองลงมา คือ ทางร่างกาย ทางจิตใจ และทาง เพศ ตามลำดับ ชุมชนย่อยที่แออัด และมีสภาพทางเศรษฐกิจไม่ดี จะมีปัญหาใน ทุกรูปแบบ โดยสาเหตุมาจากสภาพภายในตัวบุคคล และสภาพแวดล้อมทาง เศรษฐกิจสังคม 2) การพัฒนารูปแบบการป้องกันปัญหา ดำเนินการ 2 วงรอบ ใน

วงรอบแรกได้พัฒนาผู้นำชุมชนและครอบครัวแกนนำ การสังเกตและสะท้อนผลพบว่า ผู้นำชุมชนมีความรู้ เข้าใจ และมีทักษะในการคิดวิเคราะห์ปัญหา และครอบครัวแกนนำมีการมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางดีขึ้น สำหรับในวงรอบที่ 2 ได้พัฒนาครอบครัวกลุ่มเสี่ยงและรณรงค์ในชุมชน การสังเกตและสะท้อนผลพบว่า คนในชุมชนรับรู้และตื่นตัวในปัญหา และครอบครัวบางส่วนเข้าใจปัญหาและมีแนวโน้มปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทางป้องกันปัญหา และ 3) ผลการพัฒนารูปแบบการป้องกันปัญหา เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในตัวผู้นำชุมชน ครอบครัวแกนนำ ครอบครัวเสี่ยง และประชาชนในชุมชนบางส่วนได้รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือการป้องกันปัญหา และรูปแบบการใช้ชุมชนเป็นฐานในการพัฒนาเพื่อป้องกันปัญหาความรุนแรงในครอบครัว

โรงเรียนกับการป้องกันความรุนแรงในครอบครัว

คุณารักษ์ หมื่นศรีจุม และ ชัญญา อภิपालกุล (2553) ได้ศึกษาแนวทางการลดความรุนแรงของวัยรุ่นในสถานศึกษา โดยใช้วิธีการเจาะจากไกล่เกลี่ยคนกลาง: กรณีศึกษาโรงเรียนคำแคนวิทยาคม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 25 มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางในการลดความรุนแรงของวัยรุ่นในโรงเรียนคำแคนวิทยาคม 2) เพื่อศึกษาแนวทางการดำเนินการลดความรุนแรงของวัยรุ่นในโรงเรียนคำแคนวิทยาคมโดยใช้วิธีการเจาะจากไกล่เกลี่ยคนกลาง ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา ครู ผู้ปกครอง นักเรียน กรรมการสถานศึกษา และ นักเรียนโรงเรียนคำแคนวิทยาคม ปีการศึกษา 2553 จำนวน 790 คน จำแนกเป็น ผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 2 คน ครู จำนวน 24 คน ผู้ปกครองนักเรียน 366 คน กรรมการสถานศึกษา 15คน และนักเรียน จำนวน 383 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ แบบสอบถาม แบบทดสอบ แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์กลุ่ม และแบบสัมภาษณ์ ผลการศึกษางานวิจัยพบว่าสภาพปัญหาความรุนแรงของนักเรียน ได้แก่ 1) ความรุนแรงทางร่างกาย 2) ความรุนแรงทางเพศ 3) ความรุนแรงทางจิตใจ 4) ความรุนแรงที่เกิดจากปัญหาช่องว่างระหว่างวัย และ 5) ความรุนแรงที่เกิดจากการปรับตัวของเด็กวัยรุ่น แนวทางการลดความรุนแรงคือ ควรดำเนินการโดยสร้างเครือข่ายให้ทุกส่วนมีส่วนร่วมในการพัฒนา ป้องกัน และแก้ไขปัญหา โดยครู พ่อแม่ และ

ผู้ปกครองจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดี ไม่ใช่ความรุนแรง ในส่วนทางโรงเรียนต้องดำเนินตามแนวทางระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน มีครูที่ปรึกษาเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา ควรจัดโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรม และจัดกิจกรรมจิตอาสา แนวทางการลดความรุนแรงโดยใช้วิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางของโรงเรียนคำแคนวิทยาคม เพื่อนำไปใช้แก้ปัญหาความรุนแรง 5 ขั้นตอน ดังนี้ (1) ขั้นเตรียมพร้อม การรับสมัครนักเรียนผู้มีจิตอาสา (2) ขั้นให้ความรู้โดยการฝึกอบรม การสร้างความตระหนักให้ครูและนักเรียนเกี่ยวกับปัญหาความรุนแรงของวัยรุ่น (3) ขั้นศึกษาดูงานกลุ่มเป้าหมายไปศึกษาดูงานการเจรจา ไกล่เกลี่ยคนกลาง ณ สำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น (4) การฝึกปฏิบัตินักเรียนกลุ่มเป้าหมายดำเนินการตามเทคนิคกระบวนการที่ได้เรียนรู้ฝึกปฏิบัติจริง โดยแบ่งออกเป็น 3 ทีม ได้แก่ ทีมไกล่เกลี่ยกลาง ทีมสืบค้นข้อมูล และทีมผู้ควบคุมประพฤติ (5) ติดตามและประเมินผล นำข้อมูลที่ได้มาทำความเข้าใจร่วมกันโดยวิธีการสนทนากลุ่ม เพื่อหาข้อสรุปแนวทางในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นหลังจากการดำเนินการตามขั้นตอนแล้ว พบว่า นักเรียนกลุ่มเป้าหมายมีทักษะกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยคนที่ชัดเจนสามารถไปปฏิบัติประสบผลสำเร็จในการเจรจาไกล่เกลี่ยทำให้เรียนไม่กลับมาทะเลาะวิวาทกันอีก โดยลงลายมือชื่อไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ส่งผลให้ความรุนแรงด้านต่างๆ ลดลงไป

ชุมชนกับการป้องกันความรุนแรงในครอบครัว

พัชรินทร์ นินทจันทร์และคณะ (2554) ได้ศึกษาการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อป้องกันความรุนแรงในครอบครัว มีการดำเนินการ 4 ขั้นตอน คือ 1) การประเมินชุมชนและสร้างความตระหนักให้เกิดขึ้น ผลการศึกษาพบว่า “กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 7.8 มีการใช้ความรุนแรงในครอบครัว ร้อยละ 17.6 มีคนสนิทหรือคนรู้จักมีปัญหาความรุนแรงในครอบครัว ในด้านประสบการณ์ของความรุนแรงในครอบครัว พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีประสบการณ์ถูกกระทำรุนแรงมากกว่าหรือเท่ากับ 1 ครั้งต่อเดือน ดังนี้ ร้อยละ 4.3 มีประสบการณ์ถูกกระทำรุนแรงด้านร่างกายโดยใช้กำลังทุบตี ชกต่อยเมื่อไม่พอใจ ร้อยละ 6.5 มีประสบการณ์ถูกกระทำรุนแรงด้านจิตใจโดยที่อีกฝ่ายหนึ่งจะมีอารมณ์ฉุนเฉียวขึ้นมาโดยไม่มีเหตุผลในบางครั้ง และร้อยละ 10.2

มีประสบการณ์ถูกกระทำรุนแรง สำหรับภาวะทางจิตใจจากความรุนแรงในครอบครัว ร้อยละ 9.3 รู้สึกหวาดกลัวว่าตนเองจะทำให้อีกฝ่ายไม่พอใจ ร้อยละ 9.9 ไม่ทราบว่าได้ทำอะไรที่ทำให้อีกฝ่ายไม่พอใจและรู้สึกอีกฝ่ายเป็นคนซึ่งหึงอย่างไม่มีเหตุผล และพบว่าร้อยละ 11.5 ไม่กล้าเล่าเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในครอบครัวให้คนอื่นฟัง” สำหรับกลุ่มที่เสี่ยงต่อการเกิดปัญหาความรุนแรงในครอบครัวที่อยู่ในชุมชน ได้แก่ กลุ่มเด็กที่อาศัยอยู่ในครอบครัวที่มีการเสพสิ่งเสพติดหรือของมีนเมา 2) การสร้างเครือข่าย การดำเนินการให้ความรู้แก่สมาชิกในชุมชนเกี่ยวกับความรุนแรงในครอบครัวและการอภิปรายเกี่ยวกับมายาคติเกี่ยวกับเพศหญิง-ชายในสังคมไทยการให้ความรู้เกี่ยวกับความรุนแรงในครอบครัวจะทำให้สมาชิกในชุมชนเข้าใจ และตระหนักว่าความรุนแรงในครอบครัวมิใช่ปัญหาส่วนตัวเท่านั้นแต่เป็นปัญหาของชุมชนที่สมาชิกในชุมชนต้องร่วมกันป้องกันและแก้ไข การเลือกผู้อาวุโสที่สมาชิกในชุมชนเคารพนับถือและไว้วางใจเพื่อเป็นผู้ไกล่เกลี่ยและให้คำปรึกษาแก่ผู้ที่มีปัญหาความรุนแรงในครอบครัวในชุมชน ได้อบรมให้ความรู้ ตลอดจนผู้อาวุโสดำเนินงานในชุมชนโดยคอยสอดส่องเฝ้าระวังการเกิดปัญหาความรุนแรงในครอบครัวที่จะเกิดขึ้นในชุมชน 3) การปฏิบัติการป้องกันความรุนแรงในครอบครัวและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของการปฏิบัติการต่างๆ การปฏิบัติการเน้นการติดตามการดำเนินงานของผู้อาวุโสและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อป้องกันปัญหาความรุนแรงในครอบครัวนั้น จำเป็นต้องดำเนินการเป็นขั้นตอน เริ่มจากการสร้างสัมพันธภาพ การประเมิน การสร้างความตระหนัก การเสริมสร้างให้ชุมชนมีความเข้มแข็งที่จะดำเนินงานโดยชุมชนเองรวมถึงการติดตามประเมินผลและการเพิ่มพูนทักษะต่างๆ ที่จำเป็นอย่างต่อเนื่องเพื่อการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัวได้อย่างยั่งยืน

รักยัม ปัทมสิงห์ ณ อยุธยา และคณะ (2553) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว: กรณีศึกษา 3 ชุมชนในจังหวัดสระบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาความรุนแรงในครอบครัวและการมีส่วนร่วมของชุมชนในแนวทางการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัว ประชากรที่ศึกษาคือ ผู้ที่พำนักอยู่ใน 3 ชุมชนจังหวัดสระบุรี จำนวน 600 คน รวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม ผลการศึกษางานวิจัยพบว่า สาเหตุที่ทำให้

เกิดความรุนแรงในครอบครัวมากที่สุด คือ ส่วนใหญ่เกิดจากความใจร้อน เจ้าอารมณ์ของคนใดคนหนึ่ง ร้องลงมาความจู้จี้ ขี้บ่น และความขัดแย้งเรื่อง การเงิน ประเภทความรุนแรงในครอบครัว คือทางด้านจิตใจ โดยเฉพาะการถูก ด่าว่าพบเห็นได้มากที่สุด ร้องลงมาความรุนแรงทางด้านกาย ได้แก่ การตบ ตี ตะบอย และเกิดขึ้นสม่ำเสมอร้อยละ 19.3 แนวทางการแก้ไขปัญห ความรุนแรงในครอบครัว กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นให้องค์กรชุมชนควรเข้าไป มีส่วนร่วมกับภาครัฐในการประเมินและรับทราบปัญหา อุปสรรค และช่วยใน การหาแนวทางการแก้ไขปัญหความรุนแรงในครอบครัวในชุมชน และควรมี การจัดกิจกรรมในลักษณะการรณรงค์ การสร้างความสมานฉันท์ให้แก่คนใน ชุมชน ตลอดจนมีการเชิญวิทยากรให้ความรู้แก่ชุมชนในเรื่องปัญหาความรุนแรง ในครอบครัว รวมถึงการสร้างครอบครัวเป็นสุขได้รับความรุนแรงในครอบครัว

ระเบียบวิธีการศึกษา

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาการป้องกันความรุนแรงต่อเด็ก โดย การมีส่วนร่วมของครอบครัว โรงเรียน และชุมชน ด้วยวิธีการการวิจัยเชิงปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) มีวิธีการวิจัยดังนี้

วิธีการและขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research) ประกอบด้วย ขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

1. สรุปลองค์ความรู้

จากผลการวิจัยที่ได้พบทวนมาและเพิ่มเติมงานวิจัยที่ได้มีการวัด ผลลัพธ์/ผลกระทบที่เป็นรูปธรรม ซึ่งมีวิธีการดังต่อไปนี้

ก. ประสานงานเพื่อขออนุญาตใช้พื้นที่ในการวิจัย จากหน่วยงานที่ รับผิดชอบในพื้นที่จังหวัดยะลา

ข. ประสานงานกับหน่วยงานและบุคคลในพื้นที่วิจัย องค์กรบริหาร ส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้าน และโรงเรียน

ค. ประสานงานกับฝ่ายต่างๆ ในชุมชนเพื่อค้นหาผู้มีส่วนร่วมใน การวิจัย และศึกษาความเป็นไปได้ในการปฏิบัติงานในชุมชน

ง. สํารวจข้อมูลเบื้องต้น และออกแบบการวิจัยเพื่อกําหนดแนวทางการดําเนินการวิจัย

จ. เผยแพร่แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับผู้นําชุมชนเพื่อสร้างเครือข่ายเป็นไปไดในการปฏิบัติงานในชุมชน

2. การศึกษาชุมชนอย่างเป็นระบบ

การศึกษาชุมชนอย่างเป็นระบบนี้ มีเป้าหมายเพื่อทราบถึงข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ที่สามารถนํามาวิเคราะห์สภาพปัญหาและสิ่งที่สามารถนํามาสนับสนุนการป้องกันปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของชุมชนได้ อันเป็นข้อมูลสนับสนุนวัตถุประสงค์ของการวิจัย ประกอบด้วย

2.1 ข้อมูลที่เป็นระบบย่อย เป็นข้อมูลที่อธิบายสภาพการณ์ของชุมชน ที่คิดว่าจะเกี่ยวข้องกับปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของชุมชน ประกอบด้วย ข้อมูลทางกายภาพการศึกษา สุขภาพอนามัยและสวัสดิการ การคมนาคมและความปลอดภัย การสื่อสาร การนันทนาการการเมือง และเศรษฐกิจ เป็นข้อมูลที่ศึกษาด้วยวิธีการพบปะพูดคุยรับฟังการบอกเล่าจากคนในชุมชนรวมทั้งการสังเกต และการประมวลจากเอกสารหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในและนอกชุมชน

2.2 แกนร่วมของชุมชน เป็นข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์ความรุนแรงในครอบครัวของชุมชนประกอบด้วยประเด็นเกี่ยวกับลักษณะของปัญหาความรุนแรงในครอบครัว วิธีการกระทำรุนแรงระหว่างกัน บุคคลที่เป็นกลุ่มเสี่ยง และเงื่อนไขที่นำไปสู่การกระทำรุนแรงระหว่างสมาชิกในครอบครัวของชุมชน เป็นการศึกษาในพื้นที่ด้วยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม

3. การประเมินชุมชน

การประเมินชุมชน เป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องจากการศึกษาชุมชนอย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยและผู้มีส่วนร่วมวิจัยที่เป็นผู้นําชุมชนจะร่วมกันวิเคราะห์เชิงระบบด้วยการสนทนากลุ่ม โดยพิจารณาถึงเงื่อนไขภายในและภายนอกชุมชนที่อาจนำไปสู่การกระทำรุนแรงจากนั้นดูความต่อเนื่องของสาเหตุที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม และดูแนวโน้มความรุนแรง ตลอดจนความต้องการของประชาชนในการป้องกันปัญหา โดยประเมินจากข้อมูลของชุมชนว่ามีสาเหตุที่

เสี่ยงต่อการเกิดปัญหาอย่างไร และมีสิ่งใดที่จะมาสนับสนุนการจัดการกับปัญหา ความรุนแรงในครอบครัว เป็นวิธีการศึกษาข้อมูลเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย ซึ่งผู้วิจัยและผู้มีส่วนร่วมนำมาพิจารณาประเด็นในการวิเคราะห์ ดังนี้

3.1 สาเหตุที่เสี่ยงต่อการเกิดปัญหา คือ การพิจารณาสภาพเสี่ยงที่ทำให้มีโอกาสดังกล่าวเกิดปัญหาความรุนแรงในครอบครัว ประกอบด้วย สภาพภายในตัวบุคคล และสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกชุมชน

3.2 สิ่งสนับสนุนการป้องกันปัญหา คือ การพิจารณาสิ่งที่มีผลให้เกิดการป้องกันปัญหา ซึ่งเป็นสภาพภายในตัวบุคคล และสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกชุมชน ที่สามารถลดโอกาสที่จะทำให้เกิดปัญหาความรุนแรงในครอบครัว

3.3 ความเป็นไปได้ในการดำเนินการ คือ ความพร้อมและโอกาสที่เป็นไปได้ในการดำเนินกิจกรรมเพื่อป้องกันปัญหาความรุนแรงในครอบครัว ซึ่งพิจารณาจากลำดับความสำคัญเร่งด่วน ความพร้อมของทรัพยากร ความต้องการของชุมชน และโอกาสความสำเร็จในการดำเนินการ

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ ผู้วิจัย ผู้ช่วยนักวิจัย เทปบันทึกเสียงและสมุดจดบันทึก กล้องถ่ายภาพ กล้องถ่ายวิดีโอทัศน แนวนคำถามเพื่อใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม และแบบประเมินผลกิจกรรม และแบบสอบถามที่เกี่ยวข้องกับเหตุปัจจัยด้านต่างๆ ที่ส่งผลต่อความรุนแรงในครอบครัว มีรายละเอียดดังนี้

1. แบบสำรวจความรุนแรงในครอบครัวที่กระทำต่อเด็กในชุมชน (สำหรับพ่อ แม่ หรือผู้ปกครอง)
2. แบบสำรวจความรุนแรงในครอบครัวที่กระทำต่อเด็ก (สำหรับเด็ก)
3. แบบสังเกตบริบทชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participant observation)
4. แนวคำถามสัมภาษณ์เชิงลึกในเด็ก (In-dept interview)
5. แนวคำถามสัมภาษณ์เชิงลึกพ่อ แม่ ผู้ปกครอง (In-dept interview)
6. แนวคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึกครู (In-dept interview)
7. แนวคำถามในการสนทนากลุ่มผู้นำชุมชน (Focus group)

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาข้อมูลพื้นฐานจากเอกสารและข้อมูลทุติยภูมิอื่นๆ ที่ปรากฏในศูนย์สุขภาพชุมชน ได้แก่ เอกสารเกี่ยวกับประวัติชุมชน ข้อมูลทะเบียนราษฎร์ของชุมชน และข้อมูลด้านสาธารณสุข สำหรับข้อมูลปฐมภูมิ ผู้วิจัยใช้การสนทนากลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เชิงลึก และการใช้แบบสอบถาม

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) โดยการจัดข้อมูลเป็นหมวดหมู่และวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ เพื่อมุ่งตอบโจทย์งานวิจัยที่กำหนด สำหรับรายละเอียดในแต่ละขั้นตอนของการวิเคราะห์ มีดังนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัว และผลที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการพัฒนา ผู้วิจัยดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1.1 จัดกระทำข้อมูลจากแหล่งต่างๆ เนื่องจากการรวบรวมข้อมูลจากหลายแหล่ง ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำข้อมูลมาจัดกระทำโดยการพิจารณาเหตุการณ์ สถานการณ์ ที่เกิดขึ้นทั้งกับบุคคลและชุมชนแล้วจัดแยกประเภทออกเป็นหมวดหมู่ โดยให้ความสำคัญไปถึงสภาพการณ์ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการวิจัย

1.2 วิเคราะห์ข้อมูลในเชิงเปรียบเทียบโดยพิจารณาถึงความสอดคล้องในเรื่องราว จากข้อมูลแต่ละรูปแบบ

1.3 ตีความข้อมูลจากข้อมูลเชิงเปรียบเทียบ เพื่อสร้างเป็นข้อสรุป ก่อนจะสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อสรุปข้อมูลภาพรวมในขั้นตอนสุดท้าย

2. การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่ออธิบายรูปแบบการพัฒนา ในขั้นตอนการวางแผน การปฏิบัติและสังเกต และการสะท้อนผลการปฏิบัติ ตามวงจรการวิจัยนั้น ผู้วิจัยใช้การบรรยายเหตุการณ์ในลักษณะพรรณนาความ (Descriptive) แล้วสร้างเป็นข้อสรุป

โดยสรุป การเขียนรายงานวิจัยจะอธิบายประเด็นที่สำคัญ ได้แก่ รายงานสภาพปัญหาที่ส่งผลต่อความรุนแรงในครอบครัว, Intervention plan, ผลการประเมิน เป็นต้น

จริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มเป้าหมายที่มีความเปราะบาง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งต้องขอจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการทำเอกสารชี้แจงต่อคณะกรรมการจริยธรรมในมนุษย์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ก่อนดำเนินการเก็บข้อมูลผู้วิจัยได้ชี้แจงแนวทางการศึกษา การสัมภาษณ์ วิธีการเก็บข้อมูล และความเสียที่อาจเกิดขึ้นระหว่างการสัมภาษณ์ ตลอดจนแนวทางการถอนตัวของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย ทั้งนี้ได้ให้ความสำคัญและเน้นย้ำในการเก็บรักษาความลับข้อมูลของผู้ร่วมวิจัย ให้ผู้ร่วมวิจัยรับทราบก่อนการเก็บข้อมูลแล้ว (รหัสโครงการ HSC-HREC- 61-23-14-1)

ผลการศึกษา

จากการศึกษาการป้องกันความรุนแรงในครอบครัวต่อเด็กในชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของครอบครัว โรงเรียน และชุมชน ในชุมชนแห่งหนึ่ง จังหวัดยะลา เก็บรวบรวมข้อมูลโดยมีผู้ให้ข้อมูลเป็นเด็กจำนวน 49 ราย และพ่อแม่หรือผู้ปกครอง จำนวน 47 ราย ครูประจำชั้นหรือครูผู้สอน และแกนนำชุมชน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วยแบบสำรวจความรุนแรงในครอบครัวที่กระทำ ความรุนแรงต่อเด็กในชุมชน แนวคำถามสัมภาษณ์เชิงลึกสำหรับพ่อแม่ผู้ปกครอง และการสนทนากลุ่ม โดยวิธีการสัมภาษณ์ และสำรวจกลุ่มเป้าหมาย มีผลการศึกษา ดังนี้

ความรุนแรงในครอบครัวที่กระทำต่อเด็ก

จากการศึกษาพบว่า ความรุนแรงในครอบครัวที่กระทำต่อเด็ก ในชุมชนแห่งหนึ่ง จังหวัดยะลา ประกอบด้วยความรุนแรง 2 ประเภท คือ

1) ความรุนแรงทางร่างกาย ส่วนใหญ่เด็กถูกกระทำความรุนแรงทางร่างกาย ด้วยวิธีการตีจากคนในครอบครัว จำนวน 34 ราย ส่วนใหญ่ตีบริเวณขา จำนวน 8 ราย รองลงมาสะโพก จำนวน 4 ราย น่อง จำนวน 2 ราย ไหล่ จำนวน 2 ราย หน้าแข้ง และหลัง จำนวน 1 ราย อุปกรณ์ที่ใช้ส่วนใหญ่พบว่า ตีด้วยไม้แขวนเสื้อ จำนวน 8 ราย ตีด้วยมือ จำนวน 7 ราย ตีด้วยไม้กวาด จำนวน 6 ราย ตีด้วยไม้ จำนวน 6 ราย ตีด้วยเข็มขัด สายซาร์จแบตเตอรี่ และไม้บรรทัด นอกจากการตีแล้ว มีการหยิกตามร่างกาย จำนวน 6 ราย และอื่นๆ ได้แก่ ตีหู

บิดหุ เขกหัว โขกหัว ขว้างสิ่งของ ดึงหุ และลื้อคประตูป้านไม่ให้เข้าบ้าน
กรณีละ 1 ราย

2) ความรุนแรงทางจิตใจ ส่วนใหญ่เด็กถูกระทำความรุนแรงทางจิตใจ
ด้วยการใช้ควาจา ได้แก่ บ่น จำนวน 18 ราย ดุ จำนวน 15 ราย ต่ำ จำนวน 3
ราย พุดขูให้เด็กกลัว จำนวน 7 ราย ตัวอย่างเช่น “เดี๋ยวกูเขกหัวให้เลย” “มึง
นี่ ห้ามไม่ฟัง” “เดี๋ยวมให้กินข้าวเลย” “หยุดร้อง ถ้าไม่หยุดจะตีอีกรอบ” เป็น
คำพุดที่พ่อแม่หรือผู้ปกครองไวใช้ขู่ แต่ไม่ได้ลงมือทำจริง และตะคอก จำนวน 1
ราย

สาเหตุการเกิดปัญหาความรุนแรงในครอบครัว

1) ด้านค่านิยมที่ว้ารักว้าวให้ผุกรักลูกให้ตี ลูกคือสมบัติ พ่อแม่ คือ
เจ้าของชีวิต

พ่อแม่ ผู้ปกครอง มีความเชื่อว่าการที่เราตีลูกนั้นเพื่ออบรมสั่งสอน
เพื่อให้ลูกเป็นคนดี เช่น ให้ลูกทำการบ้าน ไปโรงเรียน ประกอบศาสนกิจ
(ละหมาด) เรียนอัลกุรอาน เป็นต้น เมื่อลูกไม่ปฏิบัติตามจึงใช้วิธีการตีโดยไม่ได้
คำนึงถึงว่าการตีนั้นเป็นความรุนแรง แท้จริงวิธีการตีนั้นเรากำลังปลูกฝัง
ความรุนแรงเกิดขึ้นแก่เด็กเพราะเด็กจะเรียนรู้จากการกระทำของผู้ใหญ่
สู่พฤติกรรมเลียนแบบ หรืออาจมองความรุนแรงนั้นเป็นเรื่องปกติ และอีกหนึ่ง
ค่านิยมที่พ่อแม่ ผู้ปกครองมีต่อลูกคือ มองว่าลูกคือสมบัติของพ่อแม่ พ่อแม่ คือ
เจ้าของชีวิตของลูก พ่อแม่ย่อมสามารถกำหนดชีวิตของลูกได้ ซึ่งการที่พ่อแม่มี
ค่านิยมในลักษณะนี้ ส่งผลก่อเกิดความรุนแรงต่อเด็กได้ง่ายขึ้นไม่ว่าเป็น
ความรุนแรงด้านร่างกาย ด้านจิตใจ หากเด็กไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของพ่อแม่
พ่อแม่ก็จะใช้วิธีด้วยความรุนแรง เช่น การตี หยิก ต่ำ เป็นต้น จากการศึกษา
พบว่า เด็กที่ไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของพ่อแม่ เช่น ไม่ล้างจาน ไม่หุงข้าว ไม่ช่วยพ่อ
แม่ และไม่เก็บที่นอน เป็นต้น เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความรุนแรง เด็กบางคนถูก
กระทำความรุนแรงด้านร่างกาย เช่น ตี หยิก เด็กบางคนถูกระทำความรุนแรง
ด้านจิตใจ เช่น บ่น ต่ำ ขู่ เป็นต้น ซึ่งการที่พ่อแม่ ผู้ปกครองมีค่านิยมว่าลูก คือ
สมบัติของตนเอง พ่อแม่สามารถทำอะไรก็ได้ให้ลูกอยู่ในการควบคุมของ
ตนเอง ในฐานะเป็นผู้ให้กำเนิดมีสิทธิที่จะกำหนดชีวิตของเด็กให้เป็นไปตามที่
คาดหวัง ส่งผลเกิดการเลี้ยงดูในลักษณะเข้มงวด และควบคุม

2) ด้านเศรษฐกิจ

ด้วยพื้นที่วิจัยชุมชนแห่งหนึ่ง จังหวัดยะลา ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพกรีดยางพารา ด้วยราคายางตกต่ำส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของคนในครอบครัว ทำให้รายได้ไม่เพียงพอต่อการใช้จ่าย ก่อเกิดความเครียดแก่คนในครอบครัว เด็กบางคนต้องการสิ่งของที่มีราคาแพง เช่น โทรศัพท์มือถืออยากได้เสื้อผ้าใหม่ เป็นต้น แต่ครอบครัวไม่สามารถตอบสนองความต้องการตามที่เด็กขอได้ เนื่องด้วยฐานะเศรษฐกิจของครอบครัวไม่เอื้อ ปัจจัยนี้จึงทำให้อาจเกิดความรุนแรงต่อเด็กพ่อแม่ผู้ปกครองไม่สามารถตอบสนองความต้องการของเด็กได้ จึงใช้วิธีการบ่น ตำ ตอหน้าเด็ก เมื่อเด็กได้ยินคำบ่น ตำของพ่อแม่ผู้ปกครอง เด็กแสดงออกด้วยวิธีเงียบ ร้องไห้ งอน น้อยใจ เป็นต้น ซึ่งการบ่น ตำ นั้น เป็นการกระทำที่สร้างความรุนแรงด้านจิตใจ คำตำ บ่น ของพ่อแม่ ผู้ปกครองที่เปล่งออกมานั้น ส่งผลกระทบต่อจิตใจของเด็กเป็นอย่างมาก

3) ด้านศีลธรรม ไม่ปฏิบัติตามหลักศาสนาอิสลามกำหนด

ด้วยพื้นที่วิจัยชุมชนแห่งหนึ่ง จังหวัดยะลาประชากรในหมู่บ้านทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลาม ส่งผลให้การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนดำเนินชีวิตตามวิถีมุสลิม ต้องปฏิบัติตามหลักศาสนาอิสลามกำหนด เช่น ละหมาดวันละ 5 เวลา ในการละหมาดนั้นจะเริ่มปฏิบัติตั้งแต่อายุ 7 ขวบ การถือศีลอดในเดือนรอมฎอน ครอบครัวส่วนใหญ่ให้เด็กฝึกถือศีลอดช่วงอายุ 10 ขวบ การเรียนอัลกุรอาน เด็กๆ ที่หมู่บ้านแห่งนี้เรียนอัลกุรอานในช่วงกลางคืน สถานที่เรียนเป็นบ้านชาวบ้านที่มีความชำนาญในการอ่านอัลกุรอาน มีจิตอาสาเปิดบ้านเพื่อสอนเด็กๆ ในหมู่บ้านเรียนอัลกุรอานที่บ้าน การเรียนอัลกุรอานในวัยเด็กนั้นเพื่อให้เด็กเข้าใจ อัลกุรอาน ช่วยขัดเลาะจิตใจ เพราะอัลกุรอาน คือ ทางนำแห่งชีวิต และในบทอัลกุรอานต้องนำไปใช้อ่านขณะละหมาด หากเด็กๆ สามารถอ่านอัลกุรอานได้ ก็สามารถนำไปใช้ในการละหมาด การละหมาดก็จะสมบูรณ์ นอกจากนี้ในวันหยุดเสาร์อาทิตย์เด็กๆ ในหมู่บ้านต้องเรียนศาสนา หรือที่เราเรียกกันว่า “ตาดีกา” คือโรงเรียนสอนศาสนา ที่โรงเรียนตาดีกาเด็กๆ ได้เรียนในหลากหลายวิชาที่เกี่ยวข้องกับหลักศาสนา ที่สามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต การเรียนตาดีกา นับว่าเป็นสิ่งสำคัญของการเรียนสำหรับเด็กไม่ต่างกับการเรียนในทางสามัญ ทุกวันเสาร์และอาทิตย์เด็กทุกคนในหมู่บ้านต่างพากัน

ไปเรียนที่โรงเรียนตาดีกา ด้วยวิธีมุสลิมที่คนในหมู่บ้านใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตนั้น ทำให้บางครอบครัวเข้มงวดได้การเลี้ยงเด็ก ให้ปฏิบัติตามวิถีปฏิบัติตามที่ศาสนาอิสลามกำหนด เมื่อไม่ปฏิบัติตามแล้วจะใช้ความรุนแรงในการอบรมสั่งสอนเด็ก เช่น ตี บ่น ตำ เมื่อลูกไม่ละหมาด ไม่ไปเรียนอัลกุรอาน และไม่ไปโรงเรียนเรียนตาดีกา ซึ่งการกระทำของพ่อแม่ ผู้ปกครอง ในลักษณะนี้มองว่าเป็นหน้าที่ของพ่อแม่ที่ต้องสั่งสอน แต่ไม่ได้มองว่าการสั่งสอนในลักษณะนี้เป็นการกระทำความรุนแรงต่อเด็ก การตี เป็นการกระทำความรุนแรงทางร่างกาย ส่วนการบ่น ตำนั้นเป็นการกระทำความรุนแรงทางจิตใจ

4) ด้านยาเสพติด

การติดยาเสพติดของคนในครอบครัว นับว่าเป็นหนึ่งในสาเหตุของการเกิดความรุนแรงในครอบครัว จากการศึกษาพบว่า มีจำนวน 3 ครอบครัว เมื่อคนในครอบครัวติดยาเสพติดแล้ว ด้วยฤทธิ์ของยาเสพติดทำให้ผู้เสพไม่สามารถควบคุมอารมณ์ได้ โมโหง่าย ขี้หงุดหงิด ใจร้อน ซึ่งพฤติกรรมเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อเด็กเป็นอย่างยิ่ง เด็กเป็นผู้ถูกกระทำความรุนแรงจากคนในครอบครัวที่ติดยาเสพติด เช่น โดนตี ตำ เป็นต้น

การมีส่วนร่วมในการป้องกันความรุนแรงในครอบครัว

จากการศึกษาเมื่อพบเห็นเหตุการณ์ความรุนแรงในครอบครัวต่อเด็กในชุมชน พบว่า ส่วนใหญ่จะเข้าไปช่วยห้ามปราม จำนวน 30 คน คิดเป็นร้อยละ 63.83 รองลงมา เฉยๆ ไม่กล้าเข้าไปยุ่ง จำนวน 11 ราย คิดเป็นร้อยละ 23.40 อื่นๆ จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 8.51 แจ้งตำรวจ หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 2.13 และช่วยไกล่เกลี่ยในภายหลัง หากคู่กรณียินยอม จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 2.13 การรับรู้การดำเนินการของเจ้าหน้าที่ตำรวจ พบว่า ส่วนใหญ่ไม่ทราบ จำนวน 39 คน คิดเป็นร้อยละ 63.83 รองลงมา ไกล่เกลี่ย ยอมความ จำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 19.51 บันทึกรประจำวัน แต่ไม่มีการดำเนินการร้องทุกข์ จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 8.51 มีการร้องทุกข์ดำเนินคดี จำนวน 3 คน และอื่นๆ จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 2.13

เมื่อมีการกระทำความรุนแรงในครอบครัวที่กระทำต่อเด็ก พบว่าชุมชนของมีการจัดการ จำนวน 28 คน คิดเป็นร้อยละ 59.57 ไม่ทราบข้อมูล

จำนวน 13 คน คิดเป็นร้อยละ 27.66 และ ไม่มีการจัด จำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 12.77 หน่วยงานที่หรือบุคคลที่ในชุมชนที่เข้ามาช่วยแก้ไขปัญหานั้น ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 28 คน คิดเป็นร้อยละ 59.57 อื่นๆ จำนวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 29.79 ไม่ทราบข้อมูล จำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 14.89 อาสาสมัคร (อพม. อสม. อพพร.) จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 4.26 เมื่อได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานหรือบุคคลที่ให้การช่วยเหลือมีการติดตามหลังจากเหตุการณ์ พบว่า ส่วนใหญ่ไม่ทราบข้อมูล จำนวน 21 คน คิดเป็นร้อยละ 44.68 รองลงมามีบ้างบางราย จำนวน 15 คน คิดเป็นร้อยละ 31.91 มีทุกราย จำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 14.89 และไม่มีเลย จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 8.51 ตามลำดับ ในชุมชนเคยมีการใกล้เคียงประนีประนอม พบว่า ไม่ทราบข้อมูล จำนวน 24 คน คิดเป็นร้อยละ 51.06 ไม่เคย จำนวน 18 คน คิดเป็นร้อยละ 38.30 และเคย จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 10.64 ผู้ตอบแบบสำรวจไม่ทราบแหล่งขอรับการช่วยเหลือ จำนวน 25 คน คิดเป็นร้อยละ 53.19 และทราบแหล่งขอรับการช่วยเหลือ จำนวน 22 คน คิดเป็นร้อยละ 46.81 การมีส่วนร่วมในการป้องกันความรุนแรงในครอบครัว ได้แก่ ทำกิจกรรมร่วมกันกับบุคคลในครอบครัว เพื่อให้เวลากับครอบครัวมากขึ้น จำนวน 22 คน คิดเป็นร้อยละ 46.81 ช่วยใกล้เคียงประนีประนอม จำนวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 29.79 ร่วมกิจกรรมรณรงค์ยุติความรุนแรงต่อเด็ก สตรี และความรุนแรงในครอบครัว จำนวน 12 คน คิดเป็นร้อยละ 25.53 แจ้งผู้เกี่ยวข้องเมื่อพบเห็นเหตุการณ์ความรุนแรงในครอบครัว จำนวน 11 คน คิดเป็นร้อยละ 23.40 ไม่ยอมรับ ไม่นิ่งเฉย ไม่กระทำความรุนแรง จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 10.64 เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ สร้างความตระหนักต่อปัญหา จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 2.13 และหยุดเหล้าเข้าพรรษา งดยาเสพติดทุกประเภท จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 2.13

จะเห็นได้ว่า เมื่อเกิดความรุนแรงในครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งในชุมชนแห่งนี้ ผู้พบเห็นจะเข้าไปช่วยด้วยวิธีการห้ามปราม หากความรุนแรงนั้นรุนแรงเกินห้ามปรามกันได้ ก็จะแจ้งผู้นำชุมชน ดำรวจ เพื่อดำเนินการช่วยเหลือต่อไป ผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน โต๊ะอิหม่าน ดำเนินการช่วยเหลือโดยการให้คำปรึกษา ใกล้เกลี่ย และประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อส่งต่อการช่วยเหลือ

ในด้านต่างๆ ต่อไป เช่น ด้านเงินสงเคราะห์ ได้ขอความช่วยเหลือจากสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด บ้านพักเด็กและครอบครัว ด้านการศึกษา ได้ร่วมมือกับโรงเรียนประถมศึกษา โรงเรียนตาดีกา ครู เข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยเหลือด้านการศึกษา สังเกตพฤติกรรมของเด็กขณะอยู่โรงเรียน การเยี่ยมบ้านเพื่อทราบถึงความเป็นอยู่ของเด็กแต่ละคน และด้านการจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ องค์การบริหารส่วนตำบล ได้ดำเนินการจัดกิจกรรมต่างๆ เช่น กิจกรรมกีฬาสัมพันธ์ กิจกรรมอบรมให้ความรู้ด้านศาสนา อบรมจริยธรรมคุณธรรมแก่คนในชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนได้สร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างกัน และมีความรู้ในการดำเนินชีวิตตามวิถีอิสลาม โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ดูแลเด็กในมิติสุขภาพ ฉีดวัคซีนป้องกันโรค โฆษณาการ พัฒนาการเด็ก เป็นต้น

การอภิปรายผล

การศึกษาวิจัยเรื่องการป้องกันความรุนแรงในครอบครัวต่อเด็กในชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของครอบครัว โรงเรียน และชุมชน พบว่า การป้องกันความรุนแรงในครอบครัวต่อเด็กในชุมชนแห่งนี้้นั้น เป็นการป้องกันโดยการมีส่วนร่วมของทั้ง 3 นี้เวศแวดล้อมที่ใกล้ชิดเด็กที่สุด ประกอบด้วย ดังนี้

ครอบครัว

สถาบันครอบครัวคือสถาบันแรกที่ใกล้ชิดเด็กมากที่สุด เมื่อคนในครอบครัวมีการเลี้ยงดูลูกอย่างถูกวิธี ให้ความรักความเอาใจใส่ใจกัน ความรุนแรงในครอบครัวก็ไม่เกิดขึ้น ด้วยบริบทพื้นที่ชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนมุสลิม มีแนวทางการดำเนินชีวิตประจำวันตามหลักวิถีมุสลิม เช่นเดียวกันการเลี้ยงลูกต้องเลี้ยงตามหลักศาสนากำหนดไว้ แต่เนื่องจากสาเหตุหนึ่งของการเกิดความรุนแรงในครอบครัวในพื้นที่ชุมชนแห่งนี้ คือ ขาดความรู้ ความเข้าใจในเรื่องการเลี้ยงลูกตามแนวทางศาสนาอิสลาม สอดคล้องกับงานวิจัยของ พัทธธีรา รัตนชัย และคณะ(2564) เรื่องพฤติกรรมการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักการอิสลามของครอบครัวไทยมุสลิมสามจังหวัดชายแดนใต้ พบว่า ยังมีครอบครัวไทยมุสลิมอีกหลายครอบครัว บิดามารดาขาดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของผู้เป็นพ่อแม่ ไม่มีรูปแบบวิธีการที่ถูกต้องในการอบรมเลี้ยงดูบุตร

ส่งผลต่อพัฒนาการด้านต่างๆ ของเด็กมุสลิม และเด็กมีปัญหาด้านคุณธรรม จริยธรรม ดังนั้นจึงการแก้ไขปัญหาคความรุนแรงในระดับครอบครัว จำเป็นอย่างยิ่งที่พ่อแม่ ผู้ปกครอง ควรศึกษาหาความรู้เรื่องการเลี้ยงดูลูกที่ถูกต้องตามหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม เมื่อพ่อ แม่ ผู้ปกครองมีความรู้ความเข้าใจในการเลี้ยงลูก ก็จะช่วยให้พ่อแม่ ผู้ปกครองมีแนวทางในการที่จะเลี้ยงลูก ตามหลักศาสนาอิสลามที่ได้ให้ความสำคัญในการเลี้ยงดูลูกที่ดี ห้ามใช้ความรุนแรงในการเลี้ยงดูลูก ควรมีการสื่อสารกับลูก เป็นแบบอย่างที่ดีของลูก แสดงความรักด้วยการกอด ลูบหัว เพื่อให้ลูกเติบโตอย่างมีคุณภาพ หากพ่อแม่ ผู้ปกครอง กระทำ ความรุนแรงต่อเด็ก ถือว่าผิดบาป ในทัศนะของอิสลามถือว่าการอบรมเลี้ยงดูบุตรเป็นภาระหน้าที่ที่สำคัญของผู้เป็นพ่อแม่ ดังที่ อัลลอฮ์ ได้ตรัสว่า “โอ้บรรดาผู้ศรัทธาเอ๋ย จงคุมครองตัวของพวกเจ้าและครอบครัวของพวกเจ้าให้พ้นจากไฟนรก เพราะเชื้อเพลิงของมัน คือ มนุษย์และก้อนหิน มี มลาอิกะฮ์ ผู้แข็งแกร่งหาญคอยเฝ้ารักษามันอยู่ พวกเขาจะไม่ฝ่าฝืนอัลลอฮ์ ในสิ่งที่พระองค์ทรงบัญชาแก่พวกเขา และพวกเขาจะปฏิบัติตามที่ถูกบัญชา” (อัตตะห์รีม: 6)

จะเห็นได้ว่าโองการจากอัลกุรอาน ได้บัญญัติชัดเจนว่า บทบาทหน้าที่ของพ่อแม่มีบทบาทสำคัญในการให้พ้นจากไฟนรก จากสองมือของพ่อแม่ ช่วยกันเลี้ยงดูลูกอย่างถูกวิธีปลอดความรุนแรง คอยดูแลช่วยเหลือในการขัดเกลาลูกให้เป็นคนดี เมื่อลูกๆ ได้รับการดูแลเป็นด้วยความรักความอบอุ่น ปลอดความรุนแรงจากคนในครอบครัว เด็กๆ ก็เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพเป็นคนดีของสังคม การปฏิบัติเช่นนี้ทำให้พวกเจ้าและครอบครัวของพวกเจ้าให้พ้นจากไฟนรก ดังที่อัลกุรอานบัญญัติไว้

โรงเรียน

โรงเรียนเป็นอีกหนึ่งสถานที่ที่เด็กใกล้ชิดรองจากบ้าน/ครอบครัว กลางวันช่วงเวลาเรียนเด็กอยู่ในโรงเรียนมากกว่าบ้าน โดยมีครูเป็นผู้ปกครอง คอยทำหน้าที่อบรม สั่งสอน ดูแลแทนผู้ปกครอง เด็กๆ ในหมู่บ้านสลาแดก็เช่นเดียวกัน ได้ดำเนินชีวิตตามบทบาทหน้าที่ที่ได้มอบหมายจากครอบครัวและสังคม คือเด็กมีหน้าที่ต้องเรียนหนังสือ ในวันจันทร์-วันศุกร์เด็กในหมู่บ้านได้เรียนหนังสือที่โรงเรียนระดับประถมศึกษาประจำตำบล บางคนเรียนในโรงเรียนที่อยู่ต่างพื้นที่โดยมีรถของคนในหมู่บ้านรับจ้างรับส่ง วันหยุดเสาร์อาทิตย์เด็กใน

หมู่บ้านแห่งนี้ต้องทำหน้าที่ในฐานะนักเรียนเช่นกัน คือเรียนศาสนา ที่เราเรียกว่า โรงเรียนตาดิกา จะเห็นได้ว่าเวลาส่วนใหญ่ของเด็กใช้ชีวิตในเวลากลางวันอยู่ที่โรงเรียน ครูที่โรงเรียนก็จะทราบพฤติกรรมของเด็ก ตลอดจนปัญหาที่เด็กเผชิญ ดังนั้นการป้องกันความรุนแรงในครอบครัว ในกลไกป้องกันความรุนแรงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีโรงเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการปกป้องคุ้มครองเด็ก และอบรมให้ความรู้ด้านคุณธรรม จริยธรรมแก่เด็ก โรงเรียนหรือตาดิกามีการสอนที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาในสังคมปัจจุบัน เช่น วิชาการสร้างความเมตตา ทักษะที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน มารยาททางสังคม การมีจิตสาธารณะอยากเน้นสอนปฏิบัติจริงพร้อมสาธิต เด็กได้ทำจริง ไม่ใช่สอนตามตำราอย่างเดียว เช่น วิชาการรับประทานอาหารการล้างจาน ซักผ้า ปลูกผัก เป็นต้น เพื่อให้เด็กมีมารยาทที่ดีและมีจริยธรรม ส่วนโรงเรียนระดับประถมศึกษาควรมีการส่งเสริมกิจกรรมให้เด็กทำร่วมกับครอบครัวอย่างต่อเนื่อง และโรงเรียนควรมีการสนับสนุน ส่งเสริมเด็กทุกคน ไม่เลือกปฏิบัติว่าเป็นลูกของใครหรือเด็กที่เรียนเก่ง จะทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในชุมชน เด็กเกิดความน้อยใจอยากให้ได้รับสิทธิที่เท่าเทียมกัน การที่โรงเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการคุ้มครองเด็กนั้น สอดคล้องกับ มาตรา 63 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 ได้บัญญัติว่า โรงเรียนและสถานศึกษาต้องจัดให้มีระบบงานและกิจกรรมในการแนะแนวให้คำปรึกษาและฝึกอบรมแก่นักเรียน นักศึกษา และผู้ปกครอง เพื่อส่งเสริมความประพฤติที่เหมาะสม ความรับผิดชอบต่อสังคม และความปลอดภัยแก่นักเรียนและนักศึกษา

ชุมชน

ชุมชนถือว่าเป็นหนึ่งในระบบนิเวศทางสังคมที่ใกล้ชิดกับเด็ก เด็กมีความผูกพันกับชุมชนที่ตนอาศัย ผ่านการมีส่วนร่วมกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน ในพื้นที่ชุมชนแห่งนี้ก็เช่นกัน ชุมชนมีกิจกรรมให้เด็กๆ ได้ร่วมกิจกรรม เช่น โรงเรียนตาดิกา เรียนอัลกุรอาน อีกทั้งในชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาติ มีแหล่งน้ำ ให้เด็กได้ทำกิจกรรม เล่นน้ำว่ายนน้ำ มีสนามเด็กเล่นของชุมชนให้เด็กได้ทำกิจกรรมต่างๆ มีหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยสามารถไปรักษาเบื้องต้นที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) มีองค์การบริหารส่วน

ตำบล(อบต.) เป็นอีกหนึ่งหน่วยงานในพื้นที่ที่มีบทบาทหน้าที่ในการคุ้มครอง พัฒนา ส่งเสริม สนับสนุนให้เด็กมีคุณภาพชีวิตที่ดี

ดังนั้น การป้องกันความรุนแรงในครอบครัวโดยชุมชนมีส่วนร่วมนั้น สามารถเกิดขึ้นได้เมื่อคนในชุมชนให้ความร่วมมือ และมองว่าปัญหาความรุนแรงในครอบครัวไม่ใช่เรื่องของครอบครัวใดครอบครัวหนึ่ง แต่เป็นปัญหาของคนในชุมชนทุกคน เช่นเดียวกับกับชุมชนแห่งนี้ การอยู่อาศัยแบบเครือญาติ ทุกคนในหมู่บ้านรู้จักกัน มีการแบ่งปันเกื้อกูล การเป็นอยู่ในลักษณะนี้ถือว่าเป็นจุดแข็งของชุมชน เมื่อพบเห็นเหตุการณ์บ้านไหนมีความรุนแรงกระทำต่อเด็กก็สามารถเข้าไปห้ามปรามได้ อีกทั้งในชุมชนมีทรัพยากรต่างๆ ในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับเด็ก ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรบุคคล หน่วยงานต่างๆ ทรัพยากรธรรมชาติ นับว่าเป็นทุนทางสังคมของเด็กก็มีขณะที่ตนเองพักอาศัย หรือเป็นสมาชิกของชุมชนแห่งนี้ เมื่อคนในชุมชนรู้บทบาทหน้าที่ของตนเอง และได้ปฏิบัติหน้าที่นั้น ความรุนแรงในครอบครัวที่เกิดขึ้นก็จะถูกจับตามองจากคนในชุมชนอย่างใส่ใจ ทุกคนใส่ใจระหว่างกันและกัน ปัญหาความรุนแรงในครอบครัวอาจไม่เกิดขึ้น แต่เมื่อเกิดขึ้นสามารถแก้ไขปัญหาได้ สามารถขอการช่วยเหลือจากผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามพระบัญญัติคุ้มครองเด็ก 2546 มาตรา 24 ได้กำหนดไว้ว่า ปลัดกระทรวง ผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้อำนวยการเขต นายอำเภอ ปลัดอำเภอ ผู้เป็นหัวหน้าประจำกิ่งอำเภอ หรือผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีหน้าที่คุ้มครองสวัสดิภาพเด็กที่อยู่ในเขตพื้นที่รับผิดชอบ ไม่ว่าเด็กจะมีผู้ปกครองหรือไม่ก็ตาม รวมทั้งมีอำนาจและหน้าที่ดูแลและตรวจสอบสถานรับเลี้ยงเด็ก สถานแรกรับ สถานสงเคราะห์ สถานคุ้มครองสวัสดิภาพ สถานพัฒนาและฟื้นฟู และสถานพินิจที่ตั้งอยู่ในเขตอำนาจ แล้วรายงานผลการตรวจสอบต่อคณะกรรมการ คณะกรรมการคุ้มครองเด็กกรุงเทพมหานคร หรือคณะกรรมการคุ้มครองเด็กจังหวัด แล้วแต่กรณี เพื่อทราบ และให้มีอำนาจและหน้าที่เช่นเดียวกับพนักงานเจ้าหน้าที่ตามพระราชบัญญัตินี้ จะเห็นได้ว่าผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นบุคคลที่มีอำนาจหน้าที่ในการคุ้มครองเด็กโดยตรง และใกล้ชิดเด็กที่อยู่ในความดูแลของตนเองมากที่สุด ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่ที่สำคัญในการคุ้มครองสวัสดิภาพของเด็ก เพื่อให้เด็กในชุมชนได้รับการคุ้มครองสวัสดิภาพ ไม่เกิดอันตรายเกิดขึ้นไม่ว่าความรุนแรงในรูปแบบใด

ก็ตาม จากผลการวิจัยของ ปพนธีร์ ธีระพันธ์ (2559) ความรุนแรงในครอบครัว ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันตก พบว่า กระบวนการจัดการแก้ไข ปัญหา (1) เมื่อเกิดปัญหาความรุนแรงในครอบครัว ผู้ถูกกระทำหรือผู้พบเห็น เลือกที่จะไม่ดำเนินการอย่างใด ๆ คิดเป็นร้อยละ 47 แจ้งปัญหาการเกิดขึ้นของความรุนแรงต่อผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน คิดเป็นร้อยละ 26.4 จะเห็นได้ว่าคนในชุมชนมีความเข้าใจว่าหากมีปัญหาความรุนแรงเกิดขึ้นแจ้งผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ในฐานะเป็นผู้ดูแลชุมชน แท้ที่จริงแล้วตามกฎหมายพระบัญญัติคุ้มครองเด็ก 2546 มาตรา 24 ได้กำหนดชัดเจนว่า ผู้ที่มีหน้าที่คุ้มครองสวัสดิภาพเด็กที่อยู่ในเขตพื้นที่รับผิดชอบ คือ ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งข้อมูลในส่วนนี้น้อยคนนักที่จะทราบ จำเป็นอย่างยิ่งที่ทางผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องประชาสัมพันธ์ ให้ความรู้แก่คนในชุมชน พร้อมทั้งแสดงบทบาทของตนเองด้านการคุ้มครองเด็กให้คนในชุมชนได้ทราบ เมื่อเกิดเหตุคนในชุมชน ตลอดจนตัวของเด็กเองสามารถแจ้ง ร้องเรียนได้เมื่อตนเองถูกกระทำ ความรุนแรงในครอบครัว จะเกิดรูปแบบการป้องกันความรุนแรงในครอบครัวโดยคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแล

นอกจากนี้ชุมชนมีการจัดกิจกรรมบรรยายธรรมศาสนาเรื่องการดูแลลูกตามหลักศาสนาอิสลาม เพื่อให้พ่อแม่ผู้ปกครอง มีความรู้ซึมซับความรู้ที่ได้มานำไปใช้ในการเลี้ยงดูลูก กิจกรรมอบรมจริยธรรมสำหรับเด็ก ที่มีเนื้อหากิจกรรมเกี่ยวกับครอบครัว สร้างจิตสำนึกในการเชื่อฟังพ่อแม่ เพื่อให้ลูกๆ เข้าใจถึงบทบาทของตนเองที่ควรประพฤติปฏิบัติต่อพ่อแม่ จริยธรรมคุณธรรมที่พึงามกิจกรรมสัมพันธ์พ่อแม่ลูกเพื่อให้คนในครอบครัวเกิดผูกพันกัน ครอบครัวมากขึ้น มีเวลาให้กันและกันผ่านการทำกิจกรรมต่างๆ และสนับสนุนกิจกรรมของสภาเด็กและเยาวชนอย่างต่อเนื่อง โดยให้เด็กและเยาวชนในคิดออกแบบกิจกรรมตามสภาพปัญหาและความต้องการของเด็ก สอดคล้องกับงานวิจัยของ อาหะมะกอซี กาซอ และคณะ (2556) ได้ศึกษา “ความรุนแรงในครอบครัวมุสลิม ตำบลสะเตง อำเภอมือเบ่ง จังหวัดยะลา ผลการวิจัยพบว่า แนวทางในการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัวมุสลิม การตักเตือนไกล่เกลี่ย แล้วจัดอบรมและให้การศึกษาแก่เยาวชนเกี่ยวกับภาระหน้าที่รับผิดชอบของสามีต่อ

ภรรยา สนับสนุนเยาวชนให้เล่นกีฬาต้านยาเสพติด จัดทำโครงการพัฒนาอาชีพ และสนับสนุนให้เยาวชนออกไปตระเวน (การชุมนุมทางศาสนา)

จะเห็นได้ เด็กคือทรัพยากรมนุษย์ เป็นสมาชิกหนึ่งของครอบครัว โรงเรียน และชุมชน ดังนั้นเมื่อสมาชิกอยู่ในความไม่ปลอดภัย ถูกกระทำความรุนแรง หรือมีความเสี่ยงที่จะถูกกระทำความรุนแรงนั้น ผู้ที่จะให้การปกป้องคุ้มครอง ช่วยเหลือ และดูแลเด็ก ไม่ใช่เพียงแค่ครอบครัวของเด็กเท่านั้น แต่จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการปกป้อง คุ้มครอง ดูแลในรูปแบบของการมีส่วนร่วมจากครอบครัว โรงเรียน และชุมชน ดังในงานวิจัยเรื่องนี้ ได้ค้นพบว่าการมีส่วนร่วมของครอบครัว โรงเรียน และชุมชน เด็กในชุมชนแห่งนี้ได้รับการดูแลจากโรงเรียนใน 2 โรงเรียนด้วยกันวันจันทร์ถึงวันศุกร์ได้รับการดูแลจากโรงเรียนประถมศึกษา และวันเสาร์วันอาทิตย์ เด็กได้รับการดูแลจากโรงเรียนคาทอลิก (โรงเรียนสอนศาสนา) เป็นการเรียนรู้ที่มีมายาวนาน นับว่าเป็นวัฒนธรรมด้านการศึกษาในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้ง 1 สัปดาห์เด็กอยู่ในความดูแลของโรงเรียน ส่วนชุมชนเป็นการดูแลเด็กในชุมชนทุกคนโดยผ่านผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา หน่วยงานในพื้นที่ เช่น อบต. รพ.สต. เป็นต้น ผ่านการจัดกิจกรรมต่างๆ หรือหากมีกรณีที่ประสบปัญหา ผู้นำชุมชนจะเป็นด่านแรกในการรับเรื่อง และจัดการแก้ไข ช่วยเหลือ ส่งต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป นับว่าครอบครัว โรงเรียน และชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการช่วยเหลือ คุ้มครองเด็ก เพราะครอบครัว โรงเรียน และชุมชน เป็นนิเวศแวดล้อมของเด็กที่เด็กใกล้ชิดที่สุด และรู้จักเด็กมากที่สุดเมื่อครอบครัว โรงเรียน และชุมชนไม่ละเลยการป้องกัน คุ้มครอง ดูแลเด็ก ต่างมีส่วนร่วมกันในการดูแลเด็ก ตามบทบาทหน้าที่ และภารกิจงาน ด้วยเป้าประสงค์เดียวกัน คือ เพื่อเด็กทุกคนมีคุณภาพชีวิตที่ดี และปลอดภัยในครอบครัวในทุกรูปแบบ เด็กก็จะเติบโตตามวัยได้อย่างงดงาม และเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพต่อไป

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การมีส่วนร่วมในการปกป้อง คุ้มครอง ดูแลเด็กนั้นนอกจากครอบครัว โรงเรียน และชุมชน ที่เป็นด่านแรกในการปกป้อง คุ้มครอง ดูแลเด็ก เนื่องจากมีความใกล้ชิดเด็กมากที่สุดแล้วนั้น ควรให้หน่วยงานที่ทำงานด้านเด็กเข้ามามี

ส่วนร่วมในกลไกการทำงานก็จะสร้างความเข้มแข็งในการทำงานเพิ่มขึ้น แต่เนื่องด้วยหน่วยงานด้านเด็กเป็นหน่วยงานระดับจังหวัด เช่น สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด บ้านพักเด็กและครอบครัว เป็นต้น เมื่อเกิดเหตุการณ์อาจส่งผลต่อการช่วยเหลือที่ล่าช้าในแง่ของการจัดการ หรือการเดินทางที่ดี ดังนั้นเพื่อให้การทำงานด้านการปกป้องคุ้มครอง ดูแลเด็กนั้น หน่วยงานด้านเด็กควรจัดตั้งให้มีหน่วยงานระดับอำเภอหรือตำบล เพื่อให้การบริการที่เข้าถึง และเป็นการดูแลอย่างใกล้ชิด ช่วยในกลไกการขับเคลื่อนการทำงานปกป้อง คุ้มครอง ดูแลเด็กได้อย่างมีประสิทธิภาพ เกิดประสิทธิผลต่อเด็กในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องความรุนแรงในครอบครัว หรืออื่นใดที่เกิดขึ้นต่อเด็ก สามารถช่วยเหลือได้อย่างทันท่วงที และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อเด็กในพื้นที่

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) ที่ให้การสนับสนุนทุนในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ และขอขอบคุณผู้เข้าร่วมวิจัยทุกท่าน

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2556). รายงานข้อมูลสถานการณ์ด้านความรุนแรงต่อเด็ก สตรี และความรุนแรงในครอบครัวสำหรับการรายงานตามมาตรา 17 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ.2550 ประจำปี 2556. สืบค้นจาก http://library2.parliament.go.th/giventake/content_nla2557/d032658-03.pdf

ขุนารักษ์ หมื่นศรีรัฐ และชญญา อภิบาลกุล. (2553). แนวทางในการลดความรุนแรงของวัยรุ่นในสถานศึกษาโดยใช้วิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง: กรณีศึกษาโรงเรียนคำแคนวิทยาคม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 2. วารสารศึกษาศาสตร์, 4(ฉบับพิเศษ), 173-181.

- ปพนธีร์ ชีระพันธ์. (2559). ความรุนแรงในครอบครัวในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันตก. *วารสารปาริชาติ*, 29(2), 155-168.
- พัชรินทร์ นินทจันทร์, โสภณ แสงอ่อน, นพวรรณ เปียชื่อ, ดรุณี ชูณหะวัต และ รณชัย คงสกนธ์. (2554). การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อป้องกันความรุนแรงในครอบครัว. *รามาริบัติพยาบาลสาร*, 17(3), 444-462.
- พัทธธีรา รัตนชัย และ อัสมาแอ กาเต๊ะ. (2564). พฤติกรรมการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักการอิสลามของครอบครัวไทยมุสลิมสามจังหวัดชายแดนใต้. *วารสารอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์*, 12(1), 67-81.
- ยงยุทธ แสนประสิทธิ์, พรณิ บุญประกอบ, รณชัย คงสกนธ์ และอังศินันท์ อินทรกำแหง. (2554). รูปแบบการป้องกันปัญหาความรุนแรงในครอบครัว โดยกระบวนการการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดปทุมธานี. *วารสารพฤติกรรมศาสตร์*, 17(2), 19-36.
- รณชัย คงสกนธ์ และ นฤมล โพธิ์แจ่ม. (2551). *ความรุนแรงในครอบครัว*. กรุงเทพฯ: สหประชาพาณิชย์.
- รักยัม ปัทมสิงห์ ณ อยุธยา, รณชัย คงสกนธ์, นิศากร ตันทการ, สุนิสา จองวัฒนา และ อุมามพร อุดมทรัพย์ากุ. (2553). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว: กรณีศึกษา 3 ชุมชนในจังหวัดสระบุรี (รายงานวิจัย). กรุงเทพฯ: โรงพยาบาลรามาริบัติมหาวิทยาลัยมหิดล, คณะแพทยศาสตร์, งานสังคมสงเคราะห์.
- พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546. (24 กันยายน 2546). ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 120 ตอนที่ 1.
- อาหะมะกอซี กาซอ, บะห์รุดดิน บินยูโซ๊ะ และ สะมะแอ ปือราเฮง. (2556). ความรุนแรงในครอบครัวมุสลิม ต.สะเตง อ.เมือง จ.ยะลา: ศึกษาสาเหตุและวิธีการแก้ไข. *วารสารปาริชาติ*, 26(3 ฉบับพิเศษ), 131-142.
- Malley-Morrison, K. (2004). *Family Violence in a Cultural Perspective: Defining, Understanding, and Combating Abuse*. California: SAGE Publications.

แนวทางการยกระดับและพัฒนาช่องทางการตลาดผลิตภัณฑ์จากสินค้า
เกษตรตกเกรดเหลือทิ้งในชุมชน กรณีศึกษาชุมชนจอมประทัด
จังหวัดราชบุรี

Guidelines for Upgrading and Developing Product Marketing
Channels for Agricultural Products that are Out-of-Grade
and left behind in a Case Study: Chom Pratad
Community, Ratchaburi Province

Received 18 September 2023

Revised 4 March 2024

Accepted 7 March 2024

รัชนิดา รอดิว¹

Rachanida Rodiew²

กิตติศักดิ์ ทองมีทิพย์³

Kitisak Thongmeethip⁴

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พัฒนาผลิตภัณฑ์จากสินค้าเกษตรตกเกรดเหลือทิ้งในชุมชน 2) พัฒนาช่องทางการตลาดสำหรับสินค้าเกษตรตกเกรดเหลือทิ้งในตำบลจอมประทัด อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี การวิจัยครั้งนี้ดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนของทฤษฎีการเรียนรู้สังคม (Social Learning Process: SLP) ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน ได้แก่ การตระหนักรู้ปัญหา หาทางเลือก การแก้ไขปัญหา ตัดสินใจเลือกทางเลือก การเรียนรู้และลงมือทำ การประเมินและการปรับปรุง การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากสินค้าเกษตรตกเกรดเหลือทิ้งเกิดจาก

¹ อาจารย์ ดร., อาจารย์ประจำสาขาวิชาการจัดการธุรกิจดิจิทัล คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง ราชบุรี ประเทศไทย E-mail: Ratjanida.r@gmail.com

² Lecturer Dr., Lecturer of Digital Business Management, Faculty of Management Science, Muban Chom Bueng Rajabhat University, Ratchaburi, Thailand.

³ อาจารย์ประจำสาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย เลย ประเทศไทย E-mail: t.kitisak4313@gmail.com

⁴ Lecturer of Community Development Department, Faculty of Humanities and Social Sciences, Loei Rajabhat University, Loei, Thailand.

ประชาชนในชุมชนสะท้อนปัญหาต้นกล้วยที่เหลือทิ้งจำนวนมากต้องการแปรรูปต้นกล้วยให้มีมูลค่าเพิ่มขึ้น กลายเป็นคำถามการวิจัย “กากกล้วยสามารถนำมาใช้ประโยชน์และสร้างมูลค่าเพิ่มได้อย่างไร” ผู้วิจัยจึงดำเนินการประชาสัมพันธ์เพื่อหากกลุ่มผู้สนใจซึ่งตระหนักในปัญหาขยะจากเศษวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตรในพื้นที่ตำบลจอมประทัดและตำบลใกล้เคียง จำนวน 20 ราย ประกอบด้วยสมาชิกของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ผู้นำชุมชน ผู้สูงอายุ ผู้ว่างงานเข้าร่วมโครงการ

ผลการวิจัยพบว่า 1) การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตรผ่านการอบรมแปรรูปสินค้าเกษตรเหลือทิ้งต้นกล้วยน้ำว้าเป็นกระดากากกล้วยซึ่งสามารถแปรรูปเป็นดอกไม้จันทน์ พวงหรีดกากกล้วย กระเป๋ากากกล้วย ทำให้รายได้ของกลุ่มผู้เข้ารับการอบรมเพิ่มขึ้นร้อยละ 2) การสร้างช่องทางการตลาดเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับกลุ่ม แบ่งออกเป็น 2 ช่องทาง คือ การขายออนไลน์ผ่านเพจเฟซบุ๊กของสมาชิกและขายทางหน้าร้านของกลุ่มแม่บ้าน ซึ่งสินค้าที่ผลิตขายมี 2 ชนิดคือ กระดากากกล้วยน้ำว้าผลิตส่งตಾನีสยาม และกระเป๋ากากกล้วยน้ำว้าผลิตให้เฉพาะลูกค้าที่สั่งผ่านกลุ่มแม่บ้าน การขายกระดากากกล้วยน้ำว้าและกระเป๋ากากกล้วยน้ำว้าช่วยสร้างงานและเพิ่มรายได้ให้กลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน ช่วยเสริมสร้างความร่วมมือในชุมชน ลดความเครียดให้กับผู้สูงอายุ ซึ่งการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากสินค้าเกษตรตกเกรดเหลือทิ้งในชุมชนและการพัฒนาช่องทางการตลาดมีผลกระทบต่อชุมชน สร้างงานเพิ่มรายได้และความยั่งยืนในการผลิตและตลาดสินค้าเกษตรในระยะยาวและยั่งยืน

คำสำคัญ: การยกระดับสินค้าเกษตรเหลือทิ้ง, การพัฒนาช่องทางการตลาด, ผลิตภัณฑ์ชุมชน, กากกล้วย

Abstract

The objectives of this research are to 1) develop products from agricultural leftovers in a community. 2) Develop marketing strategies for leftover subgrade agricultural products in Chom Pratat Subdistrict, Wat Phleng District, Ratchaburi Province. This research

was conducted according to the steps of the social learning process (SLP) theory, consisting of 6 steps, namely, increase awareness of the problem, find options to solve problems, decide on a choice, learn and do, evaluate the activities, and improve the protocol. As a matter of fact, the agricultural waste was created by people in the community reflecting the problem of large amounts of leftover banana trees wanting to add value. Therefore, the research question arises: How can banana peels be used and add value? The researcher then conducted public relations to find interested groups who are aware of the waste problem from agricultural waste materials. In the area of Chom Pratat Subdistrict and nearby subdistricts, there are 20 cases, consisting of members of housewives, farmers, community leaders, elderly people, and retired government teachers were Join the project.

The results found that: 1) Training on processing waste agricultural products is critical, as evidenced by the transformation of Namwa banana trees into banana sheath paper, which can then be processed into sandalwood flowers, wreaths, and bags. This will help increase income for these people. 2) Creating marketing channels to increase income for the group can be divided into 2 channels: selling online through the members' Facebook pages and selling through the storefront of the group. Housewives' club can be a potential distributor. This involvement in reducing community waste not only strengthens cooperation within the community and reduces stress for the elderly, but also creates jobs and increases income for communities in a sustainable manner.

Keywords: Enhancement of agricultural waste products, Developing marketing channels, Community products, Banana peels

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีสภาพพื้นที่และสภาพภูมิอากาศที่เหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของพืชซึ่งผลให้มีความหลากหลายทางชีวภาพทั้งผักและผลไม้และผลผลิตจำนวนมาก ประกอบกับภูมิปัญญาและองค์ความรู้เกี่ยวกับการปลูกและดูแลพืชทำให้มีผลผลิตจำนวนมากส่งผลให้ราคาของผลผลิตตกต่ำเกษตรกรจึงจำเป็นต้องทิ้งผลสดและนำมาแปรรูปในรูปแบบต่างๆ ซึ่งผลผลิตเหลือทิ้งเหล่านี้ปล่อยไว้นานวันกว่าจะย่อยสลายกลายเป็นปัญหาทางสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ประเทศไทยมีวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตรเป็นจำนวนมาก เช่น เปลือกข้าวโพด ฟางข้าว กากอ้อย เป็นต้น วัสดุเหล่านี้สามารถแปรรูปโดยใช้ความรู้ ภูมิปัญญา นวัตกรรมเพื่อสร้างความแตกต่างและเพิ่มมูลค่าให้แก่สินค้าได้ (ธีระวุฒิ ปัญญา, 2556)

ปัจจุบันผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นได้รับการพัฒนาบนฐานภูมิปัญญา ร่วมกับการประยุกต์ใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีเพื่อใช้ประโยชน์จากวัตถุดิบในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด การใช้วัสดุเหลือทิ้งในชุมชนเป็นวัตถุดิบทำให้ต้นทุนในการผลิตสินค้าลดลง คือ ต้นทุนค่าขนส่งลดลงเพราะขนส่งวัตถุดิบไม่ไกล ต้นทุนค่าเก็บรักษาสินค้าลดลงเพราะไม่จำเป็นต้องสต็อกสินค้าไว้ในปริมาณมาก เนื่องจากสามารถหาวัตถุดิบในพื้นที่ได้ตลอด ต้นทุนค่าวัตถุดิบค่อนข้างต่ำถึงไม่มีค่าใช้จ่ายเพราะเป็นวัสดุเหลือทิ้งแล้ว นอกจากนี้การใช้วัตถุดิบในชุมชนทำให้ผู้ประกอบการมั่นใจได้ว่ามีวัตถุดิบเพียงพอต่อการผลิตไม่มีปัญหาขาดวัตถุดิบในอนาคต

แม้ว่าในปัจจุบันมีการพัฒนาและปรับปรุงวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตรเพิ่มมากขึ้น โดยปรับปรุงสินค้า ปรับปรุงคุณภาพของสินค้า และปรับปรุงบรรจุภัณฑ์ให้น่าสนใจ (จิตพนธ์ ชุมเกตุ, 2560) มีการรับรองมาตรฐานสินค้าเพื่อให้มั่นใจได้ว่าสินค้ามีคุณภาพสามารถบริโภคหรือใช้งานได้อย่างปลอดภัย แต่สินค้าของชุมชนส่วนมากขาดจุดเด่นที่เป็นเอกลักษณ์และสอดคล้องวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของท้องถิ่นตนเองส่งผลให้สินค้าไม่เกิดความต่างจากสินค้าของผู้ผลิตรายอื่นๆ ผู้บริโภคสามารถเลือกซื้อสินค้าจากผู้ประกอบการรายอื่นๆ ทดแทนได้ การขาดความแตกต่างจากชุมชนอื่นและขาดอัตลักษณ์ที่สามารถตอบสนองความต้องการของลูกค้าได้เป็นประเด็นสำคัญที่ส่งผลให้ขาย

สินค้าได้น้อยจนไม่สามารถแข่งขันกับผู้ประกอบการรายอื่นที่ผลิตสินค้าแบบเดียวกันได้ นอกจากนี้การมีต้นทุนการผลิตที่สูงเป็นปัญหาสำคัญส่งผลให้ธุรกิจไม่สามารถดำเนินกิจการต่อไปได้ นอกจากนี้แล้วช่องทางการขายสินค้าของชุมชนมักวางขายเฉพาะภายในพื้นที่ผลิตสินค้า ทำให้มียอดขายน้อยส่งผลให้มีกำไรจากการขายสินค้านี้น้อยไม่เพียงพอที่จะดำเนินกิจการต่อไปได้ หลายชุมชนเลือกปรับกลยุทธ์นำเสนอขายสินค้าผ่านช่องทางที่หลายหลายมากขึ้นทั้งออนไลน์และฝากขายตามหน้าร้านต่างๆ แต่การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็วทำให้ผู้ประกอบการชุมชนประสบปัญหาหลายด้าน เช่น ขาดองค์ความรู้ด้านการวิเคราะห์ตลาด ทักษะการใช้เทคโนโลยีสื่อสารออนไลน์ ทักษะการถ่ายภาพ ขาดทักษะในการใช้เครื่องมือการทำการตลาดออนไลน์ (กศิพัญญ์ ทองแกม, 2562)

การใช้ทรัพยากรที่เหลือทิ้งในชุมชนมาผลิตเป็นสินค้าช่วยสร้างความแตกต่างจากคู่แข่งขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างลูกค้ากลุ่มใหม่ที่มีความสนใจในสินค้าแบบเฉพาะ (Niche Market) ซึ่งทำให้สามารถขายสินค้าจำนวนน้อยในราคาที่สูงขึ้น มีกำไรเพียงพอที่จะดำเนินกิจการต่อไปได้ในระยะยาว โดยเฉพาะในปัจจุบันผู้บริโภคส่วนมากใส่ใจสิ่งแวดล้อมเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นกลุ่มลูกค้าที่กำลังซื้อที่มักเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ที่ตรงกับความต้องการ ใช้ประโยชน์ได้คุ้มค่าและใส่ใจสิ่งแวดล้อม ผลิตภัณฑ์ที่ทำมาจากวัสดุจากธรรมชาติ มีกระบวนการผลิตที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเป็นสินค้าเป้าหมายที่ลูกค้ากลุ่มรักธรรมชาติสนใจ นอกจากนี้หากมีเรื่องราวที่แสดงถึงการช่วยเหลือสังคม ช่วยสร้างงานสร้างอาชีพ สร้างรายได้ให้กับชุมชนจะยิ่งเพิ่มมูลค่าและความน่าสนใจให้กับสินค้า เกิดเป็นการบอกต่อและการซื้อซ้ำในที่สุด

การรวมกลุ่มเพื่อแปรรูปสินค้าจากวัตถุดิบทางการเกษตรตกเกรดหรือเหลือทิ้งจึงเป็นประเด็นที่มีความเป็นไปได้ที่จะสามารถสร้างรายได้ สร้างงานให้กับคนในชุมชนทุกช่วงวัย โดยมีกลยุทธ์ที่สำคัญ คือ การนำเสนอผลิตภัณฑ์ที่มีคุณค่าและคุณภาพต่างจากสินค้าอื่นที่มีในตลาด ร่วมกับการใช้เทคโนโลยีและการตลาดออนไลน์ในการเข้าถึงกลุ่มลูกค้าได้กว้างขึ้น ซึ่งการพัฒนาผู้ประกอบการชุมชนให้เข้าใจถึงการสร้างกลยุทธ์การตลาดในทุกขั้นตอนที่จำเป็นนับเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้ธุรกิจของชุมชนเติบโตและการรวมกลุ่มยังช่วยส่งเสริม

ความสามัคคีของชุมชนผ่านการทำงานร่วมกันของชาวบ้าน ส่งเสริมการพัฒนาตนเองสู่การเป็นผู้ประกอบการและเรียนรู้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ทั้งเทคโนโลยีการผลิตและเทคโนโลยีทางการตลาด การรวมกลุ่มยังช่วยให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจซึ่งเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาชุมชนให้มีความยั่งยืนในทุกด้าน (กิตติศักดิ์ ทองมีทิพย์, 2564)

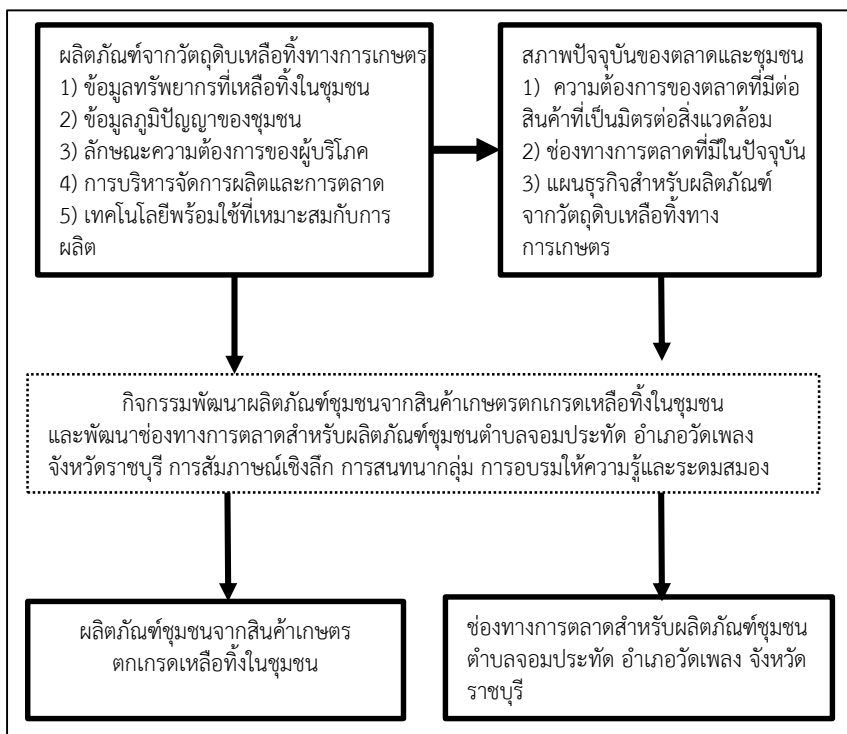
ในบทความวิจัยนี้คณะผู้วิจัยสร้างกลยุทธ์ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากสินค้าเกษตรตกเกรดหรือเหลือทิ้งในชุมชน และสร้างช่องทางการตลาดที่เหมาะสม เพื่อส่งเสริมการพัฒนาชุมชนและสร้างคุณค่าในระยะยาว โดยชุมชนตำบลจอมประทัดสามารถเป็นต้นแบบการพัฒนาการสร้างมูลค่าเพิ่มจากวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตรให้มีคุณค่ามากยิ่งขึ้น สร้างงาน สร้างรายได้และสร้างความยั่งยืนในชุมชนด้วยความร่วมมือของทุกฝ่ายในชุมชน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากสินค้าเกษตรตกเกรดเหลือทิ้งในชุมชน
2. เพื่อพัฒนาช่องทางการตลาดสำหรับผลิตภัณฑ์ชุมชนตำบลจอมประทัดอำเภอวัดเพลง จังหวัดราชบุรี

กรอบการวิจัย

การวิจัยนี้นำแนวคิดโมเดลเศรษฐกิจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (Bio-Circular-Green Economy: BCG) มาประยุกต์ใช้ร่วมกับแนวคิดกลยุทธ์ทางการตลาดผลิตภัณฑ์ (Product strategy) และแนวคิดการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของชุมชน (Community-based participatory research) โดยกำหนดเป็นกรอบแผนงานในการวิจัย ดังนี้

ที่มา: คณะผู้วิจัย.

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. วิธีการวิจัย

การศึกษาแนวทางการยกระดับและพัฒนาช่องทางการตลาดผลิตภัณฑ์จากสินค้าเกษตรตกเกรดเหลือทิ้งในชุมชน กรณีศึกษาชุมชนจอมประทัด จังหวัดราชบุรี ครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายสำคัญที่จะตอบวัตถุประสงค์การวิจัยที่กำหนดไว้ดังนี้ 1) พัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากสินค้าเกษตรตกเกรดเหลือทิ้งในชุมชนและ 2) พัฒนาช่องทางการตลาดสำหรับผลิตภัณฑ์ชุมชนจากสินค้าเกษตรตกเกรดเหลือทิ้งในชุมชนตำบลจอมประทัด อำเภอดงหลวง จังหวัดราชบุรี การศึกษาครั้งนี้ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) และการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

ของชุมชน (Community-based participatory research) ซึ่งเน้นการนำทรัพยากรและภูมิปัญญาเฉพาะของชุมชนมาใช้ในการแก้ไขปัญหา โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการวิจัย ซึ่งประกอบด้วย 1) การวิเคราะห์ปัญหา 2) การเก็บรวบรวมข้อมูลและวางแผนการแก้ไขปัญหา 3) การดำเนินการตามแผนที่วางไว้ 4) การวิเคราะห์และประเมินผล (อติญาณ ศรีเกษตริน และคณะ, 2564)

ในขณะที่การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) เป็นกระบวนการวิจัยที่มุ่งเน้นการพัฒนาและการปรับปรุงการดำเนินงานขณะที่มีการปฏิบัติ ซึ่งประกอบด้วย 1) การวางแผน 2) การปฏิบัติ 3) การสังเกต และ 4) การสะท้อนผล (จิตติมา วรณศรี และคณะ, 2565) ในการวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาและปรับปรุงขั้นตอนการพัฒนาสินค้าอย่างต่อเนื่องโดยคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาและปรับปรุงกระบวนการผลิตสินค้า ร่วมพัฒนาสินค้าและช่องทางการจัดจำหน่าย ร่วมวิเคราะห์และสะท้อนปัญหาผ่านกระบวนการประชุมกลุ่มย่อยหรือการเสวนากลุ่มเพื่อร่วมกันหาแนวทางการแก้ไขปัญหาหรือการปรับปรุงสินค้าให้ตรงกับความต้องการของตลาด ร่วมกันสร้างแผนธุรกิจ เกิดความร่วมมือและการเรียนรู้ระหว่างผู้วิจัยและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นการปฏิบัติการในชุมชนเป็นหลัก เพื่อให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อผลิตสินค้าให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งจะเกิดข้อค้นพบจากเหตุการณ์และสภาพแวดล้อมที่มีอยู่ตามสภาพความเป็นจริง โดยพยายามวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเหตุการณ์กับสภาพแวดล้อมเพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้

2. ขอบเขตของการวิจัย

2.1 การเข้าถึงผู้ให้ข้อมูล

งานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูล ประชากรประชาชนที่อาศัยอยู่ในตำบลจอมประทัด โดยมีหลักการพิจารณาเลือกกลุ่มตัวอย่างจาก 1) เป็นผู้ที่มีความสนใจฝึกอบรมพัฒนาทักษะการแปรรูปต้นกล้วยเป็นกระดาศากกล้วย 2) เป็นผู้ว่างงาน 3) เป็นผู้สูงอายุหรือเป็นผู้เกษียณอายุ 4) เป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร รวมจำนวนทั้งสิ้น 20 ราย กลุ่มตัวอย่างรายละเอียดดังนี้

- กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในพื้นที่ตำบลจอมประทัดซึ่งมีทักษะพื้นฐานทางด้านงานฝีมือ จำนวน 9 ราย
- กลุ่มผู้สนใจอบรมพัฒนาทักษะการแปรรูปต้นกล้วย จำนวน 3 ราย
- กลุ่มข้าราชการเกษียณ ผู้สูงอายุ จำนวน 5 ราย
- คนว่างงานในชุมชน จำนวน 3 ราย

2.2 ขอบเขตเนื้อหา

2.2.1 ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากสินค้าเกษตรตกเกรดหรือเหลือทิ้ง ซึ่งในพื้นที่ตำบลจอมประทัดมีการแปรรูปกล้วยน้ำว้าพันธุ์กาบขาวเป็นจำนวนมากทำให้มีต้นกล้วยถูกตัดทิ้งในร่องสวนเกิดเป็นขยะในพื้นที่ ในการศึกษาครั้งนี้ได้เลือก สินค้าเกษตรตกเกรดหรือเหลือทิ้งของชุมชนจอมประทัด คือ ต้นกล้วยน้ำว้าพันธุ์กาบขาวมาออกแบบและพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ให้มีมูลค่าสูงขึ้น

2.2.2 ด้านการพัฒนาช่องทางการตลาด ในการศึกษาครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายพัฒนาช่องทางการจำหน่ายสินค้าแปรรูปจากวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตร ผ่าน 2 ช่องทางคือ ช่องทางออนไลน์ และช่องทางหน้าร้านของกลุ่มผู้สูงอายุ โดยมีรูปแบบการผลิตแบบตามคำสั่งซื้อเท่านั้นเพื่อป้องกันสินค้าเหลือค้าง

2.3 ขอบเขตพื้นที่

ตำบลจอมประทัด อำเภอดงหลวง จังหวัดราชบุรี

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.1 การระดมสมอง (Brainstorming) เป็นกระบวนการสำคัญในการสะท้อนปัญหา และสร้างความตระหนักในปัญหาร่วมกัน ร่วมกันหาทางเลือกสำหรับการแก้ไขปัญหา ร่วมพิจารณาและตัดสินใจเลือกแนวทางการแก้ไขปัญหา กำหนดรูปแบบการเรียนรู้ที่เหมาะสมร่วมกัน

3.2 การสนทนากลุ่ม (Focus group) สำหรับการสอบถามกลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมอบรมในโครงการ เพื่อประเมินรูปแบบการเรียนรู้ ร่วมกันกำหนดแนวทางการพัฒนาองค์ความรู้เป็นสินค้าที่เหมาะสมกับกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย แนวทางการพัฒนาช่องทางการตลาด การสร้างแผนธุรกิจ การประเมินการผล

การดำเนินงานโครงการและแนวทางการปรับปรุงแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อผลักดันให้เป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชน

3.3 การเขียนแผนธุรกิจ (Business plan)

แผนธุรกิจเป็นเครื่องมือในการวางแผนทางการดำเนินธุรกิจ ช่วยผู้ประกอบการกำหนดกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย กลยุทธ์ในการดำเนินธุรกิจ ช่วยประเมินความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้น ช่วยให้ผู้ประกอบการสามารถมองเห็นภาพรวมของธุรกิจได้ครบทุกด้าน (เขมิกา ธนธำรงกุล และคณะ, 2563) ดังนั้น การทำแผนธุรกิจในผู้ประกอบการรายใหม่จึงมีความสำคัญอย่างมากต่อความสำเร็จของธุรกิจ แผนหรือโมเดลธุรกิจทำการวิเคราะห์รายละเอียดในแง่มุมต่างๆ ได้แก่ ข้อมูลและแผนการดำเนินงานด้านการผลิต ด้านทรัพยากรมนุษย์ ด้านการตลาด ด้านบัญชีและการเงิน ด้านศึกษาความเป็นไปของธุรกิจเพื่อสร้างความมั่นใจว่า แผนธุรกิจที่สร้างขึ้นสามารถปฏิบัติได้และความคุ้มค่าในการลงทุน เครื่องมือที่จะช่วยสร้างแบบจำลองธุรกิจที่นิยมใช้คือ แบบจำลองธุรกิจ (Business Model Canvas: BMC) มาช่วยวิเคราะห์ อธิบายและออกแบบโมเดลธุรกิจให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น ซึ่งแสดงในรูปแบบตาราง 9 ช่อง (นิยม กริมใจ, 2565) โดยแต่ละช่องประกอบด้วย

1) ข้อมูลลูกค้า (Customer segment) การกำหนดลูกค้าเป้าหมายของสินค้าหรือบริการที่สร้างขึ้นตอบสนองต่อลูกค้ากลุ่มใด กลุ่มลูกค้าเป้าหมายอยู่ในพื้นที่ใด ปัญหาของลูกค้าคืออะไร ลูกค้ามีความต้องการ ความชอบ หรือมีพฤติกรรมอย่างไร

2) คุณค่าของสินค้าที่ส่งมอบให้กับลูกค้า (Value proposition) คุณค่าของสินค้าเป็นสิ่งจำเป็นซึ่งช่วยแก้ปัญหาหรือตอบโจทย์ ความต้องการของลูกค้า

3) ช่องทางการเข้าถึงลูกค้า (Channels) ส่วนนี้ใช้กำหนดช่องทางการขายสินค้าและช่องทางการติดต่อสื่อสารกับลูกค้า ซึ่งต้องกำหนดช่องทางที่ลูกค้าสามารถเข้าถึงสินค้าของเราได้ เช่น ขายทางออนไลน์ ทางเพจเฟซบุ๊ก ทางช่องติ๊กต็อก หรือผ่านหน้าร้านขายของฝาก ซึ่งช่องทางการสื่อสารกับลูกค้าต้องเลือกให้เหมาะสมกับลูกค้าเพื่อสามารถสื่อสารได้ตรงจุดและมีประสิทธิภาพ โดยในการสื่อสารกับลูกค้าต้องคำนึงถึงเส้นทางของผู้บริโภค

(Customer journey) ตั้งแต่ก่อนเป็นลูกค้า ตัดสินใจซื้อสินค้า จนกระทั่ง ภายหลังจากการซื้อสินค้า ซึ่งการเข้าใจเส้นทางของผู้บริโภคจะช่วยให้เข้าใจ พฤติกรรมของลูกค้าและวางแผนการตลาดได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น (หทัยชนก สุคันธศรี, 2562)

4) ความสัมพันธ์กับลูกค้า เพื่อสร้างการบอกต่อ การซื้อซ้ำและ สร้างความจงรักภักดีของลูกค้า

5) กระแสรายได้ คือ ช่องทางที่สามารถทำให้เกิดรายได้ เช่น รายได้จากสินค้า รายได้จากค่าบริการ รายได้จากค่าเช่า จากค่าลิขสิทธิ์ เป็นต้น

6) ทรัพยากรหลัก คือ ทรัพยากรที่ใช้ในการผลิตสินค้าและบริการ โดยทรัพยากรรวมถึงแรงงาน เครื่องจักร เงินทุน ทรัพยากรที่ใช้ในการผลิตสินค้า

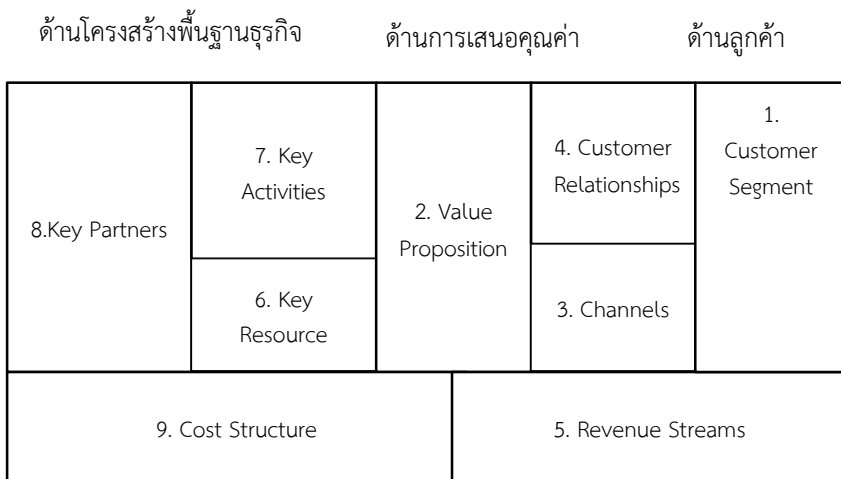
7) กิจกรรมหลัก คือ กิจกรรมหลักของธุรกิจที่ช่วยขับเคลื่อน ทำให้เกิดรายได้

8) พันธมิตรหลัก คือ คู่ค้า หรือ ซึ่งจะช่วยเพิ่มความสามารถในการผลิตให้กับสินค้าและบริการช่วยลดต้นทุนหรือลดเวลาในการผลิตหรือ ส่งมอบสินค้าไปถึงมือลูกค้า

9) โครงสร้างต้นทุน คือ ต้นทุนทั้งหมดที่เกิดขึ้นในการดำเนิน ธุรกิจ

ภาพที่ 1

Business Model canvas

ด้านการเงิน

ที่มา: ญัฐดนัย ตริเนตรสัมพันธ์ และ สุทัศน์ รัตนเกื้อกังวาน, 2559.

การมองภาพรวมของธุรกิจผ่านแผนจำลองธุรกิจ ช่วยให้ผู้ประกอบการตอบคำถามสำคัญได้ว่าควรทำอะไร (What) ทำอย่างไร (How) ขายให้ใคร (Who) และมีความคุ้มค่าหรือไม่ (Money) องค์ประกอบ (Building blocks) ทั้ง 9 ส่วนแสดงให้เห็นถึงกลไกการสร้างรายได้ของกิจการที่ครอบคลุม 4 ด้านหลักของธุรกิจ ได้แก่ ลูกค้า ข้อเสนอ โครงสร้างพื้นฐาน และการสร้างรายได้ โดยเปรียบเสมือนพิมพ์เขียวสำหรับการขับเคลื่อนกลยุทธ์ผ่านโครงสร้างกระบวนการ และระบบต่างๆ ของกิจการ (Osterwalder & Pigneur, 2010) ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ใช้เครื่องมือการสร้างแผนธุรกิจสำหรับผลิตภัณฑ์จากสินค้าเกษตรตกเกรดเหลือทิ้งในชุมชน ผ่านการประชุมกลุ่มผู้สนใจดำเนินการพัฒนาสินค้าต่อหลังจากการฝึกอบรม เพื่อวางแผนการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนกาบขาวฯ ผลักดันสินค้าเข้าสู่ตลาดต่อไป

3.4 การฝึกอบรมถูกใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาทักษะของกลุ่มเป้าหมาย โดยเชิญปราชญ์ชุมชนที่มีความรู้และทักษะในการทำกระเป๋ากกกล้วยตานีมาถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับกลุ่มเป้าหมายจำนวน 2 วัน หลังจากการอบรมกลุ่มเป้าหมายกลับไปฝึกทำกล่อ่งและมีการติดตามผลการฝึกทดลองทำด้วยตนเองเพื่อรวมกลุ่มพัฒนาสินค้าสู่ตลาดต่อไป

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

กระบวนการดำเนินการวิจัยปฏิบัติการ

ขั้นตอนที่ 1 การวางแผน คือ การกำหนดแนวทางปฏิบัติการ (การฝึกอบรม) ไว้ล่วงหน้า โดยอาศัยการคาดคะเนแนวโน้มของผลลัพธ์ที่อาจจะเกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ ประกอบกับเหตุการณ์หรือเรื่องราวในอดีต ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาที่จะศึกษา โดยการวางแผนจะต้องคำนึงถึงความยืดหยุ่น และสามารถนำมาปรับเปลี่ยน ให้เข้ากับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอนาคต

ขั้นตอนที่ 2 การปฏิบัติการ เป็นการลงมือการดำเนินงาน ลงพื้นที่ทำการฝึกอบรมเกี่ยวกับการแปรรูปกากกล้วย ตามแผนที่กำหนดไว้อย่างระมัดระวัง และควบคุมการปฏิบัติงานให้เป็นไปตามแผนที่วางเอาไว้ โดยการแปรรูปจะดำเนินการตามแผนภาพ ที่ 3 ซึ่งอย่างไรก็ตามแผนที่กำหนดมีโอกาสเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไข และข้อจำกัดของสถานการณ์นั้นๆ

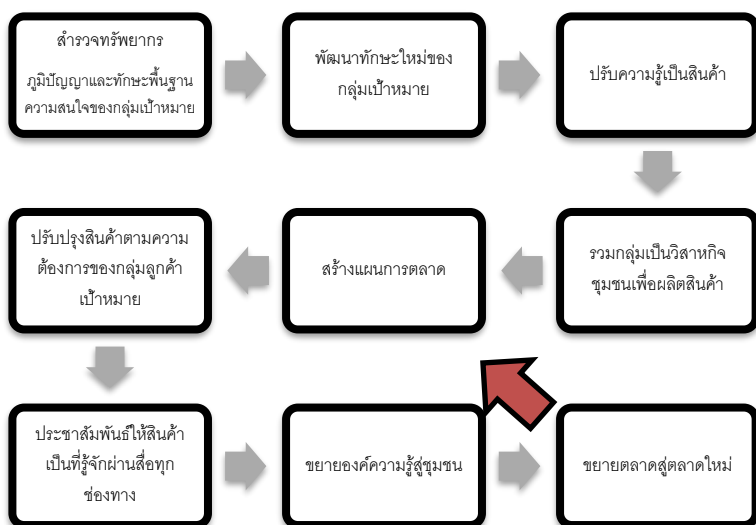
ขั้นตอนที่ 3 การสังเกตการณ์ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูล เกี่ยวกับกระบวนการและผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงาน รวมทั้งการสังเกตการณ์ปัจจัยสนับสนุน และอุปสรรคในการดำเนินการตามแผนที่วางไว้ ตลอดจนปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ระหว่างการปฏิบัติตามแผนว่า มีลักษณะอย่างไรซึ่งการสังเกตที่ดีจะต้องมีการวางแผนการเอาไว้ล่วงหน้า โดยไม่มีขอบเขตที่จำกัดมากเกินไป เพื่อจะได้เป็นแนวทาง สำหรับการสะท้อนกลับกระบวนการ และผลการปฏิบัติงาน

ขั้นตอนที่ 4 การสะท้อนกลับ เป็นการให้ข้อมูลถึงการกระทำตามที่บันทึกข้อมูลไว้ว่าการสังเกตในเชิงวิพากษ์ กระบวนการและผลการปฏิบัติงานตามทีวางแผนไว้ ตลอดจนการวิเคราะห์เกี่ยวกับปัจจัยสนับสนุน และปัจจัยและอุปสรรคในการพัฒนา รวมทั้งประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นว่า เป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่

เพื่อความชัดเจนในขั้นตอน กระบวนการ ตลอดจนแนวทางการยกระดับและพัฒนาช่องทางการตลาดผลิตภัณฑ์จากสินค้าเกษตรตกเกรดเหลือทิ้งในชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนจอมประดัด จังหวัดราชบุรี สามารถสรุปได้ดังแผนภาพด้านล่าง

ภาพที่ 2

กระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากสินค้าเกษตรตกเกรดหรือเหลือทิ้งและเพิ่มช่องทางการตลาดให้กับชุมชน

ที่มา: คณะผู้วิจัยและผู้เข้าร่วมโครงการ.

ผลการศึกษา

ผลการดำเนินโครงการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากสินค้าเกษตรตกเกรดเหลือทิ้งในชุมชนและพัฒนาช่องทางการตลาด ตามวัตถุประสงค์ที่ 1 การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากวัสดุตกเกรดเหลือทิ้งทางการเกษตร ในการดำเนินการเริ่มจากการสำรวจวัตถุดิบที่ตกเกรดเหลือทิ้งในชุมชน ภูมิปัญญาและ

ความต้องการของชุมชนผ่านการสนทนากลุ่มซึ่งประกอบด้วยตัวแทนของวิสาหกิจชุมชน ประชาชน ผู้สูงอายุในชุมชนจำนวน 20 คน ผลจากการสนทนากลุ่มพบว่า ต้นกล้วยเป็นวัตถุดิบชนิดเดียวที่ไม่มีการสร้างมูลค่าหลังจากเกษตรกรตัดเครือกล้วยแล้ว ต้นกล้วยจะถูกนำไปเป็นปุ๋ยหรือทิ้งให้เป็นขยะในร่องสวนหรือทิ้งลงแหล่งน้ำให้เน่าสลายไปตามธรรมชาติ กล้วยน้ำว่าพันธุ์กาบขาวเป็นกล้วยพันธุ์ที่นิยมปลูกในเขตจังหวัดราชบุรี เพชรบุรี สุพรรณบุรี มีลักษณะเด่นคือ ลำต้นด้านนอกเป็นสีเขียวอ่อน กาบด้านในเป็นสีขาวนวลหรือค่อนข้างขาวและการสัมภาษณ์กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ประชาชน เกษตรกร ผู้สูงอายุในชุมชน พบว่า ต้องการบรรจุภัณฑ์ที่ทำจากวัสดุธรรมชาติเพื่อใช้ในตลาดของชุมชน

ภาพที่ 3

องค์ความรู้และทักษะการทำกระดาษจากกล้วยน้ำว่าพันธุ์กาบขาว

ภาพที่ 4

ผลการฝึกอบรมการสร้างบรรจุภัณฑ์จากกระดาษกาบกล้วยน้ำว่าพันธุ์กาบขาว

ที่มา: คณะผู้วิจัย, 2566.

จากการสำรวจทุนทางสังคมที่มีพบว่า กลุ่มเป้าหมายมีทักษะด้านการจักสาน การเย็บผ้า แต่ไม่มีองค์ความรู้ในการทำกระดาดจากกาบกล้วย จึงระดมสมองเพื่อหาแนวทางในการได้มาซึ่งความรู้ในการทำกระดาดจากกาบกล้วย ซึ่งเป็นองค์ความรู้ใหม่ของคนในชุมชน จากการค้นหาข้อมูลพบว่ามิวสิกกิจชุมชนบ้านช่างสกุลบายศรีมีปราชญ์ภูมิปัญญาการทำกระเป๋าทรงจากกาบกล้วยอยู่ในพื้นที่ตำบลเจ็ดเสมียน มีการผลิตกระเป๋าทรงจากกาบกล้วยตานีและบรรจุภัณฑ์จากกาบกล้วยผลิตในนามแบรนด์ตานีสยาม ซึ่งตานีสยามมีความต้องการวัตถุดิบเพื่อทำกล่องบรรจุสินค้าของแบรนด์ กลุ่มเป้าหมายจึงขอให้คณะผู้วิจัยเชิญปราชญ์ชุมชนมาเป็นวิทยากรบรรยายให้ความรู้เป็นเวลา 2 วัน โดยให้กลุ่มเป้าหมายช่วยประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนรับทราบและเชิญชวนให้คนที่สนใจเข้าร่วมการอบรม

ในการอบรมมีผู้เข้าร่วมอบรมจำนวน 20 คน ประกอบด้วย เกษตรกรประชาชนทั่วไป ผู้สูงอายุในชุมชน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ตัวแทนจากกลุ่มมิวสิกกิจชุมชน ข้าราชการเกษียณ ผู้ว่างงาน รวมทั้งสิ้น 20 คน โดยการอบรมแบ่งออกเป็น 5 ฐานคือ ฐานที่ 1 การผลิตกระดาดจากกาบกล้วยและเทคนิคการตากกระดาดจากกาบกล้วย ฐานที่ 2 การตัดแต่งและรีดกาบกล้วยให้เรียบ ฐานที่ 3 การแปะกระดาดจากกาบกล้วยลงผ้าสปันบอนด์ ฐานที่ 4 การขึ้นรูปกล่องกระดาดจากกาบกล้วย ฐานที่ 5 การแปะกระดาดจากกาบกล้วยลงกล่อง ผลจากการอบรมทำให้ผู้อบรมมีองค์ความรู้และทักษะในการทำกระดาดจากกาบกล้วยเพิ่มขึ้นร้อยละ 100

หลังจากดำเนินการอบรมผ่านไป 2 สัปดาห์ มีการติดตามการใช้ประโยชน์จากการอบรมและสะท้อนผลการฝึกทักษะ ปัญหาและแนวทางการส่งเสริมสนับสนุนหลังจากการอบรมผ่านการประชุมกลุ่มย่อย กลุ่มเป้าหมายสะท้อนผลการอบรม สรุปประเด็นปัญหาหลักคือ ด้านกระบวนการผลิตกาบกล้วยในการกรีดกาบกล้วยต้องปรับปรุงเทคนิคให้กรีดได้ง่ายขึ้น เนื่องจากกาบกล้วยมีความบางมีขนาดไม่เป็นแผ่น และหากตากไม่แห้งสนิทกระดาดจากกาบกล้วยจะขึ้นรา และขาดเทคนิคการตากเพื่อไม่ให้กาบกล้วยบิดหรือไม่สวยงาม จึงจำเป็นต้องมีเทคนิคและเทคโนโลยีที่ช่วยให้การผลิตกระดาดจากกาบกล้วยทำได้ง่ายและรวดเร็วขึ้น ขึ้นราลดลง มีสีที่สวยงามและไม่มัวงอ จาก

การสังเกตของกลุ่มเป้าหมายการพัฒนาพบว่า กระดาษจากกากกล้วยที่แห้งแล้วจะมีลักษณะที่ขาวสะอาด มีเนื้อเล็กน้อย ซึ่งถ้าบางไปกระดาษจะขาดง่าย แสดงให้เห็นว่ากลุ่มเป้าหมายการพัฒนาให้ความสนใจและได้ทดลองปฏิบัติด้วยตนเองจนเกิดความเชี่ยวชาญและสามารถประยุกต์กระบวนการให้เกิดความแตกต่าง ต่อยอดองค์ความรู้จากการอบรมได้ นอกจากนี้ยังเกิดองค์ความรู้ใหม่คือการนำกระดาษมาตัดขอบ ตัดส่วนที่ไม่สมบูรณ์ทิ้ง และนำมารีดโดยใช้กระดาษหรือผ้าบางวางทับกระดาษกากกล้วยแล้วจึงรีดด้วยไฟแรงกลางค่อนข้างสูง เพิ่มเทคนิคการจับให้กระดาษกากกล้วยตึงเพื่อไม่ให้ขาด การรีดด้วยความร้อนปานกลางค่อนข้างสูงจะช่วยให้กระดาษแห้งไม่ชื้นและมีอายุยาวนานขึ้น ในการติดตามผลการอบรมพบว่า กลุ่มเป้าหมายการพัฒนาสามารถสร้างกล่องกระดาษจากกากกล้วยเป็นรูปทรงต่างๆ ได้และเสนอให้ทำกล่องหลากหลายขนาด หลากหลายรูปแบบเพื่อเพิ่มทางเลือก มีการคำนวณราคาต้นทุนต่อกล่องซึ่งราคาต้นทุนกล่องละ 150 บาท กลุ่มลูกค้า คือผู้ประกอบการ OTOP ในพื้นที่ซึ่งต้องใช้กล่องใส่สินค้ามีการเตรียมความพร้อมและยกระดับพัฒนากระดาษกากกล้วยให้เป็นสินค้าประจำอำเภอวัดเพลง แสดงให้เห็นถึงความคิดสร้างสรรค์และทักษะการผลิตและการตลาดของกลุ่มเป้าหมายการพัฒนาที่เพิ่มขึ้น

หลังจากการติดตามครั้งแรก 2 สัปดาห์มีการเชิญกลุ่มเป้าหมายและผู้สนใจเข้าร่วมโครงการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน จำนวน 7 คนและเจ้าหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลจอมประทัด พัฒนาการประจำตำบล และพัฒนาการประจำอำเภอเข้าร่วมการประชุมกลุ่มย่อยเพื่อขับเคลื่อนกลุ่มอาชีพการแปรรูปกระดาษกากกล้วย ที่ประชุมเสนอให้จัดตั้งกลุ่มอาชีพเพื่อรับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและมีมติให้จัดเป็นกลุ่มอาชีพกราบขาว และหาแนวทางการจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนในขั้นต่อไป นอกจากนี้ที่ประชุมกลุ่มย่อยยังได้วางแผนธุรกิจโดยใช้เครื่องมือแบบจำลองแผนธุรกิจ (Business Model Canvas: BMC) ซึ่งกลุ่มเป้าหมายพัฒนามีแนวคิดที่จะผลิตดอกไม้จันทน์และพวงหรีดจากกระดาษกากกล้วยเป็นสินค้า ช่องทางการจัดจำหน่าย คือ ขายผ่านหน้าร้านและการบอกต่อ โดยที่ทำการกำนันจะเป็นสถานที่ผลิตสินค้าและศูนย์จัดจำหน่ายสินค้า เนื่องจากที่ตั้งของที่ทำการกำนันอยู่ในพื้นที่วัดแจ้งเจริญซึ่งมี

การจัดงานศพบ่อยครั้งจึงง่ายต่อการประชาสัมพันธ์และการขาย เพื่อให้มีรายได้เข้ากลุ่มในระยะแรกอย่างรวดเร็วจึงขอความอนุเคราะห์จากมัคทายกของวัดแจ้งเจริญให้ช่วยประชาสัมพันธ์ดอกไม้จันทน์และพวงหรีดจากกระดาษกาบกล้วยให้เจ้าภาพงานศพและประชาชนในพื้นที่ทราบ นอกจากนี้กลุ่มผู้เข้ารับการอบรมยังมีการทดลองทำสินค้าที่มีรูปแบบที่หลากหลายเพิ่มมากขึ้น เช่น กระเป๋าใส่เศษสตางค์ กระเป๋าใส่ยา เป็นต้น ในส่วนของวัตถุดิบหลักคือต้นกล้วยซึ่งมีอยู่มากในพื้นที่ โดยระยะแรกจะใช้วัตถุดิบจากต้นกล้วยที่เหลือทิ้งในชุมชน ระยะต่อไปจะรับซื้อต้นกล้วยจากชุมชนต้นละ 10 บาท กระแสเงินสดที่จะเกิดขึ้นในกลุ่มในระยะแรกจะเกิดจากการขายสินค้าเท่านั้น แสดงให้เห็นว่ากลุ่มเป้าหมายมีแนวคิดของการเป็นผู้ประกอบการเพิ่มขึ้น

ภาพที่ 5

กระเป๋าจากกระดาษกาบกล้วย

ภาพที่ 6

การขยายผลไปยังตำบลใกล้เคียง

ที่มา: คณะผู้วิจัย, 2566.

จากการทดลองผลิตสินค้า 2 เดือน มีการประชุมกลุ่มย่อยเพื่อติดตามผลการพัฒนา พบว่ากลุ่มเป้าหมายการพัฒนาแจ้งว่าดอกไม้จันทน์ก้านน้อยกว่าการทำกระเป๋าขาย แม้ว่าต้นทุนวัตถุดิบจะเท่ากัน แต่ดอกไม้จันทน์ได้กำไร

น้อยกว่า ใช้ทักษะน้อยกว่าการทำกระเป่า และใช้เวลาทำนานกว่ากลุ่มเป่าหมาย การพัฒนาจึงทำการปรับปรุงกระเป่าให้ตรงกับความต้องการของลูกค้ามากขึ้น โดยปรับปรุงหุ้ให้มีความยาว รองกันกระเป่าให้มีความแข็งแรง ออกแบบ กระเป่าและวางลายของกระดาศให้มีความสวยงามตรงกับความต้องการของลูกค้าเป่าหมายมากขึ้น กำหนดกลุ่มลูกค้าเป่าหมายที่ชัดเจนขึ้น คือ กลุ่มหน่วยงานราชการที่มีการจัดซื้อกระเป่าเพื่อการจัดอบรม รวมถึงมีการปรับราคาให้เหมาะสม และมีขนาดใหญ่ขึ้นสามารถใส่กระดาศและอุปกรณ์เครื่องเขียนได้ ราคาขายอยู่ที่ใบละ 250 บาท

ในขั้นตอนการประชาสัมพันธ์สินค้าที่ผลิตขึ้น จากการประชุมกลุ่มย่อย กลุ่มเป่าหมายการพัฒนา พบว่า การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ ช่วยให้เป็นที่รู้จักรวดเร็วขึ้น มีคำสั่งซื้อจากหลายแห่งแต่การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อออนไลน์เป็นทักษะที่กลุ่มเป่าหมายการพัฒนาต้องเพิ่มพูนทักษะ ซึ่งทางพัฒนาชุมชนจะร่วมดำเนินการพัฒนาทักษะนี้ให้กับชุมชนและกลุ่มเป่าหมาย

หลังจากการอบรมมีการขยายผลสู่ชุมชนโดยการผลักดันเข้าสู่แผนพัฒนา อาชีพขององค์การบริหารส่วนตำบลจอมประทัด และจัดสรรงบประมาณจำนวน 20,000 บาทเพื่อจัดอบรมการทำดอกไม้จันทน์จากกระดาศกาบกล้วยน้ำว้าพันธุ์ กาบขาวในวันที่ 10-12 กรกฎาคม 2566 ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วน ตำบล วิทยากรคือสมาชิกของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกาบขาวซึ่งได้รับการอบรมใน กลุ่มเป่าหมายการพัฒนาในระยะแรก มาเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้การทำ กระดาศจากกล้วยน้ำว้า การทำดอกไม้จันทน์จากกระดาศกาบกล้วย มีผู้อบรม จำนวน 15 คน ซึ่งเป็นการถ่ายทอดให้ความรู้กับกลุ่มใหม่เพิ่มเติมจากกลุ่มเป่าหมาย เดิม โครงการฝึกอบรมพัฒนาอาชีพจากงบประมาณขององค์การบริหารส่วน ตำบลจอมประทัดได้รับความสนใจจากประชาชนในพื้นที่และตำบลใกล้เคียง เป็นจำนวนมากและยืนยันเข้าร่วมผลิตกระดาศกาบกล้วยจำนวน 2 ราย จาก กระบวนการทำแสดงให้เห็นกระบวนการ พัฒนาทักษะใหม่ทำให้เกิดอาชีพและ รายได้ให้กับกลุ่มเป่าหมายได้อย่างแน่นอน

กลุ่มเป่าหมายการพัฒนาได้ทำการประชุมกลุ่มย่อยเพื่อปรับปรุงแผน ธุรกิจและสร้างแผนการตลาดของกลุ่ม โดยการร่วมกันวิเคราะห์ความต้องการ ของลูกค้า เพื่อผลิตให้ตรงกับความต้องการของตลาดมากขึ้น โดยสมาชิกของ

กลุ่มเสนอให้ทำกระเป๋ารูปแบบที่สวยงามทันสมัย มีขนาดใหญ่ขึ้น และมีสีที่หลากหลายเพิ่มขึ้น มีการเสนอให้จัดเป็นวิสาหกิจชุมชนเกษตรพอเพียงผู้แปรรูปกากกล้วยพันธุ์กากขาวดำปลอดอมประทัด ผลจากการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนทำให้ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากอาสาพัฒนาชุมชนอำเภอวัดเพลงมีมติให้การสนับสนุนกลุ่มกากขาวจำนวน 4,400 บาท โดยกลุ่มระบุวัสดุที่ต้องการจัดซื้อจากการปรับปรุงสินค้าให้ตรงกับความต้องการของตลาดทำให้รูปแบบของสินค้ามีความสวยงามมากขึ้นรับน้ำหนักได้มากขึ้น เมื่อมีปริมาณคำสั่งซื้อจำนวนมากกลุ่มเป้าหมายพัฒนาไม่สามารถรับคำสั่งซื้อได้เนื่องจากขาดทักษะการทำกาว กลุ่มเป้าหมายสะท้อนว่าในการพัฒนาในปีต่อไปควรมีการเพิ่มทักษะการการทำกาว เทคนิคการอบแห้งไม่ให้เกิดเชื้อรา การย้อมสีและการออกแบบให้มีความเป็นอัตลักษณ์มากขึ้น จากขั้นตอนการพัฒนาทั้งหมดแสดงให้เห็นว่ากลุ่มเป้าหมายการพัฒนาที่มีทักษะการเป็นผู้ประกอบการเพิ่มมากขึ้น มีความสามารถในการพัฒนาตนเองมากขึ้นแม้ว่าจะมีอายุมากแต่มีความสามารถในการเรียนรู้ตามความสนใจ

ตารางที่ 1

รายได้ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาทักษะการผลิตภัณฑ์ชุมชนจากสินค้าเกษตรตกเกรดเหลือทิ้งในชุมชน ระยะเวลา 2 เดือนนับตั้งแต่จัดการอบรม

ผลิตภัณฑ์	ปริมาณการสั่งซื้อ	ราคาต่อหน่วย (บาท)	ยอดรายได้ (บาท)	เพิ่มขึ้นร้อยละ
กระดาส	แบบมีสีและลาย 3.5 กิโลกรัม	500	1,750	100
กากกล้วย	แบบสีขาวไม่มีลาย 4 กิโลกรัม	350	1,400	
น้ำว่า	แบบคละสีและลาย 100 กิโลกรัม (ส่งตานีสยาม)	300	30,000	(จัดส่งทุก 10 วัน ครึ่งละ 10 กิโลกรัม)

ตารางที่ 1

รายได้ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาทักษะการผลิตมันฝรั่งชุมชนจากสินค้าเกษตรตกเกรดเหลือทิ้งในชุมชน ระยะเวลา 2 เดือนนับตั้งแต่จัดการอบรม (ต่อ)

ผลิตภัณฑ์	ปริมาณการสั่งซื้อ	ราคาต่อ หน่วย (บาท)	ยอด รายได้ (บาท)	เพิ่มขึ้นร้อยละ
กระเป๋าสี	อบต.จอมประตัดสั่งซื้อ 80 ใบ	90	7,200	100
เอกสารจาก	ออกร้านสัปดาห์ตรวจประเมิน	90	900	
กระดาษ	ตำบลเข้มแข็ง 10 ใบ			
กากกล้วย	โครงการ to be number one ของโรงเรียนวัดแจ้งเจริญ จำนวน 100 ใบ	90	9,000	
	ร้านขายของฝาก จำนวน 15 ใบ	150	2,250	
	มหาวิทยาลัยราชภัฏ หมู่บ้านจอมบึง 8 ใบ	300	2,400	
รวมรายได้ทั้งสิ้น			54,900	

ข้อมูลในตารางที่ 1 แสดงรายได้ที่เกิดขึ้นจากการขายสินค้าซึ่งดำเนินงานตามขั้นตอนการพัฒนาทำให้เกิดรายได้เพิ่มขึ้นในชุมชนร้อยละร้อยทั้งนี้ยังสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับวัตถุดิบที่เหลือทิ้งในชุมชนคือต้นกล้วยที่มีอยู่ปริมาณมากเนื่องจากการปลูกกล้วยเพื่อแปรรูปเป็นสินค้าต่างๆ เช่น กล้วยกวน กล้วยอบมัน กล้วยฉาบ เป็นต้น

ลำดับถัดมาว่าด้วยการพัฒนาช่องทางการตลาดสำหรับสินค้าเกษตรตกเกรดเหลือทิ้งในชุมชน การรวมกลุ่มกันเพื่อผลิตสินค้าของวิสาหกิจชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงแปรรูปกากกล้วยน้ำว้าพันธุ์กาบขาว ตำบลจอมประตัดซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายการพัฒนานั้นมีการวางแผนช่องทางการตลาดของสินค้าของกลุ่มร่วมกันไว้ 2 ช่องทาง คือ ทางออนไลน์และทางออฟไลน์ ทั้งนี้กลุ่มกำหนดสินค้าหลักของกลุ่มไว้ 2 ชนิด คือ

1) กระดาษกาวกล้วยมีการสั่งซื้ออย่างต่อเนื่องจากผู้ผลิตกระเป๋าดานีสยาม โดยกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงแปรรูปกาวกล้วยน้ำว้าพันธุ์กาวขาว ต่าบลจอมประทัดทำหน้าที่เป็นผู้ผลิตวัตถุดิบส่งให้ เป็นการผลิตตามคำสั่งซื้อของแบรนด์ ดานีสยาม ซึ่งมีคำสั่งซื้ออย่างต่อเนื่อง

2) กระเป๋ากาวกระดาษกาวกล้วย ผลิตตามคำสั่งซื้อซึ่งทำการตลาดไว้ 2 ช่องทาง คือ การประชาสัมพันธ์แบบปากต่อปากในชุมชนและนำเสนอบนสื่อออนไลน์

จากการประชุมกลุ่มย่อยมีมติให้เลขานุการของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์สินค้าผ่านเพจเฟซบุ๊กของตนเองและเพจจอมประทัดโมเดล และทำหน้าที่รับคำสั่งซื้อจากลูกค้าผ่านเพจของตนเอง นอกจากนี้ยังทำหน้าที่ขายสินค้าที่วางขายที่ทำการก้านด่าบลจอมประทัดซึ่งเป็นสถานที่จำหน่ายของฝากของต่าบลจอมประทัด การประชาสัมพันธ์สินค้าของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงแปรรูปกาวกล้วยน้ำว้าพันธุ์กาวขาว ต่าบลจอมประทัด มีการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ เช่น เพจจอมประทัดโมเดล หนังสือพิมพ์สื่อโทรทัศน์ เนื่องจากพื้นที่จังหวัดราชบุรีไม่มีการผลิตสินค้าจากกาวกล้วยน้ำว้าพันธุ์กาวขาว กลุ่มวิสาหกิจชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงแปรรูปกับกล้วยน้ำว้าพันธุ์กาวขาวต่าบลจอมประทัดจึงทำการประชุมกลุ่มย่อยร่วมเพื่อร่วมกันหาช่องทางการประชาสัมพันธ์เพิ่มเติม กลุ่มมีมติให้ติดต่อนักข่าวในพื้นที่ เช่น นักข่าวของสำนักข่าวไทย เคเบิลทีวีจังหวัดราชบุรี มาทำข่าวประชาสัมพันธ์สินค้าของกลุ่มให้เป็นที่รู้จักเพิ่มมากขึ้น จากการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อทุกช่องทางทำให้มีคำสั่งซื้อกระดาษกาวกล้วยจากร้านออกแบบเฟอร์นิเจอร์ที่จังหวัดเชียงใหม่ และคำสั่งซื้อกระดาษกาวกล้วยจากแบรนด์ดานีสยามเข้ามาเป็นจำนวนมาก และมีการประชาสัมพันธ์ผ่านหนังสือพิมพ์มติชน วันเสาร์ที่ 15 กรกฎาคม 2566 หัวข้อ “มิตรรวมคุณประโยชน์ กล้วย ประดิษฐ์ดอกไม้จันทร์ชูวัตถุดิบท้องถิ่นสร้างอาชีพ” ส่งผลให้คนในชุมชนหันมาสนใจการแปรรูปต้นกล้วยเพิ่มขึ้น

แนวทางและกลยุทธ์

แนวทางที่ใช้ในการขับเคลื่อนรายได้และการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงแปรรูปกาวกล้วยน้ำว้าพันธุ์กาวขาว ต่าบลจอมประทัด

คือ การมีส่วนร่วมของสมาชิกในทุกชั้นตอนตั้งแต่การสำรวจทรัพยากรและ
 ต้นทุนภูมิปัญญาที่มี กระบวนการพัฒนาทักษะใหม่ การคัดเลือกแนวทางใน
 การเรียนรู้ การจัดอบรมและฝึกทักษะเพิ่มเติม กระบวนการพัฒนาและปรับปรุง
 ความรู้ให้กลายเป็นสินค้าที่ตรงกับความต้องการของตลาด กระบวนการสร้าง
 แผนธุรกิจ กระบวนการประชาสัมพันธ์ การจัดการต้นทุน การรวมกลุ่มเพื่อ
 ขายสินค้า การประเมินและวัดผล การแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจาก
 การรวมกลุ่ม กลยุทธ์ในการขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์
 จากต้นกล้วย สร้างงานสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนดำเนินการผ่านการกระตุ้น
 ให้เกิดความต้องการเรียนรู้ด้วยตนเอง กระตุ้นให้เกิดการรวมกลุ่ม การสร้าง
 แนวคิดของผู้ประกอบการให้เกิดขึ้นในกลุ่มเป้าหมายการพัฒนา ส่งผลให้
 วิสาหกิจชุมชนเลือกใช้การลดต้นทุนในทุกชั้นตอนการผลิต ได้แก่ การใช้วัตถุดิบ
 ในชุมชนเพื่อลดต้นทุนค่าขนส่ง การตากกาบกล้วยโดยใช้ความร้อนจาก
 ธรรมชาติ ผสมผสานกับเทคนิคเฉพาะบุคคลที่เกิดจากการฝึกฝน ภูมิปัญญา
 พื้นบ้านในการลดการเกิดเชื้อราถูกนำมาใช้ใหม่เพื่อให้สินค้ามีคุณภาพเพิ่ม
 มากขึ้น การลดของเสียที่เกิดขึ้นจากการผลิตที่ไม่ได้มาตรฐานในทุกชั้นตอน เช่น
 การนำเศษด้านข้างของกาบกล้วยที่ต้องตัดออกหลังจากกระดาศแห้งแล้ว
 เศษด้านข้างเหล่านี้ถูกนำไปขายเป็นเชื้อกมดฝักในท้องร่องหรือมันค้ำปลูกฝัก
 เป็นต้น เนื่องจากผลิตภัณฑ์กระเป๋ากาบกล้วยมีขายในท้องตลาด 2 กลุ่ม
 กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกาบขาวจึงมีความจำเป็นต้องสร้างความแตกต่างโดย
 การเน้นลวดลายของกาบกล้วยที่ไม่ซ้ำกัน สีของกาบกล้วยที่มีลักษณะม่วง
 อมน้ำตาล บางชิ้นเป็นม่วงอมแดง การย้อมสีกาบกล้วยเป็นอีกทางเลือกที่สร้าง
 ความแตกต่างให้กับสินค้าได้

นอกจากกลยุทธ์สร้างความแตกต่างให้กับสินค้าแล้ว การกำหนดกลุ่ม
 ลูกค้าเป้าหมายที่ชัดเจนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกราบขาว คือ หน่วยงานภาครัฐ
 ภาคเอกชน โรงเรียนมหาวิทยาลัย ที่ต้องใช้กระเป๋าสีเอกสารในการประชุมสัมมนา
 ต่างๆ เป็นกลุ่มเป้าหมายหลักในการค้า ซึ่งลูกค้ากลุ่มนี้มักใช้กระเป๋าทรง
 สีเหลี่ยมผืนผ้ามีลวดลายไม่มาก กลยุทธ์ด้านราคาเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญที่ทำให้
 กลุ่มสามารถสร้างลูกค้าได้อย่างเหนียวแน่น เนื่องจากกระเป๋ากับกระดาศ

กากบกล้วยราคาไม่สูงมาก สามารถสั่งซื้อในจำนวนน้อยได้ กลยุทธ์ที่กล่าวมาข้างต้นช่วยให้กลุ่มมีรายได้อย่างต่อเนื่อง

กลยุทธ์สนับสนุนจากคนในชุมชนและหน่วยราชการในพื้นที่ให้การสนับสนุนโดยการสั่งซื้อสินค้ามาใช้แทนการสั่งซื้อสินค้าจากภายนอกชุมชน การให้งบประมาณสนับสนุน การบรรจุอยู่ในแผนการพัฒนาทักษะอาชีพขององค์การบริหารส่วนตำบล กรมส่งเสริมการเรียนรู้ประจำอำเภอนำไปใช้สอนทักษะอาชีพ พัฒนาการประจำอำเภอส่งเสริมให้เกิดการฝึกอบรมเป็นทักษะอาชีพให้กับคนในชุมชน กลยุทธ์เหล่านี้ก่อให้เกิดการเรียนรู้การใช้ประโยชน์จากกากบกล้วยและพัฒนาต่อเนื่องเป็นสินค้าอัตลักษณ์ของอำเภอวัดเพลงในขั้นต่อไป

ผลกระทบจากการดำเนินโครงการ

จากการวิเคราะห์และประเมินผลตอบแทนทางสังคม (Social Return On Investment: SROI) โครงการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากสินค้าเกษตรตกเกรดเหลือทิ้งในชุมชนและพัฒนาช่องทางการตลาด พบว่า ในการลงทุนเงิน 1 บาทในระยะเวลา 1 ปีสามารถสร้างผลตอบแทนทางสังคม 3.12 บาท มีนวัตกรรมชุมชนเกิดขึ้น 3 คน เกิดการต่อยอดเป็นหลักสูตรอาชีพชุมชน ได้แก่ การทำกระดาศากาบกล้วย การทำดอกไม้จันทน์จากกระดาศากาบกล้วย และการทำกระเป๋ากากาบกล้วย

อภิปรายผลการศึกษา

การใช้วัตถุดิบทางการเกษตรที่ตกเกรดหรือเหลือทิ้งในประเทศไทยมีอยู่จำนวนมาก เช่น ต้นกล้วย เปลือกมะพร้าว น้ำหอม ใบสับปะรด ฟางข้าว เป็นต้น วัสดุเหลือทิ้งเหล่านี้ถูกแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ มากมาย เช่น ผ้าใยสับปะรด กระดาศางฟางข้าว กระดาศากาบกล้วย เป็นต้น ผลิตภัณฑ์เหล่านี้ถูกแปรรูปให้เหมาะสมกับความต้องการของตลาด เกิดเป็นรายได้ให้กับคนในชุมชน หลังจากดำเนินโครงการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากสินค้าเกษตรตกเกรดเหลือทิ้งในชุมชนและพัฒนาช่องทางการตลาดแล้วสามารถอภิปรายผลการศึกษาได้ดังนี้

ประเด็นที่ 1 การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากสินค้าเกษตรตกเกรดเหลือทิ้งในชุมชนทำให้กลุ่มเป้าหมายการพัฒนาเกิดการเรียนรู้กระบวนการเป็นผู้ประกอบการ ซึ่งการแปรรูปวัตถุดิบทางการเกษตรตกเกรดเหลือทิ้งเหล่านี้ให้กลายเป็นสินค้าเกิดเป็นรายได้อย่างยิ่งยืนต้องอาศัยความร่วมมือของทุกฝ่ายทั้งภาครัฐและเอกชน ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรงผ่านการให้งบประมาณ การสนับสนุนทุนการพัฒนาปรับปรุงผลิตภัณฑ์ ทางอ้อมผ่านการสนับสนุนอุปกรณ์ การประชาสัมพันธ์ การซื้อสินค้าที่ผลิตโดยชุมชนก่อนเลือกซื้อจากผู้ประกอบการภายนอกชุมชน สอดคล้องกับผลการศึกษาของจริยาภรณ์ อุ่นวงศ์ (2556) ศึกษาเรื่อง การสร้างมูลค่าเพิ่มวัสดุเหลือใช้จากผลิตภัณฑ์ชุมชนหมู่บ้านเรียงแถวใต้ ตำบลนิคมลำโดมน้อย อำเภอสรินธร จังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัยพบว่า การแปรรูปวัสดุเหลือใช้จากการผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนควรเน้นการสร้างอัตลักษณ์ด้วยรูปแบบสินค้าและบรรจุภัณฑ์ที่แปลกใหม่ ดึงดูดความสนใจใช้งานได้สะดวก การจัดการวัสดุเหลือทิ้งจากการผลิตควรมีการประสานความร่วมมือระหว่างองค์กรภาครัฐและเอกชนในพื้นที่เพื่อสนับสนุนด้านการตลาด ในขณะที่การจัดการกลุ่มมีความสำคัญช่วยให้การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากสินค้าเกษตรตกเกรดเหลือทิ้งในชุมชนเติบโตอย่างยิ่งยืน เช่นเดียวกับการเลือกผู้นำกลุ่มวิสาหกิจเป็นอีกส่วนสำคัญซึ่งช่วยให้เกิดการพัฒนาย้อยยืน ผู้นำกลุ่มวิสาหกิจจึงควรมีความเสียสละ มีความเป็นผู้นำ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากสินค้าเกษตรตกเกรดเหลือทิ้งในชุมชนจึงต้องประกอบด้วยปัจจัยหลายด้าน สอดคล้องกับผลการศึกษาของพิชญ์สินี รัตนานพวงศ์ และคณะ (2564) ที่ศึกษาเรื่อง การพัฒนาศักยภาพกลุ่มแม่บ้านผู้ผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนร่วมพัฒนา เขตหลักสี่ กรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยด้านขั้นตอนการผลิตและด้านการตลาดมีผลต่อการพัฒนาศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน การสร้างสินค้าที่ตรงกับความต้องการของลูกค้าด้วยการใช้ภูมิปัญญาของชุมชนร่วมกับการใช้บรรจุภัณฑ์ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของชุมชนจะช่วยดึงดูดลูกค้าให้ตัดสินใจซื้อได้ง่ายขึ้น สอดคล้องกับการศึกษาของ ณัฐพงศ์ ใจชื่อตรง (2563) เรื่อง การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนสู่การแข่งขันทางการตลาด บ้านสมใจ ตำบลไฉติ อำเภอบุขันธุ์ จังหวัดศรีสะเกษ พบว่า ลูกค้าให้ความสำคัญกับราคาที่เหมาะสมกับคุณภาพ

ของสินค้า ขณะเดียวกันองค์ประกอบของผลิตภัณฑ์มีผลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อสินค้า คือ สินค้าต้องมีคุณภาพ มีความเป็นเอกลักษณ์โดดเด่น ตอบสนองวัตถุประสงค์ในการใช้งานได้ โดยเฉพาะสินค้าหัตถกรรมที่ลูกค้าสนใจคุณภาพของสินค้ามากกว่าประโยชน์ใช้สอย

การวิจัยครั้งนี้พบว่า การพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่จากวัตถุดิบทางการเกษตรเหลือทิ้งเหล่านี้ต้องสอดคล้องกับฐานทรัพยากร ภูมิปัญญา ทักษะและความสนใจของชุมชน (สามารถ ใจเตี้ย, 2564) ผลิตภัณฑ์ต้องมีอัตลักษณ์ของชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการที่จำเป็นสำหรับชุมชนเพื่อก้าวข้ามจากการลอกเลียนแบบสินค้าที่มีในตลาดมาผลิตเป็นสินค้าอัตลักษณ์ของชุมชนเอง แม้จะมีลักษณะหรือองค์ประกอบคล้ายคลึงกัน ความแตกต่างที่เป็นอัตลักษณ์นี้ทำให้สินค้าของแต่ละชุมชนไม่แข่งขันกันเอง ลูกค้าไม่สามารถหาซื้อจากแหล่งอื่นมาทดแทนได้ การพัฒนาอัตลักษณ์ของชุมชนจะส่งผลให้เกิดความหวงแหนภูมิปัญญาของตนเอง เกิดการรักษา สืบทอดและต่อยอดให้คงอยู่ต่อไป นอกจากสินค้าที่สร้างโดยใช้ภูมิปัญญาและทรัพยากรที่มีในชุมชนเป็นหลักแล้วการสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มแบบมีส่วนร่วมเพื่อแปรรูปวัตถุดิบทางการเกษตรเหลือทิ้งเป็นสิ่งสำคัญ การรวมกลุ่มจะช่วยให้เกิดกำลังการผลิตเพิ่มขึ้น เกิดการแบ่งปันทรัพยากร ร่วมวางแผนการทำงาน มีการประเมินและวิเคราะห์การบริหารจัดการกลุ่มเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งกระบวนการรวมกลุ่มแบบมีส่วนร่วมนี้ช่วยให้ชุมชนเกิดความสามารถในการเรียนรู้พัฒนาและแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเองโดยอาศัยภูมิปัญญา ทักษะของชุมชนและศักยภาพของกลุ่ม ช่วยให้เกิดการพึ่งพาตนเอง ช่วยลดปัญหาการเหลื่อมล้ำในชุมชน (พัสนธิ์ พันธุ์แน่น และคณะ, 2566)

ประเด็นที่ 2 การพัฒนาช่องทางการตลาดสำหรับผลิตภัณฑ์จากสินค้าเกษตรที่ตกเกรดหรือเหลือทิ้งต้องอาศัยการวางแผนธุรกิจ การตลาด การประชาสัมพันธ์ที่เหมาะสม การกำหนดกลุ่มลูกค้าเป้าหมายที่ชัดเจน (Target market) ด้วยเครื่องมือโมเดลแผนธุรกิจ (Business Model Canvas) มีลักษณะเป็นตาราง 9 ช่องที่สะท้อนองค์ประกอบธุรกิจ 9 ด้านที่แสดงภาพรวมของธุรกิจ ได้แก่ กลุ่มลูกค้าเป้าหมาย ต้นทุนที่เกิดขึ้น แหล่งที่มาของรายได้ คู่ค้า ทรัพยากรหลัก กิจกรรมหลักของธุรกิจ คุณค่าของสินค้า ช่องทางในการเข้าถึง

ลูกค้า และความสัมพันธ์กับลูกค้า ข้อมูลทั้ง 9 ด้านนี้ช่วยให้ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนกราบขาวมองภาพรวมธุรกิจได้ชัดเจนมากขึ้น เห็นช่องทางที่มาของรายได้ นอกจากนี้แล้วโมเดลแผนธุรกิจ (Business Model Canvas) ช่วยให้เห็นคุณค่าของสินค้า (Value proposition) ที่ส่งมอบให้กับลูกค้า ข้อมูลนี้ช่วยให้ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนบอกได้ว่าเพราะอะไรลูกค้าจึงยอมจ่ายเงินเพื่อซื้อสินค้า ในขั้นตอนนี้สามารถวิเคราะห์ความต้องการของลูกค้าที่ผู้ประกอบการสามารถตอบสนองได้ร่วมด้วย ซึ่งจะช่วยให้ธุรกิจขนาดเล็กสามารถแข่งขันกับคู่แข่งที่มีศักยภาพสูงกว่าได้

การเลือกตลาดที่มีผู้บริโภคจำนวนมากและยังไม่มีสินค้าหรือบริการที่สามารถตอบสนองความต้องการของลูกค้ากลุ่มนี้ได้ แม้ว่าตลาดกลุ่มนี้จะมีผู้บริโภคจำนวนน้อยแต่ตลาดกลุ่มนี้มีความ เต็มใจที่จะซื้อสินค้าที่มีราคาแพง แต่สามารถตอบสนองความต้องการของตนเองได้ ซึ่งสอดคล้องกับสินค้าของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกราบขาวที่มีลักษณะเฉพาะ คือใช้วัตถุดิบที่มีในพื้นที่จังหวัดราชบุรี สุพรรณบุรี เพชรบุรี เท่านั้น คือ กาบของต้นกล้วยน้ำว้าพันธุ์กาบขาว ซึ่งมีลวดลายและสีของกาบกล้วยเฉพาะ สินค้าของวิสาหกิจชุมชนกราบขาวจึงมีอัตลักษณ์แต่ละใบจึงมีความแตกต่างกันทำให้สามารถขายได้อย่างต่อเนื่องและสมาชิกมีรายได้เพิ่มขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ ฉัตรชัย อินทสังข์ (2554) ที่ศึกษาเรื่อง ตลาดเฉพาะกลุ่ม หนทางสู่ความสำเร็จของธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม พบว่า ธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SME) ควรเลือกทำกลยุทธ์การตลาดแบบเฉพาะเจาะจงเพื่อสร้างความแตกต่างซึ่งจะช่วยตอบสนองลูกค้าเฉพาะกลุ่มได้มากขึ้น

ในด้านการประชาสัมพันธ์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกราบขาวดำเนินการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อทุกช่องทางรวมกับการทำตลาดออนไลน์ซึ่งเป็นเป็นกลยุทธ์ในการเข้าถึงกลุ่มลูกค้าตามหลักเส้นทางการเดินทางของลูกค้า (Customer journey) ทั้ง 4 ขั้นตอน คือ การรับรู้ การประเมินทางเลือก การซื้อ การซื้อซ้ำ ซึ่งเริ่มจากการสร้างการรับรู้ถึงการมีอยู่ของสินค้าพร้อมอรรถประโยชน์ของสินค้าผ่านหนังสือพิมพ์ เคเบิลทีวีท้องถิ่นจากการประชาสัมพันธ์ตามสื่อแบบกว้าง (Mass media) ทำให้ลูกค้าเห็นสินค้าได้มากขึ้น, การให้ข้อมูลสินค้าผ่านเพจจอมประต้อมเดลและเพจของสมาชิกเพื่อให้ลูกค้าได้มีข้อมูลเพียงพอ

ต่อการเลือกสินค้า, กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกบขาวไม่มีหน้าร้านอย่างชัดเจนเป็นการทำตามคำสั่งซื้อซึ่งช่วยลดต้นทุนในการเก็บรักษาสินค้า ซึ่งการไม่มีหน้าร้านในปัจจุบันยังไม่มีผลกระทบมากนักเนื่องจากลูกค้าสามารถค้นหาข้อมูลจากในเพจได้ แต่หากมีสินค้าหลากหลายรูปแบบและมีลูกค้าเพิ่มขึ้นอาจต้องวางแผนในประเด็นนี้ ในด้านกลยุทธ์ให้เกิดการซื้อขายกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกบขาวฯ ในระยะแรกเป็นหน่วยราชการ สถานศึกษา และองค์การบริหารส่วนตำบลจอมประทัดและหน่วยงานในพื้นที่ใกล้เคียง โดยหน่วยงานเหล่านี้มีการจัดอบรมการประชุมและการสัมมนาซึ่งต้องมีการจัดซื้อกระเป๋าทิ้งแล้ว กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกบขาวฯ จึงขอความร่วมมือจากหน่วยงานเหล่านี้ให้ทำการอุดหนุนซื้อกระเป๋าทิ้งจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกบขาวมาใช้งานในโครงการ ซึ่งทำให้ชุมชนและวิสาหกิจชุมชนกบขาวมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการขายสินค้า คือ กระเป๋าทิ้ง กบกล้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของ อภิษฎาพัทธ์ กุศิยารังสิทธ์ (2566) ที่ศึกษาเรื่อง กลยุทธ์การประชาสัมพันธ์สินค้าโอท็อปกรุงเทพมหานคร พบว่า ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนมีกำลังการผลิตจำกัด การประชาสัมพันธ์ในวงกว้างส่งผลกระทบต่อการจัดจำหน่ายที่ไม่สามารถผลิตได้ตามตามระยะเวลาและปริมาณคำสั่งซื้อ การกำหนดกลยุทธ์การตลาดและการประชาสัมพันธ์จึงต้องสอดคล้องกับความสามารถในการผลิต การกำหนดกลยุทธ์การประชาสัมพันธ์จึงควรเป็นบูรณาการทั้งรูปแบบออนไลน์และออฟไลน์เพื่อส่งเสริมการสื่อสารร่วมกันเพื่อให้การประชาสัมพันธ์ประสบความสำเร็จเพิ่มมากขึ้น ใช้กลยุทธ์การเล่าเรื่องประชาสัมพันธ์ประวัติความเป็นมาของสินค้าและชุมชน การสร้างความภูมิใจในการใช้สินค้าจากชุมชน เน้นสร้างความแตกต่างของสินค้า กลยุทธ์การตลาดและการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบผสมผสานจะช่วยให้ผู้ประกอบการสามารถเติบโตได้อย่างต่อเนื่อง

บทสรุป

บทสรุปของบทความวิจัย เรื่อง แนวทางการยกระดับและพัฒนาช่องทางการตลาดสำหรับผลิตภัณฑ์จากสินค้าเกษตรตกเกรดเหลือทิ้งในชุมชนจอมประทัด จังหวัดราชบุรี สามารถสรุปได้ ดังนี้ 1) การสร้างสินค้าใหม่จากวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตรหรือสินค้าทางเกษตรที่ตกเกรดเหลือทิ้ง จำเป็นต้อง

อาศัยภูมิปัญญา องค์ความรู้ใหม่ร่วมกับเทคโนโลยี เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้า สินค้าของชุมชนต้องมีความแตกต่างทั้งด้านรูปลักษณ์ การใช้ประโยชน์ และ มีกลุ่มลูกค้าเป้าหมายที่เหมาะสม การเลือกใช้วัตถุดิบที่มีในชุมชนจะช่วยลด ต้นทุนในการผลิตได้มากกว่าการสั่งซื้อมาจากภายนอก การเข้าใจพฤติกรรมของ ลูกค้ามีผลต่อการตัดสินใจซื้อ ช่องทางและกลยุทธ์ทางการตลาดที่เหมาะสมจะ ช่วยให้เข้าถึงผู้บริโภคได้มากขึ้น การเก็บรักษาวัตถุดิบและสินค้าสำเร็จใน ปริมาณไม่มากเกินไปจะลดความเสียหายให้กับสินค้าและลดต้นทุนการผลิตให้ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน การเชื่อมโยงกับหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ ร้านค้าท้องถิ่นจะ ช่วยเพิ่มโอกาสในการขายผลิตภัณฑ์ การพัฒนาทักษะให้กับคนในชุมชนการมี ส่วนร่วมในทุกขั้นตอนและจะช่วยให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และต่อยอดความรู้ ได้มากขึ้น ช่วยสร้างทักษะการจัดการและทักษะการเป็นผู้ประกอบการให้ เกิดขึ้นในตัวกลุ่มเป้าหมายการพัฒนาได้โดยผ่านการแนะนำ กระบวนการพัฒนา แบบมีส่วนร่วมจะช่วยเพิ่มรายได้และสร้างคุณค่าให้กับสินค้าของชุมชน ช่วยให้ ชุมชนสามารถพัฒนาต่อไปได้อย่างยั่งยืนในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

เชิงนโยบาย

การยกระดับและพัฒนาช่องทางการตลาดสำหรับผลิตภัณฑ์จากสินค้า เกษตรตกเกรดเหลือทิ้งในชุมชนจอมประตัดจังหวัดราชบุรีเป็นเรื่องสำคัญที่ สามารถช่วยเพิ่มรายได้และคุณค่าของผลิตภัณฑ์ในชุมชนได้ในประเด็นของ การฝึกอบรมและพัฒนาทักษะการฝึกอบรมชาวบ้านในการประมวลผลและ บรรจุภัณฑ์ผลิตภัณฑ์เช่นการห่อของขวัญให้สวยงามและมีคุณภาพสามารถช่วย ให้พวกเขาสามารถขายผลิตภัณฑ์ได้ในราคาที่ดีขึ้นรวมถึงเพิ่มความเข้าใจใน ข้อกำหนดและมาตรฐานคุณภาพของสินค้าเพื่อรักษาความรู้สึกของผู้บริโภค ตลอดจนการสร้างพันธมิตรระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนในการสนับสนุน โครงการการตลาดรวมถึงการให้ความรู้และการเข้าถึงทรัพยากรการเงินและ เทคโนโลยีหรือจะเป็นการสนับสนุนการสร้างเครือข่ายสนับสนุนกลุ่มเกษตรกร และผู้ประกอบการในชุมชนให้สามารถแบ่งปันความรู้และประสบการณ์เพื่อเพิ่ม ประสิทธิภาพในการผลิตและการตลาดซึ่งการนำเสนอแนวนโยบายเหล่านี้และ

การปรับใช้โดยตรงกับบริบทและความเฉพาะเจาะจงของชุมชนจอมประทัด จังหวัดราชบุรีจะช่วยให้ชุมชนนี้สามารถยกระดับและพัฒนาการตลาดสินค้าเกษตรได้อย่างสำเร็จและยั่งยืนในระยะยาว

เชิงพาณิชย์

การยกระดับและพัฒนาช่องทางการตลาดสำหรับผลิตภัณฑ์จากสินค้าเกษตรตกเกรดเหลือทิ้งในชุมชนสามารถช่วยเพิ่มรายได้และคุณค่าของวัตถุดิบเหลือทิ้งทางการเกษตรได้ ซึ่งการวิจัยการตลาดเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องดำเนินการเพื่อให้ผู้ประกอบการเข้าใจความต้องการของผู้บริโภคและพฤติกรรมของผู้บริโภค นำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจมาวิเคราะห์และพัฒนาสินค้าให้ตรงกับความต้องการของผู้บริโภค การประเมินและศึกษาความเป็นไปได้ทางการตลาด (market validation) จะช่วยให้ผู้ประกอบการสามารถปรับปรุงสินค้าของตนเองให้ตรงกับความต้องการของผู้บริโภคมากขึ้น นอกจากนี้ยังต้องพิจารณาเรื่องการบริหารจัดการสินค้าคงคลัง แม้ว่าการใช้ทรัพยากรเหลือทิ้งในชุมชนผู้ประกอบการสามารถหาสินค้าได้ตลอดเวลาในปริมาณมาก แต่การบริหารจัดการสินค้าคงคลังที่มีประสิทธิภาพจะช่วยลดต้นทุน ผู้ประกอบการสามารถบริหารเงินได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ส่งผลให้ธุรกิจเติบโตอย่างยั่งยืน ซึ่งการดำเนินการในขั้นต่อไปจึงควรดำเนินการพัฒนาชุมชนให้มีทักษะด้านการวิเคราะห์ตลาดเพิ่มขึ้น

การพัฒนาสินค้าจากวัตถุดิบทางการเกษตรตกเกรดหรือเหลือทิ้งควรนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมแบบเทคโนโลยีอัจฉริยะมาใช้ในทุกกระบวนการ ซึ่งจะช่วยให้ต้นทุนการผลิตต่อหน่วยลดลง สินค้ามีความแปลกใหม่และสามารถตอบสนองตลาดของกลุ่มลูกค้าเป้าหมายได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะตลาดสุขภาพที่เป็นตลาดที่มีมูลค่าสูง ต้องการคุณค่าและความแตกต่างอย่างชัดเจน จะเห็นได้ว่าการยกระดับและพัฒนาช่องทางการตลาดสินค้าเกษตรตกเกรดเหลือทิ้งในชุมชนจำเป็นต้องมีการวางแผนและการจัดการอย่างมีระบบ การทำงานร่วมกันของชุมชนและการรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการและองค์กรอื่นๆ ทั้งทางด้านงบประมาณ การถ่ายทอดเทคโนโลยีสมัยใหม่ให้แก่ชุมชน สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้การพัฒนาชุมชนนี้ประสบความสำเร็จในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

- กิตติศักดิ์ ทองมีทิพย์. (2564). พัฒนาการเกษตรกรรมของประเทศไทย: ในมิติด้านการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต. *วารสารพัฒนศาสตร์*, 4(1), 132-162.
- กศิพัญญ์ ทองแกม และ โฆษิต แพงสร้อย. (2562). ปัญหาและแนวทางส่งเสริมการขายสินค้าโอท็อปบนตลาดออนไลน์เชิงพุทธในจังหวัดอุดรธานี. *วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์*, 6(9), 4627-4644.
- เขมิกา ธนธำรงกุล, ปรีดา ศรีนฤวรรณ, ภูษณิศา เตชเถกิง และ ภัทธิภามณีนพันธ์. (2563). โมเดลธุรกิจเพื่อสร้างรายได้เปรียบในการแข่งขันของธุรกิจจำหน่ายเครื่องจักรการเกษตร ในจังหวัดเชียงใหม่, *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ*, 14(2), 51-62.
- จริยาภรณ์ อุ่นวงษ์. (2556). การสร้างมูลค่าเพิ่มวัสดุเหลือใช้จากผลิตภัณฑ์ชุมชนหมู่บ้านเรียงแถวใต้ ตำบลนิคมลำโดมน้อย อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี, *วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่*, 5(3), 5-20.
- จิตพนธ์ ชุมเกต. (2560). การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพทางการจัดการชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนไทยมุสลิมอำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี. รายงานวิจัย. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จิตติมา วรณศรี, วิทยา จันทร์ศิลา และ สติรพร เขาวนชัย. (2565). รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมทักษะการพัฒนานวัตกรรมของครู. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยวิทยาเชิงพุทธ*, 7(7), 219-232.
- ฉัตรชัย อินทสังข์. (2554). ตลาดเฉพาะกลุ่ม หนทางสู่ความสำเร็จของธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม. *วารสารปัญญาวิวัฒน์*, 2(2), 42-49.
- ณัฐพงศ์ ใจชื่อตรง. (2563). การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนสู่การแข่งขันทางการตลาด บ้านสมใจ ตำบลใจดี อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ. *วารสารวิทยาการจัดการปริทัศน์*, 22(2), 121-130.
- ธีระวุฒิ ปัญญา. (2556). *อาหารคือยาที่ดีที่สุดของมนุษยชาติ*. กรุงเทพฯ: กู๊ดไลฟ์.

- นิยม กริมใจ. (2565). ธุรกิจเปลี่ยนผ่านสู่วิถีปกติใหม่ ด้วยโมเดลธุรกิจ CANVAS. *วารสารวิชาการ สถาบันเทคโนโลยีแห่งสุวรรณภูมิ*, 8(1), 66-78.
- พิชญ์สินี รัตนานพวงศ์, ปรีชา พันธุ์แน่น, ดวงทิพย์ จันทร์อ่วม, มุทิตา อารยะ เศรษฐากร และ ชเนตติ์ พิพัฒนางกูร. (2564). การพัฒนาศักยภาพ กลุ่มแม่บ้านผู้ผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนร่วม พัฒนา เขตหลักสี่ กรุงเทพมหานคร. *วารสารร่วมพฤษ มหาวิทยาลัย เกริก*, 39(1), 61-84.
- พัสรินณ พันธุ์แน่น, เพ็ญประภา ภัทรานุกรม, ดาวพระศุภร์ ทองกลืน และ ดวงทิพย์ จันทร์อ่วม. (2566). งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น: การลดความ เหลื่อมล้ำเชิงเศรษฐกิจและเชิงพื้นที่ในชุมชนคนจนเมือง. *วารสารร่วมพฤษ มหาวิทยาลัย เกริก*, 41(3), 169-189.
- สามารถ ใจเตี้ย. (2564). การใช้ประโยชน์วัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรของเกษตรกร ในเทศบาลตำบลขี้เหล็ก อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารวิจัย และส่งเสริมวิชาการเกษตร*, 38(2), 79-88.
- หทัยชนก สุคันธศรี. (2562). การศึกษาเส้นทางผู้บริโภคในช่องทางออนไลน์ กรณีศึกษาอุตสาหกรรมเครื่องสำอาง. วิทยาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อติญาณ์ ศรีเกษตริน, อัจฉรวาตี ศรียะศักดิ์, สถาพร แฉวงจันทิก, วารุณี เกตุอินทร์ และ วิไลวรรณ คมขำ. (2564). การวิจัยปฏิบัติการแบบมี ส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ตำบลธงชัย จังหวัดเพชรบุรี. *วารสารเครือข่ายวิทยาลัยพยาบาลและ การสาธารณสุขภาคใต้*, 8(1), 85-99.
- อภิญญพัทร์ กุสิยารังสิทธ์. (2566). กลยุทธ์การประชาสัมพันธ์สินค้าโอท็อปกรุง เทพมหานคร. *วารสารนิเทศศาสตร์ปริทัศน์*, 27(2). 65-80.
- Osterwalder, A., & Pigneur, Y. (2010). *Business Model Generation: A Handbook for Visionaries, Game Changers, and Challengers*. New Jersey: Wiley.

การศึกษาความเจริญรุ่งเรืองร่วมกันในประเทศจีน: การวิเคราะห์ ระดับชาติในทางบรรณมิติและการสร้างภาพข้อมูล

A Study of Common Prosperity in China: The National Analysis Based on Bibliometric and Data Visualization

Received 15 November 2023

Revised 7 April 2024

Accepted 11 April 2024

รอง กัง ผิง¹

Rong Kang Ping²

โชคชัย สุทธาเวศ³

Chokchai Suttawet⁴

บทคัดย่อ

ความเจริญรุ่งเรืองร่วมกันมีความสำคัญยิ่ง ทั้งในระบบทุนนิยมและสังคมนิยม โดยเติมเต็มความเท่าเทียมและความยุติธรรมในสังคม การพัฒนาอย่างรวดเร็วของเศรษฐกิจและสังคมในประเทศจีน นำไปสู่ช่องว่างแห่งความมั่งคั่งที่ขยายกว้างขึ้นและเป็นเรื่องที่สนใจกันอย่างกว้างขวาง งานวิจัยชิ้นนี้จึงมีขึ้นเพื่อทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงสถานะปัจจุบันของการวิจัย จุดสนใจหลัก และการค้นพบการพัฒนาพรหมแดนของความเจริญรุ่งเรืองร่วมกันในประเทศจีน การวิจัยอาศัยซอฟต์แวร์ CiteSpace 6.2.R4 เพื่อวิเคราะห์บรรณมิติและแสดงภาพข้อมูลของเอกสาร 1,596 รายการ ที่ได้จาก CSSCI (ดัชนีอ้างอิงทางสังคมศาสตร์จีน) ในฐานข้อมูล CNKI (โครงสร้างพื้นฐานความรู้แห่งชาติของจีน) ตั้งแต่ปี 2555 ถึง 2565

¹ นักศึกษาปริญญาเอก, หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารสวัสดิการสังคม คณะสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคม มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ สมุทรปราการ ประเทศไทย E-mail: kangping088@gmail.com

² Ph.D. Candidate, Doctor of Philosophy Program in Social Welfare Administration, Faculty of Social Work and Social Welfare, Huachiew Chalermprakiet University, Samut Prakan, Thailand.

³ อาจารย์ ดร., ประธานหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารสวัสดิการสังคม, คณะสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคม มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ สมุทรปราการ ประเทศไทย E-mail: chokchaisuttawet@gmail.com

⁴ Lecturer Dr., Chairperson of Doctor of Philosophy Program in Social Welfare Administration, Faculty of Social Work and Social Welfare, Huachiew Chalermprakiet University, Samut Prakan, Thailand.

ผลการศึกษาพบว่า งานวิจัยโดยส่วนใหญ่เผยแพร่ในวารสารด้านสังคมศาสตร์และทฤษฎีมาร์กซิสต์ และมีจุดเน้นในสามประเด็นหลัก คือ ทฤษฎีความเจริญรุ่งเรืองร่วมกันภายใต้ลัทธิสังคมนิยมจีน ความก้าวหน้าของความมั่งคั่งร่วมกันผ่านระบบและกลไกการประกันสังคม และการแก้กฏต่อการฟื้นฟูชนบทเพื่อให้เกิดความมั่งคั่งร่วมกันอย่างมั่นคง นอกจากนี้ จากการวิเคราะห์แนวโน้มคำหลักที่เกิดขึ้นใหม่ งานที่โดดเด่นคือการบูรณาการเชิงลึกของแนวคิดความเจริญรุ่งเรืองร่วมกันกับแนวคิดใหม่ของการพัฒนาาร่วมกัน ความก้าวหน้าทางนวัตกรรมของแนวคิดในการบรรเทาความยากจนแบบกำหนดเป้าหมาย และการรักษาความโดดเด่นของระบบกรรมสิทธิ์สาธารณะในการบรรลุความเจริญรุ่งเรืองร่วมกัน

ในอนาคต ชุมชนวิชาการของจีนจำเป็นต้องเสริมสร้างงานวิจัยที่มีกรอบทางทฤษฎีของความเจริญรุ่งเรืองร่วมกันอย่างต่อเนื่อง การจัดลำดับความสำคัญของการศึกษาค้นคว้าในเส้นทางของการพัฒนา ตัวแบบ และมาตรการประเมินผลที่เกี่ยวข้องกับขอบเขตของการพัฒนาในด้านการปฏิบัติของความเจริญรุ่งเรืองร่วมกัน

คำสำคัญ: ความเจริญรุ่งเรืองร่วมกัน, สวัสดิการสังคม, สังคมนิยม

Abstract

Common prosperity is crucial for people's social welfare in both capitalist and socialist systems, embodying a quest for equity and justice. With the rapid development of China's economy and society, the widening wealth gap has garnered widespread social attention. As China faces a widening wealth gap amid rapid progress, exploring common prosperity is vital for shaping effective social welfare strategies. This research aims to deepen the understanding of the current state of research, hotspots, and frontier development of common prosperity in China, this study uses CiteSpace 6.2.R4 software to conduct a bibliometric and visualization analysis of 1,596 documents collected from the Chinese Social Sciences Citation Index

(CSSCI) in the CNKI (China National Knowledge Infrastructure) database from 2012 to 2022.

Research on common prosperity within the Chinese academic sphere has experienced a significant surge since 2012, with findings primarily disseminated through journals focusing on social sciences and Marxist theory. Through the application of keyword co-occurrence and cluster analysis, it has been identified that theories of common prosperity under Chinese socialism, the advancement of common prosperity through social security systems and mechanisms, and the contribution of rural revitalization to firmly advancing common prosperity constitute three principal areas of focus. Furthermore, an analysis utilizing emerging keyword trends has highlighted that the in-depth integration of common prosperity with the new concept of shared development, the innovative progression of the targeted poverty alleviation concept in alignment with common prosperity, and the emphasis on maintaining the predominance of the public ownership system in achieving common prosperity represent the current research hotspots in Chinese academia.

Future research within the Chinese academic community must continually enrich the theoretical framework of common prosperity. It should also prioritize investigations into the development pathways, models, and evaluative measures regarding the extent of development in the practical aspects of common prosperity.

Keywords: Common prosperity, Social welfare, Socialism

Introduction with an overview of study

The social welfare knowledge reflecting the prosperity of any country is becoming increasingly important in both capitalist and socialist countries for how it explains the country's prosperity. Analyzing

the previous research works of any country over a while to bring it closer to reality is plausible and worthwhile, however only when there is a comprehensive presentation of the multi-dimensional statistics through taking advantage of the national database(s). For a study about the common prosperity in China, the following background and premises are proposed.

As Chinese society enters a new phase of development, the government's efforts to promote common prosperity have significantly accelerated. On June 10, 2021, the Chinese government issued the "Opinions on Supporting Zhejiang's High-Quality Development and the Construction of a Demonstration Zone for Common Prosperity" (hereafter referred to as "the Opinions"), marking the beginning of a new chapter in actively advancing common prosperity. The academic community in China has conducted extensive research on the theory of common prosperity from various perspectives, with the majority of studies suggesting a close relationship between the development of common prosperity and social welfare in Chinese society.

In the process of developing common prosperity and the evolution of social welfare, some research suggests that high-quality economic development has provided more employment opportunities and material resources (Guo, 2022), laying a material foundation for common prosperity. Other studies have examined common prosperity from the perspectives of social structure, residents' income and wealth, and the accessibility of public goods, finding that social equity plays a crucial role in promoting common prosperity (Zhan & Wu, 2024). Additionally, researchers have explored the quality of life from the angles of public health, happiness, and satisfaction, suggesting that the journey towards common prosperity needs to focus on improving people's quality of life, enhancing their sense of

happiness and fulfillment. This entails paying attention to both the material aspects of common prosperity and its spiritual dimensions (Yang & Zhang, 2024). While most existing research has primarily employed qualitative methodologies for comprehensive reviews, there is a scarcity of studies that systematically organize and conduct quantitative analyses. Making use of advance data and information analysis software, especially, The combined use of bibliometrics and Citespace can facilitate in-depth mining and analysis of extensive literature data. By applying bibliometric methods to quantify literature data and utilizing Citespace for visual representation, it is possible to systematically organize and analyze research findings in the fields of common prosperity and social welfare, thereby uncovering deficiencies and limitations within the research.

Therefore, this article adopts bibliometric methods and utilizes CiteSpace 6.2.R4 software to conduct a visual analysis of 1,596 documents retrieved from the CNKI database's CSSCI (Chinese Social Sciences Citation Index) collection for the years 2012-2022. This examination of the current state of research on common prosperity in China, research hotspots, principal researchers, research institutions, and their collaborative relationships aids in identifying new trends and potential issues within the research. This analysis can provide robust support for policy formulation and practical implementation.

This article primarily addresses the following four main research questions:

- 1) What are the theoretical explanations at the macro level about socialism with Chinese characteristics for common prosperity being actively conducted?

2) How far, at the intermediate level, are the published research works being conducted on the social security system mechanisms to promote the achievement of common prosperity under the framework of socialism with Chinese characteristics?

3) Which key topics at the micro-level are focused on promoting rural revitalization to facilitate the achievement of common prosperity?

4) What are the prospects that should be paid attention to support the fulfillment of the Chinese common prosperity?

Thoughts and Debates: The Western Capitalism and the Chinese Socialism on Common Prosperity

It is necessary to grasp the internal logic relation of social security system and common prosperity, which is the theoretical basis to push forward the common prosperity agenda. The essence of common prosperity includes the basic concepts of "common" and "wealth," which require economic growth and fair distribution. Therefore, in the exploration period of common prosperity, the economic theory and the social security policy appear as double motive power. Together with the social security policy, economic thought, and theory push forward the exploration stage of common prosperity. Gradually, social welfare policy research has become a central part of the efforts to promote social security and the welfare state.

In Western academic research, although the term "common prosperity" is not directly used, discussions on how to promote economic equality and social fairness through different policies and institutional frameworks share similar pursuits with the goals of common prosperity proposed by China. Most Western scholars

agree that the increase in national wealth, or "prosperity," is a reasonable goal and fundamental guarantee for achieving common prosperity. However, significant differences exist among scholars regarding the dimensions of "common," including the balance between market mechanisms and government intervention, the relationship between free trade competition and social justice, and the trade-off between economic efficiency and equitable distribution.

Firstly, The Social Democratic School of Thought advocates for robust state governance to foster collective prosperity, emphasizing active government involvement in the social sphere. It prioritizes social protection, public services, and economic and social reforms to address poverty, and wealth inequality, and promote social justice. Pigou (2006) represents the social democracy view and contends that in a capitalist society, government allocation of rights ensures equal opportunities, but disparities in capital income distribution lead to social inequality. This imbalance disrupts the economy, causing inefficiency.

The liberal school emphasizes that economic growth and social progress rely primarily on market freedom and individual liberty. Advocates argue for minimal government intervention in the economy and oppose protectionism, believing that free competition and open trade can lead to efficient resource allocation, innovation, and productivity increases, thereby enhancing the welfare of society. Adam Smith, in his work "The Wealth of Nations," proposed that by dividing labor and utilizing the free forces of the market mechanism, the maximization of production efficiency and wealth growth can be realized (Smith, 1937). Building on Smith's theory, David Ricardo developed the theory of comparative advantage, further arguing that countries can benefit from international trade by focusing on

industries where they have higher relative efficiency, even in the absence of absolute production advantages (Ricardo, 2005) . These views collectively emphasize the role of free trade and market competition in promoting wealth accumulation and equitable distribution, while pointing out that the government's role should concentrate on protecting individual freedoms and the security of private property to ensure the free and fair operation of markets.

Lastly, the hybrid school seeks to explore another path between social democracy and liberalism. The British scholar Anthony Giddens, for example, put forward the "Third Way" theory, which calls for social welfare to be transformed into active social investment. Giddens (2000) emphasizes that the role of the government should go beyond mere welfare provision, viewing welfare as an investment in human capital to boost individual growth and social progress.

In addressing the inherent crises and contradictions of capitalist society, Western countries have developed diverse welfare systems based on different theoretical schools, aiming to alleviate social conflicts. According to Esping-Andersen's classification (Esping-Andersen, 1990), welfare states can be divided into three main models: liberal, conservative, and social democratic. Under this classification, the United States has adopted a liberal welfare model, emphasizing the importance of market mechanisms and limited government intervention. Even though social security in the U.S. is primarily targeted at the most needy labor groups, but some scholars believe that the over-reliance on market mechanisms and profit incentives for resource allocation inevitably leads to the eventual monopoly of resources, failing public goods provision (Yan,2014). In contrast, Nordic countries, by implementing a social

democratic welfare system that offers comprehensive social services and benefits through government provision, have reduced market dependency, promoted social equality, and improved the quality of life, successfully achieving smaller social inequalities and higher social cohesion. Meanwhile, Germany's conservative welfare system emphasizes the close connection between welfare and individual professional status and contributions through social insurance mechanisms, thereby maintaining traditional family structures and social order. Esping-Andersen further points out that the ruling class maintains its position by controlling political institutions and the policy-making process, the distribution of political power and the nature of the party system will determine the methods and scope of resource redistribution, thereby affecting the formulation and implementation of welfare policies. However, the various welfare systems established by Western capitalist countries, although to some extent mitigating social conflicts, have not fundamentally resolved the intrinsic structural problems of capitalism. Issues such as the widening gap between rich and poor, over-dependence on welfare, and limited social mobility still exist.

In light of theoretical debates and practical experiences surrounding Western welfare systems, the Chinese government has engaged in a comprehensive review and reflection since its establishment on October 1, 1949. It has profoundly integrated Marxist thought with China's actual conditions, actively exploring and forming a path to common prosperity. Marxism, serving as the theoretical foundation for analyzing social development evolution and solving social contradictions, plays a core guiding role for China in constructing a path to common prosperity. Marx, through works like "Das Kapital," reveals that the fundamental problem and

instability of the capitalist economy stem from its essential nature of production relations, namely the exploitative process of capital accumulation and the intensification of wealth disparities. Marx's theory of surplus value further exposes the underlying reasons for the inequality of wealth in capitalist societies: a small portion of people accumulate wealth through control over the means of production and capital, while the vast majority of laborers fall into economic hardship due to receiving only limited labor remuneration (Marx, 2018). This economic structure, based on private ownership of the means of production and the employment labor relationship, leads to the unfair distribution of wealth, exacerbates social class differentiation, triggers cyclical economic crises, and further increases social instability.

Based on a profound understanding of Marxist theory and critical reflection on the inherent contradictions of capitalism, as well as reconsideration of the "egalitarianism" policies during the Mao Zedong era—policies that pursued absolute social equality through equal distribution of resources, income, and social status, yet ignored the natural differences in abilities and contributions among people. The Chinese government adheres to public ownership as the mainstay and distribution according to work as the principal approach, vigorously developing productive forces. Through scientific macro-regulation and the formulation of various forms of support policies of the government to promote the practical implementation of common prosperity. and Chinese academics have developed a large number of studies from different perspectives to support the goal of achieving common prosperity, the research involves the connotation of common prosperity (Zhang & Li, 2021), realistic challenges (Tao, 2022a), realization path (Deng & Han, 2023),

measurement indicators (Wan et al., 2023), etc., and believes that the common prosperity from the recognition to the realization of the process is a process of long term, arduous and complexity, with distinctive political, process and fairness, etc.

Research Methodology

1. Research Method

A review work of literature is constructively employed in this study with an application of a bibliometric method, and the visualization and analysis methods.

1.1 Bibliometric Method

Microsoft Excel 2018 is used to describe the changes in the number of common prosperity postings and to analyze them.

1.2 Visualization Analysis Methods

By using the visualization application software CiteSpace 6.2.R4 software, the hotspots and development trends of the frontier in the field of China's common prosperity research during 2012-2022 were sorted out and summarized, including 1) Sorting out the trend of research publications; 2) Summarizing the journals of the research publications; 3) Collating the core research authors and the core institutes; and 4) Analyzing the co-occurrences, clustering, and protruding of keywords to detect the research hotspots and frontiers. From 2012-2022, the time slice is set to 1 year, and Top50 is selected for analysis in each time slice. The clustering labels are extracted using keyword extraction nominal terms and LLR algorithm, and the emergent nodes of keywords are presented separately using the Burstness approach.

2. Sample Selection and Data Sources

To ensure the accuracy and comprehensiveness of literature selection, this study employs a triangulation method. This methodical approach involves independent screening and cross-checking by the authors, a consensus resolution mechanism, reference tracing, and an assessment of the risk of bias in studies to cross-validate the outcomes of literature selection, ensuring the thoroughness and depth of the literature review. It conforms to the PRISMA framework (Page et al., 2020) focusing on the systematic flow of different kinds of information. Following the outlined research steps, we collectively gathered 1,596 articles for analysis.

2.1 Literature Search Strategy

The co-authors conducted an online search in the China National Knowledge Infrastructure (CNKI) database's Chinese Social Sciences Citation Index (CSSCI) for literature related to common prosperity, covering the period from January 2012 to December 2022. The search combined subject terms with free words, and references of the included literature were traced when necessary. The search formula is as follows: Subject=(Anti-Poverty + Poverty Alleviation) * Common Prosperity.

2.2 Inclusion and Exclusion Criteria

Based on strict adherence to the PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) guidelines, standards were established for literature search, inclusion, screening, and exclusion.

Inclusion Criteria: 1) Types of research design: systematic reviews, meta-analyses, quantitative studies, and high-quality qualitative studies including case studies, in-depth interviews, etc.; 2) Research subjects: common prosperity in China or with Chinese characteristics;

3) Research content: theoretical discussions, policy analysis, practical cases, factors affecting, and effectiveness evaluation of common prosperity, including its connotations, measurement indicators, paths to achievement, or policy recommendations.

Exclusion Criteria: 1) Exclude non-academic literature such as news reports, policy documents, and promotional materials; 2) Literature that has been published repeatedly; 3) Literature for which the full text cannot be obtained through various channels and methods; 4) Articles of poor research quality and from which quality information cannot be obtained.

2.3 Literature Screening and Data Extraction

The co-authors independently screen the literature, extract information, and cross-check. In case of disagreement, a third party is consulted for a decision. If data are lacking, efforts are made to contact the authors for supplementation. Literature screening initially involves reading the titles and abstracts to exclude obviously irrelevant documents, followed by a full-text reading to determine final inclusion. The data extraction mainly includes: 1) Basic information of the included studies: title, first author, publication year, journal, author affiliations, collaborating institutions, etc.; 2) Baseline characteristics of the research topic, including geographical areas, social groups, or economic classes; 3) Key elements for assessing risk of bias. If the original research data are unclear or missing, other channels are used for collection, or an attempt is made to contact the authors via email. If no additional data are available or the authors do not respond, the literature is excluded.

2.4 Risk of Bias Assessment for Included Studies

We used the "Risk of Bias Assessment Criteria" recommended by the Cochrane Handbook 5.0.1 to evaluate the literature, which includes: 1) whether an appropriate study type was used; 2) the presence of selection bias; 3) the reliability, validity, and consistency of data collection methods; 4) the presence of subjective variation; and 5) the presence of other biases.

Research Results and Analysis

1. Current situation of research on common prosperity in China

1.1 Analysis of Annual Trend of Published Articles

The variation in the number of articles issued reflects the level and degree of theoretical development of academic research in this field (Xiao et al., 2011). Since 2012, the Chinese government has done a lot of theoretical and practical exploration on how to lead the whole people to common prosperity and has achieved remarkable development. There are 1596 articles related to the study of common prosperity from 2012 to 2022, and the change of the curve in Figure 1 shows that from 2012 to 2020, the number of articles issued by China Figure 1 was stable, with about 38 articles per year. In 2015 and 2019, there was a decline, but in 2021, the number of articles suddenly increased to 226; the number of articles published in 2022 soared to 1,029, accounting for 64.51% of the total number of articles published from 2012 to 2022, which indicates that the attention paid by the academia to the topic of common prosperity since 2021 has shown a "common prosperity" trend. This shows that since 2021, the attention of academics to the theme of common prosperity has shown a "blowout" growth trend,

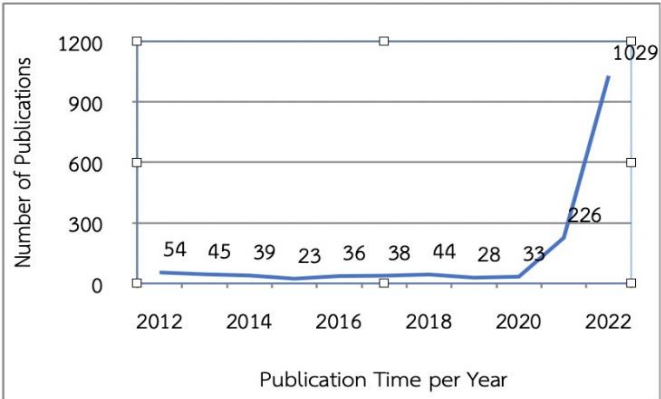
and the number of articles published has increased rapidly. This article divides the annual publication volume into two stages:

The first stage is the stable phase (2012-2020). During this period, Chinese society entered a new historical development stage, and China's anti-poverty efforts entered a critical period, with a focus on topics such as "poverty alleviation" (Wang, 2020) and "targeted poverty alleviation" (Tong and Shi, 2020).

The second stage is the rapid growth phase (2021-2022). This phase focused on topics such as "quality development" (Li & Cui, 2023) and "the third distribution" (Wu & Jing, 2022).

Figure 1

Annual Change in the Number of Published Papers in CNKI-CSSCI from 2012 to 2022

1.2 Analysis of Source Journals

Table 1

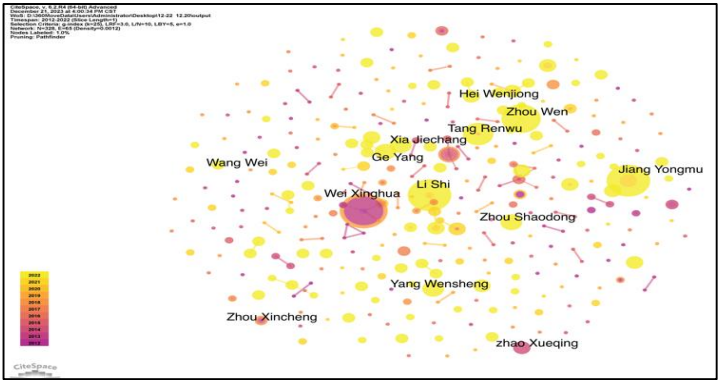
Main source journals with articles published in the Common Prosperity Study CNKI database and indexed by CSS

Journal Name	Number of articles issued	Proportion (%)	Rank
People's Tribune	36	2.26%	1
Guide Journal of Ideological Theory and Education	26	1.63%	2
Studies on Marxism	24	1.50%	3
Contemporary Economic Research	20	1.25%	4
Studies on Mao Zedong and Deng Xiaoping Theories	20	1.25%	4
Scientific Socialism	19	1.19%	5
Journal of Southwest Minzu University (Humanities and Social Science).	19	1.19%	5
HongQi WenGao	18	1.13%	6
China Review of Political Economy	18	1.13%	6

From 2012 to 2022, the CNKI database CSSCI (Chinese Social Sciences Citation Index) included 1596 articles related to research on common prosperity. Based on the original publication information of the collected articles, the top-ranking journal was "People's Forum," which published 36 articles, accounting for 2.26% of the total reprinted articles. Following closely was the "Journal of Ideological & Theoretical Education," which published 26 articles, accounting for 1.63%. Table 1 details the source journals with more than 18 articles included in the CSSCI. The published research on common prosperity is not only concentrated in social sciences, Marxist theoretical studies, and related journals but is also prominently present in economic journals. This reflects that the academic community in China has not only conducted theoretical research on common prosperity but has also paid significant attention to its practical implementation in the field of social and economic development.

1.3 Analysis of Core Authors

Figure 2
Co-occurrence map of core authors

The core author of article is the forerunner of the development of the discipline and plays an important role in the research of the discipline. According to the distribution of core authors (Figure 2), Wei Xinghua, an academic leader, has published 11 papers, ranking first. Li Shi and Jiang Yongmu have each contributed 10 articles. Zhou Wen has authored 9 articles, Tang Renwu has published 7 articles, and Zhou Shaodong, Xia Jiechang, Yang Wensheng, and Ge Yang have each written 5 articles. According to the analysis results, All the core authors, basically doing their research, rarely cooperate, only Wei Xinghua, the core author, will appear in the cooperative group.

1.4 Institutional Analysis

The Core scientific research institutions and core authors have the same irreplaceable role but also have a strong influence (Chen, 2006). As seen from Table 2, the research institutions on common prosperity are mainly in the fields of economics and Marxism studies, and are generally among the top humanities and social sciences institutions in China, such as the Chinese Academy of Social Sciences, Renmin University of China, Zhejiang University, etc., indicating that the research on common prosperity receives significant attention from top research institutions. However, the cooperation among these institutions appears to be weak. (refer to Figure 3)

Figure 3
Graph Visualization of institution

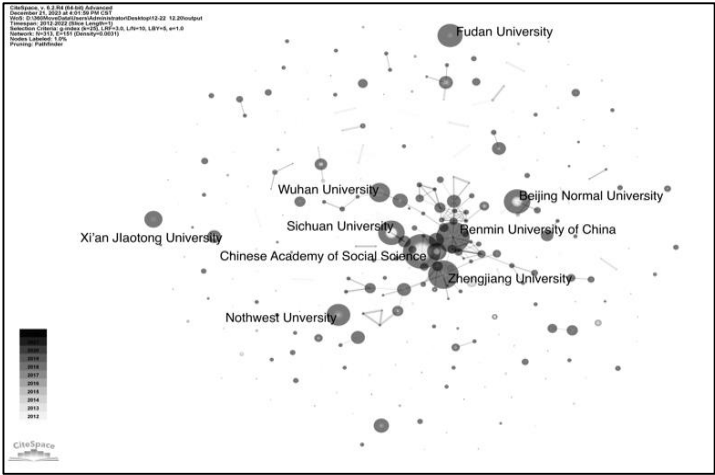

Table 2
The list of Main institution

Core Institution	No of articles
Chinese Academy of Social Sciences	148
Renmin University of China	73
Zhejiang University	65
Sichuan University	35
Beijing Normal University	32
Fudan University	32
Northwest University	26
Wuhan University	25

4.2 China's Research Hotspots and Frontier Trends in Common Prosperity

4.2.1 Co-occurrence Analysis of Keywords

Keyword co-occurrence analysis can visually reflect the frequency of appearance of key terms in the literature and thereby reveal the changing characteristics and hot topics in a specific research field (Cawkell, 2003). This paper imports 1,596 core literature articles identified with the theme of "common prosperity" and the keyword "common prosperity" from the Peking University core database into the Cite Space visualization analysis software. It sets the Time Slicing to 1 year, with the node type as Keyword, and the data extraction threshold to "TOP50". This process generates a minimum spanning tree clustering map of research in the field of common prosperity (Figure 4) and obtains a list of high-frequency keywords in the field of common prosperity research through the statistical analysis of keyword co-occurrence frequencies (refer to Table 3).

Betweenness centrality is a key indicator used to characterize the importance of nodes. When the betweenness centrality is greater than 0.1, the node is considered significant and represents a hotspot term in the literature research. Among the five keywords "Common Prosperity, Rural Revitalization, Income Distribution, Shared Development, and Socialism," all of them have betweenness centrality values exceeding 0.1. This indicates that the concept of common prosperity encompasses a wide range of fields and displays strong interconnections. The keyword "Common Prosperity" has the highest betweenness centrality with a value of 1.45, indicating that it plays a central role in connecting various other keywords in the co-occurrence network.

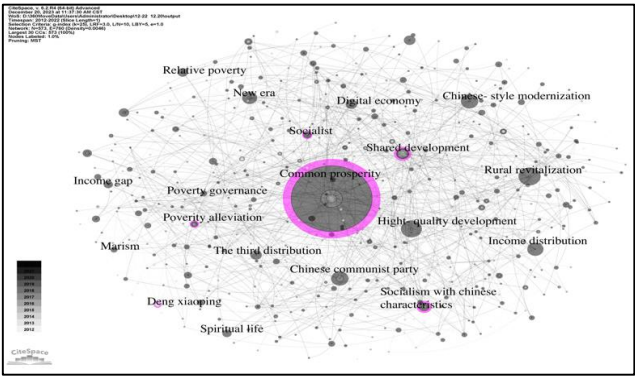
Table 3

List of high-frequency keywords

keywords	frequency	centrality	year	remark
Common prosperity	1445	1.45	2012	1
Rural revitalization	108	0.12	2018	2
Income distribution	72	0.1	2017	3
Shared development	60	0.2	2016	4
New era	57	0.1	2018	5
Socialist	40	0.11	2012	6
Poverty alleviation	30	0.09	2020	7
Digital economy	29	0.03	2022	8
Relative poverty	29	0.02	2020	8

Figure 4

Co-occurrence network mapping of keywords

In a remark: (1) Within the keywords section, the top 10 are exclusively chosen based on their frequency of appearance. (2) The primary issue in the course of China's social development remains regional polarization, with a notable concentration of poverty in rural areas. As a result, the

government's emphasis on rural governance has consistently remained of paramount importance. Furthermore, as indicated by bibliometric analysis, sociology exhibits a more pronounced inclination toward research on rural contexts.

4.2.2 Analysis of Keyword Clusters

By utilizing CiteSpace's keyword clustering, one can explore the research themes in the field. Combining functionalities such as frequency, centrality, and burst detection, it becomes possible to discern the characteristics of research in different periods. After running CiteSpace for keyword clustering, the generated graph (Figure 5) reflects the research themes in the field. The evaluation indices for network modularization and homogeneity are as follows: the clustering module value (Modularity, Q) is 0.6597 (Q value > 0.3 indicates a good clustering), and the mean silhouette value (S value) is 0.9158 (S value > 0.5 indicates high homogeneity). These results indicate that the clustering effect is highly reliable, and the network exhibits a high level of homogeneity (Small, 1973). Therefore, the clustering analysis proves that the research on common prosperity is highly reliable.

To gain a better understanding of the research hotspots and frontier development trends in the field of common prosperity in China, we conducted a visual analysis by integrating keyword frequency, centrality, and clustering features from relevant research on common prosperity. After conducting a clustering analysis and consulting with experts, specific keywords were summarized and categorized into three main research themes:

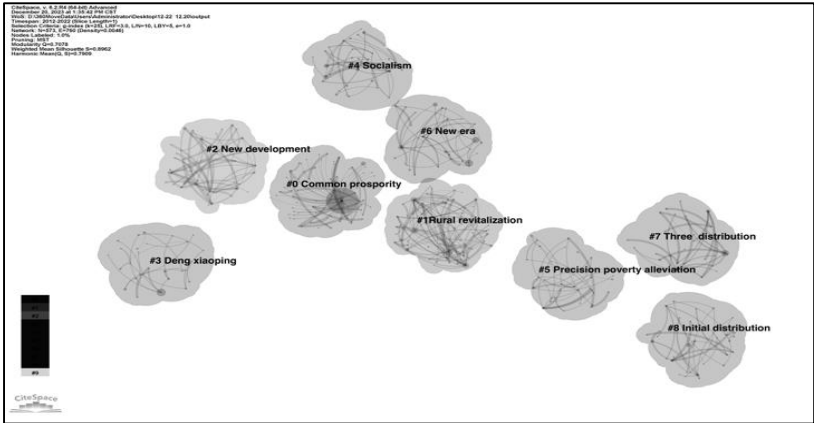
1) Clusters #0, #3, #4, and #6 can be categorized as "Theoretical Framework of Common Prosperity in the Context of Socialism with Chinese Characteristics."

2) Clusters #2, #7, and #8 can be categorized as "Social Security for Achieving Common Prosperity."

3) Clusters #1, and #5 can be categorized as "Common Prosperity and Rural Revitalization."

Figure 5

Network mapping of keyword clustering for Common Prosperity research

(1) Hot Spot A: The Theory of Common Prosperity under Socialism with Chinese Characteristics

In terms of keyword clustering, independent clusters were formed for keywords such as "Socialism (#4)," "Deng Xiaoping (#3)," and "New Era (#6)" (Figure 5). These keywords can be summarized as Hotspot A, representing the theory of common prosperity in the context of socialism with Chinese characteristics. The understanding of the theory of common prosperity in the Chinese academic community is an ongoing and dynamic process.

Since 2012, in the face of the widening wealth gap, regional disparities in development, and imbalances between urban and rural areas in Chinese society (Cai & Wen, 2022), Over time, research on the theory of common prosperity has transitioned from exploring theory to addressing practical social issues. Additionally, the focus has shifted from productive strategies to distributional methods. Two clear aspects illustrate this change.

Firstly, in terms of theoretical extension, research has shown that the concept of common prosperity has been further enriched in the new era. There is a clearer and more in-depth understanding of its prerequisites, fundamental components, and the entities responsible for its realization. From the perspective of prerequisites, achieving common prosperity requires the active participation of all members of society, emphasizing the concept of "joint creation and joint development." It aims to reach a level of prosperity at the overall societal level (Zhang & Yang, 2022). From the perspective of fundamental components, common prosperity is a comprehensive affluence that encompasses both spiritual and material dimensions, not merely wealth on the material level but also the spiritual well-being of the people. It represents a state of coordinated and collective development across political, economic, cultural, social, and ecological aspects (Zhang, 2022a). From the perspective of the implementing subjects, common prosperity is the prosperity of all people. This means that the socialist common prosperity is an all-inclusive wealth, "leaving no one behind," and is a "differential prosperity" within a reasonable income gap, rather than egalitarianism. It is a differentiated yet orderly common prosperity, aiming ultimately to

eliminate the polarization between the rich and the poor (Zhang, 2022b).

Secondly, in terms of the practical process, common prosperity is a dynamic and progressive landscape for development and achievement. Achieving the goal of common prosperity requires respecting objective laws. This transition involves moving from merely focusing on economic growth and gradually narrowing the wealth gap to ensuring high-quality economic development while maintaining a low level of income disparity. The process of achieving common prosperity is complex; it's not immediate or simply about redistributing wealth. Instead, it necessitates the continuous enhancement of people's ability to create wealth, under the premise of promoting holistic human development, thereby fostering the overall harmonious development of society (Jia & Zhao, 2022).

To sum up, the research on socialism with Chinese characteristics' theory of common prosperity highlights its developmental traits. The theory derives from practical applications, offers guidance to practice, undergoes practical experimentation, and continuously broadens and enriches its significance along with practical changes.

(2) Hot Spot B: Social Security Systems and Mechanisms to Promote Common Prosperity

In terms of keyword clustering, independent clusters were formed for keywords such as "shared development (#2)," "three distributions (#7)," and "initial distribution (#8)," (Figure 5). These keywords can be summarized as Hotspot B, representing the advancement of social security systems and mechanisms for promoting common prosperity. In terms of practical pathways, the academic community has delved deep into the issues of income

distribution based on social security systems. Research topics cover various aspects of income distribution, including initial distribution, redistribution, and the third distribution (Zhang et al., 2022a). Particularly, the concept of shared development has gradually become one of the research hotspots. On the distribution level, China's basic economic system continues to be characterized by the principle of "distribution according to labor with multiple distribution methods coexisting." This system provides institutional safeguards for achieving common prosperity (Liu, 2018).

Firstly, at the level of primary distribution, it is essential to enhance the distribution status of laborers while also emphasizing respect for market laws and leveraging market mechanisms, giving due consideration to the impact of supply and demand relations of various market elements in primary distribution. It is not only important to focus on direct labor participation in distribution to increase the proportion of labor remuneration at the initial stage (Zhang, 2021), but also to improve the factor-based distribution mechanism that assesses contributions through market evaluation and determines compensation accordingly. With the advent of trends such as industrial structure optimization and information technology development, while optimizing the connotation of the distribution system and promoting institutional innovation, it is crucial to firmly adhere to the bottom-line thinking of China's social distribution system (Li, 2022), protecting the labor remuneration obtained by workers in the initial distribution, safeguarding their legitimate rights and interests, and laying a foundation for common prosperity.

Furthermore, at the level of redistribution, the social security system is essential for promoting common prosperity by facilitating fair wealth distribution (Chen & Chen, 2023). Redistribution is typically government-led and possesses mandatory characteristics. In the context of China, the social security system involves both government financial regulation and compulsory tax adjustments. The fiscal aspect is not only a significant means for government resource allocation and macroeconomic regulation but also a critical tool for promoting social wealth accumulation (Yu, 2022). Taxation can achieve both regulations of incremental wealth and regulation of existing wealth. Through the financial and tax systems within the social security framework, the government can provide certain public goods and services to society members, reflecting principles of fairness and justice. China's current social security system faces several challenges, including uneven benefit distribution, fairness concerns, coordination gaps, subpar coverage quality, resource deficiencies, and limited redistribution impact. To foster common prosperity, it's crucial to refine the legal structure, bolster management, streamline long-term strategies, amplify redistribution efficacy, and fortify the system's foundational resources (He & Pan, 2021), for example, using government transfer payments to address disparities in resources like education, healthcare, and housing can promote common prosperity. Enhancing national redistribution helps correct market distribution flaws, aligns interests, and leverages socialism's strengths for shared prosperity (Pang, 2021).

At the third distribution level, it involves wealth transfer driven by individuals' will, moral force, and social responsibility. The third distribution complements both the initial distribution and the redistribution processes. It helps overcome the

shortcomings of market mechanisms and supplements the limitations of government regulation while ensuring a balance between efficiency, fairness, and voluntary principles (Liang, 2021). Research indicates that It's crucial to guide and support philanthropic efforts at the institutional level for effective shared prosperity (Hu & Jia, 2022). Donors can be provided with various tax incentives, exempting all types of taxes on donation income for public welfare and charitable organizations, and offering tax preferences for the income and wealth received by beneficiaries of public welfare projects.

The three modes of distribution are interconnected and have their benefits that complement each other. To achieve significant progress toward achieving common prosperity, these three modes must be coordinated and work together seamlessly.

(3) Hotspot C: Rural Revitalization Facilitating the Solid Advancement of Common Prosperity.

In terms of keyword clustering, rural revitalization (#1), and Precision Poverty Alleviation (#5) form independent clusters (Figure 5), collectively categorized as Hotspot C, representing the intersection of common prosperity and rural revitalization. Currently, China has comprehensively built a moderately prosperous society, resolving absolute poverty. the focus of rural work has shifted from precision poverty alleviation to rural revitalization (Zhong & Su, 2023).

On the one hand, it is related to the elimination of absolute poverty. In the process of poverty alleviation in China, the government has undertaken a top-level design for precision poverty alleviation, encompassing the overall layout and

working mechanisms. The focus of poverty alleviation shifted from a universal approach to a targeted one, the goal evolved from solving basic needs to achieving high-quality poverty alleviation, and the model transitioned from relief-based to development-oriented. This shift has facilitated the comprehensive implementation of targeted poverty alleviation. The concept of targeted poverty alleviation has been innovatively developed in practice, integrating the enhancement of will and wisdom, and coordinating development-oriented and security-based poverty alleviation. This ensures the full utilization of societal enthusiasm and the effective and sustainable achievement of high-quality poverty alleviation (Cheng & Zeng, 2021).

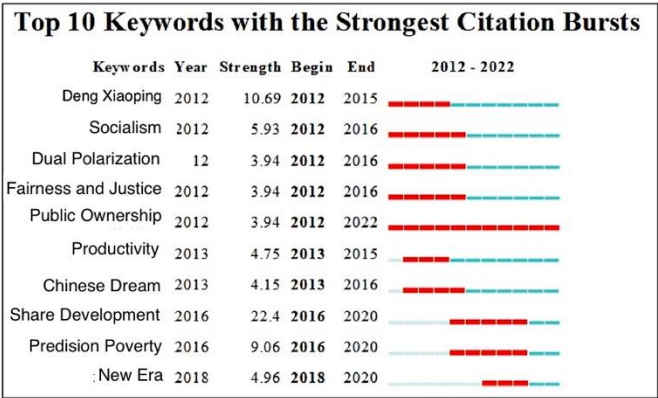
On the other hand, it involves constructing a long-term poverty alleviation mechanism. In practical terms, to consolidate the achievements of poverty alleviation and promote the process of common prosperity, it is necessary to focus on future-specific strategies and scientific mechanisms (Wu & Xia, 2020). Establish a working system that is closely integrated with the rural revitalization strategy, improve comprehensive infrastructure construction and incentive measures aimed at alleviating regional poverty, and promote rural development. Utilize the guiding role of grassroots organizations to ensure organizational support for the modernization of agriculture and rural areas; strengthen rural self-governance, enhance administrative effectiveness, and promote the sustainable and healthy growth of rural communities (Huang, 2020).

2.3 Analysis of Keyword Emergence

In keyword analysis, the emergent graph of key terms generated can identify emerging trends in the research field and reflect the particular attention given by the academic

community to certain research hotspots during a specific period, (as shown in Figure 6), during the period from 2012 to 2022, the forefront of research on common prosperity is focused on "how to achieve shared development in the new era."

Figure 6
Graph Visualization of the Top 10 keywords

The concept of shared development. The concept of shared development has been given special attention in the context of common prosperity in the new era. Common development and common prosperity are the key means and goals of Chinese socialist modernization reconstruction, and they are also the focus of research on social welfare. Shared development is the fair allocation of resources and enriching social harmony and inclusive growth with fair benefits in of the whole society, and the goal is to realize the integration of the economy and society. It provides the foundation and guarantee system to achieve

common prosperity. It ensures equal rights and opportunities for all by allocating resources fairly (Ren & Ren, 2021). At the same time, common prosperity is also one of the objectives of shared development, wherein even in the process of development, attention is still focused on the welfare of the poor and vulnerable groups. Active measures are taken to eliminate poverty and promote social justice (Quan, 2022). Shared development is a crucial component of the new development concept, highlighting the goal of achieving common prosperity for all people. It focuses on addressing issues of social equity and justice and explores questions of for whom, by whom, and who shares the fruits of development on the path to common prosperity.

The Concept of Precision Poverty Alleviation.

The experience of precision poverty alleviation not only contributes to rural revitalization but also offers Chinese wisdom to global poverty reduction efforts. Since the 18th National Congress of the Communist Party of China, the poverty alleviation campaign has demonstrated innovative features, including multi-party coordination, a shift from general to targeted assistance, a transition from basic needs fulfillment to high-quality poverty eradication, and a shift from relief-based to development-oriented models (Wang, 2019). The concept of Precision poverty alleviation has been innovatively developed and refined in practice, integrating the enhancement of will and intellect, and coordinating development-oriented and security-based poverty alleviation efforts. This approach has fully unleashed the enthusiasm of social forces and ensured high-quality and sustainable poverty eradication (Yuan, 2019).

It adheres **to the dominant position of public ownership**. To achieve common prosperity, it is necessary to implement a system with public ownership as the mainstay (Zhang

et al, 2022b). Public ownership has contributed to common prosperity by fostering national and societal wealth, enhancing living conditions, and narrowing the wealth gap through resource redistribution and social welfare systems, promoting social fairness and justice. In the past decade, there has been significant expansion in private and foreign-funded economies. However, some scholars argue that to address the widening income gap, it is necessary to change the trend of excessive expansion of private ownership and uphold the dominant position of public ownership. Only by implementing a system of distribution based on labor under public ownership conditions can societal material wealth be effectively distributed to the general public, achieving the unity of individual and public interests in common prosperity (Tao, 2022b).

Research-Discussion and Conclusions, and Future Prospects

1. Discussion and Conclusion

"Common prosperity is the essential requirement of socialism with Chinese characteristics and a long-term historical process" (Liu, 2022). This research adopts the method of bibliometric analysis and uses CiteSpace software to conduct data analysis and visualization of 1596 core journal papers related to common prosperity from 2012 to 2022. The analysis indicates that research into common prosperity primarily encompasses theoretical and practical dimensions. Studies on common prosperity are characterized by the following traits:

(1) At the macro level, research on the theory system of socialism with Chinese characteristics for common prosperity is being actively conducted.

Through detailed analysis and synthesis covering a broad spectrum-from the theory's and philosophical and scientific bases to its cultural roots, developmental trajectories, hands-on experiments, and future outlooks, along with China's practical experiences and theoretical solutions for achieving common prosperity- the Chinese scholarly community has sharpened its understanding and expanded its investigation into the essence of common prosperity. This includes its requirements, core content, and involved parties. This research journey highlights how the theory is rooted in, guides, and is proven by practice, and how it continually refines and broadens its meaning in response to evolving practices. This has led to the formation of a vibrant and timely academic discipline that both respects historical heritage and adapts to modern times.

This study has found that: 1) There has been a surge in academic articles on common prosperity, mainly concentrated in the field of social sciences, with a focus on Marxist theory. 2) A core group of authors within this research field has not yet formed, and the cooperation between researchers and research institutions is relatively loose. The research presented in this paper shows that studies on common prosperity in China are intimately connected with the policy requirements of the Chinese government. The increasing volume of publications and the predominance of articles published in journals within the field of Marxism, combined with the characteristics of research institutions, suggest that the theory of common prosperity, characterized by Marxism, possesses a high

level of adaptability and developmental potential in China. It can thrive within the context of the sinicization and modernization of Marxism. In terms of collaboration, a stable cooperative research network or academic community has not yet been established, indicating that scholars from various disciplinary backgrounds need to strengthen cooperation. Interdisciplinary crossover research will become the future trend in the study of common prosperity in China.

(2) At the intermediate level, research is being conducted on the social security system mechanisms to promote the achievement of common prosperity under the framework of socialism with Chinese characteristics.

Research has long been focused on income's primary distribution, redistribution, and tertiary distribution. Among these, income redistribution is increasingly receiving attention for its function. The social security system, which can guarantee and improve people's livelihoods while maintaining social equity, has been highly regarded. It plays an increasingly crucial role in the process of achieving common prosperity. Additionally, there is a strong emphasis on the status and role of the public sector economy to prevent wealth polarization and promote common prosperity.

Existing literature demonstrates that social security and income redistribution mechanisms are crucial in promoting common prosperity (Ting, 2022). They not only help reduce the wealth gap between the rich and poor, enhance the overall level of social welfare but also prevent excessive wealth accumulation among high-income groups, thus promoting an equitable distribution of societal wealth. This article, through the application of keyword

co- occurrence cluster analysis, has identified the connection between the theory of common prosperity and socialism with Chinese characteristics, as well as the vital role of the social security system in facilitating the achievement of common prosperity. The results of the analysis explicates the fundamental dimension of "how to achieve common" within the concept of common prosperity, maintaining essential consistency with the findings of previous research.

(3) At the micro-level, research has covered the promoting for rural revitalization facilitates the achievement of common prosperity.

Promoting rural revitalization is an important approach to achieving common prosperity. Poverty alleviation and rural revitalization have an inherent logical relationship of mutual integration and unity. Poverty alleviation efforts require a pragmatic approach, adapting measures to local conditions, providing guidance based on classification, and implementing Precision poverty alleviation. The focus on poverty alleviation needs to shift from a general to a precise approach. Furthermore, current research in China's academic circles mainly focuses on the implementation of Precision poverty alleviation policies, with significant attention on the philosophy and policies of targeted poverty alleviation. Precision poverty alleviation is the development and extension of the theory of common prosperity, combining China's unique poverty alleviation policies with the idea of common prosperity to construct a theoretical framework for Precision poverty alleviation. The implementation of rural revitalization has become an inevitable requirement linked with poverty alleviation efforts to achieve common prosperity. Through the analysis of the keyword emergent

shows that rural revitalization is not only a continuation and deepening of poverty alleviation efforts but also an important support for achieving common prosperity. Both rural revitalization and common prosperity emphasize the value of "common," aiming to improve the welfare and quality of life of all people, especially focusing on the life issues of the weak and impoverished groups in rural areas. Rural revitalization and common prosperity have a mutually dependent and promoting relationship, with rural revitalization providing material support and spiritual sustenance for common prosperity, and common prosperity offering a clear direction and goals for rural revitalization.

2. Future prospects

In future research, exploring the theory of common prosperity requires not only a focus on fully exploring the depth of its conceptual connotations and expanding and deepening the perspectives of theoretical research but also a strong emphasis on promoting the integration of theory and practice in the context of new historical positioning and the current era. This will further enhance the depth and height of research related to common prosperity.

(1) Enriching the theoretical system of socialism with Chinese characteristics and common prosperity.

Since common prosperity is a comprehensive and overarching theoretical proposition. In the process of promoting common prosperity. The concept of common prosperity in China enriches and innovates socialism with Chinese characteristics while contributing significantly to modern Marxist theory. In future research on the rational-critical explanation of common prosperity theory in China, the development of a better theory should reflect

the re-orientation for new advancements and new horizons of Marxist theory and re-examination of scientific socialism. It should integrate the new direction of socialist development with Chinese characteristics at the practical level, highlighting the practical vitality and re-known features of theoretical development for a better explanation and utilization of theory, thus demonstrating the intellectual depth and theoretical height of the common prosperity theory. The research also emphasizes the cross-fertilization of different disciplines, assimilating theoretical resources from various fields, and achieving a comprehensive understanding of the issues related to common prosperity. This leads to the formation of an integrated theoretical framework and the construction of a theoretical and methodological system for the study of common prosperity.

(2) Constructing an evaluation index system for China's common prosperity.

The contemporary concept of common prosperity lacks an integrated theoretical framework and has not yet formed a unified measurement tool or index system. Currently, the evaluation of common prosperity mainly relies on income-based criteria. However, common prosperity should not be limited to solely income-based standards; wealth accumulation, human well-being of physical and spiritual enrichment should also be included in the evaluation scope of common prosperity. Furthermore, considering the different foundations and conditions for promoting common prosperity in various regions, it becomes challenging to accurately measure the level of common prosperity, which can have an impact on policy implementation. On June 10, 2021, the "Opinions of the Central Committee of the Communist Party of China and the State Council

on Supporting Zhejiang in Constructing High- Quality Development Demonstration Zone for Common Prosperity" (referred to as "Opinions") was issued. As the latest practice of common prosperity, the "Opinions" represent a significant decision to promote the common prosperity of all Chinese people. Building upon the existing index system, a China-specific common prosperity index model was constructed to gradually assess the practice of constructing a high- quality development demonstration zone for common prosperity in Zhejiang province, as an example. This should become one of the important topics in the research on common prosperity.

(3) Conducting empirical tests on the basic model, practical path, and evaluation index system of common prosperity in China.

Common prosperity is a comprehensive and all-encompassing practical proposition. Currently, research on common prosperity has entered a critical phase. However, most of the existing research on common prosperity remains limited to theoretical analysis, predominantly presenting macro- level discussions and normative studies. There is a lack of empirical studies and case analyses from the perspective of economics, as well as insufficient empirical research on the implementation path of common prosperity and the micro-level interpretation of key influencing factors.

Subsequent research should strengthen interdisciplinary integration, with a particular emphasis on empirical studies. By constructing the praxis model (and sub-models) and employing qualitative methods such as grounded theory, in-depth exploration of the practical paths of common prosperity can be achieved. Rigorous research designs, comprehensive data collection, and a combination of methods such as content analysis, model construction,

case analysis, and typological analysis should be utilized for solid empirical verification.

This article adopts bibliometrics combined with CiteSpace visual analysis to mine and organize literature data. It not only focuses on the current status and hotspots of common prosperity research but also reveals three themes of the study through methods like keyword clustering, presenting a novel research perspective. While it has certain advantages in methodology and perspective, there are also shortcomings. Future research could further expand the data scope. The sources of literature should not be limited to China alone but should also include the achievements of common prosperity research from other countries. It should emphasize the combined use of empirical research and normative research, enhance the integration across multiple disciplines, rely on rigorous research design, collect rich practical materials, and comprehensively employ methods such as content analysis, model construction, case study, and typology analysis to conduct solid empirical research, thereby more comprehensively revealing the current status and development trends of common prosperity research.

Reference

- Cai, W., & Wen, M. (2022). Improvement of National Governance Effectiveness and Promotion of Provincial-Managed County Model. Urban-Rural Income Gap and Common Wealth. *Social Development Research*, 9(4), 144-163, 245.
- Cawkell, T. (2003). Mapping scientific frontiers: the quest for knowledge visualization. *Journal of Documentation*, 59(3), 364-369. DOI: 10.1108/00220410310472554

- Chen, C. M. (2006). CiteSpace II: Detecting and visualizing emerging trends and transient patterns in scientific literature. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 57(3), 359-377. DOI: 10.1002/asi.20317
- Chen, Y. Z., & Chen, H. (2023). Research on the impact of pension insurance and population aging on the savings rate of Chinese urban residents. *Hebei Enterprise*, (7), 19-22. Retrieved from <https://doi.org/10.19885/j.cnki.hbqy.2023.07.001>
- Cheng, C. P., & Zeng, J. (2021). A Century of History, Achievements and Future Prospects of the Chinese Communist Party in Governing Poverty-Written on the Occasion of the Centennial of the Founding of the Chinese Communist Party. *Contemporary Economic Management*, 43(6), 10-17. Retrieved from <https://doi.org/10.13253/j.cnki.ddjgl.2021.06.002>
- Deng, H. L., & Han, M. (2023). The Theoretical Roots and Realization Path of Common Wealth in the Perspective of Chinese style Modernization. *Jiangsu Social Science*, 4, 9-17. Retrieved from <https://doi.org/10.13858/j.cnki.cn32-1312/c.20230718.003>
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. New Jersey: Princeton University Press.
- Giddens, A. (2000). *The Third Way: The Renewal of Social Democracy* (G. Zheng, Trans., P. Huang, Ed.). Beijing: Peking University Press.
- Guo, W. (2022). The relationship between livelihood protection and social governance in the context of Chinese-style modernization. *China Social Work*, 30, 10.

- He, W. J., & Pan, X. H. (2021). Deepening Reform of Social Security System Based on Common Wealth. *Jianghuai Forum*, 307(03), 133-140. Retrieved from <https://doi.org/10.3969/j.issn.1001-862X.2021.03.020>
- Hu, J., & Jia, L. H. (2022). Research on the construction of the third distribution realization mechanism from the perspective of common prosperity. *Journal of Chongqing University of Technology (Social Science)*, 10, 44-54.
DOI: CNKI:SUN:CQGS.0.2022-10-006
- Huang, C. W. (2020). Poverty reduction path with Chinese characteristics in the process of common prosperity. *Journal of China Agricultural University (Social Science Edition)*, 6, 5-11. Retrieved from <https://doi.org/10.13240/j.cnki.caujsse.2020.06.001>
- Jia, L. M., & Zhao, C. (2022). The internal logic and realization path of common prosperity from the perspective of big history. *Theoretical Discussion*, 5, 95-101. Retrieved from <https://doi.org/10.16354/j.cnki.23-1013/d.2022.05.010>
- Li, J. & Cui, S.B. (2023). The triple logic of the emergence of common prosperity in the new era. *Journal of Northeast Normal University (Philosophy and Social Sciences Edition)*, 6, 20-28. Retrieved from <https://doi.org/10.16164/j.cnki.22-1062/c.2023.06.004>
- Li, S. (2022). Knowledge genealogy of distributive justice research. *Journal of Renmin University of China*, 36(2), 103-116. Retrieved from <https://doi.org/10.3969/j.issn.1000-5420.2022.02.010>

- Liang, J. (2021). Path selection for taxation to promote the third distribution and common prosperity. *People's Forum*, 28, 34-39. Retrieved from <https://doi.org/10.3969/j.issn.1004-3381.2021.28.008>
- Liu, M. (2022). Grasp the world historical significance of Chinese modernization from the historical height of human civilization progress. *Ideological and Theoretical Education Guide*, 12, 45-54. Retrieved from <https://doi.org/10.16580/j.sxlljydk.2022.12.004>
- Liu, Q. (2018). What are the basic conditions for realizing common prosperity. *People's Forum*, 35, 114-115. Retrieved from <https://doi.org/10.3969/j.issn.1004-3381.2018.35.054>
- Marx, K. (2018). *Das kapital*. Prague: e-artnow.
- Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D. et al. (2021). The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews. *BMJ*, 71, 372. Retrieved from <https://doi.org/10.1136/bmj.n71>
- Pang, Q. M. (2021). Modernization of State Redistributive Capacity: Institutional Implications and Chinese Context. *Teaching and Research*, 508(02), 27-36. Retrieved from <https://doi.org/10.3969/j.issn.0257-2826.2021.02.003>
- Pigou, A. C. (2006). *Welfare Economics* (Y. Zhu, S. J. Zhang, & L. J. Wu, Trans.). Beijing: Commercial Press.
- Quan, H. (2022). Common Wealth: Evolution of Income Distribution Research Paradigm and Its Theoretical Innovation. *Journal of Shanghai Jiao Tong University (Philosophy and Social Science Edition)*, 30(6), 22-30. Retrieved from <https://doi.org/10.13806/j.cnki.issn1008-7095.2022.06.003>

- Ren, C. W., & Ren, Y. N. (2021). The essence of the sharing economy: the perspective of the total process of social production. *Economic Perspectives*, (10), 23-32. Retrieved from <https://doi.org/10.16528/j.cnki.22-1054/f.202110023>
- Ricardo, D. (2005). From the principles of political economy and taxation. In *Readings in the economics of the division of labor: The classical tradition* (pp. 127-130). New Jersey: World Scientific Publishing Company.
- Smith, A. (1937). *The wealth of nations [1776]* (Vol. 11937). London: W. Strahan and T. Cadell.
- Small, H. (1973). Co-citation in the scientific literature: A new measure of the relationship between two documents. *Journal of the American Society for Information Science*, 24(4), 265-269. Retrieved from <https://doi.org/10.1002/asi.4630240406>
- Tao, X. D. (2022a). Common prosperity: connotation, characteristics, practical challenges and strategic choices. *Social Policy Research*, 2, 3-15. Retrieved from <https://doi.org/10.19506/j.cnki.cn10-1428/d.2022.02.001>
- Tao, Z. R. (2022b). Exploring the dialectical thinking of Xi Jinping's important exposition on common wealth. *Theory Guide*, 457(12), 11-17. Retrieved from <https://doi.org/10.3969/j.issn.1002-7408.2022.12.002>
- Tong, P. S., & Shi, S. X. (2020). China's precise poverty alleviation construction history: Path, mode, and trend. *E-Government*, 4, 38-47. Retrieved from <https://doi.org/10.16582/j.cnki.dzzw.2020.04.004>

- Ting, C. (2022). Deepen the reform of the income distribution system to promote common prosperity. *Academic Journal of Humanities & Social Sciences*, 5(9), 115-120. Retrieved from <https://doi.org/10.25236/AJHSS.2022.050918>
- Wan, G. H., Lan, J., & Liu, Z. (2023). Construction and Measurement of Common Prosperity Index System Based on People's Happiness. *Economic Science*, 45(02), 5-25. DOI: 10.12088/PKU.jjlx.2023.02.01
- Wang, S. (2019). The value dimension of the concept of shared development and the practice of poverty alleviation. *Qiusuo*, 4, 189-194. Retrieved from <https://doi.org/10.16059/j.cnki.cn43-1008/c.2019.04.023>
- Wang, Z. W. (2020). The logic and way forward of the construction of a governance system for integrated urban-rural relative poverty in China. *Inner Mongolia Social Science*, 6, 126-134. Retrieved from <https://doi.org/10.14137/j.cnki.issn1003-5281.2020.06.017>
- Wu, B., & Jing, F. F. (2022). Dialectical analysis of the third distribution under the perspective of common wealth. *Thought Theory Education Guide*, 12, 37-44. Retrieved from <https://doi.org/10.16580/j.sxlljydk.2022.12.003>
- Wu, Z. L., & Xia, X. Y. (2020). Characteristics and Prospects of Socialist Poverty Alleviation Road with Chinese Characteristics. *Journal of Xi'an University of Finance and Economics*, 4, 45-52. Retrieved from <https://doi.org/10.3969/j.issn.1672-2817.2020.04.006>
- Xiao, M., Chen, J. Y., & Li, G. J. (2011). Visualization and analysis of scientific knowledge graph based on CITESPACE. *Library and Intelligence Work*, 55(6), 91-95.

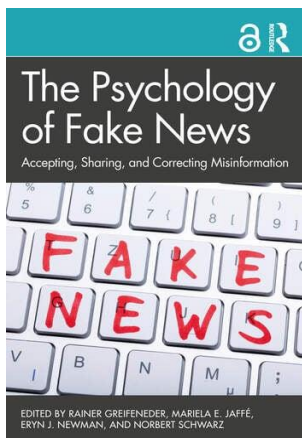
- Yan, S. Y. (2014). Service-oriented government: Reflection and transcendence of the public governance model. *Theory and Reform*, 1, 103-105. DOI: 10.13553/j.cnki.llygg.2014.01.022
- Yang, Y., & Zhang, X. (2024). Research on the Impact of Cross-class Mobility on People's Sense of Gain from the Perspective of Common Prosperity. *Modern Finance and Economics (Journal of Tianjin University of Finance and Economics)*, 4, 3-19. Retrieved from <http://doi.org/10.19559/j.cnki.12-1387.2024.04.001>
- Yu, L. S. (2022). Practices and Thoughts on Accelerating the Construction of Modern Financial System-Taking Changxing County of Zhejiang Province as an Example. *Fiscal Science*, 84(12), 123-131. Retrieved from <https://doi.org/10.3969/j.issn.2096-1391.2022.12.012>
- Yuan, J. (2019). Four difficulties in precise poverty alleviation. *People's Forum*, 628(11), 58-59.
- Zhan, G., & Wu, W. (2024). Study on the internal logic and practice path of rural revitalization and common prosperity. *Vitality*, 4, 172-174.
- Zhang, F. L. (2021). Dialectically grasping several relationships in promoting the construction of common wealth demonstration area. *Policy Outlook*, 228(12), 41-44. Retrieved from <https://doi.org/10.3969/j.issn.1673-7296.2021.12.012>
- Zhang, H. J., & Yang, Y. (2022). Common Prosperity in the New Development Stage: Scientific Connotation, Realistic Picture, and Practical Path. *Enterprise Economy*, 41(10), 46-53. Retrieved from <https://doi.org/10.13529/j.cnki.enterprise.economy.2022.10.005>

- Zhang, L. M, & Li, J. W. (2021). Connotation, Strategic Objectives and Policy Measures of Promoting Common Wealth. *Reform*, 331(9), 16-33.
- Zhang, L., Xu, S. S., & Liu, C. G. (2022a). Controlling Capital and Common Prosperity: Logic, Difficulties and Paths. *Journal of Shanghai University of Finance and Economics*, 24(04), 78-92. Retrieved from <https://doi.org/10.16538/j.cnki.jsufe.2022.04.006>
- Zhang, S. (2022a). The Value Logic and Practical Path of the Idea of Common Prosperity. *Theoretical Vision*, 270(08), 64-69. Retrieved from <https://doi.org/10.19632/j.cnki.11-3953/a.2022.08.010>
- Zhang, W. Y. (2022b). Current Situation and Prospect of Common Wealth Research in the New Era - A Bibliometric Analysis Based on CSSCI Database. *Guangxi Social Science*, 12, 89-99. Retrieved from <https://doi.org/10.3969/j.issn.1004-6917.2022.12.012>
- Zhang, Y., Hu, J. Y., Lu, Q., & Wu, P. (2022b). Giving full play to the leading role of state-owned economy in promoting common wealth. *Nankai Economic Research*, 12, 3-22. Retrieved from <https://doi.org/10.14116/j.nkes.2022.12.001>
- Zhong, H., & Su, H. (2023). Promoting the common prosperity of peasants and rural areas: Significance of the times, practical obstacles and the way forward in practice. *Journal of Xi'an University of Finance and Economics*, 4, 22-34.

บทวิจารณ์หนังสือ (Book Review)

นลินี นกิตติพา เชื้อคำฟู¹

Nalinee Nakittipha Chuakhamfoo²

ชื่อหนังสือ: The Psychology of Fake News: Accepting, Sharing, and Correcting Misinformation

บรรณาธิการ: Rainer Greifeneder, Mariela E. Jaffé, Eryn J. Newman, and Norbert Schwarz

สำนักพิมพ์: Routledge/Taylor & Francis Group

ปีที่พิมพ์: 2021

จำนวนหน้า: 239

บทคัดย่อ

ในยุคสมัยที่ทุกคนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้ตลอดเวลา รวดเร็ว และท่วมท้น ซึ่งเป็นผลพวงจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ต ส่งผลให้ข้อมูลที่มีอยู่เป็นจำนวนมากมีทั้งข้อเท็จจริง ข้อมูลบิดเบือน ข้อมูลเท็จ และข่าวลวง กล่าวคือ ขณะนี้เราอยู่ในยุคสมัยที่ขอบเขตของเรื่องจริงกับเรื่องแต่งนั้น มีความชัดเจนน้อยลงเรื่อยมา ซึ่งบุคคลต้องประสบพบเจอในชีวิตประจำวัน อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ หนังสือ The Psychology of Fake News: Accepting, Sharing, and Correcting Misinformation ได้นำเสนอองค์ความรู้เพื่อชี้ให้เห็นว่าข้อมูลบิดเบือนถูกแพร่ไปอย่างไร ผ่านมุมมองของนักจิตวิทยาสังคมและนักวิจัยชั้นนำในสาขาที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งอธิบายถึงกระบวนการของการรับรู้คิด

¹ อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ ประเทศไทย E-mail: nalinich@tu.ac.th

² Lecturer of Faculty of Social Administration, Thammasat University, Bangkok, Thailand.

ของมนุษย์ที่ตอบสนองต่อข่าวลวง กลุ่มนักวิจัยระดับแนวหน้าของโลกได้นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับข่าวลวงในหนังสือเล่มนี้โดยจัดสรรเนื้อหาเป็น 12 บทภายใต้ 3 ตอน โดยเนื้อหาในหนังสือเล่มนี้พยายามนำเสนอองค์ความรู้เพื่อให้เกิดการทำความเข้าใจปัญหาและชวนให้ผู้อ่านได้คิดถึงประเด็นว่าในฐานะผู้บริโภคข้อมูลซึ่งบางครั้งอาจเป็นผู้ผลิตข้อมูลจะสามารถทำอย่างไรกับข่าวลวงและข้อมูลบิดเบือนต่างๆ ได้บ้าง

Keywords: Fake news, Misinformation, Disinformation, Cognitive processes, Deception

The Psychology of Fake News: Accepting, Sharing, and Correcting Misinformation

ในยุคที่เต็มไปด้วยข้อมูลข่าวสาร มนุษย์ได้รับผลกระทบจากข้อมูลจำนวนมากทั้งในแง่ของการผลิต บริโภค ส่งต่อ จัดจำข้อมูลต่างๆ โดยลักษณะของข้อมูลมีทั้งข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริง และข้อมูลบิดเบือน (Misinformation) การรู้เท่าทันลักษณะของข้อมูลดังกล่าวจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งในการจัดการกับข้อมูลข่าวสาร และป้องกันภาวะเปราะบางของบุคคล กลุ่มคน และชุมชน จากผลกระทบของข้อมูลบิดเบือนซึ่งบุคคลทุกคนต้องเผชิญในชีวิตประจำวัน

หนังสือเรื่อง “The Psychology of Fake News” พยายามอธิบายถึงการพิจารณาข่าวลวง (Fake news) จากมุมมองของผู้เชี่ยวชาญในแขนงต่างๆ ทางศาสตร์จิตวิทยา โดยเฉพาะผู้เชี่ยวชาญด้านจิตวิทยาสังคม (Social Psychology Experts) และผู้เชี่ยวชาญในสาขาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยกลุ่มผู้เขียนได้เริ่มพิจารณาตั้งแต่ปรากฏการณ์ทางสังคมที่โดดเด่นนับจากเหตุการณ์ประชามติการออกจากสหภาพยุโรปของสหราชอาณาจักร (Brexit) และการเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาในปี 2016 เป็นต้นมา ดังจะเห็นได้ว่าผู้เขียนพยายามรวบรวมข้อมูลและองค์ความรู้จากหลักฐานที่ทันสมัยที่สุด เพื่อให้เป็นทิศทางการปฏิบัติที่เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันและในอนาคต

ความน่ากังวลใจของยุคที่เต็มไปด้วยข้อมูลข่าวสาร จนทำให้เกิดความท่วมท้นของข้อมูล (Information overloaded) มนุษย์มีความจำเป็นต้องเลือก

สนใจและเลือกรับข้อมูลตามที่สมองของตนเองยินดีรับและรับไหวในขณะนั้น ๆ ดังเนื้อหาในบทที่ 5 ได้เขียนไว้

“...ยิ่งเมื่อข้อเท็จจริงกลายเป็นความคุ้นเคยและความคล่องปากแล้ว ยิ่งทำให้ข้อมูลนั้นๆ ถูกยอมรับว่าจริงและมีผลต่อการตัดสินใจ”

ในสภาวะการณ์ทั่วไปซึ่งข้อเท็จจริงและข้อมูลบิดเบือนถูกแยกแยะอย่างไม่ชัดเจนทั้งด้วยความไม่ตั้งใจและ “ด้วยความตั้งใจ” หนังสือเล่มนี้พยายามสำรวจตรวจตราว่าผู้คนจะยอมรับและส่งต่อข้อมูล (บิดเบือน) หรือไม่ อย่างไร และจะอย่างไรเพื่อต่อสู้กับข้อมูลบิดเบือน ซึ่งในบริบทดังกล่าว เนื้อหาในหนังสือจะทำความเข้าใจผ่านบริบทของโครงข่ายทางสังคมออนไลน์ (Online social network) เนื่องจากเป็นรูปแบบของการผลิตและส่งต่อข้อมูลที่สำคัญในยุคปัจจุบัน

หนังสือเล่มนี้มีการออกแบบเนื้อหาเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจตั้งแต่พื้นฐานของข้อมูลบิดเบือนว่าคืออะไร มีที่มาอย่างไร ถูกยอมรับได้อย่างไร ถูกเผยแพร่อย่างไร จะส่งผลกระทบอย่างไร และจะจัดการกับข้อมูลบิดเบือนได้อย่างไร โดยการเริ่มอธิบายพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์ของการรู้คิดของมนุษย์ (Cognitive sciences) ไปจนถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม โดยกลุ่มบรรณาธิการได้เรียบเรียงเนื้อหาทั้ง 12 บท³ ในหนังสือเล่มนี้ โดยเริ่มจากการอธิบายความถึงความเป็นข่าวลวงเพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจมุมมองและลักษณะของข่าวลวง จากนั้นได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ส่วนหลัก ส่วนที่ 1 คือ การเดินทางและผลที่ตามมาของข้อมูล (เท็จ) ในเครือข่าย (The journey and aftermath of (false) information in networks) ประกอบไปด้วย 3 บท คือ บทที่ 2-4 ของหนังสือ

³ บทที่ 1 What is new and true about fake news?

บทที่ 2 How bad is the fake news problem? The role of baseline information in public perceptions

บทที่ 3 Truth and the dynamics of news diffusion on Twitter

บทที่ 4 Retracted articles—The scientific version of fake news

บทที่ 5 When (fake) news feels true: Intuitions of truth and the acceptance and correction of misinformation

บทที่ 6 Truthiness: How non-probative photos shape belief

ส่วนที่ 2 และ 3 ของหนังสือเป็นการนำเสนอข้อค้นพบทางงานวิจัยด้านจิตวิทยา โดยส่วนที่ 2 คือ กระบวนการรู้คิดในการยอมรับ แบ่งปัน และตรวจตราข้อมูล บิตเพื่อน (Cognitive processes in accepting, sharing, and correcting misinformation) ประกอบไปด้วย 5 บท คือ บทที่ 5-9 ส่วนที่ 3 กระบวนการของแรงขับในการยอมรับ แบ่งปัน และตรวจตราข้อมูลบิตเพื่อน (Motivational processes in accepting, sharing, and correcting misinformation) ประกอบไปด้วย 3 บท คือ บทที่ 10-12 จากองค์ประกอบในการเรียบเรียงเนื้อหาในหนังสือ จะเห็นได้ว่าเป็นการนำเนื้อหาสำคัญทั้งในเชิงองค์ความรู้และนวัตกรรมทางจิตวิทยาสังคมมาเรียบเรียงเพื่อวิเคราะห์พื้นฐานความเป็นวิทยาศาสตร์การรู้คิดผสมผสานกับปรากฏการณ์ทางสังคมเพื่อชี้ให้เห็นกระบวนการทางจิตวิทยา (Psychological processes) ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างยิ่งกับการผลิต การเผยแพร่ การแปลความ การแบ่งปัน และการยอมรับ ข่าวลวง อันจะเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญต่อผู้ที่สนใจในกิจการสาธารณะ (Public affairs) ผู้เกี่ยวข้องกับงานวิชาการทางสังคมศาสตร์ และบุคคลทั่วไปได้มีหลักในการพิจารณาและบริโภคข้อมูลอย่างมีประสิทธิภาพ

บทที่ 1 What is new and true about fake news? โดย Rainer Greifeneder, Mariela E. Jaffé, Eryn J. Newman, and Norbert Schwarz

เนื่องจากหนังสือเล่มนี้มุ่งเน้นการศึกษาความเป็นข่าวลวง ดังนั้น ในบทที่ 1 ของหนังสือ จึงเป็นการแนะนำให้ผู้อ่านได้รู้จักความเป็นข่าวลวง และเนื่องจากหนังสือเล่มนี้ได้เริ่มถูกรวบรวมเนื้อหาและเขียนตั้งแต่ปี ค.ศ.2016 จึงได้เฝ้าถึงเหตุการณ์สำคัญในปี 2016 ไว้ 2 เหตุการณ์ได้แก่ ประชามติการออกจากสหภาพยุโรปของสหราชอาณาจักร (Brexit) และการเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาในปี 2016 นอกจากนี้ผู้เขียนได้หยิบยกประเด็นปรากฏการณ์ที่พจนานุกรมออกฟอร์ดได้เลือกให้คำว่า “Post-truth”⁴ แปลว่า หลังความจริง เป็นคำแห่งปี 2016 อีกด้วย โดยมีคำอธิบายของนิยามหลังความจริงว่า เป็น การเกี่ยวข้อง หรือแสดงถึงเหตุการณ์ที่ข้อเท็จจริงเชิงวัตถุวิสัย (Objective

⁴ <https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year>

facts) มีอิทธิพลต่อการส่งผลถึงมติมหาชนได้น้อยกว่าสิ่งดึงดูดทางอารมณ์และความเชื่อส่วนบุคคล

ข่าวลวงเป็นส่วนหนึ่งของข้อมูลที่ไม่ตรงข้อเท็จจริง ซึ่งมีทั้งข้อมูลเท็จ (Disinformation) และข้อมูลบิดเบือน (Misinformation) โดยข้อมูลเท็จอาจถูกสร้างขึ้นเพื่อโจมตี แต่ข้อมูลบิดเบือนอาจไม่มีจุดประสงค์เพื่อการโจมตี ทั้งนี้ ข่าวลวง มักถูกนำไปเชื่อมโยงกับประเด็นทางการเมือง แต่เรื่องราวในข่าวลวงสามารถส่งผลกระทบได้กับทุกมิติมิใช่เฉพาะกับมิติทางการเมืองเท่านั้น เนื่องจากข้อมูลบิดเบือนกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันทั้งทางออนไลน์และออฟไลน์ ผลของข่าวลวงจึงส่งผลกระทบอย่างยิ่งต่อความเชื่อ มุมมอง และการตัดสินใจในทุกระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่องทางออนไลน์ การกระจายข่าวสารของสังคมออนไลน์มักอยู่บนพื้นฐานของอัลกอริทึม (Algorithm) ทั้งข้อเท็จจริงและข้อมูลบิดเบือนสามารถแพร่กระจายได้อย่างรวดเร็วหากได้รับความสนใจ ซึ่งข้อมูลบิดเบือนมักได้รับความสนใจมากอยู่เสมอ

บทที่ 2 How bad is the fake news problem? The role of baseline information in public perceptions โดย Benjamin A. Lyons, Vittorio Merola, and Jason Reifler ในบทนี้ แสดงให้เห็นถึงปัญหาของข่าวลวงที่ส่งผลต่อการรับรู้ในสังคม ซึ่งได้หยิบยกกรณีตัวอย่างงานวิจัยบทบาทของข้อมูลในการรับรู้ของสังคม โดยผู้เขียนได้หยิบยกทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการรู้คิดในการเลือกรับรู้ข้อมูลข่าวสารเพื่อชี้ให้เห็นว่าคนเราเลือกรับข้อมูลอย่างไร และข่าวลวงสามารถแฝงตัวไปกับข้อมูลอื่นๆ เพื่อเข้าสู่การได้รับการยอมรับจากบุคคลอย่างไร เช่น ทฤษฎีผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากพื้นฐานทางสถิติ (Potential effects of statistical baseline) โดยการให้ข้อมูลพื้นฐานทางสถิติสามารถส่งผลต่อการตัดสินใจของบุคคลได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะนิสัยทางปัญญา (Cognitive traits) ของบุคคลร่วมด้วย เช่น การสะท้อนการรู้คิด ความต้องการข้อมูลสนับสนุน และการมีอ้างอิงสำนึกของตนเอง นอกจากนี้ ผู้เขียนยังได้เสนอข้อค้นพบจากงานวิจัย พบว่า ความตื่นตัวต่อการรับข่าวลวงในสังคม (สหรัฐอเมริกา) ยังมีสัดส่วนไม่สอดคล้องกับการแพร่กระจายข่าวลวงจริงในสังคม ขณะที่ข่าวลวงเป็นปัญหาหนักของสังคม บุคคลจะต้องไม่ถูกดึงความสนใจไปในรูปแบบของข่าวลวงในบางช่องทาง เช่น ช่องทางออนไลน์

เท่านั้น เนื่องจากข่าวลวงสามารถแพร่กระจายได้ในหลายรูปแบบไม่จำกัดแพลตฟอร์ม เช่น ข่าวลวงจากชนชั้นนำทางสังคมที่สามารถเข้าถึงผู้คนโดยตรงได้มากกว่าและรุนแรงกว่าข่าวลวงที่แพร่กระจายบนเว็บไซต์ การจำกัดช่องทางการแพร่ข่าวลวงรูปแบบหนึ่งจะต้องไม่เอื้อให้เกิดโอกาสในการแพร่กระจายข่าวสารที่สะกดกั้นในอีกรูปแบบหนึ่ง

บทที่ 3 Truth and the dynamics of news diffusion on Twitter⁵ โดย Robert Ackland and Karl Gwynn ผู้เขียนในบทนี้ได้ศึกษาการทำงานของเหมืองข้อมูล (Big data) ในการระบุข้อมูลบิดเบือนและทำความเข้าใจว่าผู้คนเกี่ยวข้องและเผยแพร่ข้อมูลบิดเบือนได้อย่างไร โดยผู้เขียนได้ศึกษาปรากฏการณ์ด้านการมีส่วนร่วมกับข้อคิดเห็นทางการเมืองของประชากรออสเตรเลียผ่านแพลตฟอร์มทวิตเตอร์ (Twitter) โดยศึกษาความจริงของเรื่องราวใน 3 มิติ ได้แก่ การเข้าถึง: มีจำนวนข้อความส่งต่อเท่าไร, ความเร็ว: จำนวนชั่วโมงที่ร้อยละ 50 ของข้อความส่งต่อได้รับการเข้าถึง, และ ความกว้าง: การแพร่กระจายข้อความ ซึ่งจากการศึกษาดังกล่าวค้นพบว่าข้อมูลบิดเบือนมิได้มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญในทั้ง 3 มิติ ของการแพร่กระจายส่งต่อทางแพลตฟอร์มดังกล่าวจากข้อเท็จจริง ผู้เสพสื่อจึงจำเป็นต้องระวังในลักษณะเหมือนดังกล่าวซึ่งยากต่อการแยกแยะข้อมูลบิดเบือนจากข้อเท็จจริง

บทที่ 4 Retracted articles—The scientific version of fake news โดย Judit Bar-Ilan and Gali Halevi แม้ว่าบทความทางวิชาการจะเป็นแหล่งข้อมูลหนึ่งที่มีความน่าเชื่อถือ เนื่องจากมีกระบวนการและการศึกษาเรื่องราวอย่างมีระบบระเบียบตามแบบแผนที่น่าเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับในระดับสากล ทว่า ข้อมูลบิดเบือนก็ยังสามารถพบได้ในบทความทางวิชาการ แม้ว่านักวิจัยและนักวิชาการทุกคนจำเป็นต้องยึดถือจริยธรรมทางวิชาการอย่างเคร่งครัด แต่ในปี ค.ศ.2012 กลับพบว่ามีบทความงานวิชาการเพียง ร้อยละ 21 ที่ถูกเพิกถอน (Retracted) เนื่องจากสาเหตุของความผิดพลาดของข้อมูลอย่างซื่อสัตย์ ในขณะที่อีกร้อยละ 67 นั้นมีสาเหตุมาจากความพยายามบิดเบือนข้อมูลหรือการคัดลอกผลงาน ความอันตรายจากข้อมูลที่บิดเบือนดังกล่าว

⁵ สำหรับแอปพลิเคชันทวิตเตอร์ (Twitter) ปัจจุบัน (พ.ศ.2567) แพลตฟอร์มดังกล่าวได้เปลี่ยนชื่อเป็นแอปพลิเคชันเอกซ์ (X)

อาจส่งผลร้ายแรงในการนำข้อมูลที่บิดเบือนไปใช้ ทั้งในทางคลินิก ห้องปฏิบัติการ การให้บริการ และปรากฏการณ์อื่นๆ ทางสังคม นอกจากนี้ข้อมูลทางวิชาการ มักถูกนำไปเผยแพร่ต่อสาธารณชนผ่านสื่อต่างๆ เพื่อประชาสัมพันธ์ ให้ความรู้ และให้การช่วยเหลือ ซึ่งหากบทความมีข้อมูลบิดเบือนอยู่ ย่อมถูกนำไปเผยแพร่ เป็นการกระจายข้อมูลบิดเบือนเหมือนกับข้อมูลบิดเบือนอื่นๆ ดังนั้น ในฐานะ ผู้บริโภคข้อมูล จึงมีความจำเป็นต้องระมัดระวังในการยอมรับข้อมูลต่างๆ แม้จะ อยู่ในช่องทางฐานข้อมูลเชิงวิชาการก็ตาม ในเบื้องต้นอาจสังเกตจากแหล่งที่มา ของทุนสนับสนุนการวิจัยว่ามีผลประโยชน์ทับซ้อนหรือไม่ นอกจากนี้ คณะกรรมการจริยธรรมการเผยแพร่และสนับสนุนงานวิจัยยังสนับสนุนให้ บทความที่ถูกเพิกถอนไม่ได้รับการถอนออกจากวารสาร แต่ยังคงเผยแพร่และตี ตราให้เห็นถึงสัญลักษณ์ของการถูกเพิกถอนอย่างชัดเจน ทั้งนี้ บทความที่ถูกเพิก ถอนไม่ควรมีการปรากฏในเว็บไซต์เพื่อให้ผู้อ่านไม่สามารถเข้าถึงบทความ เหล่านั้นได้ และพึงระลึกอยู่เสมอว่าหากพิจารณาเนื้อหาที่มีข้อมูลบิดเบือน อย่างไม่ระมัดระวัง อาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพของบุคคลได้ในที่สุด

บทที่ 5 When (fake) news feels true: Intuitions of truth and the acceptance and correction of misinformation โดย Norbert Schwarz and Madeline Jalbert ในบทนี้ ผู้เขียนพยายามอธิบายว่าคนเร ารับรู้ข้อมูล(เท็จ)ที่อยู่ตรงหน้าจะ(รู้สึก)จริงได้อย่างไร จะมีเกณฑ์การตรวจสอบ ความน่าจะเป็นจริงของข้อมูลในเบื้องต้นได้อย่างไร นอกจากนี้ยังพบว่าคนเรามี แนวโน้มจะรู้สึกว่าการนำเสนอจะจริงจากความบ่อยของการเห็นข้อมูลซ้ำ ความง่าย ของข้อมูล การมีภาพประกอบ ความง่ายในการออกเสียง ดังนั้นหากพิจารณา การรับข้อมูลในระดับบุคคล วิธีปกป้องตนเองจากข้อมูลบิดเบือน คือ ความระมัดระวังตั้งแต่ครั้งแรกที่ได้รับข้อมูล เนื่องจากเมื่อเราเริ่มรับข้อมูลเท็จ แล้วย่อมเป็นสัญญาณของความมีอิทธิพลของข้อมูลดังกล่าว ในทางปฏิบัติ สิ่งหนึ่งที่น่าเสียดายคือ เมื่อบุคคลรับรู้ข้อมูลสนับสนุนฝั่งตรงข้ามของตนเอง สิ่งที่เกิดขึ้นคือมักมีการกระตุ้นในกระบวนการคิดของบุคคลให้เกิดความสงสัย และความไม่ไว้วางใจ ซึ่งย่อมทำให้ความพยายามลดความต่างระหว่างขั้วนั้น ลดน้อยลง

บทที่ 6 Truthiness: How non-probative photos shape belief

โดย Eryn J. Newman and Lynn Zhang วลีที่กล่าวว่า รูปภาพอธิบายได้ดีกว่าคำพูดเป็นพันคำ นั้นเป็นวลีที่ผู้เขียนในบทนี้ได้พยายามนำมาแสดงให้เห็นว่า ภาพสามารถส่งผลกระทบต่อความคิด ความเชื่อ ของบุคคลได้อย่างไร แม้แต่ภาพที่ไม่ได้มีการพิสูจน์ถึงข้อมูลพิสูจน์ทราบ (Probative information) ก็ยังส่งผลกระทบต่อความเชื่อของบุคคล ข่าวลวงและข้อมูลบิดเบือนมักจะมีภาพประกอบที่ผู้ผลิตข้อมูลแสดงแนบประกอบเพื่อสนับสนุนความน่าเชื่อถือของเนื้อหา หากพิจารณาถึงในแง่มุมมองทางการสื่อสาร การใช้ภาพประกอบสามารถดึงดูดความสนใจได้มากกว่าการใช้เพียงเนื้อหาตัวอักษรเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้การมีภาพประกอบยังช่วยให้ผู้บริโภคข้อมูลสามารถจดจำข้อมูลบิดเบือนนั้นได้ดีกว่าอีกด้วย ผู้เขียนได้หยิบยกกรณีศึกษาเกี่ยวกับการทดลองด้านการยอมรับในเนื้อหาข้อมูลบิดเบือนที่มีภาพที่ไม่ได้มีการพิสูจน์ถึงข้อมูลพิสูจน์ทราบเพื่อยืนยันถึงอิทธิพลของภาพต่อการยอมรับข้อมูลบิดเบือนต่างๆ นอกจากนี้ ผู้เขียนยังได้ชวนให้พิจารณาในสถานการณ์ที่มีความพยายามลดความจริงลงว่าจะสามารถทำได้หรือไม่ ผู้เขียนได้มีการตั้งคำถามว่า “ภายใต้เงื่อนไขใดที่บุคคล/ผู้คนจะมีความอ่อนไหวต่อความจริง?” ซึ่งพบว่าเมื่อบุคคลมีความรู้ดั้งเดิมมาก่อน หรือเมื่อบุคคลขอให้ตัดสินใจในทางลบจากภาพที่เห็น จะทำให้บุคคลมีความยังคิดในการยอมรับข้อมูลที่บิดเบือนได้ นอกจากนี้ ผู้เขียนยังได้มีการตั้งคำถามว่า “ใครกันที่อ่อนไหวต่อความจริง?” ซึ่งได้ค้นพบว่ารูปแบบการรู้คิดของแต่ละบุคคล และอายุที่แตกต่างกันอาจมีความอ่อนไหวต่อความจริงที่แตกต่างกัน ในการหลีกเลี่ยงข้อมูลบิดเบือนอาจใช้เทคโนโลยีขั้นสูงในปัจจุบันและในอนาคตมาช่วยได้ โดยการผลิตซ้ำข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงให้มากขึ้น มีรูปภาพประกอบข้อเท็จจริง เพื่อให้ผู้คนสามารถจดจำข้อเท็จจริงโดยไม่สนับสนุนมายาคติต่างๆ สิ่งสำคัญที่ควรระลึกอยู่เสมอคือ แม้ว่าการมีภาพประกอบข้อมูลบิดเบือนจะส่งผลกระทบต่อ การยอมรับข้อมูลบิดเบือนได้มาก แต่การสนับสนุนให้เกิดการผลิตซ้ำข้อเท็จจริงนั้นยังเป็นเรื่องที่ทำได้และส่งผลกระทบต่อ การยอมรับข้อมูลของผู้คนได้เช่นเดียวกัน

บทที่ 7 Can that be true or is it just fake news? New perspectives on the negativity bias in judgments of truth โดย Mariela E. Jaffé and Rainer Greifeneder เป็นที่ทราบกันดีในศาสตร์แขนงจิตวิทยาสังคมว่าเรื่องราวหรือข้อมูลทางลบมักมีผลต่อบุคคลมากกว่าข้อมูลทางบวก เนื้อหาในบทนี้ จึงได้นำเสนออคติทางลบ (Negativity bias) ที่มนุษย์มีอยู่แล้วเป็นธรรมชาติว่าจะส่งผลต่อการตัดสินใจอย่างไร หากพิจารณาในมุมมองของวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต การที่มนุษย์เราคำนึงถึงข้อมูลเชิงลบมากกว่าข้อมูลเชิงบวกอาจมีประโยชน์ต่อการอยู่รอดในแง่ของการเฝ้าระวังภัย นอกจากนี้บุคคลมักมีแรงขับเพื่อการหลีกเลี่ยงการนิยามตนเองในทางแย่มากกว่าทางดี ดังนั้นข้อมูลเชิงลบจึงถูกพิจารณาอย่างระมัดระวังมากกว่าข้อมูลในเชิงบวก ผู้เขียนพยายามเน้นย้ำให้เห็นว่าอคติทางลบมีผลต่อการตัดสินใจ อคติ ในเนื้อหาสาระเดียวกัน หากมีการนำเสนอภายใต้กรอบคำในเชิงลบจะถูกรับรู้ว่าเป็นจริงมากกว่าเมื่อเทียบกับการเรียบเรียงคำให้เป็นไปในทางบวก เนื้อหาในเชิงลบมีศักยภาพในการดึงดูดความสนใจได้มากกว่า และถูกรับรู้ว่ามีข้อมูลในเชิงลึกมากกว่า เนื่องจากเนื้อหาในเชิงลบนั้นถูกรับรู้ว่ามีภัยคุกคามได้มากกว่า ผู้คนจึงรับรู้ว่ามีข้อมูลเชิงลบมักได้รับการวินิจฉัยมากกว่าและมีความโดดเด่นกว่า ข้อมูลดังกล่าวจึงถูกรับรู้ผ่านการประมวลผลมาโดยละเอียดมากกว่าข้อมูลในเชิงบวก ดังที่กล่าวมาแล้ว ยังส่งผลให้ข้อมูลเชิงลบถูกเชื่อมโยงกับความรู้และหลักฐานทั่วไปได้ง่ายกว่า และยังทำให้เกิดการบริโภคข้อมูลเหล่านั้นซ้ำๆ แล้วซ้ำอีกและบุคคลจึงนำข้อมูลดังกล่าวมาเชื่อมโยงกับการรับรู้ของตนได้มากขึ้น สำหรับผู้ที่ต้องการลดอคติในการรับรู้ข้อมูล ควรมีการพิจารณาถึงประเด็นด้านความอ่อนไหวของการตัดสินใจจากอคติเชิงลบ และควรมีความเข้าใจในการบริโภคเนื้อหาเชิงลบว่าหากได้รับการปรับถ้อยคำที่เป็นในเชิงบวกจะทำให้การรับรู้เนื้อหาสาระแตกต่างไปจากเดิมหรือไม่ อย่างไรก็ตามเพราะในสังคมแห่งความจริงพลังของการใช้ถ้อยคำภายใต้กรอบเชิงลบและเชิงบวกแม้จะเป็นเนื้อหาสาระเดียวกันอาจมีบทบาทสำคัญต่อทุกคน

บทที่ 8 False beliefs: Byproducts of an adaptive knowledge base? โดย Elizabeth J. Marsh and Matthew L. Stanley มนุษย์มีความสามารถในการเรียนรู้ข้อมูลจำนวนมากและสามารถเก็บข้อมูลได้เป็นเวลายาวนาน

มาก ในบทนี้ ผู้เขียนได้นำเสนอกระบวนการเก็บความจำ การประกอบสร้าง ตัวแทน และการปรับปรุงความรู้ ด้วยคำถามที่ว่า ความเชื่อที่ผิด (False Believe) เป็นผลจากระบบปรับความรู้หรือไม่ เนื้อหาในบทนี้เกี่ยวข้องกับ ข้อมูลด้านวิทยาศาสตร์การรู้คิดเกี่ยวกับความเข้าใจว่ามนุษย์เรามีกลยุทธในการต่อสู้กับข่าวลวงอย่างไรที่ได้ผลและที่ไม่ได้ผล โดยผู้เขียนได้เริ่มต้นจากการอธิบายคุณสมบัติ 5 ประการของฐานความรู้ที่ทำให้มนุษย์ใช้สมองได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีพลังอำนาจ แต่บางครั้งกลับนำมาซึ่งความเชื่อที่ผิดซึ่งเป็นผลมาจากในบางครั้งบุคคลเลือกที่จะเชื่อข่าวลวง ได้แก่ บุคคลมักใช้ทางลัดในการคิดเพื่อประหยัดการประมวลผลการรู้คิดเนื่องจากเชื่อว่าคนส่วนใหญ่จะพูดความจริง บุคคลมักตัดสินใจข้อมูลที่ง่ายต่อการประมวลผลว่าเป็นความจริง มากกว่าข้อมูลที่ยากต่อการประมวลผล บุคคลมักจะแปลความข้อมูลที่ยังไม่เกิดจากความทรงจำก่อนหน้านี้ บุคคลจะยังคงจำความรู้ได้แต่จะจำระดับความน่าเชื่อถือของแหล่งที่มาของข้อมูลได้ลดลงเมื่อเวลาผ่านไป บุคคลจะไม่สามารถดึงข้อมูลใดมาใช้ได้เสมอหากในบางข้อมูลนั้นไม่เคยถูกใช้ในระยะเวลาที่ผ่านมา นอกจากนี้ ผู้เขียนยังชี้ให้เห็นถึงประเด็นช่องว่างของการให้เทคโนโลยีในการตรวจสอบข่าวลวงซึ่งในปัจจุบันยังคงมีช่องว่างที่จะต้องพัฒนาปรับปรุงต่อไป และเมื่อเทคโนโลยีในการตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูลเพียงอย่างเดียว ยังไม่สามารถตรวจสอบความเป็นข้อเท็จจริงและข่าวลวงได้อย่างถูกต้องเสมอไป ในฐานะผู้บริโภคข้อมูล จึงควรมีกลยุทธต่างๆ ในการตรวจสอบและจัดการด้วยตนเองอีกทางหนึ่ง ในฐานะผู้ผลิตข้อมูล อาจจำเป็นต้องใช้ภาษาที่อ่านเข้าใจง่าย และพิจารณาให้มีภาพประกอบ กลยุทธอีกวิธีหนึ่งคือการเปลี่ยนความคิดโดยใช้ถ้อยคำภายใต้กรอบข้อมูลเชิงลบเพื่อให้ข้อความส่งผลต่อการรับรู้ของบุคคลให้มากขึ้น เช่น การแก้ข่าวลวงเกี่ยวกับอันตรายของวัคซีนอาจจะต้องแก้ไขโดยการสร้างข้อความที่ทำให้บุคคลรับรู้ถึงอันตรายของการเกิดโรคหากไม่ได้รับวัคซีน

กล่าวโดยสรุป เมื่อพิจารณาถึงลักษณะการประมวลผลข้อมูลในสมองของมนุษย์ที่มีความสามารถในการรับข้อมูลข่าวสารจำนวนมากเป็นเวลานาน สมองมนุษย์มีกลไกในการรับรู้ข้อมูลเชิงลบมากกว่าข้อมูลเชิงบวกด้วยเหตุผลด้านการประหยัดพลังงานและความอยู่รอด ทั้งนี้ แหล่งที่มาของข้อมูลจะ

มีความสำคัญน้อยลงเมื่อเวลาผ่านไป ดังนั้น การต่อสู้กับข่าวลวงอาจไม่จำเป็นต้องชี้ให้เห็นความน่าเชื่อถือของแหล่งที่มาเสมอไป แต่กลยุทธ์การป้องกันข้อเท็จจริงกลับด้วยกรอบถ้อยคำทางลบอาจเป็นกลยุทธ์ที่มีผลต่อการรับรู้ของผู้คนได้มากกว่า

บทที่ 9 Psychological inoculation against fake news โดย

Sander van der Linden and Jon Roozenbeek บางครั้งในการแก้ไขและต่อสู้กับข่าวลวงอาจต้องให้พลังกำลังจำนวนมหาศาล เนื่องจากปริมาณข่าวลวงมีอยู่อย่างมากมายในชีวิตประจำวันและเกิดขึ้นตลอดเวลา การสร้างภูมิคุ้มกันให้กับผู้คนในสังคมเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยต่อต้านข่าวลวงและข้อมูลบิดเบือนในบทนี้ ผู้เขียนได้อธิบายโมทัศน์ของการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อพิจารณาข่าวลวงและข้อมูลบิดเบือนแก่ผู้คน ซึ่งเมื่อกล่าวถึงวัคซีน โดยทั่วไปเรามักจะนึกถึงมิติของการรักษาพยาบาล แต่แนวคิดเรื่องการใช้วัคซีนก็สามารถนำไปใช้กับความเชื่อได้เช่นกัน โดยมีสมมติฐานว่าการโจมตีเล็กน้อยที่สามารถต่อสู้ได้สำเร็จ อาจเป็นการเพิ่มโอกาสในการต่อสู้กับการโจมตีที่ใหญ่กว่าในภายหลังได้สำเร็จ ผู้เขียนนำเสนอข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับวิธีการต่อสู้กับข่าวลวงด้วยวัคซีนทางจิตวิทยาในรูปแบบของการเสริมสร้างความรอบรู้ด้านการเท่าทันสื่อ เริ่มจากการอธิบายถึงปัญหาของข้อมูลบิดเบือน และเหตุผลในทางพฤติกรรมศาสตร์ที่ควรมุ่งเน้นด้านการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตวิทยามากกว่าการแก้ไขข่าวลวงไปเรื่อยๆ เพราะในยุคของอินเทอร์เน็ต ข้อมูลจำนวนมหาศาลนั้นมีอยู่ท่วมท้นในทุกวัน ผู้เขียนได้นำเสนอการทดลองในมนุษย์ 3 การทดลอง โดยให้ผู้ร่วมการทดลองได้เล่นเกมที่นำเสนอข้อมูลความรู้เท่าทันข้อมูลบิดเบือน และทำการประเมินผู้ร่วมการทดลองว่าสามารถแยกแยะข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงและข้อมูลบิดเบือนได้หรือไม่ จากผลการทดลองพบว่าผู้ร่วมการทดลองสามารถแยกแยะข่าวลวงและข้อเท็จจริงได้ ซึ่งแตกต่างจากกลุ่มควบคุมที่ไม่สามารถการแยกแยะข่าวลวงและข้อเท็จจริงได้อย่างชัดเจน ดังนั้น จึงเป็นโอกาสที่จะนำองค์ความรู้ทางสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์มาช่วยในการต่อสู้กับข้อมูลบิดเบือนและข่าวลวงอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

บทที่ 10 Your fake news, our facts: Identity-based motivation shapes what we believe, share, and accept โดย Daphna Oyserman and Andrew Dawson ในบทนี้ ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นมิติทางจิตวิทยาสังคมในด้านการตัดสินใจของมนุษย์ในกรณีที่ไม่ได้พิจารณาเพื่อการตัดสินใจตามข้อเท็จจริง แต่กลับเลือกตัดสินใจตามข้อคิดเห็น กล่าวคือ ผู้คนจะเปลี่ยนการพิจารณาข้อมูลบนพื้นฐานของสิ่งที่ซับซ้อนต่อการตอบคำถาม (Complicated-to-answer) ด้วยคำถามที่มาจากฐานทางข้อมูล เป็นสิ่งง่ายต่อการตอบคำถาม (Simple-to-answer) ด้วยคำถามที่มาจากอัตลักษณ์ เนื่องจาก การใช้แนวคิดฐานจากข้อมูลจำเป็นต้องมีการประมวลผลข้อมูลขนาดใหญ่ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับข้อมูลต้นทุน ข้อมูลอรรถประโยชน์ และข้อมูลทางเลือกอื่นๆ เพื่อที่จะทำเช่นนั้น บุคคลจำเป็นต้องพิจารณาจากข้อมูลต่างๆ ประกอบการตัดสินใจ ทั้งข้อมูลจากการอ่านรายงานและแผนภูมิต่างๆ จำนวนมาก ดังนั้น บุคคลจึงเปลี่ยนมาใช้แนวคิดฐานจากอัตลักษณ์แทน ทางเลือกที่บุคคลได้พิจารณาจากฐานคิดดังกล่าว จึงเหลือเพียงข้อมูลที่ยืนยันความเป็นอัตลักษณ์ของตนเองและของกลุ่มเท่านั้น ซึ่งปรากฏการณ์ทางจิตวิทยาสังคมดังกล่าวเป็นลักษณะที่บุคคลเลือกผลิตและยอมรับข้อมูลบิดเบือนด้วยตนเอง เป็นสาเหตุหนึ่งของการผลิตสร้างและแพร่กระจายข้อมูลบิดเบือน ผู้เขียนพบว่าแบบแผนของการใช้ภาษาทำให้ผู้คนเข้าใจว่าผู้ต้องการเผยแพร่ข้อมูลพยายามส่งสารที่เป็นข้อเท็จจริง ดังนั้นหากพิจารณาถึงข้อมูลที่ส่งออกมาซึ่งตรงกับอัตลักษณ์ของบุคคลหรือกลุ่มของตน อาจทำให้บุคคลเชื่อว่าข้อมูลนั้นเป็นความจริงและมีประโยชน์ต่อการตัดสินใจ ในกรณีที่ข้อมูลดังกล่าวไม่ใช่ข้อเท็จจริง ข้อมูลเท็จอาจส่งผลกระทบต่อบุคคลมากกว่าข้อมูลบิดเบือน เนื่องจากข้อมูลเท็จมีคุณลักษณะในการปรับการตัดสินใจและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมโดยตรง นอกจากนี้ผู้เขียนยังชี้ให้เห็นว่าข้อมูลที่เป็นเรื่องเล่ามีความสามารถในการเปลี่ยนความคิดเห็นของบุคคลและส่งผลให้บุคคลเปลี่ยนการกระทำได้หากข้อมูลเรื่องเล่าดังกล่าวมีความเชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ทางสังคมของบุคคล

บทที่ 11 Conspiracy beliefs: Knowledge, ego defense, and social integration in the processing of fake news โดย Dolores Albarracín ทฤษฎีสมคบคิด (Conspiracy theories) ถูกเชื่อมโยงด้วยความเชื่อที่

ตรวจสอบได้ และความเชื่อที่ตรวจสอบไม่ได้ โดยมีปัจจัยที่ทำให้ข่าวลวงยังคงอยู่ 3 ประการ ได้แก่ แรงขับที่ทำให้ต้องการความรู้ แรงขับในการป้องกันตัวตน และแรงขับเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ซึ่งหากมีสถานการณ์ที่ทำให้เกิดแรงขับเพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง ความเชื่อในข่าวลวงเหล่านั้นจะไม่น่าเชื่อถือ อย่างไรก็ตามความเชื่อในทฤษฎีสมคบคิดที่ยังคงอยู่กับบุคคลเนื่องจากความเชื่อดังกล่าวสามารถตอบสนองบุคคลได้ทั้งในแง่ของการที่บุคคลได้รับทั้งข้อมูลและได้รับทั้งการตอบสนองความเป็นตัวตนหรือการส่งเสริมความรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งหรือมีความเชื่อมโยงกับสังคม เมื่อพิจารณาในมิติแรงขับเพื่อป้องกันตัวตนประกอบกับมิติแรงขับที่ทำให้ต้องการความรู้ กลับพบว่า บุคคลที่มีความมั่นใจในตนเองสูงมีแนวโน้มในการพิจารณาเหตุผลเชิงวิเคราะห์ในระดับที่ลึกกว่าจนถึงขั้นความมั่นใจในตนเองจึงเกิดความเชื่อขึ้น ในขณะที่บุคคลที่มั่นใจในตนเองต่ำมักเชื่อข้อมูลจากทฤษฎีสมคบคิดได้ง่ายกว่า ทฤษฎีสมคบคิดมีคุณลักษณะในการสร้างความจริงที่เป็นเท็จ (Pseudo-reality) ซึ่งมีความเป็นไปได้ที่จะเกิดขึ้นหรือใกล้เคียงความเป็นวิทยาศาสตร์แต่ยังคงมีคุณลักษณะของความลึกลับในการถูกเปิดเผยซึ่งการที่ข้อมูลมีความลึกลับน่าเชื่อถือผนวกกับความลึกลับถือเป็นองค์ประกอบที่ท้าทายในการตรวจสอบ

บทที่ 12 Fake news attributions as a source of nonspecific structure โดย Jordan R. Axt, Mark J. Landau, and Aaron C. Kay ในบทนี้ ผู้เขียนได้ใช้อคติการตอบสนองตนเอง (Self-serving bias) มาอธิบายกระบวนการในการเลือกเชื่อข้อมูลของบุคคล โดยยกตัวอย่างกรณีของข้อมูลที่ถูกนำเสนอผ่านสื่อ บุคคลมักมีอคติว่าข้อมูลจากสื่อมีแนวโน้มที่จะสนับสนุนความเชื่อของบุคคลหรือต่อต้านความเชื่อของบุคคลอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่บุคคลประเมินตนเองว่าเป็นผู้มีความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งมาก บุคคลนั้นจะยังมีความเห็นที่รุนแรงต่อข้อมูลผ่านสื่อในทิศทางใดทิศทางหนึ่งมาก ในกรณีที่บุคคลมีโอกาสดำเนินการได้รับข้อมูลจากสื่อที่ต่อต้านความคิดของตน บุคคลนั้นมักคิดว่าข้อมูลดังกล่าวเป็นข้อมูลอคติมากกว่าเป็นข้อเท็จจริง นอกจากนี้ พบว่า บุคคลที่มีความเชื่อหรือรับรู้ว่าตนมีอคติบางอย่างมีความต้องการได้รับข้อมูลอคตินั้นมากกว่าการได้รับข้อเท็จจริง นอกจากนี้ผู้เขียนยังได้ยกคุณลักษณะที่แตกต่างของบุคคลด้านความต้องการโครงสร้างส่วนบุคคล

(Personal Need for Structure: PNS) ที่แตกต่างกันจะมีมุมมองต่อข่าวลวงที่แตกต่างกัน ความก้าวหน้าทางกระบวนการทางจิตวิทยาจะช่วยในการพัฒนาทั้งเชิงทฤษฎีและในเชิงปฏิบัติเกี่ยวกับข่าวลวงได้มากขึ้น องค์ความรู้เกี่ยวกับข่าวลวงจะถูกทำความเข้าใจมากขึ้นและจำนวนข่าวลวงอาจสามารถลดลงได้ในที่สุด

เมื่อพิจารณาเนื้อหาทั้งเล่ม หนังสือเล่มนี้มีประโยชน์ในการพิจารณาบริบทข้อมูลข่าวสาร ไม่เพียงแต่เฉพาะการบริโภคข้อมูลในชีวิตประจำวันเท่านั้น แต่ยังมีประโยชน์ต่อการบริโภคข้อมูลในการปฏิบัติงาน โดยเฉพาะงานที่มีความข้องเกี่ยวกับข้อเท็จจริง ข้อมูลบิดเบือน การบรรเทาความเปราะบางของผู้คน และการเสริมสร้างเกราะทางสังคมให้แก่ผู้คน สิ่งสำคัญเมื่อברורลุเป้าหมายในการอ่านหนังสือเรื่อง *The Psychology of Fake News: Accepting, Sharing, and Correcting Misinformation* คือการถอยออกมาหนึ่งก้าวก่อนจะตัดสินใจเชื่อในข้อมูลใดๆ ที่ผ่านเข้ามา มีการยั้งคิดไม่ด่วนสรุปในการเชื่อข้อมูลจากแหล่งที่มาที่น่าเชื่อถือและน่าเชื่อถือ หนังสือเล่มนี้ เน้นย้ำว่าบุคคลมักมีอคติกับการรับข้อมูลข่าวสารจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ส่วนใหญ่บุคคลมักเลือกเชื่อในข้อมูลจากบุคคลที่ชอบมากกว่าไม่ชอบ บุคคลที่มีฐานะ (ทางสังคม, ทางวงวิชาการ, ทางกายภาพที่สวยงาม, ความคุ้นเคย, ความใกล้ชิด, ความเป็นกลุ่มก้อน ฯลฯ) อย่างหนึ่งมากกว่าฐานะอย่างหนึ่ง ซึ่งย่อมเป็นการเสียโอกาสในการพิจารณาข้อมูลอย่างตรงไปตรงมาและยุติธรรม หนังสือเล่มนี้เป็นเสมือนคู่มือที่ช่วยแนะนำและครองสติในการรับรู้และตัดสินใจบนพื้นฐานที่ปราศจากอคติให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ แม้ว่าเหล่าผู้เขียนและกลุ่มบรรณาธิการได้มีการรวบรวมข้อมูลจากประเทศตะวันตก เช่น สหรัฐอเมริกา สวิตเซอร์แลนด์ แคนาดา และออสเตรเลีย หรือแม้แต่ในประเทศตะวันออกอย่างอิสราเอล แต่เนื้อหาในหนังสือสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ดีในบริบทสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมตะวันออก โดยยึดถือความเป็นคณาธิปไตย (Collectivism) ที่เข้มแข็งกว่าสังคมตะวันตกซึ่งมีความเป็นปัจเจก (Individualism) สูงกว่า ยิ่งมีผลต่อการพิจารณาข้อมูลต่างๆ โดยระวังอคติของความเป็นกลุ่มก้อนมากยิ่งขึ้น จะเห็นได้ว่าผู้คนในสังคมยุคดิจิทัลมีความเปราะบางจากการแพร่กระจายข้อมูล

บิดเบือนมากขึ้น การเฝ้าระวังและมืองค์ความรู้ด้านข่าวลวงจะเป็นเสมือนเครื่องมือที่ช่วยให้ปกป้องตนเอง ผู้อื่น และสังคมจากความเปราะบางดังกล่าว

หากพิจารณาในมิติมหภาค การอยู่ร่วมกันในสังคมมีระเบียบแนวคิดตามวิถีที่ได้ทำการตกลงกัน สำหรับสังคมในหลายประเทศที่ตกลงดำเนินการตามรอยวิถีแห่งความเป็นประชาธิปไตย สมาชิกในสังคมย่อมมุ่งหวังความเป็นประชาธิปไตยอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจำเป็นต้องมาจากการที่ประชาชนได้รับข้อเท็จจริงที่แท้จริง ดังนั้น ข้อมูลบิดเบือนจึงเป็นตัวแปรสำคัญในการก่อปัญหาในกระบวนการทางสังคมประชาธิปไตย โดยเนื้อหาในหนังสือได้พยายามเสนอแนวคิดวิธีการแก้ปัญหาข้อมูลบิดเบือนประกอบซึ่งไปด้วย 4 มิติ ได้แก่ ใช้เทคโนโลยี ใช้การตรวจสอบ ใช้กฎหมาย และใช้ศาสตร์จิตวิทยา โดยแต่ละบทในหนังสือจะมีการเน้นย้ำถึงวิธีการจัดการข้อมูลในมิติต่างๆ ที่กล่าวมาด้วยการทดลองและองค์ความรู้ที่แตกต่างและสอดคล้องกัน

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากหนังสือเล่มนี้ถูกจัดทำขึ้นโดยผู้เชี่ยวชาญด้านจิตวิทยาสังคม จึงมีศัพท์บางคำที่อธิบายปรากฏการณ์ในมุมมองด้านจิตวิทยาสังคม เช่น Negativity bias, Traits, Cognition, False beliefs, Schemas, Confirmation bias, etc. ผู้อ่านอาจมีความเตรียมความพร้อมในการเรียนรู้ศัพท์เฉพาะทางจิตวิทยาสังคม เพื่อให้สามารถอ่านเนื้อหาในหนังสือได้อย่างลึกซึ้งและสามารถเชื่อมโยงปรากฏการณ์ต่างๆ ทางทฤษฎีได้อย่างแตกฉาน ทั้งนี้ หนังสือเล่มนี้ยังเหมาะกับผู้มี ความสนใจทางสังคมศาสตร์ทุกคน และผู้อ่านอาจได้รับแรงบันดาลใจในการตั้งคำถาม การทำวิจัย และพัฒนาองค์ความรู้ด้านกระบวนการรู้คิดในการบริโภคข้อมูลบิดเบือนและข่าวลวงต่อไป

เอกสารอ้างอิง

Greifeneder, R., Jaffé, M. E., Newman, E. J., & Schwarz, N. (2021). *The psychology of fake news: Accepting, sharing, and correcting misinformation* (R. Greifeneder, M. E. Jaffé, E. J. Newman, & N. Schwarz (Eds.)). Routledge/Taylor & Francis Group.

**หลักเกณฑ์การเสนอบทความเพื่อตีพิมพ์
ในวารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และการบริหารสังคม
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์**

1. เป็นบทความทางวิชาการหรือบทความวิจัยด้านสังคมสงเคราะห์ สวัสดิการสังคม และการบริหารสังคม (เช่น องค์ความรู้ด้านสวัสดิการแรงงาน การพัฒนาชุมชน การศึกษา สังคมสงเคราะห์ทางการแพทย์ฝ่ายกายและฝ่ายจิต สังคมสงเคราะห์ ในกระบวนการยุติธรรม ฯลฯ) ที่ไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ในที่ใดมาก่อน
2. เป็นภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษ
3. ส่งต้นฉบับบทความมีความยาวไม่เกิน 15 หน้ากระดาษ A4 ข้อความในบทความ พิมพ์ด้วยโปรแกรม Microsoft Word ขนาดตัวอักษร 15 รูปแบบตัวอักษร TH Sarabun New ผ่านระบบ Submissions Online “<https://www.tci-thaijo.org/index.php/swjournal>”
4. ระบุชื่อบทความ ชื่อ-นามสกุลจริง (ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ) ตำแหน่งทางวิชาการ สถานที่ทำงานของผู้เขียนบทความ และ E-mail Address
5. ระบุชื่อบทความ ประเภทบทความวิชาการ หรือบทความวิจัยของนักศึกษา ที่ตีพิมพ์เพื่อจบการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา ให้ระบุชื่อบทความ ชื่อ-นามสกุลจริง (ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ) เป็นชื่อแรก และระบุชื่อ-นามสกุลจริง (ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ) ตำแหน่งวิชาการของอาจารย์ที่ปรึกษาหลักเป็นชื่อลำดับที่ 2
6. การอ้างอิงให้ใช้ระบบการอ้างอิง APA
7. บทความต้องมีบทคัดย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ มีความยาวไม่เกิน 300 คำ โดยระบุชื่อบทความ ชื่อ-นามสกุลผู้เขียน คำสำคัญ เนื้อความ
8. หากเป็นงานแปลหรือเรียบเรียงจากภาษาต่างประเทศ ต้องมีหลักฐานการอนุญาตให้ตีพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษรจากเจ้าของลิขสิทธิ์
9. เกณฑ์การพิจารณา มีดังนี้
 - 9.1 กองบรรณาธิการจะพิจารณาเบื้องต้น
 - 9.2 ผู้ทรงคุณวุฒิ (ผู้ประเมินบทความ) เป็นผู้พิจารณาเนื้อหาสาระ ตรวจสอบความถูกต้อง และคุณภาพทางวิชาการ

10. ลิขสิทธิ์บทความเป็นของผู้เขียนและสงวนลิขสิทธิ์ตามกฎหมาย การตีพิมพ์ซ้ำต้องได้รับอนุญาตจากผู้เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร ในกรณีที่มีแหล่งให้ทุน จะต้องมีการอนุญาตให้ส่งบทความเป็นลายลักษณ์อักษรจากแหล่งให้ทุนด้วย
11. ผู้เขียนบทความซึ่งมิใช่เป็นบทความที่ส่งเพื่อให้จบตามหลักสูตรการศึกษ หากได้รับการตีพิมพ์จะเป็นการตีพิมพ์ในรูปแบบ Online บนเว็บไซต์วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

การอ้างอิงเอกสาร

การอ้างอิงใช้การอ้างอิงแบบนามปี และการเขียนรายการอ้างอิงตามแบบของ APA (American Psychological Association) ดังตัวอย่าง พรทิพย์ กาญจนนิต และคณะ. (2546). *การจัดการความรู้: สู่วงจรคุณภาพที่เพิ่มทุน*. กรุงเทพฯ : สำนักปลัดทบวงมหาวิทยาลัย.

Axinn, J., & Levin, H. (1997). *Social Welfare: A History of the American Response to Need*. (4th ed.). White Plains, New York: Longman.

ขั้นตอนการส่งบทความ ของวารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และการบริหารสังคม

ผู้เขียนจะต้องดำเนินการตามขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1) การกรอกรายละเอียดแบบฟอร์ม

- 1.1 ผู้เขียนจะต้อง download แบบฟอร์มเพื่อกรอกรายละเอียดส่วนตัว
- 1.2 ผู้เขียนต้องทำจดหมาย/บันทึกข้อความเพื่อขอส่งบทความพิจารณาตีพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษรจากต้นสังกัด (กรณีนักศึกษาทำในลักษณะจดหมายทั่วไป และลงชื่อนักศึกษาผู้ขอส่งบทความ)

2) การส่งต้นฉบับ

- 1.1 ผู้เขียนจะต้องนำต้นฉบับตามข้อกำหนดรูปแบบวารสาร พร้อมไฟล์ Word Document ใช้ขนาดตัวอักษร 15 รูปแบบตัวอักษร TH Sarabun New ผ่านมายังระบบ Submissions Online <https://www.tci-thaijo.org/index.php/swjournal>
- 1.2 กรณีส่ง E-Mail Address มายังกองบรรณาธิการ ทางกองบรรณาธิการจะดำเนินการพิจารณาบทความของท่านก็ต่อเมื่อได้รับเอกสารต้นฉบับผ่านระบบ Submissions Online แล้วเท่านั้น

3) การพิจารณาบทความจากผู้ทรงคุณวุฒิ

บทความจะได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ วิจารณ์อย่างน้อย 3 ท่าน ต่อ 1 เรื่อง และจะส่งผลการพิจารณาไปให้ผู้เขียนตามที่อยู่ที่กรอกรายละเอียดในแบบฟอร์มข้างต้น

ขั้นตอนการพิจารณาดังนี้

- 1.1 กรณีที่บทความผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิโดยไม่ต้องปรับแก้ไข ผู้เขียนจะได้รับใบตอบรับการตีพิมพ์เผยแพร่
- 1.2 กรณีที่บทความผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิแล้วลงความเห็นจะต้องปรับแก้ไข ตามคำแนะนำจากผู้ทรงคุณวุฒิก่อนจึงจะจัดพิมพ์ผลงานได้ ท่านจะไม่ได้รับใบตอบรับการตีพิมพ์เผยแพร่จนกว่าจะส่งผลงานที่ปรับแก้ตามข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิมาให้พิจารณาใหม่ (แก้ไขภายใน 15 วัน)

1.3 กรณีที่บทความไม่ผ่านการพิจารณา จากผู้ทรงคุณวุฒิ ท่านจะไม่ได้
รับใบตอบรับการตีพิมพ์เผยแพร่ (ทางกองบรรณาธิการจะติดต่อท่านกลับตาม
เบอร์ติดต่อที่ให้ไว้ข้างต้น และจะไม่ส่งต้นฉบับคืนให้แก่ผู้เขียนบทความ)

**แบบฟอร์มเสนอบทความเพื่อรับการพิจารณาตีพิมพ์
ในวารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และการบริหารสังคม
(ส่งแนบมาพร้อมกับบทความ)**

เรียน บรรณาธิการ

ข้าพเจ้า (นาย/นาง/นางสาว).....รหัสนักศึกษา.....

ตำแหน่งทางวิชาการ / สาขา / หมวดวิชา (โปรดระบุ).....

หน่วยงาน /สังกัด / คณะ

ขอส่ง ☐ บทความวิจัย (Research Article)

☐ บทความวิชาการ (Academic Article)

ชื่อเรื่อง (ไทย).....

ชื่อเรื่อง (อังกฤษ)

ชื่อผู้เขียน คนที่ 1

ชื่อผู้เขียน คนที่ 2

ชื่อผู้เขียน คนที่ 3

ชื่อผู้เขียน คนที่ 4

(กรณีผู้เขียนหลายคนกองบรรณาธิการขอสงวนให้**ใช้ชื่อผู้เขียนหลักเพียงคนเดียว**ในบทความที่ได้รับการตีพิมพ์)

ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้สะดวก

โทรศัพท์ที่ทำงาน.....โทรศัพท์มือถือ.....

โทรสาร..... E-Mail.....

ข้าพเจ้ารับรองว่าบทความนี้

() เป็นผลงานของข้าพเจ้าแต่เพียงผู้เดียว

() เป็นผลงานของข้าพเจ้าและผู้ร่วมงานตามชื่อที่ระบุในบทความจริง

โดยบทความนี้ไม่เคยตีพิมพ์ในวารสารใดมาก่อนนับจากวันที่ข้าพเจ้าได้
ส่งบทความฉบับนี้มายังกองบรรณาธิการวารสาร

ผู้เขียน.....

(.....)

วันที่.....

หมายเหตุ: โปรดระบุชื่อทุนวิจัย (ถ้ามี)

.....
.....
.....
.....

วิธีการเขียนบทความ

บทความวิชาการที่จะตีพิมพ์ในวารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และการบริหารสังคมมีส่วนประกอบดังต่อไปนี้

1) ชื่อเรื่อง (Title) การกำหนดชื่อเรื่อง ต้องใช้ภาษาที่เป็นทางการ ชื่อเรื่องชัดเจน ตรงไปตรงมา และครอบคลุมประเด็นของเรื่องและมีความยาวไม่เกิน 100 ตัวอักษร ชื่อเรื่องจะต้องสื่อถึงเนื้อหาของเรื่อง ซึ่งต้องมีลักษณะที่เจาะลึก ไม่กว้างเกินไป มีความใหม่และน่าสนใจ สอดคล้องกับเวลา สถานการณ์ และนโยบายของวารสาร

2) บทคัดย่อ (Abstract) ควรเขียนให้สั้น กระชับ เน้นประเด็นสำคัญของงานที่ต้องการนำเสนอจริงๆ มีความยาวไม่เกิน 10 ถึง 15 บรรทัด โดยบทคัดย่อ มักจะประกอบด้วยเนื้อหาสามส่วน คือ เกริ่นนำ สิ่งที่ทำ และสรุปผลสำคัญที่ได้ ซึ่งอ่านแล้วต้องเห็นภาพรวมทั้งหมดของงาน ควรมีคำสำคัญ (Keyword) อยู่ในย่อหน้าต่อจากบทคัดย่อเพื่อให้ระบบสืบค้นฐานข้อมูลตรวจพบ

3) บทนำหรือคำนำ (Introduction) ส่วนนี้จะเป็นส่วนที่ผู้เขียน ภูมิใจให้ผู้อ่านเกิดความสนใจในเนื้อเรื่องนั้นๆ ซึ่งสามารถใช้วิธีการและเทคนิคต่างๆ ตามแต่ผู้เขียนจะเห็นสมควร เช่น อาจใช้ภาษาที่กระตุ้น ภูมิใจผู้อ่านหรือ ยกปัญหาที่กำลังเป็นที่สนใจขณะนั้นขึ้นมาอภิปราย หรือตั้งประเด็นคำถามหรือ ปัญหาที่ท้าทายความคิดของผู้อ่านหรืออาจจะกล่าวถึงประโยชน์ที่ผู้อ่านจะได้รับจากการอ่าน เป็นต้น นอกจากจะเป็นส่วนที่ใช้ดึงดูดใจผู้อ่าน ส่วนนำเป็นส่วนที่ผู้เขียนสามารถกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการเขียนบทความนั้น หรือให้คำชี้แจง ที่มาของการเขียนบทความนั้นๆ รวมทั้งขอบเขตของบทความนั้น เพื่อช่วยให้ผู้อ่านไม่คาดหวังเกินขอบเขตที่กำหนด

นอกจากนั้น ผู้เขียนอาจใช้ส่วนนำนี้ในการปูพื้นฐานในการอ่าน ที่ควรจะอ่านเรื่องนั้นให้แก่ผู้อ่านหรือให้กรอบแนวคิดที่จะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจ เนื้อหาสาระที่นำเสนอต่อไป

บทนำประกอบด้วย

(1) หลักการและเหตุผล (Rationale) หรือความเป็นมาของ ภูมิหลัง (Background) หรือความสำคัญของเรื่องที่เขียน (Justification) หัวข้อนี้จะทำให้ผู้อ่านได้ทราบเป็นพื้นฐานไว้ก่อนว่าเรื่องที่เลือกมาเขียนมีความสำคัญ

หรือมีความเป็นมาอย่างไรเหตุผลใดผู้เขียนจึงเลือกเรื่องดังกล่าวมาเขียน ในการเขียนบทนำในย่อหน้าแรกซึ่งถือว่าเป็นการเปิดตัวบทความทางวิชาการและเป็นย่อหน้าที่ดึงดูดความสนใจของผู้อ่าน

(2) วัตถุประสงค์ (Objective) เป็นการเขียนว่าในการเขียนบทความในครั้งนี้ต้องการให้ผู้อ่านได้ทราบเรื่องอะไรบ้าง โดยจำนวนวัตถุประสงค์ในแต่ละข้อไม่ควรมีมากเกินไปและวัตถุประสงค์แต่ละหัวข้อจะต้องสอดคล้องกับเรื่องหรือเนื้อหาของบทความ

(3) ขอบเขตของเรื่อง (Scope) ที่ผู้เขียนต้องการจะบอกกล่าวให้ผู้อ่านทราบและเข้าใจตรงกันเพื่อเป็นกรอบในการอ่านโดยการเขียนขอบเขตนั้นอาจขึ้นอยู่กับปัจจัยในการเขียน ได้แก่ ความยาวของงานที่เขียน หากมีความยาวไม่มากก็ควรกำหนดขอบเขตการเขียนให้แคบลงไม่เช่นนั้นผู้เขียนจะไม่สามารถนำเสนอเรื่องได้ครบถ้วนสมบูรณ์และระยะเวลาที่ต้องรวบรวมข้อมูล การกำหนดเรื่องที่จะเขียนก็ซึ่ง สลับซับซ้อนหรือเป็นเรื่องเชิงเทคนิคอาจจะยากต่อการรวบรวมข้อมูลและเรียบเรียงเนื้อเรื่อง ดังนั้นหากมีเวลาน้อยก็ควรพิจารณาเขียนเรื่องที่มีขอบเขตไม่กว้างหรือสลับซับซ้อนไม่มากนัก

(4) คำจำกัดความหรือนิยามต่างๆ (Definition of terms) ที่ผู้เขียนเห็นว่าควรระบุไว้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านในกรณีที่ว่าคำเหล่านั้นผู้เขียนใช้ในความหมายที่แตกต่างจากความหมายทั่วไปหรือเป็นคำที่ผู้อ่านอาจจะไม่เข้าใจ

4) เนื้อเรื่อง (Body) การเขียนส่วนเนื้อเรื่องจะต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ประกอบกัน กล่าวคือ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับศาสตร์ (Sciences) นั้นเป็นหลักวิชาการที่ผู้เขียนจะต้องคำนึงถึงในการเขียน ได้แก่ กรอบแนวความคิด (Conceptual framework) ที่ผู้เขียนใช้ในการเขียนจะต้องแสดงให้เห็นความเชื่อมโยงของเหตุผลที่นำไปสู่ผล (Causal relationship) การอ้างอิงข้อมูลต่างๆ ในส่วนศิลป์ (Art) ได้แก่ ศิลป์ในการใช้ภาษาเพื่อนำเสนอเรื่องที่เขียน การลำดับความการบรรยาย วิธีการอ้างอิง สถิติและข้อมูลต่างๆ ที่ใช้ในการประกอบเรื่องที่เขียนเพื่อให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจและประทับใจมากที่สุด

5) ส่วนสรุป รวมถึงข้อเสนอแนะสำหรับบทความวิจัย (Conclusion and Recommendation) บทความทางวิชาการที่ดีควรมีการสรุปประเด็นสำคัญของบทความนั้นๆ ซึ่งอาจทำในลักษณะที่เป็นการย่อ คือ การเลือกเก็บประเด็นสำคัญของบทความนั้นๆ มาเขียนรวมกันไว้อย่างสั้นๆ ท้ายบท หรือ อาจใช้วิธีการบอกผลลัพธ์ว่า สิ่งที่กำลังถามมีความสำคัญอย่างไร สามารถนำไปใช้อะไรได้บ้าง หรือ จะทำให้เกิดอะไรต่อไป หรืออาจใช้วิธีการตั้งคำถามหรือให้ประเด็นทิ้งท้ายกระตุ้นให้ผู้อ่านไปสืบเสาะแสวงหาความรู้หรือคิดค้นพัฒนาเรื่องนั้นต่อไป งานเขียนที่ดีควรมีการสรุปในลักษณะใดลักษณะหนึ่งเสมอ

6) ส่วนเอกสารอ้างอิง (References) เนื่องจากบทความวิชาการเป็นงานที่เขียนขึ้นบนพื้นฐานของวิชาการที่ได้มีการศึกษา ค้นคว้า วิจัยกันมาแล้ว และการวิเคราะห์วิจารณ์อาจมีการเชื่อมโยงกับผลงานของผู้อื่น จึงจำเป็นต้องมีการอ้างอิงเมื่อนำบทความหรือผลงานของผู้อื่นมาให้โดยการระบุให้ชัดเจนว่าเป็นงานของใคร ทำเมื่อไหร่และนำมาจากไหน เป็นการให้เกียรติเจ้าของงาน และประกาศให้ผู้นั้นรับรู้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของความคิดของผู้อื่น รวมทั้งเป็นการให้หลักฐานแก่ผู้อ่าน ให้ผู้อ่านสามารถไปสืบเสาะแสวงหาความรู้เพิ่มเติม หรือติดตามตรวจสอบหลักฐานได้ การอ้างอิงควรจะเป็นการกระทำอย่างมีจุดหมาย เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบแหล่งที่มาของความรู้ และช่วยให้ผู้อ่านมีโอกาสหาความรู้เพิ่มขึ้นและเป็นการแสดงว่าสิ่งที่นำมากล่าวมีหลักฐานควรเชื่อถือได้เพียงใด ความรู้พื้นฐานๆ เป็นสิ่งที่ผู้อ่านเข้าใจได้ง่าย ไม่จำเป็นต้องมีการสืบค้นอะไรอีก ไม่จำเป็นต้องมีการอ้างอิง ควรอ้างอิงเท่าที่จำเป็น การอ้างอิงมากเกินไปจนจำเป็นจำทำให้บทความดูรุ่มร่าม และก่อความรำคาญในการอ่านได้นอกจากนั้น พึงตระหนักอยู่เสมอว่าการคัดลอกงานของผู้อื่นนั้นทำได้ แต่ต้องเป็นการนำมาเพื่ออธิบายสนับสนุนเท่านั้น มิใช่ลอกเอามาเป็นเนื้อหาของตน

จริยธรรมในการตีพิมพ์บทความ

วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และการบริหารสังคม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กำหนดบทบาทหน้าที่ในการตีพิมพ์บทความตามมาตรฐานจริยธรรม ดังนี้

1. จริยธรรมของบรรณาธิการ (Editor)

- บรรณาธิการมีหน้าที่ดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของวารสาร
- บรรณาธิการมีหน้าที่ตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาและคุณภาพของบทความก่อนการตีพิมพ์ และจะไม่รับบทความที่พบว่ามีเนื้อหาซ้ำซ้อน (Duplications/Plagiarism) กับวารสารฉบับอื่น พร้อมทั้งรับรองคุณภาพของบทความที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสาร
- บรรณาธิการต้องให้เสรีภาพแก่ผู้เขียนบทความในการแสดงความคิดเห็นตามหลักวิชาการ และคงไว้ซึ่งความถูกต้องของผลงานทางวิชาการ
- บรรณาธิการต้องรักษาความลับข้อมูลส่วนบุคคลของผู้มีส่วนได้เสียของการจัดทำวารสาร
- กรณีเกิดข้อผิดพลาด บรรณาธิการต้องทำการชี้แจงแก้ไข ถอนบทความ และขอภัยด้วยความเต็มใจ

2. จริยธรรมของผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความ (Reviewer)

- ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความต้องมีความรู้ความชำนาญตามศาสตร์ของตนในการพิจารณาบทความ โดยปราศจากอคติหรือเป็นผู้มีส่วนได้เสียกับผู้เขียนบทความ
- ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความต้องตรงต่อเวลา รักษาความลับและไม่เปิดเผยข้อมูลของบทความแก่บุคคลอื่นที่ไม่เกี่ยวข้อง ในช่วงระยะเวลาของการประเมินบทความ

3. จริยธรรมของผู้เขียน (Author)

- ผู้เขียนต้องไม่คัดลอกผลงานของคนอื่น ไม่นำผลงานของผู้อื่นมาเป็นของตนเอง โดยรับรองว่าผลงานที่ส่งมานั้นเป็นผลงานที่ไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ในแหล่งใดมาก่อน

- ผู้นิพนธ์ต้องคิดวิเคราะห์ คั่นคว้า เรียบเรียง และอ้างอิงข้อมูล
โดยผู้เขียนเอง และไม่บิดเบือนข้อมูลหรือข้อเท็จจริงในบทความ
- ชื่อผู้นิพนธ์ที่ปรากฏในบทความต้องเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในผลงาน
วิชาการจริง
- ผู้นิพนธ์ต้องเขียนบทความให้ถูกต้องตามรูปแบบที่กำหนดไว้ใน
วารสาร

ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความ
ในวารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และการบริหารสังคม

ภายใน

ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์	นักวิชาการอิสระ
ศาสตราจารย์ ดร.กิติพัฒน์ นนทบุรีมະດຸຍ	นักวิชาการอิสระ
ศาสตราจารย์ ดร.พงษ์เทพ สันติกุล	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รองศาสตราจารย์อภิญา เวชชัย	นักวิชาการอิสระ
รองศาสตราจารย์ ดร.ศรินทร์รัตน์ กาญจนบุญชู	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิตติ ชยางคกุล	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มาลี จีรวฒนานนท์	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สิริยา รัตนช่วย	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรพรรณ นฤภัทร	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ ดร.นลินี นกิตติพา เชื้อคำฟู	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ ดร.วัชร เพชรดิน	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ภายนอก

ศาสตราจารย์ ดร.พิมพ์วัลย์ บุญมงคล	นักวิชาการอิสระ
ศาสตราจารย์ ดร.อำไพรัตน์ อักษรพรหม	สาขาวิชามนุษยนิเวศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
รองศาสตราจารย์ ดร.รัฐศรินทร์ วังกานนท์	คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

รองศาสตราจารย์ ดร.ไพรัช บวรสมพงษ์	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เบญจวรรณ บุญโทแสง	คณะนิติรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัย ราชภัฏร้อยเอ็ด
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิภาพรรณ เจนสันติกุล	คณะมนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แสงอรุณ อิศระมัลย์	คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
อาจารย์ ดร.โชคชัย สุทธาเวช	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และ สวัสดิการสังคม มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
อาจารย์ ดร.พีรเดช ประคองพันธ์	บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
อาจารย์ ดร.นุชนาฏ ยูฮันเงาะ	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และ สวัสดิการสังคม มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
Dr.Long Bui Thanh	Faculty of Economics, Tra Vinh University
Dr.Tien Ho Nguyen Diem	Faculty of Economics and Law, Tien Giang University
อาจารย์ ดร.สดี ไส้ คัมทรัพย์อนันต์	นักวิชาการอิสระ

“The roots of education are bitter, but the fruit is sweet”

รากของการศึกษาอาจขม แต่ผลของมันนั้นหวาน

—Aristotle

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และการบริหารสังคม
JOURNAL OF SOCIAL WORK AND SOCIAL ADMINISTRATION

• ศูนย์ท่าพระจันทร์

2 ถนนพระจันทร์ แขวงพระบรมมหาราชวัง
เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200
โทรศัพท์ : 02-613-2500
โทรสาร : 02-224-9417

• ศูนย์รังสิต

99 หมู่ที่ 18 ต.พหลโยธิน
ต.คลองหนึ่ง อ.คลองหลวง
จ.ปทุมธานี 12121
โทรศัพท์ : 02-696-5512
โทรสาร : 02-696-5513

• ศูนย์ลำปาง

248 หมู่ 2 ต.ลำปาง-เชียงใหม่
ต.ปงยางคก อ.ห้างฉัตร
จ.ลำปาง 52190
โทรศัพท์ : 054-268703 กด 3
โทรสาร : 054-268703 กด 5300